

हेमाद्रिकृत चतुर्वर्गचिन्तामणिस्थव्रतखण्डोक्तविधकर्मशास्त्रवचनानुसारेण शिक्षासहितवेदस्वरूपाणि

 <p>ऋग्वेद</p>	<p>ऋग्वेद श्वेतवर्णं स्यात् द्विजो रासमानन ॥ अक्षमालायुत सौम्य प्रीतश्चाध्ययनोद्यत ॥१॥</p>
 <p>यजुर्वेद</p>	<p>अजास्य पीतवर्णं स्यात् यजुर्वेदोऽक्षसूत्रधृक् ॥ वामे कुलिशपाणिस्तु मृत्तितो मगलप्रद ॥२॥</p>
 <p>सामवेद</p>	<p>नीलोत्पलदलाभास सामवेदो हयानन ॥ अक्षमालान्वितो दक्षे वामे कथुषर स्मृत ॥३॥</p>
 <p>अथर्ववेद</p>	<p>अथर्वणा भिद्यो वेदो धवलो मर्कटानन ॥ अक्षसूत्रचरवद्गङ्ग चिन्ताणो यजनप्रिय ॥४॥</p>
 <p>शिक्षा</p>	<p>शिक्षा शुभामयकरा ज्ञानमुद्रान्विता शुभा ॥ अक्षसूत्रा सकुडीका द्विजुजा दंडपकजा ॥५॥</p>

अथ शुक्लयजुर्वेदसंहितानुक्रमणिका ।

विषया

- १ संशोधयितुः प्रास्ताविकम्
- २ संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका
- ३ वेदपारायणविधिः
- ४ अनुवाकसूत्राध्यायः
- ५ संहितायाः पूर्वविंशतिः
- ६ संहिताया उत्तरविंशतिः
- ७ अष्टविकृतिमन्त्राः

पृष्ठाङ्का	विषया	पृष्ठाङ्का
१-६	८ याज्ञवल्क्यशिक्षा	१७८-१८९
७-३२	९ प्रतिशासूत्रम्	१९०-०००
३३-३५	१० सर्वानुक्रमसूत्रम्	१९०-२१२
३६-३८	११ पारस्करगृह्यसूत्रम्	२१३-२४१
१-२३२	१२ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टं	(श्राद्धसूत्रम्) २४२-२४४
१-१४५	१३ " "	(त्वानसूत्रम्) २४५-०००
१४८-१७६	१४ " "	(भोजनसूत्रम्) २४५-२४७

श्रीजगद्धात्र्यै परदेवतायै नमो नमः ॥

प्रास्ताविकम्

भो समाराधितभारतीचरणाम्बुजा विद्वांसः!

मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।

स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ (पा. शि.)

सन्दृश्यते शब्दानां साधुत्वासाधुत्वावबोधाय सम्यक्तया शुद्धोच्चारणाय च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्यावश्यकता । न शक्नोत्य-
नधीततच्छात्रः कोऽपि सुस्पष्टतया शब्दप्रयोजनं शब्दोच्चारणं च प्रयोगविज्ञानमपि ज्ञातुं कर्तुञ्च वैदिकोऽवैदिको वा । एतदप्रतिपाद-
नाय पूर्वोक्तः श्लोकः स्वविरचिताया शिक्षाया महर्षिणा पाणिनिनोपनिबद्धः । तथैव सामान्यतया शब्दप्रयोगविधावुच्चारणवेलायामपि
तत्तत्पदानां विपरीतासंगतार्थदुर्बोधत्वादिदोषनिवारणाय सर्वथा “व्याकरणशास्त्रज्ञानस्य” बोध अत्यावश्यक इति प्रतिपादयता
केनचिद्धिदुपा “यद्यपि बहु नाधीपे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् ॥ स्वजनः श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं
सःशुच्यकृत” इति मनसि कृत्वा मत्पुत्रः “स्वजनस्य श्वजनेन, सकलस्य शकलेन, सकृत्पदस्य शकृदुच्चारणेन” च प्रयोगो न कुर्या-
दिति स्वपुत्र लक्ष्मीकृत्यैव विरचितोऽयं श्लोक इत्यपि वक्तुं शक्यत एव । अत एव अपशब्दवारणाय सामान्यतया शब्दशास्त्रज्ञानं मूर्ध्नि

तिष्ठतीति सर्वैरपि स्वीकृतम् । तर्हि ये वैदिकाश्चतुर्षु वेदेषु द्रुतपरिश्रमाः स्वस्ववेदमंत्रोच्चारणं विधाय वैदिककर्मणि तौश्च मन्त्रान् संग्रयुष्य यजमानस्य कल्याणाय प्रत्यहं संहितापाठेन रुद्रपाठेन जपेनाग्नाबाहुतिप्रक्षेपेण च वेदमंत्राणां प्रयोगं विदधते तेषां तूदात्तातुदात्तस्वरिता-
दीनां ज्ञानं तत्तन्मंत्रोच्चारणे तत्तत्स्वराणां तत्र तत्र सन्निवेशनं हस्तचालनविधौ हस्य ॐ दीर्घं ङ लुत ३ प्रथतीनां तथैव ? ६ ÷ मू न् लोको १ ॥ शर्त् २ ॥ इत्यादिषु चिह्नेषु कुत्र कया रीत्याऽङ्गुलिनिर्देशः कार्य इत्यादि ज्ञानमपि शब्दशास्त्रज्ञानमन्तरा कथं स्यात् ।
एतदर्थमेव पाणिनिना पूर्वोक्तश्लोके स्पष्टतया “स्वरतो वर्णतो हीनो मंत्रो मिथ्याप्रयुक्तो मंत्रार्थं नाभिव्य-
नक्ति उतान्वर्थरहितः सन् वाग्वज्रो भूत्वा यजमानंहन्यात् यथा इन्द्रस्य नाशाय कृतेऽपि इन्द्रशत्रुराब्द-
प्रयोगे स्वरतोऽपराधेन वृत्रासुर एव हतः ।” एवं मा भूयादित्येतदर्थं मन्त्रप्रयोगे स्वर-वर्णार्थज्ञानस्य प्राधान्यमिति सुस्पष्ट-
मभिहितम् । अतः शब्दानां साधुत्वबोधाय व्याकरणज्ञानेन सह वेदमंत्राणां स्वरसन्धिज्ञानमुच्चारणज्ञानं याज्ञवल्क्यशिक्षाज्ञानं

महर्षिणा याज्ञवल्क्येन शिक्षायां स्वरप्रकरणे मात्राधिकारः, अध्ययनविधिः, हस्तचालनविधिः, स्वर-
संहिताविधिः, वर्णप्रकरणे दैवताधिकारः, सन्ध्यधिकारः, वर्णोच्चारणाधिकारः, पदाधिकारः, प्रकीर्णा-
धिकारश्च; एवं प्रकरणानि निर्माय तत्प्रकरणे सर्वोऽपि विधिः स्पष्टतया सोदाहरणः प्रदर्शितः, सोऽवश्यं वैदिकैः परिशीलनीयः ।
गुरोः सकाशात्परंपरया वा तज्ज्ञानप्राप्तिमन्तरा वेदाव्ययनकर्तारो वेदपाठकाश्च केवलं स्वकीयबुद्ध्या वेदाध्ययनं संपादयितुं नाहैयुरिति
प्रदर्शनाय कानिचित् पदानामुदाहरणान्येतेभ्यः प्रकरणेभ्य उद्धृत्य कियद्वेदस्य दुर्वोधत्वमिति सर्वेषां ज्ञानाय मया प्रदीयते ।

अध्ययनविधौ स्वरप्रकरणम् । तत्रोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानाय तेषा लक्षणम्, तत्स्वराणा स्थानम्, वर्णः, दैवतम्, जातिः, गोत्रम्, छन्दश्च । यथा—उदात्तस्वरस्य शुद्धो वर्णः, अग्निदैवतम्, ब्राह्मणजातिः, भारद्वाजगोत्रम्, गायत्रीच्छन्दः ॥ अनुदात्तस्य लोहितो वर्णः, सोमदैवतम्, क्षत्रियजातिः, गौतमगोत्रम्, त्रिष्टुप्छन्दः ॥ स्वरितस्वरस्य इयामो वर्णः, सूर्यदैवतम्, वैश्यजातिः, गार्ग्यस- गोत्रम्, जगतीच्छन्दः ॥ सामवेदे ये सप्त स्वराः पङ्कज-ऋषभ गन्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-निपादादयो गानविधौ उक्तास्तेषां यजुर्वेदे तु त्रिभिरुदात्तानुदात्तस्वरितस्वैरेव व्यवहार (उच्चारणम्) उक्तः । यथा—उच्चौ निपाद्-गान्धारो उदात्तस्वरे, नीचौ ऋषभ-धैवतौ अनुदात्तस्वरे, शेषाः पङ्कज-मध्यम-पञ्चमाः स्वराः स्वरितस्वरेऽन्तर्भूताः । एतेन त्रिषु स्वरेषु तेषा स्वराणामन्तर्भूतत्वं ज्ञेयम् । अक्षणोर्निसेपमात्रेण यो स्वरः समुच्चार्यते स काल एकमात्राकालः स ह्रस्वस्वरः ॥ तावान्द्विः द्विमात्राकालो दीर्घस्वरो ज्ञेयः । तावनेव त्रिमात्राकालः हुतस्वरो ज्ञेयः ॥ सर्वत्र मंत्रोच्चारणे कण्डिकाया अधोच्चारणे जाते द्विमात्राकालो विरामः कार्यः । यथा “निधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मम” । अत्र ममेति पदोच्चारणानन्तरं द्विमात्राकालं विरामं कृत्वैवात्रिसाया अर्धकण्डिकाया उच्चारणं कर्तव्यम् । तथैव मंत्रसमाप्तावपि “त्वम- जासिगन्धमम्” इत्यत्र त्रिमात्राकालो विरामः कार्यः । एवमेव वेदमंत्राणा पाठविधौ केवले मंत्रोच्चारणे वा सर्वत्राध्ययनस्याय नियमो बोध्यः, ऋणीयश्च वैदिकैरेवविधौ निरामः । वैदिकैरेवमंत्रोच्चारणवसरे प्रणवस्यादाबुच्चारणं (त्रिमात्रिक) हुतं कृत्वा “भूर्भुवः स्वाः” इति तिनृणा व्याहृतीना तथैव सावित्रीमन्त्रस्यायुच्चारणमन्तरा सहितापाठो मंत्रपाठो वा नारम्भणीयः ।

सर्वानुक्रमसूत्रे प्रथमेऽध्याये “ऋषिच्छन्दैवतादीन्थेतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजति याजयते तस्य ब्रह्म निर्भयं भवति यातयामं भवत्यथान्तराश्च गर्तं वाऽऽपच्यते स्थाणु वच्छति प्रमीयते पापीयान् भवतीति” । तथैव “अथ विज्ञाये-

तानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते” इत्युक्तम् । अतश्च ऋषिच्छन्ददेवतादीनामिव मंत्राणा वर्णजातिद्वैयतानामपि ज्ञानेन वेदाध्ययनमूर्तुणां तत्तत्कर्मणि मंत्रप्रयोगश्च विदूधनां फलाफलत्वेन योगो जायते तदपि न विस्मरणीयं वैदिकैः ।

हस्तचालनविधाबुदात्तादिस्वराणां ज्ञानम्—वेदेषूदात्तानुदात्तस्वरितादयः स्वरा हस्तस्य चालनद्वारेव प्रदृश्यन्ते । वेदपाठकाः स्वदक्षिणहस्तम् उपर्यवो मध्ये वामदक्षिणभागयोर्वा नयन्तस्तत्स्वरान् दर्शयन्ति । यथा—उदात्तस्वरे हस्तस्योर्ध्वगमनम् (दक्षिणकर्णसमीपे इति यावत्), उदात्तस्वरोच्चारे गात्राणामायामेनोर्ध्वगमनं भवति ततश्च यः स्वरो निष्पद्यते तस्य स्वरस्य “उदात्तसञ्ज्ञा” उक्ता । यथा—अत्रा ३ इ पत्स्नी । लाजी ३ न् ॥ अनुदात्तस्वरे हस्तस्याधोनयनम् हृदयप्रदेशे च नयनम् ॥ यस्य स्वरस्योच्चारेण गात्राणा मर्दवेन नीचैरधोगमन भवति ततश्च यः स्वर उत्पद्यते तस्य “अनुदात्तसञ्ज्ञा” उक्ता । यथा—“आर्षेयऽऋषीणाम्” ॥ स्वरितस्वरे हस्तस्य मध्येऽवो वा सन्निवेशनम् । गात्राणामूर्ध्वधोगमनेनोदात्तानुदात्तस्वरयोः समाहारेण यः स्वर उद्भवति तस्य “स्वरितसञ्ज्ञा” उक्ता । यथा “धात्र्यमसि” वैष्णव्यौ । एवं तत्तत्स्वरोच्चारे हस्तस्य सन्निवेशोऽपि त्र्यङ्गुलान्तरयो (न तु स्वमनसैव लघुर्वीधौ वा हस्तप्रक्षेपः) हस्तचालनद्वारा तत्र तत्र तत्तत्स्वरप्रदर्शनपूर्वको नातिदीर्घो हस्वो वा कार्यः । स्वदक्षिणवामपार्श्वयोस्तिर्यग्धस्तचालने स्वरविधौ तु पङ्क्तुलान्तर बोध्यम् । अत्रोपर्यधोभागे निर्दिष्टानामुदात्तानुदात्तस्वरितस्वराणा प्रचयस्वराणाञ्च विज्ञानं लेखद्वारा प्रदर्शनयोग्यमतस्तद्वेदाध्ययनकाल एव स्वपुरोः सकाशाद्याज्ञवल्क्यशिक्षितो महर्षिकाल्यायनप्रणीतशुक्रयजुःप्रातिशाल्यस्याध्ययनद्वारा चावश्यं वेदपाठकैः सपादनीयं नान्यथा वेदाध्ययनं फलजनकं भवेत्स्वस्य परस्य वा ।

वेदे सन्धिप्रकरणम्—वेदे चतुर्विधः सन्धिरुक्तः । लोपाऽऽसौमविकाराः प्रकृतिभावश्च । तस्यापि ज्ञानमावश्यकं वेदविदाम् । यत्र द्वयोः स्वरयोर्मध्ये मंत्रादौ सन्ध्यभावस्तत्र विष्टन्तिनामा एका वृत्तिर्विज्ञेया । साऽपि ‘पिपीलिका-पाकवती-वत्सानुमारिणी-वरसानु-सृजितेति चतुर्विधा । तथा च ‘करिणी कुर्वणी चैव हरिणी हरिता तथा । तद्वत्सपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः” ॥ इति स्वरभक्त-योऽपि पञ्चविधा वर्तन्ते । आसामपि लक्षणानुदाहरणानि च शिक्षाया ज्ञेयानि । यत्र मंत्राणा मध्येऽनुस्वारस्य षः इत्याकारेण चिह्नेन गुरुभूतोच्चारणं, ऌं इत्याकारेण चिह्नेन लघुभूतोच्चारणमपि यथा निर्दिष्टं तत्तत्र तथैवोच्चारणीयं प्रदर्शनीयञ्च । वेदे वकारस्य कुत्र (ब) गुरु-भूतोच्चारणं यकारस्य यकारोच्चारणं कुत्र विभाषयाऽऽन्नेडितपदे कथमुच्चारणं कुत्र च वकारस्येपत्सृष्टत्व- (लघुभूतोच्चारणम्) तत्सर्वमपि मह-र्षिणा कालायनेन योगिवर्येण याज्ञवल्क्येन च स्वस्वविरचिते ग्रन्थे सुस्पष्टं सोदाहरणं निर्दिष्टम् । तत उद्धृत्य कतिपया श्लोका लिख्यन्ते मया विगदर्शनाय । “पाठान्यञ्च पदाद्यञ्च तथाऽवग्रहकालिकम् । सुस्पष्टं (कालविलम्बेन गुरुभूतम्) तं विजानीयात्तत्कालविलम्बनम् ॥ यकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुलघुलघूत्तरः । आनौ गुरुलघुर्मध्ये पादान्ते च लघूत्तरः ॥ सन्धिजौ च पदान्तीयादुपसर्गपरो लघू । अथ-मान-स-शब्देभ्यो विभाषाऽऽन्नेडिते यवौ ॥ पञ्चमादुत्तरो यो वो यदि नेकपदे भवेत् । सहिताया लघुः सोऽथ पदकाले गुरुर्भवेत् ॥ वो वा वा वै मंत्रप्राप्ते लघवो गुरवः पदे । उपसर्गपरो यस्तु स वकारो लघुर्मतः” ॥ इति वकारस्य सुस्पष्टत्वमीपत्सृष्टत्वञ्च ज्ञेयम् । तथाच यकारस्य जकारोच्चारणे ‘पादादौ च पदादौ च सयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्युतः ॥ हकारेऽप्यस्युक्त ऋवर्णादय एव वा । सुस्पष्टं तं विजानीयाद्यकारो नान्ययुग्ं यदि ॥ उपसर्गोपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते । ईपत्सृष्टो- (जकारोच्चारणरहितः) यथा वियन् पदच्छेदे परो भवेत् ॥ विभाषया यकारश्च नित्यमात्रेडितेऽपि च । यत्र यत्रेति मा यज्ञ तथामेति-

पदादिभिः ॥ अथात उत्तरो यः स्यात्तथा नेतिपदात्परः । भवतीत्यपि पूर्वव तथा च सपदादपि ॥ अथावयमादित्यादावथो ये अस्य
दृश्यते । न यत्परो यथा च स्यात्सपदे तदुदाहृतः ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् । यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स
कथ्यते ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्च विकल्पार्थे ईपत्पृष्टास्तु ते स्मृताः ॥ एते श्लोका अवश्यं सार्था
अन्येतव्याः ॥

वेदे स्वरसन्धिप्रकरणम्—ज्वात्ताद्वयः परे स्वराः । “अभिनिहित-क्षेप्र-प्रक्षिप्र-तैरोव्यञ्जन-तैरोभाव-पाठवृत्त-ताथाभाव्य-
भेदेन सप्तविधा अपि जात्येन सह अष्टौ स्वरितस्वराः । तेषा नीचस्वरपरा अभिनिहित-क्षेप्र-प्रक्षिष्टा ज्ञेयाः । वेदः असि वेदोसि । भागः
असि भागोसि । कः असि कोसि । इत्यादौ “अकारे च” (शु य. प्रा. ४ अ. ४३ सू.) इत्यनेनोकारे कृते “एदोद्भ्यामकारः”
(शु य. प्रा. ३ अ सू. ६१) इति पूर्वरूपे वेदोसि । अत्र अभिनिहिताख्यः स्वरः । यत्र इवर्ण उवर्णश्च यकारं वकारं क्रमेणानुदात्तेऽसवर्णस्वरे
परे प्राप्नोति तत्र क्षेप्राख्यः स्वरः । यथा-त्रि-अम्बकम्-ज्यम्बकम् । यत्र इवर्ण इवर्णेन सह सयुतो (दीर्घः) उदात्तानुदात्तस्वरविशिष्टो भवति
तत्र प्रक्षिष्टाख्यः स्वरः । यथा-अभि-इन्धताम्-अभीन्धताम् । यत्रोदात्तपूर्वः स्वरः तस्मात्परः स्पर्शदिवर्णो व्यञ्जन्युतस्तत्र तैरोव्यञ्जनाख्यः
(स्वरयोर्मध्ये सन्व्यभावः) तत्र पाठवृत्ताख्यः स्वरः । एव गोपताविति गो पतौ इत्यत्र तैरोविरामः । यत्र स्वरितमध्ये विद्युत्तिः
भाव्याख्यः स्वरः । यथा-तन्-नात्र इति तन् नत्रे इत्यादौ ।

वर्णप्रकरणे वर्णद्वैवताद्यधिकारः—तत्र स्वराणां नानाधिवर्णत्वं प्रतिपादितम् । स्पर्शवर्णानां कृष्णत्वम् । अन्तःस्थानां

रूपित्वम् । ऊष्माक्षराणाम् असवर्णत्वम् । एवं तत्तद्धर्णानां तत्तद्धर्णभेदेन मुखनासिकस्थानाद्युच्चारितत्वेन नीलत्वं पीतत्वं श्वेतत्वं हरितत्वम् अतिनीलत्वञ्च कथितम् । एवमेव कण्ठ्याद्युच्चार्यमाणानां वर्णानां वैवताधिकारे आयेयत्व नैर्ऋत्यत्वं सौम्यत्वं वायवत्वं रौद्रत्वम् आश्विनत्व श्लेषाणां वैश्वदेवत्वञ्च पदानां वैवतत्वमुक्तम् । स्वरणां ब्राह्मणत्वम् । प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थवर्णानामाद्याक्षराणां चतुर्णां (क च ट त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड ढ व, घ ङ ढ ध म) क्षत्रियत्वम् । पञ्चानां वर्णानामन्तिमा ये ड ब ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड ढ व, घ ङ ढ ध म) क्षत्रियत्वम् । पञ्चानां वर्णानामन्तिमा ये ड ब ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा एतेषां वैश्यत्वम् । ऊष्माणः स प श हाः हकारश्च तेषां शूद्रत्वं बोध्यम् ।

वर्णप्रकरणे सन्ध्यधिकारः—सन्ध्यधिकारश्चतुर्विधः । लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति । यथा—लोपे अयक्षाः मा अयदमासा । शततेजाः द्यायुः शततेजाद्यायुः ॥ अत्रोभयत्र विसर्गस्य लोपः । आग्नेये यथा—प्रत्यङ्गसोमः प्रत्यङ्गसोमः । प्राङ्गसोमः प्राङ्गसोमः । अत्र रुकारस्यागमो विधीयते । तथैवात्र अस्मान्सीते । त्रीन्समुद्रान् । अत्र तकारागमो जातः । विकारे—आ इदम् । प्राङ्गसोमः । अत्र रुकारस्यागमो विधीयते । अत्र गुणो विधीयते । प्रकृतिभावे—यथा—आशुः शिक्षानः । शुञ्जानः । शुञ्जानः । अत्र रुकारस्यागमो विधीयते । अत्र गुणो विधीयते । प्रकृतिभावः ॥

अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च—अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्भक्ष्ये प्राचीति-
पदम् । आ इमे एमे । आ इक्षः एष्टः । प्र इपितः प्रेपितः । अत्र गुणो विधीयते । प्रकृतिभावः ॥
प्रथमम् । अन्तिमिः पोडशाक्षरेण । इन्द्राग्नीऽआगतम् इत्यादिषु विसर्गस्य सन्धेश्च प्रकृतिभावः ॥
अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च—अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्भक्ष्ये प्राचीति-
न्यायेन वा कुशकंवलान्यासने उपविश्य नान्यमति । स्वदक्षिणोरुभागे स्वदक्षिणहस्तोर्ध्वपरि निधाय स्वयमन्धैः सह वा प्रणवव्याहृती-
सावित्रीपूर्वकं मधुरस्वैर्वेदपाठं विदध्यात् । तत्रापि कारुस्वर, शक्तिं, भीतम्, उद्वृष्टम्, अव्यक्तं, मूर्ध्वगतं (अत्युच्चस्वरेणोच्चारणम्),
स्थाननञितम् (उच्चारानुदात्तस्वरादिना तत्तत्स्थानानुच्चारणम्), विरस, (शृण्वतामानन्दजनकादिधर्मरहितम्), विस्वर, विक्रिष्टं,

विषमाहृतं, व्याकुलं (चित्तविक्षेपादिना पठनम्), तालहीनम् (मंत्राणां आथातथ्येन स्वरसहितोच्चारणरहितम्) इत्यादयश्चतुर्दशाध्ययन-
दोषाः परिवर्जनीया एव ।

वैदिकाः स्वस्य प्रमादेनोद्धृतान्यज्ञानेन कृतान्यपि सर्वपापानि वेदाध्ययने नित्यं निरताः सन्तः ऋक्संहिता यजुःसंहिता साम-
संहितां वा सरहस्यां ज्ञात्वा पठन्तस्त्रिभिः पाठैर्दहन्ति अपि तु वेदसाश्रित्य पापं कुर्वतां वेदपाठश्च कुर्वतां पापानि न नाशमायान्तीत्यपि
तत्रैव प्रतिपादितम् । अथा “न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दहन्ते कर्म नेतरत्” । तथा च न
कदापि *स्वरहितो वेदपाठः कार्यः । ये स्वरविहीनम् ऋक्-यजुः-सामवेदाध्ययनं कुर्वन्ति ते अमृच ऋगादिभिर्दग्धा मरणानन्तर
वियोनिं सङ्गच्छन्ते ॥ †तथैव स्वरज्ञानेन सहार्थज्ञानमपि कर्मणा सिद्ध्ये वेदविद्भिरवश्यं बोद्धव्यम् । अज्ञानेनोच्चारिता एकाऽपि
स्वरादिरहिता मात्राऽनर्थजनका भूचोभयं (यजमानमृत्विजश्च) पातयति । वेदाध्ययनं कुर्वद्भिरते “सुलु-नौको-स्फुटो-दण्डी
स्वैस्तिको-मुष्टिकाकृतिः । एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्रैव सप्तमः ॥” इति सप्त हस्तदोषाः सुतरां परित्याज्या एव । वेदमन्त्रोच्चारण-
काले वर्णान्न हन्यान्नापि वेदमंत्राङ्गानसदृशं गायेन्नापि शरीरमितस्ततः कम्पयेत् । वेदारम्भे प्रथमतो (प्रारम्भे) येन मध्यम-
नीचोच्चसुतस्वरेणाध्ययनं समारब्धं तेनैव स्वरेण समापयेन्न तु मध्ये मंत्राणां नीचोच्चस्वरं विदध्यात् । दृष्टिरपि स्वकीयहस्ताग्रे सस्थाप्य
मंत्रार्थमनुचिन्तयेत् । हस्तस्य चालनेऽपि हस्तस्योपरि वामदक्षिणभागयोर्थथागमनं तथैव मुखेन वर्णोच्चारणं स्वरप्रक्षेपश्च सर्वं युगपन् कुर्वीत् ।

* “हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजु सामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥” । “हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णोऽभंस्यतुम् ।
ऋग्यजु सामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥”

न कदापि हस्ताश्रयो वा वेदपाठफलं प्राप्नोति । स्वकीयरुण्डस्वरस्य माधुर्यत्वसंपादनाय प्रसहं वेदपाठकर्त्रो “आत्रपालागत्रिलना-
नामपामार्गशिरीषयोः । वासयतः प्राग्द्विधाय भक्षयेदन्तधावनम् ॥ सादिरथ कदम्बथ कखीरकरञ्जकौ । एते रुण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु
यशस्विनः” इति दृक्षानां दन्तधावनं कर्तव्यं तेनास्य रुण्डस्य सूत्सत्वं माधुर्यञ्च जायते ॥ तथैव “त्रिकलां लवणकोकन भक्षयेच्छिष्टप्यकः सः ॥
क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्णकरी तथा” ॥ एतेन लग्नेन सहिता त्रिकला मारोत्युपायोऽपि मेधाविवर्धनः प्रदर्शितः । अध्ययनवेलायां
मध्येऽवसाने वक्षिणवामयोः स्वरयोश्चोर्ध्वक्षेपेऽवक्षेपे च यत्र यत्राङ्गुलिनिर्देशः प्रदर्शितस्तत्र शिक्षानुसारेण कुमारीकुचयोरिव न सस्य
शुद्धयोरिव एतादृशः उभयक्षेपः, ६ एतादृशोऽधःक्षेपः, एतादृशः ६ वक्षिणवामयोः क्षेपोऽनुस्वारस्यैतादृशो ९ ह्रस्वः, एतादृशो ६ दीर्घः,
मकारे सुष्टाकृत्तित्कारे कुण्डलाकृत्तित्कारे नत्प्राये स्पर्शनम् इत्यादि सर्वं गुरोः सकाशाद्जातव्यम् । अध्ययनविधौ के च संदेहमधि-
गच्छन्ति विद्याप्राप्तुवद्भिश्च के के दोषाः परिवर्जनीया इत्यपि तत्रोक्तम् । एतद्विषये भगवान् महर्षिर्पाञ्चित्रस्यः स्वयं शिक्षाया कथयति वा
यश्च वेदाध्ययनकाले उपाशु (असप्तमात्रास्वरवर्णम्) अधीते यश्चाध्ययनकाले विव्रसन् (अनवधानपूर्वकम्) भीत इव पठति सोऽपि
सर्वदा पाठकाले संदेहं प्राप्नोत्येव । यश्च जडः, अलसः, अतिरोगप्रस्तः, विस्तृतमनाश्च सोऽपि विद्या नाधिगच्छति । अपि तु यश्च
अहोर्णाद् इव, सम्मानान्नरनाद् इव, स्त्रीभ्यो राक्षसीभ्य इव भयं हृदि सङ्गच्छते स एव विद्यामवाप्नोति । अथवा गुरोः शुश्रूषया
पुष्कलधनप्रदानेन प्रतिविद्यया वा विद्या प्राप्यते नान्य उपायो विद्याप्राप्तये ।

वेदमंत्रोच्चारं कया रीत्या नादः कार्यः—तत्तत्पदानां नादविधावपि शास्त्राया वानरा इव “इहेहंपाम्” इत्यादौ, भारपदे
मेधा इव “शुक्कन्दुदुहे” इत्यादौ, कामलुब्धः कुङ्कुट इव “कुङ्कुटोसि” इत्यादौ, पुत्रवती नारी सेहाद्यथा मधुर स्वपुत्रं चुम्बते तद्वत्

“युञ्जानः” इत्यादौ, हयं दृष्ट्वा बडवा स्वां योनि शनैः शनैर्विकुरुते तद्वत् “सन्दुन्दुभे” इत्यादौ, दुर्दुरस्य-मण्डूकस्योदरं यथा प्रफुल्लते तद्वत् “अपाम्फेनेन” इत्यादौ भाराक्रान्तो यथा श्वास गृह्णाति तद्वत् “अञ्ज्यः सम्भृतः” इत्यादौ, कामातुरा नारी यथा स्वं पति जांरं वा “सि सि” इति शब्दविशेषेण यथाह्वयति तद्वत् “सिँहसि” इत्यादौ, आकाशे स्वीयौ पक्षौ विस्तार्यानन्तरं गृध्रस्तौ यथा संकोचयति तद्वत् “धाद्र्धीनस्ते” इत्यादौ, यथानादं वर्णाः प्रयोक्तव्याः । नात्र वेदोच्चारणेषु केनापि मनःपूतमुच्चारणं कर्तुं शक्यते । परंपरयाऽप्राप्तविद्या गुरुणां सन्निधौ स्थित्वा ये वेदविद्या क्रमपुरःसर नाधीतास्तेऽन्यशास्त्रेषु पारीणा अपि न याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विचित्रतशिक्षा-निर्दिष्टवर्णोच्चारणाद्यनुकूलोच्चारणं तथाच कालायनमहर्षिप्रणीत शुक्लयजुःप्रतिशाख्याध्ययनमन्तरा द्वित्वादिकञ्च सुस्पष्टतरं कर्तुं प्रभवन्ति ।

ऋग्यजुःसाममंत्राणां सागरत्वम् ।—शिक्षाया महर्षिणा याज्ञवल्क्येन “संहितासारबहुलः पदसद्भासमाकुलः । क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मंत्रसागरः ॥ ऋक्संहिता त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः । साम्ना वा सरहस्याञ्च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदञ्च शशिनः पदम् । क्रमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पठमनामयम् ॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदमुक्ता सरस्वती । क्रमेणाऽऽवर्तिता गंगा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति । एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृत्ति मज्जति” ॥ एतैः पञ्चभिः श्लोकैर्महर्षिणा ऋग्यजुःसाममंत्राणा दुस्तर सागरत्वमुक्तम् । तथैव ऋग्यजुःसाममंत्राणा तिसृभिरावृत्तिभिर्महापापादीना नाशसामर्थ्यमपि द्योतितम् । एवञ्च संहितापाठः कर्तारमादित्यलोकं नयति, पदपाठञ्चन्द्रस्य लोकं प्रापयति । क्रमपाठश्चानामयमविक्रिय ब्रह्मणश्चिवात्मकस्य स्वरूपं नयति । वेदमंत्राणां गङ्गादिस्वरूपत्वमपि तत्रैव - यथा संहिताया कालिन्दी-यजुनास्वरूपं पदाना सरस्वतीस्वरूपं क्रमस्य गंगायाः स्वरूपं च ज्ञेयम् । यथा यजुनाद्या नद्यः स्वजले स्नानकर्तारं पवित्रीकुर्वन्ति तथैव वेदानां संहिता-

पदक्रमपाठकर्तारोऽपि तानधीत्या यमुनाप्रभृतिनदीषु कृतस्नानसहस्रं पावित्र्य लभन्त इति । एतदन्यच्चावश्यकं भगवता योगिवर्येण महर्षिणा याज्ञवल्क्येन कालायनेन च वैदिकानां हितकाम्यया सर्वं स्वे स्वे ग्रन्थे व्याख्यातम् । तत उद्धृत्य दिग्दर्शनरूपेण किञ्चिन्मयाऽत्र प्रदत्तम् ॥

किन्त्र विदितं भवतामस्मिन्भारतवर्षे बहूनां सस्कृतसुद्रणालयानां मध्ये पञ्च दशैव परिगणिता एव सूत्रे सुद्रणालया वर्तन्त इति । तेपामपि मोहमयी(सुबई)स्थाः “निर्णयसागरनामा सुद्रणालयः” सर्वेषां सूत्रे तिष्ठतीति च । अस्मिन्सुद्रणालये प्रायः सस्कृतभाषाया महारष्ट्रीयभाषाया हिन्दीभाषायाश्च विविधा ग्रन्थाः प्रकाश्यन्ते । वेदवैदिककाव्यसाहित्यन्यायधर्मशास्त्रप्रभृतिसर्वेषु विषयेषु प्रकाश्यमाना ग्रन्थाः शुद्धाः सुस्पष्टाक्षरा विश्वसनीयाश्चेति प्रसिद्धमेव । प्रायो द्वित्रिषु वर्षेष्वपरिसमाप्तेषु सर्वविषयाणां ग्रन्थानां प्रकाशनं परपरया भवत्येवानिष्टम् । पूर्वमियं शुद्धयजुर्वेदसहिता तच्छास्त्रविद्वद्भिरैव सशोधिताऽऽसीत् । अद्युना क्रियमाणे सुद्रापणे तस्याधिकारिवर्गे-र्भेह्य सशोधनायोक्तम् । मया इत्याः सशोधने सर्वेषां वैदिकब्राह्मणानां पूर्वतोऽप्यधिकतरं समुपयोगः स्यादिति विचारितम् । ततोऽहं याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विचिन्तयाज्ञवल्क्यशिक्षानुसारेण कालायनमहर्षिभिश्च विरचितकालायनशुक्लप्रातिशाख्यसूत्रानुसारेण च सशोधनाय प्रयत्नोऽस्मि तथापि मन्येऽहं यद्दुस्तरेऽस्मिन्मंत्रसमुदायरूपमहासागरे मदीयावगाहनं मम “बालचेष्टेव” एतत्तच्छास्त्रज्ञातार एवावबोधो ज्यन्तीति । कालायनमहर्षिप्रणीतं श्रीशुद्धयजुःप्रतिशाख्यसूत्रम् अष्टाभ्याथैर्युक्तं वर्तते तदप्यद्युना दुर्लभतरम् । मया च तस्योपरि “आनन्द-पुरवास्तव्यैर्वज्रसुतोऽटनामभिः सुप्रसिद्धैः पण्डितप्रवरैर्विरचितं कालिकाताया सुद्रापितं भाष्यं समाकलय्य मंत्रेषु यकारस्वकारयोर्भेदो वक्तारोऽपि द्विलैकत्वयोर्भेदः ७१ ४ ८ ? ऽ ब ह्य-रन्-ऽण-द्वि-त्वादिर्कं तथैव व्याकरणरीत्या यत्र स्थले तथाविधं रूपं न जायते तत्र तेषां तेषां वैदिकव्याकरणरीत्या प्रदर्शनाय “अमृतवर्षिणी टिप्पणी” कृत्वा यथामति यथाशक्ति यथाज्ञानं मंत्राणां सशोधनं-

पुरःसरमियं संहिता तत्तच्छाब्देषु कृतपरिश्रमाणां विद्यासंपन्नानां भवतां पुरः समुपस्थाप्यते । शुक्लयजुर्वेदमंत्राणां द्वित्वादिकस्य संशोधनं कियद्दुर्वोधमेकविधञ्च वरीयतेते तदु त एव कल्पन्ते नात्र सामान्यतया सर्वेषामवसरः । प्रथमाध्यायमारभ्य त्र्यध्यायपर्यन्तं मदीयप्रकृते-
रस्वास्थ्येन तत्तथैवान्यदपि दृष्टिदोषवशान्मानुपदोपत्वाद्वा क्वचित् संशोधने स्वलनं भवेत् तदेतत् “नीरक्षीरविवेकन्यायेन” द्रक्ष्यन्ति भवन्तो बहुश्रुता इति प्रार्थते ।

मयात्र न विस्मर्तुं योग्यं मदीयपरमसुहृद्भिर्वेदेदाङ्गविद्मी “राजपिप्पलाप्रदेशान्तर्वर्तिनर्मदातटस्यभालोदग्राम-
निवासिभिरपि सम्प्रति सुम्बापुरीवास्तव्यैः पंड्योपाहैः शास्त्रिवयैस्तुलजाशंकरधीरजरामशास्त्रिभिः” प्रारंभत आसमाप्ति प्रातिशाख्यशिक्षादिद्वारा संशोधने टिप्पण्याञ्च समयाभावेऽपि स्वस्य यत्साहाय्यं स्वीक्यं मत्वा परिदत्तम् ।

इति शम् ।

शके १८७२ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रविवासरे

ता. १९ - ३ - ५०

इति प्रार्थयते मोहमयीकृतनिवासो विदुषामनुचरः

आचार्यावटङ्कस्त्रिकमजीतनुजनूरमृतलालशास्त्री

(जामनगर-वास्तव्यः)

॥ अथ श्रीवाजसनेयसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका ॥

अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०
३	४७	१०	४१
१३	१३	७	१७
१३	५१	२४	१७
३०	१८	२९	२९
१३	३६	३०	११०
३३	४८	२२	५३
२	२९	६	५१
२४	२३	२७	६६
२९	६०	५	३१

अक्कुञ्जकर्म
 अक्कन्दुग्निः
 अक्क्षुन्नमीमदन्तु
 अक्क्षुराजायिकितवम्
 अग्नुऽआयूँपि
 अग्नुऽइन्द्रुर्वरण
 अग्नेयैकव्युवाहनाय
 अग्नेयैकुटरून्
 अग्नेयैगायुत्राय

अग्नेयैगृहपतये
 अग्नेयैत्यामह्वयम्
 अग्नेयैनीकवतेप्रथमजान्
 अग्नेयैनीकवतेरोहिताञ्जिः
 अग्नेयेपीधानम्
 अग्नेयेस्वाहासोमाय
 अग्नेयेस्वाहासोमायुस्वाहेन्द्राय
 अग्नाऽइपत्कनीचन्
 अग्नावुग्निञ्चरति

अग्निन्तम्मन्त्र्ये
 अग्निन्दुतम्
 अग्निऽपुशुरासीत्
 अग्निऽपुशुर्धर्मणाः
 अग्निऽग्निष्येपु
 अग्निमुद्वाहोतारम्
 अग्नेर्युनज्जिम्
 अग्नेरिस्मिन्नुजर्भना
 अग्नेरेकाक्षरेण

अग्निर्ऋषिः पवमानः
 अग्निर्ऋषोऽतिज्योतिः
 अग्निर्ऋषोऽतिप्रा
 अग्निर्देवता
 अग्निर्मूर्द्धादिवः
 अग्निर्वृत्राणि
 अग्निश्च पृथिवी
 अग्निश्च सुऽआपश्च
 अग्निश्च सुऽइन्द्रश्च
 अग्निश्च मेघुर्मर्षश्च
 अग्निष्वात्तावृतुमर्तः
 अग्निष्वात्ताः पितरः

अ०	मं०	अग्निस्तिरगमेन
२६	९	अग्निश्चोस्तोमेन
३	९	अग्निर्हृदयेन
१३	४०	अग्निर्होतारम्
१४	२०	अग्नीपोमयोरुज्जितिम्
३३	९	अग्नेऽअङ्गिरः
२६	१	अग्नेऽअच्छावदेहनः
१८	१४	अग्नेर्गृहपते
१८	१६	अग्नेर्जुतान्
१८	२२	अग्नेतमुद्घातश्चम्
१९	६१	अग्नेतवु
१९	५९	अग्नेत्सन्नः

अ०	मं०	अग्नेऽअङ्गिरः
१७	१६	अग्नेऽअच्छावदेहनः
२२	१५	अग्नेर्गृहपते
३९	८	अग्नेर्जुतान्
१५	४७	अग्नेतमुद्घातश्चम्
२	१५	अग्नेतवु
१२	८	अग्नेत्सन्नः
९	२८	अग्नेऽअङ्गिरः
२	२७	अग्नेऽअच्छावदेहनः
१५	१	अग्नेर्गृहपते
१७	४६	अग्नेर्जुतान्
१२	१०६	अग्नेतमुद्घातश्चम्
३	२५	अग्नेतवु
१५	६८	अग्नेत्सन्नः

अग्नेस्वम्पुरीष्युः
 अग्नेस्वदसुजागृहि
 अग्नेदग्धायः
 अग्नेद्विवोऽअर्णाम्
 अग्नेनयसुपथा
 अग्नेऽपवक्षुतिर्द्युयोः
 अग्नेपत्क्नीरिहावह
 अग्नेपवसु
 अग्नेपावकरोचिपा
 अग्नेऽप्रेहिप्रथमः
 अग्नेऽभ्यावर्तिन्
 अग्नेब्रह्मगृन्भीष्व

अ०	मं०	अग्नेऽअङ्गिरः
१२	५९	अग्नेऽअच्छावदेहनः
४	१४	अग्नेर्गृहपते
२	२०	अग्नेर्जुतान्
१२	४९	अग्नेतमुद्घातश्चम्
५	३३	अग्नेतवु
५	३३	अग्नेत्सन्नः
२५	४	अग्नेऽअङ्गिरः
२६	२०	अग्नेऽअच्छावदेहनः
८	३८	अग्नेर्गृहपते
१७	८	अग्नेर्जुतान्
१७	६९	अग्नेतमुद्घातश्चम्
१२	७	अग्नेतवु
१	१८	अग्नेत्सन्नः

अ० सं०	अग्नेयत्तैदिवि	१२	४८	अग्नेन्नतपास्त्वे
	अग्नेयत्तैशुक्कम्	१२	१०८	अग्नेशर्द्धमहते
	अग्नेशुक्दवाहि	१३	३६	अग्नेसहस्राकथ
	अग्नेरनीकम्	८	२४	अग्नेसहस्रुपृतनात्
	अग्नेर्जनित्रम्	५	२	अग्नेस्तुनूरसि
	अग्नेवर्षागोसि	१४	२४	अग्नेखाहाकृणुहि
	अग्नेवर्षपन्नगृहस्य	६	२४	अग्नेणीरसि
	अग्नेवाजजिह्वार्जम्	२	७	अग्नेवृहन्नृपसाम्
	अग्नेवाजस्य	१५	३५	अग्नाभ्यात्कमन्
	अग्नेवृहोत्रम्	२	९	अङ्गिरसोन्
	अग्नेन्नतपतेन्नतश्चरिष्यासि	१	५	अधिकक्रतुदृष्टुपा
	अग्नेन्नतपतेन्नतसंचारिपम्	२	२८	अच्छायमेति

अ० सं०	अ० सं०	
७	१४	अच्छिन्नस्यते
१३	४३	अजस्रमिन्दुम्
२३	५६	अजोरपिशङ्गिला
२२	१८	अजीजनोहिपर्वमानु
१३	५१	अजोह्रस्वग्नेरजनिष्ट
२७	६	अतिनिहोऽअतिविधः-
१२	८४	अतिविश्वः-परिष्ठाः
५	४२	अत्युश्याँऽअगुन्नाभ्याम्
२	३१	अत्रपितरोमादयद्व्यम्
२९	१८	अत्रतिरुपसुत्तम्
३०	२२	अथैतानुष्टौ
३३	१४	अदब्धेभिरसवितत्

अदितिद्वारदितिः
 अदितिद्वारदिवी
 अदित्यास्त्यक्
 अदित्यास्त्वापुष्टे
 अदित्यास्त्वामूर्द्धन्
 अदित्यैरास्त्रासिबिण्णो
 अदित्यैरास्त्रासी
 अदित्यैरास्त्रास्यदितिष्टु
 अदित्यैह्युन्देनम्
 अहश्मस्यकेतवः
 अद्वयःकक्षीरंन्यपिचत्
 अद्वयःसम्भृतः

अ० सं०

२५	२३	अद्वयःस्वाहा
११	६१	अदद्यादेवाऽउदित्वा
४	३०	अध्यायधान्
१४	५	अध्याह्नवृथेकृतोः
४	२२	अधिनऽइन्द्रेणाम्
१	३०	अधिपत्कन्यसि
३८	३	अद्वयवोचदधिवृक्ता
११	५९	अद्वयवृथोऽअद्रिभिः
२	२	अनुइङ्गाव्ययः
८	४०	अनुइङ्गाहसुवारभामहे
१९	७३	अनाधृष्टापुरस्तात्
३१	१७	अनाधृष्योजातयेदाः

अ० सं०

२२	२५	अनुतुशुष्मम्
३३	४२	अनुतुमातेमघवन्
१९	६९	अनुत्थामातामयत्नाम्
१५	४५	अनुत्वारथोऽअनु
३३	४७	अनुनोदद्यानुमतिः
१५	१४	अनुवीरैरनुष्यस्म
१६	५	अनेजदेकुम्भनसः
२०	३१	अन्तरमेरुचात्वम्
१४	१०	अन्तरामित्रावरुणा
३५	१३	अन्तश्चरतिरोचुना
३७	१२	अन्तस्तेदद्यावापृथिवी
२७	७	अन्धन्तमःप्रविशन्ति

अ० सं०

३३	६७
३३	७९
४	२०
२९	१९
३४	९
२६	१९
४०	४
१२	१६
२९	६
३	७
७	५
४०	१२

अन्धस्थान्धः
 अन्नपुतेन्नस्य
 अन्नान्तरिखुतोरसम्
 अन्धदेवाहुर्बिद्वायात्
 अन्धदेवाहुःसम्भवात्
 अन्धुवोपोर्द्धमासानाम्
 अन्धार्वाऽअन्धाम्
 अन्धुग्निरुपसा
 अन्धिदन्नुमतेचम्
 अपश्यङ्कोपाम्
 अपाचमपुक्तिख्यम्
 अपाङ्गम्भन्
 अपातामुश्चिनाद्युर्मम्

अ० सं०	अपाधमदुभिर्गस्तीः
३	अपाधमदुभिर्गस्तीः
११	अपान्त्येमन्
१९	अपाशुष्टमसि
४०	अपास्पुरुः
४०	अपास्फेनेनमुचेः
२४	अपासिदन्धयनम्
१२	अपाररुम्पृथिव्यै
११	अपाशरसम्
३४	अपितेयुत्रिपु
३७	अपेतेधीतुविचसर्पुता
३५	अपेतोर्यन्तु
३३	अपोऽअद्व्य

अ० सं०	अपोदेवामधुमतीः
३३	अपोदेवामधुमतीः
१३	अपोदेवीर्यसृज
१३	अप्सखतीमश्चिना
६	अप्सवृग्नेसधिष्ठवसौ
१९	अप्सुन्तरुसृतम्
१७	अवोद्ध्यग्निःसमिध्या
१	अभिगोत्राणिसहसा
९	अभित्यन्देवःसविता
२३	अभित्वाश्रनोनुमो
१२	अभिधाऽअसिमुचनमसि
३५	अभिप्रवन्तसर्भन्वेवु
२०	अभिभूरि

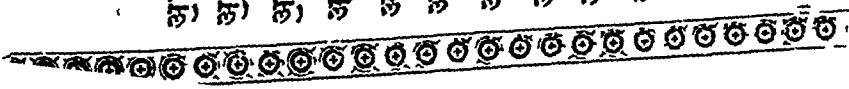
अ० सं०	अ० सं०
१०	१
११	३८
३४	२९
१२	३६
९	६
१५	२४
१७	३९
४	२५
२७	३५
२२	३
१७	९६
१०	२८

अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०
२६	२१	१५	१७
३८	१७	१५	५४
३९	१९	३४	१५
१७	१८	३	९
२०	२४	३	१६
१२	१०	१५	८३
११	१०	१५	१२
१७	४४	३५	१०
२७	९	१५	१९
२६	२४	१५	२५
३३	३५	१५	४१
३५	५५	१३	११
१३	५५	५६	२७

अभियुञ्जङ्गुणीहिनः
 अग्नीमम्महिमादिवस्
 अग्नीषुणःसखीनाम्
 अन्भ्युपतसुहुतिम्
 अन्भ्यादधात्मिसमिधम्
 अन्भ्यावर्त्तस्वपृथिवि
 अन्भिरसिनार्धसि
 अग्नीपाञ्चितम्
 असुत्रभूयादद्य
 अग्नेवनःसुहवाः
 अग्नेयोनिर्कुत्थिर्यः
 अग्नेर्विक्रिणाञ्चिश्चकर्म

अयन्द्विक्रिणाञ्चिश्चकर्ममात
 स्वरथस्वनञ्च
 अयन्नोऽअग्निः
 अयमुग्निःपुरीष्युः
 अयमुग्निर्गृहपतिः
 अयमुग्निर्द्वारतमः
 अयमुग्निःसंहस्त्रिणः
 अयमिहप्रथमः
 अयसुत्तरात्
 अयमपृथ्वीवर्गवसुः
 अयमपञ्चाद्विश्चब्यचास्तासु
 चक्षुः

अयमपञ्चाद्विश्चब्यचास्तासु
 अयमपुरीषुवः
 अयमपुरोहरिकेशुः
 अयंवाग्निस्त्रावरुणा
 अयंवेनः
 अयं सुहस्रमृषिसिः
 अयं सोऽअग्निः
 अर्थे तस्थ
 अर्द्धुः कुचैरुक्थानाम्
 अर्द्धुमासाः परुः
 अर्द्धुभ्यो हस्त्रिपम्
 अर्द्धुमणुमृहस्त्रपतिम्

अर्वाञ्चोऽअद्वा
 अयत्तयुधनुष्टम्
 अयपतन्तीरवदन्
 अवथयनित्तुम्पुणः
 अयलुद्धमदीमहि
 अयसद्वापरोपतु
 अवित्रमेप
 अवेष्टादन्दुशुका
 अवेचामकुवये
 अदृशुनति
 अदृशुरदृशुष्ट
 अदृशुञ्चमे

अ० मं०
 ३३ ५१
 १६ १३
 १२ ९१
 ३ ५८
 ३ ४५
 १७ १०
 १० १०
 १५ २५
 २० २७
 ५ ७
 १८ १९

अरम्भुञ्जम्
 अरमन्वतीरीयते
 अरमाचमे
 अरस्यासतङ्कामम्
 अश्चत्थेवः
 अश्चत्तुपुरः
 अश्चस्यत्वा
 अश्चावतीर्गोमतीः
 अश्चावतीर्गोमावतीम्
 अश्चनकृतस्यते
 अश्चिनागोभि-
 अश्चिनाघुर्मम्

अ० मं०
 १७ १
 ३५ १०
 १८ १३
 १८ ७४
 ३५ १०
 २४ १
 ३७ ९
 ३४ ४०
 १२ ८१
 २० ३५
 २० ७३
 ३८ १२

अश्चिनातेजसा
 अश्चिनानसुचिः
 अश्चिनापिवताम्
 अश्चिनाभेषुजम्
 अश्चिनाहुविः
 अश्चिन्भ्याञ्चकञ्चुः
 अश्चिन्भ्याम्पञ्चसु
 अश्चिन्भ्याम्पिञ्चसु
 अश्चिन्भ्याम्प्रातःसयुनम्
 अश्वोधृतेन
 अपद्वैत्युत्सुपृतनास
 अपाढासिसहमाना

अ० मं०
 २० ८०
 २० ५९
 २० ९०
 २० ६४
 २० ६७
 १९ ८९
 १० ३१
 ३८ ४
 १९ २६
 २९ १०
 ३४ २०
 १३ २६

अष्टौर्ब्यव्यत्
असंब्यातासुहृत्पाणि
असंब्येखाहावसंब्येखाहा
असंब्यमोऽअस्यदित्यः
असंब्यन्तमर्थजमानम्
असंब्युनामतेलोकाः
असौयस्ताम्नः
असौयासेना
असौयोवुसर्पति
अस्ककन्नमुद्य
अस्ताव्यग्नः
अस्माकमिन्द्रः

अ० सं०

३४	२४	अस्मात्त्वमधि
१६	५४	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२२	३०	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२९	१४	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१२	६२	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
४०	३	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१६	६	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१७	४७	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१६	७	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२	८	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१२	२९	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१७	४३	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले

अ० सं०

३५	२२	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१६	५५	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३३	५०	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
९	२२	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३	१६	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३३	१	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३३	९७	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३७	२१	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
११	७५	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३६	११	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२०	७९	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२९	५१	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले

{

अ० सं०

२४	२५	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१	९	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
११	६६	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
४	७	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३३	३१	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२९	५६	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
११	१९	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
११	१८	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
३	३८	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
२९	५८	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
१८	२०	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले
७	३२	अस्मिन्मन्त्र्यहृत्युण्णले

आञ्ज्याजानु
 आञ्छच्छन्दः
 आजङ्घन्ति
 आजिग्रककुल्यम्
 आञ्जुह्वानुईङ्ख्यः
 आञ्जुह्वानासरस्वती
 आञ्जुह्वानसुप्रतीकः
 आतम्भज
 आतत्तऽइन्दुयवः
 आतिथ्यरूपम्
 आतिष्ठन्तुम्पारि
 आतिष्ठन्तुहन्

अ० मं०

१९	६२	आतूनऽइन्द्र
१५	५	आतेवृत्सः
२९	५०	आत्समनेमे
८	४२	आत्समनुपस्थे
२९	२८	आत्सानन्ते
२०	५८	आत्वाजिघर्म्मि
१७	७३	आत्वाहार्पम्
१२	२७	आदित्यङ्गर्भम्
३३	२८	आदित्यैर्भ्रः
१९	१४	आर्धत्तपितरः
३३	२२	आनुऽइडाभिः
८	३३	आनुऽइन्द्रौदुरान्

अ० मं०

३३	६५	आनुऽइन्द्रोहरीभिः
१२	१५	आनऽएतुमनुः
७	२८	आनासत्याञ्जिभिः
१९	९२	आनोऽनियुङ्किः
२९	१७	आनोऽमुद्राः
११	२३	आनोऽमित्रावरुणा
१२	११	आनोऽयुञ्जन्दिधिस्पृशुम्
३३	४१	आनोऽयुञ्जन्मभारती
२९	८	आत्राणिरत्थालीः
२	३३	आपतेयेत्वा
३३	३४	आपयेस्वाहा
२०	४८	आपयस्व

अ० मं०

२०	४९
३	५४
३४	४७
२७	२८
२५	१४
२१	८
३३	८५
२९	३३
१९	८६
५	५
९	२०
८	६३

आर्षञ्चित्	अ० १८	आयज्ञौःपृश्निः	अ० ३	आरोदसीऽअपृणत्	अ० ३३	मं० ७५
आर्षेऽअस्मान्मृतारः	४	आयद्वेषेनुपतिम्	३३	आवाचोमद्ध्यमरुहत्	१५	५१
आर्षेदिवीः	१२	आयन्नुनःपितरःस्योम्यासः	१९	आवायोभूषञ्चिपाह	७	७
आर्षेहुवत्	२७	आयतुमुप	३३	आविर्मर्ष्याह	१०	९
आर्षेहिद्वामयोभुवः	३३	आयत्त्विन्द्रः	२०	आवृश्चतः	११	२४
आर्ष्यायस्वमदिन्तसु	१२	आयासायुस्वाहा	३९	आचोदेवासह	४	५
आर्ष्यायस्वसमेतुते	१२	आयुर्मर्षाहि	१४	आञ्चुःशिशानह	१७	३३
आर्ष्वहमन्नाहमुणः	२२	आयुर्व्युज्जेन	३५	आञ्चिद्वह्नुन्तः	१४	२३
आमन्दैरिन्दु	२०	आयुष्मानग्ने	३५	आञ्चोबुयेति	१९	२४
आमाद्यजस्यअसुवः	९	आयुष्यं बर्षुष्यम्	३४	आसुन्दीरुपम्	१९	१६
आमूरजधृत्यार्वर्य	२९	आयोध्वासवने	१५	आसीनासोऽअरुणीनाम्	१९	६३
		आरात्रिपात्थिवम्	३४	आसुतेसिञ्चत	३३	२१

आसुष्यन्ती

आहम्पितृन्

इच्छन्तिस्वा

इडऽएहि

इडाभिरुगिरीद्भ्यः-

इडाभिर्भुक्शानाप्शोति

इडाभग्ने

इडायास्त्वापुदे

इडेरन्तेहृष्ये

इदमाप०

इदसुसुरात्

इदम्पितृभ्यः-

इदम्मेद्बलं

इदंविण्णुर्विचक्रमे

इदहृद्विः

इन्दुर्दक्षः-

इन्द्रऽआसाज्ञेता

इन्दुगोमन्निहायाहि

इन्दुयोपस्त्वा

इन्दुन्दुरः-कवुष्युः-

इन्दुन्दैवीविशः-

इन्दुंविश्वी-

इन्द्रमरुत्स्वऽइह

इन्दुमिद्वरी

अ० सं०

२९ ३१

१९ ५६

३४ १८

३८ २०

२१ १४

१९ २९

१२ ५१

३४ १५

८ ४३

६ १७

१३ ५७

१९ ६८

अ० सं०

३२ १६

५ १५

१९ ४८

१८ ५३

१७ ४०

२६ ४

५ ११

२० ४०

१७ ८६

१३ ५५

१७ ५५

७ ३५

८ ३५

इन्द्रवायुऽइमे

इन्दुवायुवृहस्पतिम्

इन्दुवायुसुसुन्दशा

इन्द्रश्चमुरुतश्च

इन्द्रश्चसुम्नाद्

इन्द्रः-सुत्रामास्वान्

इन्द्रः-सुत्रामाहृदयेन

इन्द्रस्यक्कोडरं

इन्द्रस्यरूपम्

इन्द्रस्यवज्रौमुरुताम्

इन्द्रस्यवज्रौसि

इन्द्रस्यवृष्णः-

अ० सं०

३३ ५६

३३ ४५

३३ ८६

८ ५५

८ ३७

२० ५१

१९ ८५

२५ ८

१९ ९१

२९ ५४

१० ५१

१७ ४१

{

{

{

इन्द्रस्यसुरसीन्द्रस्य
 इन्दुस्यौजस्तथ
 इन्द्राग्नीऽअपादियम्
 इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम्
 इन्द्राग्नीऽआगतम्
 इन्द्राग्नीसित्रावरुणा
 इन्द्राग्नीयोऽपक्वतिः
 इन्द्रायत्वा
 इन्द्रायाहिचित्रमानो
 इन्द्रायाहित्तुंजानं
 इन्द्रायाहियेयुतः
 इन्द्रायाहित्तुत्रहन्

अ० सं०

५	३०	इन्दुयेन्दुम्
३७	६	इन्दुमम्भ्रतराम्
३३	९३	इन्द्रेहिमत्स्यन्धसह
१४	११	इन्दोविद्वथस्य
७	३१	इन्द्रोबुत्रम्
३३	४९	इन्धानास्त्वा
२५	५	इमञ्जीवेर्भ्यः
	३०	इमन्देवाः
	८७	इमन्नोदेव
	२०	इममूर्णायुम्
	२०	इमम्माहिःसुरिकशफम्
	२०	इमम्माहिःसीद्विपादम्
२६	५	

अ० सं०

२०	५७	इमममेवरुण
१७	५१	इमहसाहुसम्
३३	२५	इमंस्तनुमूर्जस्वन्तम्
३६	८	इमाऽर्त्वापुरुवसो
३३	२६	इमान्तेधियम्
३	१८	इमागिरऽआदित्येर्भ्यः
३५	१५	इमातेवाजिन्
	३०	इमानुकुम्भुवना
	११	इमामगृभ्णन्नशुनाम्
	१३	इमामेऽअग्न्युऽइष्टकाः
	१३	इमारुद्रायतवसे
	४७	इमौतेपुक्क्षवावजरो

अ० सं०

२१	१
१३	४९
१७	८७
३३	८१
३३	२९
३४	५४
२९	१६
२५	४६
२२	२
१७	२
१६	४८
१८	५२

इयन्तेयुज्जिघा
 इयंवेदित्परं-
 इयच्यग्रंआसीत्
 इयदुत्यायु-
 इयमुपरि
 इय्यन्नग्रे
 इरावतीधेनुमती
 इपुमूर्त्तिसुहसितः
 इपञ्चोर्त्तिस्र
 इपिरोद्विश्व्यचा
 इपेच्योर्त्तिस्र
 इपेपिन्वखोर्त्तिस्र

अ० म०

४	१३	इपेरोयेरमख
२३	६२	इक्कृत्तोरमद्व्यस्य
३७	५	इकृत्तिर्नामवः
१०	२५	इद्योऽभ्यिराहुतः
१३	५८	इद्योयुज्जः
१२	१०१	इहरतिरिह
५	१६	इहेवाग्नेऽअधि
१२	१०५	इडितोद्वैर्हरेवान्
१४	१६	इड्व्यञ्चसि
१८	४१	इदकक्षासऽएतादकक्षासः
१	१	इद्व्यचाश्याद्व्यच
३८	१४	इमूर्त्तिसः

अ० म०

१३	३५	ईशानायुपरस्वतः
१२	१०	ईगाद्यास्यम्
१२	८३	उक्तासञ्चराऽएताः
१८	५७	उक्तासञ्चराऽएताःशुनासी-
१८	५६	उक्थेभिर्द्विचुहन्तमा
८	५१	उक्क्षासमुद्रः
२७	४	उखाङ्गतु
२०	३८	उग्रहोहितेन
२९	३	उग्रञ्चभीमञ्च
१७	८४	उग्रविभुनिना
१७	८१	उघातेज्जातम्
३४	२१	उच्छुम्माऽओपधीनाम्

अ० म०

२४	२८
४०	१
३४	१७
३४	१९
३३	७६
१७	६०
११	५७
३९	९
३९	७
३३	६१
२६	१६
१२	८२

उतनोर्हिर्बुध्नुः	अ० ३४	उदीचीमारोह	अ० १३	उहुयन्तमसुस्पर्श	अ० २१	सं० २१
उतस्मासु	९	उदीरतामवर	१५	उन्नतऽऋषुभः	२५	२५
उतेदानीम्	३४	उद्वृत्तिश्च	३७	उपुञ्जमशुष	८	८
उत्काममहते	११	उदुत्तमम्	२१	उपत्वाग्ने	६	६
उत्तानायामव	३४	उदुत्त्यजातवदसम्	१४	उपनहसुनवः	३	३
उत्तिष्ठन्नोजसा	८	उदुत्त्याविश्वे	३९	उपुप्रायन्तोऽथदध्वरम्	७७	७७
उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते	३४	उदेनसुत्राम्	५६	उपुप्रागाग्च्छसनम्	३	३
उत्थायवृहती	११	उदेपाम्बाहू	६४	उपुप्रागात्परुमम्	२३	२३
उत्सकथ्याऽअव	२३	उद्वृत्त्यामञ्च	२१	उपुप्रागात्सुमन्मधायि	२४	२४
उत्सादेवभ्यः-कुब्जम्	३०	उद्विंस्तभुनाम्	१०	उपुप्रागर्हीतोसिद्भुवोसि	३०	३०
उदककमीत्	११	उद्वर्षयमधवन्	२२	उपुप्रागर्हीतोसिष्पुजापत्तये	२५	२५
उदग्नेतिष्ठ	१३	उद्वृत्त्यस्वाग्ने	१२	उपुप्रागर्हीतोसिष्टहृस्पतिस्वस्य	७	७

अ० म० १९ ७०
 ८ ५०
 १२ २४
 ५ ३२
 ३४ ३३
 २० ६१
 २० ४१
 ४ ३३
 २१ १७
 १८ ९
 ४ १०
 २ ३४

अ० म० ४३ १९ २ २६ २९ ६ ३३ ३४ १९ ३ १५ ५ ३५
 उशन्तस्त्वा
 उशिक्त्वन्देव
 उशिक्त्वायुक्?
 उशिर्गसि
 उपुस्तच्छित्रम्
 उपासानक्त्वा
 उपासानक्त्वा
 उस्तुवेत्सु
 उपेयुद्धी
 ऊर्द्ध्वमेसुनृताचमे
 ऊर्गस्याङ्गिरुस्थूर्णस्म्रदात्
 ऊर्द्ध्वहन्तीत्

अ० म० ३० ७ ८ ११ २२ ४७ ४ ३३ २० ७ ८ १९ २९ ५५
 उपहृताऽहुह
 उपहृतात्पितरः-
 उपहृतोद्यौष्पितोपुसाम्
 उपुह्वरेगिरीणाम्
 उपावसुत्त्वमर्था
 उपुवीरुस्थुपदेवान्
 उपास्मैगायतानरुं
 उभापिचत्सु
 उभाभ्यान्देव
 उभावाभिन्द्राग्धी
 उभेसुञ्चन्द्र
 उरुधिष्णो

अ० म० ७ ८ ८ ८ ७ ८ ७ २० ७ ८ १९ २९
 उपुयामर्दहीतोसिमधवेत्वा
 उपुयामर्दहीतोसिसाङ्घिरोसि
 उपुयामर्दहीतोसिसुशन्भसि
 उपुयामर्दहीतोसिहररसि
 उपुयामर्दहीतोसीन्द्रोयत्वा
 उपुयामर्दहीतोसुग्रयेत्वा
 उपुयामर्दहीतोस्युन्तः
 उपुयामर्दहीतोसुध्विभ्याम्
 उपुयामर्दहीतोस्याग्रयुणः
 उपुयामर्दहीतोस्याद्वित्येभ्यः-
 उपुयामर्दहीतोस्याश्चिनम्
 उपधासयपृथिवीम्

अ०	मं०
१८	३८
२०	६५
३३	८७
२७	३३
१४	२८
२५	४२
२२	३४
१८	२४
८	२८
२४	३६
१८	६०
३	६१

अ०	मं०	
३७	१०	ऋतापाङ्कतधामा
२९	४९	ऋतुथेद्रः-
१८	६	ऋधगित्था
११	४७	एकयाच
१७	८३	एकयास्त्ववत
३०	१३	एकुस्त्वधुः-
२३	४०	एकस्मैस्वाहा
२६	१४	एकाचमे
१७	३	एजतुदशमास्यः
१७	८२	एण्यल्लामुण्डूकः-
१२	११	एतजानाथ
२६	६	एतत्तेरुद्रावुसम्

अ०	मं०	
१२	१०८	ऋजवेत्वासुधवेत्वा
२७	४४	ऋजीतेपरि
११	४२	ऋतश्चमेसृतश्चमे
२३	२७	ऋतःसुत्यम्
२७	११	ऋतुजिच
१०	११	ऋतयेस्तेनहृदयम्
२३	२६	ऋतवस्तऽ
१३	१३	ऋतवस्ते
४	९	ऋतवस्त्यऽऋतुवृधः-
३६	१	ऋतश्चसुत्यञ्च
१३	३९	ऋतवानम्महिपम्
१८	६७	ऋतावानं वैश्वानुस्

ऊर्जानपाजातवेदः
ऊर्जानपातम्
ऊर्ध्वऽकुपुणः-
ऊर्ध्वमेनम्
ऊर्ध्वाऽअस्यसुमिधः-
ऊर्ध्वामारोह
ऊर्ध्वामेनाम्
ऊर्ध्वोभवुध्रति
ऊर्ध्वसुमयोऽशिल्पे
ऊर्ध्वचम्
ऊर्ध्वारुचेत्वा
ऊर्ध्वानामास्मि

एतन्तेदेवसवितः
 एतदसंधस्तथ
 एताऽअर्पयन्ति
 एताऽऽवत्सुभगाः
 एताऽऽएन्दुगमाः
 एतावंहृपम्
 एतावानस्य
 एदसगहम्
 एधोस्थेधिपीमहि
 एनाधिश्चान्युर्यऽआ
 एनावोऽअग्निम्
 एभिन्नोऽअकैः

अ० मं०
 २ १२ एवञ्छन्दः-
 १८ ५९ एवेदिन्द्रम्
 १७ ९३ एपञ्छागः-पुरोऽ
 २९ ३ एपतैगायुत्रः
 २४ ८ एपतैनिर्ऋते
 १९ ३१ एपतैरुद्रभागः
 ३१ ३ एपवुस्तोमः-
 ४ १ एपस्यबुजी
 ३० ३३ एपतैऽअग्ने
 २६ १८ एपतैशुक्रतनुः
 १५ ३२ एपावुःसासुत्या
 १५ ४६ एपोहदुवः

{

अ० मं०
 १५ ४ एहसुषुञ्जवाणि
 २० ५४ ऐन्द्रः-प्याणः
 २५ २६ ओजञ्चमे
 ४ २४ ओमांसञ्चर्पणीधृतः
 ९ ३५ ओपधयुः-प्रतिगृञ्जणीत
 ३ ५७ ओपधयुःसम
 ३४ ४८ ओपधीः-प्रति
 ९ १४ ओपधीरिति
 २ १४ कुकुभद-रूपम्
 ४ १७ कर्त्यस्यद्विधाः
 ९ १२ कुदाचुनप्रयुञ्छसि
 ३२ ४ कुदाचुनस्तुरीरसि

{

अ० मं०
 २६ १३
 ६ २०
 १८ ३
 ७ ३३
 ११ ४८
 १२ ९६
 १२ ७७
 १२ ७८
 ८ ४९
 २३ ५७
 ८ ३
 ३ ३

कुर्यात् इव
 कयात्त्वन्नऽकुत्या
 कयानञ्चित्रः
 कल्प्यन्तान्ते
 कुप्युनव्यचस्वती
 कस्त्वाच्छयति
 कस्त्वानुनक्ति
 कस्त्वाविसुञ्चति
 कस्त्वासुत्यः
 काऽईमरे
 काण्डात्काण्डात्
 कामङ्गामदुधे

अ० सं०	शुद्धं	वर्णानु
१७	९७	कायुस्वाहा
३६	७	कार्षिसि
३५	९	काव्ययोरुजानेसु
२०	६०	काखिदासीत्
२३	३९	किंस्त्रिस्त्र्यसम्
१	६	किंस्त्रिदासीत्
२	२३	किंस्त्रिद्वगुङ्कः
२३	५५	कुक्कुटोसि
१३	२०	कुत्स्त्वमिन्दु
१२	७२	कुम्भोवनिद्रुः
		कुर्वन्नेवेहकम्भाणि

अ० सं०	शुद्धं	वर्णानु
२२	२०	कुलायिनीधृतवती
६	२८	कुविद्वज्जयम्
३३	७२	कुणुष्वपार्जः
२३	४७	कुण्णग्रीवाऽआग्नेयाः
१७	१८	कुष्णामौसाः
१७	२०	कुष्णोसि
१	१६	कुत्तुङ्कणवन्
३३	२७	कुष्णवृत्तः पुरुषः
१९	८७	कोऽभुस्येधेदुभुवनस्य
४०	२	कोऽदुत्कस्मा
		कोऽसिकलमः
		कः खिदेकाकी

कमद्व्यमुग्धना
 कृव्यादमुग्धम्
 क्षुत्रस्यत्वापुरस्याय
 क्षुत्रस्योनिरसि
 क्षुत्रस्योल्बमसि
 क्षुत्रेणाग्नेस्वायु-
 क्षुपोराजन्
 क्षुज्ञो वैश्वदेवः
 गुणानान्त्या
 गुन्धुर्वस्त्वा
 गवर्भोऽशुस्योपधीनाम्
 गवर्भोऽदिवानाम्

अ० म०

१७ ६५ गायुत्रच्छन्दोसि
 ३५ १९ गायुत्रीत्रिष्टुप्
 ३८ १९ गायुत्रेणत्वा
 २० १ गायुऽउपावता
 १० ८ गृहामाविभीत
 २७ ५ गोत्रभिदङ्गोविदम्
 १५ ३७ गोभिर्नसोमम्
 २४ ४० गोमदपुणासुत्या
 २३ १९ ग्रहोऽऊर्जाहुतयः
 २ शीष्मेणऽकुतुना
 १२ ३७ घन्मुतत्तेपुरीपम्
 ३७ १४ घृतहृतपावानः

अ० म०

३८ ६ घृतम्मिमिकक्षे
 २३ ३३ घृतवतीभुवनानाम्
 १ २७ घृताचीस्थः
 ३३ ७१ घृताच्यसिजुह्वः
 ३ ४१ घृतेनुसीता
 १७ ३८ घृतेनाक्कौपुशत्
 २० ६६ घृतेनाञ्जन्त्सम्पुथः
 २० ८१ चक्षुष्यपःपिता
 ९ ४ चतस्रश्चसुष्टौचमे
 २१ २४ चतुस्त्रिःशुत्तन्त्वः
 ३८ २१ चतुस्त्रिःशुद्वाजिनः
 ६ १९ चतुःशक्तिर्नार्भिः

अ० म०

१७ ८८
 ३४ ४५
 २ १९
 २ ६
 १२ ७०
 ६ ११
 २९ २
 १७ २५
 १८ २५
 ८ ६१
 २५ ४१
 ३८ २०

चुत्वारिंशद्भुत्रयः
 चुन्द्रमाऽअप्सुन्तरा
 चुन्द्रसामनसः
 चित्तिभ्रुहोमि
 चित्पतिर्मा
 चित्रन्देवानाम्
 चिदसितयद्विवर्तया
 चिदसिमुनासि
 चोदुयित्रीसुनृतानाम्
 जनयस्यैत्वा
 जनसगोपाः
 जनिष्ठाऽऽग्रः

अ० मं०

१७ ११ जुवोवस्ते
 ३३ १० जिह्वामेमुद्रम्
 ३१ १२ जीमूर्तस्येवभवति
 १७ ७८ जुषुणोबुहिः
 ४ ४ ज्यैष्ठ्यञ्चर्म
 १३ १३ ज्योतिरसि
 १२ ५३ तऽआर्यजन्त
 ४ १९ तम्पत्कनीभिः
 २० ८५ तम्पत्कनथा
 १ २२ तर्त्वायामि
 १५ २७ तन्त्वाशोचिष्ट
 ३३ ६४ तन्त्वासुमिद्विः

{

अ० मं०

९ ९ तैरुञ्जम्बुहिपि
 २० ६ तंबोदुस्मम्
 २९ ३८ तच्चकशुद्वहितम्
 २० ४ ततोविराडजायत
 १८ ४ तस्सयितुर्वेरण्यम्
 ५ ३५ तत्सूर्यस्य
 १७ २८ तदुच्चिना
 १५ ५० तदस्यरूपमुसृतम्
 ७ १२ तदिदासुसुवनेषु
 ३५ ५ तदेजलितत्रैजति
 ३ २६ तदेव
 ३ ३ तद्विष्वांसोविषुव्यवः

{

अ० मं०

३१ ९
 २६ ११
 ३६ २४
 ३१ ५
 ३३ ३५
 ३३ ३७
 १९ ८२
 १९ ८१
 ३३ ८०
 ४० ५
 ३२ १
 ३४ ४४

तद्विष्णोत्परुमम्
 तनूनपाच्छुचिब्रतं
 तनूनपात्पुथः
 तनूनपादसुरं
 तनूपाऽअग्नेसि
 तनूपाभियजा
 तनूनारुयस्पोपेण
 तन्नस्तुरीपम्
 तन्नोघातं-
 तन्मिन्नस्य
 तपञ्चतपुस्तुञ्च
 तपसेकौलुलम्

अ० मं०	५	१३	२६	१२	१७	५६	७	२७	२५	३७	५७	७
	तपसेखाहा	तुप्तार्थनीमे	तमिद्रुर्भम्	तमिन्द्रम्पुशवंः	तमीशानुजगतं	तमुत्पादुद्ध्यङ्	तमुत्वापुत्थयः	तुरणिर्विश्वदर्शतं	तवंञ्जुमासः	तयंवायवृतस्पर्ते	तयुशरीरम्	तवायुःसोमं

अ० म०	३९	५	१७	२०	२५	३३	३४	३६	१०	३३	२७	२९	२६
	तस्मुऽअरङ्गामवः	तस्मादश्वो	तरम्माद्युशात्सर्वेदुतःसम्भृतम्	तस्माद्युशात्सर्वेदुतऽऋचः	तस्यवृथःसुमौ	तस्यास्तेसुत्थसंबसः	ताऽअस्यसूददोहसं	ताऽडुभौचुरःपुदः	तानुऽआवोढम्	तानासन्त्या	तान्पूर्ध्या	ताभिपजा	

अ० मं०	११	८	७	६	५२	१८	५५	२०	८३	७४	१६	७५
	३१	३१	३१	३१	२०	४	१३	२३	२०	२०	२५	२०

ता०संचितुः
तिरुञ्चीनः-
तिरुडइडा
तिसलेधा
तिसोदुवीर्विहिं?
तिसोदुवीर्दुविपा
तीन्वाद्योपान्
तुभ्यन्ताऽअङ्गिरः
तेऽअस्ययोषणे
तेऽआचरन्ती
तेजः-पशुनाम्
तेजोसितेजः-

अ० म०
१७ ७४
३३ ७४
२१ १९
२० ६३
२७ १९
२० ४३
२९ ४४
१२ ११
२७ १७
२९ ४१
१९ ९५
१९ ९

तेजोसिशुककम्
तेनोऽअर्धन्तः
तेहिपुत्रासः-
त्रयादुवाः
त्रातारुमिन्द्रम्
त्रिधाहितम्पुणिभिः-
त्रिदुशद्धसुधिराजति
त्रिपादुर्ध्वः?
त्रीणितऽआहुः
त्रीणिपुदा
त्रीणिशुता
त्रिवृदसि

अ० मं०

२२ १
९ १७
३ ३३
२० ११
२० ५०
१७ १२
३ ८
११ ४
२९ १५
३४ ४३
३३ ७
१५ ९

त्रीन्समुद्रान्
त्र्यम्बककथजामहे
त्र्यवयोगायुत्र्यै
त्र्यविश्वमे
त्र्यायुपञ्चमदग्नेः
त्वन्नोऽअग्नेतव
त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्य
त्वमग्नेऽईडितः
त्वमग्नेष्टुभिः-
त्वमग्नेऽप्रथुमः
त्वमग्नेऽव्रतापाः
त्वमङ्गप्रशोऽसिषः

अ० मं०

१३ ३१
३ ६०
२४ १२
१८ २६
३ ६२
३४ १३
२१ ३
१९ ६६
११ २७
३४ १२
४ १६
६ ३७

त्वमिन्दुप्रतूत्तिष्व
 त्वमिमाऽथोपधी
 त्वसुतुमास्योपधे
 त्वर्यविष्ट
 त्वयाहिनं-
 त्वष्टातुरीपं-
 त्वष्टादधुच्छुम्भम्
 त्वष्टाद्वीरुदेवकोमम्
 त्वष्टसोमपितृभिः-
 त्वष्टसोमप्रचिकितं
 त्वान्नधुर्वी-
 त्वान्नश्चरत्तम

अ० सं०	अ० सं०
३३	१५
३४	१५
१२	१२
१३ १८	२७
१९	३१
२१	३७
२०	३३
२०	३३
२९	३१
१९	३२
१९	११
१२	३३
१५	५८

त्वामग्नेऽअङ्गिरसं
 त्वामग्नेपुष्ककरात्
 त्वामग्नेयजमानं
 त्वामग्नेवृणते
 त्वामुद्यऽऋषे
 त्वामिद्धिहवामहे
 त्वाँहिमुद्रतमम्
 त्वेऽअग्नेस्वाहुतं
 दक्षिणामारोह
 दृष्टिक्काव्णोऽअकारिपम्
 दंष्ट्रावभ्यामुलिम्लुन्
 दक्षासुवाकवत्

अ० सं०	अ० सं०
१५	२८
१५	२२
१२	२८
२७	३
२१	६१
२७	३७
३३	१३
३३	१४
११	७८
२३	३२
११	७८
३३	५८

द्विगभ्यःस्वाहा
 द्विवःप्रथिव्याः
 द्विवस्परी
 द्विविधाऽहुमम्
 द्विविपृष्टः
 द्विविचिष्णुः-
 द्विवोमुद्धीसि
 द्विवोवाचिष्णुऽहुत
 द्विनक्षायैरुपम्
 द्वीर्घायुस्ते
 दुरोदेवीर्दश-

अ० सं०	अ० सं०
३९	२
२९	५३
३२	१८
३८	११
३३	९२
२	२५
१८	५४
५	१९
१९	१३
१२	१००
२१	१६

अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०	अ० सं०
३६	१८	३५	१	२१	५	२६	९
३६	१८	५७	१	२१	५	२६	९
१३	३५	२१	१	२१	५	२६	९
१९	७९	२८	५	२२	५	२८	३७
१९	७७	२८	२०	३	३७	१	३७
११	५९	५	१७	१७	५	२२	१४
३३	३३	३३	३	३	३	३	३
८	१३	५	३९	३९	५	१७	६२
३३	९१	११	६३	६३	११	८	२१
२१	४८	२२	११	११	२२	२१	५३
२८	१२	१	१०	१०	१	२८	४०

शु. य.
संहिता.
॥ १८ ॥

द्वेहहहमा
द्वेहहहमासिन्नस्य
दृशानोरुम्बमः
दृष्टार्पस्त्रुतः
दृष्टारूपेभ्याकरोत्
द्वेहहस्वदेवि
द्वेवऽइन्द्रः
द्वेवकृतसैनसः
द्वेवन्देवुवोवसे
द्वेवम्बुहिःसरस्वती
द्वेवम्बुहिरिन्द्रम्

द्वेवम्बुहिर्द्वयोधसम्
द्वेवम्बुहिर्द्वारितीनाम्
द्वेवम्बुहिर्द्वारितीनान्देवसिन्द्रः
द्वेवम्बुहिर्द्वारितीनान्देवसि-
न्द्रयोधसम्
द्वेवम्बुहिर्द्वेवधोपतम्
द्वेवसवितः
द्वेवसवितरेपतै
द्वेवस्वसासवितः
द्वेवसुवेततः
द्वेवस्यन्चासवितुःप्रसुवे

द्वेवस्यसवितुर्मुत्तिम्
द्वेवस्याहःसवितुःसुवे
द्वेवहृष्युज्जऽआर्च
द्वेवगातुविदः
द्वेवद्वेवानाभिपजा
द्वेवद्वैव्याहोतारा

देवानाम्भद्रासुसतिः
 देवान्दिवमगन्
 देवायुज्जमेतन्वत
 देवासोहिष्मा
 देवीऽवुपासानक्ता
 देवीऽवुपासानक्तेन्द्रम्
 देवीऽवुपासावुश्विना
 देवीऽकुष्णाहुतीदुधे
 देवीजोष्टीषसुधिती
 देवीजोष्टीसरस्वती
 देवीद्यावापृथिवी

अ० मं० २५ १५
 ८ ६०
 १९ १२
 ३३ ९४
 २८ ३७
 २८ १४
 २१ ५०
 २१ ५३
 २८ ३५
 २१ ५१
 ३७ ३

देवीरापऽपुषयो
 देवीरापःशुद्धाः
 देवीरापोऽअपान्नपात्
 देवीर्द्वारुइन्द्रम्
 देवीर्द्वारोऽअश्विना
 देवीर्द्वारोऽवयोधसम्
 देवीस्तुखस्तुलः
 देवेननोमनसा
 देवेभ्योहि
 देवोऽग्नियःस्विष्टकृत्
 देवोदेवैः
 देवोनराशह सं-

अ० मं० ८ २६
 ६ १३
 ६ २७
 २८ १३
 २१ ४९
 २८ ३६
 ३६ १४
 ३४ २३
 ३३ ५४
 २६ ५३
 २६ ४४
 २६ १०
 २८ ४२

देवोषनुस्पतिः
 देवयोवम्क्र्य
 देहिमेददाभिते
 देव्याऽअद्व्यर्च्यवुस्त्वा
 देव्याभिमाना
 देव्यायधुत्रे
 देव्यावद्व्यर्च्युऽ
 देव्याहोताराऽकुर्ध्वम्
 देव्याहोताराप्रथुमा
 देव्याहोतारा
 घाम्मालेखी
 ह्यभिरुचकुमिः

अ० मं० २८ ४९
 ३७ ४
 ३ ५०
 २३ ४२
 २० ४२
 १७ ५६
 ३३ ३३
 २७ १८
 २९ ३२
 २१ १८
 ५ ४३
 ३४ ३०

द्वौःशान्तिः-
द्वौरासीरपूर्वाच्चित्तिः
द्वौरस्तेषुथिष्यम्
द्वौरस्तेषुषुम्
द्वुप्सञ्चस्वकन्द
द्वुविणोदाःपिपीपति
द्व्रापेऽअन्धसस्पते
द्वुपुदादिव
द्वन्नःसुप्पिरासुतिः
द्वारोद्वीरन्वस्य
द्विपदायाञ्चतुष्पदाः
द्विबिरुपेचरतुः

अ० मं०

३६	१७	द्वेसुतीऽअशृणवंम्
३३	५३	धद्वन्वागाः
२३	४३	धुर्त्तादिवः
११	२०	धुतारुतिः
१३	५	धुनाःकरम्भः
२६	२२	धुनानांरूपम्
१६	४७	धुनानवन्तङ्कुरम्भिर्णम्
२०	२०	धुन्युमसि
११	७०	धुमुच्छदग्निः
२७	१६	धुमन्तेविश्वम्
२३	३४	धुम्प्राश्वसन्तायालभते
३३	५	धुम्प्रारवन्नुनीकाशाः

अ० मं०

१९	४७	धूरसिधूर्त्तु
२९	३९	धुष्टिरुस्यपाग्ने
३७	१६	ध्रुवक्षितिध्रुवयोनिः
८	१७	ध्रुवसदन्त्वा
१९	२१	ध्रुवासिधुरुणा
१९	२२	ध्रुवासिधुरुणेतः
२०	२९	ध्रुवासिद्वोद्यम्
१	२०	ध्रुवोसिपृथिवीम्
१८	७६	नक्तोषासासमनसा
१७	९९	नक्षत्रेभ्यःस्वाहा
२४	११	नतंविदाथु
२४	१८	नतद्वक्थांशि

अ० मं०

१	८
१	१७
१४	१
९	२
१३	१६
१३	३४
५	२८
५	१३
१३	७०
२२	२८
३४	५१
१७	३१

नतस्यप्रतिमाऽअरित्तु
 नतेदुरेपरमा
 नत्वावीरऽअर्यः
 नुदीबभ्य-पौष्टिष्ठम्
 नभञ्जनसुस्थञ्च
 नमऽआशेषे
 नमऽउष्णीपिणे
 नम-कपर्दिने
 नमःकूप्याय
 नम-कृत्वायुतया
 नमःपुर्णाय
 नमःपार्व्याय

अ० सं०	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	
	नम-शुद्धवे	नम-शम्भवाय	नमःशुक्ल्याय	नमःश्वभ्यः	नम-सुभाभ्यः	नम-सिकुट्टाय	नमःसुतेनिकेते	नमःसेनाभ्यः	नमःसोवर्ष्याय	नमस्तुऽआयुध्याय	नमस्तवर्षभ्यः	नमःस्तेऽअस्तु

अ० सं०	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
	नमस्तेरुद्रमुच्यवे	नमस्तेहरसे	नमःस्तुत्याय	नमोऽगोणभ्यः	नमोऽज्येष्ठाय	नमोऽधुष्णवे	नमोऽवभृशाय	नमोऽबिम्बने	नमोऽमित्रस्यु	नमोऽरोहिताय	नमोऽवःपितरः	नमोऽवञ्चते	

अ० सं०	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८

नमो ब्रह्मार्थाय

नमो वात्स्याय

नमो धिसुजद्वर्धः-

नमो ब्रह्मार्थाय

नमोऽस्तु नीलग्रीवाय

नमोऽस्तु रुद्रेभ्योऽन्तरिक्षे

नमोऽस्तु रुद्रेभ्योऽथेदिवि

नमोऽस्तु रुद्रेभ्योऽथेऽपृथिव्याम्

नमोऽस्तु सुपर्णेभ्यः-

नमो हिरण्यवाहे

नमो ह्यस्वाय

नयस्परानन्तरं

अ० मं०

१६

३४

१६

३९

१६

२३

१६

४४

१६

६६

१३

१६

३०

८२

नराशङ्कसुःप्रति

नराशङ्कसस्यमहिमानम्

नुर्म्मार्ययुञ्जलम्

नुवदुशभिरस्त्ववत

नुवाभिरस्त्ववत

नवविदशस्यास्त्ववत

नवाऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ

नुहितेऽपामसा

नुहिस्पर्शमविदन्

नानुगिहवान्देवहितम्

नाभापृथिव्याः

नाभिर्मेचितम्

अ० मं०

२०

३७

२९

२०

३०

१४

२९

३१

३३

३२

६०

७

७६

२०

नाभ्याऽआसीत्

नार्थ्येऽस्त्येपत्यः-

नुशुयित्रीबुलासुस्था

निष्कर्मणस्त्रिपदनम्

नियुत्वाऽन्वायुवा

निवेशनं सुङ्गमनं

निर्यसादधृतव्यतं

निहोताहोतृपदने

नीलग्रीवाः शितिकंठुदिवम्

नीलग्रीवाः शितिकंठाऽशुर्बाऽ

नुत्तार्यसुतम्

नुषडेवेडप्सुपदे

अ० मं०

३१

१३

२३

२६

२५

३८

२९

१२

६६

३०

३१

३६

५६

५७

६

१२

पञ्चदशोदयो-

पञ्चदशोदयोः सरस्वतीम्

पञ्चदशोदयोः पुरम्

पृथस्त्यथः परिपतिम्

पर्यः पृथिव्याम्

पर्यसाशुक्कमुसृत्तम्

पर्यसोरुपम्

पर्यसोरेतुः आधत्तम्

पुरमस्यः-परावतः-

परम्स्योऽनु

पुरमेधीत्वासादयतुद्विरम्पृ

पुरमेधीत्वासादयतुद्विच

स्पष्टेव्यचस्वतीम् । १५ ६४

अ० मं०

१७

३४

२३

३४

१८

१९

१९

३८

११

३५

१५

१५

पुरमेष्ट्यभिधीतः

परस्थाऽअधि

परितेदुडमोरथो

परितेधन्वनः

परित्वागिर्विणः

परित्वाग्येपुरम्

परिद्यावापृथिवी

परिनोरुद्रस्य

परिमाग्नेदुश्चरितात्

परिवाजपतिः

पुरिवीरसिपरित्वा

पुरितोपिञ्चता

अ० मं०

८

११

३

१६

५

११

३२

१६

४

११

६

१९

पुरित्थभूतानि

पुरीमेगामनेपत

पुरोद्विवापुरऽएना

पर्यमानुः सोऽअह्य

पुवित्रेणपुनीहि

पुवित्रेस्थोऽवैष्णव्यौ

पुशुभिः-पुशनाप्सोति

पुष्टवाटुर्दृचमे

पुष्टवाहोऽविराजः-

प्रातन्नोऽअश्विना

प्रावुकयाय?

प्रावुकवर्चोऽशुक्कवर्चोः

अ० मं०

३२

३५

१७

१९

४२

४०

१९

२०

१८

२४

२०

१७

अ० मं०

११

१८

२९

४२

४०

१९

२०

१८

२४

२०

१७

शु. य.
संहिता.

॥ २१ ॥

पुत्रकानुःसरस्वती
 पुत्रिनोऽअग्रुऽएकया
 पितानोऽसिपितानः
 पितृस्तौषम्
 पितृभ्यः-स्वधायिभ्यः
 पीवोऽअन्नारयिदुधः
 पुत्रपितरौ
 पुनःतुमादेचजुनाः
 पुनरासह्युसदनम्
 पुनन्तुमापितरः
 पुनरुर्जानिर्वत्सु
 पुनर्नःपितरो

अ० सं०

२०	८४	पुनर्मनःपुनरायुः
२७	४३	पुनरुत्थादित्यारुद्रा
३७	२०	पुनातितेपरिलुतम्
३४	७	पुरावक्त्रस्यद्विसृपो
१९	३६	पुरीष्यासोऽअग्रयः
२७	२३	पुरीष्योऽसिद्विश्चभरा
३०	३७	पुरुदस्मोविरुरूपऽ
१९	३९	पुरुषऽएवेदम्
१२	३९	पुरुषुमगञ्चन्द्रमस
१९	३७	पुणर्णाद्विपरापत
३३	३०	पुपर्णाद्विनिष्टुना
३	५५	पुपुन्तवमृतेष्वयं

अ० सं०

४	१५	पुषापञ्चाक्षरेण
१२	४४	पुच्छामित्वाचितये
१९	४	पुच्छामित्वापरुमन्तम्
१	२८	पृथिविदेवजुन्योषद्भ्या
१२	५०	पृथिवीचमुऽइन्द्रश्च
११	३२	पृथिवीच्छन्दः
८	३०	पृथिव्याऽअहम्
३१	२	पृथिव्याःपुरीपम्
२४	३५	पृथिव्याःसुधस्तथात्
३	४९	पृथिव्यैस्वाहा
२५	७	पृथिव्यैस्त्रिभूतयुञ्जः
३४	४१	पृपदश्चामुरुत

अ० सं०

९	३२	
२३	४९	
२३	६१	
१	२५	
१८	१८	
१४	१९	
१७	६७	
१४	४	
११	१६	
२२	२९	
२४	४	
२५	२०	

अ० सं०	२०	२१	२४	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५
अ० सं०	३५	५	३२	२०	१५	४	३०	१३	१०	११	१२	१२	११	११	१५	१	२	३	४	५
	प्रथुमाद्वितीयैः	प्रथुमावांशसुरथिना	प्रनूनं ब्रह्मणस्पतिः	प्रनोयच्छत्वर्धुमा	प्रपर्वतस्यवृषुमस्य	प्रश्रायसुग्निः	प्रवाहवासिसुतम्	प्रमन्महेशवसानाय	प्रसुधुधर्धनुस्त्व	प्रथामिथ्यासिद्धाश्वांशुम्	प्रवुऽइन्द्रायवृहुते	प्रवुऽभुमच्छवृहुती								

अ० सं०	२०	१८	३	२४	२२	२४	३९	१८	३१	१३	१३	१३	२९
अ० सं०	८	७३	४४	३०	५	२९	५	४३	१९	१७	१३	१३	११
	प्रजापतौत्वा	प्रतद्विष्णुस्त्वते	प्रतद्वेचिदुसुतनु	प्रतिवक्षुत्रेप्रति	प्रतिपदसि	प्रतिपन्थाम्	प्रतिश्रुत्कायाऽअर्जुनम्	प्रतिस्पर्श-	प्रतीचीमारोह	प्रतूर्त्तवाजिन्	प्रतूर्त्तवाजिन्	प्रतूर्त्तवाजिन्	प्रत्युष्टुऽरवक्षुः

पृथीस्मिराष्टुम्
 पृथोद्विचिपृथो
 प्रथुसिनोहवामहे
 प्रजापतयेच
 प्रजापतयेत्वा
 प्रजापतयेपुरूपान्
 प्रजापतिःसम्भ्रयमाणः
 प्रजापतिर्विश्वाकम्भामर्नः
 प्रजापतिश्चरति
 प्रजापतिष्ठा
 प्रजापतेनत्यहेतान्
 प्रजापतेस्तपसा

प्रवाचजेसुप्रियाः	अ० ३३	४४	प्राणमैपाहयपान	अ० १४	८	प्रोधदश्चोिन	अ० १५	६२	मं०
प्रवीरुयाशुचयः	३३	७०	प्राणमैऽपानञ्च	१२	२	प्रोहयमाणःसोमुऽ	८	५६	
प्रवोमुहेमन्दमानायान्धुसो	३३	२३	प्राणायमेधञ्चोदाः	७	२७	वणमहोऽअसि	३३	३९	
प्रवोमुहेमद्विनमः	३४	१७	प्राणायुस्वाहा	३३	३३	वद्रसूत्र्युश्रवसा	३३	४०	
प्रसद्युभस्मन्ना	१२	३८	प्रातरुग्धिप्रातः	३४	३४	वहिर्षदःपितरः	१९	५५	
प्रुत्तरेणपरिधिना	१८	६३	प्रातुल्लितुंभगम्	३४	३५	बुलुत्रिज्जायस्थविरुः	१७	३७	
प्रागप्रागुदगधुराक्	६	३६	प्रताजयतानरः	१७	४६	बुह्वीनाम्पिता	२९	४२	
प्राचीनंबुहिःप्रदिशा	२९	२९	प्रदग्नेज्ज्योतिष्मान्	१२	३२	वाहमेवलम्	२०	७	
प्राचीमनुप्रदिशं	१७	६६	प्रद्वोऽअग्ने	१७	७६	त्रीभुत्सायैपौल्कुकसम्	३०	१७	
प्राच्यैदिशेस्वाहा	२२	२४	प्रतुत्रहर्मणस्पतिः	३३	८०	बुहदिन्द्राय	२०	३०	
प्राणदाऽअपानुदाः	१७	१५	प्रैतुषाजी	११	४६	बुहनिदिद्धम्	३३	२५	
प्राणपामेऽअपानुपाः	२०	३४	प्रैषभिः-प्यैपान्	१९	१९	बुहस्पतेऽअति	२६	३	

अ० सं०

वृहस्पतेपरि

वृहस्पतेष्वर्जञ्जयु

वृहस्पतेसवितः

वोधमिऽञ्जस्य

ब्रह्मकक्षुत्रस्यवते

ब्रह्मर्जञ्जानम्

ब्रह्मणस्पतेत्वस्य

ब्रह्मणेब्राह्मणम्

ब्रह्मसूर्यसमम्

ब्रह्मणिमिसुतयुः

ब्रह्मणमुच्च

ब्रह्मणसुःपितरः

ब्राह्मणोऽस्युखम्

भर्गऽपुवभर्गवान्

भगुप्रणेतुर्भर्ग

भद्रङ्कर्णमिः

मुद्राऽपुतप्रगस्त्यः

मुद्रोनोऽञ्जगिराहुतः

मुद्रोभेसिप्रच्यवस्व

सर्वतञ्जःसर्मनसौ

सथैदावाहुराम्

मुज्युःसुपुर्णः

मुवोवुज्जस्य

भूतार्यस्यानारातये

भूम्याऽआखून्

भूरसिभूमिरस्य

भूर्मुवःस्वःतत्सवितुः

भूर्मुवःस्वर्धौरिव

भूर्मुवःस्वःसुप्रजाः

भेषुजर्मसि

मुखस्यशिरौसि

सधेवुखाहु

सधुनकर्कमुतोपसुः

सधुमतीर्ज्ञिऽइष

सधुवार्ताऽऋतायुते

सधुमात्रः

अ० सं०

३१

३१

३४

३४

३४

३५

३५

३५

३५

४

३०

३८

३३

३३

७

३९

३९

अ० सं०

२४

२६

२६

३

५

३७

५९

८

३१

२८

२

२७

२३

२९

मधुञ्चमाधवञ्च	१३	२५	सुयुःप्राजापुत्यः
मदध्वाञ्ज्ज्जवक्षसे	२७	१३	सुरुताऽस्वकुन्धाः
मनसुःकाममाकूतिम्	३९	४	सरुतोयस्यहि
मनसुःआप्यायताम्	६	१५	सुरुत्वंतमृषुभम्
मनोजुतिर्जुपताम्	२	१३	सुरुत्वाँऽइन्द्र
मनोनेषु	७	१७	सर्म्मीणितेवर्षणा
मनोन्वाह्वाभहे	३	५३	सुरकुन्केशैः
मनोभेतर्पयत	६	३१	सुहौऽइन्द्रोऽनुवदा
मुन्नयेयस्तुपम्	३०	१४	सुहौऽइन्द्रोऽथऽओजसा
सथियह्वास्मयग्ने	१३	१	सुहौऽइन्द्रोऽवज्रहस्तः
सथित्यदिन्द्रियम्	३८	२७	सुहानाऽयोरेवत्यः-
सयीदमिन्द्रः-	२	१०	महिष्ठीणामसोस्तु

अ०	मं०	
२४	३१	मुहीद्यौःपृथिवी
२५	६	मुहीनाम्पयोसि
८	३१	मुहीमुखुसातरम्
७	३६	मुहोऽथग्नेःसमिधानस्य
७	३८	मुहोऽआर्णुःसरस्वती
१७	४९	माच्छन्दःःप्युमा
२५	३	मातःइन्द्रते
७	३९	माताचतेपिताचतेग्रम्
७	४०	माताचतेपिताचतेग्रं
२६	१०	मातेवपुत्रम्
२३	३५	मात्वाग्निर्द्वनयीत्
३	३१	मात्वातपस्त्रियः

मानुशःसुः
 मानुश्लोकेतनेये
 मानुसहान्तमुत
 मानुमित्रोवरुणः
 मापोमौर्षधीः
 मासेम्मासंघिबथाः
 मामाहिःसीञ्जनिता
 मावोरिपत्
 मासुभित्थाः
 माहिःमुर्मा
 मित्रञ्चसुइन्द्रञ्च
 मित्रःसुहसृज्य

अ० म० ३ १६ १५ २४ ६ १ १२ १२ ११ ६ १३ १३ १७ ११ ५३

मित्रस्यचर्षणीधृतः-
 मित्रस्यसा
 मित्रहःइवेपुतदवक्षम्
 मित्रावरुणाभ्यान्त्वा
 मित्रोनुःएहि
 मित्रोनर्वावक्षरेण
 मीढुष्टमुशिवतस
 सुखःसदस्य
 मुञ्चन्तुमाशपुञ्चात्
 मुर्दान्दिवः
 मुर्दावर्यः-पुजापतिः
 मुर्दासिराद्

अ० म०

११ ६२ ५ ३४ ३३ ५७ ७ २३ ४ २७ ९ २३ ५१ १६ १९ ८८ ९० २४ २३ १४ ९ १४ २१

सृगोनसीमः
 मेघाम्मेरेणः
 मोषूणःइन्द्रात्र
 यःआसुदावल्बुदा
 यःइन्द्रःइन्द्रियम्
 यःइत्साविश्वा
 यःइमेद्यावापृथिवी
 यःइतावन्तञ्च
 युकोसुकौशुकुन्तिका
 युकासुकौशुकुन्तुकः
 यङ्गन्दसीऽअवसा
 यजानोमित्रावरुणा

अ० म०

११ ७१ ३२ १५ ३ ४६ २५ १३ २० ७० १७ १७ २९ ३४ १६ ६३ २३ २२ २३ २३ ३२ ७ ३३

अशुभिराप्यन्ते
 अज्ञाज्यतोद्भू
 अज्ञस्युज्जङ्घ
 अज्ञस्यदोहृत्
 अज्ञायज्जावः
 अज्ञेनयुज्जमयजन्त
 अज्ञोद्वानाम्
 अतेखाहाधावते
 अतोयतःसमीहसे
 अतेगात्राद्विघ्ना
 अतेपुवित्रम्
 अतेसादेमहसा

अ० मं०

१९	२८	अत्तेसोमदिविज्योतिः
३४	१	अत्पुरुपुं वयदभुः
८	२२	अत्पुरुपेणहृविषा
८	६२	अत्पुज्जानसुत
२७	४२	अत्पथाराऽअनपेताः
३१	१६	अत्पत्राणाःसुम्पतन्ति
३३	६८	अत्पत्रहमच
२२	८	अत्पेन्द्रञ्च
३६	२२	अत्पौपधीः
२५	३४	अत्पेमांवाचम्
१९	४१	अत्पेककन्दः
२५	४०	अत्पेग्रेकानिकानि

अ० मं०

६	३३	अदत्पुपुजिह्विका
३१	१०	अदत्ररिभ्ररुसिनः
३१	१४	अदुद्यसुरऽउदिते
३४	३	अदुद्यकचवृत्रहन्
१८	६५	अदश्वस्यकक्रुविषुः
१७	४८	अदश्वायुवासः
२०	२५	अदस्याऽअहहुभेद्या-
२०	२६	अदाकृतात्
१२	८०	अदापिपेपमातरं
२६	२	अदापोऽअग्रयाऽइति
२९	१२	अदाविभ्रन्दाकक्षायुणाः
११	७३	अद्विजाग्रद्यद्विस्रस्रम्

अ० मं०

११	७४
१९	३५
३३	२०
३३	३५
२५	३२
२५	३९
२३	२८
१८	५८
१९	११
२०	१८
३४	५२
२०	१६

यद्विद्विद्यायद्वि
 यद्विमाह्वयजन्
 यद्वयद्वयसुदरस्य
 यद्वद्रामेयदरण्ये
 यद्वत्तयत्परदात्मम्
 यद्ववादेवेहडनम्
 यद्ववासौललामगुम्
 यद्वरिणोयवुमत्ति
 यद्वविष्णुमृतुशो
 यद्वजिनोदाम
 यद्वतोऽपु
 यद्वहिंस्रतदुभये

अ० मं० २० १५
 १२ ८५
 २५ ३३
 ३० ५७
 १८ ६४
 २० १४
 २३ २९
 ३३ ३५
 २५ २७
 २५ ३१
 २३ ७
 २६ १२

युन्ताचेमेधुर्ताचेमे
 यञ्जीराट्
 यञ्जिर्णिजा
 यन्नीकक्षणम्
 यन्तेद्वीनिकृतिः
 यम्यरिधिम्
 यःप्राणतः
 यन्मेच्छिद्रम्
 यमग्नेकव्यवाहन्यम्
 यमयेपृत्सु
 यमश्चिन्तानभुवेत्
 यमश्चिन्तानसरस्वती

अ० मं० १८ ७
 १४ २२
 २५ २५
 २५ ३६
 १२ ६५
 २ १७
 ३३ ११
 ३६ २
 १९ ६४
 ६ २९
 १९ ६४
 २० ६८

युमायुत्वान्निरस्वते
 युमायुत्वामुखायुत्या
 युमाययमसूम्
 युमायुखाहान्तकाय
 युमेनदुत्तम्
 यवानाम्भागः
 यञ्चिदार्पः
 यस्तुसर्वाणि
 यस्तेऽञ्ज
 यस्तेऽअश्वसनिः
 यस्तेऽहप्सस्वन्
 यस्तेऽसःसम्भृतः

अ० मं० ३८ ९
 ३७ ११
 ३० १५
 ३९ १३
 २९ १३
 १४ २६
 २७ २६
 ४० ६
 १२ २६
 ८ १२
 ७ २६
 १९ ३३

यस्तेस्तेत्तर्नःशशुयो
यस्ममाञ्जातम्
यस्ममाञ्जातम्
यस्मिन्स्वसर्वाणि
यस्मिन्स्वश्वसह
यस्मिन्स्वसुत्साम्
यस्यकुम्भोर्गुहे
यस्यप्रयाणम्
यस्यायंविश्वः
यस्यास्तेघोर
यस्येमेहिमवन्तह
यस्यैतेयुज्जिर्यह

अ० सं० ३८ ५ यस्सौषधीहृषुसर्पथ
३२ ५ याऽऽइपवोयातुधर्ननाम्
८ ३६ यौऽऽआवहह
४० ७ याऽओपधीहृषुर्वा
२० ७८ याऽओपधीहृसोमराह्वीर्वह्वीह
३४ ५ याऽओपधीहृसोमराह्वीर्विष्टिताह
१७ ५२ यात्तेऽअग्नेयह
११ ६ यात्तेघम्म
३३ ८२ यात्तेधामानिपरुमाणि
१२ ६४ यात्तेधामानिहृविपु
२५ १२ यात्तेधामान्युग्मसि
८ २९ यात्तेरुद्रशिवातनूः

अ० सं० १२ ८६ यात्तेहेतिस्मार्द्धुष्टुम्
१३ ७ याःफुलिनीर्वा
८ १९ यामिधुङ्गिरिशन्तु
१२ ७५ याम्मेधान्देवगुणाः
१२ ९२ यावतीद्यावापृथिवी
१२ ९३ यावाङ्गुशा
५ ८ यावोदेवाह
३८ १८ याव्याज्वंविपूचिकोभौ
१७ २१ याशुतेन
४ ३७ याश्चेदमुपशृणवन्ति
६ ३ याःसेनाऽशुभीत्वरीह
१६ ३ यास्तेऽअग्ने

अ० सं० १२ ८६ यात्तेहेतिस्मार्द्धुष्टुम्
१३ ७ याःफुलिनीर्वा
८ १९ यामिधुङ्गिरिशन्तु
१२ ७५ याम्मेधान्देवगुणाः
१२ ९२ यावतीद्यावापृथिवी
१२ ९३ यावाङ्गुशा
५ ८ यावोदेवाह
३८ १८ याव्याज्वंविपूचिकोभौ
१७ २१ याशुतेन
४ ३७ याश्चेदमुपशृणवन्ति
६ ३ याःसेनाऽशुभीत्वरीह
१६ ३ यास्तेऽअग्ने

अ० सं० १६ ११
१२ ८९
१६ ३
३२ १४
३८ २६
७ ११
१३ ३३
१९ १०
१३ २१
१२ ९४
११ ७७
१३ ३६

युक्तेनमनसा
 युक्त्वायसयिता
 युक्त्वाहिकेशिना
 युक्त्वाहिदेवहूतमान्
 युजेवाम्ब्रह्म
 युजतेमनऽ
 युजन्तिद्वयम्
 युजन्त्यस्य
 युजाथांरासंभम्
 युञ्जानप्रथमम्
 युक्कुसीरा
 युजन्तमिन्द्रापर्वता

अ० मं०

११ २ ११ ३ ८ ३३ ३४ ५ ६ ५ ६ १३ ११ १ १२ ८

युवदसुरामम्
 युष्माइन्द्रः
 युष्टुस्वकाऽदुत
 येऽअग्निवृत्ताः
 येष्टुहपितरः
 येजनेपुसुलिम्मल्लवः
 येतीर्थानि
 येतेपन्थाः
 येत्वाहिहस्ये
 येदेवाऽअग्निनेत्रा
 येदेवादिवानाम्
 येदेवादिवेष्वधि

अ० मं०

१० ३३ ७६ १ १३ २९ ६० १९ ६७ १९ ७९ १६ ६१ ३४ २७ ३३ ६३ ३६ १३ १७ १७

येदेवासोदिव्येकादशस्तथ
 येनुऽऋषयः
 येनकर्माणिण्युपसः
 येनाद्योरुग्रा
 येनुःपूर्वपितरः
 येनुब्रह्मसि
 येनःसुपत्कना
 येनापावकुचकथपा
 येनासुमस्तु
 येनुदंभूतंसुवनम्
 येनेषुष्टिविद्ध्यन्ति
 येपुथाम्यथिरकक्षयः

अ० मं०

७ १९ ४९ २ ६ ५१ ५५ ६३ ४६ ३२ ४० ४ ६२ ६०

येभूतानामधिपतयः
 येरुपाणिप्रतिसुञ्जमानाऽ
 येव्राजिनम्परिपश्यन्ति
 येवामरीरञ्जने
 येवृक्क्षेत्रुशुष्पिपञ्जरा
 येषामुद्ध्येति
 येसमानाऽसमनसःपितरः
 येसमानाऽसमनसोजीवाः
 योऽधुग्यःकथ्युवाहनः
 योऽधुग्यिरुशेरुद्ध्यजायतु
 योऽधुस्ममन्थम्
 योगेशोगेतुवस्तरम्

अ० सं०

१६ ५९ योद्वेवेबन्धः
 २ ३० योनःपिता
 २५ ३५ योभूतानामधिपतिः
 १३ ८ योरेवाय्योऽधमीवृहा
 १६ ५८ योर्वःशिवतमः
 ३ ४२ रक्क्षसाम्भागुसि
 १९ ४५ रुक्क्षोहर्णवलगुहनम्
 १९ ४६ रुक्क्षोहर्णोवः
 १९ ६५ रुक्क्षोहावृश्चर्षणिः
 १३ ४५ रुजताहरिणीः
 ११ ८० रुथवाहणऽह्विः
 ११ १४ रथेतिष्ठन्नयति

अ० सं०

३१ २० रुचिञ्चमिरायञ्चमे
 १७ २७ रुदिम्मनासुत्याय
 २० ३२ राजन्तमद्व्युराणाम्
 ३ २९ राज्यसिप्राचीदिग्गवसवस्ते
 ५ ५१ राज्यसिप्राचीदिग्गवसवस्ते
 १६ १६ रातिहसप्यतिम्
 २३ २३ राथाव्यहससुवाऽसः
 २५ २५ रायेनुवम्
 २६ २६ रुचन्नोधेहि
 ३७ ३७ रुचंन्नाहमम्
 ४५ ४५ रुद्राःसुहसृज्ज्व
 ४३ ४३ रूपेणवोरुपम्

अ० सं०

१८ १०
 १५ ६
 ३ २३
 १५ १०
 १४ १३
 २२ १३
 ७ १०
 २७ २४
 १८ ४८
 ३१ २१
 ११ ५४
 ७ ४५

रेतोमूत्रं विजहाति
 रेवतीरमद्बुधहस्पते
 रेवतीरमद्बुधमुस्मिन्
 रोहितो धुम्नरोहितः
 लाङ्गलुम्पवीरवत्
 लोकम्पृणच्छिद्रम्
 लोमंभ्युत्स्वाहा
 लोमान्निप्रयतिर्मसु
 बुक्थन्तीवेदागनीगन्ति
 वनस्पतिरिवंसृष्टः
 वनस्पतेवसृजा
 वनस्पतेव्रीड्ब्रह्मः

अ० म०
 १९ ७६
 ६ ८
 ३ २१
 २४ २
 १२ ७१
 १३ ५४
 ३९ १०
 २० १३
 २९ ४०
 २० ४५
 २७ २१
 ९२ ५२

वनेषु ब्युन्तरिक्षम्
 बुयन्तैऽबुधररिमा
 बुयन्नामुप्रध्वामा
 बुयदसोमद्रुते
 बुयदहित्वाप्रयति
 वरुणत्क्षत्रम्
 वरुणत्प्राविता
 वरुणस्योत्तमर्नमसि
 वरुन्नीन्वष्टुः
 बुर्पाभिर्ऋतुना
 बुर्पाहर्ऋतुनाम्
 बुसन्तार्यकुपिञ्जलान्

अ० म०
 ४ ३१
 १८ ७५
 १७ ९०
 ३ ५६
 ८ २०
 २० ७२
 ३३ ४६
 ४ ३६
 १३ ४४
 २१ २५
 २४ ३८
 २४ २०

बुसन्तेनऽऋतुना
 वसवस्योदशाकक्षरेण
 वसवस्त्वाङ्गणवन्तु
 वसवुस्त्वाङ्गुन्दन्तु
 वसवस्त्वाङ्गन्तु
 वसवस्त्वाधूपयन्तु
 वसुचमेवसुतिञ्च
 वसुभ्युऽऋश्यान्
 वसुभ्यस्त्वा
 वसूनाम्भागोसि
 वसोऽपुवित्रमसि
 वसोऽपुवित्रमसिशतधारम्

अ० म०
 २१ २३
 ९ ३४
 ११ ५८
 ११ ६५
 २३ ८
 ११ ६०
 १८ १५
 २४ २७
 २ १६
 १४ २५
 १ २
 १ ३

वस्व्युस्यादिति
बह्वृषाज्ञातवेदे
वाचःतेयुन्धामि
व्वाचस्पतयेपवस्व
व्वाचस्पतिम्
वाचेस्वाहात्प्राणायु
वाजःपुरस्तात्
वाजञ्चमप्रसवञ्च
वाजस्यनुषसुवः
वाजस्यनुषसुवे
वाजस्यमाषसुवः
वाजस्यमप्रसुवःस्युषुवे

४	२१	वाजस्येमाषसुवः
३५	२०	वाजायुस्वाहा
६	१४	वाजेवाजेवत
७	१	वाजोनेःसुष्व
	३५	वाजोनीऽशुद्ध
३९	३	वातम्राणेनापुनेन
१८	३४	वातरुहाभव
	१	वातस्यजुतिम्
२५		वातायुस्वाहा
३०		वातोवामनोवा
६३		वाममुद्यसवितः
२३		व्वायुव्यैवृद्युह्यानि

९	२४	व्वायुःपुनातु	अ० मं०
३६	३३	व्वायुरग्येगावज्जुमीः	३५
९	१८	व्वायुरनिलमुष्टुं	२७
३१	३२	व्वायुङ्गापचुतैः	४०
१८	३३	व्वायोःपुतः	२३
२५	२	व्वायोयेतेसहस्रिणो	१९
९	८	व्वायोशुक्क्रोऽ	२७
१३	४२	व्वात्रहस्यायु	३२
२२	२६	विकिरिद्रविलोहितु	२७
९	७	विज्यन्धनुः	३०
८	६	वित्तश्चमुवेद्यञ्च	६८
१९	२७	विदद्यदीसुरमा	५२
			१०
			११
			५९

द्विद्वान्तऽअग्ने
 द्विद्याञ्चविद्याञ्च
 विद्युतिन्नाभ्या
 द्विधेमेतेपरमे
 चिनऽइन्दु
 विपार्जसापृथुना
 विभुक्त्तारुहवामहे
 द्विभूरसिप्रवाहणः
 द्विभूर्मान्ना
 द्विभ्राड्बुहत्
 द्विमानऽएपदिवः
 द्विसुच्यद्व्वमग्ण्या

अ० सं०
 १२ १२ १४ २५ २७ ३० ३१ ३२ ३२ ३३ ३३ ३७ ३७ ३७ ३८ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३

द्विराड्सिदविक्षणा
 द्विराड्ज्योतिरधारयत्
 द्विवसन्नादित्यैः
 द्विश्वकर्मर्भुविपावर्धनेन
 द्विश्वकर्मर्भुविपावद्युानः
 द्विश्वकर्मर्त्वा
 द्विश्वकर्मर्गिमान्नाऽ
 द्विश्वकर्मर्गिह्वयजनिष्ट
 द्विश्वतश्चक्षुरुत
 द्विश्वस्मैप्राणायोपुनार्य
 द्विश्वस्यकुतु
 द्विश्वस्यदुतम्

अ० सं०

१५ १६ ५ ६ २२ १४ १४ १७ ३२ १९ १९ १३ १२ ३३ १५

विश्वस्यमूर्द्धनाधि
 विश्वाऽआगां
 विश्वानिदेव
 विश्वारूपाणि
 विश्वसाम्भुवाम्पते
 विश्वऽअद्यसुरतो
 विश्वेदेवाऽअदुशुपु
 विश्वेदेवाऽअणुतेमस्
 विश्वेदेवाश्चमसेपृथ्वीतः
 विश्वेदेवासुऽआगत
 विश्वेभिःसोम्यम्
 विश्वेषामदितिः

अ० सं०

१८ १८ ३० ३३ ३७ ३९ ४१ ४२ ५७ ५३ ५८ ५८ ३४ ३० ३६

विश्वोदेवस्यनेतुः
विष्णोः कर्मणि
विष्णोः कर्मोसि
विष्णोः राटमसि
विष्णोः कर्मसि
व्रीतः हुचिः
व्रीतिहोत्रत्वा
वृष्णोः कर्मिभरसि
वेदाहमुस्य
वेदाहमेतस्य
वेदनरूपे
वेदोः सिधेनु

११	५७	विद्यावेदितः
१३	३३	वेनस्तप्पदस्युत्
१२	५	विश्वदेवीपुजती
५	२१	विश्वानुरस्यसुसुतौ
५	१८	विश्वानुरोनऽकुतये
१७	५७	व्यचस्वतीशुविद्या
२	४	वृत्तङ्गुत
१०	२	वृत्तश्चमऽकृतवञ्च
२३	६०	वृतेनदीकक्षामाप्नोति
३१	१८	वृहीहयञ्चमे
१९	७८	वृशीनान्त्वा
२	२१	वृश्चमेमयञ्च

१९	१७	शुतमिन्नुशरदो
३२	८	शुतवोऽअम्बु
१९	४४	शन्तेपरैकभ्यः
२६	७	शन्नोदिवीः
३६	७२	शन्नोभवन्तु
२९	३०	शन्नोसित्रः
४	११	शन्नोवातः
१८	२३	शंवालुः शङ्कहिले
१९	३०	शुमितानोवनुस्पतिः
१८	१२	शर्म्मयुस्तथः
८	४८	शर्म्मस्यवधूतम्
१८	८	शादन्दुद्रिः

२५	२२	अ० मं०
१२	७६	
२३	४४	
३६	१२	
३६	९	
३६	१०	
३५	८	
२१	२१	
११	३०	
१	१०	
१	१०	
२५	१	

सम्मासृजामि
सुष्टुत्सुरोसि
संवर्चसु
संवसाथाम्
संभ्राम्मनांसि
सदशितम्मे
सदशितोरुस्मिन्ना
सदसुमिष्टुवसे
सदसीदस्व
सदसुष्टुम्बसुभिः
सुष्टुवभागास्थ
सुष्टुहितासि

अ०	मं०	
१८	३५	सुष्टुहितो वृश्चसासा
२७	४५	सजातो गर्भोऽसि
३६	३१	सुष्टुरन्तुः
११	३१	सुष्टुर्कुणुभिः
१२	२८	सुष्टुर्वेन
११	८१	सुजोषाऽइन्दु
२३	१४	सुत्यन्त्रमेऽशुद्धा
१५	३०	सुत्रतस्य कृद्धि
११	३७	सत्त्वन्त्रञ्चित्र
११	५५	सत्त्वन्नोऽअग्ने
२	१८	सदसुस्पर्षलिमदंभूतम्
३	२२	सदुद्वुत्

अ०	मं०	
१८	३९	सुष्टोजातो
११	४३	सुष्टुमादो ह्युस्मिन्नीह
१२	७४	सनुऽइन्द्राय
१४	७	सनः-पावक
३	१०	सनः-पितृव
७	३७	सुनोवन्धुः-
१८	५	सनो सुवनस्य
८	५२	सनुः-सिन्धुरवभुथायोद्यतः
२७	३८	सपर्ष्यगाच्छुक्कम्
२१	४	सुस्पर्ष्युः
३२	१३	सुस्पर्ष्युः
१५	३४	सुस्पर्ष्युः

अ०	मं०
२९	३६
१०	७
२६	१७
१७	९
३	२४
३२	१०
१८	४४
८	५९
४०	८
३४	५५
१७	७९
३१	३१

सप्रथमोवृहत्स्फुटितः-

सर्वोधिःसुरः

समन्वयेदेव्या

समुच्चिरुग्निना

समद्वुरायोपसौ

समस्त्वाग्नेऽऽकृतवौ

समितुऽसङ्कल्पेथाम्

सुमिदसिसुसर्वस्वा

समिद्धऽइन्द्र-

समिद्धेऽअग्नौ

समिद्धोऽअग्निः

समिद्धोऽअग्निरश्विना

अ० सं०

७ १५

१२ ४३

४ २३

३७ १५

३४ ३९

२७ १

१२ ५७

२ ५

२० ३६

१७ ५५

२१ १२

२० ५५

समिद्धोऽअजन्

समिद्धोऽअद्य

सुमिथाग्निम्

समिन्द्रणोमनसा

सुमुद्गङ्गच्छ

सुमुद्गसुत्वा

सुमुद्गादूर्भिः

सुमुद्गार्यत्वा

सुमुद्गार्यशिशुमारान्

सुमुद्गतेहृदयम्

सुमुद्गत्त्वानुमर्णाऽ

सुमुद्गोसिनभस्वान्

अ० सं०

२९ १

२९ २५

३ ३०

८ १५

६ २१

१७ ४

१७ ८९

३८ ७

२४ २१

३० ३५

१२ २०

१८ ४५

सुमुद्गोसिद्धिःश्रव्यचाः

सुम्भयकृक्खवन्ति

सुमत्राडसिष्णुतीची

सयक्क्षदस्यमहिमानम्

सरस्वतीमनसा

सरस्वतीयोद्भ्याम्

सरोम्भ्योधैवुरम्

सर्वनिमुषाजञ्जिरे

सुधितातेशरीराणि

सुधितातेशरीरेम्भ्यः

सुधितात्थासुवानाम्

सुधिताप्रथुमेहन्

अ० सं०

५ ३३

१३ ३६

१५ १२

२७ १५

१९ ८३

१९ ९४

३० १६

३२ २

३५ ५

३५ २

९ ३९

३९ ६

सुचिताघरणे
सुचितुस्त्र्याप्रसुवऽ
सुचित्राप्रसवित्रा
सुहदानुपुरुहत
सुहरुवानिर्घत्स
सहृद्युवाडमर्त्ये
सहृच्चसहृत्सुञ्च
सहृसाजुतान्
सहृस्तोमाःसुहृच्छन्दसः
सुहृत्कीर्णुपुरुपः
सुहृत्सुप्रुमासि
सुहृत्वाणिसहृत्त्रशः

श०	मं०	सहृस्मेऽरतीः
२०	७१	साकंयक्कुप्रपतु
१	३१	साबिरश्चायुः
१०	३९	सिञ्चन्तिपरि
१८	६९	सिनीवाल्लिष्टुष्टुके
१३	११	सिनीवालीसुकपुर्दा
२२	१६	सिन्धोरिवआद्ध्युने
१४	२७	सिंहृहृसिसपत्नसाही
१५	२	सिंहृहृसिखाहा
३४	४९	सीदुत्त्वम्
३१	१	सीदहोतुः
१५	६५	सीरायुञ्जन्ति
१६	५३	

श०	मं०	सीसेनुतन्त्रस्मनसा
१२	९९	सुगर्भ्यन्नः
१२	८७	सुगावोदद्याः
१	४	सुजालोज्ज्योतिषा
२०	२८	सुत्रामाणस्पृथिवीम्
३४	१०	सुनावुमारुह्यम्
११	५६	सुपुर्णस्वस्तेसुगः
१७	९५	सुपुर्णःपार्जुन्यः
५	१०	सुपुर्णोसिगुरुस्मान्
५	१२	सुप्रुजाःप्रुजाः
१२	१५	सुबुर्हिर्गन्धिः
११	३५	सुभुःस्वयुम्भुः
१२	६७	

सुसिद्धियानुऽर्थाप-
सुरवन्तम्बहिर्पदम्
सुवीरोऽवीरान्
सुपुत्रथिरश्चानिवु
सुपुत्र्यणात्सूर्यैरश्मिम्
सुष्टुतिष्ठसुमतीष्ट्य-
सुसन्दर्गन्त्या
सुसमिद्धायशोचिपे
सुप्रतथाऽअद्यदेवः
सूर्येऽएककाकीचरति
सूर्येत्त्वचसस्त्य
सूर्यैरश्मिमुहुरिकगः
सूर्येसुचक्शुरारोह्या

अ० म०
३५
३६
१९
७
३४
१८
२२
३
३
२१
३३
१०
१७
४

सोऽअग्रिग्रयोर्धसुः-
सोसुहुराजानुभवसि
सोम-पयते
सोमसुदङ्ग्यः
सोमराजुद्विवश्वाः-
सोमस्यत्वा
सोमस्यत्विपरिसि
सोमस्यरूपम्
सोमानुऽस्वरणम्
सोमायकुलुङ्गः
सोमायलवान्
सोमायहुऽसान्
सोमोऽधेनुम्

अ० म०
१५
९
७
१९
६
१०
१०
१९
३
२४
२४
२४
२४
३४

सोमोराजा
सौरीबुलाका
स्रीर्णम्बुहिः
सोकानामिन्दुम्
स्थिरोभववृद्धुङ्गः
स्योनापृथिविनः
स्योनासिसुपदासि
सुचञ्चमेचमुसाञ्च
सुगात्वादिवेभ्यः-
स्वतवाञ्चप्रधासी
सुयम्भूरसि
सुयवाजिसुवृम्
सुराडसिसपत्कनुहा

अ० म०
१९
२४
२९
२०
११
३५
३६
१०
१८
२२
१७
२
२३
५

शु. य. सहिता.

॥ ३१ ॥

स्वराडस्युदीची
 सुपर्णघर्मस्वाहा
 सुख्यन्तोनोपेकथन्तुऽ
 सुस्तिन्तुऽइन्द्र-
 स्वाङ्कृतोसि
 स्वादिध्यामदिध्या
 स्वादुपुष्टसद-पितरः-
 स्वाद्वीन्त्वास्वादुना
 स्वाहापुष्पणेशरसे
 स्वाहाप्राणेव्यर्थः-
 स्वाहामुरुद्विः
 स्वाहयुज्जम्भनसः
 स्वाहयुज्जम्भरुणः

अ० सं०
 १५ १३
 १८ ५०
 १७ ६८
 २५ १९
 ० ३
 २६ २५
 २९ ४६
 १९ १
 ३८ १५
 ३९ १
 ३७ १३
 ४ ६
 २१ २२

स्वाहारुद्रायरुद्रहृतये
 स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह
 हुष्टसःशुचिपत्
 हरयोधुमकेतवः
 हुषिद्धानुस्वदुश्चिना
 हुविष्मतीरिमाः
 हस्तऽआधार्यसविता
 हुङ्कुरायस्वाहा
 हुमस्यत्वाजुरायुषा
 हिरण्मयेनपात्रेण
 हिरण्यगुर्भःसम्
 हिरण्यपाणिमूतये

अ० सं०
 ३८ १६
 १४ ३
 १३ १४
 ३३ २
 १९ १८
 ६ २३
 ११ ११
 २२ ७
 १७ ५
 ४० १७
 १३ १०
 २५ १०
 २२ १०

हिरण्यपाणिःसविता
 हिरण्यरूपाऽनुपसं-
 हिरण्यशुक्रोयोऽ
 हिरण्यहस्तोऽअसुरः
 हुदेत्यामनसिन्वा
 हुमन्तेनऽक्रुतुना
 होताद्भव्युरावया
 होतायक्षुत्तनुनपातमद्विष्टम्
 होतायक्षुत्तनुनपात्तमितिभिः-
 होतायक्षुत्तनुनपात्सरस्वतीम्
 होतायक्षुत्तनुनपात्सिन्वा
 होतायक्षुत्त्वष्टारुभिन्द्रम्
 होतायक्षुत्पेशस्वतीः

अ० सं०
 ३४ २५
 १० १६
 २९ २०
 ३४ २६
 ३० ३१
 २१ २७
 २५ २८
 २८ २५
 २८ २
 २१ ३०
 ३० ३०
 २८ ९
 २८ ३१

अ० मं०
 २८ ६ २८ ५ २१ ३४ ३१ ३७ २१ ३३ २८ ४ ३१ १० ३३ २१ ४६ २८ २८ ३१ ० ०

अ० म०
 २८ ३४ २१ ४० २१ ४७ २१ ४१ २१ ४३ २१ ४२ २८ ३ २८ ११ २८ ३२ २१ ४५ २८ २६

होतायकक्षदुपेदिन्द्रस्य
 होतायकभुदोजोनद्वीर्ध्यम्
 होतायकक्षदुरोदिशः
 होतायकक्षद्वैव्याहोतारा {
 होतायकक्षदुद्विहिलुण्णम्भदा
 होतायकक्षदुद्विहिपीन्द्रम् {
 होतायकक्षद्वनुरूप्यतिम् {
 होतायकक्षद्वनुरूप्यतिमुभि
 होतायकक्षद्वद्यचखती६
 होतायकक्षद्वराशदसम्

श्रीनाजसनेयशुकुयजुर्वेदसहितया
 कनारादिमत्रकोश समास ।

अ० म०
 २८ ३० २३ ६४ २१ २९ २८ २४ २८ १ २१ ४४ २८ २९ २१ ३५ २८ २७ २१ ३८ २८ ३२

होतायकक्षरस्वाहाङ्कनीरुग्निम्
 होतायकक्षदुग्निंस्वाहा
 होतायकक्षदुग्निंस्विष्टुकर्तम्
 होतायकक्षदुश्चिनौच्छागस्य
 होतायकक्षदुश्चिनौच्छागस्य
 हुविपुऽआत्ता
 होतायकक्षदुश्चिनौसरस्वतीम्
 होतायकक्षदुदिडाभिरिन्द्रम्
 होतायकक्षदिन्द्रंस्वाहा
 होतायकक्षद्विडेडित्
 होतायकक्षदिन्द्रमृभस्य
 होतायकक्षदीडेन्यमीडितम्

होतायकक्षप्रचेतसा
 होतायकक्षत्त्रुजापतिम्
 होतायकक्षत्समिधाग्निमिडः
 होतायकक्षत्समिधानम्मुहत्
 होतायकक्षत्समिधेन्द्रम्
 होतायकक्षत्सरस्वतीम्मेपस्य
 होतायकक्षत्सुपेशसासुशिल्पे
 होतायकक्षत्सुपेशसोपे
 होतायकक्षत्सुवृहिपम्पूण्णवर्तम्
 होतायकक्षत्सुरेतसमृभम्
 होतायकक्षत्सुरेतसन्त्वहारम्

इति श्रीवाजसनेयशुक्लयजुःसंहितामन्त्रकोशः समाप्तः ॥

अथ वेदपारायणविधिः शुद्धयजुर्वेदानुवाकसूत्राध्यायश्च ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ वेदपारायणविधिः ॥ ॥ स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्राग्निमुपसमाधाय
संपरिस्तीर्यज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति अग्नये सोमायेन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यऽऋषिभ्यऽ-
ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै धारणायै श्रियै हियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये
काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये अग्नये काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहि-
ताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो यान्तिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो
हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्योऽनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक्स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः
परिषिञ्चति ॥ समासे चैता यजुषा तर्पयति । एवमृग्वेदस्य काण्डऽऋष्यादिवज्यमास्विष्टकृतस्तेषां
स्याने शतर्विभ्यो माध्यसेभ्यो यत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय
गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यो देवताभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महासूक्तेभ्यो महानाञ्चीभ्य
इति ॥ ततो त्रेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीतेत्याह भगवान्बौधायनः ॥ इति वेदपारायणोपक्रमविधिः ॥
अथ वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥ तीर्थं देवालये गेहे प्रशस्ते सुपरिष्कृते ॥ कलशं

मृत्तिकाभिश्च ॥ कुङ्कुमादिभिः ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च
 सुदृढं तत्र सुनिर्णिकं विभूषितम् ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च
 सस्मिन्नेत्रोदिसन्ध्ये न्यसेत्ततः ॥ पञ्चाशद्भिः कुशैः कार्यो ब्रह्मा पश्चान्मुखस्थितः ॥ स्नापितः स्थापितः
 कुम्भे चतुर्बाहुश्चतुर्मुखः ॥ वत्सजान्वाकृतिं दण्डमुत्तराग्रेः कुशैः कृतम् ॥ ब्रह्मोपधाने दत्त्वा तं
 ततः स्वस्त्ययनं पठेत् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्पश्चात्पूजाद्रव्यमथोच्यते ॥ यज्ञोपवीतनैवेद्यवस्त्रचन्दन-
 कुङ्कुमैः ॥ स्वर्गपदीपताम्बूलैरक्षतैश्च पितामहम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति वा गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥
 उपोष्यायश्च सम्पूज्यो यथापाठं पठेत्ततः ॥ इति वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥
 अथानश्रत्पारायणविधिः ॥ अथातोऽनश्रत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आसमातेर्नाश्रीयात्
 यथाशक्ति वाऽऽपः पयः फलान्योदनं वा हविष्यमल्पं भुक्त्वा तदाशेषमधीयीत ॥ ग्रामात्प्राची-
 मुदीचीं वा दिशसुपगम्याग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्येद्दुग्धं प्रदायाज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति ॥
 अग्नये सोमायेन्द्राय प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः
 श्रद्धायै मेधायै प्रज्ञायै धारणायै सदसस्पतये अणुमतये श्रियै ह्यिष्यै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये

काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उप-
निषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय
विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्य अनुमत्स्यै स्विष्टकृते च पृथक् स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परि-
बिध्यति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्पयति एवमृग्वेदिकानां काण्डऽऋष्यादिवर्जमास्विष्टकृतस्तेषां
स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय
गौतमाय वसिष्ठाय अगाथेभ्यः पावमानीभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महानाङ्गीभ्य इति ॥ ततो वेदादि-
मारभ्य सन्ततमधीयीत ॥ नास्यान्तरानध्यायो नास्यान्तराजनसरणे अशुची नान्तरा व्याहरेद्वा-
न्तरा विरेसेत् यावदन्तमधीयीत ॥ यद्यन्तरा विरेसेत् त्रीन् प्राणायामानाद्यभ्य प्रणवं वा प्रणिदाय
यान्त्कालमधीयीत ॥ ततः सर्व निशो निशान्तरं सङ्गामारण्यसलिलं प्रलोप्य परिदध्यात् ॥
आदावन्ते च ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानं च दद्यात् ॥ परातेन विधिना वेदमधीयीत ततः स पूतो
वेदो भवति मनःशुद्धश्च भवति द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्च भोजन इहाधीते अनृतेभ्यः

प्रमुच्यते त्रिभिर्बहुभ्यः पातकोपपातकेभ्यः शूद्रायां रेतः सिक्त्वा गंगासु निमज्जंश्च भवति ॥
 चतुर्भ्यः शूद्रान्नभोजनात्तस्सेवनात्तस्त्रीसेवनाच्च ॥ पञ्चभिरथाज्ययाजनात्पूतो भवति ॥ अग्राह्य-
 ग्रहणाद्ग्राहणाद्भ्यासोपासनाच्च षड्भिर्ब्राह्मणस्य लोहितकरणात् स्त्रीलोहितकरणात्पशुहनना-
 त्सुवर्णस्तेयात्पतिसम्प्रयोगाच्च सप्तभिः प्राजापत्यानां हीनाचरणात् ॥ यज्ञोपवेधनाच्च अष्टभिश्चान्द्राय-
 णस्थान्तरानाचरणाद्गुरुतल्पगमनाद्भ्रजस्वलागमनाच्च नवभिः सुरापानाच्च दशभिरश्रोत्रिययाजनात्
 असोमपानात् अन्यायतश्च एकादशभिर्ब्राह्मणहननाद्दशभिः पूर्वजन्मेहजन्मकृतैः
 सर्वैः पापैः प्रमुच्यते स्वर्गलोकं गच्छति पितृन् स्वर्गलोकं गमयति अग्निष्टोमादीन् क्रतून्यजति तैः
 ऋतुभिरिष्टं भवति ॥ वेदाध्यायी सदैव स्याद्यथा हि सत्यवाक् शुचिः ॥ यं यं कामयते कामं तं
 तं वेदेन साधयेत् ॥ असाध्यं नास्ति यत्किञ्चिद्ब्रह्मणो हि फलं महत् ॥ ब्रह्मणो हि फलं महदिति
 समाप्तौ यजुषा तर्पयतीति ॥ समाप्ते वेदपारायणे समाप्ते एता देवताः पूर्वोक्ता अभिसोमाद्यजुषा
 तर्पयति यजुर्वेदपारायणे तस्य वेदस्य प्राधान्यमुच्यते ॥ अथवा भूरादिव्याहृतिचतुष्टयात्मकं यजुः-

शब्देन गृह्यते ॥ तेनैतदुक्तं भवति ॥ भूर्देवाँस्तर्पयामीति अनेन प्रकारेण तर्पयित्वा अग्निः सोमादी-
स्तर्पयेदिति ॥ नास्यान्तरा जननमरणे ॥ अशुची इति नाशुचिहेतुभूते इत्यर्थः ॥ नान्तराव्याहरे-
विहितं नित्यनैमित्तिकं कर्मानुपयुक्तत्वा वक्तिं न कुर्यादित्यर्थः ॥ निशो निशान्तरम् सङ्गामारण्य-
सालिलं लोप्य परिदध्यादिति लोप्य छित्त्वा परिहार्यं वर्जयित्वेत्यर्थ इति यावत् ॥ परिदध्यात्
समापयेत् ॥ निशान्तरं निशीथः सन्ध्या वा ॥ सालिलं वृष्टिरुदकसमीपभूमिका वा निशादि-
कालान्देशाँश्च वर्जयित्वा समापयेदित्यर्थः ॥ ततः स पूतो वेदो भवतीति वेदो भवति वेदात्मको
भवति उक्त्वृष्टज्ञानवान्भवेदित्यर्थः ॥ द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्चेति ऋग्भिः पावसानीभिः
पारायणद्वयं पावमान्यश्च मिलित्वोक्तफलाय कल्प्यते इत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्र पारायणत्रयं गंगालानं
च मिलित्वा साधनम् ॥ निमज्जैश्च भवति पूतो भवतित्यर्थः ॥ प्राजापत्यानाचरणं प्रक्रान्तप्राजा-
पत्यानामननुष्ठानम् एवं चान्द्रायणस्थानाचरणं यज्ञोपवेधनं यज्ञविनाशः ॥ इत्यनश्नत्पारायणविधिः ॥

अनुवाकसूत्राध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐअथानुवाकान् वक्ष्यामि ब्रह्मणा निर्मितान् पुरा ॥ शिष्याणामुपदेशाय
 यज्ञसंस्कार एव च ॥ विप्राणां यज्ञकालेषु जपहोमार्चनादिषु ॥ इषेत्रैका वसोः पवित्रं तिस्रोऽग्ने-
 व्रतपते सप्त पवित्रेस्थो द्वे शर्मांसि तिस्रो धृष्टिरसिशर्मांसि द्विकौ देवस्य त्वा पञ्च प्रत्युष्टु-
 रवक्षस्तिस्त्रो दशैकत्रिंशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३१ ॥ अ० १ ॥ कृष्णोसिषडग्नेर्वाजजित्तिस्रो
 मयीद्मग्नीषोमयोःपञ्चकावग्नेद्वधायोचतस्रः संवर्चसापञ्चाग्नेये कथ्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिं-
 शत् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २ ॥ समिधाग्निभूर्भुवःस्वश्चतुष्कावग्निर्भूर्भुवःस्वश्चतुस्त्रिं-
 यन्तः षड्विंशतिर्भूर्भुवःस्वश्चतस्रो ग्रहामातिस्रः प्रधासिनःपञ्च पूर्णाद्विंशे अवक्षन्नमीमदन्त-
 षडेष्टे सप्त दशत्रिषष्टिः ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ३ ॥ एदं द्वे महीनांपयश्चतस्र आकू-
 स्यात्त्रयसामयोर्द्विकौ व्रतङ्गुणतषडेपतेचतस्रो वस्वयसितिस्र एषतेद्वे शुक्रन्त्वाचतस्रोऽदित्यास्त्व-
 गष्टौदश सप्तविंशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ४ ॥ अग्नेस्तनूरापतयेचतुष्कौ तप्ता-

यनीमेद्वे इन्द्रघोषस्तिस्त्रो युञ्जतेऽष्टौ देवस्यत्वाचतस्रो विभूरसि चतस्रो ज्योति-
रसिषड्भुविष्णोतिस्त्रो दश त्रिचत्वारिंशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ४३ ॥ अ० ५ ॥ देवस्यत्वा-
षडुपावीरसिषश्च माहिःषट् सन्तेतिस्त्रः समुद्भ्रञ्छहविष्मतीर्द्विकौ हृदेत्वापश्च देवस्यत्वाष्टावष्टौ
सप्तत्रिंशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ६ ॥ वाचस्पत्यऽउपथासृहीतोसित्रिकावावायो-
यंवांद्विकौ यावामेका तम्प्रत्कनथाचतस्रो यंवेनोथेदेवासस्त्रिकाविन्द्रायमूर्च्छनिंदिकौ यस्त एक
प्राणायमेतिस्त्रो मधवऽइन्द्राग्नीऽआगतमाघौमासश्चर्षणीधृतोविश्वेदेवासऽआगतेन्द्रमरुत्वोमरुत्व-
न्तंबृषभंमरुतान्त्वौजसेसजोषाऽइन्द्रमरुत्वौऽइन्द्रमहौऽइन्द्रसहौऽइन्द्रयकैकोदुत्यमष्टौ पंचवि-
ंशतिरष्टाचत्वारिंशत् ॥ अनु० २५ ॥ मंत्राः ४८ ॥ अ० ७ ॥ उपथामृहीतोस्यादित्येब्भ्यः
पश्च वाममद्द्वे सुशर्मस्यिकावृहस्पतिसुतस्यद्वे हरिरसिचतस्रः समिन्द्रणोष्टौ माहिरजतुद-
मास्यःपश्चकावातिष्टुयुक्क्षवाहीन्द्रमिदकैका यस्मान्द्वेऽग्नेपस्वोत्तिष्ठन्नदृश्रमुदुत्यमैकैकाऽजिग्धे
विनऽइन्द्रवाचस्पतिंविश्वकर्मद्वैकैकाग्नेत्वाचतस्र इहरतिस्त्रिस्त्रः परमेष्ठीदश त्रयोविंशतिस्त्रि-

षष्टिः ॥ अनु० २३ ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ८ ॥ देवसवितश्चतस्र इन्द्रस्यवज्जः पञ्च देवस्याहं दशा-
 पेयित्सो वाजस्येममष्टावग्नियेरेकावक्षरेणैषते चतुष्कौ सविताद्वे अष्टौ चत्वारिंशत् ॥ अनु० ८ ॥
 ॥ मंत्राः ४० ॥ अ० ९ ॥ अपोदेवाश्चतस्रः सोमस्यत्विषिःपञ्चानेष्टाःसप्त सोमस्यत्वाचतस्र इन्द्र-
 स्यवज्जःपञ्च स्योनासि चतस्रः सवित्रेकाश्चिबभ्याश्चतस्रोऽष्टौ चतुस्त्रिंशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः
 ३४ ॥ अ० १० ॥ बुञ्जानऽएकादश प्रतूर्त्तं षोडश देवस्यत्वा दशाऽऽपोदेवीर्द्वाद्दशापोद्येकादशादि-
 तिष्टुपञ्चाऽऽकृतिमष्टादश सप्त त्र्यशीतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ८३ ॥ अ० ११ ॥ दृशानःसप्तदश
 दिवस्पपरिद्वादश समिधाग्निपञ्चदशापेतसप्तदशा सुन्वन्तं त्रयोदश वाऽओषधीःसप्तविंशतिर्मा-
 माषोडश सप्त सप्तदशऽष्टशतम् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ११७ ॥ अ० १२ ॥ मयिदृह्लामिंपंचदश दश-
 ध्रुवासि मधुवाताऽएकादशकौ सम्म्यकृत्सवन्तिनवेम्ममाषडपान्त्वैकाऽयम्पुरःपञ्च सप्ताष्टापञ्चाशत्
 ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ५८ ॥ अ० १३ ॥ ध्रुवविक्षतिः षट् सचूर्त्तुभिर्भूद्भ्रुवियोर्द्विकाविन्द्राग्नीऽ-
 आयुर्मैषट्कावाशुस्त्रिवृदेकाऽग्नेर्भागोस्येकयाचतुष्कावष्टावेकत्रिंशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३१ ॥

अ० १४ ॥ अग्नेजातान् पञ्च रश्मिनासत्यायचतस्रो राजशस्यस्पुरःपंचकावग्निमूर्च्छकोनत्रिंशत्
 येनऽऋषयोऽष्टौ तपश्चनव सप्त पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० १६ ॥ नमस्तेषोऽश
 हिरण्यवाहवऽउष्णीषिणेतक्क्षब्धोऽज्येष्ठायपञ्चकाः सुत्यायचतस्रः शस्मवायैका पाठ्यायपञ्च
 नमस्तेपञ्चाग्निस्तिग्मेननव चक्षुषःपिताष्टावाशुः शिशानःसप्तदशोदेनंक्रमदध्वमग्निनापंचदशकौ
 शुक्रज्योतिःसप्तमंस्तनंत्रयोदश नवैकोनशतम् ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ६६ ॥ अ० १६ ॥ अश्मन्नूर्जदश
 सत्यमूर्कचतुष्काऽअश्माग्निस्त्रिकावदशुःपञ्चैकाचतस्रो वाजायद्वे वाजस्यन्वष्टावृताषाड्त्रयोदशा-
 ग्निशुनज्जिमसप्त षदाकृताद्द्वार्त्तहत्यायदशकौ त्रयोदश सप्तसप्ततिः ॥ अनु० १३ ॥ मंत्राः ७७ ॥
 अ० १८ ॥ स्वादीन्त्वैकादश देवायज्जंकिंशतिः सुत्ररावन्तदसप्तदशोदीरतात्रयोदशाह्याजानुर्दश
 सोमोराजाष्टौ सीसेनतत्रदृषोऽश सप्त पञ्चनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९५ ॥ अ० १९ ॥ क्षत्रस्य-
 योनिस्त्रयोदश षड्देवादशाभ्याद्दधाम्यष्टौ योभूतानाश्चतस्रः समिद्धऽइन्द्रऽएकादश आयात्त्वष्टौ

समिद्धोऽअग्निर्द्वादशाश्विनाहविस्त्रयोदशाश्विनातेजसैकादश नव नवतिः ॥ अनु० १ ॥ मंत्राः १० ॥
 अ० २० ॥ इमम्मेसमिद्धोऽअग्निरेकादशकौ वसन्तेनऽऋतुनाषड् होतायक्क्षत्समिधाग्निद्वादशाऽ-
 श्विनौछागस्यसत देवम्बर्हिश्चतुर्दश षडेकषष्टिः ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ६१ ॥ अ० २१ ॥ तेजोसि-
 पश्चाग्नय एका हिङ्गारायद्वे तत्सवितुर्दश विभूर्मात्रिका कायद्वे आब्रह्मह्रस्त्रयोदश शेषादैकैकोन-
 विष्टशतिश्चतुस्त्रिंशत् ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २२ ॥ हिरण्यगर्भोयःप्राणतोद्विकौ
 बुञ्जत्यष्टौ वायुष्टुपश्च प्राणायतिस्र उत्सवथ्याद्वादश गायत्रीकस्त्वाषट्कौ कःस्विदष्टौ कास्विदश
 सुभूःस्वयम्भूस्तिस्त्र एकादश पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० २३ ॥ अश्वस्तूपरोधूम्रा-
 न्वसन्तायसमुद्रायशिशुमारान्मयुःप्राजापत्योदशकाश्चत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः
 ४० ॥ अ० २४ ॥ शादन्दङ्गिर्नैवैकैकाहिरण्यगर्भश्चत्स्र आनोदश मानोमित्रोषदश्चस्याष्टकौ
 षत्षेडिमानुकंद्वे पञ्चदश सप्तचत्वारिंशत् ॥ अनु० १५ ॥ मंत्राः ४७ ॥ अ० २५ ॥ अग्निश्च-
 पञ्चदशोच्चात्ऽएकादश द्वौ षड्विंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २६ ॥ अ० २६ ॥ समास्त्वादशो-

र्क्षाऽअस्यपीवोऽअन्नाद्वादशकावभित्वेकादश चत्वारः पञ्चचत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥
 अनु० २७ ॥ होताषक्शदेकादश देवम्बर्हिद्वादश पुनरप्येवं चत्वारः षट्चत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥
 मंत्राः ४६ ॥ अ० २८ ॥ समिद्धोऽअज्जेकादश षट्क्रन्दस्त्रयोदश समिद्धोऽअद्यद्वादश केतुङ्गुणै-
 श्चतुर्विंशतिश्चत्वारः षष्टिः ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ६० ॥ अ० २९ ॥ देवसवितःषट् तपसेकौलालू-
 षोडश द्वौ द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशाद्भ्यःषट् द्वौ
 द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३१ ॥ तदेवसप्त वेनस्तन्नव द्वौ षोडश ॥ अनु० २ ॥
 मंत्राः १६ ॥ अ० ३२ ॥ अस्याजरासःसप्तदशाऽऽपिञ्चिद्द्वादश विन्भ्राट्चतुर्दश प्रवाह्वज एकादश
 प्रवायुम्प्रवीरयापञ्चदशकावानस्त्रयोदश सप्त सप्तनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ३३ ॥
 यजाग्रतः पञ्चनद्यःसोमोधेनुमाकृष्णेनपूषन्तवदशकानतष्टौ षडष्ट्यंचाशत् ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः
 ५८ ॥ अ० ३४ ॥ अपेतोदशाद्यं द्वादश द्वौ द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३५ ॥
 ऋचंवाचषोडश द्यौःशान्तिरष्टौ द्वौ चतुर्विंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २४ ॥ अ० ३६ ॥ देवस्य-

त्वादश षमायत्त्वैकादश द्वावेकविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २१ ॥ अ० ३७ ॥ देवस्यत्वाष्टौ-
 षमायत्त्वाक्षत्रस्यत्वादशकौ त्रयोऽष्टाविंशतिः ॥ अनु० ३ ॥ मंत्राः २८ ॥ अ० ३८ ॥ स्वाहा-
 प्राणेऽभ्यःषडुग्रश्चसप्त द्वौ त्रयोदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १३ ॥ अ० ३९ ॥ ईशावास्यमष्टावन्धन्त-
 मोनव द्वौ सप्तदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ४० ॥ दशाध्यायेसमाख्याताऽनुवाकाः सर्व-
 संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चित्तो ज्ञेयाः सौत्रे द्वविं-
 शतिस्तथा ॥ अथ एकोनपञ्चाशत् पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश
 मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥ इत्यनुवाकसूत्राध्यायः ॥

वेदपारायणविधिरनुवाकसूत्राध्यायश्च समाप्तः ।

॥ अथ याज्ञवल्क्यशिक्षापारम्भः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातस्त्रैस्वर्थलक्षणं व्याख्यास्यामः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च
 तथैव च ॥ लक्षणं वर्णयिष्यामि देवतं स्थानमेव च ॥ १ ॥ शुक्लमुच्चं विजानीयान्नीचं लोहितमु-
 च्यते ॥ इयामं तु स्वरितं विद्यादग्निमुच्चस्य देवतम् ॥ २ ॥ नीचे सोमं विजानीयात्स्वरितं
 सत्रिता भवेत् ॥ उदात्तं ब्राह्मणं विद्यान्नीचं क्षत्रियमुच्यते ॥ ३ ॥ वैश्यं तु स्वरितं विद्याद्भार-
 द्वाजमुदात्तकम् ॥ नीचं गौतममित्याहुर्गार्ग्यं च स्वरितं विदुः ॥ ४ ॥ विद्यादुदात्तं गायत्रीं नीचं
 त्रैष्टुभमुच्यते ॥ जागतं स्वरितं विद्यादत एवं नियोगतः ॥ ५ ॥ गान्धर्ववेदे ये प्रोक्ताः सप्त
 षड्जादयः स्वराः ॥ त एव वेदे विज्ञेयास्त्रय उच्चादयः स्वराः ॥ ६ ॥ उच्चौ निषादगान्धारौ नीचा-
 वृषभधैवतौ ॥ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ ७ ॥ षड्जो वेदे शिखण्डिः
 स्याद्वृषभः स्यादजामुखे ॥ गावो रम्भन्ति गान्धारं क्रौञ्चाश्चैव तु मध्यमम् ॥ ८ ॥ कोकिलः

* केचनात्र पाठभेदा अपि प्रदर्श्यन्ते । १ नीचम् । २ देवमेव । ३ शिखण्ड्यास्या० ।

पञ्चमो ज्ञेयो निषादं तु वदेद्भजः ॥ आश्वश्च धैवतो ज्ञेयः स्वराः सप्त विधीयते ॥ १ ॥ निमेषमात्रो
कालः स्याद्द्विद्युत्कालस्तथापरे ॥ अक्षरातुल्ययोगाच्च सतिः स्यात्सोमशर्मणः ॥ १० ॥ सूर्यरश्मि-
चाणवं विद्यात्कण्ठे विद्याद्विराणवम् ॥ त्रिराणवं तु जिह्वाग्रे निःसृतं मात्रिकं विदुः ॥ ११ ॥ मानसे
अवग्रहे तु कालः स्यादर्धमात्रा विधीयते ॥ पदयोरन्तरे काल एकमात्रा विधीयते ॥ १२ ॥
ऋचोऽर्धे तु द्विमात्रः स्यान्निमात्रः स्याद्वगन्तके ॥ रिक्तं तु पाणिमुत्क्षिप्य द्वे मात्रे धारयेद्बुधः ॥ १३ ॥
एकमात्रो भवेद्भ्रूखो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥ त्रिमात्रस्तु सुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम् ॥ १४ ॥
विष्टौ चावसाने च ऋचोऽर्धे च तथा परे ॥ पदे च पादसंस्थाने शून्यहस्तं विधीयते ॥ १५ ॥
प्रणवं तु सुतं कुर्याद्वाहतीर्मात्रिका विदुः ॥ चापस्तु वदते मात्रां द्विमात्रां वायसोऽब्रवीत्
॥ १७ ॥ शिखी वदति त्रिमात्रामात्राणामिति संस्थितिः ॥ वर्णो जातिश्च मात्रा च गोत्रं

१ वृत्ते । २ निमेषकाला मात्रा स्यात् । ३ अक्षरातुल्ययोगत्वान्मतिः । ४ अणुत्वस्य । ५ तु कालः स्यादर्धमात्रात्मको
हि सः । ६ ऋचाद्वे । ७ नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ।

छन्दश्च दैवतम् ॥ १८ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ हस्तौ तु संयतौ धार्यौ
 ज्ञानुभ्यामुपरि स्थितौ ॥ १९ ॥ गुरोरनुमतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ऊरुभागे तृतीये तु करं
 विन्ध्यस्य दक्षिणम् ॥ २० ॥ असन्नमानसो भूत्वा किञ्चिन्निसमधोमुखम् ॥ प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत
 व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ सावित्रीं चानुपूर्व्येण ततो वेदान् समारभेत् ॥ कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य
 चेष्टां दृष्टिं दृढं मनः ॥ २२ ॥ स्वस्थः प्रशान्तो निर्भीतो वर्णानुच्चारयेद्बुधः ॥ नाऽभ्याहन्यान्न
 निर्हन्यान्न गार्थेनैव कम्पयेत् ॥ २३ ॥ यथैवोच्चारयेद्गर्णास्तथैतान्समापयेत् ॥ निवेश्य दृष्टिं हस्ताग्रे
 शास्त्रार्थमनुचिन्तयेत् ॥ २४ ॥ सममुच्चारयेद्गर्णान्हस्तेन च मुखेन च ॥ स्वरश्चैव तु हस्तश्च द्वावेतौ
 शुगपद्भवेत् ॥ २५ ॥ हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो न वेदफलमश्नुते ॥ न करालो न लम्बोष्ठो नाव्यक्तो नानु-
 नासिकः ॥ २६ ॥ गद्गदो बद्धजिह्वश्च न वर्णान्वकुमर्हति ॥ प्रकृतिर्यस्य कल्याणी दन्तोष्ठौ यस्य
 शोभनौ ॥ २७ ॥ प्रगल्भश्च विनीतश्च स वर्णान्वकुमर्हति ॥ शङ्कितं भीतमुद्धृष्टमव्यक्तमनुना-

भूत्वा ५ न्यस्य । ६ सुप्रसन्नमना भूत्वा
 ३ जान्वोरुपरि । ४ कूर्परम् ।

१ अत्रारभ्याध्ययनविधिः । २ सुसयुतौ ।

किञ्चिन्निसस्त्ववोमुखम् । ७ एतदर्थं नास्ति ।

सिकम् ॥ २८ ॥ काकस्वरं मूर्च्छिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ विसरं विसं चैव विच्छिष्टं विष-
माहतम् ॥ २९ ॥ व्याकुलं तालहीनं च पाठदोषाश्चतुर्दश ॥ संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमा-
समाहितः ॥ ३१ ॥ साम्नां वा सरहस्यां च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा
शशिनः पदम् ॥ ३२ ॥ ऋमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम् ॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया
पद्युक्ता सरस्वती ॥ ३३ ॥ क्रमेणावर्त्तयेद्भङ्गा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाहृदं प्राप्य
क्षिसो लोष्टो विनश्यति ॥ ३४ ॥ एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति ॥ आम्रपालाशविल्वा-
नामपामार्गशिरीषयोः ॥ वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३५ ॥ खदिरश्च कदम्बश्च
करवीरकरञ्जकौ ॥ एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः ॥ ३६ ॥ तेनास्य करणे सूक्ष्मं
माधुर्यं चैव जायते ॥ त्रिफलां लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा ॥ क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरर्षा-

१ स्वारव० । २ ब्रह्मात्मकम् । ३ एतद्वर्धनास्ति । ४ सर्वे । ५ सौक्ष्म्यम् । ६ लवणाक्ता वै ।

करी तथा ॥ ३७ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते मन्त्रं वेदविदो विदुः ॥ न साधयति यजूषि भुक्तमव्य-
 ज्ञनं यथा ॥ ३८ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधि-
 गच्छति ॥ ३९ ॥ ऋचो यजूषि सामानि हस्तहीनानि यः पठेत् ॥ अनृचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं
 न विन्दति ॥ ४० ॥ ज्ञातव्यश्च तथैवार्थो वेदानां कर्मसिद्धये ॥ पठन्मात्रापपाठानु पङ्के गौरिव
 सीदति ॥ ४१ ॥ स्वरवर्णप्रयुञ्जानो हस्तेनाधीतमाचरन् ॥ ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोकम-
 वाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ न कुर्वीत पदं दीर्घं न कुर्वीत विलम्बितम् ॥ पदस्य ग्रहमोक्षौ च यथा
 शीघ्रगतिर्ह्ययः ॥ ४३ ॥ आगमं कुरु यत्नेन कारणं हि तदात्मकम् ॥ आस्थेन च शयं कुर्यात्पठन्ना-
 न्यमतिर्भवेत् ॥ ४४ ॥ न चास्य सुष्टिबन्धी स्यान्न चात्युत्तममाचरेत् ॥ चुलुनौका स्फुटो दण्डी
 स्वस्तिको सुष्टिराकृतिः ॥ एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥ ४५ ॥ यथा वाणी तथा
 पाणी रिक्तं तु परिवर्जयेत् ॥ यत्र यत्र स्थिता वाणी पाणिस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ४६ ॥ यथा धनु-

? हस्तेनाधीयमानस्य स्वरवर्णान्ययुञ्जतः । अथना अधीयानस्य हस्तेन स्व तः ।

व्यावृत्तते शरे क्षिप्ते पुनर्युगः ॥ स्वस्थानं प्रतिपद्येत तद्वज्रस्तगतः स्वरः ॥ ४७ ॥ उत्तानं सोन्नतं
 किञ्चित्सुव्यक्तञ्जुलिरञ्जितम् ॥ स्वरविद्धं करं कुर्यात्प्रादेशोदेशगामिनम् ॥ ४८ ॥ अञ्जुष्ठस्योत्तरे पर्वे
 तर्जन्युपरि यद्भवेत् ॥ प्रादेशस्य तु सोदेशस्तन्मात्रं चालयेत्करम् ॥ ४९ ॥ मनुष्यतीर्थोच्चं कृत्वा
 न्निपाते तु षडञ्जुलम् ॥ उत्थाने तु नवाञ्जुल्यमेतत्स्वरस्य लक्षणम् ॥ ५१ ॥ अभ्यासार्थे द्रुतां
 मध्यमा वृत्तिः प्राजापत्या विलम्बिता ॥ शिष्याणामुपदेशार्थं कुर्याद्द्वृत्तिं विलम्बिताम् ॥ ५२ ॥ ऐन्द्री तु
 सुष्ठ्याकृतिर्मकारे तु नकारे तु नखाग्रतः ॥ अनुस्वारेऽञ्जुष्ठक्षेप ऊष्मान्तेऽञ्जुलिमोक्षणम् ॥ ५३ ॥
 उदात्तं भुवि पातेन मध्यन्नासाग्रमेव च ॥ शेषं षडञ्जुलं विद्यान्नचितं तु विधीयते ॥ ५५ ॥
 षडञ्जुलं तु जात्यस्य हस्तस्यानुपथस्य च ॥ तच्चतुर्भागमात्रं तु हस्तस्तेनैव वर्तयेत् ॥ ५६ ॥

१ उदात्त तु भुवः श्रान्ते प्रचयं नासिकाग्रतः । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जालादिरीरितः । अथवा उदात्त भुवि पातव्यं प्रचं नासाग्र
 एव च । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जालादिकाः स्वरः ।

ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिं नामयेत् ॥ पञ्चाङ्गुल्यं पकारे तु तकारे कुण्डलाकृतिः ॥ ५७ ॥
 ऊर्ध्वक्षेपाच्च योष्मा स्यादधःक्षेपाच्च यो भवेत् ॥ एकैकामुत्सृजेद्धीरः स्वरिते तूभयं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥
 अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लयावनुस्वारे त्वपाँ रसम् ॥ दीर्घे रङ्गे च तर्जन्याः प्रसारः परिकीर्त्तितः ॥ ५९ ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोः स्पर्शेऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ नीचं तु मध्यमां कुर्याच्छेषं नीचतरं क्रमात् ॥ ६० ॥
 अङ्गुष्ठाकुञ्चयोः स्पर्शेऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ उष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६१ ॥ स्वरि-
 त्स्वरितं यद्भवेत्किञ्चिद्भकारसहसंयुतम् ॥ उष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६२ ॥ जात्ये
 तसंज्ञे निक्षिप्ते संयोगो यत्र दृश्यते ॥ द्विमात्रिके भवेदेकां मात्रिके तूभयं क्षिपेत् ॥ ६३ ॥ शृङ्ग-
 च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते ॥ कर्तव्यस्तूभयोः क्षेपो वायव्या इति दर्शनम् ॥ ६४ ॥ विसर्गान्तः
 वद्वाथ वत्सस्य कुमारीकुचयुग्मवत् ॥ उभक्षेपः स्वरो यत्र स विसर्ग उदाहृतः ॥ ६५ ॥ त्रिविधस्तु
 स्वरो यत्र स्वरितो यत्र दृश्यते ॥ दीर्घश्च सवकारश्च तत्रोभक्षेप उच्यते ॥ ६६ ॥ उत्थाने
 भवेदूष्मा प्रचिता बलका तरा ॥ स्वरिते प्रचितां विद्यान्निपाते बलकां विदुः ॥ ६६ ॥ उत्थाने

१ स्वरित यद्भवेत्किञ्चित्सवकारोष्मक ततः । ह्रस्वं वा यदि वा दीर्घं निक्षेप उभयोरपि ॥

तु तथा तारामेताभिस्त्रिभिरूष्मभिः ॥ मात्रामादौ विदित्वा तु ततः क्षेपं प्रयोजयेत् ॥ ६७ ॥
 अक्षरं भजते काचित्काचिद्वित्त्वे प्रतिष्ठिता ॥ समानजातिका काचित्काचिदूष्माप्रदायिका ॥ ६८ ॥
 यथा बालस्य सर्पस्य निःश्रासो लघुचेतसः ॥ एवमूष्मा प्रयोक्तव्या हकारपरिवर्जिता ॥ ६९ ॥
 विवृतिं प्रत्ययामूष्मां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ तामेव प्रतिषेधन्ति यथा आ-ई-ऊ-ए इति निर्दर्श-
 नम् ॥ ७० ॥ अष्टौ स्वरात्रवक्ष्यामि तेषामेव तु लक्षणम् ॥ जात्योऽभिनिहितः क्षेपः प्रश्चिष्टश्च
 तथापरः ॥ ७१ ॥ (तैरोव्यञ्जनसंज्ञश्च तथा तैरोविरामकः ।) यादवृत्तो भवेत्तद्वत्ताथाभाव्य इति स्वराः ॥
 एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य इष्यते (अपूर्वोऽपि परस्तद्वत् धान्यं-सुष्वा-स्वरित्यपि) ॥ एकपद
 इत्याह ॥ ७२ ॥ नीचपूर्वः सयकारवकारो वा जात्यः स्वरितो भवति ॥ यथा-जात्यः मनुष्यानिति ।
 सुधेति । चम्बीव । धान्यम् । कन्या इव । स्वः । वीर्यम् । एवं ह्याह यानि चान्यानीदृग्लक्षणानि
 पदानि भवन्ति ॥ एओआभ्यामुदात्ताभ्यामकारो रिफितश्च यः ॥ अकारो यत्र लुप्येत तं चाभि-

१ तैरोव्यञ्जनः तैरोविरामः ।

निहितं विदुः ॥ ७३ ॥ यथा-कुक्कुटः असि कुक्कुटोसि ॥ वेदः असि ॥ वेदोसि ॥ भागः असि
 भागोसि ॥ मारुतः असि मारुतोसि ॥ श्वात्रः असि । श्वात्रोसि ॥ ते अप्सरसाम् तेप्सरसाम् ॥
 ते अवन्तु तेवन्तु ॥ कः असि कोसि ॥ सः अहं सोहं ॥ एवं हि यानि चान्यानि
 ईदृग्लक्षणानि पदानि भवन्ति ॥ इउवर्णौ यदोदात्तावापद्येते यवौ क्वचित् ॥ अनुदात्ते पदे नित्यं
 विद्यात्क्षैप्रस्य लक्षणम् ॥ ७४ ॥ यथा-त्रि अम्बकम् त्र्यम्बकम् ॥ हु अन्नः इन्नः ॥ वीडु
 अङ्गः वीडङ्गः ॥ वाजी अर्बन् वाज्यर्बन् ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ इकारो यत्र दृश्येत इकारेणैव
 संयुतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तेन प्रश्लिष्टो भवति स्वरः ॥ ७५ ॥ यथा-अभि इन्धताम् अभीन्ध-
 ताम् ॥ अभि इमम् । अभीमम् ॥ वि इहि वीहि ॥ सुचि इव सुचीव ॥ चम्बीवेति चम्बीऽइव ॥
 एवं ह्याह यानि चान्यानि० ॥ उदात्तपूर्वं यत्किञ्चिच्छन्दसि स्वरितं पदम् ॥ एष सर्वं बहु स्वारस्तैरो-
 व्यञ्जन उच्यते ॥ ७६ ॥ यथा-इडे । रन्ते । हृद्ये । काम्म्ये । चन्द्रे । ज्योते । अदिति । सरस्वति ।

१ उदात्तपूर्वं स्वरितो व्यञ्जनेन युतो भवेत् ।

सहि । विश्रुतीति भवन्ति ॥ एवं ह्याह यानि भवन्ति ॥ अवग्रहात्परो यस्तु स्वरितः स्यादनन्तरम् ॥
 तैरोविरामं तं विद्यादुदात्तो यद्यवग्रहः ॥ ७७ ॥ यथा-गोमदिति गोमत् ॥ गोपताविति गो-
 खरे च स्वरिते चैव विवृत्तिर्यत्र दृश्यते ॥ पादवृत्तो भवेत्स्वारः “श्चित्रऽआदित्य” दर्शनम् ॥
 यथा-श्चित्रः आदित्यानाम् ॥ श्चित्रऽआदित्यानाम् ॥ पुत्रः ईधे । पुत्रऽईधे ॥ दात्रे एधि । दात्रऽ-
 एधि ॥ कः ईम् । कऽईम् ॥ ताः अस्य । ताऽअस्य ॥ एवं ह्याह यानि० उदात्ताक्षरयोर्मध्ये
 भवेन्नीचस्त्ववग्रहः ॥ तथाभाव्यं भवेत्स्वारः “तनूनप्त्रेति” दर्शनम् ॥ ७८ ॥ यथा-तनूनप्त्रऽ-
 इति तनूनप्त्रे ॥ तनूनपादिति तनूनपात् ॥ तनूनपातमिति तनूनपातम् ॥ एवं ह्याह यानि
 पदानि लक्षणानि भवन्ति ॥ इत्यष्टपदसमास्राथे वैशेषिके याज्ञवल्क्यवचनानां पदानां पाठः समाप्तः ॥
 ॥ माध्यन्दिनविरोधी स्यात्ताथाभाव्यस्तु यः स्मृतः ॥ स्वरौ नैवात्र दृश्येते भिन्नोदात्तानु-

१ उदात्तात्रिहितस्वारः स्वरितात्स्वरितात्पूर्वो नान्यमापद्यते स्वरम् ॥ पदकाले यः स्वरितः संहितायां तथैव

दात्तकौ ॥ १ ॥ खराः स्पर्शान्तःस्थोष्माणः ॥ कण्ठ्यजिह्वामूलीयतालव्यमूर्धन्यदन्त्योष्ठ्य-
 यमा विसर्जनीयनिपाताद्याश्च किंवर्णद्वैवत्यलिङ्गाः । खराः शुक्लाः । नानादैवत्याः ॥ स्पर्शोः
 कृष्णाः ॥ कपिला अन्तःस्थाः । ऊष्माणोऽरुणाः ॥ नीला यमाः ॥ हरिता नासिक्याः ॥ पीतोऽ
 नुस्वारः ॥ रक्तो जिह्वामूलीयः । पीत उपध्मानीयः ॥ श्वेतो विसर्जनीयः ॥ शबलो रङ्गः ॥
 नीलोऽनुनासिक्यः ॥ इत्यन्तर्मध्यमयोर्नासिक्यं विद्यात् ॥ द्विरुदात्ताख्या इति स्मृतः ॥ उद्मनुद्
 निपाते आद्ये चोपसर्गे नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेति किदैवत्याः ॥ अक्षराणां च के
 पुरुषाः ॥ काः स्त्रियः ॥ कानि नपुंसकानि इत्यत्र ब्रूमः ॥ कण्ठ्या आश्रेया अकारादयः ॥ जिह्वा-
 मूलीया नैर्ऋत्याः ककारादयः ॥ तालव्याः सौम्याश्चकारादयः ॥ वायव्या मूर्धन्याष्टकारादयः ॥

च । स्वरितश्चेद् भवेत्पश्चात्स एव निहितः स्मृतः ॥ उदात्तान्निहितः स्वार्यः खारोदात्तौ न तस्यौ ॥ खरो यश्च तथाभूतो ज्ञेयः स
 प्रचयः सदा ॥ उदात्तानुदात्तयोर्योगे स्वरितः खर उच्यते । ऐक्यं तत्प्रचयः प्रोक्तः सन्धिरेप मिथोद्भूतः ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रिकं वा
 स्वरितं यद्विहाक्षरम् । तस्यादितोऽर्धमात्रा वै शेष च परतो भवेत् ॥ उच्चस्थानगते हस्ते स्वरितं नोपपद्यते । अधस्तात्तु यदा गच्छेत्
 स्वरितं न तदा भवेत् ॥

रौद्रा दन्त्यास्तकारादयः ॥ औष्ठ्या आश्विन्याः पकारादयः ॥ शेषा वैश्वदेवाः ॥ अम् इत्येवमादयः ॥
 खरास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया वर्गाणां प्रथमाश्च ज्ञे ॥ द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चापि भूमिपाः ॥ २ ॥
 शुक्लवर्णीनि नामानि आख्याता रोहिता मताः ॥ ऊष्माणश्च हकारश्च शूद्रा एव प्रकीर्त्तिताः ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥ भार्गवगोत्राणि नामानि भारद्वाजा आख्याताः ॥ वासिष्ठा उपसर्गास्तु निपाताः काश्यपाः
 दृश्यते ॥ आग्नेयस्तूपसर्गो निपातः कृष्णवर्णकः ॥ सर्व तु सौम्यमाख्यातं नाम वायव्यं
 परिकीर्त्तिताः ॥ शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः ॥ ५ ॥ प्रथमाश्च तथातःस्थाः स्त्रीलिङ्गाः
 उपसर्गणामादित्यः सर्वस्याक्षरगणस्य खरा विसर्जनीयो यमाश्च पुँच्छिङ्गाः ॥ ६ ॥ नाम्नामिन्द्रो देवता वरुण
 स्त्रीलिङ्गाः ॥ शेषाण्यक्षराणि नपुंसकलिङ्गानीति ॥ सन्धिश्चतुर्विधो भवतीति ॥ लोपागमौ वर्ण-

१ आदित्यो मुनिभिः श्रोक्तः सर्वाक्षरगणस्य च । खरा विसर्जनीयाश्च यमाः पुँच्छिङ्गकाः स्मृताः ॥

विकारः प्रकृतिभावश्चेति ॥ तद्यथा । तत्र लोपो भवति । अयक्ष्माः मा । अयक्ष्मामा ॥ शततेजाः
 वायुः । शततेजावायुः ॥ तिग्मतेजाः द्विषतः ॥ तिग्मतेजाद्विषतः ॥ इति लोपः ॥ आगमो भवति ।
 यथा-प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्सोमः ॥ प्राङ्सोमः प्राङ्सोमः ॥ अस्मान् सीते । अस्मान्सीते ॥
 त्रीन् समुद्रान् । त्रीन्समुद्रान् ॥ इति आगमः ॥ विकारो भवति । यथा-आ इद्म् । एद्म् ॥
 आ इमे । एमे ॥ आ इष्टयः । एष्टयः ॥ प्र इषितः । प्रेषितः ॥ इति विकारः ॥ प्रकृतिभावः ।
 यथा-आशुः शिशानः ॥ सुञ्जानः प्रथमम् ॥ अदितिः षोडशाक्षरेण ॥ देवो वः सविता ॥
 इति प्रकृतिभावः ॥ आकाशस्था यथा विद्युत्स्फुटितं मणिसूत्रवत् ॥ एष च्छेदोविवृत्तीनां
 यथा बालेषु कर्तरी ॥ ७ ॥ इयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते ॥ विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया
 य ईशेति निदर्शनम् ॥ ८ ॥ पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी ॥ वत्सानुसंहता (जा) चैव
 चतस्रस्तु विवृत्तयः ॥ ९ ॥ पञ्च रङ्गाः प्रवर्तन्ते घातनिर्घातवज्रिणः ॥ अहरप्रहरो ज्ञेय अइउऋओ इति
 निदर्शनम् ॥ १० ॥ पिपीलिका आद्यन्तदीर्घा नाभ्याऽआसीदिति निदर्शनम् ॥ पाकवत्युभयोर्ह्रस्वा

विनऽइन्द्रेति निदर्शनम् ॥ ११ ॥ अन्ते च वत्सानुसृजता तानेत्यसौ आवोढमश्र्वनेति नि० ॥
 तथा हंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः ॥ १२ ॥ करिणी कुर्विणी चैव हरिणी हारिणीति च ॥
 हरिणी र(श)षयोयोगे हारितं ऋषकारयोः ॥ १३ ॥ करिणी रहयोयोगे कुर्विणी लहकारयोः ॥
 हरिणी हरयोर्विद्याकुर्विणी लहकारयोः ॥ १४ ॥ या तु हंसपदा नाम सा तु रेफषकारयोः ॥
 हारिणी अरे(प)षस इत्याहुहारिणी शतवल्हेति च ॥ १५ ॥ देवम्बहिरिति करिणी उपह्व(बल्ह)रेति कुर्विणी ॥
 स्वरभक्तिं प्रयुञ्जानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥ १६ ॥ वर्षोवर्षीयतेसीति तथा हंसपदेति च ॥
 एतल्लक्षणमाख्यातं यालवल्क्येन धीमता ॥ १७ ॥ इकारं चाप्युकारं च अस्तदोषं तथैव च ॥
 अर्थमात्रास्वरं किञ्चित्पृथङ्ङन्यूनमिवोच्चरन् ॥ ऋकारे च हकारे च ह्रत्कण्ठमनसौनि च ॥ १९ ॥
 नैतत्स्वरितपूर्वाङ्गे नापराङ्गे कथञ्चन ॥ न स्वरे न च मात्रायां कथं स्वरो विधीयते ॥ २० ॥

१ रत्वाभ्यां पर ऊष्माणो यत्र लुः स्वरितोदयाः । स्वरभक्तिरसौ ज्ञेया पूर्वमाक्रम्य पठ्यते ॥ २ ऋ षि च ।

पराङ्गस्य तु यत्पूर्वं पूर्वाङ्गस्य तु यत्परम् ॥ उभयाङ्गार्द्धसंयोगे स्वारं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१ ॥
 संयोगे तु परं स्वार्थं परं संयोगनामकम् ॥ संयुक्तस्य तु वर्णस्य न स्वार्थं पूर्वमक्षरम् ॥ २२ ॥
 उदात्तादनुदात्ते तु वामाया भ्रुव आरभेत ॥ उदात्तात्स्वरितोदात्तौ क्रमाद्दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २३ ॥
 स्वरितादनुदात्ता ये प्रचयास्तान्प्रचक्षते ॥ एकस्वरानपि च तानाहुस्तत्स्वार्थविचिन्तकाः ॥ २४ ॥
 प्रचयो यत्र दृश्येत तत्र हन्यात्स्वरं बुधः ॥ स्वरितः केवलो यत्र मृदुस्तत्र निपातयेत् ॥ २५ ॥
 दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते बलवान्नृपः ॥ एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम् ॥ २६ ॥
 उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा ॥ अक्षरानुल्ययोगाच्च नीचे नीचगतानि च ॥ २७ ॥
 स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च ॥ स्वरप्रधानैस्तैः स्वार्थं व्यञ्जनं तेन सस्वरम् ॥ २८ ॥
 व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सस्वरः ॥ स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रवदन्ति हि ॥ २९ ॥
 मणिवद्वाञ्जनं विद्यात्सूत्रवच्च स्वरं विदुः ॥ आचार्याः सममिच्छन्ति पदच्छेदं तु पण्डिताः ॥ ३० ॥

२ अवग्रहे पदच्छेदे उदात्तो दृश्यते यदि । स्वरात्त स्वरित प्राहुः सन्धौ तु स्वार्थे परम् ॥ स्वरसन्धिविधानेन नीचोच्चत्वं
 विधीयते । व्यञ्जनाद्वा स्वराद्वापि तत्सन्धौ स्वर उच्यते ॥

स्त्रियो मधुरमिच्छन्ति विकृष्टमितरे जनाः ॥ उदात्तं नानुवर्तन्ते नीचन्न स्वरितं तथा ॥ ३१ ॥
 विखरं तं विजानीयादीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ हरिवरुणवरेण्येषु धारापुरुषेषु च ॥ स्वरिते रेफवैश्वानरो
 नकारः शेषाकारः स्वरिता नकाराः ॥३२॥ द्वौ वरुणौ च स्वरितौ ॥ उदुत्तमं वरुणधारयंवरोरुधारा
 उरुधारा च होईते ॥ मात्रिकं वा द्विसात्रं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् ॥ तस्यादितोऽर्द्धमात्रा वै शेषं
 च परतो भवेत् ॥ ३३ ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे इमश्रुभिः परतः स्थिते ॥ छकारं न प्रयुञ्जीत
 अशसन्धि समुच्चरेत् ॥ ३४ ॥ ओकारं ह्युतविलेयं ह्युतमद्गाद्वितीयकम् ॥ लाजीं छावीं तृतीयं च
 विवेशेति चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥ अधःस्विदासीत्पञ्चमं चोपरिस्विदासीच्च षष्ठकम् ॥ सप्तमं तु श्रुवोः
 स्मार अप्टमं नैव विद्यते ॥ ३६ ॥ उच्चस्थानगते हस्ते स्वरितं नोपपद्यते ॥ अधःस्था तु यदा
 गच्छेत्स्वरितं न तदा भवेत् ॥ कचटतपा दृश्यन्ते सन्धिस्थानेषु नित्यशः ॥ स्वर्गेणैव संयुक्ता
 मोक्षं तत्र न कारयेत् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ प्रत्यारम्भन्न कुर्वीत पापाविति

१ उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा । विखर तु विजानीयादीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ २ दोहने० । ३ कुर्वीत ।

निदर्शनम् ॥ ककारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ खसवर्णं विजानीयात् भिखवसेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे चवर्गे परतः स्थिते ॥ मोक्षं तत्र च कुर्वीत यच्च पापौ निदर्शनम् ॥ टकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ कसवर्णं विजानीयात्प्राङ्कसोमेति निदर्शनम् ॥ टकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ टसवर्णं विजानीयात्सम्प्राट्पुम्भृतेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयात् तत्सवितुरिति निदर्शनम् ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ तसवर्णं विजानीयात्रीन्त्समुद्रेति निदर्शनम् ॥ पकारान्ते पदे पूर्वे शकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयादनुष्टुप्छारदीति निदर्शनम् ॥ मकारान्ते पदे पूर्वे सवर्णे परतः स्थिते ॥ मसवर्णं विजानीयादिमस्मेति निदर्शनम् ॥ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे अनुस्वारो द्विमात्रकः ॥ द्विमात्रे मात्रिको ज्ञेयः संयोगाद्यस्य यो भवेत् ॥ अनुस्वारो द्विमात्रः स्याद्ववर्णव्यञ्जनादिगः ॥ ह्रस्वाद्वा यदि वा दीर्घाद्विवानाहृदयेभ्य इति ॥ अनुस्वारस्योपरिष्ठात्संबृतं यत्र दृश्यते ॥ दीर्घं तं तु विजानीयाच्छ्रोताग्रावाणेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारस्योपरिष्ठात्संयोगो यत्र दृश्यते ॥ ह्रस्वं तं तु विजानीयात्संस्थेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारश्च यो दीर्घादक्षराद्यो भवेत्परः ॥

स तु ह्रस्व इति ज्ञेयो मन्त्रेष्वेव विभाषया ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ॥
 जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ यथा भावप्रसन्धानमुकारादिरं पदम् ॥
 स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ उभावादुत्थितश्चोष्मा तां तु केलिं विनिर्दिशेत् ॥
 विवृतं प्रति या ऊष्मा विज्ञेया विठकाशठाः ॥ लीढातिलीढविवृच्च शषसेषु प्रकीर्तिताः ॥
 जिह्वामूले च रेफे च विज्ञेया सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ उपध्मानीयसहितां पुष्पिणीं तां विनिर्दिशेत् ॥
 अन्यत्र यो भवेदूष्मा सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ पादाद्यन्तं पदाद्यन्तं तथावग्रहकालिकम् ॥
 ईषत्स्पृष्टं विजानीयात्तस्मिन्काले तु कारयेत् ॥ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु च ॥
 यः(ष)शब्द इति विज्ञेयो योन्यः स य इति स्मृतः ॥ उपसर्गपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते ॥
 ईषत्स्पृष्टं यथा विद्युत्पदच्छन्दात्परं भवेत् ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ ॥
 आदेराजविकल्पार्था ईषत्स्पृष्टा इति स्मृताः ॥ विभाषायामेकारः स्यात्तथा नैतैः पदात्परः ॥
 भवन्तेत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् ॥
 यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः ॥

आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते तु लघूत्तरः ॥ उपांशु त्वरितं चैव योऽधीते हृदि संज्ञकः ॥
 अपि रूपसहस्रेषु सदेहेषु प्रवर्तते ॥ पञ्चविद्यां न गृह्णन्ति जडाः स्तब्धाश्च ये नराः ॥
 आलस्याश्चैव रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः ॥ अहिरिव गणाद्भ्रीतः संमानान्नरकादिव ॥
 राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति ॥ न भोजनविलम्बी स्यान्न च नारीनिबन्धनः ॥
 सुदूरमपि विद्यार्थी ब्रजेद्गुरुद्वन्द्वं सवत् ॥ यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति ॥ तथा गुरुगतां
 विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ सुखार्थी चेत्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत्यजेत्सुखम् ॥ सुखिनस्तु कुतो
 विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ गुणिता शतशो विद्या सहस्रावर्तिता पुनः ॥ आगमिष्यति जिह्वात्रे
 स्थलनिम्नमिवोदकम् ॥ शतेन गुणिता विद्या सहस्रेण च तिष्ठति ॥ शतानां च सहस्रेण प्रत्यञ्चद-
 वतिष्ठति ॥ जलमभ्यासयोगेन शिलायाः कुरुते क्षयम् ॥ कर्कराणामृदुतस्तस्य किमभ्यासान्न
 साध्यते ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥
 शुश्रूषारहिता विद्या ह्यल्पमेधागुणैः सह ॥ वन्द्या च यौवनी तस्या न विद्या फलिनी भवेत् ॥
 हयानामिव जात्यानामर्द्धमात्रार्द्धशायिनाम् ॥ न हि विद्यार्थिनां निद्रा चिरं नेत्रेषु तिष्ठति ॥

यथा पिपीलिकाभिः पांशुभिर्वल्मीकं क्रियते महत् ॥ न तत्र बलसामर्थ्यमुद्यमस्तत्र कारणम् ॥
अज्ञस्य क्षयं दृष्ट्वा बल्मीकस्य तु सञ्चयम् ॥ अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ अन्नव्य-
अनयोर्भागस्तृतीयमुदकस्य च ॥ वायोः सञ्चरणार्थाय चतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तम-
भवेत्परः ॥ पदकाले वियुज्येत संहितायां स औरसः ॥ मेघदुन्दुभिनिर्घोषो ज्ञायते पयसो हृदात् ॥
एवं नादं प्रयोक्तव्यं सिंहस्य रुदितं यथा ॥ मासे भाद्रपदे मेघाः शब्दं कुर्वन्ति यादृशम् ॥ एवं गह्वर-
मासाद्य शुक्रं दुदुहेति दर्शनम् ॥ शेषाणां वानरा युद्धमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या
इहेहैषान्निदर्शनम् ॥ यथा पुत्रवती स्नेहाञ्जुम्बते निजमौरसम् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या बुञ्जानेति निद-
र्शनम् ॥ दुर्दुरो जयदेशे च प्रफतेषुर्नयाप्यया ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अपास्फेनेति निदर्शनम् ॥ यथा
भारभराक्रान्ता निश्चसन्ति नरा भुवि ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अश्रुः सम्मृत इत्यपि ॥ कुक्कुटः काम-
लुब्धश्च ककारद्वयमुच्चरेत् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोसीति दर्शनम् ॥ वडवा च हयं दृष्ट्वा योनिं

विकुरुते यथा ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः सदुन्दुभेति दर्शनम् ॥ रङ्गैश्चैव समुत्पन्ने नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् ॥
 स्वरं दीर्घं प्रयुञ्जीत पश्चान्नासिक्वयमाचरेत् ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अरौ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गः
 प्रवक्तव्यो ङकारः परिवर्जितः ॥ द्विमात्रिको मात्रिको वा नासामूलं समाश्रितः ॥ अन्ते प्रयुञ्जते
 रङ्गः पञ्चमैः सानुनासिकः ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अरौ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गं विजानीयात्
 ङकारपरिवर्जितम् ॥ अनन्तरं मकारस्य यो रङ्गस्तत्र रञ्जयते ॥ सर्वानुनासिकं विद्यादेवा मध्यो-
 पधानिका । यैरलवशषसहरञ्जयन्ते चोपधानिका ॥ गर्वान्ते रङ्गते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिका ॥
 नासादुत्पद्यते रङ्गः कांस्येन समनिःस्वनः ॥ मृदुश्चैव द्विमात्रः स्याद्दृष्टिमानस्याग्निदर्शनम् ॥ यथा
 व्याघ्री हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्न च पीडयेत् ॥ भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ मधुरं च न

१ यथा कामातुरा नारी शब्द कुर्याद्दिने दिने । तच्छब्दं कुरुते प्राज्ञः सिंघ्रसि निदर्शनम् ॥ पक्षी वितत्य खे गुध्रो भ्रान्त्या सङ्कुच्य तिष्ठति ।
 एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या वाङ्मनस्ते निदर्शनम् ॥ २ यरलवाः शपसहा अष्टेते चोपधानिनः । वर्गान्ते रञ्जयते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिकः ॥
 ३ नस्तः । ४ यादृशी रत्नवर्णाभा जपायाः कुसुमेऽथवा । तादृशं रञ्जयेदूर्णं प्राण्ते नासिक्वयमाचरेत् ॥ लाक्षारक्तं यथा तोयं नकारान्त पदं
 तथा । सर्वं रङ्गं विजानीयाच्छूत्रनिति निदर्शनम् ॥ छुप्ते नकारे यत्स्वार रञ्जन्ति शौनकादयः । एवं रङ्गं विजानीयात्त्राभ्याऽथासी-

चाव्यक्तं व्यक्तं चापि न पीडितम् ॥ सनाथस्यैकदेशस्य न वर्णाः शङ्करं गताः ॥ यथा सुमत्तनागेन्द्रः
 पदात्पदं निधापयेत् ॥ एवं पदं पदाद्यन्तं दर्शनीयं पृथक् पृथक् ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी
 यथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठका गुणाः ॥ चतुरक्षरषड्ङ्गं च निवर्तेत पुनः पुनः ॥ आवर्तते
 सुखरः ॥ धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु
 पदं यत्र द्विचिराम्रेडितं हि तत् ॥ यथा धाम्ने धाम्नेति षजुषे षजुषेति निदर्शनम् ॥ हीयते वर्धते चापि
 ॥ अयःपिण्डो दारुपिण्ड उर्णापिण्डो ज्वालापिण्डो मृत्पिण्डो वायुपिण्डो वज्रपिण्डश्चेति ॥
 यमान्विधादयःपिण्डान्सान्तःस्थं दारुपिण्डवत् ॥ अन्तःस्थं यमवर्जं तु ऊर्णापिण्डं विनिर्दिशेत् ॥
 पिण्डान्सनासिक्व्यान्सानुस्वारास्तु मृन्मयान् ॥ अशरीरं यमं विधादन्तःस्थः पिण्डनायकम् ॥ ज्वाला-
 पिण्डो नाम यथा ॥ अग्नीः । पक्तीः । नातनक्त्सि ॥ दारुपिण्डो नाम यथा ॥ अश्वः । सूर्यः । विश्वान-
 निदर्शनम् ॥ पञ्चरङ्गाः प्रवर्तन्ते घात-निर्घात-वज्रिणः । अहिणः प्रहिणो ज्ञेय आ-ई-ऊ-ऋ ओ-निदर्शनम् । १ सङ्करङ्गताः । २ वायुवज्र ।

तीति भवति ॥ तत्र ऊर्णापिण्डो नाम यथा ॥ यस्मिन् । अत्यस्मिन् । असुस्मिन् । इति भवति ॥ तत्र
 ज्वालापिण्डो नाम यथा ॥ ब्रह्मा । वह्निः । गृह्णामीति भवति ॥ तत्र मृत्पिण्डो नाम यथा ॥
 साँस्था सँस्कर्तारः । सँस्वर्त्तइति ॥ तत्र वायुपिण्डो नाम यथा ॥ देव सवितः । युञ्जानः ।
 प्रथमम् । प्रादिवः ककुत्सुत्तमिति भवति ॥ तत्र वज्रपिण्डो नाम यथा ॥ इष्कृतिः । निष्कृतिः ।
 ऋक्साम इति भवति ॥ प्रथममेव षकारेण संयुतम् ॥ एतत्त्वरं समासाद्य अग्निष्वात्ता-
 न्निदर्शनम् ॥ प्रथमेन ठकारेण थकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्त्वरं समासाद्य अधिष्ठाननिदर्शनम् ॥
 प्रथममेव णकारेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्त्वरं समासाद्य त्रिणवत्रयस्त्रिंशदिति निदर्शनम् ॥
 प्रथममेव रङ्गेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतद्रञ्जितमासाद्य दृष्टिमानिति निदर्शनम् ॥ एते ककारा-
 दयो मकारपर्यवसानाः कृष्णा व्याख्याताः ॥ शनैश्चरदैवत्याः ॥ चत्वार्यन्तस्था यरलवाः कपिलवर्णाः
 अग्निदैवत्याः ॥ चत्वार्युष्माणाः शषसहा अरुणवर्णा आदित्यदैवत्याः ॥ त्रयस्त्रिंशद्व्यञ्जनानि स्पर्शा
 अन्तःस्था ऊष्माणश्चेति ॥ चतुर्विधं करणम् । स्पृष्टमस्पृष्टं संवृतं विवृतं चेति ॥ संवृतो घोषा विवृता
 अधोषाः ॥ विद्वशतिर्घोषास्ते गजदबा घ्नदधमा ह्यणनमाः यरलवाश्चेति ॥ त्रयोदश अधोषास्ते

कचटतपाः खल्लथफाः शषसाश्चेति ॥ अष्टौ वर्णस्थानानि भवन्ति ॥ उरःकण्ठ्यमूर्ध्न्यतालु-
दन्त्ये । जिह्वामूल्यमानुनासिक्याश्चेति ॥ द्वौ औरस्यौ । ह हा इति । अआआ ३ त्रयः कण्ठ्याः ॥
ऋषट्मूर्ध्न्याः । टठडढणष इति ॥ दश तालव्याः चञ्जझञयशइईई ३ इति ॥ अष्ट दन्त्याः ।
तथदधनल्लसाः ॥ एकादश ओष्ठ्याः । पफबभमा उऊऊ ३ छउपध्माचित्यादयः ॥ एको दन्त-
मूल्यो रेफः ॥ जिह्वामूलीयाः पञ्च । कुंखुंयुंङुंइति ॥ क्स्लमग्मध्मकुंखुंयुंङुं इति यमाश्चत्वारः ॥
रुक्मेति प्रथमो ज्ञेयः सक् इत्यपरो भवेत् ॥ तृतीयः सन्न इत्याहुः उपधमेति चतुर्थकः ॥ प्रथमौ
चौष्ठनासिक्यावोष्ठनासे उपाश्रितौ ॥ द्वितीयः कण्ठ्यदन्त्यश्च नासामूलमुपाश्रितः ॥ तृतीयः
कण्ठ्यजिह्वाग्रे नासायामेव निर्दिशेत् ॥ चतुर्थो हृदि नासिक्यः कण्ठे चाभिहिता यमाः ॥
आपञ्चमैश्रैकपादः संयुक्तं पञ्चमाक्षरम् ॥ यमास्तत्र निवर्तन्ते इमशानादिव बान्धवाः ॥ यत्किं-
द्विसात्रकः ॥ संयोगे परभृतेषु ह्रस्व एवोच्यते बुधैः ॥ इति श्रीयज्ञवल्क्यशिक्षा समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीविदपुरुषाय नमः ॥
गणनाथसरस्वतीरविशुक्लबृहस्पतीन् ॥ पंचैतान् संस्मरेन्नित्यं
वेदवाणीं प्रवर्तयेत् ॥ अथानुवाकसूत्रम् ॥ इषेरवैका, वसोः
पवित्रं तिस्रोऽग्नेन्नतपते सप्त, पवित्रेस्थो द्वे, शर्मासितिस्रो,
दृष्टिरसिशर्मासिद्विकौ, देवस्यत्वा तिस्रो, देवस्यत्वा पंच,
प्रत्यष्टुर्दक्षस्तिस्रो, दशैकत्रिंशत् ॥ हरिः ॐ ॥ इषेरत्वा ॥
इषेरत्वोर्जेत्वाद्वाथर्वस्थदुवोवः सविताप्रार्थयतु श्रेष्ठतमायु

कर्मणऽआप्यायद्धमद्भ्याऽइन्द्रायभागभ्रुजावतीरनमीवा
 ऽअयुक्षमामवस्तेनऽईशतुमाघशठःसोऽहुवाऽअस्मिद्भगोपती
 स्यातबुद्धीर्ध्वजमानस्यपुशूढपाहि ॥ १ ॥ [१-१] वसोऽं
 पुवित्रम् ॥ वसोऽंपुवित्रमसिद्यौरसिपृथिव्यसिमातुरिश्चनो
 घुम्भोसिविश्रधाऽअसि ॥ पुरमेणधाम्नादृढहंसमाह्वाम्भति
 यन्नपतिह्वर्षीत् ॥ २ ॥ वसोऽंपुवित्रम् ॥ वसोऽंपुवित्रमसि
 शतधारंवसोऽंपुवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वसिवितापुनात्

वसोऽपि वित्रेण शतधारेण सुप्रवोकामं घृक्षः ॥ ३ ॥ सावित्र्या
युः ॥ सावित्र्यायुःसावित्र्यकर्मसावित्र्यधायः ॥ इन्द्रस्य
त्वाभगः सोमेनातनद्धिमुविष्णोर्हृद्यः ॥ ४ ॥ [३-२]
अग्ने इतपते । इतश्चरिष्यामितच्छक्यन्तदमेराद्याताम् ॥ इद
महमनृतात्सुत्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्वा ॥ युनक्ति सत्वायुनक्ति
स्मैत्वायुनक्ति तस्मैत्वायुनक्ति ॥ कर्मणेवाविषायवाम् ॥ ६ ॥
प्रत्युष्टुरक्षः ॥ प्रत्युष्टुरक्षः प्रत्युष्टुः आरातयोनिष्टुष्टुरक्षो

निष्टुप्साऽअरातयः ॥ उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि ॥ धूरं
 सिधूर्ध्वधूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वतैर्योरस्मान्धूर्ध्वतितन्धूर्ध्वसंघ्नयन्धूर्ध्वीमहं ॥
 देवानामसिध्वद्वितमैदुसस्मितमभ्युषितमभ्युष्टमन्ध्वेवद्वृतमम
 ॥ ८ ॥ अद्दुतमसि । हविर्हानुन्दुहंस्वमाह्वाम्भातेयन्नपति
 द्वार्षीत् ॥ विषणुस्त्वाक्रमतामैरुवातायापहतदुरक्षोयच्छन्ता
 म्पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्यत्वा । सवितुःप्रसवेऽश्वनोर्वाहुभ्या
 म्पुष्णोहस्ताभ्याम् ॥ अग्नयेऽनुष्टुप्पुष्णोऽभ्युक्षीषोमाभ्या

अष्टमृत्त्वामि ॥ १० ॥ भूतार्थत्वा ॥ भूतार्थत्वानारातयेस्वर
 भिविक्खयेष्वहन्तान्दुर्घाहृष्टिध्यासुद्धन्तारिक्षेमन्वेमि
 पृथिव्यास्त्वानाभौसाद्याभ्यदिद्याऽपुपस्थेग्नैहृव्यदूरक्ष
 ॥ ११ ॥ [७-३] पृथिव्येस्थः ॥ पृथिव्येस्थोद्विष्णुर्ध्या
 सवितुर्वः षसुवऽउरपुनाभ्यच्छिरेणपृथिव्येस्थसूर्यस्यरदिम्भ
 मिः ॥ देवीरापोऽअग्नेगुवोऽअग्नेपुवोग्नोऽइमसुद्युन्नन्न
 युताग्नेयन्नपतिहसुधातुच्यन्नपतिन्देवयुवम् ॥ १२ ॥ अग्निमा

हृन्द्भिः ॥ ब्रह्ममाऽहृन्द्भो वृणीत वृत्तैस्तु तैश्च यामिन्दुमवृणीहं
 बभ्यान्त्वा जुहुम्भो क्षामि ॥ अग्नयेत्वा जुहुम्भो क्षामि अग्निग्वीषोमा
 येयद्वो शुक्लाऽपराजुगृभ्रिर्दंहुस्तच्छुन्धामि ॥ देव्याथ कर्मणोशुन्धहृन्द्देवयज्या
 शम्भामि ॥ शम्भोत्थवधूतुदुरक्षोवधूताऽअरातयोदित्यास्व
 गप्तिप्रतिस्वादितिर्वत्सु ॥ १२ ॥ [२-४]
 बुभुऽप्रतिस्वादित्यास्वग्वेत्सु ॥ अद्विरसिद्वानस्पृत्थोप्रावासिपुथु
 ॥ १४ ॥ अग्नेस्तेतुः ॥ अग्ने

स्तनूरसिद्धोचोद्विसर्जनन्देववीतयेस्वागृह्णामिबृहद्भ्रावासिद्धान
 स्परयसःसद्भुदन्देवैःकथोहविशमीष्वसुरामिशामीष्व ॥ हवि
 ष्कुर्वेहिविकुर्वेह ॥ १५ ॥ ककुटोसि ॥ ककुटोसिमघ्न
 जिह्वेऽद्भुषमूर्जभावंदुस्वथावैयदुसङ्घातुसङ्घातुसङ्घातुसङ्घातुसङ्घातु
 मसिम्प्रतिस्वाघ्नैष्वृद्धैस्तुपर्यपूतदुरक्षेपर्यपूताऽअरातयोप
 हतदुरक्षोवायुर्वाविविनकुर्वोर्वःसविताहिरण्यपाणिःप्रति
 गृह्णोस्वच्छिद्रेणप्राणिना ॥ १६ ॥ [३-५] द्यष्टिरसि ॥

घट्टिरस्यपांग्रेऽअग्निमोमादुअहिनिःकृव्यादुःसेधादेवथजं
 बह ॥ अत्रमसिपृथिवीन्दुहृहृहृहृमवनिस्वाक्षत्रेवनिसजातुव
 द्युपदधामिःआतृव्यस्यव्वेधाय ॥ १७ ॥ अग्नेःब्रह्म । गृह्णी
 ष्वधेरुणमस्यन्तरिक्षन्दुहृहृहृहृमवनिस्वाक्षत्रेवनिसजातुवद्व्यु
 पदधामिःआतृव्यस्यव्वेधाय ॥ घृत्रमसिदिवन्दुःहृहृहृमवनि
 स्वाक्षत्रेवनिसजातुवद्व्युपदधामिःआतृव्यस्यव्वेधाय ॥ द्विःश्वा
 ष्वस्यस्वाशाःःभ्युऽउपदधामिचितस्तथोद्धृचितोभृगुणामङ्गिर

सान्तपसातप्यच्छम् ॥ १८ ॥ [२-६] शर्मसि ॥ शर्मस्यवधूतु
 रक्षोवधूताऽअरातयोदिर्यास्त्वगसिप्रतिस्वादितिवृत् ॥ धिष
 णासिपवृतीप्रतिस्वादिर्यास्त्वगवृत्तुदिवस्वभूनीरसिधिष
 णासिपावृतीप्रतिस्वापवृतीवृत्तुधौद्व्यमसि ॥ १९ ॥ धौद्व्य
 मसि । धिनूहिदुवान्द्राणार्थस्वादानार्थस्वाद्यानार्थस्वा
 दुर्घामनूप्रसितिमार्थुषेधान्दुवोवःसविताहिरण्यपाणिः
 प्रतिगृभ्णास्वाच्छ्रेणपुणिनाचक्षुषेस्वामहीनाम्पयोसि

॥ २० ॥ [२-७] देवस्य त्वा ॥ सवितुः प्रसवे श्वनोर्वाहुभ्या
 मृषणो हस्ताभ्याम् ॥ संवपासि समापुऽओषधीभिः संसमोष
 ध्योरसेन ॥ सटरेवतीर्ज्जगतीभिः पृथ्यन्तां संसमधुमतीभ्य
 धुमतीभिः पृथ्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्यै त्वा ॥ जनयत्यै
 त्वा संच्योमीदमग्नेरिदमग्नीषोमथोरिषे त्वा यभसोसिविश्वा
 ग्रुरुष्यथाऽरुरुष्यथस्वोरुतोसुन्नपतिः प्रथतामग्निदुरवच्यभमा
 हिः सीदेवस्त्वासवित्वाश्च पयतुवपिङ्गिद्यिनाके ॥ २२ ॥ माभेः ॥

माभ्येभ्योसंविद्यथाऽअतमेरुर्ध्वं जसोतमेरुर्ध्वं जसोतमेरुर्ध्वं जसोतमेरुर्ध्वं
यात्रितायं रवाहिं ताथं रवेकतायं रवा ॥ २३ ॥ [३-८] देवस्य रवा ॥
सवितुः पयसवे श्विनो ब्रह्मिहोभ्यामपुष्पणे हस्ताभ्याम् ॥ आददेक
रुक्तेन देवभ्याऽइन्द्रस्य बाहुरसिद्धक्षिणासैहसहस्रं ब्रह्मिहोततेजा
द्वाथुरसिति नमते जाह्विषतो वृषभः ॥ २४ ॥ पृथिवि देवयजनि ॥ पृ
थिवि देवयजोभ्यो षड्यास्तोमं लभमाहितं सिषं द्रुजङ्गं च्छगोऽङ्गानं व
षतुदेवो ब्रह्मिहो न देवसविते परमस्थाः पृथिव्याऽहोतते न पाशोऽभ्या

स्ममान्द्वेद्विथञ्चैवथिन्द्विष्मस्तमतोभामौक् ॥ २५ ॥ अपाररुम् ॥
 अपाररुम्पृथिव्यैदेवयजनाद्दद्यासंश्चजङ्गच्छगोह्वानुवर्षेतुतेद्यौ
 ब्रधानदेवसविततं परमस्यास्पृथिव्यां शतेनपाशैर्योस्मान्द्वे
 द्विथञ्चैवथिन्द्विष्मस्तमतोभामौक् ॥ अरशोदिवस्मानपप्तोद् ॥
 रसस्येद्यास्मास्केहश्चजङ्गच्छगोह्वानुवर्षेतुतेद्यौ ब्रधानदेवसवि
 ततं परमस्यास्पृथिव्यां शतेनपाशैर्योस्मान्द्वेद्विथञ्चैवथिन्द्वि
 ष्मस्तमतोभामौक् ॥ २६ ॥ गायत्रेणस्वा ॥ गायत्रेणस्वाच्छ

ंदसुपरिगुलामित्रैर्द्वैमेन रवाच्छन्दसापरिगुलामिजागतिन
 रवाच्छन्दसापरिगुलामि ॥ सुक्ष्माचासिद्विवाचासिस्थोनाचा
 सिमुषदाचास्युज्ज्वलतीचासिपथस्वतीच ॥ २७ ॥ पुराङ्गरथ्ये ।
 द्विसृपोद्विरपिशाडुदाथपृथिवीडुीवदानुम् ॥ यामैरथंश्चन्द्रम्
 सिस्वधामिस्तामिधीरासोऽअनुद्विरथजन्ते ॥ प्रोक्षणीरासाद्
 यद्विषुतोवृथोसि ॥ २८ ॥ [५-९] प्रत्युद्दुरक्षः ॥ प्रत्युद्दुरक्षः
 प्रत्युद्दुःशाऽअरातयोनिद्वैसुदुरक्षोनिद्वैसाऽअरातयः ॥ अनिदिशि

तोसिसपत्नक्षिक्त्वा। जिन्नत्वावा। जेद्या। येसम्मा। जिम्मा॥ प्रत्यु। कुड्ड
 क्षुंप्पत्युडा। अरांतयोनिष्पुसुदुरक्षोनिष्पुसा। अरांतय॥ अजि
 शितासिसपत्नक्षिक्त्वा। जिनीत्वावा। जेद्या। येसम्मा। जिम्मा॥ २९॥
 अदित्यैरास्मासि विष्णोर्विषयोस्यर्जोत्वा। दब्धेनत्वा। चक्षुषावप
 इरयासि॥ अग्नेज्जिह्वासिसुहृद्वेवभ्योधास्त्रोधास्त्रोमेभवथ। जूषि
 यजुषे॥ ३०॥ सुवितुस्त्वा। पशुसवऽउत्पुनास्त्र्याच्छिद्रेणापुवित्रे

† वेप्योसि इति काण्वाना पाठ । तत्संहिताभाष्ये छादस. पमरादेश इति सायणाचार्येण । माथंदिनीयानां तु वेप्योसि इति पाठ. । अत्र
 उवटमहीधरादिभाष्यकारैः पकारादेशस्यानुक्ते ।

णसूच्यस्यरश्मिभिः ॥ सवितुर्वैः प्रसवऽउरपुनाभ्यच्छिद्रे
णपवित्रेणसूच्यस्यरश्मिभिः ॥ तेजोसिशुक्रमस्यभृतमसि
धामनामासिप्रयन्देवानामनाद्यष्टन्देव्यजनमसि ॥ ३१ ॥

[३-१०] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः । अनुवाकसूत्रम् ॥ दृष्णोसिषड, शेवाज
जितिस्रो, मयीद, मशीषोमयोः पंचका, वसेद्वधायोचतसः,
संवर्चसापंचा, शयेकव्यनाहनाथषट् सप्तचतुस्त्रिंशत् ॥ हरिः

ॐ ॥ कृष्णोसि ॥ कृष्णोस्थारखरेङ्कोरभयेत्वाङ्गुभ्योक्षामिव
 दिरसि बहिषेत्वाङ्गुभ्योक्षामिबहिरसिस्वगभ्यस्त्वाङ्गुभ्यो
 क्षाम्भ्यदित्यैद्युन्दनम् ॥ १ ॥ आदित्यैद्युन्दनमसिद्विष्णो
 सुप्तोस्यूर्णमन्नदसन्त्वास्तृणामिस्वसैस्थान्दुवेभ्योभुवपतये
 स्वाहाभुवपतयेस्वाहाभूतानोभपतयेस्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्वस्वा
 द्विश्रावसुंपरिदधातुद्विश्वेस्थारिद्वैथजमानस्यपारिद्विरस्यग्नि
 रिडडईडितः ॥ इन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणोद्विश्वेस्थारिद्वैथजमान

स्यपरिधिरेस्युग्निरिडऽईडितः ॥ मित्रावरुणौ त्वोत्तरतःपरिध
तान्ध्रवर्णधम्भेणाविश्वस्यारिष्टुथेयजमानस्यपरिधिरेस्युग्निरि
डऽईडितः ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रत्वा । कवेद्युमन्तुं सुसिंधीमहि ॥
अग्नेर्बृहन्तमर्द्धरे ॥ ४ ॥ समिदसि ॥ समिदसि सुस्थस्त्वापूर
स्तारपातुकस्याश्चिदुभिदास्यै ॥ सवितुर्बाह्वस्यऽऊर्णभ्रद
सनत्वासृणाभिस्यासुस्थन्द्वेवस्थेऽआत्वावसवो रुक्माऽआदि
र्याऽस्यदन्तु ॥ ५ ॥ द्युताच्यसि । द्युहृद्वाग्धासुदमिअथेणध्याग्धा

प्रियं ऽसदुऽआसीद्दधुताद्ध्यस्युपशुभ्नाम्हासिदस्त्रियेणधाम्ना
 प्रियं ऽसदुऽआसीद्दधुताद्ध्यसिद्धुवानाम्हासिदस्त्रियेणधाम्ना
 प्रियं ऽसदुऽआसीदप्रियेणधाम्नाप्रियं ऽसदुऽआसीद् ॥ इवा
 ऽसदनुत्स्यचोनीताद्विषणोपाहिपाहिचुनम्पाहियन्नपतिपा
 हिमाव्यन्नद्वयम् ॥ ६ ॥ [६-१] अग्नेवाजित् ॥ अग्नेवाज
 जिद्वाजन्त्वासरिष्यन्त्ववाजित् ऽसम्नाजिम ॥ नमोदिव
 ंभ्यः स्वधापितृभ्यः सुयमेभभूयासुमस्कन्नमेध ॥ ७ ॥ अस्क

कामेद्य । देवेभ्यः आकथं ससिद्ध्या समद्विणा विष्णोसा रत्वाव
 क्रमिषं वसुमतीमग्नेते च्छुया मुपस्तथेषु विष्णोस्तथानमसीतऽ
 इन्द्रो वीर्यमकृणो दुर्धो ह्युरऽआस्तात् ॥ ८ ॥ अग्नेवे ॥ अग्ने
 वे ह्यो अवे ह्युर्यमवता न्वान्धावा पृथिवीऽअवत्वन्धावा पृथिवी
 सिद्धुह्ववभ्यऽइन्द्रऽआकथेन ह्ये विषाभु रत्वा ह्यसुभ्योतिषा
 क्रथोतिः ॥ ९ ॥ [३-२] मथीदम ॥ मथीदमिन्द्रऽइन्द्रयन्द्वा
 र्वेसुभ्यऽआथोमधवानं सं च्यन्ताम् ॥ अस्माकं सुसन्तो दिषः

सुत्थानं सज्ज्वो शिषुः सुपहता प्रथिवीमातो पुमाभृथिवी
 ता ह्वयता सुग्निराग्नी क्रुत्स्वाहा ॥ १० ॥ उपहृतो चो ॥ उपहृतो
 चो षिपुतो पुमान् चो षिपुता ह्वयता सुग्निराग्नी क्रुत्स्वाहा ॥ देव
 सत्वासवितुः प्ससवो श्वनो चो हुभ्या भृष्णो हस्ताभ्याम् ॥
 प्रतिगृह्णाभ्यग्नेश्चास्ये न प्राश्नासि ॥ ११ ॥ एतन्त्रे । देवसवित
 र्यश्चाहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे ॥ तेन अज्ञमवतन अज्ञपतिन्ते न
 मामव ॥ १२ ॥ मनोजतिः ॥ मनोजतिर्जुषतो मा ऋथ्ये बृहस्प

विष्णुशमिमन्तनोस्वरिद्वैच्यत्रहसमिमन्दधातु ॥ विश्वेदुवास
इहमादयन्तासो ॥ इम्प्रतिह ॥ १३ ॥ एषाते ॥ एषातेऽअग्नेस
मितयोवक्त्रुचैच्यचप्यायस ॥ वृष्टिषीमहिचव्वथमाचप्यासि
पीमहि ॥ अग्नेवाजिद्विह्वाजन्वाससुवां संवाजिद्विह्वाजिद्विह्वा
जिम ॥ १४ ॥ [५-३] अग्नीषोमयोरुज्जितिम् ॥ अग्नीषोमयोरु
ज्जितिमनूजेषुवाजस्यमाप्ससुवेनूप्रोहामि ॥ अग्नीषोमौतमपनु
द्वौच्योरुसमान्द्वैच्यत्रहसमिद्विह्वाजस्यनरुसुवेनापोहा

मि ॥ इन्द्राग्भयोराजि तिमनूजेवंवाजस्यमाप्ससर्वेन प्रोहामि ॥
 इन्द्राग्भीतमर्पनुदताँ च्योस्मभान्द्विचञ्चव्यथिन्द्राग्भ्योवाजस्यै
 नभ्यसुवेनापोहामि ॥ १५ ॥ वसुंभ्यस्त्वा । रुद्रेभ्यस्त्वादि
 त्येभ्यस्त्वासञ्जानाथान्द्यावापृथिवीमित्रावरुणौ र्वावृक्ष्या
 वताम् ॥ व्यन्तुवयोक्लृष्टरिहाणामरुतामृषतीर्गच्छवृशापृश्नि
 र्भुस्वादिवङ्गच्छततो नोवृद्धिमावह ॥ चक्षुष्माऽअग्नेसिचक्षु
 र्मपाहि ॥ १६ ॥ अरुपर्दिधिम ॥ अरुपर्दिधिमृष्यधत्थाऽअग्नेद्व

प्रणिभिर्गुह्यमानेन। तन्तंऽएतमनुजोषंभराम्मयेषनेत्वदंपचे
 तयाताऽअग्नेःप्रियमपाथोपीतम् ॥ १७ ॥ सुंस्त्रवमागारुथे
 षाबूहन्तंऽप्रस्तरेह्याःपरिधेयाःअदुवाः ॥ इमांवाचमभिविश्वे
 गुणन्तंऽआसद्योस्मिभद्वहिषिमादथह्रुंस्वाहावाद् ॥ १८ ॥
 घृताचीस्थः ॥ घृताचीस्थोद्युक्त्योपातःसुभ्योस्थःसुभ्येमा
 धत्तम् ॥ यज्ञेनमंअतऽउपचयेयस्यशिवेसन्तिह्रुस्त्रिह्रुस
 न्तिह्रुस्य ॥ १९ ॥ [५-४]अग्नेदुधायो ॥ यतिमपाहिमादुद्योः

पाहिप्रसित्यैपाहिदुरिष्टद्वैपाहिदुरदमद्वयाऽऽविषमः पितुङ्क
 णसुषुदुयोनौस्वाहादुद्वैसंवेदशपतयेस्वाहासरस्वत्यैयथा
 भगिन्यैस्वाहा ॥ २० ॥ वेदोसि ॥ वेदोसिभेजस्वन्देववेदुव
 ऋयोवेदोभवस्तोनुमहथवेदोभूयाः ॥ देवागातुविदोगातुवित्वा
 गातुमित ॥ मनसरुपतऽङ्कसन्देवयन्संस्वाहावातेथाः ॥ २१ ॥
 सम्बहिः ॥ सम्बहिरङ्कांहुविषायतेनुसमादित्यैवसुभिःसम्भ
 यङ्किः ॥ समिन्द्रोव्विश्वदेवमिरङ्कान्दुद्वयन्भोगच्छतुथरस्वाहा

॥ २२ ॥ कस्त्वा ॥ कस्त्वा विभुं अतिसत्वा विभुं अतिकस्मै
 त्वा विभुं अतितस्मै र्वा विभुं अति ॥ पोषाथरक्षसाभोगोसि
 ॥ २३ ॥ [४] संवच्चैसा ॥ संवच्चैसापथसासन्तनूभिरगंभ
 द्विमनसासंशिवेन ॥ त्वंहासुदत्रो विदधातुरायोजुभाहुतुब्धो
 अद्विलिङ्गम् ॥ २४ ॥ द्विविविषणं ॥ द्विविविषणं व्यक्कंस्तजा
 गतेन्यच्छन्दसाततो निबभेकरोथोस्मान्छेद्विष्यश्चैव्ययिन्दुष्मो

१ सव्यचैता । अत्र "पर तु रेफकाराम्बाम्" (शु य प्रा ४ अ. १७१ सू) इत्यनेन रकारात्परस्य चकारस्य द्वित्वम् । २ त्वष्टा । अत्र
 ऊमान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शो. (शु य प्रा. ४ अ. १०२-सू.) इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् । एव दिवि विगणु । द्वित्वम् । योस्मान् । इत्येताद्वेषु चोभयम् ।

न्तरिक्षे विषण्वर्थकं सुत्रैर्दुर्भेनुच्छन्दसाततो निर्भक्तो यो
 स्मभान्द्वे द्विचत्रैर्दुर्भेनुच्छन्दसाततो निर्भक्तो यो
 त्रेणुच्छन्दसाततो निर्भक्तो यो स्मभान्द्वे द्विचत्रैर्दुर्भेनुच्छन्दसाततो
 स्मभान्द्वे द्विचत्रैर्दुर्भेनुच्छन्दसाततो निर्भक्तो यो स्मभान्द्वे द्विचत्रैर्दुर्भेनुच्छन्दसाततो
 स्वयम्भूरसि ॥ स्वयम्भूरसि श्रेष्ठो रश्मिर्वर्चो दाऽर्थास्त्रिचो म
 दोहि ॥ सूर्यस्यावृतमद्वावर्त्त ॥ २६ ॥ अग्नेर्गृहपते । सगृ
 हपतिस्त्वयाग्नेर्गृहपतिनाभूयासः सगृहपतिस्त्वम्भयाग्ने

गृहपतिनाभूयाः ॥ अस्थिरिणौ गार्हपत्यानिसन्तुशतद्विमां
 सूच्यस्यावृत्तमद्वयवर्त्त ॥ २७ ॥ अग्नेव्रतपते । व्रतमचारिष
 न्तद्वशकन्तद्वभराधीद्विद्वमह्वच्यऽएवास्मिसोस्मि ॥ २८ ॥
 [५] अग्नयेकव्यवाहनाय । स्वाहासोमायपितृभतेस्वाहा ॥
 अपहताऽअसुरारक्षां सिद्धेद्विषद्वः ॥ २९ ॥ अरूपाणि ।
 प्रतिभुञ्जमानाऽअसुरांसन्तः स्वधयाचरन्ति ॥ परापुरोनि
 पुरोयेभरन्त्यग्निद्वौष्ठौ कान्तमणुवात्यस्ममात् ॥ ३० ॥ अन्न

पितरं ॥ अत्रपितरोमादयच्छ्रुथथाभागमावृषायद्धम् ॥
 अभीमदन्तपितरोथथाभागमावृषायिषत् ॥ ३१ ॥ नमोवहं
 पितरोरसायुनमोवहंपितरंशोषायुनमोवहंपितरोऽजीवायुनमो
 वहंपितरंस्वधायुनमोवहंपितरोद्योरायुनमोवहंपितरोसुद्वयवेन
 मोवहंपितरंपितरोनमोवोगूहान्नःपितरोदत्सुतोवःपितरोद
 ष्मभैतद्धःपितरोवासुऽआधत् ॥ ३२ ॥ आधत् ॥ पितरो
 गर्भंङ्कमारम्पुष्करस्रजम् ॥ अथेहपुरुषोसत् ॥ ३३ ॥ ऊर्जा

बहन्तीः ॥ ऊर्ज्ज्वहन्तीरुमृतङ्कुतम्पयः÷कीलालम्परिस्रुतम् ॥
 सुधास्थतुर्ष्यतमेपितृन् ॥ ३४ ॥ [६] इतिश्रीवाजसनेय
 संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवा
 कसूत्रम् । समिधाग्निं, भूर्भुवःस्वश्चतुष्का, वसिष्ठार्थोतिर्द्धे, उपप्र
 यन्तोऽअध्वरुषड्विदशतिः, भूर्भुवःस्वश्चतस्रो, गृहामातिसः,
 प्रधासिनोहवामहे पञ्च, पूर्णाद्विद्वे, ऽअक्षश्ममिमिदन्तषडे, षते

१ ऊर्जम् । अत्र "पर तु रेफकाराभ्याम्" (शु य. प्रा ४ अ १०१ सू) रेफकाराभ्या पर व्यञ्जन द्विरुच्यते । तेन एकारापरस्य जकारस्य द्विर्भावः

सप्त, दश ॥ १० ॥ त्रिषष्टिः ॥ ६३ ॥ हरिः ॐ ॥ समिधा
 ग्निम् ॥ समिधाग्निं न्हुवस्य तघृतैर्बोधयतातिथिम् ॥ आस्मि
 न्हुव्याजुर्होतन ॥ १ ॥ सुसमिद्धायशोचिषे घृतन्तीञ्जुहोतन ॥
 अग्नये जातवेदसे ॥ २ ॥ तन्त्वा । समिद्धिरङ्गिरो घृतेन वृद्ध
 यामसि ॥ बृहच्छोचाथविष्टुय ॥ ३ ॥ उपस्वा । ग्नेहुविष्मतीर्घु
 ताचीर्घ्यन्तुहर्ष्यता ॥ जुषस्वसुमिधोमम ॥ ४ ॥ [४-१] भूर्भुवः ॥

१ दृतेर्बोधयता । अत्र पर तु रेफहकाराम्याम् (अ. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारापरस्य वकारव्यञ्जनस्य द्वित्वम् । २ सुसमिद्धाय ।
 अत्र भाविभ्यः स प सामानपदे (अ. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सुकारापरस्य सकारस्य पकारे प्राप्ते अनुसन्तनोत्तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय ।
 (अ. य. प्रा. ३ अ. ६२ क.) इत्यनेन सकारस्य प्रकृतिभावः न पठ्यम् ।

भूर्भुवःसुद्यौरिवभस्मापृथिवीवव्वरिम्णा ॥ तस्यास्तेपृथिविदे
 वयजनिपृष्ठेग्निमश्नादमुन्नाद्यायादधे ॥५॥ आयस ॥ आयङ्गो?
 पृश्नैरक्कमीदसददमत्तररूपुर? ॥ पितरश्चप्रथनस्वः ॥ ६ ॥
 अन्तश्चरति । रोचनास्यप्राणादपान्ती ॥ द्येवरुयदमहिषोदि
 वस ॥ ७ ॥ त्रिदशद्वामं ॥ त्रिदशद्वामुद्विराजतिवाक्पतङ्गायधी
 यते ॥ प्रतिवस्तोरहृद्युभिः ॥ ८ ॥ [४-२] अग्निज्योतिः ॥ अ

१ चाणुपति । अत्र म्वात्सयोगातिद्विरुच्यते सर्वत्र (इ य प्रा. ४ अ १०० सू) इत्यनेन ककारस्य द्विसप्तम्, तत्र पूर्व. ककारो द्विरुचिज. पत्तर मयेग ।

गिम्भ्र्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूच्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूच्यं
 स्वाहा ॥ अग्निर्वचो ज्योतिर्वचुः स्वाहा सूच्यो वचो ज्योतिर्वचुः
 स्वाहा ॥ ज्योतिः सूच्यं सूच्यो ज्योतिः स्वाहा ॥ ९ ॥ सुजूहू
 वेन । सवित्रासजुरात्र्येन्द्रवत्या ॥ जुषाणोऽग्निर्वतुसाहा ॥
 सुजूह्वेन सवित्रासजूषसेन्द्रवत्या ॥ जुषाणः सूच्यो वतुसाहा
 ॥ १० ॥ [२-३] उपप्रयन्तोऽअक्षरम् ॥ उपप्रयन्तोऽअक्षर

१ उपप्रयन्तोऽअक्षरम् अत्र पदोच्चा पूर्वमकार. (शु. य. प्रा. ४ अ. ६१ सू.) इत्यनेन सर्वत्र पूर्वरूपे प्राप्ते प्रकृतिभाव ऋच्छ (शु. य. प्रा. ४ अ. ८१ सू.) इत्यनेन गाहमानादिभिः सूदैरभिसिहितेभ्योऽन्यत्र ऋच्छ प्रकृतिभावविधानसामर्थ्यात्त पूर्वरूपम् ।

स्मन्त्रं वीचेमाग्मये ॥ आरेऽअस्मेचं शृण्वते ॥ ११ ॥ अग्नि
 र्मूर्द्धा । द्विवेककुरपतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपां रेतां सि
 जिह्वति ॥ १२ ॥ उभावांम् ॥ उभावांमिन्द्राग्नीऽआहुवच्चा
 ऽउभाराथसं सहसादुयच्चै ॥ उभादुतारं विषां रथीणामुमा
 वाजस्यसातये हुवेवाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते ॥ अयन्ते यो निःश्रित्व
 यो यतो जातोऽअरोचथां ॥ तज्जानन्नमऽआरोहाथानो वद्ध्या

१ दिव ककुरपति । अत्र दिवोऽककुरपिब्यो (अ. य प्रा ३ अ. २४ सू) इत्यनेन ककुरपिब्योर्विसर्जनीयस्य सकारविधागाद्वात्र सकार
 ककुरपरत्वात् ।

रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह । प्रथमोद्योगिधातृभिर्होतायजिहो
 ऽअच्छरेष्वीड्यः ॥ अमश्वानोभृगवोविश्वरुचुर्वनेषुचित्रंवि
 बम्बंविशेषो ॥ १५ ॥ अस्यप्प्रत्काम् ॥ अस्यप्प्रत्कामनुद्युतं
 शुकुन्दुडुहेऽअह्यं ॥ पयःसहस्रसाश्विम् ॥ १६ ॥ तुनपाऽ
 अग्नेऽसितश्वम्पहाह्याथुर्दाऽअग्नेस्थायुर्भदेहिवर्चोदाऽअग्ने
 सिवर्चोभेदेहि ॥ अग्नेश्चर्मतृष्वाऽकुनन्तश्मऽआपृण ॥ १७ ॥
 इन्धानास्त्वा । शतहहिमाश्रुमन्तुहसमिधीमहि ॥ वयस्वन्तो

वथस्कृतुसहंस्वन्तंसहस्कृतम् ॥ अग्नेसपत्कदम्भंनुमद्वधा
 सोऽअदोऽभ्यम् ॥ चित्रावसोऽस्तितेपारमशीय ॥ १८ ॥
 सन्त्वम् ॥ सन्त्वमग्नेसूच्यस्यवचसागथांससृषीणांस्तुते
 न ॥ सन्निप्रयेणधाम्नासमहमार्युषांसवचसासम्प्रजयासद्वराय
 स्पर्षोषेणग्निमषीय ॥ १९ ॥ अन्धस्थ ॥ अन्धस्थान्धोवा
 भक्षीयमहस्थमहोवोभक्षीयोऽन्धस्थोऽन्धोवोभक्षीयरायस्पर्षोषं

१ अन्धस स्थ इतिपदे प्रत्ययसवर्णम्सुदि शाऽटायन. (३ अ. ९ क) इत्यनेन शपसेषु सुसज्ञकेषु परेषु विसर्गस्य परसवर्णं भवति तने सकारे सुदि
 परसवर्णं प्राप्त परन्तु लिःपरे सुदि च लृहःरसुदि जिःपरे (३ अ १३ क.) इत्यनेन स्थे लिःपरे सुदि सति विसर्गस्य लोपः । तत उगमान्तस्थाभ्यश्च
 स्पर्षं (४ अ. १०२ क) इत्यनेन द्वित्वे पस्य चर्षे अन्धस्थ इति ॥

स्तथरायस्पोषं वीभक्षीय ॥ २० ॥ रेवतीरमच्छम् ॥ रेवतीरम
 क्षमस्मिन्मन्थोनान्निस्मिन्मन्थोद्वेस्मिन्मन्थोद्वेस्मिन्मन्थयथे ॥ इद्वेव
 स्तुमापगात् ॥ २१ ॥ सुद्वहितासि । विश्वरूप्यज्जामिाविश
 गौपुत्रयेन ॥ उपत्त्वाग्नेद्विवेद्वेदोषावस्तद्विद्यावृथम् ॥ नमोभ
 रन्तुऽएमसि ॥ २२ ॥ राजन्तमच्छराणांसु ॥ राजन्तमच्छराणांज्जो
 पामुतस्यदीद्विषम् ॥ बद्धमान्निस्वेदसे ॥ २३ ॥ सनन् ॥ सनन् ॥ सनन् ॥
 पितृवसुनवेग्नेसूपायुनोभव ॥ सचस्थानंस्त्रुस्तथे ॥ २४ ॥

अग्नेस्त्वम् ॥ अग्नेस्त्वम् ॥ अन्तमऽनुतत्राताशिवोभवाव्रु
 त्थ्यः ॥ वसुरग्निवसुश्चवाऽअच्छानक्षिद्धमत्तमदूरयिन्दां
 ॥ २५ ॥ तन्त्वा ॥ तन्त्वाशोचिष्टुदीद्विवंसुभ्नायनूनभीमहे
 सखिबभ्यह ॥ सनोबोधिश्चधीहवमुरुष्याणोऽअघायुतःसस
 र्मात् ॥ २६ ॥ इडऽएहि ॥ इडऽएह्यदितऽएहिकाम्याऽएत ॥

१ स. नो बोधि । अत्र व्यञ्जने च (शु य. प्रा २ अ. १६ सू) इत्यनेन स' इति पवस्य विसर्जनीयस्य लोपे सनोबोधि इति सिद्ध्यति ।
 २ उरुण्याण । अत्र उरुण्यान इति पदम् । अत्र निपण्णापरथवाहणमिन्द्र० (शु य प्रा ३ अ ८७ सू) इत्यनेन नकारस्य णकारे, स्वरस्योगादि-
 द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य. प्रा ४ अ १०० सू) इत्यनेन पस्य द्वित्वम् । ३ इडेएहि इतिपदम् । अत्र सन्ध्यक्षरमयवायावम् (शु य प्रा. ४-अ-४७ सू)
 इत्यनेन इडे इति एकारस्य अयादेशे यवयो पदान्तयो स्वरमाथे लोप (४ अ १२५ सू) इत्यनेन यकारस्य लोपे पुन. स्वरसन्धिमात्तो "न परकाल"
 (शु य प्रा ३ अ ४ सू) इति निषेध ।

मयिवंकामुर्धरणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानुंस्वरंणं । कृणु
 हि ब्रह्मणस्पते ॥ कक्षीवन्तैच्यऽऔश्रिजः ॥ २८ ॥ योरेवान् ॥
 योरेवाद्योऽअमीवुहावसुविरपुष्टिवर्द्धनं ॥ सनंऽसिषकुस
 स्तुरः ॥ २९ ॥ सानंऽ ॥ मानुंशऽहसोऽअरुषोधृतिः ॥ प्यण
 इमर्त्यस्य ॥ रक्षाणो ब्रह्मणस्पते ॥ ३० ॥ महिशीणाम् ॥

१ 'पुष्टिवर्द्धन' अत्र ऊभान्तस्थाभ्यश्च रार्त्तं. (शु. य. प्रा. अ. सू. १०२) इति सूत्रेण पुष्टिपदे शपसहानां चतुर्णां वर्णानाम् ऊभसञ्ज्ञात्वात्
 पकारोऽभ्रणः परस्य स्पर्शसञ्ज्ञकस्य टकारस्य द्विव जातम् । तेनैकपकारो द्वौ टकारौ च सयोगः । तत्र प्रथमटकार. क्रमजो ज्ञेयः । अन्येष्वप्येतादृशेषु स्थलेषु
 द्वित्वे बोध्यम् । तथैत्र पुष्टिवर्द्धन इत्यत्र वर्द्धन. इति पदे पर तु रेफहकाराभ्याम् (४-१०१) इत्यनेन रकारोत्तरवर्तिनः धन्यजनस्य द्वित्वे जडत्वे
 धकारस्य टकारः । २ रक्षाणः । रक्षा न. इति पठम् । अत्र निपण्णाय स्यवाहणम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारो निपात्यते ।

महित्रीणामवोस्तु ह्यक्षमिन्नस्यार्च्यम्पणः ॥ दुराधर्षवृकृणस्य
 ॥ ३१ ॥ नृहितेषाम् ॥ नृहितेषाम्माचननाद्धसुवारणेषु ॥ इदो
 रिपुरघशंसः ॥ ३२ ॥ तेहि । पुत्रासोऽअदितुं प्रजीवसेम
 र्थाय ॥ ज्योतिर्च्यच्छन्त्यजंसम् ॥ ३३ ॥ कदाचन । स्तरीरे
 सिनेन्दसश्चसिदुशुषे ॥ उपोपेक्षुमघवन्भृथऽइभृतेदानन्देवस्य
 पृच्यते ॥ ३४ ॥ तस्सवितुः ॥ तस्सवितुर्वरण्यम्भर्गोदिवस्य
 धीमहि ॥ धियोयोनेऽप्रचोदथात् ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ १०० ॥

पारिते । डुडभोरथोस्मोँर ॥ ५अश्रुतुविश्रतः ॥ येनुरक्ष
 सिद्धाशुषः ॥ ३६ ॥ [२६-४] भूर्भुवः ॥ भूर्भुवः ॥
 अजाभिः ॥ स्यात्सुवीरौवीरैः सुपोषुंपोषैः ॥ नरुष्य
 आगंदम । विश्ववेदसमुस्मभ्यंवा सुवित्तसम् ॥ अग्नेसम्प्राड
 मिद्युम्नसुभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमुग्निः ॥ अय

१ डूडभो रथ । डु डभ. इतिपदम् अत्र "उकार दुर्दे (अ. य. प्रा. ३ अ. ४२ सू)" इत्यनेन डुरित्यस्य विसर्गस्य उकारो दकारे परे दन्त्यश्च
 सूर्यन्यत्पमापद्यते । तेन दकारस्य उकारे दत्त्व मूर्त्तये डुडडभः । सार्णयोरुकारयोः सवर्णदीर्घः । २ सुप्रजा. अत्र "स्वारसयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र
 (४ अ. १०० सू)" इत्यनेन प्रजाशब्दव्यतिप्रकारे परे प्रकारस्य द्वित्वम् । एव वरेणम् । पुत्रास । दुर्युग्मम् पुत्राश्वेषु स्पलेषु ज्ञेयम् ।

मग्निर्गृहपतिर्गाह्विपरस्य हंप्रजायाविसुवित्तमं ॥ अग्नेर्गृहपते
 मिद्वैभ्रन्नमभिसहऽआयच्छस ॥ ३९ ॥ अयमग्निः ॥ अय
 मग्निः पुरीष्योरयिमाहपुष्टिवर्द्धनं ॥ अग्नेपुरीष्याभिद्वैभ्र
 मभिसहऽआयच्छस ॥ ४० ॥ [४-५] गृहमा । विभतिमा
 वपद्धमूर्जम्बिब्रतऽएमसि ॥ ऊर्जम्बिब्रह्रहंसमनां सुमेधा
 गृहानैमिभनसामोदमानं ॥ ४१ ॥ अेषामुच्चति । प्रवसुह्येषु

१ "प्रसत्येषु" मूलग "स्वरास्योगादिद्विरच्यते सर्वत्र (१०० शु. य प्रा. ४ अ सू.)" इत्यनेन नकारस्य द्वित्वम् ।

सौमनुसोबुहुः ॥ गूहानुपह्वयामहेतेनोजानन्तुजानुतः ॥ ४२ ॥
उपहृताऽहृह । गावुऽउपहृताऽअजावयः ॥ अथोऽअन्नस्य
कीलालुऽउपहृतोर्गहेषुनः ॥ क्षेमाथवुंशान्त्यैऽप्रपंचेशिवः
शुगमदुशैऽर्थाःशुऽर्थाः ॥ ४३ ॥ [३-६] प्रघासिनोहवाम
हे । मरुतश्चिशिशादसः ॥ कुरुभेणसुजोषसः ॥ ४४ ॥
अद्रामे ॥ अद्रामिअदरण्येअरसुमार्यौऽयदिन्दिभ्ये ॥ अढेने
अकृमावृथमिदन्तद्वयजामहेस्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणः ॥

भोषुणऽहुन्द्रात्रैपुस्सुदुवैरस्तिहिष्मतिशुष्मिन्नवयाः ॥ सह
 श्चिद्यस्यभीदुषोसुध्याहुविष्मतोमरुतोवन्दतेगीः ॥ ४६ ॥ अक्र
 ढकर्म । कर्मकृतः सहद्वाचामयोभुवा ॥ देवेभ्युंकर्मक
 त्वास्तुभ्रेतसचाभुवदं ॥ ४७ ॥ अवभृथनिचुम्पुण । निचेरुर
 सिनिचुम्पुणः ॥ अवदुवैद्वकृतमेनोयासिषुमवमर्युर्मर्युक
 तम्पुरुरावर्णोदेवारिषरुष्पाहि ॥ ४८ ॥ [५-७] पूर्णाद्वि ॥

१ सो पूग । अत्र सो पून, इतिपदम् । 'निपणाय रथवाहणम् (३ अ ८७ सू)' इत्यनेन णकारस्य निपात । २ हिष्मते । अत्र हेमिथोदय
 (३ अ ६८ सू) इत्यनेन मकारोदये हिशब्दात्परस्य सकारस्य षकार । तत 'ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श' इति द्वित्वम् । ३ देवरिषरुष्पाहि । अत्र 'अप्वनो
 रजसो रिप स्पृशरुपातो (३ अ २८ सू)' इत्यस्मिन् पातो इति धातुग्रहणत् पाधातो रूपे परेऽपि रिप विसर्गस्य सकार । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च
 स्पर्श (४ अ १०२ सू) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पुण्यार्द्धिपरापतसुपूर्णापुनरापत । वृस्त्रेवविक्रीणावहाऽऽइष
 मूर्जादशतकृतौ ॥ ४९ ॥ कुहिमे ॥ कुहिमेददाभितेनिसेधेहि
 नितेदधे ॥ निहारश्चहरासिमेनिहारनिहारेणितेखाहा ॥ ५० ॥
 [२-८] अक्षन्नमीमदन्त ॥ अक्षन्नमीमदन्तहच्यवप्रियाऽअ
 ब्रूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोविप्रानविष्ट्यामतीयोजाद्विन्द
 तुहरी ॥ ५१ ॥ सुसन्दृशन्त्वा ॥ सुसन्दृशन्त्वाव्वथस्मर्धवश्चव

१ सुसन्दृशम् । अत्र "भाविभ्यः सः प समागपदे (३ अ. ५९ सू)" इत्यनेन पत्वापत्तो "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिदाचसुसन्दृशम्"
 (श्र. क. प्रा ३ क ८२ सू) इत्यनेन प्रकृतिभाव न पत्यम् ।

द्विषीमहि ॥ प्रजनस्पुर्णवन्धुरस्तुतोयासिद्धशौ २ ॥ ५१ ॥ अन
योजाविवद्धतेहरी ॥ ५२ ॥ मनोनु ॥ मनोद्वान्नामहेनारा
शुद्धसेनस्तोमेन ॥ पितृणाश्चमन्मभिः ॥ ५३ ॥ आनः ॥
आनःपुतुमनःपुनःकृत्स्नदक्षायजीवसे ॥ ज्योक्कृत्सूच्यंद्दुशे
॥ ५४ ॥ पुनर्ज्ञः ॥ पितरोमनोददातुद्व्योजनः ॥ जीवन्ना
तदसचेमहि ॥ ५५ ॥ व्यथुसोम ॥ इततवमनस्तुनप्रबिञ्च
तः ॥ प्रजावन्तःसचेमहि ॥ ५६ ॥ [६-९] एषते । रुद्र

भागः सुहस्रस्राग्भिवकथातश्रुपखुसाहृषतेरुद्रभागऽङ्गाखुरस्ते
 पशुः ॥ ५७ ॥ अवरुद्रमदीमुहयवद्वेवद्वयम्बकम् ॥
 यथानोद्वैस्यसुस्वर्द्धथानोऽश्रेयसुस्वर्द्धथानोव्यवसाययात्
 ॥ ५८ ॥ भेषजमसि । भेषजङ्गवेश्चायुषुरुषायभेषजम् ॥
 सुखस्मेषायभेष्यै ॥ ५९ ॥ इयम्बकैचयजामहे । सुगन्धिसु

१ आखु.ते । अत्र "तथयोः सम् (३ अ ८ सू)" इत्यनेन तकारे परे सत्वे आखुस्ते इति रूपम् । २ वस्यसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० क.)" इत्यप्राप्तौ "कविकरकृधिषु (३ अ. ३२ सू.)" इत्यनेन कर्त्तरे विसर्जनीयस्य सकारः । तत "ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति ककारस्य द्वित्वम् । ३ श्रेयसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० सू)" इत्यनेन समानपदे विसर्गस्य ककारे परे सकारः । तत "ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.)" इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

द्विवर्द्धनम् ॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥
 अथम्बकैर्यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनम् ॥ उर्वारुकमिव बन्ध-
 नाद्धितोर्मुक्षीय मामृतात् ॥ ६० ॥ एतत्ते । रुद्रावसन्ते न
 पुरोमूर्जवतीतीहि ॥ अवतत धृष्ट्या पिनाका वसुं कृत्तिवासाऽ
 अहिं सन्नहं शिवोतीहि ॥ ६१ ॥ अथायुषञ्जुमदग्नें केशरथ
 पस्य अथायुषम् ॥ अहवेषु अथायुषन्तज्ञौऽअस्तु अथायुषम् ॥ ६२ ॥
 शिवो नाम ॥ शिवो नामासि स्वधितस्ते पितान्मंस्तेऽअस्तु मा

माहि ङ्सीहं ॥ निवर्तयाम्भ्याथुषेनाद्यायप्यजननायराथस्यो
 वायसुप्पजास्त्वायसुवीर्याय ॥ ६३ ॥ १० ॥ [७-१०]
 इति श्रीवाजसनेयसंहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीवेदपुर
 प्रायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ एङ्के, महीनाम्पयञ्चतस्र, आकू
 त्याकूकसामयोद्विकौ, व्रतंकृणुतषडे, षाते चतस्रो, वस्य
 सितिस्र, एषतेङ्के, शुक्रंत्वाचतस्रो, ऽऽदित्यास्त्वगष्टौ, दश सप्त
 त्रिदशत् ॥ १० ॥ ३७ ॥ ४ ॥ हरिःॐ ॥ एदम् ॥ एदमंगदम्

१ एदमगत् । अत्र आ इदम् अत्र “कण्ठ्यादिवर्णं एकारम् (४ अ. ५३ सू.)” इत्यनेन कण्ठ्यापर. इवर्णः पूर्वस्वर परश्च एकारमापद्यते । तेन एदमगत् ।

देवयजनमपृथिव्यायत्रदेवासोऽअजुषन्तविश्वे ॥ ऋक्सोमा
 बभ्याँसुन्तरन्तोअजुँबर्भीरायस्मोषेणसमिषामदेम ॥ इमाऽ
 आपृंशसुंभेसन्तुदेवीरोषधेत्रायस्वैस्वधितेमैनद्विहसीं ॥ १ ॥
 आपोऽअस्मान् ॥ आपोऽअस्माद्मातरःशुन्ध्यन्तुधृतौजा
 नोद्यतुष्वःपुनन्तु ॥ विश्वद्विहिरिप्रस्रवहन्तिदेवीरदिदाबभ्युः

१ हिसी । (हिरुसी) अत्र अनुस्वाराच्च तत्पूर्वात् (शु य. प्रा ३ अ. ५७ सू) इत्यनेन पकारापत्तौ अनुसन्तनोद्यु (शु य प्रा ३ अ ८२ सू)
 इत्यनेन मकृतिभावे अथानुस्वारस्य गूमित्यादेश शपसहरेक्यु (शु य प्रा. परिशिष्ट सू) इत्यनेन अनुस्वारस्य दीर्घगूत्वम् । २ शुन्ध्यन्तु । अत्र
 स्वरात् इति सूत्रेण द्वित्ये मासेऽपि स्वर्गायि चातुत्तमे (शु य प्रा ४ अ. ११५ सू) इत्यनेन स्वर्गायि द्वित्वमित्येधादन नकारात्परे स्वर्गायि धकारे
 नकारस्य न द्वित्वम् । पृथमेवैतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् । यथा पुनन्तु । यान्ति । माच्छन्दः । सन्तु । अन्तरिक्षात् । अजुपन्त । सन्तरन्त । ।

श्रुचिरापूतऽगुमि ॥ इति क्षातपसोरस्तुनूरसितान्त्वशिवाऽंश
 गमाम्परिदधेभद्रं वण्णम्पुष्यन् ॥ २ ॥ [२-१] मूहीनाम्पयः ॥
 मूहीनाम्पयोसिबच्चोदाऽअसिबच्चोभेदेहि ॥ वृत्रस्थोसिकनीज
 कञ्चक्षुर्दाऽअसिचक्षुम्भेदेहि ॥ ३ ॥ चिरुपतिर्मा ॥ चिरुपति
 र्मापुनातुवाक्पतिर्मापुनातुद्वोमासवितापुनात्स्वच्छिद्रैणपु
 वित्रेणसूच्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रपतेपवित्रपूतस्थस
 र्कामःपुनेतच्छकेयम् ॥ ४ ॥ आवः ॥ आवोदेवासऽईमहेवामम्भ्र

१ पुष्यम् । अत्र स्वरास्तयोगादिद्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. - अ. १०० सू.) इत्यनेन प्रकारस्य द्वित्वम् ।

सुर्यक्षरे ॥ आवो देवासऽआशिषो यन्नियांसो हवामहे ॥ ५ ॥
स्वाहा सुन्नम ॥ स्वाहा सुन्नमनसं स्वाहा रोरोरन्तरिक्षो रस्वाहा
द्यावापृथिवीन्भ्यां स्वाहा वातादारभे स्वाहा ॥ ६ ॥ [४-२]
आकूर्यै प्रयुजे ॥ आकूर्यै प्रयुजे भस्त्रे स्वाहा मेधाये मनसे रश्म
ये स्वाहा दुिक्षाये तपसे रश्मये स्वाहा सरस्वत्यै पुष्पणे रश्मये स्वाहा ॥
आपो देवा बृहती विश्वशस्त्रभुवो द्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष ॥
बृहस्पतये हुविषां विधेम स्वाहा ॥ ७ ॥ विश्वो देवस्य ॥ विश्वो

कुवस्यनेतुर्भर्मतोवृरीतसुक्ल्यम् ॥ विश्वोरायऽइषुद्यतिद्वम्भंद्बु
 णीतपुष्यसेखाहा ॥ ८ ॥ [२-३] ऋक्सामयोऽंशिलप्ते ॥ ऋक्साम
 मयोऽंशिलप्तेस्थस्तेवामारभेतेमापातुमास्ययद्वास्योद्वचः ॥ इ
 म्मासिशर्ममेयच्छुनमस्तेऽअस्तुमामाहिद्वसीः ॥ ९ ॥ ऊर्गा
 सि ॥ ऊर्गास्याङ्गिरस्यूर्णम्भद्रुऽऊर्णुमयिधेहि ॥ सोमस्यनी
 विरसिद्विषणोऽंशर्मासिशर्मयजमानस्येन्द्रेस्यथोनिरसिसुसु
 स्याःकृषीस्कृधि ॥ उच्छयम्ववत्ततः ॥ भतऽऊर्द्धोमापाह्यद्वहसुऽ

आस्यथेनस्योद्वचः ॥ १० ॥ [२-४] व्रतङ्कणत । व्रतङ्कणता
 ग्निर्बह्वाग्निर्ध्वशोवन्नस्पतिर्ध्वश्चियः ॥ देवीन्धियग्मनाम
 हेसुमृडीकामोमिष्टयेवच्चोर्ध्वोर्ध्वशेवाहसदसुतोर्थानोऽअसुद्व
 शो॥येदुवामनोजातामनोयुजोर्ध्वक्रतवस्तेनोवन्तुतेनः॥पान्तु
 तेभ्युःस्वाहा ॥ ११ ॥ श्वात्राःप्रीताः ॥ श्वात्राःप्रीताभवतथुय
 मापोऽअस्माकमुन्तरुदरेसुशेवाः ॥ ताऽअस्मभ्यमथुदमा

१ कात्र वृणस् कृणुत इति पदम् । स्पर्शो परपञ्चमम् (शु य. प्रा. ४ अ. १२ सू.) इत्यनेन मकारस्य स्पर्शवर्णपरे स्पर्शवर्णस्य पञ्चमाक्षरो भवति
 तेन उकार । पृत्तन्ते तत्र नकार ।

ऽअनमीवाऽअनांगसुःखदन्तुदेवीरभृताऽकृतावृधं ॥ १२ ॥
 इयन्ते । अशियातनूरपोभुञ्जामिनप्पुजाम् ॥ अहुहोमुचः
 स्वाहाकृताःपृथिवीभाविशतपृथिव्यासम्भव ॥ १३ ॥ अग्ने
 त्वम् ॥ अग्ने त्वहुसुजागृहिवृयहुसुमन्दिषीमहि ॥ रक्षाणोऽ
 अप्रयुच्छुभुधेनुःपुनरुक्छिधि ॥ १४ ॥ पुनर्भर्जनं ॥ पुनर्भर्जनं पु
 नरायुर्मऽआगृहपुनःप्राणःपुनरात्कमामुऽआगृहपुनुश्चक्षुः

१ पुनरुक्छिधि । अत्र ऊष्मान्तत्याभ्यश्च सर्षा. (शु य. प्रा. ४ अ १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे पासे ऋवर्णे (शु य प्रा ४ अ १११ सू.)
 इत्यनेन ऋवर्णपरे स्पर्शो नियेधात् ककारस्य द्वित्वम् । यत्र यत्र ऊष्मभ्योऽन्तःस्थेभ्यश्च परः स्पर्शवर्णः ऋवर्णश्चेत्तत्र तत्र द्वित्वाभावो ज्ञेयः । यथा-कृपीरुक्छिधि ।

पुनःश्रोत्रम्ऽआगन् ॥ वैश्वानरोऽअदब्धस्तनूपाऽअग्निर्नैः
पातुदुरिताद्वृथात् ॥ १५ ॥ त्वमग्ने । व्रतपाऽअसिदुवऽ
आमर्येष्ववा ॥ त्वँच्यज्ञेष्ववीड्यः ॥ राखेयस्सोमाभूयो
भरदुवोनेःसंवित्तावसोर्दृतावस्वदात् ॥ १६ ॥ [६-५]
एषाते । शुक्रतुनूरुतद्वृष्ट्यासम्भवञ्जङ्घ ॥ जरसि
धृतामनसोऽनुष्टुप्त्रिषण्वे ॥ १७ ॥ तस्यास्ते । सुस्थसवसः
असवेतुद्वोऽनुष्टुप्त्रिषण्वे ॥ शुक्रमसिचन्द्रमस्युभृतमसिष्वे

श्रद्धेवमसि ॥ १८ ॥ चिदंसि । सनासिधीरसिद्धक्षिणासिक्ष
 त्रियांसिद्युद्वियास्यदितिरस्युभयतदंशौष्णी ॥ सानुंसुप्रप्राची
 सुप्रतीच्येधिसिन्त्रस्त्वापुद्विबधीताभृषाद्धनरुपास्विन्क्राया
 चक्षाय ॥ १९ ॥ अनुत्वा । मातामन्थतामनुपितानुभ्राता
 सगुन्भ्योनूसखोसयुत्थ्यः ॥ सादेविदुवमच्छेहीन्द्रायसोमंरु
 इस्त्वावर्तयतुस्योस्तसोमसखोपुनुरेहि ॥ २० ॥ [४-६]
 वस्यसि ॥ वस्यस्यदितिरस्यादितिरस्यादितिरस्यादिसिचन्द्रासि ॥

बहुस्पतिङ्कौ सुम्भेरस्मणा तुरुद्धो विसुभिराचके ॥ २१ ॥ अदि
 त्यास्त्वा । मर्द्धनाजिघर्मिमदेवयजनेपृथिव्याऽइडायास्पद
 मसिधृतवत्स्वाहा ॥ अस्मरेमस्त्रास्मतेष्वन्धुस्त्वेरायोभिरायो
 माव्वियद्वरायस्पर्षोषेणविविधोऽस्मृतोत्तोरायः ॥ २२ ॥ समक्ख्ये ।
 दुब्ध्याधियासन्दक्षिणथोरुवक्षसा ॥ माम्ऽआयुःप्रमोषोऽ
 अहन्तवव्वीरंविदेद्यतवदेविसुन्दृशि ॥ २३ ॥ [३-७] एषते ।

१ सम ह्ये । अत स्तरास्सयोगा० (शु य प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन लकारस्य द्वित्ये जाते प्रथमैर्द्वितीयास्त्वतीथिश्रुयो (शु य प्रा. ४ अ. १०८ सू.) इत्यनेन सस्थाने ककारो विहितः ।

गायत्रोभागऽइतिमेसोमायञ्चतादुषतेऽत्रैष्टुभोभागऽइतिमेसो
 मायञ्चतादुषतेजागतोभागऽइतिमेसोमायञ्चताच्छन्दानामा
 नांसाभ्राज्यङ्गच्छेतिमेसोमायञ्चतादास्माकोसिशुक्लस्तु
 ग्रह्योद्विचितस्त्वाद्विचिद्वन्तु ॥ २४ ॥ अभिरयम् ॥ अभि
 त्यन्दुर्वहसंवितारसोणयोऽकृविक्कतुमर्चाभिसत्यसंवहूरलुधा
 माभिप्रियम्भुतिङ्कविम् ॥ कुर्वायस्यामतिवर्माऽअदिद्युतरसर्वा

१ देवदुसवितारसोणयो । अत्र देवम् इत्यस्य मकारस्य अनुस्वार रोमसु मकार. (शु य प्रा. ४ अ-१ सू) इत्यनेन उष्मणि सकारे परे अनुस्वारे
 अथानुस्वारस्य गृमित्वादेश- शपसहरेफेषु (का प. १ सू) इत्यनेन (गृकारे) कृते गृविशिष्टं रूपम् । एवम् उरुहिराजा । अदुहोसुचः । इत्यादिस्थलेषु
 गृकारोऽनेन ज्ञेयः । वयदुसुमः । अग्ने त्वदुसुजा । सोमदुस्त्वत्त्वा ।

मनिहिरण्यपाणिरमिमीतसुक्कतुःकृपास्वः ॥ प्रजाब्भ्यस्त्वा
प्रजास्त्वानुप्राणन्तुप्रजास्त्वमनुप्राणिहि ॥ २५ ॥ [२-८]
शुक्रन्त्वा । शुक्रेणक्रीणामिचन्द्रश्चन्द्रेणामृतममृतैः ॥ सुग्मे
तगोरस्मतेचन्द्राणितपसस्तनूरसिप्रजापतेर्द्वर्णाः परमेणष
शुनाक्रीयसेसहस्रपोषभुषेयम् ॥ २६ ॥ मित्रोत्तः ॥ मित्रोत्तः
दिसुमित्रघेऽह्मद्यो रुमाविशुदक्षिणभुशुशान्तः स्थोनः स्यो
नम् ॥ खानुब्भ्राजाह्वरिबभभरिहस्तसुहस्तकृशानवृतेवः सोम

क्लयणास्ताङ्गक्ष्ममावोदभन् ॥ २७ ॥ परिमा । अमुदुञ्चरिता
 द्वाध्रस्वामासुचरितेभज ॥ उदायुषासुयुषोदस्थामेसृतां ॥
 ऽअनुं ॥ २८ ॥ प्रतिपन्थांम् ॥ प्रतिपन्थांमपद्दहिल्वस्तिगा
 मनेहसंम् ॥ येनद्विश्वां परिद्विषोवृणस्किद्विन्दतेवसु ॥ २९ ॥
 [४-९] अदित्यास्त्वक् ॥ अदित्यास्त्वगस्यदित्यैसदुऽआ
 सीद ॥ अस्तब्भनाद्यां वृषभोऽअन्तरिक्षममिमीतवृरिमाणस्पृ
 थिष्याः ॥ आसीदुद्विश्वाभुवनानिसुम्प्राद्विश्चेतानिद्वरुणस्य

ब्रतानि ॥ ३० ॥ वनेषु वि ॥ वनेषु ब्यन्तरिक्षन्ततानुवाजम
 वरसुपयऽउस्त्रियासु ॥ हृत्सुक्रतुंवरुणोविवक्षुग्निन्दुवि
 सूर्यमदधारसोमद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्यस्यचक्षुः ॥ सूर्यस्य
 चक्षुरारोहाग्नेरक्षणाकुक्नीनकम् ॥ अत्रैतशोभिरयसेब्राजमा
 नोविपुञ्जिता ॥ ३२ ॥ उस्त्रावेतम् ॥ उस्त्रावेतन्धूर्षाहोयुज्ये
 थांमनुःशुअवीरहणौब्रह्मचोदनौ ॥ सुस्त्रियजमानस्यगृहा

१ अत्र स्वरात्सयोगा० (शु य प्रा ४ अ १०० सू) इत्यनेन क्वित्वे प्राप्ते न क्षद्युविक्षित्तयेभ्यस्तकम् (शु य प्रा ६ अ २७ सू) इत्यने-
 नैतेभ्य परस्य नराब्दस्य क्वित्व न भवति तेन क्षत्र, वृत्र, चित्रम् । क्षित्रम्, सत्रस्य । तत्र गच्छ, यत्र पूर्वे । इत्येतेषु क्वित्वाभावो ज्ञेय ।

द्युच्छतम् ॥ ३३ ॥ भुङ्क्षोमे । सिप्रच्यवस्वभुवस्फतेविश्वा
 विदुद्दमात्वावृकाऽअघायवोविदन् ॥ श्येनोभस्वापरापतुयज
 मानस्यगृहाद्व्यच्छतशौसंस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमोमित्रस्य ॥ नमो
 मित्रस्यैवर्कणस्यचक्षसेमहोदुवायुतद्वुसंपर्च्यत ॥ दुर्दृशोद्व
 जातायकेतवोद्विवस्फुत्रायसूच्यायशद्वसत ॥ ३५ ॥ इवर्कणस्यो
 तम्भनम् ॥ इवर्कणस्योत्तम्भनमसिबर्कणस्यस्क्कम्भुसर्जनीस्त्यो

बरुणस्यऽऋतसदृश्यसिद्धरुणस्यऽऋतसदनमासिद्धरुणस्यऽऋत
 सदनुमासीद् ॥ ३६ ॥ याते ॥ यातेधामानिहुविषाचजन्ति
 तातेद्विश्वापरिभूरस्तुयज्ञम् ॥ गुर्यस्फानंऽप्रतरणहंसुवीरो
 वीरहाप्प्रचरासोमुदुर्ध्वान् ॥ ३७ ॥ [८-१०] इतिश्रीवाज
 सनेयसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
 अनुवाकसूत्रम्—अग्नेस्तनू, रापतयेत्वाचतुष्कौ, तप्तायनीभिर्द्वे,
 इन्द्रघोषस्त्वास्तिस्त्रौ, सुंजतेमनाष्टौ, देवस्यत्वाचतस्त्रौ, देव

स्यत्वापंच, विभूरसिचतस्तो, ज्योतिरसिष, दुरुद्विषणोतिस्रो,
 दश त्रिचत्वारिंशत् ॥ [अ. ५ मं. ४३-अनु० १०] हरिःॐ ॥
 अग्नेस्तुनू? ॥ अग्नेस्तुनूरसिद्विषणवेत्वासोमस्यतनूरसिद्वि
 षणवेत्वातिथेरातित्थमसिद्विषणवेत्वाइइयेनाथत्वासोम
 भृतेद्विषणवेत्वाग्मथेत्वारायस्पोषुदेद्विषणवेत्वा ॥ १ ॥
 अग्नेर्जनित्रम् ॥ अग्नेर्जनित्रमसिद्वृषणौस्थऽदुर्वइइयस्या
 युरसिपुलुस्वाऽअसि ॥ गायत्रेणत्वाच्छन्दसामन्थामिन्नेष्टुमे

नरत्वाच्छन्दसामन्थामिजागतेनत्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ २ ॥
भवतन्नदं ॥ भवतन्नदंसमनसौसचेतसावरेपसौ ॥ सायुञ्जह
हिहसिद्धिम्मायुञ्जपतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमुद्यनः ॥ ३ ॥
अग्नावग्निः ॥ अग्नावग्निश्चरतिप्रविष्टुःकृषीणारूपञ्चोऽअ
भिशारित्पवावा ॥ सनःस्योनःसुथजायजेहदुवेभ्योहृद्यह
सदुमप्रयुच्छन्स्वाहा ॥ ४ ॥ [४-१] आपतयेत्वा ॥ आ
पतयेत्वापरिपतयेगृह्णामितन्नूपन्नेशाङ्करायुशङ्कनुऽओजि

द्वाय ॥ अनाद्यष्टमस्यनाधुष्यन्देवानामोजोनिमिशस्त्याभि
 शस्तुपाऽअनमिशस्तेद्व्यमञ्जसासुस्त्यसुपगेषंस्वितेमाधां
 ॥ ५ ॥ अग्नेव्रतपां ॥ अग्नेव्रतपास्त्वेव्रतपाथातवतनूरियं
 सामयिथोममत्तनूरेषासास्त्वयि ॥ सहनोव्रतपतेव्रताद्व्यनुमे
 दीक्षान्दीक्षापतिर्मन्व्यतामनूतपुस्तपस्प्रति ॥ ६ ॥ अहु
 शुरेऽशुष्टे । देवसोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनुविदे ॥ आतुभ्य
 मिन्द्रं प्यायतामास्त्वमिन्द्रायप्यायस्व ॥ आप्याययास्ममा

नत्सखीन्त्सुद्व्यामेधयासुस्त्रिततेदेवसोमसुत्त्यामशीय ॥ एष्टा
 रायुदंप्पेषेभगायऽऋतमृतवादिब्भ्योनमोद्वावापृथिवीब्भ्याम्
 ॥ ७ ॥ यातेऽअग्नेयंशयातुनूवर्षिष्ठागह्वरेष्टा ॥ उग्रं
 वचोऽअपावधीस्वेषं वचोऽअपावधीस्वाहा ॥ यातेऽअग्नेरजं
 शयातुनूवर्षिष्ठागह्वरेष्टा ॥ उग्रं वचोऽअपावधीस्वेषं वचोऽ
 अपावधीस्वाहा ॥ यातेऽअग्नेहरिशयातुनूवर्षिष्ठागह्वरेष्टा ॥
 उग्रं वचोऽअपावधीस्वेषं वचोऽअपावधीस्वाहा ॥ ८ ॥ [४-२]

तृप्सायनीमे ॥ तृप्सायनीमेसिद्धित्तायनीमेस्यवताद्भमानाथिता
 दर्वताद्भमाब्ध्याथितात् ॥ विदेदुग्निर्धभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयु
 नानाम्भोहिष्ट्रोस्याम्पृथिव्यामसिचतेनाधृष्ट्वामयुन्नियन्तेन
 स्वादधेविदेदुग्निर्धभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयुनानाम्भोहियो
 द्वितीयस्याम्पृथिव्यामसिचतेनाधृष्ट्वामयुन्नियन्तेनस्वादधे
 विदेदुग्निर्धभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयुनानाम्भोहियस्तृतीय
 स्याम्पृथिव्यामसिचतेनाधृष्ट्वामयुन्नियन्तेनस्वादधे ॥ अनु

र्वाद्देववीतये ॥ ९ ॥ सिं०ह्यसि । सपत्कसाहीद्देवे०भ्यः०कल्प
 स्वसिं०ह्यसिसपत्कसाहीद्देवे०भ्यः०शुन्धस्वसिं०ह्यसिसपत्क
 साहीद्देवे०भ्यः०शुम्भस्व ॥ १० ॥ [२-३] इन्द्रयोषस्त्वा ॥ इन्द्र
 घोषस्त्वाघसुभिः०पुरस्तात्पातुप्रचेतास्त्वारुद्रैः०पुश्चात्पातुम
 नौजवास्त्वापितृभिर्दक्षिणेतः०पालुव्विश्वकर्मार्त्वादि०त्यैरुत्तर
 तः०पात्स्विदुमहन्तु०संवा०र्षि०हि०र्क्षा०शु०ना०निः०सृ०जामि ॥ ११ ॥

१ अत्र अनुस्वार रोप्सु मकार (अ य प्रा ४ अ० १ सू) इत्यनेन मकारस्यानुस्वारे कृते अथानुस्वारस्य गुमित्यादेश शपसहरेफसु (अ य
 प्रा परिसि सू) इत्यनेन दीर्घगुकारे प्राप्ते नानुस्वार (अ य प्रा ४ अ १०९ सू) इत्यनेन स्योन इति सयोत्ते परे सकारे न दीर्घगुकार किन्तु इत्स ।

सि॒ह्यसि॑ ॥ सि॒ह्यसि॑स्वाहासि॒ह्यस्यादि॑त्युवनि॒ंस्वाहा॑
 सि॒ह्यसि॑ब्रह्मवनिःक्षत्रवनि॒ंस्वाहा॑सि॒ह्यसिसु॑प्रजाव
 नीराय॑स्योषुवनि॒ंस्वाहा॑सि॒ह्यस्याव॑हुवा॒न्यज॑मानाय॒स्वा
 हा॑भूते॒भ्यस्त्वा ॥ १२ ॥ भ्रू॒वोसि॑ । पृथि॒वीन्द॑हृ॒वुक्षि॑दस्य
 न्तरि॑क्षन्द॒हाच्यु॑तु॒क्षिद॑सि॒दिव॑न्द॒हाग्ने॑ःपु॒रीष॑मसि ॥ १३ ॥
 [३-४] सु॒भ्रुते॑मनः ॥ सु॒भ्रुते॑मनः॒उत॑भ्रु॒अते॑धियो॒विप्रो॑वि
 प्रस्य॑बृ॒हता॑द्वि॒पुश्चितः ॥ वि॒होत्रा॑द॒धेव॑यु॒नावि॑दे॒कऽइ॒दम॑ही

दुवस्यसवितुःपरिद्वुतिःस्वाहा ॥ १४ ॥ इदंविष्णुः ॥ इदं
 विष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपुदम् ॥ समंढमस्यपा०सुरेस्वाहा
 ॥ १५ ॥ इरावतीधेनुमती ॥ इरावतीधेनुमतीहिभुतदुसूयवसिनी
 मनवेदशस्या ॥ व्यस्कम्भनारोदसीविष्णुर्वेत्तुाधस्थपृथिवीसु
 भितोमयूखैःस्वाहा ॥ १६ ॥ दुवश्रुतोदुवेषु ॥ दुवश्रुतोदुवेषु
 घोषतुम्राचीप्रेतमङ्करदुल्पयन्तीऽकुङ्कर्यब्रह्मयतस्माजिह्व
 रतम् ॥ स्वङ्कोष्टुमावदतन्देवीदुच्येऽआयुस्मानिवादिष्टुप्रजा

र्मसानिर्वादिद्विद्वमत्ररमेथां वृष्मर्नदृष्टिद्व्याः ॥ १७ ॥ विष्णोर्नु ।
 कंवीच्याणिप्रवाचैद्यः पार्थिवानिद्विममेरजांसि ॥ योऽ
 अस्वकमायुदुत्तरदुसुधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णवे
 स्वा ॥ १८ ॥ द्विषोवा । विष्णोऽनुतवापृथिव्यासुहोवावि
 षणोऽतुरोर्नुतरिक्षात् ॥ उभाहिहस्तो बभूवुनापूणस्वाप्रयच्छुद
 क्षिणादोतसुद्व्याद्विष्णवेत्वा ॥ १९ ॥ प्रतत् ॥ प्रतद्विष्णु

१ अत्र ऊपान्तस्थाम्यत्र सप्तमं. (इत्यु य प्रा. ४ अ १०२ सू) इत्यनेन द्वित्वम् ॥ यथा-विष्णोऽनुत वा । विष्णोऽतुरो । विष्णवे स्वा ।
 प्रतद्विष्णुः । विष्णोरतरात् ॥ इत्यादिषु बोध्यम् ।

इत्तवतेद्वीर्ष्येणमगोनभीमःकुचुरोगिरिह्वाः ॥ अस्योरुषुञ्जि
 द्विक्रमणेष्वधिक्षियन्तिभुवनानिद्विश्वा ॥ २० ॥ द्विषणोरुरा
 टम् ॥ द्विषणोरुराटमसिद्विषणोऽश्नपत्रैस्तथोद्विषणोऽंस्यूर
 सिद्विषणोऽङ्कुवोसि ॥ द्विषणवमसिद्विषणवेत्वा ॥ २१ ॥ [८-५]
 देवस्यत्वा । सवितुःप्रसुमेश्चनोर्बाहुभ्याम्पुषणोहस्ता
 बभ्याम् ॥ आदुदुनार्थशीदमुहूरक्षसाङ्गिवाऽअपिकृतासि ॥
 बृहन्नसिबृहद्वाबृहतीमिन्द्रायुवाचंवद ॥ २२ ॥ रक्षोहर्षीव

लगुहनेम् ॥ रक्षोहर्णं ब्रह्मगुहने वैष्णवी सिद्धमुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं
 रामिचम्भे निष्टुथोथमुभारथो निचुखाने दमुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं
 मिचम्भे समानोथमसमानो निचुखाने दमुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं
 मिचम्भे सर्वन्धुच्यमसबन्धुनिचुखाने दमुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं ब्रह्मगुहन्तं
 मिचम्भे सजाताथमसजातो निचुखानोत्कृत्याङ्किरासि ॥ २३ ॥
 खुराडसि । सपत्क्वहासत्रुराडस्यभिमातिहाजेनुराडसिरक्षोहा
 सत्रुराडस्यभिश्चहा ॥ २४ ॥ रक्षोहर्णोवह ॥ रक्षोहर्णोवोव

लग्नहनुं प्रोक्षां मित्रैषणुवात्रक्षोहणोवोवल्लग्नहनुवनयामिद्वै
षणुवात्रक्षोहणोवोवल्लग्नहनुवस्तृणामिद्वैषणुवात्रक्षोहणोवा
वल्लग्नहनाऽउपदघामिद्वैषणुवीरक्षोहणोवावल्लग्नहनुपृथ्वीहा
मिद्वैषणुवीद्वैषणुवमसिद्वैषणुवास्तथ ॥ २५ ॥ [४-६] देवस्य
त्वा । सवितुः प्रसूत्रेऽश्विनोर्बाहुभ्यामपृष्णोहस्ताभ्याम् ॥
आददेनार्थसौहृमहृरक्षसाङ्गीवाऽआपिहृन्तामि ॥ अवांसि
अवथास्मद्द्वेषोऽथवयारातीर्हिर्वत्वात्तरिक्षायत्वापृथिव्यैत्वा

शुन्धन्ताँल्लोकाशपितृषदनां पितृषदनामसि ॥ २६ ॥ उदि
वम् ॥ उदिवंस्तभानान्तरिक्षस्पृणदृद्वस्वपृथिव्यान्धृतान
स्त्वांमारुतोमिनोतुमित्रावरुणोद्धुवर्णेधर्मणा ॥ ब्रह्मैवनि
त्वाक्षत्रवनिरायस्पर्षोषवनिपच्यूहामि ॥ ब्रह्मदृद्वक्षत्रन्दृद्व
हायुर्दृद्वप्रजान्दृद्वह ॥ २७ ॥ ध्रुवासि । ध्रुवोऽथ्यजमानो
स्मिन्नायतनेऽजयापशुमिर्भूयात् ॥ घृतेनद्वावापृथिवी
पूर्यथाभिन्दस्यच्छदिरसिद्विश्वजनस्यच्छाया ॥ २८ ॥ परि

रवा । गिर्वणोगिरंऽहमाभवन्तुविविश्वतः ॥ बुद्धायुमनवृद्धयो
जुष्टाभवन्तजुष्टयः ॥ २९ ॥ इन्द्रस्यस्युः ॥ इन्द्रस्यस्युरसी
न्द्रस्यद्रुवांसि ॥ ऐन्द्रमसिवैश्वदेवमसि ॥ ३० ॥ [५-७]
विभूरसि । अवाहणेवद्विरसिहृद्यवाहनं ॥ श्वाशोसिअन्व
तारत्तथोसिविश्वैवदाऽदुशिगसि ॥ ३१ ॥ उशिगसि । कवि
रङ्घारिरसिबम्भारिरवस्यूरसिदुवत्सा अछुन्ध्यूरसिमार्जालियः
सम्प्राडसिकृशानुःपरिषद्योसिपवमानोनभोसिअतङ्कामृष्टो

सिहव्यसूदनऽकृतधामासिस्रज्ज्योतिःसमुद्रोसि ॥ ३२ ॥
समुद्रोसि । विश्वद्यचाऽअज्रोस्येकपादहिरसिबुद्धयोवागस्थेन्द्र
मासिसदोस्थद्वारौमामासन्ताप्तमध्वनामिच्छपतौअमातिर
खुस्तिमेस्मिन्पृथिवेद्वयानेभूयान्मिन्नस्यमा ॥ ३३ ॥ मित्र
स्यमा ॥ मित्रस्यमा चक्षुषेक्षद्धमग्नयदंसगरादंसगारास्थ
सगरेणनाम्नारौद्रेणानीकेनपातमाग्मयदंपिपूतमाग्मयोगोपा
यतमानमोवोस्तुमामाहिदंसिद्ध ॥ ३४ ॥ [४-८] ज्योति

रसि । द्विश्वरूपं द्विश्वेषान् देवानां सुमित् ॥ त्वष्टसोमतनु

कृद्भयो द्वेषो बभूवो द्वयकृते बभूवः सुख्यन्ताः सिद्धं कृत्यं सुखाहाजुषा

णोऽअप्सुराऽऽथैवेतुखाहा ॥ ३५ ॥ द्यातम् ॥ २०० ॥

अग्नेनयं । सुपथार्यायेऽअस्ममाद्विवश्वानि देवह्ययुना निवि

द्वान् ॥ अथोऽकृत्यस्मज्जुहुराणामेनोभूथिष्टान्तेनमऽउत्सिद्धिद्विधेम

॥ ३६ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्वा रिवस्कृणोस्वयम्मृधः

पुरऽएतुप्रभिन्दन् ॥ अयंवाजाञ्जितुवाजसातावयुऽशत्रु
 अयतुजहृषाणुऽस्वाहा ॥ ३७ ॥ उरुद्विषणो ॥ उरुद्विषणो
 विक्रमस्योरुक्षथायनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबुप्रभ्यैत्र्यपति
 न्तिरस्वाहा ॥ ३८ ॥ देवसवितऽ ॥ देवसवितरेषतेसोमस्तऽ
 रक्षसुमारवाद्भन् ॥ एतत्त्वन्देवसोमदुवोदुवाँ २ ॥ इउपो
 आऽहुदमहमनुष्यान्त्सहुरायस्पौषेणुस्वाहा निर्वरुणस्थपा

१ अत्र वाजान् जयतु इति पदे तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् । (शु. य. भा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन वाजान् पदघटिततवर्गस्य नकारस्य
 जयतुपदघटिते चकारवर्गे परे चवर्गत्वं जातम् । तेन वाजाजयतु । एवं शान्जयतु ।

शांढमुच्ये ॥ ३९ ॥ अग्नेव्रतपांडं ॥ अग्नेव्रतपास्त्वेव्रतपांथा
तवतेनूमर्म्भ्यभूदुषासास्त्वयिचोममतेनूस्त्वच्यभूदियदुसाम
यि ॥ अथायथन्नौव्रतपतेव्रताद्यनुभेदुक्षान्दुक्षापतिरमं
स्तानुतपस्त्पतिः ॥ ४० ॥ [६-९] उरुव्विष्णो ॥ उरुव्वि
ष्णोव्विक्रमसोरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतहृतयोनेपिबप्प्रयज्ञ
पतिन्तिरस्वाहा ॥ ४१ ॥ अर्युद्व्यान् ॥ अर्युद्व्याँ २ ॥
ऽअगोन्नान्द्व्याँ २ ॥ ऽउपागामुव्विक्रवांपरेभ्योविदुमपुरोवरे

बभ्यहं ॥ तन्त्वा जुषामहे देवद्वनस्पते देवशुक्र्याथैतुवास्त्वा देव
शुक्र्याथैतुषन्तां विष्णवे त्वा ॥ ओषधे त्राथं स्वस्वाधितेभौ न ह
हि हसीहं ॥ ४२ ॥ द्याम्भा ॥ द्याम्भा लखीरन्तारिक्षे द्याम्भा हि ह
सीहं पृथिव्या सम्भव ॥ अयं हि त्वास्वाधितेभौ त्वा ज्ञानं प्राणि
नायं महते सौभगाय ॥ अतुस्त्वनन्देवद्वनस्पते शैतवक्ष्यो वि
शैहसुहस्रं वक्ष्यो विवच्य हृक्षेभ ॥ ४३ ॥ [३-१०] ॥
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्वाषड्, पावी
 रसिपंच, माहिःषट्, संतेतिस्रः, समुद्रंगच्छ, हविष्मतीरिमा
 द्विकौ, हृदत्वापंच, देवस्यत्वाष्टौ, अष्टौ सप्तत्रिंशत् ॥
 [अ. ६ सं. ३७ अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवस्यत्वा । सवितुः प्रसवे
 श्विनोर्बाहुभ्यामृष्णो हस्ताभ्याम् ॥ आर्दुना र्थसीदम्
 हृदक्षसाङ्गीवाऽअपि कृन्तामि ॥ अर्वा सिधुवथा र्भम द्वेषो अर्वा
 गारती द्विवत्वा न्तरिक्षायत्वा पृथिव्यैत्वा शुन्धन्ताऽश्लोकाः

पितृषदंनोऽपितृषदंनमसि ॥ १ ॥ अग्नेणीरसि । स्वावेशऽ
 उभेतुणामेतस्यद्वितोदधिस्वास्थास्यतिदुर्वस्वासवितामद्धा
 नकुसुपिप्पुलाब्भ्यस्त्वौषधीब्भ्यः ॥ द्यामग्नेणारुषुक्षऽआ
 न्तारिक्षेम्मद्धयेनाप्राऽष्टथ्रिवीसुपरेणादृह्णीह ॥ २ ॥ याते ॥
 यातेधामाद्युश्मसिगमंद्धथैत्रगावोभूरिशृङ्गाऽअयासः ॥
 अत्राहुतदुःश्यायस्यद्विष्णोऽंपरमम्पदमवभारिभूरि ॥ ब्रह्म
 वनिस्वाक्षत्रवनिरायस्पोषवनिपृथ्वीहामि ॥ ब्रह्मदृहृक्ष

१ अत्र देव. त्या इति पदम् । तथयो सम् (शु. य. प्रा ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन त्वाघदिते तकारे परे विसर्जनीयस्य सत्त्वे देवस्त्वेति ।

ब्रह्महृत्प्रहार्युर्दृष्टहप्रजान्दृष्ट ॥ ३ ॥ द्विषणोऽकर्मर्षिणि ।
 परमथतयतोऽत्रैतानिपरस्पृशे ॥ इन्द्रस्यथुज्ज्येसखा ॥ ४ ॥
 तद्विषणोऽः । परमभृदुसदापमथयन्तिसरथः ॥ द्विवीवचक्षु
 रातंतम् ॥ ५ ॥ परिवीरसि ॥ परिवीरसिपरिचवद्वैविश्या
 व्यथन्ताभृशिमैर्यजमानदुरायोमनुष्याणाम् ॥ द्विवःसुनु
 रस्येपतेपृथिव्याऽऽकऽआरण्यस्तेपृथुः ॥ ६ ॥ [६-१] उप्रा
 वीरसि ॥ उप्रावीरस्युपकुवान्द्वैविश्याऽऽकऽआगुरुशिशोऽवहित

मान् ॥ देवत्वद्वर्षसुरमह्व्यातेस्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ रेवतीर
संक्षम् ॥ रेवतीरमक्ष्णहस्पतेर्धारयावसूनि ॥ ऋतस्यस्वा
देवहविहंपाशेनप्रतिमुञ्चासिधर्षामानुषं ॥ ८ ॥ देवस्यस्वा
सवितुःप्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्याम्पुष्णोहस्ताभ्याम् ॥ अग्नी
षोमाभ्यामुडुभियुंनज्जिम ॥ अङ्ग्यस्त्वौषधीभ्योनुस्वा
मातामह्यतामनुपितानुभ्रातासगुभ्योनुसखासयूत्थ्यं ॥

१ धारय वसूनि पदम् । अत्र अक्षरश्चिमातिसुमतिश्चतुवारयद्युणिसोद्विमेन्द्रियधार्य० (शु. ग. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे धारयघटिता-
कारस्य दीर्घत्व विधीयते । तेन धारयावसूनि । २ अत्र पिवासोमम् (शु. ग. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन धर्ष इत्यकारस्य दीर्घः ।

अग्नीषोमाभ्यान्त्वानुष्टुम्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ अपाम्पेरुः ॥
 अपाम्पेरुरस्यापोदिवीः स्वद्वन्द्वस्तुसात्तश्चिरसदेवहृविः ॥ सन्त
 प्राणोवातेनगच्छतांसमङ्गानियजत्रैःसैर्यज्ञपतिराशिषा
 ॥ १० ॥ द्यूतेनास्रौ । पृथुस्त्रायथांरेवतिथजमानेष्विय
 न्धाऽआविश ॥ तुरोरन्तारिक्षारसजुद्वेनवातेनास्यहृविष
 रसमनायजसमस्यतुहृवाभव ॥ वर्षोद्वर्षीयसिथ्येयज्ञपतिन्धां
 स्वाहादिवेभ्योदिवेभ्युंस्वाहा ॥ ११ ॥ [५-२] माहिः ॥

माहिर्भूर्भामा पुदा कुर्क्षमस्तऽआतानानुवर्षिषेहि ॥ घृतस्य क
ह्याऽऽउपऽकृतस्यपत्थ्याऽऽअनु ॥ १२ ॥ देवीरापः । शुद्धावा
वचन्ते ॥ वाचन्ते शुन्धा विष्णोः विष्णोः विष्णोः भूयास्स ॥ १३ ॥
मिश्रोत्रन्ते शुन्धा मिनाभिन्ते शुन्धा मिचक्षुस्ते शुन्धा
न्ते शुन्धा मिचरित्रास्ते शुन्धा मि ॥ १४ ॥ मनस्ते ॥
मनस्तेऽऽप्यायतां वाक्किऽऽप्यायतां स्त्रोणस्तेऽऽप्याय

तांश्चक्षुस्तुऽआप्यायतांश्रोत्रं न्तऽआप्यायताम् ॥ अत्तेक
 रच्यदास्तिथतुन्तत्तुऽआप्यायतांश्चिह्नयायतान्तत्तेशुद्ध्यातुशम
 होऽभ्यः ॥ औषधेत्रायस्वधितेभैनेऽहिऽसीः ॥ १५ ॥ रक्ष
 साभ्यागः ॥ रक्षसाभ्यागोऽसिनिरस्तुऽरक्षऽहृदमहृदरक्षोभि
 तिह्नामिदमहृदरक्षोवबाधऽहृदमहृदरक्षोघमन्तभोनयामि ॥ घृ
 तेनद्यावापृथिवीप्शोर्णुवाथांवाथोवस्तोकानामिभिराऊयस्थव

१ निष्ठयायताम् । अत्र नि स्थायताम् इति पदम् । अत्र ने स्थास्तो (छु य प्रा ३ अ ७० सू) इत्यनेन नेरुपमर्गात्परयो स्यास्तन्योर्धात्वो
 सकारस्य पकारो भवति सहितायाम् । इति पत्वे पात्तथो मूर्धन्यम् इति वृत्ते (छु य प्रा ३ अ ८० सू) ऊष्मन्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् ।

तुसाहासाहाकृतेऽकुर्द्धनभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥
 इदमापः ॥ इदमापुंश्रवहतावेद्यञ्जमलञ्चयत् ॥ सञ्चाभिदु
 द्रोहान्तुच्यचशेषेऽअमीरुणम् ॥ आपोमातस्मभुदिनसुंभव
 मानञ्चमुञ्जतु ॥ १७ ॥ [६-३] सन्ते ॥ सन्तेमनोमन
 सासम्प्राणःप्राणेनगच्छताम् ॥ रेडस्यग्निङ्काश्रीणोस्वाप
 र्स्त्वासमरिणेद्वातस्यस्वाङ्गाज्यैपुष्णोरंहयाऽकुष्मणोद्य
 थिषुस्प्रयुतुन्देर्षः ॥ १८ ॥ घृतङ्घृतपावानः ॥ घृतङ्घृतपा

वानं पिबतु ब्रह्मसांघं सापावानं पिबतु न्तारैक्षस्य हविरसि स्वाहा ॥
 दिशः षड्दिशः आदिशो द्विदिशः तु दिशो द्विगभ्यः स्वाहा । १९ ।
 ऐन्द्रं ष्याणः ॥ ऐन्द्रं ष्याणो ऽअङ्गं ऽअङ्गे निषीध्य कुन्द्रं ऽङ्कुना
 ऽअङ्गं ऽअङ्गे निधीतः ॥ देवत्वकृत्तुर्भूरिते स हसमेतु सलक्ष्माय हि
 षूरुपं भवाति ॥ कुवेत्राय न्तु भवसे सखा यो नु स्वा माता पितरो
 मदन्तु ॥ २० ॥ [३-४] समुद्रं च्छ ॥ समुद्रं च्छ स्वाहा
 न्तारैक्षं च्छ स्वाहा कुवे हसवितारं च्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छे

स्वाहा होरात्रेगच्छस्वाहा ॐ सिगच्छस्वाहा द्यावापृथिवी
गच्छस्वाहा युञ्जन्तस्वाहा सोमङ्गच्छस्वाहा दिव्यश्चभोगच्छे
स्वाहा गिञ्जैश्चान् रङ्गच्छस्वाहा मनोमेहाद्वियच्छे दिवन्तेधुमो
गच्छतुस्तु ऋथोतिः पृथिवीभमस्मनापूणस्वाहा ॥ २ ॥ मापः ॥
सापोमौषधीहिं हृसीङ्क्षोधाश्चोराजैस्ततोव्वरुणनोभुञ्ज ॥
अङ्गादुरगद्भ्याऽङ्गातिव्वरुणेतिशपामहेततोव्वरुणनोभुञ्ज ॥ सुसि
त्रियान्ऽआपुऽओषधयऽसन्तुहुमिभित्रियास्तस्मैसन्तुशु

स्मान्द्वेद्विषयत्रयनिद्विषमः ॥ २२ ॥ [२-५] हविषमती
रिमाः ॥ हविषमतीरिमाऽआपोहविषमौ २ ॥ २आविवा
सति ॥ हविषमान्दुवोऽअक्षरोहविषमौ २ ॥ २अस्तुसूर्यः
॥ २३ ॥ अग्नेर्वः ॥ अग्नेर्वोपन्नगृहस्यसदसिसाद्वयामिन्द्रा
गत्योऽभागुधेयीस्तथमित्रावरुणयोऽभागुधेयीस्तथविश्वेषान्दु
वानाऽभागुधेयीस्तथ ॥ अमूर्जाऽउपसूर्येयाभिर्वासूर्यः
सह ॥ तानोहिष्वन्त्वक्षरम् ॥ २४ ॥ [२-६] हृद्वरवा ॥

हृदे त्वामनसे त्वा द्विवेत्वा सूर्याय त्वा ॥ कुर्क्षसिममङ्करन्दि
 विदुवेषु होत्राय च्छ ॥ २५ ॥ सोमराजन् ॥ सोमराज द्विव
 श्वास्त्वभ्रजाऽऽतुपावरो हुविश्वास्त्वभ्रजाऽऽतुपावरो हन्तु ॥
 शृणोस्त्वग्निःसुमिद्यो हवम्भेशृणवन्त्वापोऽधिषणांश्च देवीः ॥
 आताग्रावाणो विदुषो न्यनुहृशृणोतु दुवःसंविता हवम्भे स्वाहा
 ॥ २६ ॥ देवीरापः ॥ देवीरापोऽअपान्नपाद्यो वऽकुम्भिहवि

१ अत्र विश्वाऽऽज्ज्मान्त परिद्विपस्त्वं त्वाम् (शु य. प्रा ४ अ. २७ सू.) इत्यनेन विश्वापदम् ज्ज्मान्तं (सान्तम्) जाते विश्वास्त्वम् विश्वास्त्वाम् ।
 २ आताग्रावाण । पिवासोमम् (शु य. प्रा ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन श्रोत इति क्तियापदस्य हस्वाकारस्य दीर्घः ।

ब्रह्म ऽङ्गिन्द्रियावाहमुद्विन्तमहं ॥ तन्देवेबभ्योदेवुत्रादत्तशुक्ले
बभ्योयेषाम्भागस्तथस्वाहा ॥ २७ ॥ कार्ष्णिशसि ॥ कार्ष्णिशसि
समद्रस्यत्वाक्षित्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽङ्गिन्द्रिरंगमतसमो
षधीभिशोषधीहं ॥ २८ ॥ यमगन्धे ॥ यमगन्धेपुस्तुमस्युमव्या
वाजेषुअङ्गुनाः ॥ सधन्ताशश्रुतीरिषुहंस्वाहा ॥ २९ ॥ [५-७]
देवस्यत्वा ॥ देवस्यत्वासवितुःप्रसवेऽश्रुनोर्वाहुबभ्याःपुष्पा
हस्ताबभ्याम् ॥ आददेरावांसिगभीरिमिमभंरुङ्कुधीन्द्यायसु

षूतमम् ॥ उ॒त्तमे॑न॒प॒वि॒नो॒ज्जि॒स्व॒न्त॒भ॒म॒धु॒म॒न्त॒भ॒प॒थ॒स्व॒न्त॒नि॒ग्रा
 ब॒भ्या॒स्त्व॒थ॒दे॒व॒श्रु॒त॒स्त्व॒र्ष॒य॒ता॒सा॒म॒नो॒से ॥ ३० ॥ म॒नो॒से । त॒र्ष॒
 य॒तु॒वा॒च॒भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒प्रा॒ण॒भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒च॒क्षु॒भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒श्रो॒त्र॒भ॒मे
 त॒र्ष॒य॒ता॒स्मान॑भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒अ॒जा॒भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒पृ॒थ॒ङ्म॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒ग॒
 ण॒भ॒मे॒त॒र्ष॒य॒त॒गो॒णो॒मे॒मा॒त्रि॒तृ॒ष॒न् ॥ ३१ ॥ इ॒न्द्रो॒य॒स्त्वा ॥ इ॒न्द्रो
 य॒स्त्वा॒वि॒सु॒भ॒ते॒रु॒द्र॒व॒त् ॥ इ॒न्द्रो॒य॒स्त्वा॒दि॒त्य॒व॒त् ॥ इ॒न्द्रो॒य॒स्त्वा॒भि॒मा
 ति॒ग्धे ॥ इ॒थे॒ना॒य॒स्त्वा॒सो॒म॒भृ॒ते॒भ॒थे॒स्वा॒रा॒थ॒स्पो॒ष॒दे ॥ ३२ ॥

अस्तौ । सोमद्विविज्योतिर्ध्वरपृथिव्याँश्चतुरावन्तरिक्षे । तेना
 स्ममैधजमानायोरुरुथेकृद्वाधिद्वैत्रेवोचं ॥ ३३ ॥ श्वात्रास्तथ ॥
 श्वात्रास्तथवृत्रतुरोरधोगूर्त्ताऽअमृतस्यपत्कीः ॥ तादेवीद्वेवत्रे
 मँच्येनन्नथेतोपहृताँसोमस्यापिबत ॥ ३४ ॥ मासेः ॥
 मासेर्मासंविक्थाऽऽऊर्ज्जन्धत्स्वाधिषणेव्रीड्वृस्रितीव्रीडयेथाम्
 ऊँन्दधाथाम् ॥ पाप्ममाहुतौनसोमः ॥ ३५ ॥ प्रागपा
 कु ॥ प्रागपागुदंभधेराकसुद्वतंरुत्वादिशऽआधावन्तु ॥ अम्ब

निष्पत्समुरीविदाम् ॥ ३६ ॥ त्वमुङ्ग ॥ त्वमुङ्गप्रशक्तिं
सिषोडुवशविष्टुमर्थम् ॥ नरवदुद्वयमिधवन्नस्तिमड्डितेन्द्र
ब्रवीभितेवचः ॥ ३७ ॥ [८-८] इति श्रीवाजसनेयसंहिता-
यां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसू-
त्रम् ॥ द्वाचस्पतयेत्रिको, पयामगृहीतोसित्रिका, वायोद्विका,
यंद्वांद्विको, चावामेका, तंप्रत्कथाचतस्रो, ऽयंवेनस्त्रिका,

विसर्जनीयस्य

१ निष्पत् अत्र सि. इति विसर्गस्य आनिर्निश्चिद्विदया वसतिर्विचः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन यथायोगं ककारपकारपरयो. विसर्जनीयस्य
पकार. क्रियते इति पकारे कृते निष्पत् । तत ऊष्मात्तस्थान्मथ्य सप्तः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

श्रेद्धेवासखिका, इन्द्राय मूर्ध्निद्विकौ, यस्तएका, प्राणायमे
 तिस्रो, मधवऽएकेन्द्राशीऽआगतमेका, धैको, मासऽएका, वि
 श्वेद्धेवासऽआगतऽएके, न्द्रमरुत्वऽएका, मरुत्वन्तंबृषभमेका,
 मरुत्वान्त्वा, सजोषाऽइन्द्रऽएका, मरुत्वौ २ ॥ इन्द्रऽएका,
 महौ २ ॥ इन्द्रऽएका, महौ २ ॥ इन्द्रऽएको, इत्यमष्टौ
 पंचविंशतिरष्टाचत्वारिंशत् [अ. ७ सं. ४८ अनु. २५]

हरिः ॐ ॥ द्वाचस्पतये पवस्व वृष्णोऽअदृशुर्भ्याङ्गभस्तिपूतं ॥
 देवो देवेभ्यः पवस्व चेषाभ्रगोसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्षं ॥ मधुम
 तीर्षं इषस्ये च तसो मादं भ्यन्नासु जागृवितस्मै तसो मुसो
 माय स्वाहा स्वाहो वृन्तरिक्षमर्ध्वमि स्वाङ्कतोसि ॥ २ ॥ स्वाङ्क
 तोसि । विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पातिथेवेभ्यो मन
 स्स्वाहा स्वाहा त्वासु भवसूच्या यदुवेभ्यस्स्वामरीचिपेभ्यो दे

१ द्वाचस्पतये अत्र प्रकृत्या कलयो. पफयोश्च (शु य प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते पतिताल्लव्यसरोदये (शु य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे विसर्जनीयस्य सकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु य प्रा ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

वांशौचस्मैत्वेडितस्सुत्यमुपरिष्णुताभङ्गेनहुतोसौफङ्गुआ
 णायत्वाह्यानायत्वा ॥ ३ ॥ [३-१] उपुयामगृहीतोसि ॥
 उपुयामगृहीतोस्यन्तर्धच्छमघवद्वृहिसोमम् ॥ उरुब्धराय
 इशुषौचजस्य ॥ ४ ॥ अन्तस्ते ॥ अन्तस्तेद्यावापृथिवीदद्या
 स्स्यन्तर्द्धाम्युद्धन्तारिक्षम् ॥ स्रज्जुहोवैभिरवरैरुपरैश्चान्तर्ध्या
 मेमघवद्वमादयस्य ॥ ५ ॥ स्वाङ्कुतोसि ॥ स्वाङ्कुतोसिद्विश्वेभ्यः

१ अन्तस्ते । अत्र स्वरास्सयोगादिङ्किरुच्यते सर्वत्रे (इ य प्रा ४ अ १०० सू) इत्यनेन नकारस्य द्वित्वे प्राप्ते स्वर्गायि चातुत्त्मे (इ य प्रा.
 ४ अ ११५ सू) इत्यनेन स्वर्गायि तकारे परे द्विरनविवेधाग द्वित्वम् ।

इन्द्रियेभ्योऽदिव्येभ्युःपात्थिवेभ्योऽमनस्त्वाङ्गस्वाहात्वासु
भवसूच्यायदेवेभ्यस्त्वाभरीचिपेभ्यःऽउद्दानायत्त्वा ॥ ६ ॥

[३-२] आवायो ॥ आवायो भूष्युचिपाऽउपनःसहस्रन्तेनि

युतोविश्वार ॥ उपोतिऽअन्धोमद्यमथाभियस्यदेवदधिषेपूर्व

पेयंवायवेत्वा ॥ ७ ॥ इन्द्रंवायुऽइमे । सुताऽउपुष्योभिराग

तम् ॥ इन्द्रंवावाभुशान्तिहि ॥ उपुयोमगृहीतोसिवाथवऽइन्द्र

१ इन्द्रवायुभ्याम् । अत्र पूर्वो इन्द्रेभवायुः (इ. य. प्रा. ३ अ. १२८ सू.) इत्यनेन अवायो इन्द्रसमासे पूर्वस्य पदान्तस्थाकारस्य दीर्घविधाना-
न्नात्रेन्द्रमन्दाकारस्य दीर्घाकारो वायुशब्दपरत्वात् ।

वायुभ्यान्त्वेषतेयोनिःसुजोषोऽभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ [२-३]
अयंवाग्मिन्नावरुणासुतःसोमंऽकृतावृधा ॥ म
मेदिह श्रुतुह्वंम् ॥ उपयाभगृहीतोसिमित्रावरुणाऽभ्यान्त्वा
॥ ९ ॥ रायावृथम् ॥ रायावृथं संसवाऽसोमदेमहृद्व्येनद्वेवा
अवसेनगावः ॥ तान्द्येनुभिन्नावरुणायुवन्नोविश्वाहाधत्तमन
परफुरन्तीमेषतेयोनिःकृतायुऽभ्यान्त्वा ॥ १० ॥ [२-४]
आवाग्मिन्नावरुणासुतःसोमंऽकृतावृधा ॥ तया

युनामिमिक्षतम् ॥ उपयागृहीतोऽस्य श्रद्धया न त्वेष ते योनि
 र्माद्धीकथ्यान्तवा ॥ ११ ॥ [१-५] तस्मत्कथा । पृष
 याव्विश्वथेमथा ऋथेष्टुता तिस्र्वह्विषदं सुव्विदम् ॥ प्रतीचीजं
 वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनूयासुव्वद्वसे ॥ उपयामगृ
 हीतोसिशण्डायस्वैष ते योनिर्द्वारताभ्याह्वयपमृष्ट्वाण्डोदुवा
 र्स्त्वाशुक्क्रपाऽप्रणयन्त्वनाद्युष्टासि ॥ १२ ॥ सुवीरोद्वीरान् ॥
 सुवीरोद्वीराद्व्यजनयुदपरीह्वयभिरायस्मोषेणचजमानम् ॥

सञ्जगमानो दिवापृथिव्याशुक्रशुक्रशोचिषानिरस्तुंशण्डः
 शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥ १३ ॥ अञ्छन्नस्यते । देवसोमसुवीर्यं
 स्यरायस्थोषस्यद्वितारंस्यास ॥ साप्यथमासैस्कृतिद्विश्रवा
 रासप्यथमोषरुणोमित्रोऽअग्निमः ॥ १४ ॥ सप्यथमः ॥ सप्यथमो
 बृहस्पतिश्चिकित्वास्तस्मोऽइन्द्रायसुतमाजुहोतुसाहा ॥
 तम्पन्तुहोत्रमधोचांस्विष्टायां सुप्तीतां सुहुताय रस्वाहाया

१ तथो सम् (शु य प्रा ३ अ १३६ सू) इत्यनेन नकारस्य सकारे अनुनासिक्युपधा प्रान्तस्थाया (शु य प्रा ३ अ १३१ सू) इत्यनेन
 चोपधायामनुनासिके कृते रूपम् । नाा धामञ्छत्रम् (शु य प्रा ३ अ १४६ सू) इति निषेधस्वरत्वाभावात् ॥ २ तुम्पन्तु होत्रा । अत्र ऋपरेभ्य
 (शु. य. प्रा ३ अ. ८५ सू) इत्यनेन समानपदै विधीयमान एत्व प्राप्त परञ्च तवर्गे च (शु य. प्रा. ३ अ १४ सू) इत्यनेन निषेधात् एत्वम् ।

डुग्भीत् ॥ १५ ॥ [४-६] अयंवेनः ॥ अयंवेन श्रोदय
रपृश्निगर्भमाज्योतिर्जराथरजसोविमाने ॥ इममुपांसङ्गमे
सूर्यस्यशिशुं न विप्रामतिभीरिहन्ति ॥ उपयामगृहीतोसिम
कीयत्वा ॥ १६ ॥ सन्तो न । येषुहवनेषुतिग्मंविपुंश्रुत्याध्वनु
थोद्भवन्ता ॥ आयश्शर्याभिस्तुविन्स्मणोऽस्थ्याश्श्रीणीता
द्विशङ्गमस्तावेषुतेयोनिः प्रजाः पाह्यपमृद्धोमर्कौदुवास्त्वास
न्थिपाः प्रणयन्त्वनाद्यष्टासि ॥ १७ ॥ सुप्रजाः । प्रजाः

अनुनयदपरीह्याभिरायस्फोषेणचर्जमानम् ॥ सञ्जगमानो
द्विवापृथिव्यामन्थीमन्थिशोचिषुनिरस्तोमक्कोमन्थिनोधि
द्वानमसि ॥ १८ ॥ [३-७] अदेवासं ॥ अदेवासोद्विध्यका
दशस्थपृथिव्यामर्चेकादशस्थ ॥ अप्सुक्षितोमहिनैकादश
स्थतेदेवासोसुनमिभुषद्धम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतासि ॥
उपयामगृहीतोस्याग्नेयणोसिस्वाग्नेयणं प्राहिअन्नभाहिसुन्न
पतिद्विष्णुरस्वामिन्द्वयेणपातुद्विष्णुन्त्वम्पाह्यभिसर्वना

निपाहि ॥ २० ॥ सोमं ऽपवते ॥ सोमं ऽपवते सोमं ऽपवते स्मै
ब्रह्मणे स्मै क्षत्राय स्मै सुहृते यजमानाय पवतऽहृषऽऊर्जोप
वतेऽहृषऽओषधीऽभ्यऽपवते द्यावापृथिवीऽभ्याऽपवतसुभृताय
पवते विश्वेऽभ्यऽस्वादेवेऽभ्यऽहृषते योनिर्विश्वेऽभ्यऽस्वादेवे
ऽभ्यऽ ॥ २१ ॥ [३-८] उपयामगृहीतो सीन्द्राय स्वाबुहङ्क
ते वायं स्वतऽउक्थेऽव्यङ्गलासि ॥ यतऽहृङ्कबुहङ्कयस्तस्मै
स्वाविष्णवे त्वेषते योनि रुक्थेऽभ्यऽस्वादेवेऽभ्यऽस्वादेवाद्वाद्भ्यु

क्येन्नस्यायुषेगृह्णामिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा ॥ २२ ॥ मित्रा
वरुणाभ्यान्त्वा । देवाद्यैक्येन्नस्यायुषेगृह्णामीन्द्रायस्वादेवा
द्यैक्येन्नस्यायुषेगृह्णामीन्द्राग्निभ्यान्त्वादेवाद्यैक्येन्नस्यायु
षेगृह्णामीन्द्रावरुणाभ्यान्त्वादेवाद्यैक्येन्नस्यायुषेगृह्णामी
न्द्राबृहस्पतिभ्यान्त्वादेवाद्यैक्येन्नस्यायुषेगृह्णामीन्द्रावि
ष्णुभ्यान्त्वादेवाद्यैक्येन्नस्यायुषेगृह्णामि ॥ २३ ॥ [२-९]
मूर्धानन्दिवः ॥ मूर्धानन्दिवोऽअरतिभ्यश्चिभ्यान्नैश्चानुरमृतः

आज्ञातमुग्धम् ॥ कृविदुसम्भ्राजमतिथिञ्जनानामोसनापा
 त्रञ्जनयन्तदुवाः ॥ २४ ॥ उपयामगृहीतोसि । कुवोसि कुव
 क्षितिर्दुवाणाञ्जुवतमोञ्च्युताजामञ्च्युतक्षित्तमऽएषतयाजिव
 श्वानुरायत्वा ॥ द्रुवन्ध्रुवणमजसद्वाचासोमभवनयामि ॥ अथा
 नऽइन्दुऽइद्दिशोसपत्काः समजसुस्करत् ॥ २५ ॥ [२-१०] यस्ते
 इणस्सक्कन्दतिचस्तेऽअदृशुग्रविञ्च्युतोद्विषण्योरुपस्थ्यात् ॥
 अङ्कुर्योवोपारिवाचःपुवित्रोत्तन्तेजुहोमिमनसोव्वषट्कुत्तुंसा

हृदिवानामुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१-११] प्राणायमे । वच्चो
दावच्चसेपवस्वब्ध्यानायमेवच्चोदावच्चसेपवस्वोदानायमेवच्चोदा
वच्चसेपवस्वद्वाचेमेवच्चोदावच्चसेपवस्वकृतदृष्टाभ्याभ्येवच्चो
दावच्चसेपवस्वश्चोत्रायमेवच्चोदावच्चसेपवस्वचक्षुःभ्याभ्येव
च्चोदसौवच्चसेपवथमात्ममनेमे ॥ २७ ॥ आत्ममनेमे । वच्चोदा
वच्चसेपवस्वोदसेमेवच्चोदावच्चसेपवस्वार्युषिमेवच्चोदावच्चसेपव
स्वद्विश्वाभ्योमेप्रजाभ्योवच्चोदसौवच्चसेपवथाम् ॥ २८ ॥

कोसि । कतमोसिकस्यासिकोनोनामसि ॥ अस्यतेनामामन्दम
द्विथन्त्वासोमेनातीत्युपास ॥ भूम्भुवुंस्वुं सुप्रजाप्रजाभिः
स्याऽसुवीरोवृरिसुसोषुषोषैः ॥ २९ ॥ [३-१२] उष्ट्या
मगृहीतोसिमध्वेस्वोपथामगृहीतोसिमाधवायस्वोपथामगृ
हीतोसिशुक्रायस्वोपथामगृहीतोसिशुचयेस्वोपथामगृहीतो
सिनभसेस्वोपथामगृहीतोसिनभस्यायस्वोपथामगृहीतोसिषे
स्वोपथामगृहीतोस्युर्जेस्वोपथामगृहीतोसिसहसेस्वोपथामगृ

हीतोसिसहस्रायत्त्वोपयामगृहीतोसितपसेत्त्वोपयामगृहीतो
 सितपुस्यायत्त्वोपयामगृहीतोस्यऽहसस्पृतयेत्त्वा ॥ ३० ॥
 [१-१३] इन्द्राग्नीऽआगतम् ॥ इन्द्राग्नीऽआगतऽसुतङ्गी
 ष्मिर्भभोवैरेण्यम् ॥ अस्यपातन्धिथेषिता ॥ उपयामगृहीतो
 सीन्द्राग्निभ्यान्त्वेषतेथोनिरिन्द्राग्निभ्यान्त्वा ॥ ३१ ॥
 [१-१४] आद्यं ॥ आद्यायेऽअग्निभिन्धुतेस्तुणन्तिवृहिरानु

१ आद्ये । अत्र श्रयोवृरियज्ञोचपनयसादयजुषवापुसलक्ष्मोघाघारासृभवत यकारे (इ. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) यकारे परे प्ले
 दीर्घा भवन्ति । तेन घृत्त्वस्याकारस्य दीर्घः । पुवम् अघायत' हृत्वत्रापि दीर्घः ।

षक् ॥ येषामिन्द्रोद्युवासखा ॥ उपयामगृहीतोऽस्यमीन्द्रा
 ष्यान्त्वेषतेयोनिरगमीन्द्राभ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥ [१-१५]
 ओमासश्चर्षणीघृतं ॥ ओमासश्चर्षणीघृतोविश्वेदेवासऽआ
 गत ॥ द्वाश्चांसोद्वाशुषःसुतम् ॥ उपयामगृहीतोऽसिष्विश्वे
 ष्यस्त्वादेवेभ्यऽएषतेयोनिष्विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यः ॥ ३३ ॥
 [१-१६] विश्वेदेवासं ॥ विश्वेदेवासऽआगतशृणुतामऽइमं ॥

१ अत्र पिवालोमम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन चर्षणिसन्देकारस्य दीर्घे चर्षणीघृतं । २ शृणुत मऽइमम् । अत्र शृणुतत्विति-
 प्रणिभवापिवित्सातिहरशा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । इति तकारस्य दीर्घे शृणुतामऽइमम् ।

हवम् ॥ एदम्बेहिनिषीदत ॥ उपयामगृहीतोसिद्विश्वेभ्य
स्त्वादेवेभ्यऽऽपतेयोनिद्विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यः ॥ ३४ ॥
[१-१७] इन्द्रमरुत्वः ॥ इन्द्रमरुत्वऽङ्गुहपादिसोमैर्यथा
शाच्यतेऽअपिबंसुतस्य ॥ तव्यप्रणीतोतवशूरशर्मन्नाविवा
सन्तिकवयः सुयन्त्राः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वामेरुत्व
तऽऽपतेयोनिरिन्द्रायत्वामेरुत्वते ॥ ३५ ॥ [१-१८] मरु
त्वन्तं वृषभं । द्वावृथानमकवारिन्दुव्यहशासमिन्द्रम् ॥

१ बर्हिर्निषीदत अत्र नि सीदत इति पदम् । अत्र ने सीदते (अ य प्रा ३ अ ५६ सू.) इत्यनेन ने परस्य सीदतेत्यत्रस्थकारस्य प्रकार ।

विंश्रासाहुमवसेनूतनाथोग्रं संहोदासिहतहुवेस ॥ उप
 यामगृहीतोसीन्द्राथरवामरुखतऽएषतेथोत्रिरिन्द्राथरवामरु
 खते ॥ [१-१९] उपयामगृहीतोसिमरुखतौवौजसे ॥ ३६ ॥
 [१-२०] सजोषाऽइन्द्र ॥ सजोषाऽइन्द्रसगणोसुरेन्द्रिं
 सोमम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ जहिशत्रुं १ ॥ रपमृधोनुदु
 स्वाथामयङ्कुणहिविश्वतो नं ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राथरवा

१ विश्वासाहम् । अत्र विश्वान्दाकारस्य विश्वसहस्रुवपुपवसुपु (शु य प्रा ३ अ १०१ सू.) इत्यनेन सहपरे दीर्घाकार. । २ (इति शतपथे) ।
 ३ शत्रुं १ ॥ रपमृधः । अत्र स्वर औपशवि. (शु य प्रा ३ अ. १३२ सू.) इत्यनेन नकारस्य स्वरं परे ऋतुस्वारे उपधायामनुनासिक्ये च रूपम् ।

मरुत्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायस्वामुरुत्वते ॥ ३७ ॥ [१-२१]
 मरुत्वाँ २ ॥ इन्द्र । वृषभोरणायपिबासोममनुष्वधम्म
 दाय ॥ आसिञ्चस्वजुठरेमङ्कऽकुम्भिन्त्वदूराजासिप्रतिपत्सु
 तानाम् ॥ उप्रयामगृहीतोसिन्द्रायस्वामुरुत्वतऽएषतेयोनि
 रिन्द्रायस्वामुरुत्वते ॥ ३८ ॥ [१-२२] म्हाँ २ ॥ इन्द्रः ॥
 म्हाँ २ ॥ इन्द्रोनुवदाचर्षणिप्राऽउतद्विबर्हाऽअमिनःसहा

१ मरुत्वोत् इन्द्रः । अघाकारोपधो यकारम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४३ सू.) इत्यनेन स्त्रे परे नकारस्य यकारे कृते उपधायामनुनासिक्ये च यवयोः पदान्तयो
 स्वरमध्ये लोपः. (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारलोपे न परकाल० (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन सन्धेर्निषेधः । तथैष म्हाँ २ इन्द्रः ।

भिदं ॥ अस्मद्द्वयववावृधेव्वीच्यायोरुपुथुःसुकृतकैर्त्तुमि
 ष्मत् ॥ उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायस्वैषतेयोनिष्महेन्द्राय
 त्वा ॥ ३९ ॥ [१-२३] महौ २ ॥ इन्द्रं २ ॥ इन्द्रो
 षऽओजसापुर्ज्ज्व्योवृद्धिमाँ २ ॥ इव ॥ स्तोमैवृत्सस्यवावृधे ॥
 उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायस्वैषतेयोनिष्महेन्द्रायत्वा ॥ ४०
 [१-२४] उदुरत्यम् ॥ उदुरत्यञ्जातवेदसन्दुवंवहन्तिकेतवः ॥

१ कर्त्तुमि । अत्र परतु रेफकाराभ्याम् (शु य प्रा ४ अ. १०१ सू.) इत्यस्यापवादभूतेन ऊमान्त (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन तकारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे च (शु. य प्रा ४ अ १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णे परे व्यञ्जनस्य द्विर्भावनिषेधान्न द्वित्वम् । एतादृशोऽप्यन्येऽपि बोध्यम् ।

दृशेविश्वायसूच्यं स्वाहा ॥ ४१ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवा
नामदेगादनीकञ्छुमिन्नस्यवरुणस्योग्नेः ॥ आप्प्रोद्वावा
पृथिवीऽअन्तरिक्षदसूच्यंऽआत्ममाजगतस्तस्युषञ्चस्वाहा
॥ ४२ ॥ अग्नेजय । सपथारयेऽअस्माद्विश्वानिदेववयना
निविह्वान् ॥ अयोद्वयस्मज्जुहुरागमेनोभूयिष्ठान्तेनमंऽऽ
स्त्रिद्विधेमस्वाहा ॥ ४३ ॥ अयनाः ॥ अयनाऽअग्निर्वा
वस्कृणोत्वेयस्सूच्यः पुरऽपुत्पुमिन्दन् ॥ अयंवाजाअथतुवा

जसाताव्यठंशत्रुञ्जयतुजहृषाणुंस्वाहा ॥ ४४ ॥ रूपेणवहं ॥
रूपेणवोरूपमुब्भयागान्तुथोवोविश्ववेदुविभजतु ॥ ऋतस्य
पथाप्रेतंचन्द्रदक्षिणाविसुंंपरुश्यन्तुरिक्षौच्यतस्वसदुस्यैः
॥ ४५ ॥ ब्राह्मणसुध । विदेयम्पितृमन्तस्यैतृमुत्त्यमृषिमा
र्ष्यठंसुधातुदक्षिणम् ॥ अस्मद्रातोदेवत्राणच्छतप्रदुतार
माविशत ॥ ४६ ॥ अग्मथैस्वा ॥ अग्मथैस्वामह्यंवरुणोददातु

१ विस्व । अत्र वेद्युदय (शु य मा ३ अ ६७ सू.) इत्यनेन वे उपसर्गात्परस्य सकारस्य यकारोदये षकारो भवति । अतो नात्र सकारात्परस्य
वकारोदयस्य वेरुपसर्गस्य सकारस्य षकारः ।

सो मृतस्वमंशीयायुर्दोत्रऽपुंघिमयोमह्यम्प्रतिग्रहीत्रेरुद्गाय
त्वोमह्यैवर्कणोददातुसोमृतस्वमंशीयायुर्दोत्रऽपुंघिवयो
मह्यम्प्रतिग्रहीत्रेबृहस्पतयेस्वोमह्यैवर्कणोददातुसोमृतस्व
मंशीयस्वर्गदोत्रऽपुंघिमयोमह्यम्प्रतिग्रहीत्रेयुमायस्वोमह्यै
वर्कणोददातुसोमृतस्वमंशीयुहयोदोत्रऽपुंघिवयोमह्यम्प्रति
ग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥ कोदात् ॥ कोदोत्कस्माऽअदोत्कामोदो
त्कामायादात् ॥ कामोदोत्कामः प्रतिग्रहीताकामैतस

॥ ४८ ॥ [८-२५] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां सप्तमोऽध्यायः
॥ ७ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ उपयामगृ-
हीतोऽस्यादित्येभ्यः पंच, वाममद्यद्वे, सुरार्मास्येका, बृहस्प-
तिसुतस्यद्वे, हरिरसिचतस्रः, समिन्द्रेऽष्टौ, माहिः पंच,
ऽएजतुदशमास्यः पंचा, तिष्ठैका, युक्ष्वाह्येके, न्द्रमिद्वैका,
अस्मान्नद्वे, ऽभेपवस्वो, तिष्ठन्न, दृश्रमु, दुत्यभैकैका, जिह्वा
द्वे, विनइन्द्र, वाचस्पतिं, विश्वकर्मन्नेकैका, मयेत्वाचतस्र,

इहरतिस्त्रिः, परमेष्ठीदश, त्रयोविंशतिस्त्रिषष्टिः ॥ [अ. ८
मं. ६३ अनु. २३] हरिः ॐ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपया
मगृहीतोस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥ विष्णुऽउरुगात्रेषतेसोमस्त्व
रेक्षस्वमात्वादमन् ॥ १ ॥ कदाचेन । स्तरीरसिनेन्दसश्चिसि
दाशुषे ॥ उपोपेनुमघवेदमथऽइह्वतेदानेन्दुवस्यपृच्यतऽआ
दित्येभ्यस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचेन । प्रथुच्छस्यमेनिपासिज
न्मनी ॥ तुरीयादित्येसर्वेनन्तऽइन्द्रियमातस्त्वावेभृतान्दि

ब्यादित्येभ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ अशोद्वानाम् ॥ अशोद्वानाम् ॥
 मप्रत्यतिसुम्नमादित्यासो भवतामृडयन्तः ॥ आवोव्वाचो
 सुमतिव्वृत्त्यादुहोश्चिद्वावरिवोवित्तरासदादित्येभ्यस्त्वा
 ॥ ४ ॥ द्विवस्वन्नादित्य ॥ द्विवस्वन्नादित्यैषतेसोमपीथस्त
 सिम्भम्भस्त्व ॥ अदस्ममैनेवचसेदधातनुचदाशीदादम्पती
 वामम्भन्तः ॥ पुमादपुत्रो जायते द्विन्दतेवस्वधा द्विश्वाहारपः
 एधतेगृहे ॥ ५ ॥ [५-१] वाममद्य । सवितव्वामसुश्चोदिवे

१ भवत मृडयन्त । अत्र ऋणुत्विभिन्नभवतपिवेत्सतिष्ठका मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे दीर्घे भवता मृडयन्तः ।

दिवंब्राममुस्मभ्यं हसावीहं ॥ ब्रामस्य हि क्षयस्य देवभूरुर्याधि
 रावामिभाजं स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोसि । सावित्रो
 सिचनोधाश्चनोधाऽअसिचनोमयिधेहि ॥ जिह्वयं जज्ञिह्व
 यज्ञपतिभर्णाय देवाय स्वासावित्रे ॥ ७ ॥ [२-२] शतम्
 ॥ ३०० ॥ उपयामगृहीतोसि । सुरभर्मासिसुप्रतिष्ठानो बहुदु
 क्षायुनमं ॥ विश्वेभ्यस्स्वादुर्वेभ्यऽएषते योनिर्विश्वेभ्य
 स्स्वादुर्वेभ्यः ॥ ८ ॥ [१-३] उपयामगृहीतोसि ॥ उप

यामगृहीतोसिबृहस्पतिमुतस्यदेवसोमत्सइन्द्रोसिन्द्रियावतुं
 पत्कीवतोग्रहौ २ ॥ सऋद्धासम् ॥ अहम्परस्तादुहमुवस्ता
 ब्रदुन्तारिक्षन्तदुमेपिताभूत् ॥ अहं सूच्यमुभयतोदृशोहि
 न्दुवानाम्परमङ्गुहायत् ॥ ९ ॥ अग्ना ३ ॥ सइपत्कीवन् ॥
 अग्ना ३ ॥ सइपत्कीवन्त्सज्देवेनस्वष्टुसोमम्पिबुखाहो ॥
 प्रजापतिर्बृषासिरेतोधारेतोमथिधेहिप्रजापतेस्तेषुषणोरितो

१ दृहस्पतिमुतस्य । अत्र भाविभ्य. स. पं समानपदे (शु य प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य पत्वे प्राप्ते अलुसन्तनोषु दृहस्पति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन समानपदे सस्य प्रकृतिभावविधानात् पत्वम् । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च सदां. (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति प्रकारस्य द्विव्यम् ।

धसोरितो धामशीय ॥ १० ॥ [२-४] उपयामगृहीतोसि ॥
 उपयामगृहीतोसि हरिसिहारियोजुनो हरिर्बभ्यान्त्वा ॥ हृष्यो
 क्तुर्नास्त्यसहसोमाऽइन्द्राय ॥ ११ ॥ वस्तै । ऽअश्वसनि
 बर्भक्षोयोगोसनिस्तस्यतऽइष्ट्व्यजुषस्तुतस्तोमस्यशस्तोक्ष्य
 स्योपहृतस्योपहृतोभक्षयामि ॥ १२ ॥ दुवकृतस्येनसं ॥
 दुवकृतस्येनसोव्यजनमसिमनुष्यकृतस्येनसोव्यजनमसिपि
 तुकृतस्येनसोव्यजनमस्यारमकृतस्येनसोव्यजनमस्येनसऽए

१ गोसमिस्त । भाविभ्य स ष समानपदे (छ. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन पत्वमासौ अत्रुसन्त० (३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन तिपिच्यते ।

नसोवयजनमसि ॥ यच्चाहमेनोविद्धांश्चकार्यच्चाविद्धांस्तस्य
 सर्वस्येनसोवयजनमसि ॥ १३ ॥ संवर्चसा ॥ संवर्चसापथसासन्त
 नूभिरगन्धमहिमनसासठंशिवेन ॥ त्वष्टासुदत्रोद्विदधातुराथो
 नुमाहुतद्वोयद्विष्टम् ॥ १४ ॥ [४-५] समिन्द्र । णोमनसाने
 षिगोभिःसठंसुरिभिर्मघवन्त्संस्वस्त्या ॥ सम्ब्रह्मणाद्विव
 क्तुंयदस्तिस्तुसन्देवानां सुमुतौयद्वियानां स्वाहा ॥ १५ ॥

१ समिन्द्रणो । अत्र इन्द्र न इति पदद्वयेन भाविभ्य० (शु य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदत्वाभावाणत्वाप्राप्तौ निपण्णायथवाहण ।
 मिन्द्रऽपणस्परीणीयते समिन्द्रण० (शु य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन णत्व निपालते ।

संबच्चैसा ॥ संबच्चैसापयसासन्तनूभिरगह्महिमनसासठशि
वेन। त्वद्वा सुदत्रो विदधातुरायोनुमाहुतह्वोयाद्विलिह्म ॥ १६ ॥
धातारातिः। सवितेदञ्जुषताम्प्रजापतिर्बिधिपादुवोऽअग्निः ॥
त्वद्वा विष्णुः प्रजयासठरराणायजमानायिह्विणन्दधात
स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगावः ॥ सुगावो देवोऽसदनाऽअकर्मयऽ
आजग्भमेदठसर्वनञ्जुषाणाः ॥ भरमाणो ब्रह्मानाहुवीच्छय
स्मभेधत्तवसवो बभूनु स्वाहा ॥ १८ ॥ यौ २ ॥ आवह ॥

सौं २ ॥ ऽआवहऽउशुतोदेवदेवास्तादग्नेरयस्वेऽअग्नेसुधस्थे ॥
जुक्षिवाँसंःपपिवाँसं श्रुविश्वेशुहूर्म्मंँसुरातिष्ठतानु
स्वाहा ॥ १९ ॥ बृयद्वहि । त्वाप्प्रयतिशुशेऽशुस्मिन्नग्नेहोतार
सवृणीमहीह ॥ ऋधगथाऽऋधगुताशमिष्ठाँप्रजानदधुन्नमं
पयाहिब्रिह्वान्स्वाहा ॥ २० ॥ देवागतुविदँ ॥ देवागतुविदोगा
तुंब्रिस्वागतुमिता ॥ मनसस्पतऽहुमन्देवशुशँस्वाहुवाँतियाँ
॥ २१ ॥ अशशुन्नम ॥ अशशुन्नङ्गच्छशुन्नपतिङ्गच्छस्वाँच्योनि

ज्ञच्छ्रस्वाहा ॥ एषतेयज्ञोचक्षपतेसहस्रसूक्तवाकंसर्ववीरस्तञ्ज
 षस्त्रस्वाहा ॥ २२ ॥ [८-६] माहिःमाहिर्भर्मापृदाकुं ॥
 उरुहिराजोवरुणश्चकारसूच्यायपन्थामश्वेतवाऽकं ॥ अप
 कुपाद्वाप्प्रतिधातवेकरुतापवृक्काहेदशुविधीञ्चित् ॥ नसोवरुणा
 ग्रामिद्वितेवरुणस्यपाराः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकम् ॥ अग्ने
 रनीकमुपऽआविवेशोपाद्वापात्प्रतिरक्षन्नसूच्याम् ॥ दमेदमेसु

१ हृदयाधिधञ्चित् । अत्र अश्वरश्मिसुतिसुमतिश्चसुतचारयद्यणिसेदिसेन्द्रियधारयवित्रभहुरवयुनाश्वस्यहृदय० (शु य प्रा ३ अ १८ सू) हृदयेन
 वकारे परे हृदयाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अतो हृदयन्नाब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मिधैच्यक्ष्यग्नेप्रतितजिह्वायुतमुच्यरण्यास्वाहा ॥ २४ ॥ समु
 द्रते ॥ समुद्रैतेहृदयमुपसृजन्तःसन्त्वाविशोन्त्वोषधीरुतापः ॥
 अन्नस्यस्वायज्ञपतेसुक्लौक्लौनमोवोकेविधेमअस्वाहा ॥ २५ ॥
 देवीरापः ॥ देवीरापऽणुषवोगर्भस्तर्हसुष्पीतदुसुभृतम्बिभृत ॥
 देवसोमेषतेलोकस्तस्मिन्सुश्चवक्ष्वपरिचवक्ष्व ॥ २६ ॥ अवं
 श्रुथनिचुम्पुण । निचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवंदुवैद्वकृतमे
 नोयासिषमवमर्यैर्ममर्यैकृतम्पुराणोद्वरिषस्पाहिडेवा

नां सुमिदसि ॥ २७ ॥ [५-७] एजंतुदशमास्यः ॥ एजं
तुदशमास्योग्भोज्यैरायुणासुह ॥ यथायंद्वायुरेजतिथथासम
इएजति ॥ एवायन्दशमास्योऽस्रज्जैरायुणासुह ॥ २८ ॥
यस्यैत । यत्रियोग्भोज्यैयोनिहिरण्ययी ॥ अङ्गान्यह
तायस्यतम्भुत्रासमजगिमुंस्वाहा ॥ २९ ॥ पुरुदुस्मोवि
षुरूपः ॥ पुरुदुस्मोविषुरूपऽइन्दुरन्तम्भुहिमानमानञ्जुधी
रः ॥ एकपदीन्द्विपदीत्रिपदीश्चतुष्पदीमुष्ट्यापंढुिम्भुवनानु ।

प्रथन्तां स्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतो यस्य ॥ मरुतो यस्य हि क्षये
 पाथादिवो विमहसं ॥ ससुगोपातसोजनं ॥ ३१ ॥ मही
 द्यौः । पृथिवी च नऽद्रुमँ च्युश्मिमिक्षताम् ॥ पितृतामोभरी
 मभिः ॥ ३२ ॥ [५-८] आतिष्ठ । वृत्रहृन्नथै च्युक्तातेषु
 हर्मणाहरी ॥ अर्वाचीनुदसुतेमनोग्नावाकृणोतुञ्जभुना ॥
 दुपयामगृहीतोसीन्द्रायस्वाषोडशिनऽष्टपतेषो निरिन्द्रायस्वा

१ अत्र पिवा सोमम् (शु. य. प्रा. अ. १३० सू.) इत्यनेन पाथ इत्यस्य हस्वाकारस्य दीर्घः । २-आतिष्ठ वृत्रहृन् । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् । (शु. य. प्रा. अ. १०४ सू.) तिष्ठेत्येतत्पदं दीर्घमापद्यते यद्याद्युदात्तं भवति । इत्यनेन विधीयमानो दीर्घाकार- आतिष्ठपदस्य आद्युदात्तस्वाभावेन न दीर्घः ।

षोडशिनै ॥ ३३ ॥ [१-९] अक्ष्ववाहि । केशिनाहरीवृषणा
 कक्ष्वयुष्या ॥ अथानऽइन्द्रसामपागिरामुपश्रुतिञ्जर ॥ उप
 ग्रामगृहीतोसीन्द्राथस्वाषोडशिनऽष्टषतेषोन्निरिन्द्राथस्वाषो
 डशिनै ॥ ३४ ॥ [१-१०] इन्द्रमित् ॥ इन्द्रमिच्छरीबृहतोष्मति
 दृष्टशवसम् ॥ ऋषीणाञ्चस्तृतीरुपथे नञ्चमानुषाणाम् ॥ उप
 ग्रामगृहीतोसीन्द्राथस्वाषोडशिनऽष्टषतेषोन्निरिन्द्राथस्वाषो
 डशिनै ॥ ३५ ॥ [१-११] अस्मभान्न । ज्ञातःपरोऽअह्योऽअ

१ अत्र पिचा मोमम् (इ. य. प्रा. ३ अ १३० सू.) इत्यनेन, अकारस्य वीर्षे युक्त्वाहि इति ।

स्तियऽआविवेशुभुवनानिद्विश्वा ॥ प्रजापतिहृत्प्रजयासऽ
 रराणस्त्रीणिज्ज्योतींषिसचतेसषोडशी ॥ ३६ ॥ इन्द्रश्च ।
 सुम्नाङ्कुराञ्जितौतेभक्षञ्जकतुरग्रऽएतम् ॥ तयोरुहमनुभ
 क्षमभक्षयामिवाग्दुवीजुषाणासोमस्यतृप्यतुसहस्राणनेस्वा
 हा ॥ ३७ ॥ [२-१२] अग्नेपवस्व ॥ अग्नेपवस्वखापाऽअस्मे
 बर्चैःसुवीर्यम् ॥ दधङ्कृयिममथिपोषम् ॥ दुपुयामगृहीतोस्य
 ग्नयेत्वावर्चसऽएषतेयोनिरग्नयेत्वावर्चसे ॥ अग्नेवर्चस्विद्व

सुखीरवन्दुवेष्वसिद्धिस्वस्वानुहम्मनूष्येषुभूयासम् ॥ ३८ ॥
[१-१३] उत्तिष्ठन्नोजसा ॥ उत्तिष्ठन्नोजसासुहपीरवीशिष्येऽ
अवेपथं ॥ सोममिन्द्रचमसुतम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय
रवौजसऽपृषतेयोनिरिन्द्रायत्वौजसे ॥ इन्द्रौजिष्टौजिष्टुस्त्व
न्दुवेष्वस्योजिष्टोहम्मनूष्येषुभूयासम् ॥ ३९ ॥ [१-१४]
अहश्श्रमस्य । केतवोविरश्मयोजनौ ॥ ५अनु ॥ आजन्तोऽ
अभ्नयोयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूक्ष्मायत्वाभ्राजाथैषते

सोनिहंसूर्ध्वीयत्वाब्भ्राजाय ॥ सूर्ध्व्यब्भ्राजिष्ठिब्भ्राजिष्ठिस्त्व
 न्दुर्वेष्वसिब्भ्राजिष्ठोहम्मनूष्येषुभूयासम् ॥ ४० ॥ [१-१५]
 उडुरयम् ॥ उडुरयञ्जातवेदसन्देववहन्तिकेतवः ॥ दृशेवि
 श्वायिसूर्ध्वीम् ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्ध्वीयत्वाब्भ्राजायैषते
 सोनिहंसूर्ध्वीयत्वाब्भ्राजाय ॥ ४१ ॥ [१-१६] आजिग्भ ॥
 आजिग्भकेलशम्भ्यात्वाविशेन्तित्वन्दवः ॥ पुनरुर्जानिवत्स
 सुसानः सुहस्रन्धुषक्ष्वोरुधारोपयस्वतीपुनस्माविशताद्वियिः

॥ ४२ ॥ इडेरन्ते ॥ इडेरन्तेहृद्येकाम्येचन्द्रेऽप्योवेदितिसर
 खतिमहिद्विश्रुति ॥ एतातेऽअग्नेनामानिदुवेऽभ्योमासुकृत
 म्भूतात् ॥ ४३ ॥ [२-१७] द्विनः ॥ द्विनऽइन्द्रसृधोजहि
 नीचार्यच्छृतश्च्युतः ॥ ओऽअस्मौ २ ॥ २अभिदासुर्यध
 रङ्गमथात्मः ॥ उपुथामगृहीतोऽीन्द्रायस्वाधिसृधऽएषते
 योनिरिन्द्रायस्वाधिसृधे ॥ ४४ ॥ [१-१८] वृचस्पति ॥

१ अस्य नामानि । अत्र नामानिपदस्यस्य लिखन्वो बहुलम् (शु. य प्रा ३ अ १८ सू) इति सूत्रेण पदान्तीयस्य लिखन्व्यस्य लोपे प्राप्तेऽपि सूत्रे
 बहुलम् ग्रहणात्कश्चित्त भवति । तेन नात्र लोपः । २ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते गमयाताम् ।

विश्वकर्म्मणामतयेमनोजुवंवाजेऽञ्जुद्याहुवेम ॥ सनोद्विश्वा
 निहवनानिजोषाद्विश्वशम्भुर्वसेसाधुकर्म्मा ॥ उपयामगृही
 तोसीन्द्रायस्वाविश्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायस्वाविश्वक
 र्मणे ॥ ४५ ॥ [१-१९] विश्वकर्म्मदहविषा ॥ विश्वकर्म्म
 दहविषावद्धनेनत्रोतारुमिन्द्रमकृणोरवच्छम् ॥ तस्मैद्विशुं
 समनमन्तपूर्वीरयभुग्नोविहृद्योयथासत् ॥ उपयामगृहीतो

१ अद्य हुवेम । अत्र अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु- (शु य. प्रा ३ अ ११५ सू) इत्यनेन अद्येतत्पदं हस्वहकारतकारचकारभवत-
 वृणीमहेदेवेषु परेषु दीर्घमापद्यते । इति हकारे परे अयान्वाकारो दीर्घो जातः । तेन अद्याहुवेम इति ।

सीन्द्राय त्वाविश्वकर्मणऽएषतेषो निरिन्द्राय त्वाविश्वक
र्मणे ॥ ४६ ॥ [१-२०] उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
गृहीतोस्यग्भयै त्वागायेत्र च्छन्दसङ्ग्लामीन्द्राय त्वात्रिष्टुप्छ
न्दसङ्ग्लामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसङ्ग्लाम्यन
दुप्तैभिर्गुरः ॥ ४७ ॥ ब्रेशीनान्त्वा ॥ ब्रेशीनान्त्वोपत्क्षमेन्नार्ध
नामिकैकनानान्त्वोपत्क्षमेन्नार्धनोमिभेन्दनानान्त्वोपत्क्षमे
न्नार्धनोमिभेदिन्त्वमानान्त्वोपत्क्षमेन्नार्धनोमिभेधुन्त्वमाना

नत्वापत्नमन्नाधूनोमिशुक्रन्त्वाशुक्रऽआधूनोम्यह्नोरुपेसूच्य
 स्यरेरिशमर्षु ॥ ४८ ॥ ककुभट्छुपं । वृषभस्यरोचतेषूह
 च्छुक्रःशुक्रस्यपुरोगाःसोमःसोमस्यपुरोगाः ॥ अतेशोमादा
 अभ्यन्नामेजागृवितस्मैरवागृह्णामितस्मैतेसोमसोमायसा
 हा ॥ ४९ ॥ उशिक्त्वम् ॥ उशिक्त्वन्देवसोमाग्नेऽग्निथम्पाथो
 पीहिद्वेशीरवन्देवसोमेन्द्रस्यग्निथम्पाथोपीहसुस्मत्सखास्व
 न्देवसोमेद्विश्वेषान्देवानाग्निथम्पाथोपीहि ॥ ५० ॥ [४-२१]

इहरतिः ॥ इहरतिरिहरं मच्छमिह दृतिरिह स्वधृतिस्वाहा ॥
उपसजनधेरुणाम्मात्रेधेरुणोमातरन्धयन् ॥ रोयस्पोषमेस्मा
सुदीधरस्वाहा ॥ ५१ ॥ सत्रस्यऽक्रद्धिः ॥ सत्रस्यऽक्रद्धिः
स्यगदमज्ज्योतिरुचताऽअभूम ॥ दिवभृथिद्वयाऽअद्यारुहासा
विदाम्दुवान्सुज्ज्योतिः ॥ ५२ ॥ अवन्तम् ॥ अवन्तमि
न्द्वापर्वतापुरोयुधायोनः पृतन्यादपृतन्यमिद्धं त्रैज्यैतन्त
मिद्धतम् ॥ दुरेचत्तायच्छन्सुद्धं नुच्यदिनक्षत् ॥ अस्मा

कुहुरात्रुपरिशरव्विश्वतोदुर्भामादुर्षीष्टव्विश्वतः ॥ भूर्भुवुंस्वः
 सुप्रजाः प्रजाभिः ॥ स्यामसुवीराव्वीरैः सुपोषांषोषैः ॥ ५३ ॥
 [३-२२] परंसेष्टयुभिधीतं । प्रजापतिव्वीचिध्याहृतायाम
 न्धोऽअच्छेतंसवितसुह्यांविश्वकर्ममादुिक्षायाम्पषासोमक्र
 यणयामिन्द्रश्च ॥ ५४ ॥ इन्द्रश्च । मरुतश्चक्रुयायोपोस्थितो
 सुरंपुण्यमानोमित्रः क्रीतोव्विषणुः ॥ शिपिविष्टुऽकुरावासन्नो

१ परमेष्ठयभिधीतः । अत्र परमेस्थ्यभिधीतः इत्यत्र भाविभ्यः सः सं समानपदे (शु य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन लकारस्य षत्वे वात्तयौ-
 मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन षकारापरौ तथौ मूर्धन्यत्वमापद्यते । तकारस्य टकारो थकारस्य उकारो भवतीति ज्ञेयम् । एवं थकारस्य
 टकारे कृते ऊष्मान्ताभ्यश्च स्पर्शा. (शु य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

विष्णुर्नरन्धिषः प्रोह्यमाणुंसोमः ॥ ५५ ॥ प्रोह्यमाणुं
 सोमः ॥ प्रोह्यमाणुंसोमः आगतो वरुणऽआसन्ध्यामासन्धो
 ग्निराग्भीकृऽइन्द्रो हविर्द्विनित्यवोपावद्विह्वयमाणो विश्वेदेवाः
 ॥ ५६ ॥ विश्वेदेवाः ॥ विश्वेदेवाऽअदृशुषुदृशुप्तो विष्णुरा
 प्रीतुपाऽआप्याद्यमानो यमः सयमानो विष्णुः सन्धियमा
 णो द्वायुः पयमानः शक्रः पृतः शक्रः क्षीरः श्रीमन्थीसः कुश्रीवि

१ आप्याद्यमान । अत्र आप्यायमानो यमो (अ य प्रा. ४ अ. १५१ सू.) इत्यनेन द्वि यकारा सयोगा भवन्ति तेन द्वियकारे कृते पुन-
 सृतीये क्रमजे यकारे प्राप्ते तस्य निषेधः ।

कृते पुन-

श्रेद्देवाः ॥ ५७ ॥ विश्वेदेवाः ॥ विश्वेदेवाश्चसुसेषूद्दीतोसुहो
 मायोद्यतोरुद्गोह्यमानोद्वातोब्भ्यावृत्तोनूचक्षुःप्रतिन्ख्यातो
 भक्षोभक्ष्यमाणःपितरोनाराशेदसाःसुन्नःसिन्धुः ॥ ५८ ॥
 सुन्नःसिन्धुः ॥ सुन्नःसिन्धुरवमथायोद्यतःसमुद्रोभ्यवद्विह
 यमाणःसलिलःप्रप्लुतोययोरोजसास्क्वभितारजाःसिञ्जीर्य
 भिव्वीरतंमोशविद्धा ॥ आपत्यतेऽअप्रतीतासहोभिर्विष्णोऽ
 अगुन्वरुणापूर्वद्वतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवम् ॥ देवान्दिवम्

गन्धुश्चरततोमाइविणमकुमनुष्यानुन्तारिक्षमगन्धुश्चरततो
माइविणमकुपितुन्धुथिवीमगन्धुश्चरततोमाइविणमकुयङ्कुञ्ज
लोकमगन्धुश्चरततोमभइमभृत् ॥ ६० ॥ चतुस्त्रिंशत्
धयाददन्ते ॥ तेषाञ्छ्रिंशत्तन्तवोयद्वितत्करेयऽइमंयत्रांस्व
अप्येतुद्वान् ॥ ६१ ॥ अत्रस्यदोहः ॥ अत्रस्यदोहोवित
तंपुरुत्रासोऽथद्वयाद्विमभवात्तान् ॥ अत्राद्युक्त्वमहिमे

प्रजायां रुयस्पोषं द्विश्रुमायुरशीथुस्वाहा ॥ ६२ ॥ आप
वस ॥ आपवसुहिरण्यवृद्धश्रवत्सोमद्वीरवत् ॥ द्वाजुङ्गोमं
न्तुमाभरुस्वाहा ॥ ६३ ॥ [१०-२३] ॥ इति श्रीवाजसनेय
संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु
वाकसूत्रम् ॥ देवसवितश्चतस्र, इंद्रस्थवज्रः पंच, देवस्थाहं
दशा, पर्येस्वाहातिस्रो, वाजस्येममष्टा, वग्निरैकाक्षरेणचतुष्कौ,

१ हिरण्यवृद्धवत् । अत्र अश्वशब्दस्य चत्परे अश्वरश्मि० (शु य प्रा. ३ अ ९८ सू) इत्यनेन अश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारे प्राप्ते नाश्ववृद्धि-
रप्यात् (शु य. प्रा. ३ अ. ९९ सू) इत्यनेन हिरण्यशब्दात्परस्याश्वशब्दाकारो न दीर्घ इति निषेधान्नात्राश्वशब्दाकारो दीर्घः ।

षडैचतुष्को, सवितात्वाद्दे, अष्टौचत्वारिंशत् [अ. ९ सं. ४०
अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवसवितं ॥ देवसवितं ॥ प्रसुवयुश्मप्रसु
वयुश्मपतिश्मगाय ॥ द्विद्योगं नद्युर्वः केतुपूः केतन्नं पुनातुवाच
स्मपतिर्वाजिज्ञं स्वदतुसाहा ॥ १ ॥ अथ सद्धन्त्वा । नृपदश्मनं
सद्धमुपथामगृहीतोसीन्द्राय रवा जुष्टुगृह्णाभ्येषते यो निरिन्द्रो
य रवा जुष्टुतमम् ॥ अथ सुषद्धन्त्वा घृतसद्धव्या भसद्धमुपथाम
गृहीतोसीन्द्राय रवा जुष्टुगृह्णाभ्येषते यो निरिन्द्रो य रवा जुष्टुत

मम् ॥ पृथिविसदन्त्वान्तरिक्षसद्विद्विसदन्देवसदन्नाकसदं
 मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टङ्गुलाम्येषतेथोनिरिन्द्राय
 त्वाजुष्टतमम् ॥ २ ॥ अपांरसम् ॥ अपांरसमुद्धयसुह
 सूर्यसन्तं समाहितम् ॥ अपांरसस्यथोरसस्तवागृल्लाम्य
 तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टङ्गुलाम्येषतेथोनिरिन्द्रा

१ पृथिविसदन्त्वा । अत्र भाविभ्य. स ष समानपदे (शु य. प्रा ३ अ ५६ सू) इत्यनेन समानपदे पत्वप्राप्तौ पृथिविद्विद्युपरिचर्षणि-
 शकुनियाम्य (शु य प्रा ३ अ ८३ सू) इत्यनेन पृथिविपरस्य सस्य षत्वनिषेध. । एवं द्विसदन्देवसदम् इत्यादिषु बोध्यम् । २ अपां
 रसम् अत्र । दीर्घादूर्द्धमात्रा पूर्वाचाध्यर्द्धौ (शु य प्रा. ४ अ १४९ सू) इत्यनेन दीर्घात्स्वरात्परोऽनुस्वारोऽर्धमात्राकालो भवति तेन अपामित्य
 स्याऽऽकारात्परस्य मकारस्यानुस्वारस्यार्द्धमात्राप्रदर्शको हस्वो गुंकारोऽत्र ज्ञेयः । एव अपांरसस्य । रजांति, प्रजायांरायस्योषम् ।

यत्वा जुष्टतमम् ॥ ३ ॥ ग्रहांऽऊर्जाहुतयः ॥ ग्रहांऽऊर्जाहुत
योऽध्यन्तो विप्रायसुतिम् ॥ तेषां विविदिशि प्रियाणां ब्रह्मिषमर्जु
समं ग्नमसु पर्यामर्गृहीतोऽसिन्द्वायत्वा जुष्टं ब्रह्मिषयेते यानि
रिन्द्वायत्वा जुष्टतमम् ॥ सम्पृचोऽस्यैः सम्मभिर्इणपुङ्गुविपृचो
स्त्यो विमप्योऽमनापुङ्गुम् ॥ ४ ॥ [४-१] इन्द्रस्य वज्रः ॥
इन्द्रस्य वज्रोऽसि ब्राह्मणस्यैः स्वयथां वा जहसेत् ॥ वाजस्यनुप
सर्वमातरं मृहीमदिति नामैद्यथसाकरामहे ॥ सत्यामिदं विष्णु

मभुवन्माविवेशतस्याज्ञोद्वेषःसवितोद्यम्भसाविषत् ॥ ५ ॥
 अप्सुन्तः॥ अप्सुन्तरमृतमपसुमेषजमपामुतप्प्रशोस्तोष्व
 श्चाभवत्त्राजिनः ॥ देवीरापोयोवऽकुम्भिःप्रतृप्तिंकेकुकुम्भा
 द्वाजुसास्तेनायंवाजंसेत् ॥ ६ ॥ वातोवा ॥ वातोवामनो
 वागन्धुर्वाःसप्तविंशतिः ॥ तेऽअग्नेश्चमथुञ्जैस्तेऽअस्मि
 ज्जवमादधुः ॥ ७ ॥ वातरुहाभव । वाजिद्व्युक्त्यमानुऽइन्द्र
 स्येवदक्षिणंश्चैधि ॥ सुञ्जन्तुत्वामुरुतोद्विश्ववेदसुऽआतोर्व

ॐ प्रस्त्रु ज्वन्दधातु ॥ ८ ॥ ज्वोयः ॥ ज्वोयः ॥ ज्वोयः ॥ ज्वोयः ॥
गुहायः ॥ इत्यने परीतोऽअचरच्चवाते ॥ तेननोवाजिद्वलवाऽव
लेनवाजिद्वलभवसमनेचपारयिष्णुः ॥ वाजिनोवाजजितो
वाजंठः सारिष्णुन्तो बृहस्पतेर्भागमवजिग्यत ॥ ९ ॥ [५-२]
द्वस्याहम् ॥ द्वस्याहः सवितुः सवेसत्यसवसो बृहस्पतेरुत्त
मन्नाकं रुहेयम् ॥ द्वस्याहः सवितुः सवेसत्यसवसोऽइन्द्रस्यो
रुमन्नाकं रुहेयम् ॥ द्वस्याहः सवितुः सवेसत्यसवसो

बृहस्पतेरुत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ देवस्योहृत्सवितुःसवेसृत्यप्त्र
 सवसुऽइन्द्रस्योत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्पतेर्वाजम् ॥
 बृहस्पतेर्वाजोअथबृहस्पतयेवाचंवदत्तबृहस्पतिर्वाजोआप
 यत ॥ इन्द्रेवाजोअथेन्द्रोअथेवाचंवदुतेन्द्रेवाजोआपयत ॥ ११ ॥
 एषावः ॥ एषावुंसासुत्यासुंवागंभृद्यथोबृहस्पतिर्वाजोम
 जीजपुताजीजपुतंबृहस्पतिर्वाजंवनस्पतयोविमुच्यङ्गम् ॥
 एषावुंसासुत्यासुंवागंभृद्यथेन्द्रेवाजोमजीजपुताजीजपुतेन्द्रे

वाङ्मनस्पतयोविमुच्यद्दम् ॥ १२ ॥ देवस्याहम् ॥ देवस्याह ६
 सावितुःसुर्वसुस्थप्रसवसोबृहस्पतेर्वाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनो
 वाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनो
 वाङ्मनो ॥ १३ ॥ एषस्यः ॥ एषस्यवाङ्मनोवाङ्मनोवाङ्मनो
 तिग्नीवायाम्ब्रह्मोऽअपिकेक्षऽओसनि ॥ क्रतुन्दधिक्राऽअ
 नुसुहसनिष्यदत्पथामङ्कांस्सन्वापनीफणरस्वाहा ॥ १४ ॥

१ एष सः वाजी । अत्र स एव च (इ. य. प्रा ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रेण स्वपरे व्यञ्जने एष इत्यस्य विसर्गस्य लोपः । तथैव स्य इत्यस्य वाजी-
 वदिते वकारे व्यञ्जने परे विसर्जनीयस्य लोपः । तेन एषस्वाजी । अत्र लोपागमविकारप्रकृतिभावाना चतुर्णां सन्धीना मध्येऽय लोपानामा सन्धिविधेयः ।

उतस्मम ॥ उतस्ममास्युद्रवतस्तुरण्यतःपुष्पनिर्घवेरनुवातिप्र
 गच्छिनः ॥ इथेनस्येवैकजतोऽअङ्कुसम्परिद्वयिक्कावणः
 सहोज्जातिरित्रतुंसाहा ॥ १५ ॥ शन्नः ॥ शन्नोभवन्तुवा
 जिनोहवेषुडेवतातामितद्रवःस्वर्काः ॥ जम्भयन्तोहिबृकड
 रक्षांसिसनेम्यस्मद्यथवन्नमीवाह ॥ १६ ॥ तेजः ॥ तेजोऽ
 अधन्तोहवनंश्रुतोहवंबिश्चेशृणवन्तुवाजिनोमितद्रवः ॥ सह
 सुसामेधसातासानिष्यवोमहोयेधनंहुसमिथेषुजभिरे ॥ १७ ॥

व्राजैवाजेवत । व्राजिनो नो धनेषु द्विष्पाऽअमृताऽऋतज्ञां ॥
अस्यमर्द्धंऽपिबतमादयच्छन्तुऽस्ताथातपुथिभिर्देवयानैः ॥ १८ ॥
आमा ॥ आमाव्राजस्यप्रसवोजगम्यो देमे द्यावापृथिवीद्विश्च
रूपे ॥ आमागन्तामिपुतरामातराचामासोमोऽअमृतस्वेनग
म्यात् ॥ व्राजिनोव्राजजितोव्राजठऽससवाऽंसोबृहस्पते
र्भ्रांगमवजिघ्रतनिमृजानाः ॥ १९ ॥ [१०-३] आप
येस्वाहा । स्वापयेस्वाहापिजायेस्वाहाऽऋतवेस्वाहावसवेस्वाहा

हुंर्षतये स्वाहा ह्रैमुग्घायु स्वाहा भुग्घायु वै न षडशिनानु स्वाहां वि
 नु षडशिनं ऽ आन्त्यायु नानु स्वाहान्त्यायु भौवनानु स्वाहा भुवन्स्य
 पतये स्वाहा धिपतये स्वाहा ॥ २० ॥ आयुच्युज्ञेन । कल्प
 ताम्प्राणोयुज्ञेन कल्पताञ्छुच्युज्ञेन कल्पतांश्रोत्रच्युज्ञेन
 कल्पताम्पुष्ट्युच्युज्ञेन कल्पताँच्युज्ञोच्युज्ञेन कल्पताम् ॥ प्रजा
 पते षड्प्रजा ऽ अभुमस्वर्देवा ऽ अगदमासृता ऽ अभूम ॥ २१ ॥

१ अहर्षत्तये । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते, अहपत्तो रेफम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन
 पतिसन्धे परे अहरित्यस्य विसर्जनीयस्य रेफः । तत ऊत्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

अत्रियुदिवसिमिमाचुद्विश्वाभुवन्वानिसुम्भ्याद् ॥ अदित्सन्तन्दा
 पयतिप्पज्ञानन्त्सनोरथिदुसद्वविरुभिथच्छतुस्वाहा ॥ २४ ॥
 वाजस्यनु । असुवऽआर्बभूवेमाचुद्विश्वाभुवन्वानिसुम्भ्यात् ॥
 सनेमिराज्ञापारियातिद्विह्वाद्भ्रजाम्पुष्टिष्टुष्टुयमानोऽअस्मेस्वा
 हा ॥ २५ ॥ सोमदुराजानम् । सोमदुराजानुभवसेग्निम्
 द्धारभामहे ॥ आदित्याद्विष्वणुदसूद्युम्ब्रह्मणश्चैष्टुष्टुस्प
 त्तिष्टुस्वाहा ॥ २६ ॥ अर्च्यमणम्बृष्टुस्पतिम् ॥ अर्च्यमण

भृहस्पतिमिन्दुन्दानायचोदय ॥ वाचंविष्णुदुसरस्वतीं
 सवितारंश्रुवाजिनंस्वाहा ॥ २७ ॥ अग्नेऽअच्छे ॥ अग्नेऽ
 अच्छावदुहन्प्रतिनंसुमनाभव ॥ प्रनोयच्छसहस्राजिस्व
 हिधनुदाऽअसिस्वाहा ॥ २८ ॥ प्रनं ॥ प्रनोयच्छस्वर्च्यमा
 प्रपुषाप्रबृहस्पतिं ॥ प्रवाग्देवीदंदातुनुंस्वाहा ॥ २९ ॥ देव
 स्यत्वा । सवितुःप्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पुष्णोहस्ताभ्याम् ॥

१ प्रनो यच्छत्वर्थमा । अत्र ऋचरेभ्यो नकारो गकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन ऋकारपकाररेफेभ्य उत्तरो नकारो
 गकारमापचते समानपदे । अनेन समानपदे णत्वविधानादत्र प्र नो इति पदयो समानपदत्वाभावात् णत्वम् ।

सरस्वत्यैवाचोयुन्तुर्धुत्रियेदधामिबृहस्पतेऽसाभ्याऽऽयेना
 मिषिंश्चाम्यसौ ॥ ३० ॥ [८-५] अग्निरेकाक्षरेण। आणसुद
 जयतसृजोपमश्चिनौद्वयक्षरेण। द्विमनुष्यानुदजयतान्ता
 नुजेष्विष्णुस्यक्षरेण। त्रींश्लोकानुदजयतानुजेषुसोमश्चर
 क्षरेण। चतुष्पदेषुशूनुदजयतानुजेषुपुषापश्चाक्षरेण ॥ ३१ ॥
 पुषापश्चाक्षरेण ॥ पुषापश्चाक्षरेणपश्चद्विशुद्वजयताऽऽज्ज

१ कभिषिञ्चामि । अत्र कसेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६५ सू.) इत्यनेन अमे. परस्य सिञ्चामीतिपदवदितस्य सकारस्य वत्त्वे रूपम् ।

षट्सविताषडक्षरेण षडुतनुदंजयतानुज्जेषम्मरुतः सुप्साक्षरे
णसुप्तगत्रोम्भ्यादपुशानुदंजयस्तानुज्जेषम्बृहस्पतिरह्वाक्षरेण
गायत्रीमुदंजयतामुज्जेषमित्रीनवाक्षरेण ॥ ३२ ॥ मित्रो
नवाक्षरेण । त्रिवृतुंस्तोममुदंजयतामज्जेषंश्चणोदशाक्षरेण
द्विरात्रमुदंजयतामुज्जेषमिन्द्रोकादशाक्षरेणात्रिकुभमुदंज
यतामुज्जेषंविश्वेदेवाह्वादंशाक्षरेणाजगतीमुदंजयस्तामुज्जेषंश्च
संवस्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३३ ॥ वसवस्त्रयोदशाक्षरेण । त्रयोद

शंस्तोमुमुदंजयुस्तमुज्जैषडंरुद्राश्चतुर्दशाक्षरेणचतुर्दशां
 स्तोमुमुदंजयुस्तमुज्जैषभाट्ठित्यापञ्चदशाक्षरेणपञ्चदशांस्तो
 मुमुदंजयुस्तमुज्जैषुमदितिंषोडशाक्षरेणषोडशांस्तोमुमुदं
 जयुस्तमुज्जैषप्रजापतिंसप्तदशाक्षरेणसप्तदशांस्तोमुमुदं
 जयुस्तमुज्जैषम् ॥ ३४ ॥ [४-६] एषते । निश्चतेभागस्त
 शुषस्वस्वाहुगिभनेत्रेभ्योदुवेभ्यःपुरंसञ्चुंस्वाहायुमनेत्रे

१ अदितिंषोडशा । अत्र प्रत्ययसवर्णम्युदि शाकटायनः (शु य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इति विसर्गस्य परसवर्णे प्राप्ते अविकार द्वाकल्पः षष्पस्यु
 (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णनिषेधाद्विसर्ग एव । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्ये प्रकृतिभावात्योऽयं सन्धिः ।

ॐभ्यो दुवे ॐभ्यो दक्षिणासभ्यं स्वाहा ॥ द्विश्वदेवनेत्रे ॐभ्यो दुवे ॐभ्यः ॥
पश्चात्सभ्यं स्वाहा ॥ मित्रावरुणनेत्रे ॐभ्यो वामरुन्नेत्रे ॐभ्यो वा दुवे
ॐभ्यः ॥ उत्तरासभ्यं स्वाहा ॥ सोमनेत्रे ॐभ्यो दुवे ॐभ्यः ॥ उपरिसभ्यो दुवे
स्वङ्ग्यं स्वाहा ॥ ३५ ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अग्निनेत्राः ॥ पुरं स दुस्त
ॐभ्युः स्वाहा ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥
द्विश्वदेवनेत्राः ॥ पश्चात्सभ्यं स्वाहा ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥
त्रावामरुन्नेत्रावोत्तरासभ्यं स्वाहा ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥ अथ देवाः ॥

उपरिसदो दुवस्वन्तुस्तेभ्युं स्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्नेसहस्र ॥
 अग्नेसहस्रपृतनाऽअभिमातीरपास्य ॥ दुष्टुस्तर्क्षारातीविव्रौ
 धायुन्नवाहसि ॥ ३७ ॥ दुवस्यत्वा । सवितुः प्रसवुश्चनो
 ब्राहुभ्याम्पुष्णो हस्ताभ्याम् ॥ उपानुंशोर्वीर्येण जुहोमि
 हृतरक्षुं स्वाहृरक्षसान्स्वावृधायावधिष्मुरक्षोवधिष्माम्
 मसौ हृतः ॥ ३८ ॥ [४-७] सवितारत्वा । सुवानां सुवता

१ उपरिसद । अत्र भाविम्य स पं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ ७६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिकुनियाम्ब्य-
 (शु. य. प्रा ३ अ ८४ सू.) इत्यनेन उपरिशब्दात्परस्य सद्व इत्यस्य सस्य प्रकृतिभावे जाते न पत्वम् ।

माभिर्गृहपतीनां सोमो बनुस्पतीनाम् ॥ बृहस्पतिर्वाच्यः
 इन्द्रोऽप्यैष्ट्याय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपतीना
 म् ॥ ३९ ॥ इमन्देवाः ॥ इमन्देवाऽअसपत्कः सुवङ्गमहते
 क्षत्राय महतेऽप्यैष्ट्याय महते जानराज्योयेन्द्रस्येन्द्रियार्थ ॥
 इमममुष्यपुत्रममुष्यपुत्रमस्यैष्टिशाऽएषवोमीराजोसोमो
 स्माकम्ब्राह्मणानां राजा ॥ ४० ॥ [२-८] ॥ इति श्रीवाज
 सनेयसंहितायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीविदुषु रूपाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अपोदेवाश्चतस्रः, सोमस्थत्विषिः पञ्चा,
वैशादन्दशूकाः सप्त, सोमस्थत्वाचतस्र, इन्द्रस्थद्वयजः पञ्च,
स्योनासिचतस्रः, सवित्राप्रसवित्रैका, विश्वांपच्यस्वचतस्रो,
ष्टौचतुस्त्रिंशत् [अ. १० मं. ३४ अनु. ८] हरिः ॐ ॥ अपोदेवाः ॥
स्मिन्नावकुणावुब्भ्यषिश्चुब्भ्याभिरिन्दुमनथुब्भस्थरांती ॥ आभि
इति इत्यनेनासिञ्चप्रपदवटिताकारस्य व्यवधानेन पत्वाप्राप्तौ अव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ६६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि एकारे रूपम् ।

१ अभ्यपिञ्चत् । अभि. आसिञ्चत् । इति द्वे पदे अत्र अमेश्च (शु. ३ अ. ६५ सू.) अमेरूपसर्गात्परस्य सिञ्चते सकार. एकारमापद्यते संहितायाम् ।

बृषणं ऽकुम्भिः ॥ बृषणं ऽकुम्भिरसिरा कुदारा कुम्भैर्देहि स्वाहा
बृषणं ऽकुम्भिरसिरा कुदारा कुम्भैर्देहि वृषसेनासिरा कुदारा
कुम्भैर्देहि स्वाहा वृषसेनासिरा कुदारा कुम्भैर्देह्यार्थे तस्य
॥ २ ॥ अर्थे तस्य । रा कुदारा कुम्भैर्देत्स्वाहा हात्थे तस्य रा कु
दारा कुम्भैर्देत्तो जस्य ती स्थरा कुदारा कुम्भैर्देत्स्वाहा हात्थे तस्य रा कु
ती स्थरा कुदारा कुम्भैर्देत्तापं ऽपरिवाहिणी स्थरा कुदारा कु
म्भैर्देत्स्वाहापं ऽपरिवाहिणी स्थरा कुदारा कुम्भैर्देत्तापा

अपतिरसिराङ्गदाराङ्गम्भेदेहिसाहापाभ्यतिरसिराङ्गदाराङ्गम्भ
 षम्भेदेत्यपाङ्गम्भोसिराङ्गदाराङ्गम्भेदेहिसाहापाङ्गम्भोसिराङ्ग
 दाराङ्गम्भेदेहिसूच्यैत्वचससस्थ ॥ ३ ॥ सूच्यैत्व
 चससस्थ । राङ्गदाराङ्गम्भेदेत्ससाहासूच्यैत्वचससस्थराङ्गदा
 राङ्गम्भेदेत्सूच्यैत्वचससस्थराङ्गदाराङ्गम्भेदेत्ससाहासूच्यै
 वचससस्थराङ्गदाराङ्गम्भेदेत्समान्दासस्थराङ्गदाराङ्गम्भेदेत्
 साहामान्दासस्थराङ्गदाराङ्गम्भेदेत्तत्रजोक्षितसस्थराङ्गदा

राष्ट्रम्भेदत्तुस्वाहा ब्रजक्षितस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रममुष्मैदत्तुवाशा
स्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम्भेदत्तुस्वाहा ब्राह्मिस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रममुष्मैदत्तु
शविष्ठास्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम्भेदत्तुस्वाहा शविष्ठास्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम
मुष्मैदत्तुशक्करीस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम्भेदत्तुस्वाहा शक्करीस्तथराष्ट्र
द्वारोष्ट्रममुष्मैदत्तजनेभूतस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम्भेदत्तुस्वाहा हाजनभ
तस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रममुष्मैदत्तविष्मभूतस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रम्भेदत्तु
स्वाहा विष्मभूतस्तथराष्ट्रद्वारोष्ट्रममुष्मैदत्तापःस्वाराजस्तथरा

इदं राहुं ममूष्मभै दत्त ॥ मधुं मतीमि मधुं मतीमि हृद्यन्ताम्महि
 क्षत्रह्वं त्रियायवद्वान्नाऽअनाद्युष्टांसीदत्तसुहो जसो महि क्षत्रह्वं
 त्रियायुदधतीहं ॥ ४ ॥ [४-१] शतम् ॥ ४०० ॥ सोमस्युत्स्वि
 षिः ॥ सोमस्युत्स्विषिरसितवेवमेत्स्विषिर्भूयात् ॥ अग्नयुस्वा
 हासोमायुस्वाहासवित्रेस्वाहासरेस्वस्वाहापुष्णेस्वाहाष्टुह
 स्मत्तयेस्वाहेन्द्रायुस्वाहाघोषायुस्वाहाश्लोकैस्वाहाऽंशायु
 स्वाहाभगायुस्वाहाव्यम्भेस्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रेस्तथं ॥ पवि

त्रैस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसुवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपुवि
त्रेणसूर्यस्यरदिम्मभिः ॥ अनिभृष्टमसिवाचोवन्दुरस्तपो
जाःसोमस्यदुत्रमसिखाहारजसुः ॥ ६ ॥ सद्येमादोद्वास्मि
जाः ॥ सद्येमादोद्वास्मिन्नोरापऽरुताऽअनाद्यद्वाऽअपुष्टोवसा
सुन्तः ॥ ७ ॥ द्वैत्रस्योल्बम् ॥ द्वैत्रस्योल्बमसिद्धैत्रस्यजरा
रुचसिद्धैत्रस्यथोनिरसिद्धैत्रस्यनमिरसीन्दस्यैवात्रैवमासिभि

अस्योसिद्धरुणस्यासिरचथाथं वृद्धं बंधेत् ॥ दुर्वासिरुजासिद्ध
 मासि ॥ प्रोतैनुम्प्राञ्चम्पातैन्मभ्ररथञ्चम्पातैन्निन्तुर्थञ्चान्दि
 गभ्यःपात ॥ ८ ॥ आविर्भूम्यर्थां ॥ आविर्भूम्यर्थां ॥ आ
 वित्तोऽअग्निर्गृहपतिरावित्तुऽइन्द्रो वृद्धञ्चम्पातैऽआवित्तौ मित्रा
 वरुणौ धृतं तन्नृत्वावित्तं पृषावित्तं श्ववेदुऽआवित्तं द्यावापृथिवीवित्तं
 श्वशम्भुवावित्तं तद्वित्तिरुक्ष्यं मर्मा ॥ ९ ॥ [५-२] अवेष्ट्या
 इन्द्रशर्का ॥ अवेष्ट्या इन्द्रशर्का ॥ प्राचीमारोहगायत्रीत्वाव

तुरथन्तरुसामंत्रिवृत्स्तोमोवसन्तः ऋतुर्ब्रह्मविणेन्दक्षिणा
मारोह ॥ १० ॥ दक्षिणामारोह । त्रिकुण्डलत्वावतुवूहत्सामंपञ्चद
शस्तोमोश्चिष्मः ऋतुर्दक्षिणश्चिमारोह ॥ ११ ॥
प्रतीचीमारोह । जगतीत्वावतुवूहत्सामंपञ्चदशस्तोमा
वर्षाः ऋतुर्विण्मूर्धोचीमारोह ॥ १२ ॥ उर्वीचीमारोहा ।
नक्षुत्वावतुवूराजः सामैकविंशस्तोमः शरद्वतुर्दक्षि
णामूर्धामारोह ॥ १३ ॥ ऊर्ध्वमारोह । पूर्वित्वावतुशांकर

रेवतेसामनीत्रिणवत्रथस्त्रिदुशोरुतोमोहमन्तश्चिशिरावृत्तुवच्चो
 द्विणम्प्रत्यस्तन्नमुच्चेद्विरः ॥ १४ ॥ सोमस्यद्विषिः ॥
 सोमस्यद्विषिरसितवेवमेद्विषिन्भूयात् ॥ मृत्योः पाह्यो
 जोसिसहोस्यमृतमसि ॥ १५ ॥ हिरण्यरूपाऽऽपसः ॥
 हिरण्यरूपाऽऽपसोविरोकऽऽमाविक्काऽऽद्विथुंस्सुर्ध्वञ्च ॥
 आरोहतंवरुणमित्रगर्तन्ततश्चक्ष्वाथामद्वित्तिद्वित्तिश्चामिश्रोसि
 वरुणोसि ॥ १६ ॥ [७-३] सोमस्यत्वा । द्युम्ननु

भिषिञ्चाम्म्यग्नेञ्चाजिसासूच्यस्येवच्यसेन्द्रस्येन्द्रियेण ॥ अत्रा
 णाङ्घ्रिप्रपतिरेद्यातिद्विद्यूहपाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवाः ॥ इम
 न्देवाऽअसपुल्कः सुवक्त्रमहतेक्षत्रायमहतेज्यैष्ठ्यायमहते
 जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाथ ॥ इमममुष्यपुत्रममुष्यपुत्र
 मस्यैष्टियाऽएषवामीराज्जासोमोस्मार्कम्ब्राह्मणानुंराजा
 ॥ १८ ॥ प्रपर्वतस्य । वृषभस्यपुष्टाभावश्चरन्तस्यसिचऽइत्या
 नाः ॥ ताऽआववृत्रभयरागुद्वक्त्राऽअहिम्बुधुमनुरीयमा

णाढं ॥ विष्णोर्विक्रमं णमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि ॥ १९ ॥ प्रजापतेन । स्वदेताद्युद्योविश्वारूपा
णिपरिताबभूव ॥ अरकांसास्तोजुहुमस्तशोऽअस्त्वयममु
ष्यपितासावस्यपिताव्ययं स्यामपतयोरथीणां स्वाहा ॥ रुद्र
यतोऽङ्घ्रिपरन्वामतास्मिन्महुतमस्यमेहुमसि स्वाहा ॥ २० ॥
[४-४] इन्द्रस्यैव उज्ज्वलं ॥ इन्द्रस्यैव उज्ज्वलं स्यात्त्रावरुणयोस्त्वा
प्रशास्त्रोऽप्यशिषासुनाजिम ॥ अद्यथायैस्वास्वधायेस्वारिडोऽ

अङ्गुलीसुरताभ्यसवेन जयापासुमनसासमिन्द्रयेण ॥ २१ ॥
 मात ॥ मातः इन्द्रतेव यन्तुराषाडयुक्तासाऽअब्रह्मतावि
 दसाम ॥ तिष्ठारथमधिथं वज्रहस्तारुम्मीन्देवयमसेस्य
 श्वान् ॥ २२ ॥ अग्नयेगृहपतये ॥ अग्नयेगृहपतये स्वाहा सोमाय
 वनस्पतये स्वाहा मरुतामोजसे स्वाहेन्द्रयेन्द्रियाय स्वाहा ॥
 पृथिविमातृम्मांमाहिँः सीम्सोऽअहन्त्वाम् ॥ २३ ॥ इन्द्रसंशु
 चिषत् ॥ इन्द्रसंशुचिषद्गुरन्तारिक्षुसङ्घोताद्यैः कुषदतिथिदुरोण

१ तिष्ठारथेन । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. घ. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन तिष्ठेत्यल्पदे काडुदात्ते तस्याकारस्य दीर्घो भवति । अतो दीर्घाकार ।

सत् ॥ नृषङ्गरसद्वत्सह्योमसकुब्जगोत्राऽकृतजाऽअद्रिजाऽ
 क्रुतम्बुहत् ॥ २४ ॥ इयद्वसि ॥ इयकुस्याथुरस्यायुम्भयिधेहि
 युक्तुसिवचोसिवचोमयिधेत्बृगस्यूज्ममयिधेहि ॥ इन्द्रस्यवा
 वीर्यकृतोबाहुऽअभ्युपावहरासि ॥ २५ ॥ [५-५] स्योनासि ।
 सुषदासिक्षेत्रस्थयोनिरसि ॥ स्योनामासीदसुषड्भासीदक्षत्र
 स्थयोनिसमासीद ॥ २६ ॥ निषसाद । धृतत्रतोवृणदंपरुत्थास्था ॥
 साम्नाज्ज्यायसुक्रतुः ॥ २७ ॥ अमिभूरसि ॥ अमिभूरस्येता

१ निषसाद । अत्र नि ससाद इति पदम् ससाद च (छ. य. प्रा. ३ अ. ६० सू.) इत्यनेन ने. परस्य ससादवाच्यस्य सकारस्य षकारे निषसादेति रूपम् ।

श्रीवेदपुरषायनमः । अनुवाकसूत्रम् । सुञ्जानएकादश, प्रतूस्
वाजिनृषोडश, देवस्यत्वादशा, पोदेवीर्द्वादशा, पोह्येकादशा,
द्वितीकापञ्चा, कूतिमग्निमष्टादश, सप्तत्र्यशीतिः ॥ [अ. ११
मं. ८३ अनु० ७] ॥ हरिःॐ ॥ सुञ्जानःप्रथमम् ॥ सुञ्जानः
प्रथमममनस्तुत्वार्यसवित्ताधिर्यः ॥ अग्नेर्ज्योतिर्विचार्य
प्राथिष्याऽअद्दथाभरत् ॥ १ ॥ सुक्तेनुमनसा । वृथन्देवस्यसवितुः
सुवे ॥ सुग्मर्थयिशस्कर्या ॥ २ ॥ सुक्तेत्वार्यसवित्ता । देवान्स्व

स्तोपञ्चद्विंशः कल्पन्ताम्बुसर्वभूत्वासिंभवितासिसस्य
 प्ससवोवर्कणोसिसुस्थौजाऽङ्गोसिद्विंशौजाऽङ्गोसिसुशेवः ॥
 बहुकारश्चेथस्करभूयस्करेण्यवज्जोसितेनमेरुद्या ॥ २८ ॥
 अग्निःपृथुः ॥ अग्निःपृथुःसर्मेणस्पतिर्जुषाणोऽअग्निःपृ
 थुःसर्मेणस्पतिराज्यस्यवतुस्वाहास्वाहाकृतांसूच्यैस्वरदिग्म
 भिच्यतद्धठसजातानाम्भश्चमेध्याथ ॥ २९ ॥ [४-६] सवि
 त्राप्यसवित्रा । सरंस्वत्यावृवात्सवर्क्षारूपैःपुण्यापृथुभिरिन्द्र

१ श्रेयस्कारभूयस्कर इत्यत्र समाजपदे च (अ. य. मा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन ककारपकारपरयोः यथायोग्य समाजपदे सकार. पकारश्च विधीयते ।

ॐ तौ धिया दिवम् ॥ बहु ऋयोतिः करि ष्युतः स विता प्र सुवाति
तान् ॥ ३ ॥ अतमेमनः ॥ अतमेमनः सुतयु अतु धियो विप्रो
विप्रस्य बहुतो विपुश्चितः ॥ विहोत्रो दधे वयुना विदेकेऽहमही
इवस्य सवितुं परि ह्रुतिः ॥ ४ ॥ अर्जवाम् ॥ अर्जवाम् अर्जवाम्
नमो भि विः श्लोकऽपु तु पु त्थे वसुरेः ॥ शृण्वन्तु विश्वेऽमृत
स्य पुत्राऽआये धामानि कुह्यानि तस्तथुः ॥ ५ ॥ अस्य प्रयाणम् ॥
अस्य प्रयाणम् इव न्यऽइद्युर्देवा कुवस्यमहिमान्मो जसा ॥

अ३पात्थिवानिबिभुमेसऽष्टतशोरजा०सिद्धेव३सवितामहि रव
 ना ॥ ६ ॥ देवसवितः३ ॥ देवसवितु०प्रसुवश्च३भ्रसुवश्च३पति
 र्भगाय ॥ द्विद्योगन्धर्व३केतपू३केतज्ञ०पुनातुद्वाचरुपतिवा
 चन्न०स्वदतु ॥ ७ ॥ इमन्ना० ॥ इमन्ना०देवसवितर्षु३भ्रणय
 देवाध्य०सखिविदु०सत्राजितन्धनुजित०सृजितम् ॥ ऋचा
 स्तोमदुसम३यगाय३त्रेण३रथन्तरम्बुहङ्गाय३वर्त्तानिस्वाहा ॥ ८ ॥

३ प्रणय । अत्र प्र नय इति पदम् । अत्र समानपदाभावेन ऋषरेभ्यः इत्यस्याप्तौ प्रनेतिसुदातिहिनोमीनाम् (डु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन
 प्रपूर्वाणां नेति सुदाति हिनोमि इत्येषां नकारस्य णकारो विधीयते तेनात्र प्रणय इत्यत्र गत्वम् । सूत्रे हिनोमीतिविकरणनिर्देशाद्यत्र विकरणाभावस्तत्र न गत्वम् ।

दुवस्यत्वा । सवितुःप्रसवेऽश्विनोर्ब्राह्मिणो हस्ताभ्या
 म् ॥ आदेदेगायत्रेण च्छन्दसाङ्गिरस्वरपृथिव्याःसुधस्थादुग्नि
 म्पूरीष्यमङ्गिरस्वदाभरत्रैष्टुभेनुच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥
 अबिभ्ररसि ॥ अबिभ्ररसिनाच्यसिस्त्वयाद्वियमग्निदृशकैमरव
 नितुःसुधस्त्यऽआ ॥ जागतेनुच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥
 हस्तऽआधाय । सविताविभ्रद्विभ्रद्विहिरण्ययीम् ॥ अग्ने

१ त्रैष्टुभेन । अत्र ऋपरेभ्यो नकारो णकारः समानपदे (शु य प्रा ३ अ ८५ सू) इत्यनेन समानपदे स्वरथवहकपेश्च (शु य प्रा ३ अ ८६ सू)
 इत्यनेन व्यवधानेऽपि विहितस्य प्राप्तस्य गत्वस्य शिलिसिवागमध्यमव्यवहितोऽपि (शु य प्रा ३ अ ९६ सू) इत्यनेन नकारलकारसकार (मध्यमवर्ग)
 चर्गादवर्गातवर्गव्यवधानेषु ऋपरेभ्यः परस्य नकारस्य प्रकृतिभावात्तत्र गत्व निपिच्यते ।

ज्योतिर्निचाय्यपृथिव्याऽअद्यामर्वाबुधुभेनुच्छन्दसाङ्गि
सत् ॥ ११ ॥ [११-१] प्रतूर्त्तवाजिन् ॥ प्रतूर्त्तवाजिमाङ्गवद्वारि
द्वामनुसंवत्स्र ॥ द्विवित्तेजद्वमपरममुन्तरिक्षेतवृजाभिः पृथि
व्यामधियोनिरित् ॥ १२ ॥ सुञ्जाथांरासंभम् ॥ सुञ्जाथां
रासंभच्युवमुस्मिद्व्यामैवृषण्वसू ॥ अग्निभ्रमरन्तमस्मभ्युम्
॥ १३ ॥ योगेयोगेतवस्तरम् ॥ योगेयोगेतवस्तरंवाजेवाजे
हवामहे ॥ सखायुऽङ्गमृतये ॥ १४ ॥ प्रतूर्त्तवाहि ॥ प्रतूर्त्त

ब्रह्मावक्रामेन्नशस्तीरुद्रस्यगाणंपत्यम्भयोभूरेहि ॥ उर्व्वन्तरिक्षे
ब्रीहिसुस्तिगव्यतिरभयानिकृण्वद्वपुषणासुयुजासुह ॥ १५ ॥
पृथिव्यांसुधस्तथात् ॥ पृथिव्यांसुधस्तथादुग्निम्पूरीष्यमङ्गि
रुसदाभरोग्निम्पूरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमोग्निम्पूरीष्यमङ्गिर
स्वङ्गरिष्यामहं ॥ १६ ॥ अद्वैग्निः ॥ अद्वैग्निरुषसामग्न
मकव्येदद्वहानिप्रथमोजातवेदाहं ॥ अनुसृष्यस्यपुरुत्राच
रुग्मीन्नुद्यावापृथिवीऽआततन्ध ॥ १७ ॥ आगस्थवोऽपी ॥

आगार्यवृज्जथक्षानदुसव्वामृद्योविधूनुते ॥ अग्निं संसधस्तथे
 महतिचक्षुषानिचिकीषते ॥ १८ ॥ आक्कम्यव्वजिन् ॥ आक्क
 म्यव्वजिद्वपृथिवीमग्निमिच्छरुचारवम् ॥ भूम्याव्वुस्वार्य
 नोव्वुद्वियतुंखनेमुतंव्वयम् ॥ १९ ॥ द्यौरस्ते । पृष्ठमपृथिवी
 सुधस्तथमात्फमान्तारिक्षं समुद्दोयोनिः ॥ द्विवरुथायचक्षु
 प्रात्त्वमभितिष्ठपृतद्वयतः ॥ २० ॥ उत्तमं । महतेसौभगाथा
 स्मादुस्थानाद्द्विणोदाव्वजिन् ॥ व्वयंस्यामसुमतौपृथि

व्याऽअग्निह्वनन्तऽउपस्थेऽअस्याह॥२१॥ उदंक्रमीत्॥ उदंक्र
मीद्विविणोदावैज्ज्यवाकं सुलोके सुकृतम्पृथिव्याम् ॥ ततः
खनेमसुप्रतीकमग्निं सोरुहाणाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥२२॥
आरवा । जिद्यस्मि मनसा द्यूतेन प्रीतिद्वियन्तम्भुवनानि विश्वा ॥
पृथुन्तिरश्वावथसाबृहन्तं व्यचिद्धुमन्नैरभसन्दृशानम् ॥ २३ ॥
आविश्वतः । प्रस्थश्चाग्निघर्म्यरक्षसामनसातज्जुषेत ॥ मरुथी
श्रीरुपृह्यहृणोऽअग्निर्वाग्निमुक्षोतेहर्षो जग्मुराणह ॥ २४ ॥

परिवाजपतिः ॥ परिवाजपतिः क्वविरग्निहृद्व्याह्वयं क्रमति ॥
 दधुद्रत्नानिद्राशुभे ॥ २५ ॥ परिस्ता । म्पुंरंभुयं विप्रठिसह
 स्यधीमहि ॥ धुषङ्गणान्द्रुवेदिवेहन्तारंभङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥
 त्वमंभजे ॥ त्वमंभजे द्युमिस्तवमाशुशुक्षणिस्तवमभ्यस्तवम
 इमंनस्परि ॥ त्वंननेभ्यस्तवमोषधीभ्यस्तवमृणाशुपतेजा

परिवाजपति कवि । अत्र कविक्कारच्छधिसु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविपरे पतिशब्दस्य विसर्गस्य पकारे आसे वाजपति-
 वासदपुद्विद्विपुरन्त. पदोन्वेनान्त. पाठ्यमिति च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन लकारपकारयोर्निषेधाद्विसर्गनीय एव । २ म्पुंरावताम् । अत्र
 अथरदिममतिमुमति (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे म्पुंरावत्वस्य हस्वकारस्य दीर्घकारः । ३ दृणाम् । अत्र कपरेभ्यो नकारे
 णकार समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे ककारपरस्य नकारस्य गत्वम् ।

यसेशुचिः ॥ २७ ॥ [१६-२] देवस्यत्वा । सवितुः प्रस
 वेश्रिनोर्ब्राह्मण्योऽस्युत्तमिहस्ताऽभ्याम् ॥ पृथिव्याःसुधस्ता
 दुग्धमपूरीष्यमङ्गिरस्यत्वंनामि ॥ ज्योतिष्मन्तत्वाग्ने
 सुप्रतीकमजस्रेणभानुनादीद्यतम् ॥ शिवमप्राजाबभ्योहि
 सन्तमपृथिव्याःसुधस्तादुग्धमपूरीष्यमङ्गिरस्यत्वंनाम
 ॥ २८ ॥ अपामपृष्टम् ॥ अपामपृष्टमसियोनिरग्नेःसमृद्धम
 भित्वापिष्वमानम् ॥ बद्धमानोमहोर ॥ आचुपुष्करद्विवा

मात्रयावद्विस्मणाप्प्रथस ॥ २९ ॥ शर्मन्च ॥ शर्मन्चस्तथो
वर्मन्चस्तथोच्छिद्रेवहुलेऽनुमे ॥ व्यचसतीसंवसाथाम्भुतम्
ग्निस्पूरीष्यम् ॥ ३० ॥ संवसाथाम् ॥ संवसाथांस्त्रिविदा
सुमीचीऽडरस्रात्कमजा ॥ अग्निमन्तर्भरिष्यन्तीष्योति
समन्तमजस्रमिन् ॥ ३१ ॥ पुरीष्योसि । विश्वमराऽअथ
वात्वाप्प्रथमोनिरमन्थदग्ने ॥ त्वामग्नेपुष्करादह्यथर्वाणिर
मन्थत ॥ सुधोविश्वस्यवाद्यतः ॥ ३२ ॥ तमुत्वा । कुह्य

कुम्भसिः पुत्रः पुत्रः पुत्रः ॥ ३३ ॥
 तमस्ता । पात्थयो वृषासभी धेदस्य हन्तमम् ॥ घने अयत्तरे
 रणे ॥ ३४ ॥ सीदहोतं ॥ सीदहोतं स्वऽउलोके चिकित्वा
 त्तसीदथा सुदृष्टं सुकृतस्योना ॥ दुवावीद्ववाहृविषायजास्य
 ग्नेषु हृद्यजमानेवथाधां ॥ ३५ ॥ निहोता । होतृषदनेत्रि
 दांनस्त्वेषोर्वादिवाँर ॥ ३६ ॥ अंसदत्सुदक्षः ॥ अदक्ष्यव्रतप्रम
 त्रिष्वसिष्ठं सहस्रभूरः शुचिजिह्वाऽअग्निः ॥ ३६ ॥ सः सी

३ सादय यत्नम् । इति पदम् । अत्र अयोदायिषोचपनय सादयत्ते० (य शु मा ३ अ १३ सू) इत्यनेन यकारे परे दीर्घविधानात् । सादयायत्नम् ।

दस्व । मुहौ २ ॥ अ० सि० शोचस्व देवुवीतमं ॥ विधुसमग्नेऽअरुष
स्मिथे च्चासृजप्प्रशस्तदशुतम् ॥ ३७ ॥ [१०-३] अपोदुवी? ॥
अपोदुवीरुपसृजमधुमतीरथक्ष्मायप्प्रजाबभ्यः ॥ तासांसा
स्तथानाहुज्जिहतासोषधयंसुपिप्पुला? ॥ ३८ ॥ सन्तै । वायु
स्मातिरिश्वाद्धधातूतानायाहृदथैक्यद्विकस्तम् ॥ योदुवानुश्चर
सिप्प्राणथेनकस्मैदेववृषडस्तुतुबभ्यम् ॥ ३९ ॥ सुजातौक्यो
तिषा । सहसाम्भुवकृथमासदुस्तुः ॥ वासोऽअग्नेविश्च

ॐ पुं संख्ययस्वविभावसो ॥४०॥ उडुतिष्ठ । स्वङ्करावानो दुब्ध्या
 धिया ॥ दुशेचभुसाबृहतासुशुक्कनिराग्नेयाहिसुशुस्तिभिः
 ॥ ४१ ॥ ॐ ऋऽकुषुणः ॥ ॐ ऋऽकुषुणऽकृतयेतिष्ठादुवा
 नसविता ॥ ॐ ऋऽवाजस्यसनिताभदुऽभिर्वाघनिऽद्विद्वियासहे
 ॥ ४२ ॥ सजातः ॥ सजातो गर्भोऽसिरोदस्योरग्नेचारुष्वि
 भृतऽओषधीषु ॥ चित्रः शिशुः परितासां स्यक्तूऽप्रमातृभ्योऽ

१ अवानोधिया । अत्र अविपसर्गस्य ह्रस्वाकारस्य नोपरे धारययोगाव० (य शु प्रा ३ अ. १०८ सू) इत्यनेन दीर्घाकार । २ ऊर्कऽकसुण
 ऊर्कं क सुण इत्यत्र ऊक्थापृक्ताव (शु य प्रा ३ अ ६२ सू) इत्यनेन अपृक्तसंज्ञाहूकारात्पर सकार पत्वमापद्यते तेन सस्य प्रकार । ३ तिष्ठादेव ।
 अत्र तिष्ठादुदात्तम् (शु. य प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन यदि तिष्ठेत्सत्पदं आद्युदात्त भवेत्तदा दीर्घत्व प्राप्नोति । अत्र तिष्ठेत्सत्याद्यदात्त्वादीर्घे ।

आधिकनिक्कदुद्धां ॥ ४३ ॥ स्थिरो भव । वृद्धिङ्ङऽआशुर्भव
व्राज्यवर्त्तन् ॥ पृथुर्भवसुषुदुस्त्वमग्नेःपुरीषेवाहणं ॥ ४४ ॥
शिवो भव । अजाब्भ्यामानुषीब्भ्युस्त्वमङ्गिरं ॥ साद्यावा
प्राथिवीऽआभिशोचीर्म्मान्तरिक्षेऽस्मावन्नरूपतीन् ॥ ४५ ॥ प्रेतु ।
व्राजिकनिक्कदुन्नानदुद्धासंभुं पत्वा ॥ भरद्वाग्निसंपुरीष्युर्म्मा
प्राद्यायुषं पुरा ॥ वृषाग्निसवृषणम्भरंनेपाङ्गर्भंऽसंसुद्वियम् ॥

१ उरीपवाहण । अत्र ऋपरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ ८५ सू.) इत्यप्रसौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.)
इत्यनेन ऋपरेभ्यो स्वरयवहकवर्गपवर्गव्यवधानेऽपि णत्वविधानाद्भ्रं वाहनशब्दस्य नस्य णत्वम् ।

अग्न्याऽआयाहिषीतये ॥ ४६ ॥ ऋतुसुत्त्यम् ॥ ऋतुसु
त्यमृतुसुत्त्यमग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वङ्गरामं ॥ ओषधयुं
प्रतिमोदङ्कमग्निमेतुं शिवमेयन्तमुन्मयत्रयुष्मा? ॥ व्यस्य
द्विष्याऽअनिराऽअमीवा निषीद्वोऽअपदुम्भुतिञ्जहि ॥ ४७ ॥
ओषधयुं प्रति । गृभ्णीतुपुष्पवतींसुपिपुला? ॥ अयंवो
गर्भेऽऋत्विर्यः प्रऋत्सुधस्त्यमासदत् ॥ ४८ ॥ विपाजसा ।
पृथुनाशोशुचानुवाधस्वद्विषोरुक्षसोऽअमीवां ॥ सुशर्मणा

बृहत्तद्वाम्भङ्गिस्थामुभ्येरहृत्सुहवस्युप्लणीतौ ॥४९॥ [१२-४]
 आपोहि । धामंथोभुवस्तान्ऽकुर्जोद्ध्यातन ॥ महेरणाश्च
 क्षसे ॥ ५० ॥ योवः । शिवतमोरसुस्तस्यभाजयतेहनः ॥
 उशुतीरिवसुातरः ॥ ५१ ॥ तस्ममाऽअरम् ॥ तस्माऽअरंज
 मामवोचस्यक्षयायजिह्वथ ॥ आपोजनयथाचनं ॥ ५२ ॥
 मित्रःसुदसृज्य । पृथिवीसभूमिसृज्योतिषासुह ॥ सुजातञ्जात

१ हिष्टामय । अत्र हि स्थामयो भुव । अत्र हेर्मिषोदय. (शु य मा ३ अ. ५८ सू) इत्यनेन हिवाऽदात्पर. मकारोदयो थकारोदयो वा सकारस्य
 वकारे विधीयते । तथा सति ततः दृत्वे थकारस्य ठकारे कस्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श. (शु. य. मा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

वेदसमग्रद्विमायैस्त्वासदसृजामिष्प्रजाभ्यः ॥ ५३ ॥ रुद्राः सुह
 सृज्य । पृथिवीम्बृहज्ज्योतिःसमीधिरे । तेषाम्भानुरजस्रसृ
 ष्टुक्कोटुवेपुरोचते ॥ ५४ ॥ सठसृष्टां वसुभिः ॥ सठसृष्टां वसुभि
 सुदुर्द्विरेकर्मण्युमसृदम् ॥ हस्ताभ्यामसृद्धीङ्गुत्वासिनी
 वालीङ्गणोत्तुताम ॥ ५५ ॥ सिनीवालीसुकपूर्धा । सुकुरीरा
 खौपशा ॥ सातुभ्यमदितेमुह्योखान्दधातुहस्तयोः ॥ ५६ ॥
 उखाङ्गणोत्तु ॥ उखाङ्गणोत्तुशक्त्याबाहुभ्यामदितिङ्गिया ॥

मातापुत्रैश्चथोपस्थेसाग्निस्त्रिभर्तुगर्भुऽआ ॥ मुखस्यशि
 रोसि ॥५७॥ वसवस्त्वा । कृण्वन्तुगायत्रेणुच्छन्दसाङ्गिरस्वकु
 वासिपृथिव्यसिधारयामथिप्रजां रायस्मोषङ्गैपृत्त्यठसुवी
 र्यं वसजाताह्यजमानाय रुद्रास्त्वा कृण्वन्तुत्रैकुर्भेनच्छन्दसा
 ङ्गिरस्वकुवास्यन्तरिक्षमसिधारयामथिप्रजां रायस्मोषङ्गै
 पृत्त्यठसुवीर्यं वसजाताह्यजमानाय रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु
 जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वकुवासिधारयामथिप्रजां

राथस्पोषङ्गोपुत्यदसुवीर्यं सजाताद्व्यजमानाय विश्वेत्वा
दुवावैश्वानराङ्कण्वन्त्वानुङ्कुभेनुच्छन्दसाङ्गिरस्वङ्कुवासिदि
शोसिधोरथाभयिष्मजांराथस्पोषङ्गोपुत्यदसुवीर्यं स
जाताद्व्यजमानाय ॥ ५८ ॥ अदित्यैरास्त्रा ॥ अदित्यैरा
स्त्रास्यदितिङ्केविकङ्कभ्णालु ॥ कुरवायसामहीमुखाम्भुमथा
र्योनिमुग्मये ॥ पुत्रेभभ्युप्राथच्छुद्वितिःश्रुपयानिति ॥ ५९ ॥
वसवस्त्वा । धूपयन्तुगायित्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वङ्कुइरत्वाधूप

यन्तुत्रैकुम्भेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदाङ्गिरस्वास्त्वाधूपयन्तुजागतिन्
 च्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेस्त्वादेवावैश्वानुराधूपयन्त्वानुकुम्भेनच्छ
 न्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वाधूपयतुवैरुणस्त्वाधूपयतुविष्णुस्त्वा
 धूपयतु ॥ ६० ॥ [११-५] अदितिश्चा । देवीविश्वदेव्यावतीपृ
 थिव्याःसुधस्तथेऽअङ्गिरस्वत्स्ववट्कुवानान्त्वोपस्कीर्द्वी
 विश्वदेव्यावतीऽपृथिव्याःसुधस्तथेऽअङ्गिरस्वदंधतूवेध्रिषणा

१ अदितिर्देवी । इति पदम् अत्र सधिरशुदिति (शु. य. मा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन सन्धि अंशु अदिति एतेषा विसर्जनीयसकारस्य पत्वं
 समानपदे विधीयते । तेनात्र अदितेर्विसर्जनीयस्य पत्वे इत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः. (शु. य. मा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

स्वदेव्यावतीः प्रथिभ्याः सुधस्तथेऽअङ्गिरसकुभी
 न्धतामुखेवैः त्रीङ्गादुवीर्विश्वदेव्यावतीः प्रथिभ्याः सुधस्तथेऽ
 अङ्गिरसच्छपयन्तुखेग्नारस्वादुवीर्विश्वदेव्यावतीः प्रथिभ्याः
 सुधस्तथेऽअङ्गिरस्वरुपचन्तुखेजन्युस्त्वाच्छ्रद्धपत्रादुवीर्विश्व
 देव्यावतीः प्रथिभ्याः सुधस्तथेऽअङ्गिरस्वरुपचन्तुखे ॥ ६१ ॥

१ वल्की ता इति पठम् । अत्र मालुभिरर्चिभि पायुभिरुल्की (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे त्वापरे वल्की. इत्यस्य विसर्जनीय-

मय पत्वं पात्तथोसूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इति सूर्धन्यत्वे उभयान्तस्याभ्यन्त स्पर्श (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति द्वित्वे वल्कीङ्गा ।

द्युम्नश्चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्वा । सवितो ह्यपतुसुपा
 णिः स्वङ्गुरिः सुबाहुस्तशक्त्या ॥ अच्यथमानापृथि ह्याभारा
 दिशुऽआपृण ॥ ६३ ॥ उत्थाय बृहती । भवोऽतिङ्कुवा रवम् ॥
 मित्रैतान्तऽउखाभपरिदुःस्यभित्याऽएषामभेदि ॥ ६४ ॥
 वसवस्त्वा ॥ वसवस्त्वा च्छन्दन्तुगायेत्रेण च्छन्दसाङ्गिः स्वङ्कु
 द्वास्त्वा च्छन्दन्तुत्रैङ्कुभेने च्छन्दसाङ्गिः स्वदादित्यास्त्वा च्छ
 न्दन्तुजागतेन च्छन्दसाङ्गिः स्वद्विश्वेत्वादेवावैश्वानुराऽआ च्छ

ननुत्वानुष्टुभेनुच्छन्दसाङ्गिरखत् ॥ ६५ ॥ [५-६] आकूति
 मग्निम् ॥ आकूतिमग्निमभ्ययुज्जुंस्वाहामनोमेधामग्निमभ्य
 जुजुंस्वाहाचित्तंविहोतमग्निमभ्ययुज्जुंस्वाहान्नचोविधृतिम्
 जुजुंस्वाहाप्रजापतयेमनवेस्वाहुरग्नेयैश्चानुरायुस्वा
 ग्निमभ्ययुज्जुंस्वाहा ॥ ६६ ॥ विस्रोदुवस्य । नेतुर्भर्मत्तोवुरीतसुक्वयम् ॥ वि
 हा ॥ ६६ ॥ विस्रोदुवस्य । नेतुर्भर्मत्तोवुरीतसुक्वयम् ॥ ६७ ॥ मासु ।
 श्वोरुयऽइषुद्यातिद्युभ्रंभृणीतपुष्यसेस्वाहा ॥ अग्निश्चेदङ्कुरिष्य
 भित्थामासुरिषोभ्वधृषणुवीरयस्वसु ॥

श्रुं ॥ ६८ ॥ दृढहेसुदेवि । पृथिविखुरत्तयऽआसुरीमाया
सुधयाकृतासि ॥ जडुदुर्वेभ्यऽदुदभस्तुहुव्यभरिद्वात्त्वमुदि
हियन्नेऽअस्मिन् ॥ ६९ ॥ इमं सुपर्शिसुतिं । अत्कोहो
तावरेण्यदं ॥ सहसंस्पृत्रोऽअङ्कृतं ॥ ७० ॥ शतम् ॥ ५०० ॥
परंस्याऽअधि । सुवतोर्वरौ ॥ ७१ ॥ अत्राहमस्मि
ताँराऽअव ॥ ७१ ॥ पुरमस्यांऽपरावतं ॥ पुरमस्यांऽ
परावतोरोहिदंश्चऽहुहागहि ॥ पुरीष्यऽपुरिष्योर्गद्वात्त्वन्त

३ सहस पुत्र. इत्यत्र रामः सहस. पोपुत्रयो. (शु. य. भा. ३ अ. २५ सू.) इत्यनेन रामसहसनान्दयो. सकारस्य पोपुत्रपयो. परयो. क्रमेण सत्वम् । सहसत्युक्तः ।

राशुधेः ॥ ७२ ॥ यदग्ने ॥ यदग्नेकानिचिदातेवाह
णिदुक्कसि ॥ सर्वन्तदस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वथविष्णु ॥ ७३ ॥
यदसि ॥ यदस्यपुजिह्विकायहुम्भोऽअतिसर्षति ॥ सर्वन्त
दस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वथविष्णु ॥ ७४ ॥ अहरहुरप्रथावम् ॥
अहरहुरप्रथावम्भरन्तोश्चायेवतिष्ठतेघासमस्मै ॥ रायस्पोष
णसामिवामदुन्तोग्नेमातेप्रतिवेशारिषाम ॥ ७५ ॥ नाभापु
त्रिह्याः । समिधानेऽअग्नेरायस्पोषायबृहतेह्वामहे ॥ इर

म्मुदम्बुहदुद्वथ्यजश्रेतेतारमग्निभृतनासुसासुहिम् ॥ ७६ ॥
 याःसेनाः ॥ याःसेनाऽअभीस्वरीराध्याधिनीरुणाऽऽत ॥
 येस्तेनाथेचृतस्करास्तास्तेऽअग्नेपिदधाम्यास्ये ॥ ७७ ॥
 दंष्ट्राभ्याभ्मलिभ्लून् ॥ दंष्ट्राभ्याभ्मलिभ्लून् ॥
 स्तस्करौरेऽऽत ॥ हनुभ्यांस्तेनाहभंगवृतास्त्वह्नाऽऽ
 सुखादितान् ॥ ७८ ॥ अजनेषु । मुलिभ्लूवस्तेनासुस्तस्करं

१ तस्कारोऽत । तत् कराऽत इति पदे । अत्र तद्वहती करपत्योस्तलोपक्ष (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) इत्यनेन तच्छब्दस्य करवाब्दपरे सकारे
 पूर्वस्य तद्वहितकारस्य लोपे च कृते कस्मान्तस्याप्यक्ष स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

रावने ॥ येकक्षेष्णवघ्रायवुस्तौस्तेदधामिजम्भयोः ॥ ७९ ॥
योऽअस्मब्भ्यम् ॥ योऽअस्मब्भ्यमरातीयाद्यञ्चनोद्वेषते
जनः ॥ निन्दुद्योऽअस्मान्धिपसाच्चसर्वन्तमस्मसाकुरु
॥ ८० ॥ सट्शितममे ॥ सट्शितममेब्रह्मसट्शितंवीर्यम्ब
लम् ॥ सट्शितह्वेनाञ्जिष्णुयस्याहमस्मिपरोहितं ॥ ८१ ॥
उदेषाम् ॥ उदेषाम्बाहुऽअतिरमुद्वर्चोऽअथोबलम् ॥ क्षिणोमि
ब्रह्मणामिश्रोत्रोक्षयामिस्वौ ॥ ८२ ॥ अन्नपुतेक्षस्य ।

नो देह्यानमीवस्यंशुष्मिर्गणं ॥ अर्षद्दुतारन्तारिषुऽऊर्जन्नोधे
हि द्विपदेचतुष्पदे ॥ ८३ ॥ [१८-७] ॥ इति श्रीवाजसनेय
संहितायाम् एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ दृशानःसप्तदश, द्विरुपरिद्वादश, समिधा
ग्निपंचदशा, पेतसप्तदशा, सुन्वन्तस्यजमानं त्रयोदश, चाऽ
ओषधीः सप्तविंशति, मांभाषोडश, सप्तसप्तदशोऽष्टादश ॥
[अ. १२ सं. ११७ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ दृशानोऽष्टमः ॥

दुशानोरुक्मऽऽदुर्घ्याद्यौहुर्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ॥ अग्नि
 रसृतौऽअभवद्वयोभिर्यदेनुन्धोरजनथरसुरेतां ॥ १ ॥ नक्तो
 षासासमनसा ॥ नक्तोषासासमनसाविरूपेधापथेतेशिशा
 मेकंऽसमीची ॥ द्यावाक्षासारुक्मोऽअन्तर्विभातिदुवाऽअग्नि
 न्धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ विश्वारूपाणि ॥ विश्वारूपाणि
 प्रतिमुञ्चतेकुविःप्रासावीङ्गुङ्गिपुंकेचतुष्पदे ॥ द्विनाकंम

१ दशान । अत्र ऋषेरथ्य (शु य प्रा ३ अ ८५ सू) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु य प्रा ३ अ ८६ सू) इत्यनेन एतेरेव व्यवधानेऽपि ।
 गत्वविधाकात्र गत्वप्राप्ति । तथापि द्विलिसिर्वगमथ्यमव्यवहितोऽपि (शु य प्रा ३ अ ९५ सू) इत्यनेन णवलिपेध शिष्यद्विच्युरपादनार्थो ज्ञेयः ।

कथ्यत्सवितावरेण्योनुप्रयाणमुषसोविराजति ॥ ३ ॥ सुपण्णो
 सि। गुरुत्सोस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्रञ्छुबृहद्भ्रथन्तरेपुक्षौ ॥ स्तोमः
 आत्माच्छन्दोऽस्यज्ञानिचजुंषिनाम ॥ सामतेतनुर्वीमदु
 द्यैच्यनायुश्चियुष्पुच्छन्धिषण्णयाः शफाः ॥ सुपण्णोसिगरु
 र्मान्दिवङ्गच्छसुःपत ॥ ४ ॥ विषणोऽङ्कमः ॥ विषणोऽ
 ङ्कमोसिसपरक्कहागायत्रञ्छन्दुऽआरोहपृथिवीमनुविक्रमसु
 विषणोऽङ्कमोस्यभिमातिहात्रैष्टुभुच्छन्दुऽआरोहान्तरिक्षम

अङ्गिरः । शतन्तेसन्त्वावृतः सहस्रन्तऽउपावृतः ॥ अघा
पोषस्यपोषेण पुनर्भो नष्टमाकृष्यि पुनर्भोरथिमाकृष्यि ॥ ८ ॥ पुन
रुर्जा । निवर्त्तस्य पुनरग्नऽहुषायुषा ॥ पुनर्भोऽं पाह्य ऊहंसः ॥ ९ ॥
सहरथ्या । निवर्त्तुस्वाग्भो पिह्वस्वधारया ॥ विश्वण्ड्या विश्वत
स्पति ॥ १० ॥ आत्वा । हार्षमुन्तरभूर्हुवस्ति तुष्ठाविचाचलिः ॥
विशोरत्वा सर्वावाञ्छन्तुमात्त्वद्रुष्टमधिञ्जरात् ॥ ११ ॥
उदुत्तुमम् ॥ उदुत्तुमम्भरणपाशमन्मदवाधुमंविमद्धुमं

अथाय ॥ अथाव्यमादिर्यद्वैतवानागसोऽअदितयेस्थाम
 ॥ १२ ॥ अग्नेबृहन् ॥ अग्नेबृहद्भिषसामर्द्धोऽअस्थात्रिर्ज
 गन्वान्तमसोऽर्थोत्रिषागात् ॥ अग्निभमानुनारुंतास्वङ्गुऽ
 आजतोविश्वसद्भ्राह्म्यप्रां ॥ १३ ॥ बृहस्पशुचिषत् ॥ बृह
 सशुचिषद्भ्रुवन्तरिक्षसद्धोतावेदुषदतिथिर्दुरेणसत् ॥ नृ
 बृस्पदत्सद्धयोभुसदुब्बागोजाऽऽक्रतजाऽअद्भिजाऽऽक्रतभृहत्

१ अथाय इति पदम् । अयोदरियशोचपनयसादयच्छुषशुसलक्ष्माभारालुतभवत् यकारे (अ. य. प्रा. ३ अ. ११३ अ.) इत्यनेन एतेषा यकारे
 परे दीर्घे । तेन अथाय इति पदम् ।

॥ १४ ॥ सीदुस्त्वम् ॥ सीदुस्त्वम् । तुरस्थाऽदुपस्थे द्विश्चाद्व्य
ग्नेष्वयुनानि द्विद्वान् ॥ मैनुान्तपसामाचिषाभिधोचीरन्तर
स्याऽंशुक्ल्योतिर्विमाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ने । रुचास्त्वम्
खायांसदनेसे ॥ तस्यास्त्वठहरसातपुत्रातवेदंशिवोभव
॥ १६ ॥ शिवोभुत्वा । मह्यमग्नेऽअथोसीदशिवस्त्वम् ॥
शिवाऽकृत्वादिशुंसर्वांस्वयोनिमिहासदं १ ७ ॥ [१ ७-१]
दिवस्पर्ति । अथमअनेऽअग्निस्मद्वितीयम्परिजातवेदां ॥

तृतीयमुप्सुर्नमणाऽअजस्रमिन्धानऽएनअरतेस्वाधीः॥ १८॥
 विद्घाते ॥ विद्घातेऽअग्नेत्रेधात्रथाणिविद्घातेधामविभ्र
 तापुरुत्रा ॥ विद्घातेनासंपरमङ्गुहाथद्विद्घातमुस्सच्यतऽ
 आजगन्थ ॥ १९ ॥ समुद्देरवा । नमणाऽअप्सुन्तान्चक्षाऽ
 ईधेद्विवोऽअग्नाऽऊर्धन् ॥ तृतीयेत्वारजसितस्थिवाऽंसमपा
 सुपस्थेमहिषाऽअवर्द्धन् ॥ २० ॥ अक्रन्ददुग्धिः ॥ अक्रन्द

१ दृमणा । अत्र ऋपरेभ्यो नकारो णकार समानपदे (शु. य. प्रा ३ अ ८५ सू.) इत्यनेन णत्वामासौ स्वरयवहकपेश (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.)
 एतेर्भवधानेऽपि ऋपरेभ्यो णत्वविधानात्पवर्गस्य व्यवधानेऽपि णच्चे दृमणा इति रूपम् ।

दुग्धिसस्तनयन्निवद्यौऽक्षामारेरिहद्विरुधेऽसमुञ्जन् ॥ सुद्योज
ज्ञानोविहीमिद्धोऽअकथ्यदारोदसीभानुनाभार्यन्तः ॥ २१ ॥
श्रीणामुद्वारः ॥ श्रीणामुद्वारोद्वरणोरथीणाम्मनीषाणोभ्या
प्यणःसोमगोपाः ॥ वसुःसुनुःसहसोऽअप्सुराज्जाविमोत्स्य
ज्जऽदुषसासिधानः ॥ २२ ॥ विश्वस्यकेतुं ॥ विश्वस्यकेतु
वर्भुवनस्यगन्धुऽआरोदसीऽअपृणाज्जायमानः ॥ वीदुश्चिद्वि
सामिनत्पराथञ्जनाथदुग्धिमयजन्तपञ्च ॥ २३ ॥ उशिष्या

वक्त्रे ॥ उशिक्पावकोऽअरतिः सुमेधामतौ ष्वग्निर्मुत्तोजि
घायि ॥ इयत्तिधूममं रुषम्भरिः श्रुत्तुच्छुक्कणशोचिषाद्यामिन
क्षन् ॥ २४ ॥ दुशानोरुक्मः ॥ दुशानोरुक्मऽउव्याव्यद्यौह
म्भर्षुमायुः शिथेरुचानः ॥ अग्निर्मुत्तोऽअभवद्दयोमिच्छ
दुन्धोरजानयस्सुरेताः ॥ २५ ॥ यस्ते ॥ यस्तेऽअद्यकृण
वद्दुशोचेपुपन्द्ववथृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नयप्रतुरं वस्योऽअच्छा
मिसुम्भान्द्वेवभक्तं क्यविष्ट ॥ २६ ॥ आतम् ॥ आतम्भजासौ

श्रवसेष्वंगमऽउक्थऽउक्थऽआभजशस्यमानि ॥ प्रियःसूउर्ये
त्वामंगमे ॥ त्वामंगमेयजमानोऽअनुद्वैदिवश्रौवसुदधिरैवा
र्याणि ॥ त्वयांसहद्रविणसिच्छमानानाम्नेजङ्गमिन्तमशिशोवि
वद्भुः ॥ २८ ॥ अस्ताद्यग्निः ॥ अस्ताद्यग्निश्चोराऽसुभो
वाञ्छेश्चानुरऽअपिभिःसोमगोपाः ॥ अक्षुषेद्यावापृथिवीदुवम
देवाद्यत्तरथिसुस्मेसुवीरम् ॥ २९ ॥ [१२-२]समिधाग्निम् ॥

सुमिधोग्निन्दुवस्यतघृतैर्बोधयुतातिथिम॥ आस्मिन्दृष्ट्याजु
 होतन ॥ ३० ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाच्चिश्चैदुवाऽअग्नेभरन्तु
 चित्तिभिः॥ सनोभवशिवस्वठसुप्रतीकोच्चिभावसुं ॥ ३१ ॥
 प्रत् ॥ प्रेदग्नेष्योतिषस्मान्याहिशिवेभिरुच्चिभिष्टुम् ॥ बृहदि
 र्भानुभिर्भानुसुदमाहिठसिस्तुद्वाप्राजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्द

१ अर्चिभिस्त्वम् इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभि पायुभिर्वरुणी (शु य. प्रा. ३ अ ७९ सू) इत्यनेन मातृभि अर्चिभि पायुभि वरुणी
 एतेषा पदानां एकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य प । तेन सस्य पत्वे, पात्तयो मूर्धन्यम् (शु य. प्रा. ३ अ ८० सू) इत्यनेन त्वमित्यस्य तस्य मू ङ्ये
 टकारे कम्मान्तस्थाम्यश स्पर्श (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू) इति टस्य द्वित्वे अर्चिभिष्टुम् ।

दुग्भिः ॥ अक्रन्ददुग्भिस्तु नयन्निवद्योऽक्षामोरिरहृहीरुधः
 समञ्जन् ॥ सुद्योज्ञानो विहीमिद्धोऽअवथ्यद्वारोदक्षीमानु
 नाभात्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्रप्रायम् ॥ प्रप्रायमग्निर्भरतस्य
 शृण्वेविवियत्सूच्यो नरोचतेबृहद्गाः ॥ अभियः पुरुमृतनासुत्
 स्तथोद्विदायुदैव्योऽअतिथिः शिवोनः ॥ ३४ ॥ आपोद्वीः ॥
 आपोद्वीः प्रतिगृह्णति भस्मैतत्स्थोनेद्वेणुच्छुः सुरभाऽऽ
 लोके ॥ तस्मै नमन्ताञ्जनयः सुपत्कीन्मातेवपुत्राग्निभृता

प्लवेनत् ॥ ३५ ॥ अप्प्लवग्ने ॥ अप्प्लवग्नेसेधिष्टवसौषधी
 रनुंरुद्धयसे ॥ गर्भेसञ्जायसेपुनः ॥ ३६ ॥ गर्भोऽअसि ॥
 गर्भोऽअस्योषधीनाङ्गर्भोवन्नृष्पतीनाम् ॥ गर्भोद्विश्वस्य
 भूतस्याग्नेर्गर्भोऽअपामसि ॥ ३७ ॥ असद्यभस्मना ॥
 असद्यभस्मनायोनिभुपश्चष्टृथिवीमग्ने ॥ सुदुसृज्यमातृभिर्द्व

१ सधिष्टव । अत्र सधित्तव इति पदद्वयम् । अत्र विसर्गस्य परसवर्णे, सधिष्टव इति. (शु. य. प्रा. ३ अ ७६ सू.) इत्यनेन पत्वे ऊष्मान्तस्या-
 म्यश्च स्पदा इत्यनेन टस्य द्वित्वम् । २ स ओषधी इति पदद्वयम् । अत्र सऽओषधीमयो. (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन ओषधीपरे सः पदस्य
 विसर्जनीयस्य लोपे, सन्वयश्च ऐकारौकारौ (शु. य. प्रा. ४ अ ५७ सू.) इत्यनेन वृद्धौ सौषधी इति पदम् । ३ मातृभिस्त्वम् इति पदम् । मातृभिर-

अयोतिष्मन्पुनरासदं ॥ ३८ ॥ पुनरासदं ॥ पुनरासदं
 सदनमुपश्चिपृथिवीमग्ने ॥ शेषेमातुर्कथंथोपस्थेन्तरस्यां
 शिवतंसं ॥ ३९ ॥ पुनरुर्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्न इषायुषा ॥
 पुनर्नदं पाह्यदहंसं ॥ ४० ॥ सहरच्या । निवर्त्तस्वाग्नेपिद्वं
 सुधारया ॥ विश्वप्ल्याविश्वतुष्पारि ॥ ४१ ॥ बोधांसि ।
 अस्यद्वचंसोयविष्टुमदं हिष्टस्यप्रभृतस्यस्वधावहं ॥ पीयति

ऋषि पायुभिर्वल्की (अ य प्रा ३ अ ७९ सू) इत्यनेन मातृभि. अर्चिभि. पायुभि वल्की एतेषां पदानां विसर्जनीयस्य सकारस्य प्रकार एकाक्षरे
 प्रत्यये परे इति एत्वे च पात्तथौ सूदन्यम् (अ. य. प्रा. ३ अ ८० सू) इत्यनेन तस्य सूदन्ये टकारे ऊष्मान्त० इत्यनेन तस्य द्वित्वम् ।

रवोऽअनुस्वोगुणातिव्वन्दोऽहेतव्वन्देऽअग्ने ॥ ४२ ॥ स
 बोधि । सुरिम्मंघवाव्वसुपतेव्वसुदावन् ॥ अयोच्चस्मद्धेषां
 सिव्विश्वकर्मणेस्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनरस्वा । वित्थारुद्धाव्वसव्वं
 समिन्धताम्पुनं व्विणाणोव्वसुनीथय्यैः ॥ घृतेज्ज्वन्तव्वं व्वद्धंथ
 स्वसरथाः सन्तय्यजमानस्यकामां ॥ ४४ ॥ [१५-३] अपेत ॥
 अपेतव्वित्थिचसर्पुतातोसन्नस्थपुंराणायेचुनूतनां ॥ अदा

१ वृन्दारष्ट्रे अत्र वृन्दाह ते इति पदद्वयम् । वृन्दास्माकिः (शु. य प्रा. ३ अ ७४ सू) इत्यनेन वृन्दारो. विसर्गस्य परसवर्णे, पात्तयौ मूर्धन्यम्
 इत्यनेन च ते इत्यस्य मूर्धन्ये टेकारे कृते ऊःमान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शं. (शु. य प्रा. ४ अ. १०२ सू) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

द्वामोवसानम्पृथिव्याऽअक्रान्तिमम्पितरोलोकमस्मै ॥ ४५ ॥
सुज्ञानमसि । कामधरणम्भयितेकामधरणम्भूयात् ॥ अग्ने
वर्भस्माल्यग्नेःपुरीषमसिचितस्तथपरिचितऽकुर्द्धचितःश्रय
कृम् ॥ ४६ ॥ अयकःसः ॥ अयकःसोऽअग्निर्द्यस्मिन्त्सो
ममिन्द्रःसुतन्दुर्धेजुठरेवावशानः ॥ सहुस्त्रियुवाजमर्यु
न्नसप्तिकःससवान्त्सन्त्सतुयसेजातवेदः ॥ ४७ ॥ अग्नेयत् ॥
अग्नेयतोदिविद्वर्षःपृथिव्यौद्यदोषधीष्वपस्वायजत्र ॥

येनान्तरिक्षमूर्धातुतन्थत्वेषःसमानुरणवोनुचवक्षां ॥४८॥
 अग्नेदिवः ॥ अग्नेदिवोऽअर्णमच्छाजिगोस्यच्छादिवोऽ॥
 ऽअं चिषेधिष्णयाये ॥ आरोचनेपुरस्तात्सूच्यस्यथाश्चावस्ता
 दुप्रतिष्णन्ताऽआपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नाथः । प्याव
 णोभिःसुजापसः ॥ जुषन्ताच्युबभूहोनमीवाऽइषोमहीः
 ॥ ५० ॥ इडांमग्ने । पुरुदुसंसुनिङ्गोऽशश्चत्तमहवमा

१ यत्र यकारवकाररहितदीर्घस्वरितस्वरात्परो विसर्गस्तत्र कनिष्ठिकाक्षेप सर्वत्र कार्य । २ प्रावणेभि । अत्र प्रवणशृङ्गयासेषु (अ. य प्रा ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन वच श्च यास इत्येतेषु परेषु म इत्येतत्पदस्य ह्रस्वाकारस्य वीर्घाकारो सिधीयते । अत्र प्रशब्दवाद्गनाब्द, पर. । तेन प्रशब्दकारो वीर्घः ।

नायसाध ॥ स्यान्नःसनुस्तनयोद्विजावाग्नेसातेसुस्रतिबभूव
 र्स्ममे ॥ ५१ ॥ अथन्तै ॥ अयन्तेयोनिऋस्वयोचतोऽजातोऽ
 अरोचथाः ॥ तज्जानन्नग्नाऽआरोहाथानोवृद्धयार्थिम् ॥ ५२ ॥
 चिदसि ॥ चिदसितथादिवतथाङ्गिरस्वहुवासीदपरिचिदसित
 थादिवतथाङ्गिरस्वहुवासीद ॥ ५३ ॥ लोकम्पुण । च्छिद्रम्पु
 णाथोसीदहुवात्त्वम् ॥ हुङ्गाग्नीत्वाबृहस्पतिरिस्मिद्दयोना
 वसीषदन् ॥ ५४ ॥ ताऽअस्य ॥ ताऽअस्यसूदंदेहसुंसोमं

श्रीणन्तिपुश्नयं ॥ जहमन्देवानां विशशिष्वारौचनेद्रिवः
 ॥ ५५ ॥ इन्द्रुविश्वाः ॥ इन्द्रुविश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रह्यच
 सुद्धिरः ॥ रथीतमठरथीनांवाजानां सत्पतिभ्यतिम् ॥ ५६ ॥
 समितम् ॥ समितुहसङ्कल्पेथां सभिप्रथौरोचिषणसुमनुस्य
 सानौ ॥ इषमूर्जसुभिसुवसानौ ॥ ५७ ॥ संवाम् ॥ संवा

१ रथितम् । इति पदम् । रथि तकारनकारयोः (शु थ. मा ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन तकारे नकारे च परे रथि इत्येतत्पद दीर्घं भवति ।
 तेन रथीतम् । २ उपसर्गात्परो यस्तु स वकारो लघुर्मत । वो वा वा वै मन्त्रपठे लघवो गुत्च पदे । इति वामित्यसात लघुत्वम् ।

ममनांॐसिसंभ्रतासमुच्चिताब्ध्याकरंम् ॥ अग्नेपूरीष्याद्विपा
 भवत्वनुऽइषमूज्जैव्यजमानाथधेहि ॥ ५८ ॥ अग्नेस्त्वम् ॥
 अग्नेस्त्वमपूरीष्योरयिमाद्भृष्टिमाँराऽअसि ॥ शिवाँकुरुत्वा
 दिशुँसर्वाँस्वैव्योनिमिहासदं ॥ ५९ ॥ भवतन्नं ॥ भव
 तन्नंसमनसुँसचेतसावरेपसौ ॥ मायन्नंॐहिँसिद्धिमायुह
 पतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमुद्यनं ॥ ६० ॥ सुतेवपुत्रम् ॥ सुते

१ अत्र मकारोच्चारं दक्षिणहस्तेन सुष्टयाकृतिं कार्या । यत्र यत्रावसानगतो मकारस्तत्र सुष्टयाकृति. "सुष्टयाकृतिर्मकारे स्यात्" इति या. शिक्षायाम् ।

वषट्कारम्पृथिवीपुत्रीषड्यमग्निंस्वेथोनावभारुखा ॥ तांविश्वाहे
 वैक्रतुभिःसंविद्वानप्रजापतिर्विश्वकर्मूर्विमुञ्जतु ॥ ६१ ॥
 [१७-४] असुह्वन्तुमथंजमानम् ॥ असुह्वन्तुमथंजमान
 मिच्छस्तेनस्येत्यामद्विवहितस्करस्य ॥ अन्धमस्मदिच्छ
 सातंऽहुत्यानमोदिविनिर्गततुब्ध्यमस्तु ॥ ६२ ॥ नमुंसुते ॥
 नमुंसुतेनिर्गतैतिग्मतेजोश्चस्मथुद्विचताबन्धमेतम् ॥ अग्ने

१ वकारचिपिघ प्रोक्तो गुरुलुब्धुलघूत्तर । आदौ गुरुलुब्धुर्मध्ये पदान्ते च लघूत्तर । यत्र पदादौ वकारस्तत्रोच्चारण गुरुभूतम् । यत्र पदादेर्मध्ये
 यदा च पदस्यान्ते वकारस्तदा तु क्रमेण लघु लघूत्तर मध्यमद्युत्थोच्चारणम् । अत्र वकार. पदस्य मध्ये वर्तते तेन न गुरुभूतत्वच्चारणञ्चेति इति ।

नृत्वं च्युम्भ्यासं विदुर्नोत्तुभेनाकेऽअधिरोहथैनम् ॥ ६३ ॥
 अस्यास्ते । घोरऽआसञ्जुहोभ्येषाम्बन्धानामवसर्जनाय ॥ आ
 न्त्वाज्जोभूमिरतिप्रमन्दतोनिर्ऋतिन्त्वाहम्परिवेद्विश्रितः
 ॥ ६४ ॥ अन्ते । दुर्वीनिर्ऋतिराबन्धुपाशङ्गीवासविवृत्त्यम् ॥
 तन्तोविविष्याम्भ्यायुषोनमद्यादथेतस्मिन्महिष्प्रसूतं ॥ नमो
 भूत्थैषेद्वृश्चकार ॥ ६५ ॥ निवेशनं सुङ्गमनं ॥ निवेशनं

१ विष्यामि अत्र विष्यामि इति पदम् । अत्र वेदुदय. (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन च उपसर्गात्परस्य यकारोदयस्य सकारस्य
 पकारे कृते स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

सङ्गमनोवसूनांविश्वारूपाभिचङ्केशचीभिः ॥ देवऽऽइवसविता
 सत्यधुर्मन्द्धानतस्त्रथौसमुरेपथीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरांशुञ्जन्ति ।
 सत्यधुर्मन्द्धानतस्त्रथेषुसुम्हया ॥ ६७ ॥
 कवयोयुगावितद्ववतुपृथक् ॥ धीरादुवेपुसुम्हया ॥
 अनक्तसीरा ॥ अनक्तसीराद्वियुगातनुच्छङ्कतेयोनौवपतेहवी
 तम् ॥ गिराचश्चिःसमराऽअसञ्चोनेदीयऽइत्सुण्यःपृक्मो
 यात् ॥ ६८ ॥ शूनःसु । फालुविकृषन्तुमूमिःशुनङ्गिना
 शाऽआभियन्तुष्टाहेः ॥ शुनासीराद्विषुताशमानाशुपिप्ला

ऽओषधीं कर्त्तुनास्मै ॥ ६९ ॥ घृतेन सीतां ॥ घृतेन सीतामघु
 नासमञ्जयतां विश्वेद्वैरनुमतामुखिङ्गः ॥ ऊर्ध्वस्वतीपथं सुपि
 द्वर्मानास्मान्तसीतिपथं साभ्यावबृरख ॥ ७० ॥ लाङ्गलु
 स्पवीरवत् ॥ लाङ्गलुस्पवीरवरसुशेवठसोमुपिरसरु ॥ तदुङ्कप
 तिगामविस्पुफुर्थञ्चुपीवरीस्पुस्थार्वद्रथुवाहणम् ॥ ७१ ॥
 कामङ्कामदुधे । ध्रुवक्षवमित्रायुवकृणायच ॥ इन्द्रायुश्रिभ्या
 स्पुष्णेषुजाभ्युऽओषधीभ्यः ॥ ७२ ॥ विमुच्यद्धम् ॥

विमुच्येक्ष्मगद्व्यादेवयानोऽअगर्भमेतमसंस्फोरमुस्य ॥ ऋयो
 तिरापाम ॥ ७३ ॥ सुजूरब्देः ॥ सुजूरब्दोऽअयवोमिंसुज
 रुषाऽअरुणीभिः ॥ सुजोषसावैश्विनोदृंसोमिंसुजःसूरऽ
 एतशेनसुजुवैश्वानुरऽइड्यथैयूतेनस्थाहा ॥ ७४ ॥ [१३-५]
 याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःपृथ्वीजाताद्वेबभ्यस्त्रियुगम्परा ॥
 मनेनुबुभ्रूणासुहृःशुतन्धामानिसुप्तच ॥ ७५ ॥ शुतंवेः ॥

१ तमसस्फारम् । अत्र तमसोऽपरस्यात् (छ. य. प्रा ३ अ २६ सू) इत्यनेन विसर्जनीय. सकारमापयतेऽपरस्ताच्छन्दे परे । इति तमस इत्यस्य
 विसर्गस्य सकारे छन्दे तमसस्फारम् । अ-यथा तमस. पारम् इति स्यात् । अपरस्तात्किम् । आदित्यवर्णन्तमस. परस्तात् (सहित्वा अ. ३१ म १८)

शतं वीऽअम्बुधामानिसुहस्रं भुतवोरुहं ॥ अधाशतक्करवो अ
यसिमम्भेऽअगुदङ्कत ॥ ७६ ॥ ओषधीं प्रसृति । मोदङ्कम्पु
ष्यवतीं प्रसूवरीं ॥ अश्राऽइवसुजिस्वरीर्षीरुधः पारयि
षण्वः ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति । मातरुस्तद्धो देवीरुपञ्चवे ॥
सनेयमश्रुजांवासंऽआत्कमानुन्तवंपूरुष ॥ ७८ ॥ अश्रुत्थे
वः ॥ अश्रुत्थेवोनिषदंनम्पुर्णवोविसृतिऽकृता ॥ गोभाजऽइ

१ स्वदर्थवाचिनौ वो वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्रं विकल्पार्था ईं पत्सृष्टास्तु ते स्मृता । अर्थादेते लघव उच्चारणीया (या. सि.) २ वसति
कृता इति पदम् । आविनिरिच्छङ्गायावसतिर्वरिव (शु य. प्रा ३ अ. २३ सू) इत्यनेन ककारपकारयो परयोरेतेषा सस्य पत्वम् । तेन वसतिऽकृता ।

चिकलासथयस्सन्नवथुपूरुषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषधीः । सम
 भ्रमत्रराजानंसमितिविव ॥ विष्मंसऽउच्चयतेभिषग्नक्षोहा
 मीवचातनः ॥ ८० ॥ अश्वावतींसोमावतीम् ॥ अश्वाव
 तींसोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ॥ आवित्सुसर्वाऽओष
 धीरस्ममाऽअरिष्टतातये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्मः ॥ उच्छुष्मः
 ओषधीनुङ्गावोगोष्ट्वादिवरते ॥ धनंठसनिष्यन्तीनामुत्कमा

१ अय्यवतीम् । इति पदम् । अत्र अक्षरदिग्मसुमति० (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे शाश्वतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य
 दीर्घाकार । तेन कश्चावतीम् । एव सोमावती रक्मवीवतीम् ।

नन्तवंपूरुष ॥ ८२ ॥ इष्टकृतिर्नाम । वोमाताथोचयुचंस्थनि
 ष्टकृतीहं ॥ सीराःपतत्रिणीस्थनेचक्रामयतिनिष्कथ ॥ ८३ ॥
 अतिविश्वाः । परिह्वारस्तेनऽइवव्रजामक्रमुहं ॥ ओषधीहंप्रा
 चैक्यवैर्यत्रिकञ्चतद्वोरपः ॥ ८४ ॥ यदिमाः ॥ अदिमाद्या
 जयन्नेहमोषधीहंस्तऽआदुषे ॥ आत्फमाचक्ष्मस्थनरश्चयतिपु
 राजीवगृभोयथा ॥ ८५ ॥ अर्यौषधीहं । अस्रसर्पुथाङ्गमङ्ग
 म्परुषप्परुहं ॥ ततोचक्ष्मंविवाधच्छऽउग्रोमद्यमशीरिव ॥ ८६ ॥

साकैच्यक्ष्म ॥ साकैच्यक्ष्मप्रपत्चाषेणकिकिडुविना ॥ सा
 कंवातस्येङ्गाख्यासोकाक्षेक्ष्मनिहाकंथा ॥ ८७ ॥ अद्यावः ॥
 अद्यावोऽअद्यामवस्वद्व्याद्व्यस्याऽउपावत ॥ ताःसर्वाःसं
 विद्वानाऽहुदक्षेप्रोवताञ्चः ॥ ८८ ॥ याःफुलिनीः ॥ याः
 फुलिनीच्योऽअफलाऽअपुष्पायाश्चपुष्पिणीः ॥ बृहस्पति
 प्रसूतुस्तानोभुञ्जन्त्वहंसः ॥ ८९ ॥ सुञ्जन्तुमा । शप्

३ इदमेव्यावतावचः । अत्र अथविममतिषुतचारयष्टिसेदिमेन्द्रियधारयचिप्रभदुरवतुनाखस्यहृदयधुष्यताम्भवताध्यर्थाकिडुव्याचि
 वकारे (शु. य प्रा. ३ अ १८ सू) इत्यनेन वच इत्यस्य वकारे परे अवत इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तथ्यादथो ब्रह्मण्युत्त ॥ अथोयमस्यपङ्क्तिशो रसद्वैस्महादेवाकि
 लिङ्घात् ॥ ९० ॥ अत्रुपतन्तीरवदन् ॥ अत्रुपतन्तीरवदन्कि
 वऽओषधीरुष्परि ॥ अञ्जीवमुश्नवासहेनसरिषड्यातिपूरुषं
 ॥ ९१ ॥ याऽओषधीं ॥ याऽओषधींसोमराशीब्रह्मीशत
 विचक्षणां ॥ तासांससित्वमुत्तभारुङ्कामायशठ्हुदे ॥ ९२ ॥
 याऽओषधीं ॥ याऽओषधींसोमराशीविहितं पृथिवीमनु ॥

१ पूरुष. । अत्र पुरवोऽवसाने (शु य. प्रा. ३ अ. १२० सू) पुरुष इति वीथो निपासते अवसाने चेत । अत्र पू इत्यस्य निपातनादीर्घः ।
 अनवसाने पुरुषऽपुवेदम् । अत्र हस्य एव ।

बहुरूपतिप्रसूताऽशुस्यैसन्दत्तद्वीर्यम् ॥ ९३ ॥ याञ्च ॥
याञ्चैदमुपशृण्वन्ति याञ्चैदुरूपरागताः ॥ सर्वाः सुज्ञस्यद्वी
रुथोस्यैसन्दत्तद्वीर्यम् ॥ ९४ ॥ मावः ॥ मावोरिषत्स्वनि
तायस्मैचाहङ्खनामिवः ॥ द्विपाच्चतुष्पादुस्स्माकदुसर्वम
स्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयुंसम् ॥ ओषधयुंसममवद्
न्तसोभेनसुहराचा ॥ यस्मैकृणोति ब्राह्मणस्तदराजङ्गपार
याससि ॥ ९६ ॥ नाशयित्रीबलासंस्थ ॥ नाशयित्रीबलास

स्यार्शसऽउपुचितामसि ॥ अथोशेतस्यैवक्ष्माणांम्याकारोरसि
नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वाङ्गन्धैर्वा? ॥ त्वाङ्गन्धैर्वा?अंखनुंस्त्वा
क्ष्मादिमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्रमे ॥ त्वाभोषधेसोमोराजाविह्वान्य
पृतनायुत? ॥ सहस्रसर्वपाप्मानुं?सहस्रमे?अरातींसहस्र
दुर्गिर्घायुस्ते ॥ दुर्गिर्घायुस्ते?अोषधेखनिताद्यस्मै च स्वाखना
म्भ्यहस्र ॥ अथोत्वन्दुर्गिर्घायुंभुंत्वाशुतवल्शुविरोहतात्

१ अत्र लकारसकारयोर्गो हरितारख्या लरभक्तिर्वीच्या ।

॥ १०० ॥ त्वमुत्तमा । स्योषधेतवबुद्ध्याऽउपस्तयः ॥ उप
स्तिरस्तुसोस्माकूच्योऽअस्मौराऽअभिदासति ॥ १०१ ॥
[२७-६] मामा ॥ मामाहिःसीजनितायःपृथिव्यायोवा
द्विःसुत्थधर्माव्यानद् ॥ यश्चापश्चेन्द्राःपृथुमाऽऽजक
स्मैःकुवायहृविषाविधेम ॥ १०२ ॥ अन्भ्यावर्तस । पृथि
विभूनेनपयसासुह ॥ वृपान्तेऽअग्निरिषितोऽअरोहत् ॥ १०३ ॥
अग्नेयत् ॥ अग्नेयत्तैरुक्कच्यच्चन्द्रच्यच्चैरिदियम् ॥

तद्देवेभ्योभरासि ॥ १०४ ॥ इषमूर्जसुहसि
तऽआदमृतस्यथोनिभमहिषस्यधाराम् ॥ इषमूर्जसुहसि
तन्पुजहामिसेदिमनिराममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्नेतव ॥
अग्नेतवश्रवोवथोमहिषाजन्तेऽअर्चयोद्विभावसो ॥ बृह
ज्ञानोशर्वसावाजमृक्थ्यन्दथासिद्धाशुषेकवे
प्राविकवर्चांशुक्वर्चां ॥ १०६ ॥
उदियषिभानुजा ॥ पुत्रोमातराद्विचरन्नुपावसिपुणक्षिरोदंसाऽ

कुम्भे ॥ १०७ ॥ ऊर्जा^१नपात् ॥ ऊर्जा^१नपाजातवेदं सुश
 स्तिभिर्भुज्ज्वल्यधीतिभिहितं ॥ त्वेऽइषुंसन्दधुर्भूर्वेण
 साश्चिन्नोतयोद्वासजाताः ॥ १०८ ॥ इरुज्यन्नग्नौ । पृथग्य
 स्वाज्जन्तुभिरेस्ममेरायोऽअमर्त्य ॥ सदर्शुतस्यैवपुषोविराज
 सिपुणक्षिसानुसिङ्गलुम् ॥ १०९ ॥ इरुज्ज्वल्येभ्यश्चरस्य
 इरुज्ज्वल्येभ्यश्चरस्यैवपुषोविराज ॥ इरुज्ज्वल्येभ्यश्चरस्य ॥

१ निश्चयेन कर्तारम् निष्कारमिति प्राप्ते निराब्धे बहुलम् (छ. य प्रा ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन कश्चिदकारमात्रस्य लोभे इत्यर्थात् ।

इत्यर्थात् ।

सुभगांस्सुहीमिषुन्दधासिसानुसिर्करयिम् ॥ ११० ॥ कृतावा
 नस्महिषं। विश्वदरातमग्निर्दसुभ्नायदधिरपुरोजनां। श्रुत्क
 र्णं सुप्रथस्तमन्त्वागिराद्वैद्यस्मानुषाभुगा ॥ १११ ॥ आ
 प्यायस्व ॥ आप्यायस्वसमेतुते विश्वतःसामुवृषण्यम् ॥ भवा
 वाजांसंवृषण्याद्व्यभिमात्रिषाहं ॥ सन्ते ॥ सन्ते पर्यांसिसमुचन्तु
 वाजांसंवृषण्याद्व्यभिमात्रिषाहं ॥ आप्यायमानोऽशुभु

१ कृतवानम् । अत्र अक्षरमि० (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ऋतवावृत्त्य ह्रस्वकारस्य दीर्घकारः ।
 पदम् । अत्र वाजस्य परे भव इत्यस्य ह्रस्वकारस्य स चावरुध्यवाजस्य पायुषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन दीर्घे भवावृत्त्य इति
 भवापायुर्विज्ञोऽस्यऽशुभुद्व्यः ।

२ भवन्वाजस्य इति
 भवावृत्त्य इति

तांयसोमदिविश्रवां०स्युत्तमानिधिष्व ॥ ११३ ॥ आप्याय
 स्व । मद्विन्तमुसोम्विश्वेभिरुद्दुभिमिः ॥ भवानंसुप्रथस्त
 मुंसखावृधे ॥ ११४ ॥ आते । वृत्सोमनोयमत्परमाच्चि
 त्सधस्त्थात् ॥ अग्नेत्वाङ्गामथागिरा ॥ ११५ ॥ तुभ्य
 न्ताः ॥ तुभ्यन्ताऽअङ्गिरस्तमुविश्वाः सुक्षितयुःप्रथक् ॥
 अग्नेकामायथेमिरे ॥ ११६ ॥ अग्निः प्रियेषु ॥ अग्निः

१ भवन. इति पदम् । भव इत्येतत्त्व इत्याकारस्य न परे भव च (शु ग प्रा. ३ अ. १०९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते भवान इति पदम् ।

प्रियेषुधामसुकामोभूतस्युभयस्य ॥ सुभ्राडेकोविराजति
 ॥ ११७ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांद्वादशोऽ
 ध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
 मयिगृहामिपंचदश, ध्रुवास्येकादश, मधुवाताऽएकादश,
 सम्यक्स्रवंतिनवे, मंभाषड, पांत्वैका, ऽयंपुरःपंच, ससाष्टापंचा
 शत्र [अनु. ७ सं. ५८ अ. १३] ॥ हरिःॐ ॥ मयि
 गृहामि ॥ मयिगृहाम्भयग्रेऽअग्निर्हरायस्पोषायसुप्रजा

रुत्वायसुवीर्याय ॥ मामुद्वेवतांसचन्ताम् ॥ १ ॥ अपाम्पु
डम् ॥ अपाम्पुष्टमसिधोनिर्गन्धेऽसमुद्रमुभितुं पिब्वमानम् ॥
बद्धमानोमहौरे ॥ आच्युष्ष्णरेदिवोमात्रयाविरिम्णाप्यथस्य
॥ २ ॥ ब्रह्ममथज्ञानम् ॥ ब्रह्ममथज्ञानमथमभूपरस्ताद्विसी
मतःसुरुचोवैनऽआवहं ॥ सबुद्ध्याऽउपुमाऽअस्यविविद्धाःसुत
श्चयोनिमसंतश्चिविषः ॥ ३ ॥ हिरण्यगुब्धमःसम् ॥ हिरण्य
गुब्धमःसमवर्त्तताग्नेभुतस्यजातःपतिरेकऽआसीत् ॥ सदाधार

पृथिवीन्ध्यामृतमाङ्गं स्मरेदुवायं हविषा विधेम ॥ ४ ॥ दुग्धस
 श्रैस्फल्द । पृथिवीमनुष्वासिमश्च्योनिमनुचश्चपूर्वः ॥ समा
 नैच्योनिमनुसुश्रन्तद्दुग्धसश्चुहोभ्यनुसुप्तहोत्रां ॥ ५ ॥
 नमोस्तु । सर्पेभ्योचैकेचपृथिवीमनु ॥ येऽअन्तरिक्षेयेहि
 वितेभ्यः सर्पेभ्योनमः ॥ ६ ॥ आऽहृषवः ॥ आऽहृषवो
 यातृधानानौ च्येवावनेस्पती १ ॥ रनु ॥ येवावदेषुशेरतेतेभ्यः
 सर्पेभ्योनमः ॥ ७ ॥ येवा ॥ येवामीरोच्येनेद्विवोयेवा

सूच्यस्यरोहिम्मवु ॥ येषामुपसुसुदंस्कृतन्तेऽभ्यः संसर्षेऽभ्योनि
 मः ॥ ८ ॥ कृणुष्वपाजः ॥ कृणुष्वपाजः प्रसित्तिन्नपृथ्वी
 व्याहिराजेवामवोर ॥ इहमेन ॥ तृष्वीमनुष्यसित्तिन्दूणानो
 स्तासिद्विद्यरक्षसस्तपिष्ठे ॥ ९ ॥ तर्कञ्जभासः ॥ तर्कञ्ज
 भासऽआशुयापंतन्यनुस्पृशद्युषुताशोशुचानं ॥ तपूंऽष्य

१ सदम्कृतम् । अत्र सदोद्योर्नमस्कृतमिपता पथेषु (शु य प्रा ३ अ. ३४ सू) इत्यनेन यथासत्य सद घो. नम एतेषा विसर्जनीयसवन्धिन. तस्य
 क्रमेण कृतं पिला पथ एतेषु पदेषु पकारः । एवं पकारे कृते ऊरुमान्तस्यग्निश्च स्पर्श. (शु य प्रा. ४ अ. १११ सू) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेध. ।
 इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेध. ।

पर्णोद्यथमानापृथिवीन्दृढं ॥ १६ ॥ प्रजापतिङ्गा । साह
यस्वपासुपुष्टेसमुद्रस्येसन् ॥ व्यचस्वतीभ्यथस्वतीभ्यथस्वपृथि
व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि ॥ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिद्विश्रथाया
विश्रस्यभुवनस्यधृत्री ॥ पृथिवीद्यच्छपृथिवीन्दृढं हपृथिवा
स्माहिंसीहं ॥ १८ ॥ विश्रस्मैप्प्राणाय ॥ विश्रस्मैप्प्रा
णायपानायध्यानार्थोदुानायप्प्रतिहाथैचरित्राय ॥ अग्निङ्गा

१ प्रजापतिङ्गा । सकारपरे च (अ य मा उ वा ङ्) इत्यनेन सकार. परो यस्यादेकाक्षरात्तस्यैकाक्षरे मलये विसर्जनीयसकारस्य पत्वम् ।
अत्र प्रजापतिशब्दे पाधातो. पतिशब्दस्य सस्य एकारे इत्वे द्वित्वे रूपम् ।

भिषांतुमुह्यासुस्त्याच्छद्विषाशान्तमेनतयाद्वेवतयाङ्गिरस्यकु
 वासीद ॥ १९ ॥ काण्डारकाण्डारप्ररोहन्ती ॥ काण्डा
 रकाण्डारप्ररोहन्तीपरुषंपरुषुस्पर्शरि ॥ एवानोदुर्वृप्रतनुसु
 हस्त्रेणशतेनच ॥ २० ॥ आशतेन । प्रतुनोषिसुहस्त्रेणद्विशो
 हसि ॥ तस्यास्तेद्वीष्टकेद्विधेमह्विषावृथम् ॥ २१ ॥ आस्ते ॥
 आस्तेऽअग्नेसूच्युरुच्योदिवभातुह्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभि

१ परुष. परास्परि । अत्र समानपदे च (शु य प्रा ३ अ ३० सू) इत्यनेन सकारे प्राप्ते न परह्य पठति (शु य. प्रा. ३ अ ३१ सू) इत्यनेन
 पठति परे पूर्वपरपदान्द्वचदित्तस्मिन्वर्जनीयस्य सकारो निषिध्यते । अतो न सकार किन्तु विसर्ग एव ।

नोऽऽद्यसर्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥ २२ ॥ आवंः ॥ वा
वोदेवांसूरुचोर्गोष्वश्रेषुचारुचं ॥ इन्द्राग्नीताभिःस
वाभीरुचन्नोधत्तबृहस्पते ॥ २३ ॥ विराड्ज्योतिः ॥ वि
दयत्तुपृष्ठेपृथिव्याज्योतिरधारयत् ॥ प्रजापतिज्ञासा
यव्यानायुविश्वुज्योतिर्यच्छ ॥ अग्निष्टेधिपतिस्तथादिवते

पत्वे श्रुते कस्मान्तस्याभ्यास्य सर्पा (शु य प्रा ४ अ १०२ सू) इत्यनेन तस्य द्वित्वम् ।
अग्निष्टे । अग्निष्टे इति पदम् । अत्र वायुरग्निरग्रेकाक्षरे (शु य. प्रा ३ अ. ७७ सू) इत्यनेन एकाक्षरे ते पदे परे अत्रिसाञ्चवदितस्य सस्य

याङ्गिरस्वङ्कुवासीद ॥ २४ ॥ सद्युश्च ॥ सद्युश्चुश्चुमाधेवश्चुश्चासं
 न्तिकावृतुऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्ध्यावापृथिवीकल्पं
 न्तामापुऽओषधयुं कल्पन्तामग्नायुं पृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायस
 व्रताः ॥ येऽअग्नायुंसमंनसोन्तराद्यावापृथिवीऽहमे ॥ वासं
 न्तिकावृतुऽअभिकल्पमान्नाऽहङ्गमिवदुवाऽअभिसंविशन्तु
 तथादुवतयाङ्गिरस्वङ्कुवेसीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि ॥ अषा

१ अभिसविशन्तु । अत्र भाविभ्यः सः प समानपदे (शु य प्रा ३ अ. ५६ सू.) अनेन प्राप्तस्य अतुसन्तनोतुबृहस्पतिस्तुत्यसुसमिद्राय-
 सुसन्ध्वमभिमत्वाऽभिनविन्तु० (शु. य. प्रा ३ अ. ८२ सू.) हलनेन प्रकृतिभावे पत्याभाव ।

वासिसहमानुसहस्रारतींसहस्रपुतनायुतः ॥ सहस्रवीर्या
सिसामाजिन्व ॥ २६ ॥ [११-२] मधुवाताहं ॥ मधुवाताऽक्र
तायतेमधुंक्षरन्तिसिन्धुवहं ॥ माक्षीन्सन्त्वोषधीहं ॥ २७ ॥
मधुनक्तंम् ॥ मधुनक्तंमृतोषसोमधुंभृत्पाथिवदुरजः ॥ म
धुर्गैरस्तुनहंपिता ॥ २८ ॥ मधुमानहं ॥ मधुमाद्योवन्नरुष्यति
मधुमाँ ॥ अस्तुसूक्ष्मः ॥ माद्धृवीर्गावोभवन्तुनहं ॥ २९ ॥
अपाङ्गम्भन् ॥ अपाङ्गम्भन्सीदुमात्त्वोसूक्ष्मोभिताप्सोन्मा

शिवैश्वानरः ॥ अच्छिन्नपत्राहंप्रजाऽअनुवीक्षस्वानुस्वादि
 व्यावृष्टिःसचताम् ॥ ३० ॥ त्रीन्त्संमुद्धान् ॥ त्रीन्त्संमुद्धान्
 नत्संस्तृपत्स्वर्गानिपाम्पतिर्वृषभऽहृष्टकानाम् ॥ पुरीषुंश्वसानं
 सुकृतस्यलोकेकतत्रंगच्छुयत्रेपूर्वंपरेतां ॥ ३१ ॥ सृष्टीद्यौः ।
 पृथिवीचनऽहृमैच्यबभिमिक्षताम् ॥ पिपुताद्योभरीमभिः
 ॥ ३२ ॥ विष्णोःकर्मणि । पश्यत्यतस्तौश्रुतानिपरस्पृशे ॥
 इन्द्रस्यशुष्युःसखा ॥ ३३ ॥ श्रुवासि । धरुणेतोषशेभ्युभ

सुखेभ्यो योनिः कथ्योऽअधिजातवेदां ॥ सर्गायुत्र्यात्रिंशुभानु ॥
भायदुवेकभ्यो ह्युद्यं बहवुः प्रज्ञानम् ॥ ३४ ॥ दुर्षेराये । रस
सुसहसे च भ्राऽकुर्जेऽअपत्त्याय ॥ सुभ्राडसि सुराडसिसार
सुतौरवोरसौ प्रप्रावताम् ॥ ३५ ॥ अग्नेयुक्क्ष्व ॥ अग्नेयुक्क्ष्वाहि
येतवाश्चासौ देवसाधवः ॥ अरुवहन्ति मुद्भव ॥ ३६ ॥
युक्क्ष्वाहि । देवहृतमौराऽअश्वौराऽअग्नेरुथीरिव ॥ निहोता
पुद्भ्यः स्रद्धं ॥ ३७ ॥ [११-३] सुस्यक्स्रवन्ति । सुरितो

नद्येनाऽऽनुत्तर्हृदा मनसापुयमानाः ॥ घृतस्युधाराऽऽभिचाक
 शीमिहिरुण्ययोर्वितुसोमर्द्धेऽअग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचेत्वा ।
 रुचेत्वाभासेत्वाज्योतिषेत्वा ॥ अभूद्विदं विश्वस्यभुवनस्य
 वाग्निमग्नेः^१श्चानुरस्यच ॥ ३९ ॥ अग्निज्योतिषा ॥
 अग्निज्योतिषाज्योतिष्मान्नुव्वसुव्वसान् ॥ सुहस्र
 दाऽअसिसुहस्रायत्वा ॥ ४० ॥ आदित्यङ्गर्भम् ॥ आदित्य

१ यत्र रकारपरस्य वकारपरस्य च स्पर्शवर्णस्य द्वित्वं तत्र ऊगमान्तास्याभ्यश्र स्पर्शः (शु. य. प्रा ४ अ १०२ सू) इत्यनेन ज्ञेयम् । अत्यपर तु
 रेफकाराभ्याम् इत्यनेन विधीयमानस्य द्वित्वस्यापवादभूतात्वात् । यथा सर्वसा । गर्भम् । पार्थिवम् । चक्षुर्मित्रस्य । अग्निज्योतिषा ।

ज्ञंभुंस्पयसासमङ्गिसहस्रस्यप्रतिमां द्विश्चरूपम् ॥ परिबुद्धि
 हरसुमाभिमेऽंस्थांशुतायुषङ्कणुहिचैयमानं ॥१३॥ वात
 स्यजति । वरुणस्यनाभिसश्चञ्जानेऽस्रिरस्यमदृध्ये ॥ शिशु
 न्दीनां हारिमद्रिबुद्धमग्नेमाहिऽसीऽपरमेध्योमन् ॥१४॥
 अजस्रमिन्दुम् ॥ अजस्रमिन्दुमरुषममूर्णयुसुग्निमीडे

१ मंथा. १ अत्र स्योगाद्यश्च यो भवेत् । (या. हि) यत्र स्योगाचोऽनुस्वारो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णो भवेत्तत्र ऋत्वर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्य
 वर्जयित्वा इत्स एव बोध्य. । संयोगात्पूर्व. संयोगपूर्व इति समास. । अत्र नानुस्वार. (शु य प्रा ४ अ १०९ सू) लिङ्गम् । २ वर्णे तु मात्रिके
 पूर्वं अनुस्वारो द्विमात्रिक. । (या हि) मात्रिकेऽ (ह्रस्वर्णपूर्वं) अनुस्वारे लो द्विमात्रिको लेख्यो बोध्य उच्चारणीयश्च । अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्धमात्रा
 पूर्वा चार्धमात्रेति (शु य प्रा ४ अ १४८ सू) प्रमाणम् । ३ द्विमात्रिके मात्रिक स्यादिति (यां हि) । यत्रानुस्वारात्पूर्ववर्णो द्विमात्रिकस्तत्र
 मात्रिकोऽ (ह्रस्वः-० इत्याकारक.) अनुस्वारो विधेयो ह्रस्वोच्चारणीयश्च । अत्र दीर्घाद्वर्धमात्रा पूर्वा चाध्यर्धो (शु य प्रा. ४ अ १४९ सू) लिङ्गम् ।

पुर्वचिचिन्नमोभिः ॥ सपर्वभिर्कृतुरांकल्पमानोगाम्माहि
सुरदितिद्विराजम् ॥ ४३ ॥ वरुञ्जीन्त्वष्टुः ॥ वरुञ्जीन्त्व
सहस्रीमसुरस्यमायाभग्नेमाहिःसींपरमेव्योमन् ॥ मुही
सोऽअग्निः ॥ सोऽअग्निरग्नेरद्यजायतुशोकात्पृथिव्याऽऽत
वाद्रिवस्पति ॥ येनप्पुजाविश्वकर्मज्ञानतमग्नेहेतुंपरि
तेवृणवतु ॥ ४५ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवानाम्मुदगाद

लीकेञ्चकक्षुम्भित्रस्यैव रूपास्थो भेः ॥ आप्प्रोवावापृथिवीऽअन्त
 रिक्शुदसूर्च्येऽआत्वसाजगतस्तुस्त्युषञ्च ॥ ४६ ॥ [९-४]
 इमस्मा । हिंसी हिंसादम्पशुः सहस्रौ कक्षो मेधायचीयमानहं ॥
 मयुम्पशुम्मेधमग्नेषुषस्वतेन चिन्वानस्तुह्वोनिषीद ॥ मयु
 न्तेशुगृच्छतुयन्दिह्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमस्मा ।
 हिंसीरेकशफम्पशुङ्कनिक्रदंवाजिनंवाजिनेषु ॥ गौरमारु

१ यत्र स्वरात्परस्य सयोगस्याद्यक्षस्य द्वित्वं दृश्यते तत्र स्वरात्सयोगादिद्विरुच्यते सर्वत्र (शु. ग्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् । चिन्वानः । सव्य-
 च्यमान् । जनित्रम् । वरुणस्याग्ने । परञ्च स सयोग सजातीयकव्यतालव्यदन्त्यसुर्धन्यौष्ठवर्णाना न चेत् एतत्तु द्वित्वाभाव एव यथा इमस्मा ।

अथमनुतेदिशामितेनचिद्वानस्तुद्वोनिषीद ॥ गौरन्तेशुगु
च्छतुयन्दिह्मस्तन्तेशुगुच्छतु ॥ ४८ ॥ इमदसाहस्रम् ॥
इमदसाहस्रदशतधारमुसंध्येच्यमानदसारिस्यमद्व्ये ॥
युतद्वहानामदितिल्लनायाग्नेमाहिदसीदपरमेध्यामन् ॥ गव
यमारुण्यमनुतेदिशामितेनचिद्वानस्तुद्वोनिषीद ॥ गवय
न्तेशुगुच्छतुयन्दिह्मस्तन्तेशुगुच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्णा
नु। वरुणस्यनामिन्त्वचम्पशान्दिह्मपुडाश्चतुष्पदाम् ॥ त्वद्वुः

प्रजानां प्रथमं नित्रिमग्नेमाहिंसीदं परमेव्योमन् ॥ उप
मारुण्यमनुते दिशामितेन चिद्वानस्तद्वोनिषीद ॥ उप
शुगृच्छतुयन्दिष्मस्तन्ते शुगृच्छतु ॥ ५० ॥ अजाहि ॥ अजा
तामग्रं मायुं स्तेनुरोहमायुश्चुपमेद्यासदं ॥ शरभमारुण्यमनुते
दिशामितेन चिद्वानस्तद्वोनिषीद ॥ शरभस्तेशुगृच्छतुय
न्दिष्मस्तन्ते शुगृच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वं च्यविष्क । काशेषानुं

पाहिशृणुधीगिरं ॥ रक्षशतोकसुतत्वमना ॥ ५२ ॥ [६-७]
 अपान्तवा ॥ अपान्तवेमन्त्सादयाम्भ्यपान्तवोद्द्वन्त्सादयाम्भ्य
 पान्तवाभस्मन्त्सादयाम्भ्यपान्तवाब्ज्योतिषिसादयाम्भ्यपा
 न्तवार्यनेसादयाम्भ्यर्णवेत्वासदनेसादयामिससमुद्देत्वासदने
 सादयामिसरिरेत्वासदनेसादयाम्भ्यपान्तवोवक्ष्येसादयाम्भ्य
 पान्तवासधिषिसादयाम्भ्यपान्तवासदनेसादयाम्भ्यपान्तवासध
 स्तथेसादयाम्भ्यपान्तवायोनौसादयाम्भ्यपान्तवापुरीषिसादया

१ एतन्ति इति पदम् । निसब्जो बहुलम् (छ य प्रा ३ क १८ सू) इत्यनेन फचिञिकारघट्टिकारस्यापि लोपः । एव लोपे एतन् भवति ।

स्युपान्तवोपाथसिसादथासिगायत्रेणरवोऽऽन्दसासादयामि
त्रैष्टुभेनरवोऽऽन्दसासादयामिजागतेनरवोऽऽन्दसासादथा
म्यानुष्टुभेनरवोऽऽन्दसासादयामिपाङ्कनरवोऽऽन्दसासाद
यामि ॥ ५३ ॥ [१-६] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोभुवस्तस्य
प्राणोभौवायुनोवसन्तःप्राणायानागायत्रीविसुन्तीगायत्र्यै
गायत्रङ्गायत्रादुपांशुंरुपांशुंशोस्त्रिवृत्रिवृत्तोरथन्तरंवसिद्धुः
ऋषिःप्राजापतिगृहीतथोरवयाप्राणङ्कामिप्रजाभ्यः

॥ ५४ ॥ अयन्दक्षिणा । विश्वकर्म्मार्तस्यमनोवैश्वकर्म्मणङ्गी
 षमोमानुसस्त्रिष्टुब्धैषमीत्रिष्टुभःस्वारंस्वारदन्तर्ध्यामोन्त
 र्ध्यामारुपञ्जदुराशपञ्जदुराशुहङ्करद्वाजुऽऽकषिःप्रजापतिगृही
 तयोरवयामनोगृह्णामिप्रजावर्धयः ॥ ५५ ॥ अथस्यञ्जात् ॥

अथस्यञ्जात्त्रिष्टुब्धयैरुत्तस्यचवक्ष्येवैश्वर्ध्यासंवृषाञ्चावक्ष्य
 ष्यो जगतीवृषीजगत्याऽऽकषससुष्टुक्षसमाञ्छुक्कःशुक्कःस
 दुराशसप्तदुराशैरुपञ्जामदग्निर्ऽऽकषिःप्रजापतिगृहीतयोरवय

चक्षुर्गृह्णामि प्रजाबभ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात् ॥ इदमुत्त
 रात्स्वस्तस्य श्रोत्रेऽसौवर्षेऽशरच्छौत्र्ये ननु पश्चरिद्य न कुम्भेऽप्ये
 डमैडाहमन्थीमेन्थिनऽएकविंशसाऽएकविंशसाऽद्विश्रामि
 त्रऽऋषिः प्रजापतिगृहीतया स्वया श्रोत्रं जृह्णामि प्रजाबभ्यः
 ॥ ५७ ॥ इयमपरिमृतिस्तस्यैवाङ्गुमात्स्याहेभुन्तोवाच्यं पु
 ङ्क्तिहमुन्तीपुङ्क्त्यैनिघनवन्निघनवतऽआपञ्चथुणऽआपञ्चथुणाञ्चि

१ विद्यामित्र । अत्र नरहामिनेषु च (शु य प्रा ३ अ १०३ सू) इत्यनेन मिश्रशब्दपरे विश्वरादस्य दीर्वाकार । २ वाक्माला इति पदम् ।
 पञ्चमेऽपञ्चमम् । (शु य प्रा. ४ अ. १२१ सू) पञ्चमे स्पशे प्रत्यये परेऽपञ्चम. पञ्चममापद्यते । इत्यनेन ककारस्य पञ्चमे स्वरे पञ्चम । वाङ्माला ।

णवत्रयस्त्रिदशौत्रिणवत्रयस्त्रिदशाब्भ्यां ऽशाङ्करैरेवतेद्विश्चक
 र्मऽक्रषिः ष्यजापतिगृहीतयोस्त्वयावाचङ्गुल्लामिष्यजाब्भ्यो
 लोकेन्ताऽइन्द्रम् ॥ ५८ ॥ [५-७] इति श्रीवाजसनेयसंहि
 तायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
 अनुवाकसूत्रम् ॥ ध्रुवक्षितिर्षद्, सजूर्कतुभिर्द्विका, मूर्द्धाव्यो
 द्विका, इन्द्रामीऽअव्यथमाना ऽषडा, युर्मेषडा, शुस्त्रिवृदका,

१ अध्याय १२-लोकैक्येण १ । ताऽअस्य २ । इन्द्रक्षिप्त्वा ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

५४

५५

५६

श्लेर्भागोसिचतुष्कै, कयाचतुष्का, द्वावेकत्रिंशत् [अ. १४
 मं. ३१ अनु. ८] ॥ हरिः ॐ ॥ ध्रुवक्षितिर्द्वुवयोनिः ॥
 ध्रुवक्षितिर्द्वुवयोनिर्द्वुवासिर्द्वुवैच्योनिमासीदसाधुया ॥ उक्त्वय
 स्यकेतुम्प्रथमञ्जुषाणाश्चिनाद्द्वैच्युसादयतामिहत्वा ॥ १ ॥
 कुलायिनीघृतवती ॥ कुलायिनीघृतवतीपुरेन्धिंस्योनेसादुस
 दनेपृथुिध्याः ॥ अभिर्त्वारुद्रावसवोगृणन्त्विसाञ्जहमपीपि

१ ध्रुवयोति ॥ अत्र समानपदे कपरेभ्य स्वरथवहकपेश्च (शु य प्रा ३ अ ६२ सू) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ इन्द्राप्ती निम्नमानो (य शु प्रा.
 ३ अ. १३ सू) इत्यनेन णत्वनिषेध ।

हिसौ भंगायाश्चना ह्युसादयतामिहत्वा ॥ २ ॥ खैर्दक्षैः ॥
खैर्दक्षैर्दक्षपितृहसादुवानां सुम्भे बृहतेरणाय ॥ पितृवैधि
सनवुऽआसुशेवास्वावेशातुष्टुसंविशस्वाश्चना ह्युसादयता
मिहत्वा ॥ ३ ॥ पृथिव्याः पुरीषम् ॥ पृथिव्याः पुरीषम्
पुसनामेतान्त्वाविश्चेऽअभिगूणन्तुदेवाः ॥ सोमपृष्ठाद्यतव
तीहसीदप्प्रजावदुस्ममेद्रविणायजस्वाश्चना ह्युसादयतामि
हत्वा ॥ ४ ॥ अदित्यास्त्वा । पृष्टेसादयाम्यन्तरिक्षस्यद्यज्ञा

द्विष्टुभनीन्दिशामधिपत्कीसभवनानाम् ॥ कुर्मिर्द्विष्टुसोऽ
 अपामसिद्विश्वकर्माम्तुऽऽकृषिर्श्विनाच्छुच्युसादयतामिहत्वा
 ॥ ५ ॥ शुक्लश्च ॥ शुक्लश्चुचिश्चैषमावतूऽअग्नेरन्तःश्लेषो
 सिकल्पन्तान्धावापृथिवीकल्पन्तामापुऽओषधयुःकल्पन्ता
 मुग्भयुःपृथुङ्ममुज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽअग्भयुःसमनसो
 न्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ ग्रैष्मावतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्र
 मिवदुवाऽअभिसंविशन्तुतयादिवतयाङ्गिरस्वःकृवेसीदतम् ॥ ६ ॥

[६-१]सुजुर्ऋतुभिः।सुजुर्विधाभिः।सुजुह्वैः।सुजुह्वैवैषोनाधि
 र्गमथैस्वावैश्वानुरायाश्चिनाच्छुध्यसादयतामिहस्वासुजुर्ऋतु
 भिः।सुजुर्विधाभिः।सुजुर्वसुभिः।सुजुह्वैवैषोनाधिर्गमथैस्वावै
 श्वानुरायाश्चिनाच्छुध्यसादयतामिहस्वासुजुर्ऋतुभिः।सुजुर्वि
 धाभिः।सुजुर्ऋतुभिः।सुजुह्वैवैषोनाधिर्गमथैस्वावैश्वानुरायाश्चि
 नाच्छुध्यसादयतामिहस्वासुजुर्ऋतुभिः।सुजुर्विधाभिः।सुजुर्ऋ
 तुभिः।सुजुह्वैवैषोनाधिर्गमथैस्वावैश्वानुरायाश्चिनाच्छुध्यसा

इयतामिहत्वासजुं कुंतुमिः सजुं विधाभिः सजुं विधाभिः सजुं विधाभिः सजुं विधाभिः
 जूहवैवथोनाधैरुमथेत्वावैश्चानुराथोश्चिनां कुरुयसादयतामि
 हस्वा ॥ ७ ॥ प्राणस्मे । पाह्यपानस्मेपाहिह्यानस्मेपाहिचकस्तु
 म्मऽऽह्याविभाहिश्चोत्रस्मेऽस्तोकय ॥ अपःपिह्वोषधीजिह्व
 द्विपाद्वचतुष्पात्पाहिद्विवोवृद्धिमरेय ॥ ८ ॥ [२-२] मूर्द्धा
 वयोधिपतिश्चछन्दः क्षत्रं वयोमथन्दुच्छन्दो विह्वभो
 वयोधिपतिश्चछन्दो विश्चकर्मवयः परमेष्ठीच्छन्दोवस्तो

वयोविवलच्छन्दोवृष्णिवयोविशालच्छन्दुंपुरुषोवयस्त
 न्दुःपञ्चवाङ्मोवयोनादृष्टच्छन्दुःसिद्धोवयश्छदिश्छ
 वयःसतोबृहतीच्छन्दुस्तुमधावयःकुकुच्छन्दुश्शषमो
 श्छन्दोद्विनुवयोजगतीच्छन्दोनाङ्गावयः॥९॥ आनङ्गावयः। पङ्कि
 वाङ्मोविराङ्छन्दुंपञ्चाविवयोगायत्रीच्छन्दुस्त्रिवन्दोद्वित्य
 णिणक्छन्दुस्तुव्यवाङ्मोनाङ्गच्छन्दोस्त्रिवन्दोवयस्तु
 १ अथाय १२ लोकपूण १ ताऽस्य २। इन्द्रविश्व ५५
 ३ इति प्रतीकानि ॥ १०॥

इति प्रतीकानि ॥

[२-३] इन्द्राग्नीऽअद्यथमानाम् ॥ इन्द्राग्नीऽअद्य
 थमानामिष्टकन्दहृत्तयवम् ॥ पूष्टेनुद्यावापृथिवीऽअन्त
 रिक्क्षश्चुद्विबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्मर्वा । सादयस्वेन्त
 रिक्क्षस्यपूष्टेद्यवस्वतीम्प्रथस्वतीमन्तरिक्क्षैद्यच्छान्तरिक्क्ष
 न्दहृत्तान्तरिक्क्षम्साहिऽसीद ॥ विश्वस्मैऽप्राणायार्थानाय
 व्यानार्थोदानार्थप्रतिह्वार्थैचरित्राय ॥ वायुह्वामिपातुमेह्यास्व
 सत्याच्छिद्विषोशान्तमेनुतयादिवतयाङ्गिरस्कुवासीद ॥ १२ ॥

शतम् ॥ ७०० ॥ राहयसि ॥ राहयसिप्राचीदिग्विबराडिसि
 दविक्षणादिर्क्षसम्प्राडिसिपुतीचीदिर्क्षसुराडिसुदीचीदिगाधिप
 ल्मयसिबृहतीदिर्क्ष ॥ १३ ॥ विश्वकर्मर्त्वा । सादयस्व
 न्तारिकक्षस्यपृष्टेज्ज्योतिष्मतीम् ॥ विश्वंस्मैप्राणायामनाय
 ह्यानायविश्वज्ज्योतिर्व्यच्छ ॥ वायुहेधिपतिस्तयादिवतया
 जिरस्वहुवासीद ॥ १४ ॥ नभश्च । नभस्यश्चैवाषिकावृत्तः

१ वायुष्टे । अत्र वायुष्टे इति पदम् । “वायुरधिरधरेकाक्षरे” (ब्र. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे वायु अक्षि अग्ने पृतेषां
 विसर्गस्य पत्य भवति । ततः पुष्टे ऊमान्तस्याभ्यश्च स्वर्गः (ब्र. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वे रूपम् ।

अग्नेरन्तं श्लेषोसिकल्पेता न्धावापृथिवीकल्पन्तामापुऽओ
 षधयुं कल्पन्तामग्मयुं पृथुङ्ममुज्ज्यै ह्वयायुसव्रतां ॥ अऽ
 अग्मयुंसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ वाषिकावतुऽअ
 भिकल्पमानुऽइन्द्रमिवदुवाऽअभिसंविशन्तुतयद्विवतंयाङ्गि
 रस्वह्रुवेसीदतम् ॥ १५ ॥ इषञ्च ॥ इषञ्चोर्जश्चशारुवा
 वतुऽअग्नेरन्तं श्लेषोसिकल्पेता न्धावापृथिवीकल्पन्तामा
 पुऽओषधयुं कल्पन्तामग्मयुं पृथुङ्ममुज्ज्यै ह्वयायुसव्रतां ॥

पच्छन्दो विराड्छन्दोगायत्री च्छन्दो विष्टु पच्छन्दो जगती च्छन्दः
 ॥ १८ ॥ पृथिवी च्छन्दः ॥ पृथिवी च्छन्दो न्तरिक्षक्षेत्र च्छन्दो
 द्यौश्च च्छन्दोऽसमाश्च च्छन्दो नक्षत्राणि च्छन्दो वाक्छन्दो भस्म
 च्छन्दः कृषिश्च च्छन्दो हिरण्य च्छन्दो गौश्च च्छन्दो जा च्छन्दो
 श्वश्च च्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता ॥ अग्निर्देवता वातो देव
 तासूच्यो देवता च्छन्दो मा देवता इव सवो देवता रुद्रा देवता दिव्या देव
 तासुरता देवता विष्टुश्च देवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणा

दुवता ॥ २० ॥ मुद्धासि ॥ मुद्धासिराहुध्रुवासिध्रुणाधुर्थसि
 धरणी ॥ आयुषेत्वावर्चसेत्वाकृष्यैत्वाक्षेमायत्वा ॥ २१ ॥
 सन्त्रीराद् ॥ सन्त्रीराहुयन्त्रयसिधमनीहुवासिधरित्री ॥ इषेत्त्वो
 ज्ञेत्वारथ्यैत्वापोषायत्वालोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ २२ ॥ [६-५]
 आशुस्त्रिवृत् ॥ आशुस्त्रिवृद्धान्तं पञ्चदशोभ्योमासप्तदशोधरु
 णंऽएकविंशऽप्यतूत्तरद्वादशस्तपोनवदशोभिवृत्तं संविदुशो

१ अध्याय १२-लोकपुण ५४-१-ताऽअस्य. ५५ २ । इन्द्रविष्वा ३ ५६ ॥ इति प्रतीकामि ॥ २ अभीवर्त्त । अत्र 'अध्वरदिममतिपुमतिथयुत-
 चारययुगिसेदितेन्द्रियधारयचित्रमकुर्वयुनामस्यहृदययुन्यताम्यवताम्यवर्त्तकियुहस्यचि वकारे' (शु. य. प्रा ३ अ १८ सू) इत्यनेन वकारे परे
 अभि इत्यस्य वृत्तेऽकारस्य दीर्घकार ।

ब्रच्चौ द्वौ विदुशः सुभरणस्त्रयो विदुशो योनिश्चतुर्विदुशो गवर्भौं
 पञ्चविदुशऽओजस्त्रिणवः ऋतुरेकत्रिंशः षड्विदुशो विवृत्तौ द्वाचत्वारिदु
 ब्रह्मस्य त्रिष्टुपञ्चतुस्त्रिदुशो नाकः षड्विदुशो विवृत्तौ द्वाचत्वारिदु
 शोध्रत्रश्चतुष्टोमः ॥ २३ ॥ [१-६] अग्नेर्भोगः ॥ अग्नेर्भोगः
 गोसिद्धीवक्ष्याथऽआधिपत्यम्ब्रह्मस्पृत्त्रिवृत्स्तोमुऽइन्द्रस्यभा

१ बद्धस्य । अत्र सरास्सयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य प्रा ४ अ. १०० सू) इत्यनेन द्वित्वम् । न त्वत्र धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य स्वर्गीयत्वेन
 स्वर्गीये चातुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ ११५ सू.) इत्यनेन लिपेध । तस्यानुत्तमे एव स्वर्गीये वर्णपरे लिपेधात् । अत्र तु अनुनासिकाश्चोत्तमाः (य. शु.
 प्रा १ अ ८६ सू) इत्यनेन वर्गोत्तमा ह्यणनमा (वर्गोत्तमसंज्ञका) अनुनासिका भवन्ति । इति धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य वर्गोत्तमत्वात्तदतिरिक्तेषु
 वर्णपरेषु स्वर्गीयेष्वेव द्वित्वलिपेधो बोध्यः । एव तत्तत्स्थलेषु ज्ञेयम् ।

गोसिबिष्णोराधिपस्यङ्क्षेत्रंस्पृतम्पञ्चदशस्तोमोनूचकक्ष
साम्भागोसिधातुराधिपस्यञ्जनित्रंस्पृतं सप्तदशस्तोमो
मित्रस्यभागोसिवरुणस्याधिपस्यन्दिवावृद्धिर्वातस्पृतऽएक
विंशस्तोमोवसूनाम्भागः ॥ २४ ॥ वसूनाम्भागः ॥ वसू
नाम्भागोसिरुद्राणांमाधिपस्यञ्जतुष्पात्स्पृतञ्जुविंशस्तो
मंऽआदिस्यानाम्भागोसिमरुतोमाधिपस्यङ्क्षेत्रांस्पृतांपञ्च
विंशस्तोमोदिस्यैर्भागोसिपुष्णऽआधिपस्यमोजस्पृताञ्जि

णवस्तोमो द्विवस्यसवितुर्भोगो सिद्धहृत्स्फुत्तैराधिपत्ये सुमी
 चीर्दिशस्पृता अत्रुद्धोमस्तोमो अथवानाभोगां ॥ २५ ॥ अवा
 नाभोगां ॥ अवानाभोगोस्यथवानोमाधिपत्ये सुजास्पृता
 अत्रुच्चत्वारिद्धशस्तोमऽऽक्रभूणाभोगोसिद्विशेषान्दुवानोमा
 धिपत्यभूतं स्पृतत्रयस्त्रिदशस्तोमऽसहं च ॥ २६ ॥ सह
 च । सहस्य अहैमन्तिकावृत्तुऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतोन्वा
 वापृथिवीकल्पन्तोमापुऽआषधयःकल्पन्तामग्नेयुःपृथुऽम

मञ्ज्यैष्ठ्यायसब्रताः॥ अ॥ अग्नयुःसमनसोन्तराद्वावांपृथिवीऽ
 इमे ॥ हेमन्तिकवतूऽअभिकल्पमानोऽइन्द्रमिवदेवाऽअभि
 संविशन्तुतयादिवतयाङ्गिस्वह्रुवेसीदतम् ॥२॥ [४-७] एक
 यास्तुवत । प्रजाऽअधीयन्तप्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृष्टिभिर
 स्तुवतुब्रह्मासृज्यतुब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत्पृश्निभिरस्तु
 वतभूतान्यसृज्यन्तभूतानामधिपतिरधिपतिरासीत्सुप्साभिरस्तु

१ तिसृभि । अत्र "भाविभ्य स प समानपदे" (शु. य. प्रा ३ अ ५६ सू) इत्यनेन पत्वप्रसौ "ङकारेकारुदयश्च" (शु य प्रा. ३ अ ८३ सू)
 इत्यनेन यत्र ङकारोदय , रेफोदय , अरुदयश्च सकारस्त्रत्र प्रकृत्या स्यात्तानत्र रास्य ङकारोदयत्वान्न पत्वम् ।

वतसप्तऽऋषयोऽसृज्यन्तघाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत
॥२८॥ नवभिरस्तुवत । पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीदे
कादुशाभिरस्तुवतऽऋतवोऽसृज्यन्तार्त्वाऽअधिपतयऽआसन्न
योदुशाभिरस्तुवतुमासाऽअसृज्यन्तसंवत्सरोधिपतिरासीत्प
अदुशाभिरस्तुवतक्षेत्रमसृज्यन्तेन्द्रोधिपतिरासीत्सप्तदुशाभि
रस्तुवतग्राम्याऽपुशावोऽसृज्यन्तेबृहस्पतिरधिपतिरासीन्नव
दुशाभिरस्तुवत ॥२९॥ नवदुशाभिरस्तुवत । शूद्रार्थावसृज्येता

महोरुत्रेऽअधिपत्कीऽआस्तुमेकंविठंशत्थास्तुवतैकशफां
पुशवोसृज्यन्तुब्रुणोधिपतिरासीत्रयोविठंशत्थास्तुवतक्षु
द्वाऽपुशवोसृज्यन्तपुषाधिपतिरासीत्पञ्चविठंशत्थास्तुवतारु
णयाऽपुशवोसृज्यन्तद्वायुरधिपतिरासीत्सप्तविठंशत्थास्तुव
तद्वावापृथिवीभ्यैतांब्रसवोरुद्राऽआदित्थाऽअनूभ्यायुंस्तऽए
वाधिपतयऽआसुन्नवविठंशत्थास्तुवत ॥३०॥ नवविठंशत्था
स्तुवत ॥ नवविठुशत्थास्तुवतुब्रुणुस्फतयोसृज्यन्तुसोमोधि

पतिरासीदेकत्रिंशतास्तुवतप्पुजाऽअसृज्यन्त्वयवाऽआयवा
 आधिपतयऽआसृज्यस्त्रिंशतास्तुवतभुताद्वयशऽस्म्यद्वयजा
 पतिं परमेष्ठ्याधिपतिरासीद्विंशो कन्ताऽइन्द्रम् ॥ ३१ ॥ [४-८]
 इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीवेद
 पुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्नेजातान्पञ्च, रश्मिना
 सत्याय चतस्रो, राह्यसिपञ्चा, यंपुरःपञ्चा, मिर्मूङ्कोनत्रिंश,

पू. अ.
 ॥ १५ ॥

॥ १४६ ॥

शु. य.
 संहि.
 ॥ १४६ ॥

१ अध्याय. १२-लोकपृष्ण १-ताऽकस्य २ । इन्द्रविश्राः ३ इति प्रतीकालि ॥
 ॥ मन्त्रः ॥ ५४ ५५ ५६

ध्वेनऽऋषयोष्टौ, तपश्चिनव, सप्त पञ्चषष्टिः ॥ [अ. १५ सं. ६५
 अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अग्नें ज्ञातान् ॥ अग्नें ज्ञाताद्भ्रंणुं दा
 नं सुपत्क्लोद्भ्रस्थजाताद्भृदजातवेदं ॥ अधिनो ब्रूहि सुमनाऽअ
 न्नाज्ञाताद्भ्रणुं दा नं सुपत्क्लोद्भ्रस्थजाताद्भृदजातान् ॥ सह
 नो ब्रूहि सुमन्स्यमानो ब्रूयन्स्यामुष्प्रणुं दानं सुपत्क्लान् ॥ २ ॥

१ प्रणुदान । अत्र प्रणुदान इति पदम् । अत्र समानपदत्वाभावेन “ऋषरेभ्य” इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ “प्रनेतिदुदातिहिनोमीनाम्” (शु य प्रा
 ३ अ. ८९ सू) इत्यनेन प्रदाद्वात्परे स्थितानामेतेषां नकारस्य णत्वविधानाद्दण वत्स्य । तथा चात्र प्रणुद न. दकारोत्तरवर्तिन ह्रस्वाकारस्य नकारे
 परे “धारयोव०” (शु य प्रा ३ अ १०८ सू) इत्यनेन दीर्घाकार ।

षोडशीस्तोमः ॥ षोडशीस्तोमऽओजोद्रविणञ्चतुश्चत्वारिह
 शस्तोमोबच्चोद्रविणम् ॥ अग्नेःपुरीषमस्यप्सोनामितान्त्वा
 विश्वेऽभिगृणन्तुदेवाः ॥ स्तोमपृष्ठाघृतवतीहसीदप्प्रजाव
 दुस्मेद्रविणायजस्व ॥ ३ ॥ एवञ्छन्दः ॥ एवञ्छन्दो
 वरिवृच्छन्दःशुभूच्छन्दःपरिभूच्छन्दऽआच्छन्दो
 मनुच्छन्दोद्यचूच्छन्दुंसिन्धुच्छन्दःसमुद्रच्छन्दःस
 रिरच्छन्दःककुच्छन्दस्त्रिकुक्कच्छन्दोऽअङ्गुप

अच्छन्दोक्षरपङ्क्तिश्छन्दःपदपङ्क्तिश्छन्दोविहारपङ्क्तिश्छ
न्दःक्षुरोञ्जश्छन्दःऽआच्छन्दःप्रच्छन्दः ॥ ४ ॥
आच्छन्दःप्रच्छन्दः । सैष्यन्दोविथच्छन्दोवृ
हच्छन्दोरथन्तरच्छन्दोनिकाथच्छन्दोविवेधश्छन्दोगिर
श्छन्दोञ्जश्छन्दःसुच्छन्दोनुच्छन्दऽएवश्छ
न्दोविरिवच्छन्दोवथश्छन्दोवथश्छन्दोविवपङ्क्तिश्छ
न्दोविशालच्छन्दश्छन्दिश्छन्दोदूरोहणच्छन्दस्त्वच्छ

न्वोऽअङ्गाङ्गुलं ॥ ५ ॥ [५-१] रश्मिनासत्या
 य । सत्यश्चिह्नप्रतिनाधर्मणाधर्मश्चिह्नव्याह्निस्याद्विवादि
 वश्चिह्नसन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षश्चिह्नप्रतिधिनान्ध्रि
 व्याप्रतिधिवीश्चिह्नविविह्नसन्ध्यावृद्धिश्चिह्नप्रवथाह्लाह्लि
 ह्वानुयाराध्यारात्रीश्चिह्नोशिजावसुभ्योवसुश्चिह्नवप्रकेत
 नादित्येभ्यऽआदित्याश्चिह्नतन्तुनारायः ॥ ६ ॥ तन्तु
 नारायः ॥ तन्तुनारायस्मोषेणारायः ॥ चिह्नवसुसुषेणः ॥

तार्यं श्रुतं त्रिद्वैदेनौषधीभिरोषधीर्जिह्वोत्तमेन तनूभिस्तनू
र्जिह्ववद्वयोधसाधीतेनाधीतं त्रिद्वैधाभिर्जित्वा तेजसा तेजो जिह्व
॥ ७ ॥ प्रतिपदसि । प्रतिपदस्वानुपदस्य नुपदस्वासम्पद
सिसम्पदस्वातेजोसितेजसेस्वा त्रिवृदसि ॥ ८ ॥ त्रिवृद
सि । त्रिवृतेस्वाप्सुवृदसिप्सुवृतेस्वा द्विवृदसि द्विवृतेस्वासुवृदसि
सुवृतेस्वाक्कुमोस्याक्कुमार्यत्वासक्कुमोसिसक्कुमार्यत्वोत्कुमोस्यु
त्कुमार्यत्वोत्कान्तिरुस्युत्कान्त्येस्वाधिपतिनोर्जोर्जिह्व

॥ ९ ॥ [४-२] राह्यसि प्राची दिग्गवस्य वस्ते
 देवाऽअधिपतयोगिग्रहेतीनाम्प्रतिघृत्तां त्रिवृत्स्वोस्तोमः षुथि
 ब्यां श्रयुत्वाज्यमकथमध्यथायैस्तन्नातुरथन्तरुसाम्
 प्रतिष्ठित्याऽअन्तारैकक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादुवेषुदिवोमा
 त्रयावारिम्णाप्प्रथन्तुविघृत्तांचायमधिपतिश्चुतेत्वासवसंवि
 दानानाकस्यपुष्टेस्वर्गेलोकैषजमानश्चसादयन्तु ॥ १० ॥ विरा
 डसि ॥ विराडसिदक्षिणादिग्गुहास्तदुवाऽअधिपतयुऽइन्द्रो

हेतीनाम्प्रतिधृत्तापञ्चदशस्त्वोमः षुथिह्या ऽंश्रयतुप्प्र
उगमृक्थमह्यथायैस्तत्तन्नातुबुहत्सामुप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरि
कक्षेऽऽकषयस्त्वाप्प्रथमजादुवेषुदिवोमात्रयाव्वरिम्पणाप्प्रथन्तु
द्विधृत्ताचोथमधिपतिश्चितेत्वासर्वसंविदुनानाकस्यपृष्ठेखुर्गे
लोकेयजमानश्चसादयन्तु ॥ ११ ॥ सुम्नाडसि । प्रतीची
दिगाद्विस्थारोत्तुवाऽअधिपतयोव्वरुणोहेतीनाम्प्रतिधृत्तासप्त
दशस्त्वोमः षुथिह्या ऽंश्रयतुमरुत्तुतीयमृक्थमह्य

आथैस्तत्तब्धा तुवैरूपं ससामुप्रतिष्ठित्याऽअन्तरिकक्षुऽऽक्रषय
 स्त्वाप्रथमजादुवेषुदुर्वोभात्रयाद्वारिम्भणाप्रथन्तुद्विधेर्साया
 यमधिपतिश्चित्स्वोसर्वसंविदुनानाकस्यपृष्ठेस्वर्गोलोकेयजमा
 नन्नसादयन्तु ॥१२॥ सुराडसि ॥ सुराडस्युदीचीदिङ्मुस्तस्ते
 दुवाऽअधिपतयुःसोमोहेतीनाम्प्रतिघुत्तैकविदुशस्त्वास्तो
 मःपृथिव्याऽश्रयतुनिष्कैवल्यमुक्थमध्यथायैस्तब्धातुवैरा
 जठसामुप्रतिष्ठित्याऽअन्तरिकक्षुऽऽक्रषयस्त्वाप्रथमजादुवे

सर्वे संविदु नानाकस्य पृष्ठे स्वर्गलोके च जमानश्च सादयन्तु । १४ ।
[५-३] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरो हारिकेशुः सुचरिभिर्ममस्तस्य
तुस्त्यलाचाप्सरसौ दुङ्गवः पृशवो हृतिः पौरुषयो द्विधः प्रहृति
स्तेभ्यो नमोऽअस्तुते नो वन्तुते नो मृडयन्तुते चन्द्रिष्ममोयश्च
नो द्विहितमेषु अभैद्वधमदा १५ ॥ अयन्दक्षिणा द्विश्वकर्ममा
तस्य रथसुनश्चरथे चित्रश्च सेनानी ग्रामुण्यौ ॥ मनुकाचसहज

द्याचोप्सरसौयातुधानाहितीरवक्षां०सिप्रहेतिस्तेबभ्योन
 मोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिष्टुष्मोयश्चनोद्वेष्टितमे
 षाञ्जम्भेददध्मं ॥ १६ ॥ अयम्पुश्चात् ॥ अयम्पुश्चाद्द्विष्य
 चास्तस्यरथप्रोतश्चासंमरथश्चसेनानीग्रामण्यौ ॥ प्रम्मलो
 चन्तीचानुम्मलोचन्तीचाप्सरसौब्याग्नाहेतिःसुर्पाःप्रहेति
 स्तेबभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिष्टुष्मोयश्च
 नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेददध्मं ॥ १७ ॥ अयमुत्तरात् ॥ अयमु

अभैदद्वम्हं ॥ १९ ॥ [५-४] अग्निममूर्द्धा । द्विवक्कुकु
त्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपांरेतांसि जिह्वति ॥ २० ॥
अथमग्निः । संहस्त्रिणोवाजस्यशुतिनुस्पतिः ॥ मूर्द्धाकवी
रथीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ने ॥ त्वामग्नेपुष्कशुद्ध्यथर्वा निरे
मन्थत ॥ मूर्द्धोविश्वस्यद्वाघतः ॥ २२ ॥ भुवोसुन्नस्य ॥ भुवोस
न्नस्य रजसश्चनेता यत्रानियुद्धिसचसेशिवाभिः ॥ द्विविमूर्द्धा
नन्दधिषेस्वर्षाङ्घ्रिह्वामग्नेचकृषहभ्युवाहम् ॥ २३ ॥ अबोह्ये

ग्निरः । सुमिधाजनानोऽप्रतिधेनुमिवायुतीमुषासम् ॥ सुह्लाऽ
इवप्रवृथामुज्जिहानां६प्रभानवःसिस्रतेनाकुमच्छ ॥ २४ ॥
अवोचामकवथे ॥ अवोचामकवथेमेध्यायवचोवृन्दोरुवृषभा
यवृषणो ॥ गविद्विरोनमसोस्तोमसुग्नौद्विवरुक्कमसुरुव्यञ्ज
मश्नेत् ॥ २५ ॥ अयमिह । प्रथमोधाथिधातृमिहोताथलि
धोऽअद्धरेष्वीड्वयः ॥ अमप्लवानोभृगवोविवरुवृषणेषुचित्र

१ धेनुमिवायतीशुवासम् । अत्र ईभृशब्दात्परस्य उपशब्दस्य कारस्य "उपशब्दोभिनिकेत्सी०" (शु. अ. शा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

द्विभ्वंविशेशेविशे ॥ २६ ॥ जनस्यगोपाः ॥ जनस्यगोपाऽअ
 जनिङ्गजागृविर्गन्धिःसुदक्षःसुवितायुनव्यसे ॥ घृतप्यप्रतीको
 बहूतादिर्विस्पृशाद्युमद्विभातिभर्तेबभ्युंशुचिः ॥ २७ ॥
 त्वामंग्रे ॥ त्वामंग्रेऽअङ्गिरसोगुहाहितमर्ध्वविन्दुच्छि
 याणंवनैवने ॥ सजायसेसुत्थमानुंसहोमहत्वामाहुंसहस

१ दिक्विष्टया । अत्र “भाविभ्य स प समानपदं” इत्यनेन प्राश्ल्य घृत्वस्य अनुसतनोवृद्धस्वतिसुत्वसुसामिदायसुसन्ददामभिसत्त्वाऽभिससि-

शान्तुसत्त्वाऽक्यतिस्पृशस्यसेपक्कीसवाजाप्रकृत्यलाङ्गिसक्यो दिक्विष्टया०” (शु य प्रा ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे परत्वनियेध । २ स
 जायसे । अत्र “व्यञ्जने च” (शु. य. प्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन जायसे परे स इत्यस्य विसर्जनीयस्य लोपे सजायसे इति पदम् ।

स्पृत्रमङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखायुंसम् ॥ सखायुंसंवेऽसम्भ्य
 भूमिषुंस्तोमश्चाग्नये ॥ वषिष्ठायविक्षतीनाभुज्जोनिपत्रोसहस्र
 ते ॥ २९ ॥ सुठंसमित् ॥ सठंसमिद्युवसेद्वृषुद्वाग्नेविश्विद्युच्य
 ऽआ ॥ इडस्पुदेसमिद्यसेसनोवसुद्व्याभर ॥ ३० ॥ त्वाञ्चि
 त्रश्रवस्तम ॥ त्वाञ्चित्रश्रवस्तमुहवन्तोद्विकक्षुजुन्तवः ॥
 शोचिष्वेकशम्पुरुष्प्रियाग्नेहुद्व्यायुवोढवे ॥ ३१ ॥ एनावः ॥

१ इड पदे इति पदम् । अत्र "आवितिरिड्ङाया वसतिर्विव" (शु य. प्रा ३ अ. २३ सू) इत्यनेन विसर्जनीयस्य ककारपकारपरयो. सकार-
 पकारश्च यथायोग विधीयते । इडस्पुदे इति रूपम् ।

एनावोऽअग्निन्नमसोज्ज्विनपातुमाहुवे ॥ प्रियञ्चेतिष्टमरतिं
स्फुरंविश्वस्यदृतममृतं ॥ ३२ ॥ विश्वस्यदृतम् ॥ विश्वस्य
दृतममृतंविश्वस्यदृतममृतं ॥ सयोजतेऽअरुषाविश्वभोजसा
सदुद्रवरस्वाहुतं ॥ ३३ ॥ सदुद्रवत् ॥ सदुद्रवरस्वाहुतंसदुद्र
वरस्वाहुतं ॥ सुब्रह्मायुज्ञःसुशमीवसूनान्देवठराधोजनाना
म् ॥ ३४ ॥ अग्नेर्वाजस्य ॥ अग्नेर्वाजस्यगोमंतुऽईशानंसहसो
यहो ॥ अस्ममेधेहिजातवेदुमहिश्चवः ॥ ३५ ॥ सऽईध्यानः ॥

सऽईध्यानोवसुष्कविरुग्निरीडेदयोगिरा ॥ रेवदुस्मभभ्यसपूर्वणी
 कदीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षुपोराजन् ॥ क्षुपोराजन्भुतत्थमनाभुवद्वस्तो
 रूतोषसः ॥ सतिग्मजम्भरवक्षसोदहुप्रति ॥ ३७ ॥ भुद्रोनिः ॥
 भुद्रोनीऽअग्निराहुतोभुद्रारतिःसुभगभुद्रोऽअच्छरः ॥ भुद्राऽ
 उतप्रशस्तयः ॥ ३८ ॥ भुद्राऽउत । प्रशस्तयोभुद्रस्मन्ः
 कृणुष्वववृत्रतूर्थ ॥ येनासुमत्सुसासहः ॥ ३९ ॥ येनासुस

३ वसुष्कवि. इति । “कविष्करकृधिषु” (शु. य. मा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कवि करत् कृधि. एतेषु परेषु विसर्जनीयस्य सकार. घकारश्च भवति ।
 तेनात्र कवि परे पूर्वविसर्जनीयस्य घकारे कृते “अभान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः” (शु. य. मा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

रसु । सासहोवस्थिरातनुहि भूरिशङ्कताम् ॥ ब्रुनेमतिऽअभि
 छिभिः ॥ ४० ॥ अग्निन्तम् ॥ अग्निन्तम्भ्र्येयोविसुरस्तु
 अयन्तिधेनवः ॥ अस्तुमवन्तऽआशवोस्तुन्नित्यासोद्वा
 जिनुऽइषंस्तोतृबभ्यऽआभर ॥ ४१ ॥ सोऽअग्निः ॥ सोऽ
 अग्निर्द्योविसुर्गणैस्यमायन्तिधेनवः ॥ समवन्तोरघु
 इवऽसऽसुजातासःसुर्युऽइषंस्तोतृबभ्यऽआभर ॥ ४२ ॥
 उभेसुश्चन्द्र । सर्षिषोदवीश्रीणीषऽआसनि ॥ उतोनुऽउरसु

१ सोऽअग्निः । अत्र 'व्यञ्जने' च (छु य. प्रा. ३ अ. १७ सू) इति सूत्रे व्यञ्जने परे एव विसर्गस्य लोपस्ततो विसर्गस्य ह्रस्वे

पूर्याऽऽवसस्यत्तुऽइषंस्तातुभ्युऽआभर ॥ ४३ ॥
अग्नेतम् ॥ अग्नेतमेद्वाश्चनस्तोमिःकृतुन्नमद्दं ह्रिद्रिस्तु
शम् ॥ ऋद्यामातुऽओहं ॥ ४४ ॥ अधाहि ॥ अधा
ह्यग्नेःकृतोर्भुद्द्रस्यदक्षस्यसोधोः ॥ रथीऽर्कृतस्यबृहतो
बमर्थ ॥ ४५ ॥ एभिर्नैः ॥ एभिर्नोऽअर्कैर्भवानोऽअर्वा
इःस्वर्णाज्योतिः ॥ अग्नेविश्वेभिःसुमनाऽअनीकैः ॥ ४६ ॥

ओत्वे सोऽअग्नि इति पठम् । २ सुश्रुत् । अत्र "चन्द्रेषु शकारेण" (शु य प्रा ३ अ ५४ सू.) इत्यनेन चन्द्रशब्दे परे सुशब्दः शकारेण
व्यवधीयते । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च" एषो (शु. य. प्रा ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन चकारस्य द्वित्वम् ।

अग्निर्होतारम् ॥ अग्निर्होतारम्मह्येदास्वन्तवसुं संसनुं
 सहसो जातवेदसुं विष्मन्नातवेदसम् ॥ अऽऽकुरुर्द्धया स्वहुरो दुवो
 दुवाच्या कृपा ॥ घृतस्य विष्मन्नादिमनुवादिशो चिषो जुह्वानस्य
 सर्षिषः ॥ ४७ ॥ अग्नेरत्वम् ॥ अग्नेरत्वम् ॥ अन्तमऽऽत
 त्राताशिवो भवाव लुत्थ्यः ॥ वसुरग्निर्धसुश्च वाऽअच्छानविक्ष
 द्यमत्तमर्हुरयिन्दां ॥ तन्त्वाशोचिष्णुदीदिवं सुम्नाय नूनमी
 महुसस्विन्भ्यः ॥ ४८ ॥ [२९-५] येनऽकषयः ॥ येनऽकषय

स्तपसासुत्रमायुनिन्दानाऽअग्निं ॐ स्वराभरन्तं ॥ तस्मिन्
हस्त्रिदधेनाकेऽअग्निं च्यमुहुर्मनवस्तीर्णवर्हिषम् ॥ ४९ ॥
तम्पत्कीभिः ॥ तम्पत्कीभिरनुगच्छेम देवाः पुत्रैः ॐ आर्तुभिरुत
वाहिरण्यैः ॥ नाकङ्कणानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पूष्टेऽअधि
रोचने द्विवः ॥ ५० ॥ आवाचः ॥ आवाचामध्यमरुहङ्कुर
ण्युरयमुग्निः सत्पतिश्चेकितानः ॥ पूष्टे प्रथिष्यानिहितोद्वि
द्युतदस्मदङ्कुरातौ च्येपुतद्व्यवः ॥ ५१ ॥ अयमुग्निः ॥

अयमेग्निर्बहिरतमो ब्रह्मयोधाः सहस्रिस्त्रियोद्योततामप्रयच्छन् ॥ द्वि
ब्राजमानंसरिरस्यमच्च्येऽउपप्रयाहिदुिड्यानिधामं ॥ ५२ ॥
सुप्रच्यवच्छमुप । सुप्रयाताग्नेपथो देवयानान्क्वणुच्छम् ॥ पुनः
क्वणवानापितराभुवानानुद्वाताऽंसीत्त्वयितन्तुमेतम् ॥ ५३ ॥
उद्दृच्छस्व ॥ उद्दृच्छस्वाग्नेप्रतिजागृहित्वमिद्धापुर्त्तसऽसृजेथा
मयञ्च ॥ अस्मिन्त्सधस्थेऽअच्छुतरस्मिन्निवश्चेदेवायजमा
नश्चसीदत ॥ ५४ ॥ येन ब्रह्मसि । सहस्रैर्येनाग्नेसर्ववेदु

ससु ॥ तेनेमँअसुन्ननोनथसुहवेषुगन्तवे ॥ ५५ ॥ अयन्ते ॥
 अयन्तेयोनिऽर्कस्त्विथोयतोजातोऽअरोचथां ॥ तञ्जानन्न
 ग्मऽआरोहाथानोवृद्धयारथिसु ॥ ५६ ॥ [८-६] तपश्च ॥
 तपश्चतपस्यश्चशैशिरावृतुऽअग्नेरन्तंलेषोसिकल्पेतांद्वा
 वापृथिवीकल्पन्तामापुऽओषधयुंकल्पन्तामग्मयुंपृथङ्म
 मज्जथैह्वथायसव्रतां ॥ येऽअग्मयुंसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ
 इमे ॥ शैशिरावृतुऽअभिकल्पमान्ऽइन्द्रमिवदुवाऽअभिसं

विशन्तुतयादिवतयाङ्गिरस्वङ्हुवेसीदतम् ॥ ५७ ॥ परमेष्ठी
 त्वा । सादयतुदिवस्पृष्टेज्योतिष्मतीम् ॥ विश्वस्मैप्राणा
 यापानार्थंयानायुविश्वेज्योतिर्ध्वच्छ ॥ सूर्यस्तेधिपतिस्त
 यादिवतयाङ्गिरस्वङ्हुवासीद ॥ ५८ ॥ लोकम्पृण । चिद्द्रम्प
 णार्थोसीदङ्हुवारवम् ॥ इन्द्रायमीत्वाबृहस्पतिरेस्मिभृयोना
 वसीषदन् ॥ ५९ ॥ ताऽअस्य ॥ ताऽअस्यसूददोहसुंसोमं०

? दिवस्पृष्टे । इत्यत्र "दिवोऽकङ्कटुधिव्यो." (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन द्विव सम्बन्धिन. विसर्गस्य प्रकारत्वम् ।

श्रीणान्तिपृश्नयं ॥ जहमन्देवान्द्विश्विष्वारोचनेद्रिव?
 ॥ ६० ॥ इन्द्रं विश्वाः ॥ इन्द्रं विश्वाऽअवीवृधन्समुद्रद्वयं च
 सज्जिरः ॥ रथीतमर्द्धरथीनां द्वाजां नान्त्सत्पतिभ्यतिम् ॥ ६१ ॥
 प्रोथदश्र्वः ॥ प्रोथदश्र्वो नथवसे विष्वद्यद्वामहः संवरणा द्वय
 रथात् ॥ आदस्युवातोऽअनुवातिरोचिरधस्मते व्रजनकुं षण्ण
 मस्ति ॥ ६२ ॥ आयोद्वा ॥ आयोद्वासदने सादया म्मथवत
 रदृच्छुयायांत्समुद्रस्यहृदये ॥ रश्मवीवती म्भास्वती भायाद्या

म्मास्यापृथिवीमोर्ध्वन्तरिक्षम् ॥ ६३ ॥ पुरमेष्टीत्वां । सादय
तुदिवस्पृष्टेद्यच्चस्वतीभ्रथस्वतीन्द्वैवच्चच्छदिवन्दृष्टुदिव
म्माहिष्टसीदं ॥ विश्वस्मैप्राणायापोनायव्यानाथोदुनाय
प्रतिष्ठायैचुरित्राय ॥ सूर्यस्त्वोभिपालुमुल्लास्वस्त्वाच्छदि
बाशन्तमेनुतयादिवतयाङ्गिरस्वद्वेसीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्रं
स्यप्रुमासि । सहस्रस्यप्रतिमासिसहस्रस्योद्भमासिसाहस्रोसि
सहस्रायत्वा ॥ ६५ ॥ [९-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाक-
सूत्रम् ॥ नमस्तेषोऽशा, हिरण्यवाहव, ऽउष्णीषिणे, तवक्षभ्यो,
ज्येष्ठाथपञ्चकाः, सुत्यायचतस्रः, शंभवाथैका, पार्थ्याथपञ्च,
द्रापेऽअंधसोविऽशति, नवषट्षष्टिः [अ. १६ सं. ६६ अनु-
९] ॥ हरिः ॐ ॥ नमस्ते ॥ नमस्तेरुद्रमुद्भयवऽउतोतुऽइषवेन
सं ॥ ब्राह्मभ्यामुततेनमः ॥ १ ॥ याते । रुद्रशिवातुनूरघो

१ नमस्ते । इत्यत्र "तथयो सम्" (अ य प्रा ३ अ ८ सू) इत्यने सकारोचरवर्तिनो विसर्जनीयस्य तकारे परे सकारे कृते नमस्ते इति सिद्ध्यति ।

शष्पापकाशिनी ॥ तयानस्तुष्ट्वोशान्तमयागिरिशान्ताभिचाक
 शीहि ॥ २ ॥ यामिषुम् ॥ यामिषुङ्गिरिशान्तहस्तैविभष्यस्तवे ॥
 शिवाङ्गिरिश्रुताङ्गुरुमाहिंसोऽपुरुषुञ्जगत् ॥ ३ ॥ शिवेनव
 चंसा । त्वागिरिशाच्छावदामसि ॥ यथान्तेसर्वमिज्जागदय
 क्षमन्सुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥ अद्ध्यवोचत् ॥ अद्ध्यवोचदधिव
 क्त्वाप्यथमोदैह्योमिषक् ॥ अहीँश्चैसर्वाँश्चैभयन्त्सर्वाँश्चैथातु

१ अटीय च । इत्यत्र "चच्छयो यम्" (इ. य. प्रा. ३ अ. १३.५ सू.) इत्यनेन नकारस्य चछयोः परयो शकार विधीयते उपधायामनुनासिकमपि ।
 तथा अहीँश्च इति कृते "ऊष्मात्तथाभ्यश्च सर्वाँ" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यने चकारस्य द्वित्वम् ।

धाव्यो घ्राचीं परासुव ॥ ५ ॥ असौ च ॥ असौ चरुस्ताम्ब्रोऽ
 अरुणऽउत बुभ्रुः सुमुङ्गलः ॥ ये चैनं रुद्राऽअभितो दुर्बुधु
 श्रिताः सहस्रशो वैषां हेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौ च ॥ असौ चो
 वसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः ॥ उतै नङ्गो पाऽअट् श्रनट् श्र
 नुदहा च्छुः सट्टुष्टो मृडयाति नः ॥ ७ ॥ नमोस्तु ॥ नमोस्तु
 नीलग्रीवाय सहस्रावक्षाय मीदुषे ॥ अथो येऽअस्य सर्वा नो हन्ते

१ विष्णुश्रिता । अत्र विष्णु इति पदम् । “करेफाम्याञ्च” (शु य मा ३ अ ५८ सू.) इत्यनेन करेफाम्यां सरस्य षकारस्य पत्व विधीयते ।
 तेनात्र सकारस्य षत्वे कषसंयोगे क्ष. इति क्षत्वे रूपम् । “सरासंयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र” (शु. य मा ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

८ ॥ प्रमुञ्च ॥ प्रमुञ्चधन्वनेस्त्वमुभयो
रात्मयोर्ज्याम् ॥ याश्चित्तेहस्तुऽइष्वेपराताभगवोवप ॥ ९ ॥
द्विज्यन्धनुःकपर्दिनोविशक्ष्योबाणवाँर ॥ऽउत ॥ अनेश
न्नस्ययाऽइष्ववऽआभुरस्यनिषङ्गधिः ॥ १० ॥ यातै । ह्यति
म्मीदुह्महस्तैवभूवतेधनुः ॥ तयोस्मदिद्विश्वतस्त्वमय
दमयोपरिभुज ॥ ११ ॥ परिते ॥ परितेधन्वजोह्यतिरस्मा
द्वृणन्नकुविश्वतः ॥ अथोचऽइपुधिरस्त्वारेऽअस्मदिधौहि

तम् ॥ १२ ॥ अवतत्यधनुं ÷ ॥ अवतत्यधनुं ङु ङु सहस्रावक्षेरा
 तेषुधे ॥ निशीर्ष्यशैल्यान्नाभ्मुवाशिवो न ÷ सुमनाभव ॥ १३ ॥
 नमस्ते ॥ नमस्तेऽआर्युधायानततायधुष्णवे ॥ उभा
 बभ्याभुततेनमोबाहुब्भ्यान्तवधद्वने ॥ १४ ॥ मानं ÷ ॥
 मानोमहान्तभुतमानोऽअर्भुक्मानऽउवक्षन्तभुतमानऽउ
 विक्षतम् ॥ मानोवधीं पितरुम्भोतमोत्तर्म्भानं ÷ प्रियास्तुन्वो
 रुह्नीरिषः ॥ १५ ॥ मानस्तोके । तनयेमानुऽआर्युषिमानो

गोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषं ॥ मानोव्विराञ्चुइभामिनोव्वधीह
 विष्मन्तुंसदुमित्वाहवामहे ॥ १६ ॥ [१६-१] शतम्
 ॥ ८०० ॥ नमोहिरण्यवाहवे ॥ सेनाह्येदुशाञ्चपतयेनमो
 नमोव्वक्षेभ्योहरिकेशेभ्यःपशानाम्पतयेनमो नमः ॥ शशिपुञ्ज
 रायुस्त्रिवर्षीमतेपथीनाम्पतयेनमो नमोहरिकेशायोपवीतिनेपु
 द्दानाम्पतयेनमो नमो बभ्रुशाय ॥ १७ ॥ नमो बभ्रु
 शाय । व्याधिनेद्धानाम्पतयेनमो नमो भवत्यहुर्यैजगताम्पत

? त्विपिमते । अत्र शृणुतस्त्रिविधमिवतपिवेतस्त्रिषरक्षा मकरे (शु. य गा. ३ अ ११७ सू.) इत्यनेन मकरे परे एते दीर्घा भवन्ति ।

येनमो नमो रुद्राय ततो यिनेक्षेत्राणां भूतये नमो नमः सुताया
 हन्त्यैव नानां भूतये नमो नमो रोहिताय ॥ १८ ॥ जमो रोहि
 ताय । स्थपतये वृक्षाणां भूतये नमो भुवन्तये वारिवस्कृ
 तायौषधीनां भूतये नमो नमो भूत्रिणैव णिजायै कक्षाणां भूत
 ये नमो नमः ऽतुच्चैर्घोषाया क्रन्दयते पत्तीनां भूतये नमो नमः
 कृत्स्नाय तया ॥ १९ ॥ नमः कृत्स्नाय तया । घावते सरव
 नां भूतये नमो नमः सहमानाय निष्ठ्या धिनः ऽआभ्या धिनीनां भू

तयेनमोनिषङ्गिणैककुभायस्तेनानाम्पतयेनमोनमोनि
चेरवेपरिचुरायारणयानाम्पतयेनमोनमोवञ्चते ॥ २० ॥ नमो
वञ्चते । परिवञ्चतेस्ताथुनाम्पतयेनमोनिषङ्गिणंऽहृषुधि
मतेतस्कराणाम्पतयेनमोनमःसृकायिबभ्योदिघांसङ्कवा
मुष्णताम्पतयेनमोनमोसिमङ्कथानङ्कश्चरङ्कथोविकृता
नाम्पतयेनमः ॥ २१ ॥ [५-२] नमःऽउष्णीषि
णै । गिरिचुरायकुलुञ्चानाम्पतयेनमोनमऽहृषुमङ्कथोयङ्कवा

चिबभ्यश्चवोनमोनमऽआतह्वानेबभ्यः षप्रतिदधानेबभ्यश्चवो
 नमोनमऽआथच्छेद्वृथोस्यद्वृथश्चवोनमोनमोविसृजद्वृ
 ळ्वयः ॥ २२ ॥ नमोविसृजद्वृथो । विच्छेद्वृथश्चवो
 नमोनमः सुपद्वृथो जाग्रद्वृथश्चवोनमोनमेशयानेबभ्य
 ऽआसीनेबभ्यश्चवोनमोनमस्तिद्वृथोधावद्वृथश्चवोनमो
 नमः सुभाबभ्यः ॥ २३ ॥ नमः सुभाबभ्यः । सुभापति
 बभ्यश्चवोनमोनमोश्चेबभ्योश्चपतिबभ्यश्चवोनमोनमऽआह्या

धिनीभ्यो द्विविद्यन्तीभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणोभ्यस्तु ६ ॥
तीभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यः ॥ २४ ॥ नमोऽङ्गणेभ्यो ।
गुणपतिभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणोभ्यः ॥ २४ ॥ नमोऽङ्गणेभ्यो ।
भोगुत्संभ्योऽङ्गणोभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यो ।
पेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यो ।
सेनाभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यो ।
संक्षुत्भ्यः सङ्गुत्भ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यश्चो नमो नमोऽङ्गणेभ्यो ।

वक्षायचशतधन्वनेचनमोगिरिशैयाथचशिपिविष्टायचनमो
मीढुष्टमायचेषुमतेचनमोह्रस्वाय ॥ २९ ॥ नमोह्रस्वाय ।

चन्नामनायचनमोबृहतेचवृषीथसेचनमोह्रुद्धायचसुवृधेचन
मोपृथ्याथचप्रथमाथचनमडाशावे ॥ ३० ॥ नमडाशा

शावे । चाजिरायचनमंहशीपृथ्याथचशीब्भ्यायचनमडुक
मर्त्याथचावस्वृथ्याथचनमोनाडुथाथचह्रीप्याथच ॥ ३१ ॥

[५-४] नमोऽप्येष्टाय । चकनिष्टायचनमःपूर्वजाथचापर

मोमेग्ध्यायचविद्युत्यायचनमोद्वष्यीयचावष्यीयचनमो
व्वात्याय ॥ ३८ ॥ नमोव्वात्याय । चरेष्यीयचनमोव्वास्त
व्यायचव्वास्तुपायचनमंसोमायचरुद्रायचनमस्तोस्त्राय
चारुणायचनमंशुङ्गवे ॥ ३९ ॥ नमंशुङ्गवे । चपशुपत
येचनमंसुग्रायचभीमायचनमोग्नेवधायचदूरैवधायचन
मोद्वेचुहनीयसेचनमोवृक्षेष्योहरिकेशेष्योनमस्तोराय
॥ ४० ॥ [४-६] नमंशुभवाय । चमयोभवायचनमंशु

ॐ शायं च मथस्कराय नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ४१ ॥

[१-७] नमः पाठ्याय । चावोऽर्थाय च नमः प्रतरणाय चोत्तरं
गाय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च यमः शष्प्याय च फेह्याय
च यमः सिकुस्थाय ॥ ४२ ॥ नमः सिकुस्थाय । चप्रवाह्याय
च नमः किङ्किलाय च कक्ष्याय च नमः कपुद्दिने च पुलस्तये
च नमः इरिण्याय च प्रपेस्थाय च नमो ब्रज्याय ॥ ४३ ॥ नमो
ब्रज्याय । चगोष्ठ्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमो ह्रु

व्यायचनिवेऽप्यायचनमैकाद्वयायचगह्वरेऽष्टायचनमैशु
ष्यथाय ॥ ४४ ॥ नमैशुष्यथाय । चहरिर्यायचनमैः
पाँस्रथ्यायचरजस्थायचनमैलोप्यायचोल्प्यायचनमैऽ
रुथ्यायचसूथ्यायचनमैःपुण्याय ॥ ४५ ॥ नमैःपुण्याय ।
चपुण्याशुदायचनमैऽउरुमाणाथचाभिधैतेचनमैऽआखिदुते
चपुण्खिदुतेचनमैऽइषुक्कुद्कुथोधनुष्कुद्कुथश्चवोनमोनमोव
दंकिरिक्केभ्योदुवानोऽहृदयभ्योनमोद्विचिद्वरक्केभ्योनमो

द्विविक्षणुत्केऽभ्योनमंऽआनिर्दुतेऽभ्यः ॥ ४६ ॥ [५-८]
 द्रापेऽअन्धसहं ॥ द्रापेऽअन्धसम्पत्तेदरिद्रुनीललोहित ॥
 आसाम्प्रजानामेषाम्पशूनास्मान्मामेस्मारीड्मोचनंकिञ्चनम
 मत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्राय । तवसेकपुद्दिनेवक्ष्यद्द्वीरा
 यत्प्रभरामहेसुती? ॥ अथाशमसीद्विपदेचतुष्पदेद्विश्वम्पुष्ट
 द्भामेऽअस्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥ अतै । रुद्रशिवा
 तनूःशिवान्विश्वाहाभेषुजी ॥ शिवारुतस्यभेषुजीतथानोभृड

जीवसे ॥ ४९ ॥ परिनहं ॥ परिनोरुद्रस्यहेतिवृणक्कपरित्वेष
 स्यदुर्भतिरघायोः ॥ अवस्तिरामघवंद्भ्यस्तनुष्वमीद्वस्तो
 कायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीदुष्टमशिवतम । शिवोनःसुम
 नाभव ॥ पुरमेवृक्षऽआयुधनिघायुक्त्तिवसानुऽआचरपिनाक
 म्बिब्रदगहि ॥ ५१ ॥ ब्विकिरिद्रुब्विलोहित ॥ ब्विकिरिद्रुब्वि
 लोहितुनमस्तेऽअस्तुभगवदं। आस्तेसुहस्रं६हेतयोद्व्यमस्म
 निवपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सुहस्राणिसहस्रशः ॥ सुहस्राणिसह

सुशोभाह्वोस्तवहेतयः ॥ तासामीशानोभगवत्परुचीनामु
खाकृधि ॥ ५३ ॥ असङ्घयातासुहस्राणि ॥ असङ्घयातासुह
स्राणियेरुद्राऽअधिभूम्याम् ॥ तेषां सस्रयो जुनेवधृद्वानि
तद्भमसि ॥ ५४ ॥ अस्मिभद्महृति । अस्मिभद्महृत्थर्णव
न्तरिक्षेभुवाऽअधि ॥ तेषां सस्रयो जुनेवधृद्वानितद्भमसि
॥ ५५ ॥ नीलंश्रीवाहंशितिकण्ठां ॥ नीलंश्रीवाहंशितिकण्ठा
दिवंरुद्राऽउपंश्रितां ॥ तेषां सस्रयो जुनेवधृद्वानित

दमसि ॥ ५६ ॥ नीलंग्रीवांशितिकण्ठां । शूर्वाऽभ्रघः
क्षमाचुराः ॥ तेषां सहस्रयोजनेवधन्वानितद्वमसि ॥ ५७ ॥
अब्रुक्षुषु । शृण्विभ्रंशनीलंग्रीवाविलोहिताः ॥ तेषां सहस्र
योजनेवधन्वानितद्वमसि ॥ ५८ ॥ अंभतानाम् ॥ अंभताना
मधिपतयोविशिखासंःकपुर्दिनः ॥ तेषां सहस्रयोजनेवध
द्वानितद्वमसि ॥ ५९ ॥ अपुथाम् ॥ अपुथाम्पथिरक्षथऽष्टुलबुद्धाऽ
आयुर्धुधः ॥ तेषां सहस्रयोजनेवधन्वानितद्वमसि ॥ ६० ॥

अतीर्थानि । प्रचरन्ति सकाहस्ता निषुङ्गिणः ॥ तेषां स्रह
स्रयो जने वधन्वानितद्मसि ॥ ६१ ॥ अग्नेषु । द्विविद्धान्ति पा
त्रेषु पिबंतो जनान् ॥ तेषां स्रहस्रयो जने वधन्वानितद्मसि
॥ ६२ ॥ अऽऽपृता वन्तः ॥ अऽऽपृता वन्तश्च भूयां स्रहस्रयो
रुद्रा वितस्तिथेरे ॥ तेषां स्रहस्रयो जने वधन्वानितद्मसि ॥ ६३ ॥
नमोस्तु । रुद्रेभ्यो ये द्विविधेषां वर्षमिषवः ॥ तेभ्यो दशुष्पा
चीर्दशोदविक्षुणा दशप्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्द्धाः ॥ तेभ्यो न

मोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिष्मोयश्चनोद्वेष्टितमै
षाञ्जम्भेदद्धमः ॥६४॥ नमोस्तु । रुद्रेभ्योऽन्तरिक्षेयेषां
वातुऽइषवः ॥ तेभ्योदशप्राचीर्दशदक्षिणादशप्रतीचीर्दश
दीचीर्दशोर्द्धाः ॥ तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुते
यन्दिष्मोयश्चनोद्वेष्टितमैषाञ्जम्भेदद्धमः ॥६५॥ नमोस्तु ।
रुद्रेभ्योयेषूपृथिव्याँच्येषामन्नमिषवः ॥ तेभ्योदशप्राचीर्दश
दक्षिणादशप्रतीचीर्दशोर्द्धाः ॥ तेभ्योनमोऽअस्तु

तेनीवन्तुतेनोमृडयन्तुतेअन्दिष्टुष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेद
द्वधमदं ॥ ६६ ॥ [२०-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांपौडशोऽ
ध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अइमन्मूर्त्तदश, नमस्तेपञ्चा, मिस्तिग्मेननव, चक्षुषःपिताष्टा,
वाशुःशिशानःसप्तदशो, देनंक्रमध्वमग्निनापञ्चदशकौ, शुक्र
ज्योतिश्चसप्ते, म०स्तनत्रयोदश, नवैकोनशतं [मं. ९९
अ. १७ अनु. ९] ॥ हरिःॐ ॥ अइमन्मूर्त्तदश ॥ अइमन्मूर्त्त

कुम्भवतोशिश्चिश्चोणासुइइवऽओषधीभ्योबनुस्पतिभ्योऽ
 अधिसम्भृतमयः ॥ तान्नेऽइषमूर्जन्धतमरुतंसठरुणाऽ
 अरुमस्तोकधुन्मयितऽऊर्ग्यन्दिष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ १ ॥
 इमामे । ऽअग्नेऽइष्टकाधेनवःसन्त्वेकाचदशचदशचशतञ्च
 शतञ्चसहस्रञ्चसहस्रञ्चायुतञ्चायुतञ्चनियुतञ्चनियुतञ्चअयुत
 आर्षुदञ्चद्वयर्षुदञ्चसमूहञ्चैमद्यञ्चान्तञ्चपरार्द्धञ्चैतामेऽअग्नेऽ
 इष्टकाधेनवःसन्त्वमूत्रामृषिभ्योऽके ॥२॥ ऋतवस्त्य । ऽऋता

वृधेऽकतुष्टास्थेऽकतावृधेः ॥ घृतश्रुतोमघुश्रुतोद्विराजोनाम
 कामदुघोऽअकक्षीयमाणः ॥३॥ समुद्रस्यस्वा ॥ समुद्रस्यस्वाव
 कयाग्नेपरिब्ययामसि ॥ पावकोऽअरुमभ्यंठः शिवोभव ॥४॥
 हिमस्यस्वा । जरायुणाग्नेपरिब्ययामसि ॥ पावकोऽअरुम
 भ्यंठः शिवोभव ॥५॥ उपृज्जमन् ॥ उपृज्जमन्नुपवेतसेवतरनुदी
 ष्वा ॥ अग्नेपित्तभुपामसिमण्डकिताभिरागहिसेमन्नोयुन्न
 म्पावकवर्णंठः शिवङ्कधि ॥६॥ अपामिदम् ॥ अपामिदम्ययनं

समुद्रस्यनिवेशनम् ॥ अह्यांस्तेऽअस्मत्पन्तुहेतयः पाव
कोऽअस्मभ्यङ् शिवो भव ॥ ७ ॥ अग्नेपावक । रोचिषा
मुन्द्रयादिवजिह्वया ॥ आहुवाह्वविक्षैथविक्षच ॥ ८ ॥ सन्तः
पावकदीदिवोग्नेदुवाँ २ ॥ इहावह ॥ उपयन्तुहृविञ्चनं
॥ ९ ॥ पावकयोचः ॥ पावकयोचश्चितयन्त्याकुपावक्षामञ्जु
रुचऽउषसोनभानुना ॥ तूर्वमथामन्नेतशस्यनूरणऽआयोधुणे
नतृषुणोऽअजरः ॥ १० ॥ [१०-१] नमस्ते ॥ नम

किञ्चननतेदिवोनप्रथिष्याऽअधिस्मृषु ॥ १४ ॥ प्राणदाऽअ
 पानदा? ॥ प्राणदाऽअपानदाह्यानदाद्विचोदाविरिवोदा? ॥
 अह्यौस्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयःपावकोऽअस्मभ्यहेशिनो
 भव ॥ १५ ॥ [५-२] अग्निस्तुग्मेन । शोचिषयासुद्धि
 श्वन्युत्रिणम् ॥ अग्निन्नोव्वनतेरुयिम् ॥ १६ ॥ अऽहुमा ।
 विश्वाभुवनानिजुहुदषिहोताह्यसीदत्तिपुतानः ॥ सऽआशि

१ अग्निस्तिग्मेन । अत्र विसर्गस्य सत्वे कृते “वायुरग्निरक्षरेकाक्षरे” (शु य प्रा ३ अ ७७ सू) इत्यनेन अग्निसङ्घात्परस्य सस्य पत्व न । अग्ने
 परस्य तिगमशब्दस्य एकाक्षराभावात् ।

षिणोभनसापुच्छतेहुतद्यहुद्यतिहुहुवनानिधारयन् ॥ २० ॥
याते ॥ यातेधामानिपरुमाणिचावमायामहुथमात्रिश्वकर्महु
तेमा ॥ शिकक्षासखिबभ्योहुविषिखधावसुयैच्यजस्वतद्भवंहु
धानः ॥ २१ ॥ विश्वकर्महुहुविषा । वावुधानःसुयैच्यजस्व
प्राथिवीमुतद्याम् ॥ मुख्यन्त्वन्व्येऽभितःसपत्काऽहुहास्मा
कर्मघवांसुरिरस्तु ॥ २२ ॥ वाचस्पतिम् ॥ वाचस्पतिविवि
श्वकर्माणामुतथेभनोऽनुवाजेऽशुद्याहुवेम ॥ सनोविश्वानि

हवना निजोषा द्विश्वशम्भुर्वसेसाधुकर्मा ॥ २३ ॥ विश्वक
 र्मर्म्हविषा ॥ विश्वकर्मर्म्हविषावृद्धेनेनत्रोतारुमिन्दुमकृणा
 र्वुद्धयम् ॥ तस्मै विशुं सभनमन्तपूर्वैरिथमुश्रोविहृद्योस
 थासन्त ॥ २४ ॥ [९-३] चकथुषदं पिता । मनसा हिधीराधु
 तर्मेनेऽअजनुन्नमन्माने ॥ सुदेदन्ताऽअदृहन्तपूर्वऽआदि
 द्वावापृथिवीऽअप्रथेताम् ॥ २५ ॥ विश्वकर्मोविमनां ॥ वि
 श्वकर्मोविमनाऽआद्विहायाघाताविधातापरुमोतसुन्दक् ॥

तेषामिष्टानिसमिषामदन्तिथत्राससऽऋषीन्पुऽएकमाहुः
 ॥ २६ ॥ योनः । पिताजनितायोविधातायामनिबेदुभुवना
 निविश्वा ॥ योदुवानाभामिधाऽएकऽएवतऽसम्प्रश्नम्भुवना
 यन्त्युभ्या ॥ २७ ॥ तऽआथजन्तद्रविण्डुसमस्माऽऋषयुं
 वैजरितारोभुना ॥ असूतेसूतेरजसिनिषुतेयेभूतानिसुमक
 ण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ पुरोडिवा । पुरऽएनाप्रथिभ्यापुरोदुवेभि

१ यत्राससऽऋपीन् । यत्र ससऽऋपीन् परे यत्रशब्दस्य हस्ताकारस्य “नरस्ससऽऋपीन्” (शु. य. प्र. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेन वीर्यः ।

रसुरे^१र्धदस्ति ॥ कंस्त्रिद्वद्भैम्प्रथमन्दं^२ऽआपोयत्रदेवाः
 समपंश्यन्तपूर्व ॥ २९ ॥ तमित् ॥ तमिद्वद्भैम्प्रथमन्दं
 ऽआपोयत्रदेवाःसमगच्छन्तद्विश्वे ॥ अजस्यनाभावद्येकम
 पितृच्यस्मिद्विश्वानिभुवनानितुस्त्युः ॥ ३० ॥ नतम् ॥
 नतंविदाथयऽहुमाज्जानोद्व्यष्टुष्माकमन्तरम्बभूव ॥ नी
 हारेणुप्रावृताजल्प्याचासुतृपु^३ऽउक्थेशासंश्चरन्ति ॥ ३१ ॥

१ अत्र पर तु रेफहकाराभ्याम् (शु य. प्रा ४ अ १०१ सू) इत्यनेन रकारापरस्य यकारस्य द्वित्वम् ।

विश्वकस्माहि ॥ विश्वकस्माह्यजनिष्टुदेवऽआदिद्वन्द्ववोऽ
 अभवद्वितीयः ॥ तृतीयः पिताजनि तौषधीनासुपाङ्गभम्
 व्यदधत्पुरुत्रा ॥ ३२ ॥ [८-४] आशुःशिशानहं ॥
 आशुःशिशानो बृषभोनभीमोयनायुनक्षोभेण श्वर्षणीनाम् ॥
 सुङ्कन्दनो निमिषऽएकवीरः शतठसेनाऽअजयत्सुकमिन्द्रः
 ॥ ३३ ॥ सुङ्कन्दनेनानिमिषेण । जिष्णुनायुरकुरेण

१ "आशु शिक्षान" इत्यत्र "प्रलयसवर्णं सुदि शाकटायन." (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इत्यनेन सुरसंज्ञकेषु शापसान्धत्तरवर्णपरेषु विसर्जनीयस्य परसवर्णे शकारे प्राप्ते "अधिकार शाकल्यः शकसेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णो निमित्थ्यते । एतादृशेष्वन्यस्थलेष्वेवमेव लिपेयो वेद्यः ।

दुःश्रयवनेन धृष्णानां ॥ तदिन्द्रैण जयत तत्सहस्रैश्च्युधोनरः
इषुहस्तेन वृष्णां ॥ ३४ ॥ सऽइषुहस्तैः ॥ सऽइषुह
स्तैःसनिषङ्गिभिर्वृशिसंस्त्रडासयुधुऽइन्द्रोगुणेन ॥ सुहस्रैः
जि रसोमपावाहुशुर्ध्वग्रधद्वोप्रतिहिताभिरस्तां ॥ ३५ ॥ बृह
स्पतेपरि । दीयार्थेन रक्शोहाभिन्नां २॥ऽअपुबाधमानं ॥
प्रभञ्जन्त्सेनां प्रभृणोयुधाजयन्नेस्माकमेध्वितारथानाम्
॥ ३६ ॥ बलुविज्ञायस्थविरं ॥ बलुविज्ञायस्थविरं प्रवीरं

सहस्वाह्वाजीसहमानऽऽमुग्रः ॥ अभिवीरोऽभिसत्वासहो
जाजैत्रमिन्द्रथुमातिष्ठगोवित् ॥ ३७ ॥ गोश्रुभिदङ्गोविदम् ॥
गोश्रुभिदङ्गोविदुं वज्रबाहुऽग्रयन्तमज्जमेषमृणन्तुमोजसा ॥
इमदंसजाताऽअनुवीरयश्चुमिन्द्रं सखायोऽअनुसदंरभद्धम्
॥ ३८ ॥ अभिगोत्राणि ॥ अभिगोत्राणिसहसागाहमानोऽ

“अभिविष्येपवीरः”
इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य हस्वेकारस्य दीर्घकारे प्राप्ते “अभिविष्येपवीरः” इत्यनेन
(शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य हस्वेकारस्य दीर्घकारे प्राप्ते “अभिविष्येपवीरः” इत्यनेन
(शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन वीरपरे अमेदीर्घनिषेधे । २ अभिसत्त्वा । अत्र “आविभ्य स. यं समानपदे” (शु. य. प्रा. ३ अ. ५३ सू.) इत्यनेन
(शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे पत्वाभावः ।
सस्य पत्वे प्राप्ते “अनुसन्तनोलुहृत्पत्सुतस्य सुसमिदायसुसन्द्यासमित्त्वा” (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे पत्वाभावः ।

योषीरःशतमन्वयिन्दः ॥ दुश्च्यवनःपृतनोषाड्युद्योस्मा
कृसेनाऽअवतुप्प्रयुत्सु ॥ ३९ ॥ इन्द्रऽआसाम् ॥ इन्द्रऽ
आसान्नेताबृहस्पतिर्दक्षिणाशुशःपुरऽएतुसोमः ॥ देवसेना
नामभिभञ्जतीनाञ्जयन्तीनाम्भूरुतोयुन्त्वग्भम् ॥ ४० ॥
इन्द्रस्यवृष्णः ॥ इन्द्रस्यवृष्णोवृष्णस्यराज्ञऽआदिरथाना
म्भूरुतांशर्द्धऽउग्भम् ॥ मुहामनसाभुवनञ्च्यवानोङ्घोषोदि
वानोञ्जयतामुदस्तात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय । मधवन्नायुध्या

द्वयुत्सर्वनाम्नामकानुस्मनांसि ॥ उद्धृत्रहृद्वाजिनांवाजि
नाद्वयुद्गतानुअयताँच्यन्तुघोषाँ ॥ ४२ ॥ अस्माकमि
स्ताजयन्तु ॥ अस्माकंवीराऽउत्तरेभवन्त्वस्माँ ॥ ४३ ॥ अस्माकं
अवताहवेषु ॥ ४३ ॥ अस्माकंवीराऽउत्तरेभवन्त्वस्माँ ॥ ४३ ॥ अस्माकं
लोभयन्तीगृह्णाणाङ्गद्वयप्वेपरेहि ॥ अस्माकंवीराऽउत्तरेभवन्त्वस्माँ ॥ ४३ ॥ अस्माकं
शोकरन्धेनुमित्रोस्तमसासचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अस्माकंवीराऽउत्तरेभवन्त्वस्माँ ॥ ४४ ॥ अस्माकं

पतशरब्धे ब्रह्मसङ्शिते ॥ गच्छामि त्रोटप्रपद्यस्वमामीषाङ्क
 श्रुनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेतं ॥ प्रेतोजयतानरुऽइन्द्रो वृंशर्म
 सच्छतु ॥ उग्रारवः सन्तु बाहवो नाधुष्यावथासथ ॥ ४६ ॥
 असौचा । सेनामरुतः परेषामुभ्यैतिनुऽओजसास्पृहमाना ॥
 ताङ्गूहृतमसापन्नतेनयथामीऽअह्योऽअह्यन्नजानन् ॥ ४७ ॥
 यत्र बोणाः । सुभपतन्तिकुमाराद्विश्रिखाऽइव ॥ तन्नऽइन्द्रो बृह

१ प्रेताजयतानर । अत्र जयतवाब्दस्य हस्वाकारस्य "धारयामयोजाव" (शु य प्रा. ३ अ १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे वीर्धाकार ।

रुप्यतिरदितिंदास्र्मयच्छतुविंश्याहाशस्र्मयच्छतु ॥४८॥ सस्र्मा
णिते ॥ सस्र्माणितेवस्र्मणाच्छादयामिसोमस्त्वोराजासृतेनाजु
वस्ताम् ॥ उरोवरीशेवृषेणस्तेकृणोतुजयन्त्वानुहुवामद्वत्तु
॥ ४९ ॥ [१७-५] उदेनम् ॥ उदेनमुत्तराश्वयाग्नेघृतनाहुत ॥
रायस्पोषेणसुसृजप्रजयाचबहुङ्कधि ॥ ५० ॥ शतम् ॥ ९०० ॥
इन्द्रेमम् ॥ इन्द्रेमम्पतरात्रयसजातानामसहुशी ॥ समेनंब्र
वसासृजदुवानाम्भागुदाऽअसत् ॥ ५१ ॥ अस्यकुर्मः ॥

१ विश्वाहा । अत्र नरहासिनेषु च (शु य. ग्रा ३ अ १०३ छ) इत्यनेन हा परे विश्वशब्दस्य हस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

अस्यकुम्भोर्गुहेहुविस्तमग्नेवृद्ध्यास्त्वम् ॥ तस्मैदुवाऽअधिब्र
 वन्नयञ्चब्रह्मणस्पतिः ॥ ५२ ॥ उदुत्वा ॥ उदुत्वाविश्वे
 दुवाऽअग्नेभरन्तुचित्तिभिः ॥ सनोभवशिवस्त्वः सुप्रतीको
 द्विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्चदिशः ॥ पञ्चदिशोद्वीर्घ्यज्ञमव
 न्तुदुवीरपामतिन्दुम्भतिम्बाधमानाः ॥ रायस्पोषेयज्ञपतिमा
 भजन्तीरायस्पोषेऽअधियज्ञोऽअस्थात् ॥ ५४ ॥ समिद्धेऽअ
 ग्नौ ॥ समिद्धेऽअग्नावधिमामहानऽउक्थपत्रुऽईड्ढ्योगृभीतः ॥

तप्तहृर्मम्परिगृह्यायजन्तोर्जायद्युक्षमथजन्तुदेवाः ॥ ५५ ॥
देव्यायधुत्रे । जोष्टुदेवश्रीःश्रीमनांश्रातपयाहं ॥ परिगृह्यादि
वायुक्षमायन्देवादेवेभ्योऽअच्छुर्चन्तोऽअस्त्युहं ॥ ५६ ॥
व्रीतहं हविः । शमितहंशमितायुजश्चैतुरीथोयुशोयत्रहृव्यमे
ति ॥ ततोवाकाऽआशिषोनोजुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूच्यैर
दिम्मूर्हरिकेशहं । पुरस्तात्सवितार्योतिरुदयोऽअजस्रम् ॥
तस्यपुषाप्प्रसुवेधातिबिह्वान्त्सेम्पश्यद्विष्वश्चाभुवनानिगोपाः

॥ ५८ ॥ विमानं ऽ एषः ॥ विमानं ऽ एष द्विवो मच्चं ऽ आस्तऽ
 आपश्चिवाञ्चो दुसी ऽ अन्तरिक्षम् ॥ स द्विश्वा चो रभिचष्टुघृताचो
 रन्तरापूर्वमपरञ्चकेतुम् ॥ ५९ ॥ उक्क्षासंमुद्रः ॥ उक्क्षासंमु
 द्रो ऽ अरुणः सुपुर्णः पूर्वस्योनिम्पुत्राविवेश ॥ सञ्चो द्विवोनि
 हितुंष्टुश्चरन्मौ विचक्रमेरजसस्पृश्यन्तौ ॥ ६० ॥ इन्द्रं
 विश्वाः ॥ इन्द्रं विश्वाऽ अवीवृथन्त्संमुद्रव्यचसुङ्गिरः ॥ रथी

१ रजसस्पृथान्तौ इति पदं "अध्वनो रजसो रिप स्पृथास्पतौ" (शु. थ. भा ३ अ २८ सू.) इत्यनेन रजसपरस्य विसर्जनीयस्य पाति पदे परे
 सकारे रूपम् ।

द्वितेनिरै ॥ ६८ ॥ अग्नेप्ल ॥ अग्नेप्लेहिप्पथमोदेवथताञ्चकक्षु
 देवानामृतमर्यानाम् ॥ इयकक्षमाणोभृगुभिस्सुजोषोस्वृच्य
 न्तुयजमानांस्वृस्ति ॥ ६९ ॥ नक्कोषासा ॥ नक्कोषासास
 मनसोविरूपेधापथेतेशिशुमेकठसमीची ॥ द्यावाकक्षामारु
 ऋमोऽअन्तर्विभातिदुवाऽअग्निन्धारयन्द्द्विणोदाः ॥ ७० ॥
 अग्नेसहस्राकक्ष । शतमूर्द्धञ्छुतन्तेप्राणाःसहस्रंभ्योनाः ॥
 त्वठसाहुस्रस्यशुयऽईशिषेतस्मैतेव्विधेमुवाजायुस्वाहा ॥ ७१ ॥

भासान्तरिक्षे
सुपुणोसि । गुरुत्वमाहपुष्टेपृथिव्याःसीद ॥ भासान्तरिक्षे ॥ ७२ ॥
मापुणुज्योतिषादिवमुत्तमानुतेजसादिशुऽउदृदृह ॥ ७२ ॥
आजुह्वानं सुप्रतीकं । पुरस्ताद्गुप्तैस्वैद्योनिमासीदसाधु
या ॥ अस्मिन्सुधस्थेऽअच्छुत्तरस्मिद्विष्वक्शब्देवायजमान
श्रसीदत ॥ ७३ ॥ तांसवितुः ॥ तांसवितुर्वरेण्यस्यचि
त्रामाहंभूणेसुसुतिद्विष्वज्जन्व्याम् ॥ यामस्यकण्वोऽअदृदृरप्र
पीनांसुहस्त्रधारुम्पयसामुहीङ्गाम् ॥ ७४ ॥ द्विधेमते ।

परमेजदमन्नग्नौ द्विधेभस्तोमैरवरैसुधस्तथे ॥ अस्ममाद्योनेरुदा
रिथोयजेतम्नस्वेहवी ऽंषिजुहुरेसमिद्धे ॥ ७५ ॥ प्रेक्षोऽ
अग्ने ॥ प्रेक्षोऽअग्नेदीद्विहिपुरोनोजस्रथासुस्र्यायविष्ट ॥
त्वा ऽंशश्चन्तुऽउपयन्तिव्वाजां ॥ ७६ ॥ अग्नेतम् ॥
अग्नेतमद्याश्चन्नस्तोमैः कतुन्नभुद्रुः हृदिस्पृशम् ॥ ऋच्यामा
तुऽओहं ॥ ७७ ॥ चित्तिञ्जुहोमि ॥ चित्तिञ्जुहोमिभुमनसा

१ स्थि वजेतम् । इति पदे । अत्र "अथोदारिथ" (सु य प्रा. ३ म ११३ सू) इत्येन रिधसदस्य यकारे परे दीर्घविधानात् स्थिषजेतम् ।

प्रतिसद्वद्भुं ॥ मितश्चुसम्मितश्चुसभंरां ॥८१॥ ऋतश्चसुत्त्य
 श्चुवश्चधुरुणश्च ॥ धृत्ताश्चविधृताश्चविधार्यश्च ॥ ८२ ॥
 ऋतुजिच्च। सत्युजिच्चसेनजिच्चसुषेणश्च ॥ अन्तिमिञ्चदुरेऽअ
 मिञ्चश्चगुणश्च ॥८३॥ इद्वक्ष्णसऽएताद्वक्ष्णसऽं ॥ इद्वक्ष्णसऽए
 ताद्वक्ष्णसऽकृषुणं ॥ सुद्वक्ष्णसऽंप्रतिसद्वक्ष्णसऽएतं ॥ मित
 सश्चुसम्मितसोऽनोऽअद्यसभंरसोमरतोयुञ्जेऽअस्मिन् ॥८४॥

१ प्रतिसद्वच्च अत्र "भाविभ्य सः पं समानपदे" (शु य प्रा ३ अ ५६ सू) इत्यनेन प्रकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ ८२ सू) इत्यनेन निपिह्यते । २ प्रतिसद्वक्ष्णस । अत्र "भाविभ्य स. प समानपदे" (शु य प्रा ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सूर्वन्यपत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" (शु य प्रा ३ अ ८२ सू) इत्यनेन निषेधे न पत्वम् ।

स्वतवौश्च । प्रघासीचसान्तपनश्चगृहमेधीच ॥ क्रीडीचंशा
कीचौज्जेषी ॥ ८५ ॥ इन्द्रन्दैवीः ॥ इन्द्रन्दैवीविशोमुरुतो
नुवत्कर्मानोभवद्व्यथेन्द्रन्दैवीविशोमुरुतोनुवत्कर्मानोभव
गुर्वसिमुद्यजमानुन्दैवीश्चुविशोमानुषीश्चानुवत्कर्मानोभव
न्तु ॥ ८६ ॥ [७-८] इमंस्तनम् ॥ इमंस्तनुमूर्जस्र
न्तन्धयापाप्रपीनमग्नेसारिरस्युमच्च ॥ उरसञ्जुषसुमधुमन्त
मर्धन्त्समुद्रियुहसद्वनुमाविशस्र ॥ ८७ ॥ घृतस्मिमिवक्षे ।

घृतमस्यथोनिर्धृतोऽश्रितो घृतं वस्यधाम ॥ अनुष्वधमावहमा
 दयस्वसाहाकृतं वृषभन्नविक्षिह्वयम् ॥ ८८ ॥ समुद्रादुर्मिः ॥
 समुद्रादुर्मिमर्मधुमोऽराऽउदारुदुपांशुनासमंभृतं रथमानदा ॥
 घृतस्यनामगुह्यैच्यदस्तिजिह्वादिवानामुभृतस्यनाभिः ॥ ८९ ॥
 वृयन्नाम ॥ वृयन्नामिप्रव्ववामाघृतस्योस्मिन्मह्युहोधीरथामान
 मोभिः ॥ उपव्वहमाशृणवच्छस्यमानुश्चतुःशृङ्गोवमीह्वारः

१ धारयामानमोभिः । अत्र धारयाम नमोभिः इति पदे । अत्र "धारयाम योजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन धारयाम इत्यादिपदेभ्यः
 परे नकारे सति पूर्वह्रस्वाकारस्य दीर्घो भवति । तेन धारयामानमोभिः ।

चत्वारिंशद्भृङ्गोत्रयोऽअस्य
 एतत् ॥ ९० ॥ चत्वारिंशद्भृङ्गा ॥ चत्वारिंशद्भृङ्गोत्रयोऽअस्य
 त्रिधाबुद्धोबृषभोरैरवीति ॥ त्रिधाबुद्धोबृषभोरैरवीति ॥ त्रिधा
 पादुद्धेशीर्षसुप्तहस्तासोऽअस्य ॥ ९१ ॥ त्रिधाहितम् ॥ इन्द्र
 महोदुवोमर्याँराऽआविवेश ॥ ९२ ॥ इन्द्र
 हितम्पुणिभिर्गुह्यमानुङ्गविदुवासौघृतमन्वविन्दन् ॥ ९३ ॥
 एकदुसूर्यऽएकञ्जानवेनादेकं सुधयानिष्टतकशुं ॥ ९४ ॥
 एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यारसमुद्राच्छतत्रजारिपुणा
 एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यारसमुद्राच्छतत्रजारिपुणा

१ चत्वारिंशद्भृङ्गोत्रयोऽअस्य इत्यनेन पदान्तीयश्रद्धाणिपदस्य निबन्धस्य लोपः । २ अथ पादानि
 इत्यत्रापि "निबन्धो बहुलम्" इत्यनेन पादानिपदस्य निबन्धस्य लोपः । ३ निष्टुत्तु अत्र "तत्तौ" (शु य प्रा ३ अ. ७१ सू) इत्यनेन तत्क्षरपरपदे
 निरुपसर्गस्य विसर्गस्य प्रकारे "ऊष्मात्स्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू) इत्यनेन ह्रस्वेन जातस्य टकारस्य द्वित्वम् ।

नावचक्षे ॥ घृतस्यधारांऽअभिचाकशीमिहिरुण्ययोवित्सोम
द्वयंऽआसाम् ॥ ९३ ॥ सम्यक्स्त्रवन्ति । सरितोनधेनांऽ
अन्तर्द्वामनसापुयमानां ॥ एतेऽअर्षन्त्युर्मयोघृतस्यमृगाऽ
इवविक्षपुणोरीषमाणां ॥ ९४ ॥ सिन्धोरिवप्राङ्क्ष्वे । शूथिना
सोद्घातंप्रमियं पतयन्ति युद्धाः ॥ घृतस्यधारांऽअरुषोनव्राजी
काक्षाभिन्दन्नाग्निभिर्द्विष्वमानं ॥ ९५ ॥ अभिप्रवन्त ॥
अभिप्रवन्तसमनेवयोषां कक्ष्याण्युः समथमानासोऽअग्नि

सु ॥ घृतस्युधारां सुमिधोनसन्तुता जुषाणे हे च्यतिजातवेदां
 ॥ ९६ ॥ कट्याऽइववहृतुमेतवाऽऽ
 अत्रसोमः सयतेषत्रयुञ्जो घृत
 कुञ्जानाऽअभिचाकशीमि ॥ सुभ्रुतिङ्ग
 अत्रभ्यर्षत । सुभ्रुतिङ्ग
 सुधारांऽअभितरपवन्ते ॥ ९७ ॥ अत्रभ्यर्षत । सुभ्रुतिङ्ग
 इमं च्युञ्जो यत दुवता
 ह्यमाजिमुस्मासुभुद्राद्रिविणानिधत्त ॥ ९८ ॥ धामन्ते ॥ धामन्ते
 नो घृतस्युधारां सुमधुमरपवन्ते ॥ ९९ ॥ धामन्ते ॥ धामन्ते

१ अत्र "पर तु रेफकाराभ्याम्" (शु य प्रा अ सू) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । यत्र रेफकारात्पर स्पञ्चवर्णस्तत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।
 (शु य प्रा अ ४ अ १०२ सू) इत्यनेन द्वित्वं भवति । तथैव यत्र रेफकाराभ्या पर. स्पञ्चवर्णस्तत्र "पर तु रेफकाराभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।

विश्वभुवनेमधि श्रितमन्तःसमुद्रे ह्युन्तरायुषि ॥ अपामनी
 केसमित्थेयऽआर्धुत्तमं रूयामि मर्धुमन्तन्तऽकुम्भिमम् ॥९९॥
 [१३-९] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
 श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ वाजः, सत्य, मूर्ध्नि
 चतुष्का, अहम्भा, ऽग्निस्त्रिका, वर्धशुः पञ्चै, काचतस्त्यौ,
 वाजायधे, वाजस्यन्वष्टा, ऽऋताषाट्त्रयोदशा, गिन्धुनक्तिम
 सप्त, यदाकूता, द्वार्त्रेहत्थायदशकौ, त्रयोदशसप्तसप्ततिः ॥

आत्कमाचमेतनूश्चमेदशर्भचमेवर्मचमेङ्गानिचमेस्थीनिच
मेपरुंषिचमेशरीराणिचमुऽआयुश्चमेजराचमेसुक्षेनकल्प
न्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यञ्च । मुऽआधिपत्यञ्चमेसुन्द्यश्चमेभा
मश्चमेसश्चमेर्मश्चमेजेमाचमेमहिमाचमेवारिमाचमेप्रथि
माचमेवर्षिमाचमेद्राधिमाचमेवृक्षश्चमेवृद्धिश्चमेसुक्षेनकल्प
न्ताम् ॥ ४ ॥ [४-१] सुत्यञ्च । मेऽश्रुद्धाचमेजगच्चमेध
नञ्चमेविश्वश्चमेमहश्चमेऋषिडाचमेमोदश्चमेजातश्चमेजनिष्य

मांणश्चमेसुकुश्चमेसुकुतश्चमेयुशेनकल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतञ्च ।
मेमृतञ्चमेयुक्ष्मश्चमेनामयच्चमेजीवातुश्चमेदीर्घायुस्त्वञ्चमेन
मित्रश्चमेभयश्चमेसुखश्चमेशयनश्चमेसुषाश्चमेसुदिनश्चमेयुशे
नकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ युन्ताच । मेधुर्ताचमेवक्ष्मश्चमेधुति
श्चमेद्विश्वश्चमेमहश्चमेसुविच्चमेहात्रश्चमेरूश्चमेप्यसूश्चमेसीरे
श्चमेलयश्चमेयुशेनकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्च । मेसयश्चमे
प्रियश्चमेनुकामश्चमेकामश्चमेसौमन्सश्चमेभगश्चमेद्रविण

अमेभुद्रश्चमेश्च्रेयश्चमेवसीयश्चमेयशश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम्
॥ ८ ॥ [४-२] ऊर्क ॥ ऊर्कमेसतृताचमेपथश्चमेरसेश्चमेघ
तश्चमेसधुचमेसग्धिश्चमेसपीतिश्चमेकूपिश्चमेवृष्टिश्चमेजैत्र
अमऽऔलिद्भिश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रयिश्च । मेरा
यश्चमेपुष्टश्चमेपुष्टिश्चमेविभुचमेप्रभुचमेपूर्णश्चमेपूर्णतरञ्च
मेकुर्यवश्चमेविक्षतश्चमेनश्चमेवक्षुचमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १० ॥
वित्तश्च । मेवेद्यश्चमेभुतश्चमेभविष्यच्चमेसुगश्चमेसुपुत्थ्य

यश्चमेरुश्यामश्चमेलोहश्चमेसीसश्चमेत्रपुचमेसुज्ञेनकल्पन्ता
 म् ॥ १३ ॥ अग्निश्च । मुऽआपश्चमेवौरुधश्चमुऽओषधयश्च
 मेकृष्टपृच्याश्चमेकृष्टपृच्याश्चमेग्राम्भ्याश्चमेपुशवऽआरुण्या
 श्चमेवित्तश्चमेवित्तिश्चमेभूतश्चमेभूतिश्चमेसुज्ञेनकल्पन्ताम्
 ॥ १४ ॥ वसुच । मेवसुतिश्चमेकर्मच ॥ मेराक्षिश्चमेत्थश्च
 मुऽएमश्चमऽइत्याचमेगतिश्चमेसुज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥
 [३-४] अग्निश्च । मुऽइन्द्रश्चमेसोमश्चमुऽइन्द्रश्चमेसविता

चम् Sइन्द्रं अमे सरं खती चम् Sइन्द्रं अमे पषा चम् Sइन्द्रं अमे बृह
 म्पति अम् Sइन्द्रं अमे युनेन कल्पन्ताम् ॥ १६ ॥ मित्रं अम् । म्
 इन्द्रं अमे वरुणं अम् Sइन्द्रं अमे धाता चम् Sइन्द्रं अमे रवष्टो चम्
 Sइन्द्रं अमे सु रतं अम् Sइन्द्रं अमे वि श्वे च मे देवा Sइन्द्रं अमे युनेन
 कल्पन्ताम् ॥ १७ ॥ पृथिवी च । म् Sइन्द्रं अमे न्तरिक्षं अम् Sइन्द्रं
 अमे द्यौ अम् Sइन्द्रं अमे समा अम् Sइन्द्रं अमे जगक्षत्राणि च म् S
 इन्द्रं अमे दिशं अम् Sइन्द्रं अमे युनेन कल्पन्ताम् ॥ १८ ॥ [३-५]

अट्टशुश्च । मेरुद्विस्मश्चमेदाबभ्यश्चमेधिपतिश्चमऽऽउपांशुश्चमे
न्तर्यामश्चमऽऽएन्द्रवायवश्चमेसैत्रावरुणश्चमऽऽआश्रुनश्चमे
प्रतिप्रस्थानश्चमेशुक्रश्चमेसुन्धीचमेथुहोतृकल्पन्तामः १९ ॥
आग्रयणश्च । सवैश्वदेवश्चमेऽऽवश्चमेऽऽवैश्वानरश्चमऽऽएन्द्राग्न
श्चमेमहावैश्वदेवश्चमेसरस्वतीयाश्चमेनिष्कवह्यश्चमेसावित्र
श्चमेसारसुतश्चमेपाल्कीवृतश्चमेहारियोऽऽनुनश्चमेथुहोतृकल्प
न्ताम् ॥ २० ॥ सुवश्च । मेचमसाश्चमेवायुह्यानिचमेद्रोण

कलशश्चमेग्रावाणश्चमेघ्रिषवणेचमेपूतृच्चमऽआधवनीयेश्च
 मेवेदिश्चमेबाहिश्चमेवभुथश्चमेखगाकरश्चमेयुज्ञेनकल्पन्ता
 म् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मेघर्मश्चमेर्कश्चमेसूर्यश्चमेज्जुल्युहं
 श्चमेधश्चमेपृथिवीचमेदितिश्चमेद्यौश्चमेज्जुल्युहं
 शङ्करयोदिशश्चमेसंवत्सरश्चमेहोरुत्रेऽऊर्बहुविबृहद्रथन्तरेच
 क्रतवश्चमेतपश्चमेसंवत्सरश्चमेहोरुत्रेऽऊर्बहुविबृहद्रथन्तरेच
 मेयुज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २३ ॥ [५-६] एकाच । मेतिश्चमेति

स्रश्चमेपञ्चचमेसुप्तचमेसुप्तचमेनवचमेनवचमेसुए
कादशचमेसुएकादशचमेत्रयोदशचमेत्रयोदशचमेपञ्चदशच
मेपञ्चदशचमेसुप्तदशचमेसुप्तदशचमेनवदशचमेनवदशच
मुसुएकविंशतिश्चमुसुएकविंशतिश्चमेत्रयोविंशतिश्चमेत्र
योविंशतिश्चमेपञ्चविंशतिश्चमेपञ्चविंशतिश्चमेसुप्तविंशतिश्च
शतिश्चमेसुप्तविंशतिश्चमेनवविंशतिश्चमेनवविंशतिश्च
मुसुएकत्रिंशच्चमुसुएकत्रिंशच्चमेत्रयोत्रिंशच्चमेयुज्ञेनक

अविश्चामेऽयुवीचमेदित्युवाट्टमेदित्यौहीचमेपञ्चाविश्चमेप
 अविचमेत्रिवृत्सश्चमेत्रिवृत्साचमेतुच्युवाट्टमेतुच्यौहीचमे
 सुशेनकल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ पुष्टुवाट्टम् ॥ पुष्टुवाट्टमेपञ्चौहीचमेऽ
 उक्शाचमेवृशाचमेऽऋषभश्चमेवृहच्चमेनृद्धौश्चमेधेनुश्चमेधेने
 नकल्पन्ताम् ॥ २७ ॥ [४-७] वाजायस्वाहा । असवायस्वाहा
 पिजायस्वाहा । क्रतवेस्वाहा । वसवेस्वाहा । हृषतयेस्वाहा । ह्यैमुग्ध्या
 युस्वाहा । मुग्धायैवैनं । शिनायस्वाहा । विनुद्वशिनं । आन्त्यायना

गुस्वाहान्त्याथभौवनायुस्वाहाभुवन्स्युपतयेस्वाहाधिपतये
स्वाहान्त्याथभौवनायुस्वाहाभुवन्स्युपतयेस्वाहाधिपतये ॥ २८ ॥ आयुर्ध्रु
स्वाहाप्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराणिमुन्नाययन्तासिधमनः
स्वाहाप्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराणिमुन्नाययन्तासिधमनः
कुर्जेत्वावृष्ट्यैत्वाप्रजानान्त्वाधिपत्याय ॥ २८ ॥ आयुर्ध्रु
ज्ञेने । कल्पताम्प्राणोयुज्ञेनेकल्पताम्नोयुज्ञेनेकल्पता
श्रोत्रैर्ध्रुज्ञेनेकल्पताम्ब्रह्मायुज्ञेनेकल्पताद्युयोतिर्ध्रुज्ञेने
मात्स्वमायुज्ञेनेकल्पताम्पृष्ट्युज्ञेनेकल्पताद्युज्ञेने
ल्पताम्पृष्ट्युज्ञेनेकल्पताम्पृष्ट्युज्ञेनेकल्पताद्युज्ञेने

कल्पताम् ॥ स्तोमंश्च यजुंश्चैऽऋक् चोसामं च बृहच्च रथन्तरञ्च ॥
स्वर्देवाऽअगदमाभूताऽअभूमप्रजापतेऽं प्रजाऽअभूमवद्देवा
हां ॥२९॥ [२-८] वाजस्यनु । प्रसवेमातरं भूर्भुवो हिमादिति नामिदं
चंसाकरामहे ॥ यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेशतस्यानादिवः
सविताधर्मसाविषत् ॥ ३० ॥ विश्वेऽअद्य । मरुतो विश्वंऽऽ
विश्वं मरुतु इविणं वाजोऽअस्मे ॥ ३१ ॥ वाजो नहं । सुप्तप्र

दिशुश्चतस्रोवापरावतः ॥ बाजोनोद्विश्चद्वैद्धनसाताविहावे
तु ॥ ३२ ॥ बाजोनं ॥ बाजोनोऽअद्यप्रसुवातिदानुंवाजो
दुवौ ॥ ३३ ॥ बाजोहिमासर्ववीरञ्जानु
द्विश्चाऽआशाबाजंपतिर्जयेयम् ॥ ३३ ॥ बाजंः पुरस्तात् ॥
बाजंः पुरस्तादुतमंद्धयतो नो बाजो दुवान्हु विषावद्धयाति ॥ वा
जोहिमासर्ववीरञ्चकारुसर्वाऽआशाबाजंपतिर्भवेयम् ॥ ३४ ॥
सम्मा । सृजामिपयसाष्टिभ्याः सम्मासृजाम्युद्दिरोषधी

मिहं ॥ सोहंवाजंठःसनेयमग्ने ॥ ३५ ॥ पर्यःपृथिद्य्याम् ॥
 पर्यःपृथिद्य्याम्पयुऽओषधीषुपयोद्विद्युन्तारिकक्षेपयोधाहं ॥
 पर्यस्वतीहंप्रदिशःसन्तुमह्यम् ॥ ३६ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः
 प्रसुत्रेश्विनोर्बाहुब्ध्याम्पुष्णोहस्ताब्ध्याम् ॥ सरस्वत्यैवा
 चोयन्तुर्ध्वन्नेणाग्नेःसाम्नाज्येनाभिषिञ्चामि ॥ ३७ ॥ [८-९]
 ऋताषाडुतधामा ॥ ऋताषाडुतधामाग्निर्गन्धुर्वस्तस्यौषध
 योप्सुरसोमुदुनाम ॥ सनऽहुदम्ब्रह्मक्षेत्रम्पातुतस्मैस्वाहा

अस्मै ब्रह्मणे स्मै क्षत्राय ॥ अस्मै ब्रह्मणे स्मै क्षत्राय
जापते यस्य तदुपरि गृहायस्य वेह ॥ समुद्रोसि ॥ समुद्रोसि
महि शर्मै यच्छुखाहा ॥ ४४ ॥ समुद्रोसि ॥ समुद्रोसि
मस्वानुद्रदानुं शर्मै यो भूरभिमावाहि स्वाहा मावुतासिम्
रुताङ्गुणशर्मै यो भूरभिमावाहि स्वाहा ॥ ४५ ॥ आस्ते ॥ आस्ते
मस्मानुद्रदानुं शर्मै यो भूरभिमावाहि स्वाहा ॥ ४६ ॥ आस्ते ॥ आस्ते
अग्ने सूच्ये रुचो दिवमातुन्वन्ति रश्मिभिः ॥ ताभिर्नोऽञ्च
सर्वाभीरुच्ये जनाय नस्कधि ॥ ४६ ॥ आर्वो द्वेषुं सुच्ये

रुचो गोण्वश्चैषु चारुचं ॥ इन्द्राग्नीतामिंसर्वाभीरुचनोद्यत्
 बृहस्पते ॥४७॥ रुचन्नं ॥ रुचन्नोद्येहिन्नान्निषेरुच्यद्वराजसुन
 यामिन्नह्णोवन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहिविभिः ॥ अहं
 इमानोवरुणेहवोद्वयुरुशंसमानुऽआयुं प्रसोषीं ॥ ४९ ॥
 सुपर्ण ॥ सुपर्णधुर्मंसुऽसाहसुपर्णाकंसुऽसाहसुपर्णशुक्रं सुहा

१ स्व न इति पदे । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋपरेभ्यो नकारो णकार समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाभासौ निष्पणायं
 रथ० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपात ।

[१३-१०]

स्फुर्णञ्जयोतिस्वाहा स्फुर्णसूर्यस्वाहा ॥ ५० ॥
 अग्निच्युनजिमशवंसाघतेनद्विध्यच्छु
 अग्निच्युनजिम ॥ अग्निच्युनजिमशवंसाघतेनद्विध्यच्छु
 पूर्णद्वयसाबुहन्तम् ॥ तेनद्वयङ्गमेमद्भक्षस्यद्विष्टपुंस्त्रोरुहा
 पूर्णद्वयसाबुहन्तम् ॥ ५१ ॥ शतम् ॥ १००० ॥ इमौते । पृथक्षा
 णाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥ ५२ ॥ शतम् ॥ १००० ॥ इमौते । पृथक्षा
 वजरोपतुत्रिणौयाब्भ्यांरक्षांरक्षपुहंरक्ष्यम् ॥ ताभ्या
 म्पतेमसुकृतामूलोकच्यत्रऽरुषयोऽरुष्यमजाऽपुराणाऽ
 ॥ ५२ ॥ इन्दुर्दक्षः । इयुनऽकृतावाहिरण्यपृथक्षांशकुजोभु

रणयुः ॥ महान्तसुधस्तथैद्ध्रुवऽआनिषत्तो नमस्तुऽअस्तुमा
साहिऽसीऽ ॥ ५३ ॥ द्विवोमूर्द्धा । सिद्ध्यथिद्व्यानाभिरुत्तुपा
सोषधीनाम् ॥ विश्वायुऽंशम्मसप्रथानमस्तुपुथे ॥ ५४ ॥
विश्वस्यमूर्द्धन् ॥ विश्वस्यमूर्द्धन्नाधितिद्विसिश्रितऽसमूद्रतेहृदय
मप्स्वायुरपोदस्तोदुधिभिन्त ॥ दिवस्पृज्जद्व्यादुन्तारिवक्षान्द्रपु
थिद्व्यास्ततो नोवृष्ट्याव ॥ ५५ ॥ इष्टोयुन्नाः ॥ इष्टोयुनोभु

१ नमस्पुथे अत्र "सदो दौर्नमस्कृत्पिता पथेषु" (शु य. प्रा ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन कृत पिता पथ इत्येतेषु परेषु यथासंख्य सद दौः
नम एतेषा विसर्गस्य सकारो विधीयते । तेनात्र पथे परे नम.पदघटितविसर्जनीयस्य सकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च सार्श" (शु य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.)
इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

गुभिराशीर्दावसुभिः ॥ तस्यनऽऽदृष्टस्यप्रोतस्यद्रविणेहागमेऽं
 ॥ ५६ ॥ इहोऽऽग्निः ॥ इहोऽऽग्निराहुतंऽपिपसुनऽऽदृष्ट
 हविः ॥ स्वर्गद्वन्द्वेवभ्योनमः ॥ ५७ ॥ [७-११] यदा
 कृतात् ॥ यदाकृतात्समस्तुसोऽहुदोवोमनसोवासम्भृतश्चक्षुषो
 वा ॥ तदनुप्येत्सुकृतामूलोकैक्यत्रेऽऽरुषयोऽजगमुःप्रथमजाः
 पूराणाः ॥ ५८ ॥ एतदसंधस्थ ॥ एतदसंधस्थपरितेददा
 मिथमावहाच्छेवधिआतवेदाः ॥ अह्वोगेन्तायेज्ञापतिवोऽअ

त्रुतंस्मजानीतपरुमेव्योमन् ॥ ५९ ॥ एतञ्जानाथ । परमे
 व्योमन्देवाःसधस्तथाव्विदरूपमस्य ॥ यदुगाच्छारपृथिभि
 र्देवयानैरिष्टापुत्तैकृणवाथाविरस्मै ॥ ६० ॥ उदृच्छस्व ॥
 उदृच्छस्वाग्नेप्रतिजागृहित्वमिष्टापुत्तैसदसृजेथामयञ्च ॥ अ
 स्मिन्सधस्त्येऽअद्युत्तरस्मिन्निव्वश्वेदेवायजमानश्चसीदत्
 ॥ ६१ ॥ येनुव्वहसि । सहस्रैक्येनाग्नेसर्ववेदुसम् ॥ तेनेमँ
 द्युन्नभोनयस्वद्वेषुगन्तवे ॥ ६२ ॥ प्रस्तरेणंपरिधिना ।

सुचावेद्याचबर्हिषा ॥ ऋचेमँच्यज्ञन्नोनयुस्वहेवेषुगन्तवे
॥ ६३ ॥ अहत्तम् ॥ अहत्तँच्यत्परादानँच्यत्पूतँच्याश्चिद्
विक्षणाँ ॥ तदुग्नित्वँश्चकर्मणँस्वहेवेषुनोदधत् ॥ ६४ ॥
अत्रुधाराँ ॥ अत्रुधाराँऽअनपेतामधोगर्धुतस्यचयाँ ॥ तदु
ग्नित्वँश्चकर्मणँस्वहेवेषुनोदधत् ॥ ६५ ॥ अग्निरस्मि ॥
अग्निरस्मिजहमनाजातेवेदाघृतभेचक्धुरभृतम्मऽआसन॥
अर्कस्त्रिधातुरजसोत्रिभानोजस्राघुर्मोहविरस्मिनामं ॥ ६६ ॥

ऋचोनामि ॥ ऋचोनामिस्मिचजूंषिनामिस्मिसामानि
नामिस्मि ॥ ओऽअग्नयंहपाञ्चजह्याऽअस्थामृथिव्यामधि ॥
तेषामिस्मिस्वमुत्तमःप्रनोजीवातेवेसुव ॥ ६७ ॥ [१०-१२]
वार्त्रहत्यायशर्वसे पृतनाषाह्यायच ॥ इन्द्ररवावर्तया
ससि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहूत । विक्षयन्तमहस्तमिन्द्रस
मिषण्कुणारुम् ॥ अमिवत्रंबद्धमानमिपयारुम्पादमिन्द्रतुव

१ पृतनापाट्याय च अत्र "सहे पृतनाया" (शु य प्रा ३ अ. ७५ सू.) इत्यनेन पृतनाशब्दापरस्य सस्य पत्वं निपास्यते । २ अमिवत्रम् ।
अत्र "कश्चरक्षिम" (शु य प्रा ३ अ १८ सू.) इत्यनेन प्राप्तो अमि इत्यस्य हस्तेकारस्य दीर्घाकारो "अमिविख्येपवीरविश्वत्सवृत्रवाजयन्तेषु"
(शु य. प्रा ३ अ १०० सू.) इत्यनेन अमे परेषु एतेषु पदेषु निपिच्छते तेनात्र वकारे परेऽपि दीर्घो न भवति ।

सो जघन्थ ॥ ६९ ॥ विनं ॥ विनं ॥ विनं ॥ इन्द्रमुधोजहिनीचाय
छपृतन्यतः ॥ ओऽअस्मौराऽअभिदासुस्यधरङ्गमयात
सं ॥ ७० ॥ मृगेन । भीमः कुचरो गिरिष्ठाः पशुवतुऽआ
जगन्थापरस्यां ॥ सुकण्डः सुहायपुविभिन्दति गमं विशत्रून्ता
द्विविमुधोनुदस्य ॥ ७१ ॥ वैश्वानुरो नः ॥ वैश्वानुरो नः ॥ ७२ ॥
कृतयऽआप्रयातुपशुवतः ॥ अग्निः पृथिव्याम्पृथिविष्वाऽओषधीरावि
पृथ्विः । पृथ्वेऽअग्निः पृथिव्याम्पृथिविष्वाऽओषधीरावि

वेश ॥ वैश्वानरसहसापृष्टोऽअग्निःसन्नोदिवोसार्षेःस्योतुन
 क्लम् ॥ ७३ ॥ अइइयामुतम् ॥ अइइयामुतङ्कामसग्नेतवो
 तीऽअइइयामंरयिठरेयिवहंसुवीरम् ॥ अइइयामुवाजंमभिवा
 जयन्तोइइयामंश्चुम्भमंजराजरन्ते ॥ ७४ ॥ वयन्ते ॥ वय
 न्तेऽअद्यरेरिमाहिकाममुत्तानहस्तानमसोपसद्य ॥ यजिष्ठे
 मनसायविक्षेपुवानस्रेधतामद्ममनोधिषोऽअग्ने ॥ ७५ ॥ धा

१ रिषप्पातु इति पदम् । अत्र "अध्वनो रजसो रिप स्पृशस्पातो" (शु. य प्रा ३ अ २८ सू) इत्यनेन रिप पदस्य विसर्जनीयस्य पातु पदे
 परे सत्त्वे परत्वेच "ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पृशे" (शु य प्रा ४ अ १०२ सू) इत्यनेन पातुवदितपकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

मुच्छदुग्निः ॥ धामुच्छदुग्निरिन्द्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः ॥
सचेतसो विश्वे देवायुज्ञम्प्रावन्तु नदंशु मे ॥ ७६ ॥ त्वय्यविष्ट ।
दाशुषो नैः पाहि शूणु धीगिरं ॥ रवक्ष्वातो कभुतत्वमना ॥ ७७ ॥
[१०-१३] इति श्रीवाजसनेयसंहितायामष्टादशोऽध्यायः १८ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाह्नीन्त्वैकादश,
देवाय नो विंशतिः, सुरावन्तं सप्तदशो, दीरतान्नयोदश,
व्याजानुर्दश, सोमोराजाष्टौ, सीसेनतन्त्रं षोडश, सप्त पञ्च

नवतिः ॥ [अ. १९ सं. ९५ अनु. ७] हरिःॐ ॥ स्वाह्नी
 न्त्वा । स्वाहुनातीव्रान्तीव्रेणासृतासृतेन ॥ मधुमतीभ्रमधु
 मतासुजामिसठसोमेन ॥ सोमोस्युश्चिभ्यामपच्यस्वसरस्व
 र्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्भोपच्यस्व ॥ १ ॥ परीतः ॥ परीतो
 पिञ्चतासुतठसोमायऽऽत्तमठहृविः ॥ दुधेह्वाथोनर्योऽअ
 प्पुन्तरासुषावसोममद्भिः ॥ २ ॥ वांयोःपुतः । पुवित्रे

१ परीत सिञ्चता इति पदे । अत्र “उकारमित सिञ्चता सोपध ” (शु य प्रा ३ अ ४६ सू) इत्यनेन इत सर्वन्धिसर्गस्य सिञ्चतो परे सोपध
 उकारो विधीयते परश्च मूर्धन्यो भवति इति । सोपधे ओकारे सकारस्य मूर्धन्यत्वे च परीतोपिञ्चता इति सिद्धम् ।

णप्प्रत्यङ् सोमोऽअतिहुतं ॥ इन्द्रस्यसुज्यंसखा ॥ वायो?
 पतःपवित्रेणप्राङ् सोमोऽअतिहुतं ॥ इन्द्रस्यसुज्यंसखा
 ॥ ३ ॥ पुनातिते । परिसुतुहसोमुहसूर्यस्यदुहिता ॥ वारेण
 शश्वतातना ॥ ४ ॥ ब्रह्मक्षत्रम् ॥ ब्रह्मक्षत्रम्पवतेतेजोऽहन्दि
 यः सुरयोसोमः सुतऽआसुतोमदाय ॥ शुक्रेणदेवदेवताऽपि
 दृग्धुरसेनाद्वैच्यजमानायधेहि ॥ ५ ॥ कुविदुङ्ग । यवम

१ अत्र "पर तु रेफहकाराभ्याम्" (शु य प्रा ३ अ १०१ सू) इत्यनेन हकारापरस्य मकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "ऊष्मान्त्वस्थाभ्यश्च स्वप्ते" (शु य प्रा ३ अ १०२ सू) इत्यनेन द्वित्वविधानात्तैवात्र स्पर्शवर्णपरे मकारे तस्य द्वित्वम् ।

न्तोयवश्चिद्यथादान्त्यनुपुष्विष्युथ ॥ इहेहषाङ्कुणुहिभोजना
 निचेबहिषोनमऽउस्त्रिह्यजन्ति ॥ उपुथामगृहीतोस्याश्चि
 बभ्यान्त्वोसरस्वत्यैरवेन्द्रायत्वासुत्राभ्युषतोयोनिरुतेज
 सेत्वावीर्यायत्वाबलायत्वा ॥ ६ ॥ जानाहि । वान्दुवाहि
 त्वाऽसदस्कृतभ्मासुऽसुक्ष्माथामपरमेध्योमन् ॥ सुरात्त्वमसिऽशु
 ष्मिभ्यणीसोमऽएषमामाहिऽसीऽस्वाँच्योनिमविशन्ती ॥ ७ ॥
 उपुथामगृहीतोसि ॥ उपुथामगृहीतोस्याश्चिनन्तेजःसारसु

तंवीर्धुमैन्द्रम्बलम् ॥ एषतेयोनिर्मोदायत्वानन्दायस्वाम
 हसेत्वा ॥ ८ ॥ तेजोसि ॥ तेजोसितेजोमयिधेहिवीर्धुम
 सिवीर्धुम्मयिधेहिबलमसिबलुम्मयिधेह्योजोस्योजोमयिधे
 हिमद्भ्युरेसिमुद्भ्युम्मयिधेहि सहोसिसहोमयिधेहि ॥ ९ ॥
 आह्यागधम् ॥ आह्यागध्रिषूचिकोभौवृकञ्चुरक्षति ॥ इयेन
 म्पतत्रिण्डसिहृहृसेमम्पात्त्वहंसं ॥ १० ॥ अदापि
 पेप । मातरम्पुत्रप्रमुदितोद्ययन् ॥ एतत्तदग्नेऽअनूणोभवा

१ अत्र "पर तु रेफकारान्वाय" (सु य प्रा. अ सु) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । पृथ्वीर्धुमसि ।

म्मयहृतौपितरौमयां ॥ सम्पृचंस्त्यसम्माभेद्रेणपृङ्गंविपृचस्त्य
 विमांपोप्सनापृङ्गं ॥ ११ ॥ [११-१] देवायज्ञम् ॥ देवाय
 ज्ञमंतद्वतभेषुजामिभषजाश्विनां ॥ वाचासरस्वतीभिषगिन्द्रा
 येन्द्रियाणिदधंतः ॥ १२ ॥ दीवक्षायैरूपम् ॥ दीवक्षायैरूपंश
 ष्पाणिप्रायणीयस्यतोक्मानि ॥ क्रयस्यरूपं सोमस्यलुजाः
 सोमंशवोमधुं ॥ १३ ॥ आतित्थ्यरूपम्मासरम् ॥ आति
 त्थ्यरूपम्मासरम्हावीरस्यनुग्महुं ॥ रूपमुपसदांमेतत्ति

श्रिज्जाग्शीङ्कुच्यत्सरंस्वती ॥ इन्द्रायैन्द्रं सद्रस्कृतम्प्लुहीश ॥
 लङ्गाहंपत्यं ॥ १८ ॥ प्रेषेभिः प्रेषान् ॥ प्रेषेभिः प्रेषा
 नाप्सोत्थाप्सीभिराप्सीर्ष्यन्त्य ॥ प्रयाजेभिरनुथाजाह्वषद्
 कारेभिराहुतीं ॥ १९ ॥ पशुभिः पशून् ॥ पशुभिः पशूना
 प्सोतिपुरोडाशैर्हवींष्या ॥ छन्दोभिः सामिधेनीर्ष्या
 ज्यामिध्वषट्कारान् ॥ २० ॥ धानां कर्मभः । सवर्कवहंपरी

१ पुर दशै इति पदम् । अत्र "पुरोदशे" (शु य प्रा ३ अ ४४ सू) इत्यनेन पुरशब्दघटितविसर्गस्य उकारे दाशराब्दघटितस्य दकारस्य
 मूर्धन्ये डकारे 'उवर्ण ओकारम्' (शु य प्रा ४ अ. ५४ सू) इत्यनेन कट्यादकारादुत्तरे उवर्णे उभयो रकारोकारयोरोकारे पुरोडाशे. इति पदम् ।

वापःपयोदधि ॥ सोमस्यरूपं हृविषंऽआमिक्षावाजिनम्स
धु ॥ २१ ॥ धानानांरूपम् ॥ धानानांरूपं पङ्कवलम्परी
वापस्येगोधूमां ॥ सक्तेनांरूपम्बदरसुपुवाकोंकरम्स्य
॥ २२ ॥ पर्यसोरूपम् ॥ पर्यसोरूपैर्यद्यवाद्दुधो रूपं पङ्क
नि ॥ सोमस्यरूपं वाजिनं सौम्यस्यरूपम् आमिक्षां ॥ २३ ॥
आश्रावय ॥ आश्रावयेतिस्तोत्रियांस्प्रत्याश्रावोऽअनु
रूपं ॥ यजेतिघाच्यारूपं प्रगाथायेयजामहा? ॥ २४ ॥

अर्द्धऽऋचैरुक्थानाम् ॥ अर्द्धऽऋचैरुक्थानां ऽरूपम्पुद्गेश
 प्मोतिनिविदः ॥ प्रणवैशुश्राणां ऽरूपम्पर्यसासोमऽआ
 प्यते ॥ २५ ॥ अश्विबभ्याम्प्रातःसवुनम् ॥ अश्विबभ्याम्प्रा
 तःसवुनमिन्द्रेणैन्द्रम्माद्यन्दिनम् ॥ वैश्वेदुवःसरस्वस्यातु
 तीयमाप्सःसर्वनम् ॥ २६ ॥ वायुध्यैर्वायुह्यानि ॥ वायुध्यैर्वा
 युह्याभ्याप्मोतिसतेनद्रोणकलशम् ॥ कुम्भीबभ्यामम्भुणौ
 सुतेस्तथालीभिस्तथालीराप्मोति ॥ २७ ॥ यजुर्भिराप्यन्ते ॥

यजुर्भिभराप्यन्तेग्रहग्रहैस्तोमाश्चिविष्टुतीः ॥ छन्दोभिरु
 कथाशुक्लाणिसाम्नावभथऽआप्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्बभ्रु
 वक्षान् ॥ इडाभिर्बभ्रुवक्षान्प्रोतिरूक्त्वाकेनाशिषः ॥ शैरुयु
 नोपत्स्किंसैर्यथाजान्त्समिष्ट्यजुषासुंस्थाम् ॥ २९ ॥ इत्येन
 द्दीक्षाम् ॥ इत्येनद्दीक्षाम्प्रोतिद्वीक्षयाप्नोतिद्विक्षणाम् ॥
 द्विक्षणाश्चुद्धाम्प्रोतिश्चुद्धयासुत्थमाप्यते ॥ ३० ॥ एताव

१ पत्की सययाजात् । अत्र "भाविभ्य स प समानपदे" (शु य प्रा ३ अ ५६ सू) इत्यनेन मासस्य पस्य "अनुसन्तनोतु" (शु य प्रा
 ३ अ ८२ सू) इत्यनेन निषेधे न पत्वम् । तत "अन्तस्थामन्तस्थास्त्वनुनासिका परसथानाम् । (शु य प्रा ४ अ १० सू) इत्यनेन सम मकारस्य
 अन्तस्थे याजान्पदे अन्तस्थामनुनासिकामापद्यते । इति पस्य यकारे अनुनासिके रूपम् ।

द्रुपम् ॥ एतावद्द्रुपैश्चुडास्यथदेवब्रह्मणाकृतम् ॥ तद्देवतसर्वं
 माप्नोतिचुडासौत्रामुणिसुते ॥ ३१ ॥ [२०-२] सुरावन्त
 म्बर्हिषदम् ॥ सुरावन्तम्बर्हिषदं सुवीरैश्चुडां हि विवृण्वन्ति म
 द्विषानभौभिः ॥ दधानांसोमन्दिदुविदुवतासुमदेमेन्दुअयजं
 मानांसुवर्काः ॥ ३२ ॥ अस्ते ॥ अस्तेरसुंसम्भृतऽओषधी
 षुसोमस्यशुष्मसुसुरेयासुतस्य ॥ तेनजिद्वच्यजमानम्भुद्वेजस
 रसतीमुश्चिनाविन्दंमुग्निम् ॥ ३३ ॥ अमश्चिना ॥ अम

शुन्धङ्कुम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तुमा । पितरः सोम्यासः पुनन्तु
 मापितामहाः पुनन्तु अपितामहाः ॥ पवित्रेणशुतायुषा ॥
 पुनन्तुमापितामहाः पुनन्तु अपितामहाः ॥ पवित्रेणशुतायु
 षाविश्वमायुर्ध्वै ॥ ३७ ॥ अग्मुऽआयूँषि । पवसुऽ
 आसुवोर्जामिषञ्चनः ॥ आरेबाधस्वदुच्छुनाम् ॥ ३८ ॥
 पुनन्तुमा । देवजुनाः पुनन्तुमनसाधियः ॥ पुनन्तुविश्व
 भूतानिजातवेदः पुनीहिमा ॥ ३९ ॥ पवित्रेणपुनीहि ।

॥ ४० ॥

माशुक्क्रेणदेवदीद्यत् ॥ अग्नेवक्रत्वाकक्रतुः ॥ ४० ॥
माशुक्क्रेणदेवदीद्यत् ॥ अग्नेवक्रत्वाकक्रतुः ॥ ४० ॥
ब्रह्मतेनपुनातुमा
यत् ॥ पवित्रमृच्चिष्यग्नेद्विततमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनपुनातुमा
यत् ॥ पवित्रमृच्चिष्यग्नेद्विततमन्तरा ॥ ४१ ॥

पवमानुंसोऽभुद्वनःपवित्रेण
॥ ४१ ॥ पवमानुंसः ॥ पवमानुंसोऽभुद्वनःपवित्रेण

॥ ४२ ॥ पवमानुंसः ॥ ४२ ॥ तुभाभ्यान्द्वेव ।
द्विचर्षणिः ॥ संपोतासपुनातुमा ॥ ४२ ॥ तुभाभ्यान्द्वेव ।

द्विचर्षणिः ॥ संपोतासपुनातुमा ॥ ४२ ॥ तुभाभ्यान्द्वेव ।
द्विचर्षणिः ॥ संपोतासपुनातुमा ॥ ४२ ॥ तुभाभ्यान्द्वेव ।
सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४३ ॥

सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४३ ॥
सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४३ ॥
सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४४ ॥

सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४४ ॥
सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४४ ॥
सवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ मास्पुनीहिविश्वतः ॥ ४४ ॥
तयामदन्तःसधुमादेपुवृथःस्थामुपतयोरथीणाम् ॥ ४४ ॥

असेमान्नाः । समनसहंपितरोयमुराज्ये ॥ तेषांछोकःसुधा
 नमोयुयोद्वेषुकल्पताम् ॥ ४५ ॥ असमान्नाः । समनसो
 जीवाजीवेषुभामुकाः ॥ तेषांश्रीर्मथिकल्पतामुस्मिंछो
 केशतठसमाहं ॥ ४६ ॥ हेसुती ॥ हेसुतीऽअशृणवम्पित
 गामहेन्दुवानामृतमर्त्यानाम् ॥ ताभ्यामिदंविश्वमेजुरसमे
 त्रिथदन्तरापितरम्मातरञ्च ॥ ४७ ॥ इदंहुविः ॥ इदंहु
 विःप्रजननम्मेऽअस्तुदशवीरुदसवर्णगणंस्वस्तये ॥ आत्मम्

सनिप्रेजासनिपशुसनिलोकसद्व्यभयसनि ॥ अग्निः पृथ्वास्त्र
 हुलाग्नेकरोत्त्वन्नम्पथोरेतोऽअस्ममासुधत्त ॥४८॥ [१७-३]
 उदीरताम् ॥ उदीरतामवरऽउत्परांसुऽउद्भमद्यामाऽपितरः सो
 म्यासः ॥ असूच्यऽईयुरेवृकाऽऋतुज्ञास्तोनोवत्तुपितरोह
 वेषु ॥ ४९ ॥ अङ्गिरसो नदं । पितरो नवगवाऽअथर्वाणो भृग
 वः सोम्यासः ॥ तेषां वृथः सुमत्तौ युद्धियानामपि भुङ्क्षे सोमन्

१-२ प्रजासनि पशुसनि "भागेभ्य स प समानपदे" (शु य प्रा ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन प्रकारात्सौ "असुसन्ततोऽ" (शु य. प्रा ३ अ. ८२ सू.)
 इत्यनेन निपिठते ।

उपहृताहंपितरं । सोमभ्यासोवाहिष्पत्येषुनिधिषुप्रियेषु ॥
तऽआगमन्तुतऽइहश्रुवन्त्वधिञ्चुवन्तुतेवन्त्वस्मान् ॥ ५७ ॥
आयन्तु । नहंपितरं सोमभ्यासोग्निष्पत्वात्ताऽपृथिभिर्द्वया
नैः ॥ अस्मिभ्यनेस्वधयोमदुन्तोधिञ्चुवन्तुतेवन्त्वस्मान्
॥ ५८ ॥ अग्निष्पत्वात्ताहंपितरं ॥ अग्निष्पत्वात्ताहंपितरऽ
एहगच्छतुसदंसदंसदतसुप्रणीतयः ॥ अस्ताहुवींषि
प्रयतानिबृहिष्प्यथारुयिऽसर्ववीरन्दघातन ॥ ५९ ॥ अऽ

अग्निष्वात्ता? ॥ येऽअग्निष्वात्तायेऽअनग्निष्वात्ताम
 द्योदिवः स्वधयासादयन्ते ॥ तेऽभ्यः स्वराडसुनीतिमेताँ च्य
 थावशन्तवङ्कल्पयति ॥ ६० ॥ अग्निष्वात्तानृतम
 तः ॥ अग्निष्वात्तानृतमतोहवामहेनाराशुदुसेसोमपीथ
 च्यऽआशुः ॥ तेनोविप्रसंसुहवाभवन्तुवृयंस्यामपतयो
 रयीणाम् ॥ ६१ ॥ [१३-४] आच्यजानु । दक्षिण
 तोनिषद्यैमैच्यज्ञमभिशृणीतुविश्वे ॥ माहिँसिष्टुपितरुँकेन

चिन्नोसहुऽआगः पुरुषताकराम ॥ ६२ ॥ आसीनासोऽअरु
णीनाम् ॥ आसीनासोऽअरुणीनामुपस्थैरयिन्धत्तदाशुषेम
र्याय ॥ पुत्रेभ्यः पितरस्तस्यवसुः प्रथच्छततऽहुहोर्ज्जन्द
घात ॥ ६३ ॥ समग्ने । कथ्यवाहनस्वश्रिद्धमद्वयसेरयिम् ॥
तन्नोगिभिः श्रवाक्यन्देवत्रापिनयायुजम् ॥ ६४ ॥ ओऽअ
ग्निः । कथ्यवाहनं पितृद्वयकक्षदतावृधः ॥ प्रेडुहृद्व्यानिद्वोच
तिदुवेभ्यश्चपितृभ्यऽआ ॥ ६५ ॥ त्वमग्ने ॥ त्वमग्नेऽइ

१ पनय युजम् इति पदम् । अत्र “श्रयोदारियपनयः” (शु य मा ३ अ ११३ सू) इत्यनेन सूत्रोक्तपदाना यकारे परे दीर्घो विधीयते । तेन पनयायुजम् ।

अग्नः॑ऋतसांशुषाणाः॑ ॥ शुचीद्वयन्दीधितिमुक्थुशासुंक्षामां
 भिन्दन्तोऽअरुणीरपन्न ॥ ६९ ॥ उशन्तस्त्वा ॥ उशन्तस्त्वा
 निधीमहयुशन्तुंसमिधीमहि ॥ उशन्तुशतऽआवहपितृहृवि
 षेऽअस्त्वे ॥ ७० ॥ अपाम्फेनेन ॥ अपाम्फेनेनमुचेऽशिरः
 इन्द्रोद्वर्त्सथः ॥ विश्वाथदजयस्पृथः ॥ ७१ ॥ [१०-५]
 सोमोराजा ॥ सोमोराजाभृतः सुतः ऋजिषिणा जहाद्वमृत्तुम् ॥

१ पितृहृविषे । अत्र पितृन् पठस्य नस्य "ऋपरेभ्य" (शु य प्रा ३ अ ८५ सू) इत्यनेन समानपठे विधीयमान गत्व प्राप्तम् । पञ्च 'प्रकृत्या
 पदान्तीय" (शु य प्रा ३ अ ९० सू) इत्यनेन पदान्तीयस्य नकारस्य गत्व नोपपद्यते । इति नियेयान्न गत्वम् ।

ऋतेनसुत्यमिन्द्रियंविपानं०शुक्कमन्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिन्द्र
 म्पयोमृतम्मधु ॥ ७२ ॥ अद्भ्यःकक्षीरम् ॥ अद्भ्यःकक्षीरंरुद्व्य
 पिबेत्कुङ्कुमिन्द्रियंविपानं ॥ ऋतेनसुत्यमिन्द्रियंविपानं०
 शुक्कमन्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिन्द्रम्पयोमृतम्मधु ॥ ७३ ॥ सो
 ममद्भ्यः ॥ सोममद्भ्योर्ध्यापिबेत्सुऽइन्द्रस्येन्द्रियंविपानं ॥
 ऋतेनसुत्यमिन्द्रियंविपानं०शुक्कमन्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमि
 दम्पयोमृतम्मधु ॥ ७४ ॥ शतम् ॥ ११०० ॥ अन्नात्परिसु

तां ॥ अन्नोरपरिस्रुतोरससम्बद्धणाव्यपिषरक्षुन्नस्ययुहंसोमभ्रम्
जापतिहं ॥ ऋतेनसुर्यमिन्द्रियंविपानंठिशुक्कमन्धसुऽह्नु
स्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७५ ॥ रेतोमूत्रम् ॥ रेतोमूत्रं
विजहातिथोनिम्प्रविशद्विन्द्रियम् ॥ गर्भाजराथुणावृतुऽउ
ल्लब्धुहातिजन्मना ॥ ऋतेनसुर्यमिन्द्रियंविपानंठिशुक्कम
न्धसुऽह्नुदस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७६ ॥ दृष्टारूपे।
व्याकरोरसस्थानतेऽप्रजापतिहं ॥ अश्रद्धामनतेदधाच्छु

ॐ शुक्रक्रम
द्वांसुत्त्येप्रजापतिः ॥ ऋतेनसुत्त्यमिन्द्रियंविपानं ऋशुक्रक्रम
न्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतुम्भधु ॥ ७७ ॥ वेदेनरु
पे । ह्यपिबन्नुतासुतौप्रजापतिः ॥ ऋतेनसुत्त्यमिन्द्रियं
पानं ऋशुक्रमन्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतुम्भधु ॥ ७८ ॥
दृष्टापरितस्तुतः ॥ दृष्टापरितस्तुतोरसं ऋशुक्रमन्धसुऽइन्द्रियं
त्पयुंसोमम्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसुत्त्यमिन्द्रियंविपानं दृशुक्रक्रम
न्धसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतुम्भधु ॥ ७९ ॥ [८-६]

सीसेनतन्नम् ॥ सीसेनतन्नम्भनसामनीषिणं ऽरुणार्णसुत्रेणके
 वयोव्ययन्ति ॥ अश्विनाशुशदसवित्तासरस्वतीन्द्रस्यरूपवर्णो
 भिषज्ज्यन् ॥ ८० ॥ तदस्य । रूपमसृत्तुदशचीभिस्त्रिस्तोद
 धुर्देवतांसदरराणाः ॥ लोमानिशरपैर्बहुधानतोक्षमभि
 स्स्वगस्यमांसमभवन्नलुजाः ॥ ८१ ॥ तदुश्विना । शिष
 जारुद्रवर्तनीसरस्वतीव्यतिपेशोऽअन्तरम् ॥ अस्थिसुजान

१ सीसेन तन्नम् । अत्र "भाविभ्य स प समानपदे" (शु य प्रा ३ अ. ५६ सू) इत्यनेन पत्वापत्तौ "अनुपन्तनोत्" । (शु य. प्रा ३
 अ ८५ सू) इत्यनेन निषिद्यते । अतो न पकार इत्यर्थः ।

ममाक्षरैःकारोत्तरेणुदधेतोगवान्त्वुचि ॥ ८२ ॥ सरस्वतीम
 नसा । पेशुलंबसुनासंत्याब्भ्यां वयतिदशुतंबपुः ॥ रसम्प
 रिस्तुतानरोहितशुगमहुर्द्धीरस्तसर्द्धवेम ॥ ८३ ॥ पयसाशुकक
 म् ॥ पयसाशुककममृतंशुनिशुदसुरेयासूत्रोऽज्जनयन्तुरेतः ॥
 अपामंतिन्दुर्मंतिम्बाधमानाऽकृवच्छंवातेऽसुर्ध्वन्तदुरात
 ॥ ८४ ॥ इन्द्रः सुत्रामा ॥ इन्द्रः सुत्रामाहृदयेनसुत्त्यम्पुरे
 डाशेनसवित्ताजंजान ॥ सकृत्क्षेमानुंवरुणोभिषुःकथ्यन्मतंरुन्ने

वायुव्युद्यैर्वाभिनतिपित्तम् ॥ ८५ ॥ आन्त्राणिस्थाली? ॥ आन्त्रा
 णिस्थालीर्भर्मधुपिद्व्वमानागुहांपात्राणिसुदुघानधेनु? ॥ इत्ये
 नस्यपत्रेन्नप्लीहाशर्चाभिरासुन्दीनाभिरुद्धरक्षमाता ॥ ८६ ॥ कु
 र्भोवनिष्ठु? ॥ कुर्भोवनिष्ठुर्ज्वनिताशर्चाभिर्च्यस्मिन्नग्नेया
 ह्याङ्गर्भोऽअन्त? ॥ प्लीहाशर्च्यैककंशतधारऽउरसोदुहेनकु
 र्भोस्त्रिधास्त्रिपुतृभ्यः ॥ ८७ ॥ मुखेऽसत् ॥ मुखेऽसदस्यशिरऽ
 इरसतेनजिह्वापवित्रंमश्चिनोसन्त्सरस्वती ॥ चप्पन्नपायुर्भि

विकेसराणिकर्कन्दुजह्वेभधुसार्धम्मुखात् ॥ ९१ ॥ आत्मम
 न्नपस्त्ये ॥ आत्ममन्नपस्त्येनवृकस्थलोममुखेइम्मश्शूणिन
 व्याग्बलोम ॥ केशानशीर्षद्वयशोसेश्रियेशिखासिद्धस्थलोम
 त्त्वाषिरिन्द्रियाणि ॥ ९२ ॥ अङ्गाह्यात्ममन् ॥ अङ्गाह्या
 त्कमदिभषजातदुश्चिन्नात्ममानुमङ्गैःसमधोत्सरस्वती ॥ इन्द्र
 स्वरूपंशतमानुमार्युश्चन्द्रेणुज्योतिरमृतन्दधानां ॥ ९३ ॥
 सरस्वतीचोह्याम् ॥ सरस्वतीचोह्याङ्गर्भमन्तरेश्चिन्म्याम्प

लकीसुकुंतम्बिभर्त्ति ॥ अंपांरंसेनुद्वरणेनसाम्भेन्द्रंश्रियै
 जनयन्नुष्पुराजा ॥ ९४ ॥ तेजःपशुनाम् ॥ तेजःपशु
 नांहुविरिन्द्रियावत्परिस्रुतापयसासारघम्मधु ॥ अश्रि
 वभ्यान्दुग्धमिभुपजासरखत्यास्रुतासुताब्भ्याभुभृतंसोभुऽह
 न्दुः ॥ ९५ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोन
 विंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनु

१ साधयत् । अत्र "सुरेभ्यो तस्यै वासुदेवाय मन्त्रादिः" (अ १ श ३ ५ १५) इत्येव विधिपत्रम् "मन्त्रादिपत्रम्" (अ १
 श ३ ५ १५) इत्येव विधिपत्रम् "वा तस्यै वासुदेवाय मन्त्रादिः" (अ १ श ३ ५ १५) इत्येव विधिपत्रम् ।
 इत्येव विधिपत्रम् । अत्र वासुदेवाय मन्त्रादिः इत्येव विधिपत्रम् । अत्र वासुदेवाय मन्त्रादिः इत्येव विधिपत्रम् ।

वाकसूत्रम् ॥ क्षत्रस्यथोनिस्त्रयोदश, यद्देवादशा, अथादधा
 म्यष्टौ, योभूतानाञ्चतस्रः, समिद्धऽइद्धऽएकादश, ऽआया
 त्वष्टौ, समिद्धोऽअग्निर्द्वादशा, श्विनाहविस्त्रयोदशा, श्विना
 तेजसैकादश, नव नवतिः ॥ [अ. २० मं. ९० अ. ९]
 हरिः ॐ ॥ क्षत्रस्यथोनिः ॥ क्षत्रस्यथोनिरसिक्षेत्रस्यनाभि
 रसि ॥ मात्त्वाहिर्दुःसीद्भामाहिर्दुःसीद ॥ १ ॥ निषसाद् ।
 धृतव्रतोवृणं पुरत्युस्वा ॥ साम्नाज्याथसुक्लुः ॥ मृत्योः

पाहिद्विद्योत्पाहि ॥ २ ॥ देवस्यत्वा । सवितुः प्रसवेऽश्विनो
 ब्राह्म्याम्पृष्णोहस्ताभ्याम् ॥ अश्विनोऽभैषज्येनतेजसे
 बह्वर्चसायाभिषिञ्चामिसरस्वत्यैभैषज्येनद्वीचर्यायान्नाद्या
 याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि
 ॥ ३ ॥ कोसि । कतमोसिकस्मैत्वाकायत्वा ॥ सुश्लोक
 सुमङ्गलसत्यराजन् ॥ ४ ॥ शिरोमे ॥ शिरोमेऽश्रीचर्यशोभु
 खन्त्वपिःकेशाश्चुश्मश्रूणि ॥ राजांसेष्प्राणोऽसृत्कःसम्भ्रा

द्वचक्षुर्विराट्श्रोत्रम् ॥ ५ ॥ जिह्वाम् । भद्रं वाङ्महो मनोम
 द्युःस्वराट्श्रोत्रम् ॥ सोदाहप्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्रम्
 सह ॥ ६ ॥ बाहूम् ॥ बाहूमेव लमिन्द्रियं हस्तौ मेकम्
 वीर्यम् ॥ आत्वमाक्षत्रमुरोमम् ॥ ७ ॥ पृष्ठीम् । राङ्गुम्
 दरमङ्गसौग्रीवाश्च श्रोणी । ऊरुऽअरत्कीजानुनीविशोमेङ्गा
 निसर्वतः ॥ ८ ॥ नाभिम् । चित्तं विशानम्पायम्पंचित
 र्भसत् ॥ आनुन्दुनन्दावाण्डौ मे भगुंसौ भाग्यम्पसः ॥

१ ॥

जङ्घोऽभ्याम्पुद्ब्यान्धम्मास्मिन्मद्विशिराजाप्प्रतिष्ठितं ॥ ९ ॥
प्रतिक्षेत्रे । अप्रतिष्ठामिगुद्दुप्रत्यश्रैषुप्प्रतिष्ठामिगोषु

प्रत्यङ्गेषुप्प्रतिष्ठाम्यात्वमदप्रतिष्ठाणेषुप्प्रतिष्ठामिपुद्दु ॥
प्रत्यङ्गेषुप्प्रतिष्ठाम्योऽप्रतिष्ठामियज्ञे ॥ १० ॥ त्रयद्विवाः ॥

अप्रतिष्ठावापृथिव्योऽप्रतिष्ठामियज्ञे ॥ बहुस्पतिपुरोहि

त्रयादुवाऽएकादशत्रयस्त्रिदशाऽसुरार्धसं ॥ ११ ॥ प्रथमाहि

तादुवस्थसवितुऽसवे ॥ दुवादुवैर्वन्तुमा ॥ ११ ॥ प्रथमाहि
तीयैः ॥ प्रथमाहितीयैः द्वितीयैः स्तृतीयैः सुस्थेनस

र्य्य्य्यनेनयुनोयजुबिभ्यर्धजूंषिसामंभिं सामान्युगिभर्कं
 चःपूरोनुवाक्याभिंपुरोनुवाक्यायुज्याभिस्युज्यावषट्का
 र्वेषट्काराऽआहुतिभिराहुतयोमेकामुत्समंक्षुत्समंश्वा
 हां ॥ १२ ॥ लोमानिप्रयतिं ॥ लोमानिप्रयतिम्ममस्वहुंस
 आनतिरागतिं ॥ मांसमसुउपनतिवस्वस्थिमज्जामुऽआ
 नतिं ॥ १३ ॥ [१३-१] अद्देवां ॥ अद्देवाद्देवहृदंनन्देवा

१ पुरोनुवाक्याभि । अत्र समानपदे “अपरेभ्यो णकार समानपदे” (शु य प्रा ३ अ ८५ सू) इत्यनेन गत्वप्राप्तौ “इन्द्राग्नी विवमान्ते”
 (शु य प्रा ३ अ ९३ सू) इत्यनेन निषेधान्न गत्वम् ।

सञ्चकुमावुथम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनसोद्विश्वाङ्मश्चरवहं ॥
सहं ॥ १४ ॥ अद्विदिवा ॥ अद्विदिवायाद्विनकरुमेनां सिचकु
मावुथम् ॥ वायुर्मातस्मादेनसोद्विश्वाङ्मश्चरवहं ॥
॥ १५ ॥ अद्विजाग्रत ॥ अद्विजाग्रद्वादिस्वप्नऽएनां
सिचकुमावुथम् ॥ सूर्योमातस्मादेनसोद्विश्वाङ्मश्चरवहं
हंसं ॥ १६ ॥ अद्रामि ॥ अद्रामियद्रेणयेयस्सुमाया
अयदिन्द्रिये ॥ अच्छुद्रेयदर्येदेनश्चकुमावुथं चयदेकस्या

धिधर्मणि तस्यावयवजनमसि ॥ १७ ॥ यदापः ॥ यदा
 पोऽअग्न्याऽइतिवैरुणोतिशपामहेततोवैरुणनोमुञ्च ॥ अव
 भृथनिचुम्पुणनिचैरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदुवद्वैवकृतमेजोश्च
 वक्ष्यवमर्यैर्मर्यैकृतम्पुकरावणोदेवविषरुपाहि ॥ १८ ॥ समु
 द्रते ॥ समुद्रेतेहृदयमेप्सुन्तःसन्त्वाविशुन्त्वोषधीरुतापः ॥
 समिन्नियानुऽआपुऽओषधयः सन्तुदुग्मिन्त्रियास्तस्मैस
 न्त्योस्मान्द्वेद्विषञ्चवृयन्दिह्मः ॥ १९ ॥ दुपुदादिवमम

चान् ? । खिन्नः स्नातो मलादिव ॥ पुतम्पुवित्रेणैवाङ्ग्यमापः
 शुन्धन्तुमैनेसहं ॥ २० ॥ उह्यम् ॥ उह्यन्तमेसुष्परिस्तुः
 पद्भ्यन्तुः उत्तरम् ॥ कुवन्देवत्रासूच्यमगदमङ्ग्योतिरुत्तमम्
 ॥ २१ ॥ अपोऽअद्य ॥ अपोऽअद्याद्वचचारिषुदुरसेनुसमसु
 कक्षमहि ॥ पथस्वानग्नुऽआगसुन्तम्मासहसुजवच्चसाप्रजया
 च्चधनेनच ॥ २२ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहिसुमिदसि
 तेषीसितेजोमयिधेहि ॥ समाववत्तिपृथिवीसमुपाः समसु

कर्ष्यं ॥ समुविश्वमिदुअगत ॥ वैश्वानुरज्योतिर्भूयासंवि
 भूकामोदह्यश्नवैभूस्वाहा ॥ २३ ॥ [१०-२] ॥ अबभ्या
 दंधामि । सुमिधुमग्नेव्रतपतेस्वधि ॥ व्रतश्च श्रद्धाश्चोपैमी
 न्धेत्वादीविक्षतोऽअहम् ॥ २४ ॥ यत्रेव्रह्म । चकक्षेत्रज्ञसम्भ्य
 श्रौचरतंसुह ॥ तँष्टोकम्पुण्यमप्रज्ञेषुच्यत्रेदुवांसुहाग्निभजा
 ॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रं ॥ यत्रेन्द्रंश्चवायुश्चसम्भ्यश्चौचरतंसुह ॥
 तँष्टोकम्पुण्यमप्रज्ञेषुच्यत्रसेदिर्नाविद्यते ॥ २६ ॥ अह्युना

गन्धस्तेसो ॥ गन्धस्तेसो
ते ॥ अह्युनातेऽह्युःपृथ्यताम्पृथुपृथुः ॥ सिञ्चन्तिपरि । षिञ्च
ममवतुमदायुरसोऽअच्युतं ॥ २७ ॥ सुरयैवभ्रवैमदेकिन्तवोवदतिकि
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ सुरयैवभ्रवैमदेकिन्तवोवदतिकि
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ धानावन्तङ्कुरभिणम् ॥ धानावन्तङ्कुरभि
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ २८ ॥ धानावन्तङ्कुरभिणम् ॥ २९ ॥ बृह
णमपपवन्तमुक्थिन्नम् ॥ इन्द्रप्रातर्जुषस्वनं ॥ येनुज्योतिरजनयञ्च
दिन्द्राय । गायतुमरुतोवृत्रहन्तमम् ॥ अश्वर्योऽआद्रिभिः ।
तावृधोदुवन्दुवायुजागृवि ॥ ३० ॥ अश्वर्योऽआद्रिभिः ।

सुतः सोमम्पुवित्रऽआनय ॥ पुनाहीन्द्रायुपातवे ॥ ३१ ॥
 [८-३] योभतानाम् ॥ योभतानामधिपतिर्यस्मिन्मल्लोकाऽ
 अधिश्चिताः ॥ यऽईशेमहतामहौस्तेनगृह्णामिस्वामुहम्भ
 यिगृह्णामिस्वामुहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
 गृहीतोस्यिश्चिबभ्यान्त्वोसरस्वत्यैस्त्वेन्द्रायस्वामुत्रास्मिन्ऽएष
 तेथोनिरिश्चिबभ्यान्त्वोसरस्वत्यैस्त्वेन्द्रायस्वामुत्रास्मिन् ॥ ३३ ॥
 प्राणपामे ॥ प्राणपामेऽअपानपाश्चक्षुष्पाश्चोत्रपाश्चमे ॥

वाचोमैत्रिश्चभैषजोमनंसोसिद्धिलायकं ॥ ३४ ॥ अश्विन
 कृतस्यते ॥ अश्विनंकृतस्यतेसरंस्वतिकृतस्येन्द्रेणसुत्राम्मणाकु
 तस्य ॥ उपहृतुऽउपहृतस्यभकक्षयामि ॥ ३५ ॥ [४-४]
 समिद्धुऽइन्द्रं ॥ समिद्धुऽइन्द्रंऽउषसामनीकिपुरोरुवापूञ्जक
 द्वावृधानः ॥ त्रिभिर्द्वैस्त्रिदशतावज्ज्रबाहुर्जघानवृत्रंविड
 रोद्ववार ॥ ३६ ॥ नराशठ्सुंप्सति ॥ नराशठ्सुंप्सतिशूरुमि

१ इन्द्रऽउपसा । अत्र "उपसहोमि" (शु य प्रा ३ अ ११९ सू) इत्यनेनास्मिन्परिगणितेभ्य परेभ्य एव उषशब्दकारस्य दीर्घविधानात्त्रात्र दीर्घ ।

मानस्तननपारप्रतिथुन्नस्थधाम ॥ गोभिर्वृपावाद्मधुनासम
अदिहरण्यैश्चुद्धीयजतिप्रचेताः ॥ ३७ ॥ इदितोदुवैः ॥
इदितोदुवैहरिवारः ॥ आभिद्विरजुह्वानोहृविषाशङ्कमानः ॥
पुरन्दुरोगोत्रभिद्वज्जबाहुरायातुयन्नमुपनोजुषाणः ॥ ३८ ॥
जुषाणोबहिः ॥ जुषाणोबहिहरिवारोऽइन्दुः प्रोचीनः कसीद
रप्रदिशापृथिह्याः ॥ उरुप्रथाः प्रथमानं स्थोनमादित्यैर
ककंबसुभिः सजोषाः ॥ ३९ ॥ इन्दुन्दुरः । कवृष्योधावमा

तहं ॥ ४२ ॥ तिस्रोदुवी? ॥ तिस्रोदुवीहि विषोवद्धमानोऽह
 न्द्रुषाणाजनयो नपत्कीहं ॥ अच्छिनन्तन्तम्पयसोसरस्व
 तीडादुवीभारतीविश्वतूत्तिहं ॥ ४३ ॥ त्वद्वादधत् ॥ त्वद्वाद
 धच्छुष्ममिन्द्रायिवृषणोपाकोचिद्वृष्यशसेपूरुणि ॥ वृषाय
 जुद्वृषणम्भूरिरेतामूर्द्धद्व्यज्ञस्यसमनक्कुदुवान् ॥ ४४ ॥ वन
 स्पतिरवसृष्टहं ॥ वनुस्पतिरवसृष्टोनपाशौस्त्वद्द्व्यासमञ्ज

व्यवधानोक्तातिरिक्तवर्गस्य व्यवधानेनाप्राप्त गत्वा "शिलिसिर्वागमध्यमव्यवहितोऽपि" (शु य प्रा ३ अ. ९६ सू) इत्यनेन शकार-लकार-सकार-
 व्यवहितो मध्यमवर्गश्चटत्वर्गव्यवहित ऋपरिभ्य उत्तरो नकार प्रकृत्या भवति । इति गकारो निपि ह्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम् ।

अछमितानदुवः ॥ इन्द्रस्यहुह्यैर्जुठरंभृणानःस्वदातित्रेज्ञ
 म्मधुनाधृतेन ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुम् ॥ स्तोकाना
 मिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोद्धृषायमाणोद्धृषभस्तुरोषाद् ॥ घृतप्र
 षामनसामोदमानांस्वाहादुवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ४६ ॥
 [११-५] आयातु ॥ आयास्विन्द्रोवसुऽउपनऽइहस्त
 तःसंधुमादस्तुशूरः ॥ ब्रावृधानस्तविषीर्धस्यपुवीद्यौन्न
 वक्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ४७ ॥ आनः ॥ आनऽइन्द्रो

१ तुपायमाण । अत्र यकारे परे वृपशब्दाकारस्य "श्रयोदात्थः" (अ य प्रा इ अ ११५ सू) इत्यनेन वीर्ये ।

दुरादानऽआसादभिष्टुक्कदवसेयासदुग्धः ॥ ओजिष्टेभिर्दुपति
 वज्रबाहुःसङ्गैसमस्तुर्वणिःपुत्रार्थन् ॥ ४८ ॥ आनः ॥
 आनुऽइन्द्रोहरिभिर्यारवच्छावाचीनोवसेराधसेच ॥ तिष्ठा
 तिविज्ज्रीमुघवाधिरुष्शीमैर्युज्ञमनुनोद्वाजंसातौ ॥ ४९ ॥
 त्रातारमिन्द्रं ॥ त्रातारमिन्द्रंमवितारमिन्द्रुहवेहवेसुहवुह
 शूरमिन्द्रं ॥ ह्यामिशुकक्रम्पुरुहतमिन्द्रं सुस्तिनोमुघवा
 धारिवन्द्रः ॥ ५० ॥ इन्द्रःसुत्रामां ॥ इन्द्रःसुत्रामोस्व

वाँ२॥ ऽअवोभिःसुमृडीकोभवतुविश्ववेदां ॥ बाधतान्द्वेषोऽ
 अभयङ्कणोतुसुवीर्यस्यपतयंस्याम ॥ ५१ ॥ तस्यंब्रयम् ॥
 तस्यंब्रयं०सुमृतौयुज्ञियस्यापिभुङ्क्षौभनसेस्याम ॥ ससुत्रा
 मास्ववाँऽइन्द्रोऽअस्मेऽआराच्चिद्धेषःसजुतर्षुयोतु ॥ ५२ ॥
 आमन्द्रैः ॥ आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्योहिमयूरशोमभिः ॥
 मात्वाकेचिन्नियमद्विनपानिजोतिघन्वैवताँ२॥ऽइहि॥ ५३ ॥
 एवेत् ॥ एवेदिन्द्रंवृषणंघञ्जबाहुंवासिष्ठासोऽअबभ्यर्चन्त्य

कैः ॥ सनस्तुतो वीरवद्धा तु गोमधुयम्पातस्तुस्तिभिः सदान्दं
 ॥ ५४ ॥ [८-६] समिद्धोऽअग्निः ॥ समिद्धोऽअग्निश्च
 नात्सोद्यम्भो विराट्सुतः ॥ दुहेधेनुः सरस्वती सोमं शुकक्रमि
 हेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनुपाभिषजा । सुतोश्चनोभासरस्वती ॥
 मद्धारजांसीन्द्रियमिन्द्रायपृथिविर्बहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रा
 येन्दुम् ॥ इन्द्रायेन्दुं सरस्वतीनराशं सेननुशुभुम् ॥ अधो
 ताम्श्चनमधुमेषु जग्मिषुषजासुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वानासर

पातनोऽअश्विनादिवापाहि न कर्कटं सरस्वति ॥ दृष्याहोतारा
 भिषजापातमिन्द्रसचासुते ॥ ६२ ॥ तिस्रस्त्रेधा । सरस्वत्य
 श्विनाभारतीडा ॥ तीव्रम्परिस्वृतासोममिन्द्रायसुषुवर्मदम्
 ॥ ६३ ॥ अश्विनाभिषजाम् ॥ अश्विनाभिषजामधुभिषजन्ने
 सरस्वती ॥ इन्द्रेस्वङ्गायशुंश्रियंरुपठंरूपमधुंसुते ॥ ६४ ॥
 ऋतुथेन्द्रं ॥ ऋतुथेन्द्रोवित्नुस्पतिःशशमानपरिस्वृता ॥
 कीलालंमश्विबभ्याम्मधुदुहेधेनुंसरस्वती ॥ ६५ ॥ गोभिर्भे ।

सोमंमश्विनोमासरेणपरिस्त्रुतो ॥ समंघातुदुसरंस्वरथास्वाहे
न्द्रैसुतम्मधु ॥ ६६ ॥ [१२-७] अश्विनोहविः ॥ अश्वि
नाहविरिन्द्रियन्नमुचेष्टियासरंस्वती ॥ आशुक्क्रमासुराद्भुसुम्
घमिन्द्रायजभिन्ने ॥ ६७ ॥ यमश्विनां ॥ यमश्विनोसरं
स्वतीहविषेन्द्रमवर्द्धयन् ॥ सविभेद्वृलम्भघन्नमुचावासुरेस
चो ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रंम् ॥ तमिन्द्रंम्पुशवदंसचाश्विनोभासरं
स्वती ॥ दधानाऽअभ्यनूषतहविषासुन्नऽईन्द्रियैः ॥ ६९ ॥

सऽऽहन्दे ॥ अऽऽहन्देऽह्निन्देयन्दुधुःसवित्वावरुणोभर्गः ॥ ससु
त्रामाहुविष्यंतिर्च्यजमानायसञ्चत ॥ ७० ॥ सवित्वावरुणः ॥
सवित्वावरुणोदधेद्यजमानायदुशुषे ॥ आदत्तनमुचेवसुसत्रा
भावलमिन्देयम् ॥ ७१ ॥ वरुणंक्क्षत्रम् ॥ वरुणंक्क्षत्रमि
न्देयम्भगेनसवित्वाश्रयम् ॥ सूत्रामायशसाबलुन्दधानाय
ज्ञमाशत ॥ ७२ ॥ अश्विनागोभिः ॥ अश्विनागोभिःरिन्दे
यमश्वेभिर्वीच्युम्बलम् ॥ हुविषेन्दुदुसरस्वतीयजमानमवद्धे

यन् ॥ ७३ ॥ तानासंत्था । सुपेशसोहिरण्यवर्तनीनरा ॥
 सरंस्वतीहृविष्मतीन्द्रुक्मसुनोवत ॥ ७४ ॥ ताभिषजा ।
 सुकर्मणासासुदुघासरंस्वती ॥ सबृत्रहाशेतक्रेतुरिन्द्रायदधु
 रिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ अ॒व॒ष्ट॒सुरा॒म॒म् ॥ अ॒व॒ष्ट॒सुरा॒म॒म्
 श्चिनो॒न॒म॒चा॒वा॒सुरे॒स॒चा ॥ वि॒पि॒पा॒ना॒ं॒स॒र॒स्व॒ती॒न्द्रु॒ङ्क॒र्म॒
 स्वावत ॥ ७६ ॥ पु॒त्र॒मि॒व॒पि॒तरौ ॥ पु॒त्र॒मि॒व॒पि॒तरा॒व
 श्चिनो॒भे॒न्द्रा॒वथु॑ंका॒व्यै॒र्दु॒स॒ना॒भिः ॥ अ॒त्सुरा॑सुं॒व्यपि॑बुं॒श

चीभिःसरस्वतीस्वामधवन्नाभिषणक् ॥ ७७ ॥ अस्मिन्ना
 श्वासः ॥ अस्मिन्नाश्वासः ऋषभासः ऽउकक्षणो द्विशामेषाऽऽवसू
 द्वासऽऽआहुताः ॥ कीलालपेसोमं पृष्ठाथ द्वेधसैहृदाभितिञ्जिनथ
 चारुमग्नये ॥ ७८ ॥ अहाध्यग्ने । हविरास्येतेसूचीवद्युत
 अम्बीवसोमः ॥ वाजसनिर्ऽरथिमस्मैसुवीरम्प्रशस्तन्धे
 हियशसम्बुहन्तम् ॥ ७९ ॥ [१३-८] शतम् १२०० ॥
 अश्विनातेजसा ॥ अश्विनातेजसाचक्धुः प्राणेनसरस्वतीवो

च्यम् ॥ वाचेन्द्रोबलेनेन्द्रायदधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमं
 दषुणासत्या ॥ गोमदषुणासत्याश्वावद्यातमश्चना ॥ वृत्ती
 रुद्रानुपाच्यम् ॥ ८१ ॥ नयत् ॥ नयत्परोनान्तरऽआदुध
 षड्वृषणवसू ॥ दुंशठसोमत्थोरिपुः ॥ ८२ ॥ तानः ॥
 तानुऽआवौढमश्चिनारुथिम्पिशङ्गसन्दृशम् ॥ धिष्ण्याव्वारि
 वोविदम् ॥ ८३ ॥ पावकानः ॥ पावकानुंसरस्वतीवार्जे

१ गोमदुःशासत्या । अत्र समानपदस्वाभावेन गत्वाप्राप्तौ “निपण्णायः” (ञु य प्रा ३ अ ८७ सू) इत्यनेन गत्वस्य निपात ।

भिवाञ्जिनीवती ॥ अद्वांद्वाङ्कुधियावसुहं ॥ ८४ ॥ चोदुयित्री
 सद्दतानाम् ॥ चोदुयित्रीसद्दतानाञ्चेतन्तीसुभतीनाम् ॥
 अन्नन्दधेसरस्वती ॥ ८५ ॥ महोऽअर्णः ॥ महोऽअर्णः
 सरस्वतीप्रचेतयतिकेतुना ॥ धियोद्विश्वाधिराजति ॥ ८६ ॥
 इन्द्रायाहि । चित्रभानोसुताऽइमेत्वायवः ॥ अण्वीभिस्त
 नापुतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि । धियोषितोद्विप्रजृतं

१ चित्रभानो । अत्र समानपदे “ऋपरेभ्य ” इत्यनेन भस्य व्यवधानेनाप्राप्तो “स्वरयवहकपेश्र” इत्यनेन पवर्गव्यवधानेऽपि गत्वप्रतिप्रसवेन
 पुनर्णत्वप्राप्तौ “इन्द्रामी चित्रभानो” (इ य प्रा ३ अ १३ सू) इत्यनेन निषिद्धते ।

सुंतावतः ॥ उपब्रह्माणिब्राघतः ॥ ८८ ॥ इन्द्रायाहि ॥
 इन्द्रायाहि तूतुं जानुऽउपब्रह्माणिहरिवः ॥ सुतेदधिष्वनुश्च
 नः ॥ ८९ ॥ अश्विनापिबताम् ॥ अश्विनापिबताम् मधुसरे
 स्वस्यासुजोषसा ॥ इन्द्रः सुत्रामावृत्रहा जुषतां सोम्यम्
 धुं ॥ ९० ॥ [११-९] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां विंशति-
 तमोऽध्यायः ॥ २० ॥ पूर्वाविंशतौ मंत्रसंख्या १२११ ॥

१ सुतावतः । अत्र "अश्वरिमिमत्सुमतिषुतः" (शु. य. मा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे सुतत्वाकारस्य दीर्घः ।

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पूर्वविंशतिः समाप्ता ॥

अथ श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ इमम्मे, समिद्धोऽ
अग्निरैकादशकौ, वसन्तेनऽऋतुना षड्, हेतायक्षत्समिधा
मिन्द्वादशा, श्विनौष्ठागस्य सप्त, देवम्बहिश्चतुर्दश, षड्के
षष्टिः [अ. २१ मं. ६१ अनु. ६] ॥ हरिःॐ ॥ इमम्मे । वरु
णश्चूहीहवम्मेद्वाचंमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ १ ॥ तत्त्वा ।
यामिब्रह्मणोवन्दमानुस्तदाशास्तेयजमानोहुर्विभिः ॥
अहेडमानोवरुणेहवोश्चुरुशठसमानुऽआयुःप्रमोषीह ॥ २ ॥

त्वन्नैः ॥ त्वन्नोऽअग्नेव्वरुणस्यद्विद्वान्देवस्यहेडोऽअवथासि
 सीष्ठाः ॥ अजिष्टोवद्धितमुंशोशुचानोव्विश्राद्धेषांऽसिप्रमुमु
 गध्यस्मत् ॥ ३ ॥ सस्वम् ॥ सस्वन्नोऽअग्नेव्वसोभवोतीनेदि
 षोऽअस्याऽऽषसोव्युष्टौ ॥ अभयवक्षन्नोव्वरुणदुरराणोव्वीहिम्
 डीकऽसुहवोनऽएधि ॥ ४ ॥ सुहीम्षु ॥ मातरंऽसुव्रतानामृत

१ अवथासिषीष्ठा । अत्र “भाविभ्य. स प समानपदे” (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन पत्वप्राप्तौ “वृथिविद्विब्युपरिचर्षणिवक्तुनियत्सिभ्य”
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे न पत्वम् । २ मातरसुव्रतानाम् । वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विसाम्प्रिक । या. सि । मात्रिके
 ह्यनुस्वर्णपूर्वेऽनुस्वारो द्विसाम्प्रिको ज्ञेयः । अत्र “अनुस्वारो ह्यनुस्वर्णपूर्वोऽभ्यर्हमात्रापूर्वो चार्धमात्रा” (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इति लिङ्गम् ।

स्यपत्कीमवसेहुवेस ॥ तुविकक्षत्रामजरन्तीमुखीऽसुशर्मा
 णमदितिऽसुप्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणस्पृथिवीम् ॥ सुत्रा
 माणस्पृथिवीन्ध्यामनेहसंऽसुशर्माणमदितिऽसुप्रणीतिम् ॥
 देवीन्नावंऽस्वरित्रामनागसुमस्त्रवन्तीमारहेमास्त्रस्तथे ॥ ६ ॥
 सुनावमारहेयम् ॥ सुनावमारहेयमस्त्रवन्तीमनागसम् ॥
 शुतारित्रांऽस्वस्तथे ॥ ७ ॥ आनः ॥ आनोभिन्नावरुणाद्यु

१-२ संयोगाद्यश्च यो भवेत् । या शि । यत्र सयोगाद्यो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णं सोऽपि ऋवर्णव्यञ्जनादिग सत्रोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एकमा-
 त्रिको भवति न तु गुरुभूत । तत्र ह्रस्वोच्चारणप्रदर्शकं ऽ इत्याकारक चित्त ज्ञेयम् । दीर्घस्य ऽ इत्याकारक विह्वम् ।

८८७
 प्रवाहवा ।
 ८ ॥ प्रवासुवकतू ॥ ८ ॥ प्रवाहवा ।
 तैर्गध्यतिमुवक्षतम् ॥ मङ्गुरजां०सिसुवकतू ॥ ८ ॥ प्रवाहवा ।
 १ ॥ आमृजनैश्च
 शन्नैः ॥
 ९ ॥ शन्नैः ॥
 १० ॥
 ११ ॥
 १२ ॥
 १३ ॥
 १४ ॥
 १५ ॥
 १६ ॥
 १७ ॥
 १८ ॥
 १९ ॥
 २० ॥
 २१ ॥
 २२ ॥
 २३ ॥
 २४ ॥
 २५ ॥
 २६ ॥
 २७ ॥
 २८ ॥
 २९ ॥
 ३० ॥
 ३१ ॥
 ३२ ॥
 ३३ ॥
 ३४ ॥
 ३५ ॥
 ३६ ॥
 ३७ ॥
 ३८ ॥
 ३९ ॥
 ४० ॥
 ४१ ॥
 ४२ ॥
 ४३ ॥
 ४४ ॥
 ४५ ॥
 ४६ ॥
 ४७ ॥
 ४८ ॥
 ४९ ॥
 ५० ॥
 ५१ ॥
 ५२ ॥
 ५३ ॥
 ५४ ॥
 ५५ ॥
 ५६ ॥
 ५७ ॥
 ५८ ॥
 ५९ ॥
 ६० ॥
 ६१ ॥
 ६२ ॥
 ६३ ॥
 ६४ ॥
 ६५ ॥
 ६६ ॥
 ६७ ॥
 ६८ ॥
 ६९ ॥
 ७० ॥
 ७१ ॥
 ७२ ॥
 ७३ ॥
 ७४ ॥
 ७५ ॥
 ७६ ॥
 ७७ ॥
 ७८ ॥
 ७९ ॥
 ८० ॥
 ८१ ॥
 ८२ ॥
 ८३ ॥
 ८४ ॥
 ८५ ॥
 ८६ ॥
 ८७ ॥
 ८८ ॥
 ८९ ॥
 ९० ॥
 ९१ ॥
 ९२ ॥
 ९३ ॥
 ९४ ॥
 ९५ ॥
 ९६ ॥
 ९७ ॥
 ९८ ॥
 ९९ ॥
 १०० ॥

अत्र "दीर्घाद् ईमात्रा

इत्याकारकः । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।

१ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 २ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ३ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ४ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ५ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ६ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ७ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ८ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 ९ रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।
 १० रक्षा०सि । द्विमात्रे मात्रिक स्यात् । या सि । यत्र द्विमात्रिक पूर्ववर्णसत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वार ० इत्याकारकः ।

अस्यमङ्गः पिबतमादयङ्कुन्तुसायातपुथिभिर्देवयानैः ॥ ११ ॥
 [११-१] समिद्धोऽअग्निः । समिधोसुसमिद्धो
 वरेण्यः ॥ गायत्रीच्छन्दऽइन्द्रियत्रयविर्गोवियोदधुः
 ॥ १२ ॥ तनूनपोच्छुचिन्नतः ॥ तनूनपोच्छुचिन्नतस्तनूपा
 श्वसरस्वती ॥ उषिणहृच्छन्दऽइन्द्रियनिदत्यवाङ्गवियो
 दधुः ॥ १३ ॥ इडाभिरग्निः ॥ इडाभिरग्निरीडुयःसोमो
 देवोऽअमर्त्यः ॥ अनुष्टुप्छन्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविर्गोवियो

दधुं ॥ १४ ॥ सुबहिरुग्नः । पृषण्वानस्तीर्णबहिरुमंर्यं ॥
दधुं ॥ १५ ॥ सुरो ॥
बहुतीच्छन्दऽइन्द्रियन्निवत्सोगोर्वयोदधुं ॥ पृङ्गिच्छ
दुवी? ॥ सुरोदुवीद्विशोमहीब्रह्मादुवोबृहस्पतिः ॥ १६ ॥ उषेयुह्वी ॥
न्दऽइहेन्द्रियन्तुचर्षवाङ्गोर्वयोदधुं ॥ त्रिष्टुच्छन्दऽइहेन्द्रि
उषेयुह्वीसुपेशसावित्रेदुवाऽअमर्यां ॥ त्रिष्टुच्छन्दऽइहेन्द्रि
गम्पृष्टुवाङ्गोर्वयोदधुं ॥ १७ ॥ देव्याहोतारा । मिषजेन्द्र
णसुयुजायुजा ॥ जगतीच्छन्दऽइन्द्रियमनुष्ठाद्योर्वयोदधुं

॥ १८ ॥ तिस्रऽइडा ॥ तिस्रऽइडा सरस्वती भारती मरुतो
विशः ॥ विराङ्गन्दऽइहेन्द्रियन्धेनुगौर्नवथोदधुं ॥ १९ ॥
त्वष्टातुरीपः ॥ त्वष्टातुरीपोऽअङ्कृतऽइन्द्राग्नीपुष्टिवङ्कना ॥
द्विपदुच्छन्दऽइन्द्रियमकक्षागौर्नवथोदधुं ॥ २० ॥ शमि
तानः ॥ शमितानोवनेरुप्पतिः सविता प्रसवदभगम् ॥ ककु
पच्छन्दऽइहेन्द्रियं वशावेह द्वयोदधुं ॥ २१ ॥ स्वाहायुज्ञम् ॥
स्वाहायुज्ञं वरुणं सुवक्षत्रो भेषजङ्करत ॥ अतिच्छन्दाऽइन्द्र

यंबूहदृष्टभोगौर्ध्वयोदधुं ॥ २२ ॥ [११-२] ब्रुसन्तेनऽक्रु
 तुना । देवावसवस्त्रिवृतास्तुताः ॥ रथन्तरेणतेजसाहविरि
 न्द्रेवयोदधुं ॥ २३ ॥ श्रीषम्भेणऽक्रुतुना । देवारुद्राःपञ्च
 दशस्तुताः ॥ बृहतायशसाबलं हविरिन्द्रेवयोदधुं ॥ २४ ॥
 वर्षाभिःक्रुतुना । दित्यास्तोमैसप्तदशस्तुताः ॥ वैरूपेण
 विशौजसाहविरिन्द्रेवयोदधुं ॥ २५ ॥ शारदेनऽक्रुतुना ।
 देवाऽएकविंशऽक्रुभवस्तुताः ॥ वैराजेनाश्रियाश्रयं हवि

रिन्द्रेवयोदधुं ॥ २६ ॥ हेमन्तेनऽऋतुना । देवास्त्रिणुवेमरुत
 स्तुताः ॥ बलेनशककरींसहोहविरिन्द्रेवयोदधुं ॥ २७ ॥ शैशि
 रेणऽऋतुना । देवास्त्रयस्त्रिदशेभृतास्तुताः ॥ सत्येनरेवतींक्क्ष
 त्रं हविरिन्द्रेवयोदधुं ॥ २८ ॥ [६-३] होतायक्क्षत् । होताय
 क्क्षत्समिधाग्निमिडस्पृद्धेश्चिनेन्द्रहसरस्वतीमजोधम्भानगो
 धमैंकुवलेर्भेषजम्मधुशष्पैर्नतेजंऽइन्द्रियम्पयुंसौमःपरि
 स्तुताधृतम्मधुब्ध्यन्वाज्यस्यहोतुर्ध्वज ॥ २९ ॥ होतायक्क्षत्

१ पादादौ च संयोगावग्रहेषु य । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्य स य इति स्थित । या. शि । अत्र पदादौ यकारस्य सत्त्वाज्जकारो चारणम् ।

नूनपात्सरस्वतीम् ॥ होतायकक्षत्तननपात्सरस्वतीमविम्भे
 नूनपात्सरस्वतीम् ॥ होतायकक्षत्तननपात्सरस्वतीमविम्भे
 षानभेषजमपथामधुमताभरन्नाश्विनेन्द्रायद्वीर्घ्यम्बदरैरुपुवा
 काभिर्भेषजान्तोक्ममिष्टिपयुंसोमःपरिस्रुताघृतम्मधुह्य
 न्त्वाज्यस्यहोतुर्ध्वज ॥ ३० ॥ होतायकक्षुन्नराशोसुन्न
 नग्नहृत्पतिःसुर्याभेषजमभेषरस्वतीभिषगग्रथानचन्द्र्य
 श्विनोर्विपाऽइन्द्रस्यद्वीर्घ्यम्बदरैरुपुवाकाभिर्भेषजन्तोक्ममिष्टि
 पयुंसोमःपरिस्रुताघृतम्मधुह्यन्त्वाज्यस्यहोतुर्ध्वज ॥ ३१ ॥

।

१ अत्र रकारयकारयो सयोगाज्जकारोच्चारणम् । एव होतृर्ध्वजेषु ।

होतोयकक्षदिडेडितः ॥ होतोयकक्षदिडेडितऽआजुह्वानुंसरे
 स्वतीमिन्द्रम्बलेनवृद्धयन्नषभेणगेवेन्द्रियमेश्विनेन्द्रायभेषजं
 व्यवेःकृकृन्धुमिर्मधुलाजैर्नमासरम्पयुंसोमःपरिस्रुताघृत
 म्मधुह्यन्त्वाज्यस्येहोतर्च्यज ॥ ३२ ॥ होतोयकक्षद्विहि
 रूणमन्नदां ॥ होतोयकक्षद्विहिरूणमन्नदाभिषङ्ङासंत्या
 मिषजाश्विनाश्विशिशुमतीमिषग्धेनुःसरस्वतीमिषग्धुहऽह
 न्द्रायभेषजम्पयुंसोमःपरिस्रुताघृतम्मधुह्यन्त्वाज्यस्येहोत

वक्ष्येद्याहोतार । मिषजाश्रिनेन्दुद्वजागृथिविद्वानवकुरुभे
 षुजैःशूषुडसरस्वतीमिषकसीसेनदुहऽइन्द्रियम्पयुःसोमःपरि
 सुताघृतम्मधुद्व्यन्त्वाज्यस्यहोतुर्ध्वज ॥ ३६ ॥ होताचवक्ष
 तिस्रोदुवीः ॥ होताचवक्षतिस्त्रोदुवीर्नभेषुजन्नयस्त्रिधात
 वोपसोरूपमिन्द्रैहिरण्यथमश्रिनेन्दानभारतीवोचासरस्वती
 महऽइन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयुःसोमःपरिसुताघृतम्मधुद्व्य
 न्त्वाज्यस्यहोतुर्ध्वज ॥ ३७ ॥ होताचवक्षत्सुरतसम्

षभम् ॥ होतायकक्षरसुरेतेससृषभन्नर्यापसुन्त्वह्यारिमिन्द्र
 मश्रिवनाभिषजन्नसरस्वतीमोजोनजतिरिन्द्रियवृकोनरभसो
 भिषगयशुंशुरेयाभेषजंश्रियानमासुरपयुंसामंःपरिसु
 ताघृतम्मधुह्यन्त्वाऊयस्यहोतुर्ध्यजं ॥ ३८ ॥ होतायकक्षु
 नस्पतिंशमितांरम् ॥ होतायकक्षुह्नस्पतिंशमितारंशु
 तवक्रतुम्भीमन्नसुह्युंराजानंध्युगघ्नन्नमंसाश्रिन्नाभामुहसर

अत्र
 अत्र मन्थु राजानम् इत्यत्राख्यारस्य ह्रस्ववर्णपूर्वत्व वर्तते ।
 अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् । अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् ।
 अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् । अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् ।
 अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् । अत्र मन्थु राजानम् इत्यनेन चोक्तम् ।

१ "वर्णं तु मात्रिके पूर्वं एतुस्वारो द्विमात्रिक" या सि । मात्रिके (ह्रस्ववर्णपूर्व) अनुस्वारो द्विमात्रिक ६ इत्याकारको वीर्षो ज्यो लेख्यश्च । अत्र
 अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽप्यदंमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा (शु य प्रा ४ म १४८ सू) इत्यनेन चोक्तम् ।

स्वतीभिषगिन्द्राय दुहऽइन्द्रियम्पयुऽसोमः परिस्तुता वृतम्भद्यु
 व्यन्त्वाज्यस्य होतृर्ध्वज ॥ ३९ ॥ होताय कक्षदुग्निं स्वाहा ॥
 होताय कक्षदुग्निं स्वाहा ज्यस्य स्तोका नां स्वाहा भेदसोमपृथु
 वस्वाहा छागंमिश्रिष्यन्त्यां स्वाहा मेषेऽस्य स्वत्ये स्वाहेऽक्रषम
 मिन्द्राय सिद्धहाय सहसऽइन्द्रियं स्वाहा ग्निन्नभेषजं स्वाहा
 सोमभिन्द्रियं स्वाहेन्द्रं सुत्रामाणं सवितारं वरुणमिभषजा
 म्पतिं स्वाहा वनस्पतिं प्रियम्पाथो नभेषजं स्वाहा देवाऽआ

स्वतोमिन्द्रं सुत्रामाणमिमेसोमांसुरामाणश्च्छागैर्भमेषैर्ऋ
 षभैः सुताशः शपैर्भतोक्मभिच्छाजैर्भमहस्वन्तोमदुामासरेणपरि
 ष्कृतांशवक्राः पयस्वन्तोभृताः प्रस्थितावोमधुश्चुतस्तानांश्चि
 नासरस्वतीन्द्रं सुत्रामावृत्रहाजुषन्तोऽसोम्यम्मधुपिवन्तम
 दन्तुध्यन्तुहोतुर्ध्वज ॥ ४२ ॥ होतायवक्षदुश्चिनोच्छागस्य । हवि
 षऽआत्तामृद्यमंश्च्यतोमेदुऽउद्धृतमपुराद्धेषोऽभ्यदंपुरापरौरुषेऽथा

१ परिकृता । अत्र "परिकृते प्रकारेण" (शु य प्रा ३ अ ५३ सू) इत्यनेन परिपद कृते परे प्रकारेण व्यवधीयते । ततोऽत्र "ऊमान्तस्थाभ्यश्च स्पशे" (शु य प्रा ४ अ १०२ सू) इत्यनेन द्वित्व प्राप्त परञ्च "ऋर्णे च" (शु य प्रा ४ अ १११ सू) इत्यनेन कृतवदितकारे परे द्वित्वस्य लिपेधात् द्वित्व न ।

नाम्पीवोपवसनानाम्पाश्रुतःश्रोणितःशितामृतऽउरसादुतो
 दिङ्गद्वस्तानाङ्करदुवठसरस्वतीजुषतांहुविहोतुच्यर्ज
 ॥ ४४ ॥ होतायकक्षदिन्द्रमृषभस्य । हविषुऽआवथदुद्यमश्च
 तोमेदुऽउद्धृतमपुराद्वेषोऽभ्यदंपुरापौरुषेऽध्यागुभोधसन्ननङ्घ्रासेऽ
 अज्ज्राणौऽध्ववसप्रथमानांऽसुमरक्षराणांऽशतरुद्वियाणा
 मग्निष्वोत्तानाम्पीवोपवसनानाम्पाश्रुतःश्रोणितःशिताम

(शु य प्रा ४ अ ५३ सू) इति गुणे रूप भवति । १ अत्र स्वरात्सयोगाद्विरुच्यते इति सूत्रेण शकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि “नास्वरपूर्वा०” इति सूत्रस्य वृत्तौ विसर्जनीयाद्व्यञ्जनपरस्य द्वित्वञ्चेत्स्पर्शवर्णस्यैवेति नियमात्स्पर्शातिरिक्तशकारस्य द्वित्व न भवति । तेन न द्वित्वम् ।

तैलंप्रियापाथांॐसिचत्रेदुवानामाळ्युपानामिप्रयाधामानिस्र
 त्राग्नेहोतुःॐप्रियाधामानितत्रैतादप्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यैवोपाव
 स्रक्शुद्रभीयसऽइवकूर्वीकरदेवन्देवोव्वनुस्पतिर्जुषतांॐहृवि
 होतुर्ध्वजं॥४६॥होतायक्शुद्रुग्निंॐस्विष्टुकृतम्॥होतायक्शुद्रु
 ग्निंॐस्विष्टुकृतमयाहुग्निर्श्चनोश्च्छागस्यहुविषःॐप्रियाधा
 माह्ययाहूर्स्वत्यामेषस्यहुविषःॐप्रियाधामाह्ययाहुिन्द्रस्यऽ

१ "सयोगाद्यश्च यो भवेत्" या ति । यद्यनुस्वारस्य पूर्वो वर्णो दीर्घो वा ह्रस्व संयोगाद्यश्चेत्तदाऽनुस्वारो मात्रिकोऽइत्याकारको ह्रस्वो ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च सर्वत्र । परञ्च यत्र सयोगाद्य ऋवर्णव्यञ्जनादिगो दीर्घो वा ह्रस्वो वर्णस्तत्र तु ऽइत्याकारकोऽनुस्वारो दीर्घो ज्ञेयो वोद्ध । यथा देवाना हृदयेन ।

ऋषभस्येह विषः प्रियाधामाद्वययादुग्नेः प्रियाधामाद्वययादु
 मस्य प्रियाधामाद्वययादिन्द्रस्यसुत्रास्मणः प्रियाधामाद्वयया
 द्द्वितुः प्रियाधामाद्वययाद्वृषरुणस्य प्रियाधामाद्वययाद्वृषन
 स्मणैः प्रियापाथाद्वययाद्वृषानामाज्यपानास्त्रियाधामानि
 यकक्षदुग्नेहोतुः प्रियाधामानियकक्षस्वभूमिहिमानुमायजता
 मेज्याऽइषः कृणातुसोऽअक्षराजातवदाजुषतां हुविहोतुष्य
 ज ॥ ४ ७ ॥ [७-५] दुवम्बहिः । सरस्वतीसुदुवमिन्द्रेऽश्रिन्वा ॥

एव सर्वत्र ।

इत्यनेन करिणी स्वरभक्तिर्न्या । (या वि.)

१ रकारहकारयोरेऽत्र करिण्यादीना पचस्वरभक्तीना मध्ये "करिणी रहयोति" (या वि.)

१

तेजो न च कक्षुरे कक्षयोर्ब्रह्मिषाद्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य ह्यन्त
 यज ॥ ४८ ॥ देवी द्वारिः ॥ देवी द्वारोऽश्विनाभिषज
 न्देसरं स्वती ॥ प्राणन्नव्वीर्यं वसि द्वारोद्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसु
 धेयस्य ह्यन्त यज ॥ ४९ ॥ देवीऽऽतुषासौ ॥ देवीऽऽतुषासां व
 श्विनासुत्रामन्देसरं स्वती ॥ बलुन्नवाचं मास्यऽऽतुषाब्ध्यान्दधुरि
 न्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य ह्यन्त यज ॥ ५० ॥ देवीजोष्टी ॥
 देवीजोष्टी सरं स्वत्यश्विनेन्द्रं मवर्द्धयन् ॥ श्रोत्रेन्नकर्णयोर्ध्व

शो जोष्ट्रींभ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य ब्यन्तुयजं ॥ ५१ ॥
देवीऽकुर्जा हुती ॥ देवीऽकुर्जा हुती दुधेसु दुधेन्द्रे सरस्वत्यश्चि
नाभिषजावतं ॥ शुक्रमज्जयोतिस्तनयो राहुती धत्तऽइन्द्रियं
वसुवने वसुधेयस्य ब्यन्तुयजं ॥ ५२ ॥ देवा देवानाम् ॥ देवा
देवानाम्भिषजा होतारु विन्द्रं मुश्चिजा ॥ वषट्कारैः सरस्वती
त्विषिन्नहृदये मतिः होतुं भ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य
ब्यन्तुयजं ॥ ५३ ॥ देवीस्तुत्याः ॥ देवीस्तुत्यास्तुत्याः ॥

वीरश्रिनेडासरस्वती ॥ शषुषमद्येनाभ्यामिन्द्रायदधिरिन्द्र
यं वसुवनेवसुधेयस्यद्यन्तयज ॥ ५४ ॥ देवऽइन्द्रं ॥ देवऽ
इन्द्रो नरोशठसस्त्रिवरुथं सरस्वत्याश्रिभ्यामीयतेरथं ॥ रतो
नरूपममृतञ्जनित्रेमिन्द्रायस्वह्वादिन्द्रियाणि वसुवनेवसु
धेयस्यद्यन्तयज ॥ ५५ ॥ देवादेवैः ॥ देवादेवैवनेरप्यति
हिरण्यपपर्णाऽअश्रिभ्यां सरस्वत्यासुपिप्पुलऽइन्द्रायपृथ्य
तेमधु ॥ ओजोनजतिऋषभोनभामं वनेरप्यतिशोदधदिन्द्र

आणिवसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तयज ॥ ५६ ॥ देवम्बहिः ॥
 देवम्बहिर्वा रित्तीनामद्धरेस्तीर्णसुश्रिबभ्यामूर्णम्रदुांसरेस्व
 र्थास्योनमिन्दतेसदः ॥ इशायैसुदयुंराजानम्बहिषादधु
 रिन्दियं वसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तयज ॥ ५७ ॥ देवोऽअग्निः ।
 स्विष्टकृदेवाद्यकक्षथथायथुंहातायविन्दुमिश्रनावाचावा
 चुदसरंस्वतीमग्निं सोमं स्विष्टकृदस्वष्टुइन्दः सुत्रामासवि
 तावरुणोभिषगिष्टो देवोवनुस्पतिंस्विष्टा देवाऽआज्यपाः स्वि

द्वोऽअग्निर्गमिनाहोताहोत्रेस्विष्टकृद्यशोनदधेद्विन्द्रियमूर्जम
पचितिंस्वधांश्वसुवनेवसुधेयस्यह्यन्तयज ॥ ५८ ॥ अग्निममृच्च ।
होतारमवृणीतायैव्यजमानेऽपचद्वपुरोडाशाशब्द
द्वन्नेश्विबभ्याञ्छागुदसरस्वत्यैसेषमिन्द्रायऽऋषभं सुदवन्ने
श्विबभ्यांऽसरस्वत्याऽइन्द्रायसुत्राम्णेसुरासोमान्तसूपस्त्याऽ
अद्य ॥ ५९ ॥ सुपस्त्याऽअद्य । देवोन्ननेस्पतिरभवद्विश्विबभ्या
ञ्छागेनुसरस्वत्यैसेषेणेन्द्रायऽऋषभेणावक्षुस्तादमेदुस्तऽप्र

तिपच्यतागृभीषुतावीवृधन्तपुरोडाशैरपुरश्रिचनासरस्यतीन्द्रः
 सुत्रामासुरासोमौस्त्वामुद्य ॥ ६० ॥ त्वामुद्य ॥ त्वामुद्यऽ
 ऋषऽआर्षेयऽऋषीणाङ्गपादवृणितार्थैर्यजमानोबहुबभ्यऽआ
 सङ्गतेबभ्यऽएषमेदुवेषुवसुवाऽर्याथैकक्षयत्ऽइतितायादुवादेव
 दानाद्व्यदुस्ताद्व्यस्ममाऽआचुशास्वाचगुरस्वेषितश्चहोतरसि
 मद्भवाच्यायुप्प्रेषितोमानुषंसूक्कवाकायसूक्काङ्गि ॥ ६१ ॥
 [१४-६] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ तेजोसिपंचा,
 मयऽएका, हिङ्कारायद्वे, तत्सवितुर्दश, त्रिभूर्म्मार्त्रिका,
 कायद्वे, ऽआब्रह्मैस्त्रयोदश, शेषादैकैको, नविंशतिश्चतु-
 स्त्रिंशत् [अ. २२ सं. ३४ अनु. १९] ॥ हरिः ॐ ॥
 तेजोसि ॥ तेजोसिशुक्कममृतमार्युष्पाऽआयुर्म्मोपाहि ॥ देव
 स्यत्वासवितुः१ प्रसवुश्चिनोर्बाहुर्भ्यास्पृष्णोहस्ताभ्युमाद्

१ आयुष्पा "समानपदे च" (शु य प्रा ३ अ ३० सू) इत्यनेन एकस्मिन्पदे यो विसर्गं तस्य विसर्जनीयस्य ककारपकारयो परे यथायोग
 सकार षकारश्चैकपदे भवत । इति पकारे कृते "कःमान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श" (शु य प्रा ४ अ १०२ सू) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

दे ॥ १ ॥ इमामं गृह्णन् ॥ इमामं गृह्णन्नशुनामृतस्य पूर्वसु
 आयुषि विदथेषुक्यया ॥ सानोऽस्मिन्सुतऽआबंभवऽक्रु
 तस्यसामन्सुरमारपन्ती ॥ २ ॥ अग्निधाऽअसि ॥ अग्निधाऽ
 असिभुवनमसियन्तासिधुर्ता ॥ सत्त्वमुग्निवैश्वानरुऽसप्प्रथ
 सङ्गच्छस्वाहाकृतः ॥ ३ ॥ स्वगर्वा । दुवेऽभ्यःऽप्रजापत
 येऽब्रह्मन्श्वभन्तस्यामिदुवेऽभ्यःऽप्रजापतयेतेनराद्यासम् ॥
 तम्बधानदुवेऽभ्यःऽप्रजापतयेतेनराद्बुहि ॥ ४ ॥ प्रजापतये

त्वा ॥ प्रजापतयेत्वा जुष्टुभ्यो वक्षामि ऋग्भिर्भ्यान्त्वा जुष्टुभ्यो
 वक्षामि वायवेत्वा जुष्टुभ्यो वक्षामि विश्वेभ्यस्त्वा दुर्वेभ्यो जुष्टु
 भ्यो वक्षामि सर्वेभ्यस्त्वा दुर्वेभ्यो जुष्टुभ्यो वक्षामि ॥ योऽअं
 न्तुञ्जिघांसति तसुभ्यमीति वरुणं ॥ पुरोमर्तः परश्चा ॥ ५ ॥
 [५-१] अग्नये स्वाहा ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा पाम्भो
 दाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा वायवे स्वाहा विष्णवे स्वाहा इन्द्राय स्वाहा
 बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा ॥ ६ ॥ [१-२]

१ अत्र इयोस्तु स्वर्यार्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते विदुत्सिस्तत्र विज्ञेया । (या. वि) तेमात्रोकाराकारयोः पूर्वरूपकारक. सन्धिर्यत्र भवति ।

हिङ्कारायस्वाहा ॥ हिङ्कारायस्वाहा हिङ्ङ्कारायस्वाहा होक्कन्दते
 हिङ्कारायस्वाहा प्रोथतेस्वाहा प्रोथतेस्वाहा प्रोथतेस्वाहा सन्दिताय
 स्वाहा वक्कन्दायस्वाहा निविष्टायस्वाहा पविष्टायस्वाहा स्वपतेस्वाहा
 स्वाहा ग्रातायस्वाहा सीनायस्वाहा शयानायस्वाहा जम्भमाणायस्वा
 स्वाहा वल्लगतेस्वाहा प्रबुद्धायस्वाहा द्विजम्भमाणायस्वाहा यनाय
 जाग्रतेस्वाहा कूजतेस्वाहा पस्थितायस्वाहा ॥ अतेस्वाहा
 हा विचृतायस्वाहा सठ्हांनायस्वाहा ॥ ७ ॥ अतेस्वाहा ॥ अतेस्वाहा
 स्वाहा प्रायणायस्वाहा ॥ ७ ॥

तत्सोऽत्र
 धियोऽथो
 सवितार
 ॥ २-३ ॥
 होकुर्वते स्वाहा कृताय स्वाहा ॥ ८ ॥
 तुर ॥ तत्सोऽवितुर्वरेण्यम्भर्गादुवस्यधीमहि ।
 नः प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरण्यपाणिमतये ।
 मुपह्वये ॥ सचेत्तादुवतापदम् ॥ १० ॥ दुवस्यचेततं ॥
 दुवस्यचेततो महीम्प्रसवितुर्हवामहे ॥ सुमतिःसुत्तराधसम्
 ॥ ११ ॥ सुष्टुतिःसुमतीवृधः ॥ सुष्टुतिःसुमतीवृधौरातिः
 सवितुरीमहे ॥ प्रदुवायमतीविद् ॥ १२ ॥ रुतिःसरुप

१ सुमतीवृध । अत्र "अश्वरक्षिमसुमतिः" (शु य प्रा ३ अ १८ सू) इत्यनेन वकारे परे ह्रस्वकारस्य सुमतिशब्दस्य दीर्घत्वम् ।

तिम् ॥ रातिः सरपतिम् हे सवितारमुपह्वये ॥ आसुवन्देव
वीतये ॥ १३ ॥ देवस्य सवितुः ॥ देवस्य सवितुर्मतिमासुव
विश्वदेव्यम् ॥ धियाभगम्मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निंस्तो
मैन । बोधयसमिधानोऽअमर्त्यम् ॥ हृद्या देवेषु नोदधत्
॥ १५ ॥ सहं ह्यवाद् ॥ सहं ह्यवाडमर्त्यं ऽऽशिगदुतश्चनो
हितं ॥ अग्निं ह्रियासमृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निन्दुतम् ॥
अग्निन्दुतमपुरोदधे ह्यवाहुमुपब्रुवे ॥ देवाँः ॥ आसादया

द्विह ॥ १७ ॥ अजीजनोहि । पवमानसूक्ष्मद्विधारेशक्षम
 नापयः ॥ गोजीर्यारुहंमाणेपुरेन्ध्या ॥ १८ ॥ [१०-४]
 द्विभूर्मात्रा । प्रभूशपित्राश्रौसिहयोस्यस्योसिमयोस्यवोसिस
 प्तिरसिवाज्यसिबृषासिनमणाऽअसि ॥ अथूर्वाभासिशिशुर्वा
 मास्यादित्यानाम्पत्वाश्विदेवाऽआशापालाऽएतन्देवेभ्यो
 श्वमेघायुप्रोविक्षतः रक्षतेहरन्तिरिहरमतामिहृतिरिहस्व
 धृतिस्वाहा ॥ १९ ॥ [१-५] कायस्वाहा ॥ कायस्वाहाकस्मभ्ये

स्वाहा कतमस्मै स्वाहा स्वाहा धिमाधीताय स्वाहा मनः प्रजाप
 तये स्वाहा चित्तं विज्ञाताया दिर्यै स्वाहा दिर्यै मुह्यै स्वाहा दिर्यै
 सुमृडीकायै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावुकायै स्वाहा सर
 स्वत्यै बृहृर्यै स्वाहा पृष्णै स्वाहा पृष्णै प्रप्रुत्थ्याय स्वाहा पृष्णै
 नरन्धिषाय स्वाहा त्वष्टुस्वाहा त्वष्टुतुरीपाय स्वाहा त्वष्टुपुरु
 यस्वाहा विष्णवे स्वाहा विष्णवे निभूय पाय स्वाहा विष्णवे विशि
 पिविद्याय स्वाहा ॥ २० ॥ विश्वो देवस्य । नेतुर्मर्ता बुरीतसुक

ख्यम् ॥ विश्वोरायऽइषुद्यातिद्वुभ्रंभृणीतपुष्यसेखाहा ॥२१॥
 [२-६] आब्रह्मन् ॥ आब्रह्मह्मणोब्रह्मवर्चसीजायतामारा
 देराजुद्व्यःशूरऽइषुव्योतिव्याधीमहारथोजायतान्दोगधीधेनु
 वाढानुङ्गानुशुःसप्तिसुंपुरेन्धुऽर्योषाजिष्णुरथेष्टाऽसुभेयोऽसु
 वास्यजमानस्यद्वीरोजायतान्निकामेनिकामेनदंपुर्जद्वयोवर्ष
 तुफलवत्योनुऽओषधयदंपच्यन्तौऽयोगवक्षुमोनःकल्पताम्
 ॥२२॥ [१-७] प्राणायुखाहा ॥ प्राणायुखाहाद्युनायुखाहा

चकक्षुषेस्वाहा श्रोत्रायस्वाहा वाचेस्वाहा हुमनसेस्वाहा ॥ २३ ॥
 [१-८] प्राच्यैदुशे । स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा दक्षिणाथैदुशे
 स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा प्रतीच्यैदुशे स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा दी
 च्यैदुशे स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा द्वैथैदुशे स्वाहा वाच्यैदुशे
 स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा वाच्यैदुशे स्वाहा ॥ २४ ॥ [१-९]
 अद्भ्यस्वाहा । वाग्भ्यस्वाहा दुकायस्वाहा तिष्ठन्तीब्भ्युंस्वा
 हा स्रवन्तीब्भ्युंस्वाहा स्यन्दमानाब्भ्युंस्वाहा कूप्याब्भ्युं

स्वाहासूच्यांभ्युंस्वाहाघाच्यांभ्युंस्वाहाणुंवायुस्वाहासमु
स्वाहा ॥ १-१०] वाता
द्रायस्वाहासरिरायुस्वाहा ॥ २५ ॥ [१-१०] विद्योतमा
यस्वाहा । धुमायुस्वाहाभ्रायुस्वाहाभेघायुस्वाहाविषतेस्वाहावृषते
नायुस्वाहास्तुनयतेस्वाहावृष्फुजतेस्वाहावृषतेस्वाहाहृहीताय
स्वाहाग्न्रवृषतेस्वाहाशीग्न्रवृषतेस्वाहाहृष्टतेस्वाहाहृड
स्वाहाप्लुष्णतेस्वाहाशीकायतेस्वाहाप्लुष्वाभ्युंस्वाहाहृड
नीभ्युंस्वाहानीहारायुस्वाहा ॥ २६ ॥ [१-११] अग्नि

ये स्वाहा ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेन्द्राय स्वाहा पृथिव्ये
 स्वाहान्तारिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहा शोभ्युं स्वा
 होभ्यो दिशो स्वाहा वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ २७ ॥ [१-१२]
 नक्षत्रेभ्युं स्वाहा । नक्षत्रियेभ्युं स्वाहा होरुत्रेभ्युं स्वाहा
 ईमासेभ्युं स्वाहा । मासेभ्युं स्वाहऽऋतुभ्युं स्वाहा तुवेभ्युं
 स्वाहा । संवत्सराय स्वाहा । द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा । चन्द्राय स्वा
 हा । सूर्याय स्वाहा । रश्मिभ्युं स्वाहा । वसुभ्युं स्वाहा । रुद्रेभ्युं

स्वाहादित्येभ्युंस्वाहामरुद्भ्युंस्वाहाद्विश्वेभ्योदुवेभ्युं
स्वाहामूलेभ्युंस्वाहाशाखाभ्युंस्वाहावन्नुरप्पतिभ्युंस्वा
हापुष्पेभ्युंस्वाहाफलेभ्युंस्वाहौषधीभ्युंस्वाहा ॥ २८ ॥

[१-१३] १३०० शतम् ॥ पृथिव्यैस्वाहा ॥ पृथिव्यैस्वाहान्त
रिक्षायस्वाहादिवेस्वाहासूर्यायस्वाहाचन्द्रायस्वाहानक्ष
त्रेभ्युंस्वाहादृद्भ्युंस्वाहौषधीभ्युंस्वाहावन्नुरप्पतिभ्युंस्वा
हापरिप्लुवेभ्युंस्वाहाचराचरेभ्युंस्वाहासरीसूपेभ्युंस्वाहा

॥ २९ ॥ [१-१४] असवेस्वाहा ॥ असवेस्वाहा द्विसवेस्वाहा
 त्रिसुवेस्वाहा द्विवस्वतेस्वाहा गणेश्रियेस्वाहा गणपतयेस्वाहा भि
 भुवेस्वाहा धिपतयेस्वाहा शेषायस्वाहा सठसुपर्णायस्वाहा चन्द्रा
 येस्वाहा ज्योतिषेस्वाहा मलिम्मल्लुचायेस्वाहा दिवापतयेस्वाहा
 ॥ ३० ॥ [१-१५] मधवेस्वाहा ॥ मधवेस्वाहा माधवाय
 स्वाहा शुक्रायस्वाहा शुचयेस्वाहा नभसेस्वाहा नभस्यायस्वाहा
 वायस्वाहा ज्वायस्वाहा सहसेस्वाहा सहस्रायस्वाहा तपयेस्वाहा

तपस्यायस्वाहाॐहसम्पतयेस्वाहा॥ ३१ ॥ [१-१६] वाजाय
स्वाहा । प्रसवायस्वाहापिजायस्वाहाककतवेस्वाहासुःखा
हामृद्धैस्वाहाभ्यन्नविनेस्वाहान्त्यायस्वाहान्त्यायभौवनाय
स्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा
॥ ३२ ॥ [१-१७] आर्यैर्युज्ज्ञेन । कल्पतांस्वाहाप्राणो
युज्ज्ञेनकल्पतांस्वाहापानोयुज्ज्ञेनकल्पतांस्वाहाध्यानो
युज्ज्ञेनकल्पतांस्वाहादुनोयुज्ज्ञेनकल्पतांस्वाहासमा

नोसु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा चक्षु ऽर्च्यु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा
श्रोत्रं चक्षु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा वाग्यु ऽज्ञेन कल्पतां स्वा
हामनोसु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा त्वमासु ऽज्ञेन कल्पतां स्वा
हा ब्रह्मासु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा ज्योतिर्च्यु ऽज्ञेन कल्पतां
स्वाहा स्वर्च्यु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा पृष्ठं च्यु ऽज्ञेन कल्पतां
स्वाहासु ऽज्ञोसु ऽज्ञेन कल्पतां स्वाहा ॥ ३३ ॥ [१-१८] एकस्मै
स्वाहा ॥ एकस्मै स्वाहा ह्यभ्यां स्वाहा शतासु स्वाहैकशतासु

स्वाहाह्यष्टैस्वाहासुर्गायुस्वाहा ॥३४॥ [१-१९] इतिश्रीवा-
जसनेयसंहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ हिरण्यगर्भोऽथऽप्राणतोद्विकौ, युञ्ज
न्त्यष्टौ, वायुष्टुपञ्च, प्राणायतिस्र, उत्सङ्ग्याद्वादश, गायत्री
त्रिष्टुप्, कर्त्वाषट्कौ, कश्चिदष्टौ, कास्विदश, सुभूऽस्वयंभू-
स्तिस्र, एकादश पञ्चषष्टिः ॥ [अ. २३ मं. ६५ अनु. ११]
हरिः ॐ ॥ हिरण्यगर्भोऽसम् ॥ हिरण्यगर्भोऽसमवर्त्ताग्ने

भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्ध्यामते
 माङ्कस्मैदुवायहुविषाविधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोसि ।
 अजापतयेत्वाजुष्टुङ्गुल्लाम्येषतेयोनिःसूर्यस्तेमहिमा ॥
 अस्तेहन्त्संवरसुरेमहिमासम्बभूवयस्तैब्रायान्तरिवक्षेम
 हिमसांम्बभूवयस्तौदुविसूर्यमहिमासम्बभूवतस्मतेमहि
 म्नेप्प्रजापतयेस्वाहादुवेब्भ्यः ॥ २ ॥ [२-१] अऽप्प्राण
 तः ॥ अऽप्प्राणतोनिमिषुतोमहिरथैकऽइद्राजऽजगतोबभूव ॥

॥ ४ ॥ [२-२] सुञ्जान्तिब्रह्मम् ॥ सुञ्जान्तिब्रह्ममरुषञ्जरं
 न्तुम्परितुस्त्युषः ॥ रोचन्तेरोचनादिवि ॥ ५ ॥ सुञ्जान्त्यस्य ॥
 सुञ्जान्त्यस्यकाम्याहरीषिपक्षसारथे ॥ शोणाधुष्णानुवा
 हसा ॥ ६ ॥ अद्वातः ॥ अद्वातोऽअगनीगद्विप्रयामिन्द्रस्य
 तद्वम् ॥ एतच्छतौतरनेनपथापुनरश्चमावर्तयासिनः ॥ ७ ॥
 बसवस्त्वा । अन्तुगायत्रेणच्छन्दसाद्वास्त्वाञ्जन्तुत्रैष्टुभे
 नुच्छन्दसाद्विस्त्यास्त्वाञ्जन्तुजागतिनेच्छन्दसा ॥ भूर्भुवःस्व

ह्रींजी३॥ अञ्जाची३॥ त्र्यम्ब्येगृह्यंऽएतदन्नंमत्तदेवाऽएतदन्नंम
 द्विप्रजापते ॥ ८ ॥ कश्चित् ॥ कश्चिदेकाकीचरतिकऽउस्वि
 ज्ञायतेपुनः ॥ किञ्चिद्विद्विमस्यभेषुजाङ्घिमवावपनम्मुहत्
 ॥ ९ ॥ सूर्येऽएकाकी । चरतिचन्द्रमाजायतेपुनः ॥
 अग्निद्विमस्यभेषुजम्भूमिरुवपनम्मुहत् ॥ १० ॥ कास्वित् ॥
 कास्विदासीत्पुनश्चित्तुकिञ्चिद्विदासीद्द्वुहद्वयः ॥ कास्विदा

१ यत्र सयोगपरोऽसयोगपरो वकाररहितो वकारसहित सविसर्गो मात्रिक स्वरितस्वरत्तस्कारपरस्य विसर्गस्य(-)इत्याकारक उभयक्षेप । मात्रिके
 भय क्षिपेत् । (या शि) सवकारे द्विमात्रिके उभयक्षेप । जाल्यकारापरस्य विसर्गस्याप्युभयक्षेप "सदुत्से-१" ।

सीत्पिप्लिकास्त्रिदासीत्पिपलाङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासी
 त् ॥ द्यौरासीत्पृथ्विचित्रश्चऽआसीद्दृष्टुहृद्यः ॥ अविरा
 सीत्पिप्लारात्रिरासीत्पिपलाङ्गिला ॥ १२ ॥ [८-३]
 वायुष्टा । पचुतैरेवत्त्वसितग्रीवश्छागैर्द्व्यग्रोधश्चमसैःशं
 ल्मलिर्बृद्धा ॥ एषस्यरुत्थ्योबृषापुङ्ङिश्चतुर्भिरेदंगद्वब्रह्मा
 कृष्णश्चनोवतुनमोग्नये ॥ १३ ॥ सठ्शितोरश्मिना ॥
 सठ्शितोरश्मिनोरथुंसठ्शितोरश्मिनाहयः ॥ सठ्

उ. वि. १

अ.

॥ २३ ॥

॥ २६ ॥

शु. य.
संहि.

॥ २६ ॥

१ यत्र मात्रिकावृद्धिमात्रिकाद्वातुदात्तात्परो विसर्गस्य (c) इत्याकारिकया कलिष्ठिकया निर्देश ।

शितोऽशुप्स्वृप्सुजाञ्जहमासोमपुरोगवः ॥ १४ ॥ स्वयं
 ब्राजिन् ॥ स्वयंब्राजिस्तद्वृक्कल्पयस्वस्वयैर्ध्वजस्वस्वयञ्जु
 षस्व ॥ महिमातेद्व्येननसन्नशै ॥ १५ ॥ नवै ॥ नवाऽ
 भुऽएतद्विभ्रयसेनरिष्यसिदुवाँ ॥ इदेषिपृथिभिःसुगेभिः ॥
 यत्रासतेसुकृतोयत्रतेयुयुस्तत्रस्वादुवःसंवितादधातु ॥ १६ ॥
 अग्निःपशुः ॥ अग्निःपशुरासीत्तेनायजन्तुसऽएतच्छोक

१ “उकारोऽष्टकोऽस्पृशान्” (छ य प्रा ४ अ १० सू.) अष्टक एकवर्ण उकारोऽस्पृशापर मकृत्या भवति स्वरे प्रत्यये । अत्रोकारोऽष्टकोऽ-
 स्पृशापर एतदिति स्वरे परे तस्मान्न सन्धि ।

मंजयुद्यस्मिन्नुग्निःसतलोकोभविष्यतितञ्जैष्यसिपिबेताऽ
अपः ॥ वायुःपशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतल्लोकमजयद्य
स्मिन्द्वायुःसतलोकोभविष्यतितञ्जैष्यसिपिबेताऽअपः ॥
सूर्यःपशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतल्लोकमजयद्यस्मिन्त्सू
र्यःसतलोकोभविष्यतितञ्जैष्यसिपिबेताऽअपः ॥ १७ ॥
[५-४] प्राणायस्वाहा । पानायस्वाहा । ध्यानयस्वाहा ॥

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकञ्चन ॥ ससरस्त्यश्चकः
 सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गुणानान्त्वा ।
 न्तवानिधिपतिःहवामहेप्रियाणान्त्वाप्रियपतिःहवामहेनिधीना
 मात्त्वमंजासिगर्भधम् ॥ १९ ॥ आहमंजानिगर्भध
 मप्रसारयावस्वर्गेल्लेकेप्पोर्णुवाथांबृषाब्बाजीरितोधारितोदधातु
 ॥ २० ॥ [३-५] उत्सक्थ्याऽअव । गुदन्धेहिसमुल्लि

श्रीरयावृषन् ॥ यस्त्रीणाञ्जीवभोजनं ॥ २१ ॥ अ० सु०
 सुकौ । शंकुन्तिकालुगिति०वञ्चति । आहन्तिगुभेपसो
 निगल्गलीति०घारंका ॥ २२ ॥ अ० सु० सुकौ । शंकुन्तिकऽ
 आहलुगिति०वञ्चति ॥ विवक्षतऽइवतेमुखमच्छर्योमानस्त्व
 मभिभाषथां ॥ २३ ॥ मा० ताचं । तेषिताचुतेग्रंभुवक्षस्यं
 रोहतं ॥ प्रतिलुमीतितेषितागुभेमुद्धिमतं सयत् ॥ २४ ॥

१ चारयावृषन् । अत्र "अश्वरश्मिसुमतिश्वसुतचारथ" (शु य प्रा. ३ अ १८ सू) इत्यनेन वृषन् इत्यस्य वकारे परे चारयाकारस्य दीर्घाकार ।

माताच । तेपिताचुतेग्रेवृष्वक्षस्यक्रीडतैः ॥ द्विवक्षतऽइवते
 मुखम्ब्रह्ममास्वंबदोबुहु ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वमिनाम् ॥ ऊर्ध्व
 मेनामुच्छ्रापयगिरौभारुंहरन्निव ॥ अथास्यैसद्यमेघतां
 शीतेघातेपुनन्निव ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वमैनम् ॥ ऊर्ध्वमैनमुच्छ्रय
 ताद्गिरौभारुंहरन्निव ॥ अथास्यसद्यमेजतुशीतेघातेपुन
 निव ॥ २७ ॥ यदस्याऽ ॥ यदस्याऽअरुंमेघांकुधुस्तथ

१ यत्र मात्रिकाङ्घ्रिमात्रिकाद्या प्रचयात्परो विसर्गस्तत्र विसर्गस्य (c) इत्याकारिकया कलिष्ठिकया लिङ्गेश ।

लमुपातंसत् ॥ मूष्वकाविदंस्याऽएजतोगोशुफेदकूलाविव
॥ २८ ॥ अहेवासं ॥ अहेवासोल्लामंगुम्प्रविद्धीमिनुमा
विषुं ॥ सुक्थनादेदिदृश्यतेनारीसुत्थस्याक्लिभुवोचथा ॥ २९ ॥
अद्धरिणः ॥ अद्धरिणोअवमत्तिनपुष्टम्पुशुमद्व्यते ॥ शूद्राश्च
दृश्यंजारुनपोषायधनायति ॥ ३० ॥ अद्धरिणः ॥ अद्धरि
णोअवमत्तिनपुष्टम्बुहुमद्व्यते । शूद्रोअदृश्यंथैजारुनपोषम
नुमद्व्यते ॥ ३१ ॥ दुधिवक्रावर्णोऽअकारिषम् ॥ दुधिवक्रा

वर्णोऽअकारिषड्विष्णोरश्वस्यद्वाजिनः ॥ सुरभिर्नोमुखा
करत्प्रणुऽआयूँषितारिषत् ॥ ३२ ॥ [१२-६] गायत्री
त्रिष्टुप् ॥ गायत्रीत्रिष्टुब्जगैर्यनुष्टुप्पुङ्क्तयासुह ॥ बहुस्त्यु
षिणहाकुकुप्सुचीभिःशम्यन्तुत्वा ॥ ३३ ॥ द्विपदायाश्च
द्विपदायाश्चतुष्पदास्त्रिपदायाश्चषट्पदां ॥ विच्छन्द्यायाश्चस
च्छन्दांसुचीभिःशम्यन्तुत्वा ॥ ३४ ॥ महानाद्योरे
वत्यः ॥ महानाद्योरेवत्योविश्वाऽआशांऽप्रभूवरीं ॥

मैघावृद्धुतोवाचःसुचीभिःशस्म्यन्तुस्वा ॥ ३५ ॥ नार्थ्य
 स्ते ॥ नार्थ्यस्तेपत्क्न्योलोमद्विचिद्वन्तुमनीषया ॥ देवा
 नाम्पत्क्न्योदिशःसुचीभिःशस्म्यन्तुस्वा ॥ ३६ ॥ रजता
 हरिणीः ॥ रजताहरिणीःसीसाशुजोशुज्यन्तेकर्मभिः ॥
 अश्वस्यवाजिनस्त्वचिसिमांशस्म्यन्तुशस्म्यन्तीः ॥ ३७ ॥
 कुविदुङ्ग । अवंमन्तोयवश्चिद्यथादान्त्यनुपूर्वद्वियूय ॥ इहेह
 षाङ्कुणुहिभोजनानिचेबुहिषोनमऽउक्त्तुच्यजन्ति ॥ ३८ ॥

[६-७] कस्त्वा ॥ कस्त्वाच्छथतिकस्त्वाविशास्तिकस्ते
 गात्राणिशम्यति ॥ कऽऽतेशमिताकुविः ॥ ३९ ॥ ऋत
 वस्ते ॥ ऋतवस्तेऽऽतुथापद्वैशमितारोविशासतु ॥ संवत्सर
 स्यतेजसाशुमीभिःशम्यन्तुत्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाप
 ह्नुषि । तेमासाऽआच्छथन्तुशम्यन्तः ॥ अर्द्धोरात्राणि
 मरुतोविलिष्टुःसूदयन्तुते ॥ ४१ ॥ दैव्याऽअर्द्धवर्षः ॥
 दैव्याऽअर्द्धवर्षवस्त्वाच्छथन्तुवित्चशासतु ॥ गात्राणिपद्वै

शस्तेसिमां कृण्वन्तु शम्भ्यन्तीः ॥ ४२ ॥ द्यौस्ते । पृथि
 द्युन्तारिक्क्षं ब्रायुश्च्छिद्रं पृणातुते ॥ सूयर्थस्तेन वक्षत्रैः सह लोक
 द्ङ्णोतुसाधुया ॥ ४३ ॥ शन्ते ॥ शन्ते परेऽभ्योगात्रेऽभ्युह
 शम्भ्वरेऽभ्युह ॥ शम्भ्वरेऽभ्युह ॥ शम्भ्वरेऽभ्युह ॥ शम्भ्वरेऽभ्युह
 तव ॥ ४४ ॥ [६-८] कश्चित् ॥ कश्चित् देवकी
 चरतिकऽऽस्विज्जायते पुनः ॥ किंस्विद्धिमस्य भेषजङ्कि

१ "द्विमात्रिकं क्षिपेदकम्" (या शि) इति नियमेन दीर्घस्वितस्वराद्यत्र परो विसर्गस्तत्र (८) इत्याकारक कमिष्टिकानिर्देशवाचकोऽगुलिनिर्येश सर्वत्र नायः ॥

म्वावर्पनम्हत् ॥ ४५ ॥ सूच्यैऽएकाकी । चरतिचन्द्र
 माजायतेपुनः ॥ अग्निहिंसस्यभेषजम्भूमिरावर्पनम्हत्
 ॥ ४६ ॥ किंस्वित् ॥ किंस्वित्सूच्यैसमुद्योतिंकिं
 समुद्रसमुद्रसरः ॥ किंस्वित्पृथिव्यैवर्षीयुं कस्युमात्रानवि
 ब्रते ॥ ४७ ॥ ब्रह्मसूच्यैसमम् ॥ ब्रह्मसूच्यैसमुद्योतिं
 समुद्रसमुद्रसरः ॥ इन्द्रः पृथिव्यैवर्षीयाद्गोरुत्तुमात्रानवि
 ब्रते ॥ ४८ ॥ पूच्छामित्वा । चितयेदेवसखुधादित्वमत्रम

न साजुगन्थ ॥ येषु द्विषणुस्त्रिषुपुदेष्वेष्टस्तेषु द्विषु म्भुवनमा
 विवेशा ३ ॥ ॥ ४९ ॥ अपितेषु । त्रिषुपुदेष्वस्मिन्मेषु द्विषु
 म्भुवनमाविवेश ॥ सुद्युपयुमिपृथिवीमुतद्यामेकेनाङ्गनदि
 वोऽशुस्यपुष्टम् ॥ ५० ॥ केष्वन्तः । पुरुषऽआविवेशका
 द्यन्तःपुरुषेऽआप्तिनि ॥ एतद्दृक्क्षुपुपर्वद्धामसिस्त्वोकिं
 सिन्नुदं प्रतिवोचोस्यन्न ॥ ५१ ॥ पञ्चसुन्तः । पुरुषऽआवि

वेशताद्व्यन्तःपुरुषेऽअप्यैतानि ॥ एतत्त्वात्रप्रतिमद्भवानोऽ
 अस्मिन्मनायथाभवस्युत्तरोमत् ॥ ५२ ॥ [८-९] कास्वित् ॥
 कास्विदासीप्पूर्वाच्चित्तिङ्किंस्विदासीद्दृहद्वयः ॥ कास्वि
 दासीत्पिप्लिकाकास्विदासीत्पिपशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरा
 सीत् ॥ द्यौरासीत्पूर्वाच्चित्तिरश्चऽआसीद्दृहद्वयः ॥ अविरासी
 त्पिप्लिकारान्त्रिरासीत्पिपशङ्गिला ॥ ५४ ॥ काऽईम् ॥
 काऽईमरेपिशङ्गिलाकाऽईङ्कुशपिशङ्गिला ॥ कऽईमास्वकन्दम्

र्षतिकऽईम्पन्थांबिसर्प्यति ॥ ५५ ॥ अजारै । पिशङ्गिला
 श्चावित्कुंरुपिशङ्गिला ॥ शशऽआस्वकन्दमर्षत्यहिंङ्पन्थांबि
 सर्प्यति ॥ ५६ ॥ कत्यस्य । विष्ठाः कत्यक्षराणिकतिहोमासंके
 तिघासमिद्धं ॥ अजस्यत्त्वाविदथापृच्छुमत्रुकतिहोतारऽऋतु
 शोथजन्ति ॥ ५७ ॥ षडस्य । विष्ठाः शतसुवक्षराण्यशीतिहोमां
 समिधोहतिस्रः ॥ अजस्यतेविदथाप्प्रब्रवीमिसुप्तहोतारऽऋतु

१ अत्र "या तु हसपदानाम सा तु रेफप्रकारयोः । (या शि) रकारप्रकारयोः हसपदानाम स्वरभक्तिः । अत्र हसपदानामस्वरभक्तिः । एव सर्वत्र ।

शोधजन्ति ॥५८॥ कोऽअस्य । वेदुभुवन्स्यनाभिङ्कोद्वावापृथि
वीऽअन्तरिक्षम् ॥ कःसूर्यस्यवेदबृहतोजनित्रुङ्कोवेदचन्द्रम
सैच्यतोजाः ॥५९॥ वेदुहाहम् ॥ वेदुहाहमस्यभुवन्स्यनाभिङ्कोद्वा
वापृथिवीऽअन्तरिक्षम् ॥ वेदुसूर्यस्यबृहतोजनित्रुमथोवेदच
न्द्रमसैच्यतोजाः ॥६०॥ पूच्छामित्वा ॥ पूच्छामित्वापरमन्त
स्पृथिब्ध्याःपूच्छामिचत्रुभुवन्स्यनाभिः ॥ पूच्छामित्वावृ
षणोऽअर्षस्यरेतःपूच्छामिवाचःपरमंध्योम ॥ ६१ ॥ इयं

वेदिः ॥ इयं वेदिः परोऽअन्तः पृथिव्याऽअयं च्युज्जो भुवं नस्य
नाभिः ॥ अयं सोमो बृषणोऽअश्वसुरतो ब्रह्मायं ब्राह्मचः परं
व्योम ॥ ६२ ॥ [१०-१०] सुभूः स्वयम्भूः । पृथुमोन्त
र्महुर्युर्णवे ॥ दुधेहृगन्भूमौ त्वय्युच्यतो जातः प्रजापतिः
॥ ६३ ॥ होताय कक्षत् ॥ होताय कक्षत् प्रजापतिदुसोमस्य म
हिम्नः ॥ जूषतामिषं तु सोमदुहोतुर्धज ॥ ६४ ॥ प्रजापते
न । त्वदुतान्युदयो विश्वारूपणिपरितामभूव ॥ अत्कांमा

स्तेजुहुमस्तन्नोऽस्तुवृयंस्यामुपतयोरथीणाम् ॥ ६५ ॥
[३-११] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः
॥ २३ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्वस्तूपरो, धूम्रान्धसन्ताय, समुद्रायशिशुमारान्, मयुः
प्राजापत्योदशका, श्वत्वारश्चत्वारिंशत् [अ. २४ सं.
४० अनु. ४] ॥ हरिः ॐ ॥ अश्वस्तूपरः ॥ अश्वस्तूपरो
मृगस्तेष्वप्राजापत्याः कुषण्णश्रीवऽआग्नेयोराटेपुरस्तात्सार

सुतीमे ष्युधस्ताद्धृद्वोराश्चिनावधोरांमौबाह्वोःसौमापौ
 षणःश्यामोनाभ्याऽसौर्यायमौश्चेतश्चकृष्णश्चपाश्चयो
 स्त्वाङ्गौलोमशसक्त्यौसुक्थ्योर्वायुव्यःश्चेतःपृच्छऽइन्द्रायस्व
 पुस्यायव्वेहृष्णवोवामनः ॥ १ ॥ रोहितोधुम्नरोहि
 तं । कर्कन्धुरोहितस्तेसौम्याबभ्रुरुरुणबभ्रुःशुकबभ्रुस्ते
 वारुणाःशितिरन्ध्रोद्व्यतःशितिरन्ध्रंसमुन्तशितिरन्ध्रस्ते
 सावित्राःशितिबाहुर्द्व्यतःशितिबाहुंसमुन्तशितिबाहुस्ते

बार्हस्पत्याः पृषतीकक्षुः पृषतीस्थूलपृषतीतामैत्रावरुण्यः
॥ २ ॥ शुद्धवालं सुवृशुद्धवालं ॥ शुद्धवालं सुवृशुद्धवा
लोमणिद्वालुस्तऽआश्रिनाः इयेतः इयेताकक्षोरुणस्तेरुद्राय
पशुपतये कर्णाग्रामाऽअवलिक्षारौद्रानभोरूपाऽपाञ्ज्द्वयाः
॥ ३ ॥ पृश्निस्तर्श्चीनपृश्निः ॥ पृश्निस्तर्श्चीनपृश्निरुद्ध
पृश्निस्तेमारुताः फल्गुद्धोहितोर्णीपलुवक्षीताः सारसुर्यः
प्लीहाकर्णः शुण्ठाकर्णोऽधालोहकर्णस्तेरवाङ्काः कृष्ण

ग्रीवहंशितिकक्षोत्रिसुक्थस्तऽऐन्द्राग्नाःकृष्णात्रिरल्पां
 त्रिर्महात्रिस्तऽउषस्याः ॥ ४ ॥ शिल्पावैश्वदेव्यः ॥
 शिल्पावैश्वदेव्योरोहिण्यथरुयवयोवोचविज्ज्ञातोऽअदिर्यैस
 रूपाधोत्रेव'रसतुह्योदुवानाम्पत्कीबभ्यहं ॥ ५ ॥ कृष्ण
 ग्रीवाऽआग्नेयाः । शितिबभ्रवोवसूनांरोहितारुद्राणां
 श्वेताऽअवरोकिणऽआदित्यानान्नभोरूपाहंपार्जुह्याः ॥ ६ ॥

? अजिमक्यस्ते । अत्र "भाविम्य स पं ममानपदे" (शु य प्रा ३ अ ५९ सू) इत्यनेन सस्य पदे प्राप्ते "अनुसन्तनो तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय
 सुसन्दशममत्वाऽभिसविशन्तु सुसत्याअतिस्थूलम्मुमले पत्नी सयाजान्ऋतुस्थालक्षिकस्यो (शु य प्रा ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन सस्य प्रकृतिभावे रूपम् ।

उन्नतऽऋषभः ॥ उन्नतऽऋषभोवा मुनस्तऽऐन्द्रावैष्णवाऽ
 उन्नतःशितिबाहुःशितिपृष्ठस्तऽऐन्द्राबाहस्पत्याःशुकैरूपा
 वाजिनाःकल्मषाऽआग्निमारुताःश्यामाःपौष्णाः ॥ ७ ॥
 एताऽऐन्द्राग्नाः ॥ एताऽऐन्द्राग्नाहिरूपाऽअग्नीषोमीया
 वामनाऽअनुद्धाहऽआग्नावैष्णवाश्चिशामिन्नावरुण्योद्भयतऽए
 न्योमैत्र्यः ॥ ८ ॥ कृष्णश्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णश्री

१ अत्र "जात्ये च स्मरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते । कर्तव्यस्त्वभ्यक्षेपो "वायुष्टया— इति निर्दशनम्" (या नि) न्युखापरपर्याये जालस्त्रे वकारे यकारे वा
 वासयन्वत् कुमारीकुचयुग्मवत् (—) इत्याकारको वक्षिणहस्तस्यागुल्या उभयक्षेपः कार्ये । यथा वकारयोरो जाल उभयक्षेपस्तथैव यकारेऽप्युभयक्षेपः ।

वाऽआग्नेयाबुभ्रवः सौम्याः श्वेतावायुह्याऽअविज्ज्ञाताऽ
 अदित्यैसरूपाधोत्रेवत्सतुह्युदेवानोम्पत्कीबभ्यहं ॥ ९ ॥
 कृष्णाभौमाः ॥ कृष्णाभौमाधुम्नाऽआन्तरिकक्षाबुहन्तो
 दिह्याः शबलावैधुताः सिद्धमास्तारिकाः ॥ १० ॥ [१०-१]
 धुम्नाद्वसन्ताय ॥ धुम्नाद्वसन्तायाकभतेश्वेतान्श्रीष्माय
 कृष्णाद्वर्षाबभ्योरुणाञ्छुरदुषृषतोहेमुन्तायपिशङ्गोञ्छ
 शिराय ॥ ११ ॥ ज्यवयोगायुञ्चै । पञ्चावयस्त्रिष्टुभैदित्य

वाहो जगत्स्यै त्रिवत्साऽअनुष्टुभैतुर्धुवाहऽऽदुष्णिहै ॥ १२ ॥
 पुष्टुवाहो विराजै ॥ पुष्टुवाहो विराजैऽऽदुष्कक्षाणो बृहत्त्याऽऽक्रुष
 भाऽकुकुभैनुष्टुवाहऽपुष्टुयैधेनवोतिच्छन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्ण
 ग्रीवाऽऽआग्नेयाऽ ॥ कृष्णग्रीवाऽऽआग्नेयाबुभ्रवऽसौ
 म्याऽऽपक्षुस्ताऽसावित्राब्रुवत्सतुर्धुऽसारसुत्यऽश्यामाऽ
 पौष्णानऽपृश्नेयोमारुताबहुर्लुपाब्रुवैश्वदेवावृशाद्यावापृथिवी
 याऽ ॥ १४ ॥ उक्ताऽसञ्चराऽ ॥ उक्ताऽसञ्चराऽऽएताऽऽएन्द्वा

गन्ताः कृष्णाव्वा रुणाः पृश्नयो मारुताः क्रोयास्तपराः ॥ १५ ॥
 अग्नयेनीकवते । पप्रथमजानालभतेमरुद्भ्यः सान्तपने
 षभ्यः सवात्थादमरुद्भ्यो गृहमेधिषभ्यो बष्किहादमरुद्भ्यः
 वक्रोडिषभ्यः सठिसुह्वादमरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यो नुसुह्वान् ॥ १६ ॥
 उक्ताः सञ्चराः ॥ उक्ताः सञ्चराऽएताऽएन्द्राग्नाः प्रोशुङ्गा
 माहिन्द्रावहुरुपावैश्वकर्मणाः ॥ १७ ॥ धुम्प्राबभ्रुनीका

१ प्राशुङ्गा । कत्र प्रशुङ्ग इति पदम् । प्रशब्दात् शुङ्गशब्दे परे “प्रवणशुङ्गयसिपु” (शु. य. प्रा ३ अ १०५ सू.) इत्यनेन हस्त्राकारस्य दीर्घाकारे प्राशुङ्गा ।

शां० । पितृणां० सोमवताम्बुभ्रवो धुम्भ्रनीकाशां पितृणां बंदि
 पदाङ्कुष्णाम्बुभ्रनीकाशां पितृणामग्निष्वात्तानाङ्कुष्णानां० पृ
 षन्तस्त्रियम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्त्वाः संश्रवाः ॥ उक्त्वाः
 संश्रवाऽएतां शुनासीरीयांश्चेतावायुद्भ्यांश्चेताः सौर्ध्याः
 ॥ १९ ॥ वसुन्तायकृपिञ्जलान् ॥ वसुन्तायकृपिञ्जलानाले

भवति, वतापरे भवति, दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)
 इत्यनेन वतीशब्दपरे मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)
 इत्यनेन वतीशब्दपरे मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)
 इत्यनेन वतीशब्दपरे मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)
 इत्यनेन वतीशब्दपरे मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)

१ सोमवतीम् । अत्र "विश्वदेव्यसोमौ" (शु य. प्रा ३ अ ११८ सू) इत्यनेन वतीशब्दपरे मोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानात् वतापरे भवति, (शु य प्रा ३ अ ११ सू)
 अतो न दीर्घ । २ कुष्णा वञ्चुतीकाशा । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्य" इति णत्वप्राप्तौ "निवृत्तिस प्रपीनम्" (शु य प्रा ३ अ ११० सू) इत्यनेन नि वृत्ति नस प्रपीनम् एते नकारा प्रकृत्या भवन्ति समानपदे इति नियेधानात् णत्वम् । त्वत्र निशब्दस्य दीर्घत्व "पीबासोमम्" (शु य प्रा ३ अ १३० सू) इत्यनेन भवति ।

भतेग्रीष्मायकलेविङ्क। द्ववर्षाभ्यस्तितीरीच्छुरदेवतिक्काहे
 मन्तायककरोच्छिशिरायुविककरान् ॥ २० ॥ [१०-२]
 समुद्रायशिशुमारान् ॥ समुद्रायशिशुमारानालभतेपर्जन्या
 यमेण्डूकानेदृश्वोमत्स्यादिमेत्रायकुलीपयोद्वरुणायनोक्क्रा
 न् ॥ २१ ॥ सोमायहुदसान् ॥ सोमायहुदसानालभतेव्यायवेव
 लाकाऽइन्द्राग्निभ्योङ्क्ष्वादिमेत्रायमेहुद्वरुणायचक्रवोका
 न् ॥ २२ ॥ अग्नयेकूटरुन् ॥ अग्नयेकूटरुनालभतेवनेरुप्पति

बभ्यऽउलूकान्ग्रीषोमाबभ्याश्चाषानुश्विबभ्याम्सुरादिमुत्राव
बभ्यऽउलूकान् ॥ २३ ॥ सोमायलुबान् ॥ सोमायलुबा
रुणाबभ्याहुपोतान् ॥ २३ ॥ सोमायलुबान् ॥ सोमायलुबा
नालभतेत्त्वष्ट्रकौलिकान्गोषादिद्विवानाम्पत्ननीबभ्यंकुलीका
देवजाभिबभ्याग्भयेगुहपतयेपारुष्णान् ॥ २४ ॥ अह्वेपुशवे
तान् ॥ अह्वेपुशवेतानालभतेरात्र्यैसीचापूरेहोरुत्रयोऽसुन्धि
बभ्योजतूमसिबभ्योदारथौहान्तसेवत्सुरायमहतसुपुर्णान्
॥ २५ ॥ भूम्याऽआखून ॥ भूम्याऽआखूनालभतेन्तरि

वक्षायपाङ्ङान्दिवेकशान्दिगुग्भ्योनेकुलादबभ्रुकानवान्तर
 द्विशब्भ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्यः ऽक्रश्रयांन् ॥ वसुभ्यः ऽक्रश्रया
 नालभतेरुद्रेभ्योरुरुनादित्येभ्योद्व्यङ्कुद्विभ्योद्वेवभ्यः
 पृषतान्त्सोश्चेभ्यः कुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानायपरस्वतं ॥
 ईशानायपरस्वतः ऽआलभतेमित्रायगौराद्वरुणायमहिषादबृह
 स्पतयेगवयौरस्त्वष्टुः ऽउङ्गान् ॥ २८ ॥ प्रजापतयेपुरुषान् ॥
 प्रजापतयेपुरुषादहुरिस्तन् ऽआलभतेद्वाचेऽप्लुषीँश्चक्षुषेमश

काञ्छोत्रायुभृङ्गां ॥ २९ ॥ शतम् ॥ १४०० ॥ प्रजापंतये च ।
 व्रायवैचगोसुगोव्वरुणायारण्योमेषोयुमायुकृष्णोमनुष्यरा
 जायसुवर्कटशार्दूलयरोहिदृषुभायगवयीविक्षप्रश्शयेनायुव
 र्तिकानीलङ्गो वक्रिमि ÷ समुद्रायशिशुमारोहिमवतेहस्ती
 ॥ ३० ॥ [१०-३] मयुःप्रजापत्स्यः ॥ मयुःप्रजापत्स्यः
 उलोहलिकक्ष्णोवृषदुदशस्तेथोत्रेदिशाङ्कुङ्कोद्युङ्कोग्नेयीकले
 विङ्कोलोहितुहिःपुष्करसादस्तेस्वाङ्गावचिकुञ्चः ॥ ३१ ॥

सोमायकुलुङ्गः ॥ सोमायकुलुङ्गऽआरण्योजोनेकलःशका
 तेपौष्णाःकक्रोह्यामयोरिन्दस्यगौरभुगःपिहोद्वयङ्कुःककट
 स्तेनुमत्यैप्रतिश्रुत्कायैचक्रवाकः ॥ ३२ ॥ सौरिबलाका
 शार्गःसृजयःशयाण्डकेस्तेमैत्राःसरस्वत्यैशारिःपुरुषवाक्
 श्राविह्रीमीशाहुलोवृकुःपृदाकुस्तेमन्व्यवेसरस्वतेशुकःपुरुष
 वाक् ॥ ३३ ॥ सुपुर्णःपार्ज्वद्वयः ॥ सुपुर्णःपार्ज्वद्वयऽ
 आतिवाहुसोद्विदुतवायवेबृहुस्पतयेवाचस्पतयेपङ्गरुजो

१ श्राविह्रीमी । अत्र श्रविह्रीमी इति पदम् । ‘अश्रविमतिमुमतिश्रुतः’ (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन वकारे परे श्रस्य हस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

लुजऽआन्तरिक्क्षः३ प्लुवोमुहुर्मर्मरस्यस्तेनदीपुतयेद्वावापृथिवी
 यः३कर्मः३ ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसं ॥ पुरुषमृगश्चन्द्र
 मंसोर्गोधाकालकादा^१घाटस्तेवनुस्पतीनाङ्कुकवाकुःसावि
 त्रोहुडुसोवातस्यनुङ्क्षोमकरंकुलीपयस्तेकूपारस्यह्रियेशह्य
 कं ॥ ३५ ॥ एण्यह्नः ॥ एण्यह्नोमण्डूकोमूषिकाति

इत्यनेनानादम्बरादाघाशाब्दापरस्य
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सकारपरविकाक्षरोदिकारपरे
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते “अनुसन्तनोत्”

^१ दार्वाघाट । दारु आघात इति पदम् । अत्र “त आपादनाऽम्बरात्” (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सकारपरविकाक्षरोदिकारपरे
 तकारस्य मूर्ध्यो भवति दार्वाघाट इति । २ तित्तिरिक्षे । अत्र “सकारे परे च” (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते “अनुसन्तनोत्”
 तकारे विसर्जनीयस्य सकार प्राप्ते । स “प्रकृत्या नानापदस्थे तकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते “अनुसन्तनोत्”
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्धते । सकारो भवत्येव ।

तिरिस्तेसुर्षाणाँहोपाशऽआश्चिनःकृष्णणोरात्र्याऽऽकवक्षोज
 तूःसुषिलीकतऽइतरजुनानाँअहकाँवैष्णुवी ॥ ३६ ॥ अद्भ्य
 वापोर्द्धमासानाम् ॥ अद्भ्यवापोर्द्धमासानाँमृइश्योमयूरः
 सुपर्णस्तेगन्धर्वाणाँमिपामुद्रोमासाँइश्यपोरोहिरकुण्डुणा
 चीगोलत्तिकुतेर्षसुरसाम्मुर्यवैसितः ॥ ३७ ॥ इषाँहृक्कृत
 नाम् ॥ इषाँहृक्कृतनामाँखुःकशोमान्थालस्तेपितृणाम्बलाया

१ “ए-ओ-आ-यासुदात्ताभ्यामकारो निहितश्च य । स च यत्र प्रलुच्येते त चाभिनितिं विदुः” या शि. ॥ अत्र ते आमरसामित्यासीत् । अत्रेकारा-
 त्परस्याकारस्य “एदोद्भ्यामकार.” (शु. य प्रा अ ३६१ सू) इत्यनेनाकारस्य पूर्वरूप. । अत्राभिनितिस्त्वरो ज्ञेय । तथौकारेऽपि वेदोसीत्यादौ ।

जगरोवसंनान्नुपिञ्जलं कुपोतुऽउलूकं शुशस्तेनिःस्यैव रुणा
॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआडित्यानाम् ॥ श्वित्रऽ
यारण्योमेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआडित्याऽअरण्यायसु
आडित्यानामुष्टोष्टुणीवाट्वाधीनुसस्तेमुत्याऽअरुणायसु
मरोरुःरौद्रः ३ क्वयिः कुटरुर्धाःर्यौहस्तेव्वाजिनाङ्कामायषिकः
॥ ३९ ॥ खुङ्खवैश्वदेवः । श्वाकृष्णःकुणोर्गर्हभस्त्रवक्षु
स्तेरवक्षसामिन्द्रायसूकरःसिद्धोमासुतःकुंकलुसःपिप्यंकाशु

१ घृणीवात् । अत्र "अश्वरक्षिमतिषुमतिष्वसुतवारयघृणि" इत्यनेन वकारे परे घृणिबन्धकारस्य दीर्घकार । २ वार्धोन्ते । अत्र समानपदे ।
"क्वपरेस्य" इति णस्वप्राप्तौ "निवलिनस. प्रपीनम्" (शु य प्रा. ३ अ ९१ सू.) इत्यनेन नस णत्व निपिञ्जते । कतो न णत्वम् ।

कुनिस्तेशरुह्याथैद्विश्वेषान्देवानाम्पृषतः ॥ ४० ॥ [१०-४]
 इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
 श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ शादन्दुङ्गिर्नवैकैका,
 हिरण्यगर्भश्चतस्र, ऽआनोदश, मानोमित्रो, यदश्वस्या
 ष्टकौ, यत्तेषडि, मानुकंदे, पञ्चदशसप्तचत्वारिंशत् ॥
 [अ. २५-मं. ४७ अनु. १५] हरिः ॐ ॥ शादन्दुङ्गिः ॥
 शादन्दुङ्गिरवकान्दन्तमलैर्मृदुम्बस्वैरुत्तेगान्दंष्ट्राभ्यां

सरस्वत्याऽअग्रजिह्विह्वयाऽउत्सादमवैकक्रन्देनुताकुवा
 जट्टहनुंभ्यामुपऽआस्येनुवृषणमुण्डाभ्यामादित्स्याँश्ममश्रौ
 मिहृपन्थानमश्रुभ्यान्ध्यावापृथिवीवतींभ्यांविद्युतंङ्ङनीनका
 ङ्ङ्यांशुवक्ष्वायुस्वाहो कृष्णायुस्वाहा पाठ्याणिपक्ष्माण्यवा
 ङ्ङ्याऽङ्ङुवक्ष्वौवाऽऽण्यिपक्ष्माणिपाठ्याऽङ्ङुवक्ष्वः ॥ १ ॥
 ङ्ङ्याऽङ्ङुवक्ष्वौवाऽऽण्यिपक्ष्माणिपाठ्याऽङ्ङुवक्ष्वः ॥ १ ॥

[१-१] वातंमृण्णेन ॥ वातंमृण्णेनापानेननासिकेऽउपयाम
 इत्यनेन लिपेधात्त भवति ।

इत्यनेन समानपदे नस्य प्राप्तं णत्व "तवर्गे च" (छ. य. प्रा. ३ अ. १४ सू.) इत्यनेन लिपेधात्त भवति ।

मधरेणौष्ठेनुसदुत्तरिणाप्रकारेणान्तरमनूकराशेनबाह्यनिवेष्टम्
 म्मूर्द्धास्तनयित्त्वनुमिर्बाधेनशानिम्भस्त्रिष्वकैणवित्तुतङ्कनी
 नंकाब्भ्याङ्कणीब्भ्यांश्रोत्रंश्रोत्राब्भ्याङ्कणीतदुनीमधर
 कुण्ठेनापशुष्वककुण्ठेनचित्तम्भट्याभिरदितिःशीष्णानि
 ऋत्तिभिर्ज्जङ्घयेनशीष्णानिसङ्कोशैःप्राणाञ्चेष्ममाणंरुस्तुपेन
 ॥२॥ [१-२] मशकाद्वकेशैः ॥ मशकाद्वकेशैरिन्द्रुंस्वपसावहेन

स्मणो न वमीधा तु द्वैशमीन्द्रस्यैकादुरशी वरुणस्य द्वादुरशी च मस्य त्र
 योदुरशी ॥ ४ ॥ [१-४] इन्द्राग्भ्योऽपंक्क्षतिः । सरस्वत्यै नि
 पंक्क्षतिभिस्त्रस्य तृतीयोपाश्रितुर्थीनि ऋत्यै पञ्चम्युग्भीषोम
 योऽषष्ठीसुपर्णा ऽसप्तमी विष्णो रङ्गमीपृष्णो न वमीत्त्वदुर्द
 शमीन्द्रस्यैकादुरशी वरुणस्य द्वादुरशी च मस्य त्रयोदुरशी च्यावापृथि
 व्योर्दक्षिणम्पुश्च विश्वेषान्दुवानुसुतरम् ॥ ५ ॥ [१-५]
 मरुतां ऽस्वकुन्धाः ॥ मरुतां ऽस्वकुन्धा विश्वेषान्दुवानाम्प्रथ

कक्रोडः ॥ इन्द्रस्य कक्रोडो द्वित्यै पाजस्य न्द्रिशा अत्र वो द्विरथै
 भसज्जीमूता इह द्यौ पुरो नान्तरिक्षमपुरीत तानभं सुदुर्घर्षेण च
 इलीह्निवल्मीका इह्लोमभिर्गुल्मादिहुराभिः स्व
 न्तीह्निदाहकृक्क्षब्ध्या ऽसमूहमुदरेण वै श्वान्तरम्भस्मना ॥ ८ ॥

[१-८] विद्यति न्नाब्ध्या । घृतं रसेनोपोच्युष्यणाभरीचिबि
 पुङ्गुभिर्नाहारमृषमणाशिनं वसयोऽप्युष्योऽअश्रुभिर्हृत्वा दुर्ना

दृषीकांभिरस्नारकशां०सिचित्राण्यङ्गैर्नैवक्षत्राणिरूपेणपृथि
 वीन्त्वुचाजुम्बुकायुसाहा ॥ ९ ॥ [१-९] हिरण्यग
 बर्भंसम् ॥ हिरण्यगुर्भंसमवर्तताग्नेभूतस्यजतःपतिरे
 कऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्ध्यामुतेमाङ्गस्मैदुवायहृवि
 षाद्विधेम ॥ १० ॥ अङ्प्राणतः ॥ अङ्प्राणतोनिमिष
 तोमहिरैकऽइद्राजाजगतोबुभूव ॥ अऽईशोऽअस्यहृपदु
 श्रतुष्पदुंकस्मैदुवायहृविषाद्विधेम ॥ ११ ॥ अस्येमे ।

हिमवन्तोमहि रवायस्यसमुद्रं रसयासुहाहुः ॥ अस्येमाः
 पृदिशोअस्यबाहुकस्मै देवायह विषाविधेम ॥ १२ ॥ अऽ
 आत्वमुदाः ॥ अऽआत्वमुदाबलदाअस्यविश्वऽदुपासतेअशिषं
 अयस्यदेवाः ॥ अस्यछायाभृतंअस्यमृच्युःकस्मै देवायहवि
 षाविधेम ॥ १३ ॥ [४-१०] आनः ॥ आनोभुद्राःकक्र
 तवोअन्तुविश्वतोदब्धासोऽअपरीतासऽदुद्धिदः ॥ देवानोअ
 थासदुमिद्धुऽअसन्नप्राथवोरविक्षेतारोदिवेदिवे ॥ १४ ॥ देवा

नाभ्रभद्रा? ॥ देवानां भ्रभद्रा सुमतिर्ऋजुयतान् देवानां ऽश्रुति
 र्भिन्नो निवर्त्तताम् ॥ देवानां ऽसुकल्यभुपसेदिमा द्वयन्देवान् ऽ
 आयुःप्रतिरन्तु जीवसे ॥ १५ ॥ तादृपूवैथा । निविदाह
 महैव्यभ्रभर्गाभिमत्रमीदितिन्दकक्षमस्त्रिधम् ॥ अर्च्यमणं वरुणं
 सोमं मुश्चिनां सरस्वतीनं सुभर्गामयस्वकर्त् ॥ १६ ॥ तन्नः ॥
 तन्नो द्वातो मयो भुव्वा तु भेषु जन्तन्माता प्रथिवी तत्पिता द्यौः ॥

१ ऋजूयता । अत्र वकारे परे "श्रयोदारिथ" (शु य प्रा ३ अ. ११३ सू) इत्यनेन हस्कारस्य दीर्घे ऋजूयता ।

अत्र "अधरधिममत्सुमत्सुतश्वरयष्टुणिसेदिमे" (शु य प्रा ३ अ. ९८ सू) इत्यनेन वकारे परे उपसेदिमपदघटितहस्कारस्य दीर्घाकार ।

२ उपसेदिमाधयम् ।

तद्वावाणं सोमसुतोमथोभुवस्तदीश्वनाशृणुतन्धिषण्णयायुवम्
 ॥ १७ ॥ तमीशान्जम् ॥ तमीशान्जगत्स्तुस्तथुषम्
 तिन्धियाञ्जिद्व्यमवसेहूमहेव्यम् ॥ पृषानोयथाविदसामसेह्वे
 रिक्षेतापायुरद्व्यंस्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्तिनः ॥ स्वस्ति
 नऽइन्द्रोबृहश्त्रवांस्वस्तिनःपृषाविश्ववेदां ॥ स्वस्तिनः
 स्तावक्ष्योऽरिष्टनेमिंस्वस्तिनोबृहस्पतिदधातु ॥ १९ ॥

१ बृहस्पति । अत्र "तद्बृहत्तौ करपलोस्तलोपश्च" (शु य प्रा ३ अ ५२ सू) तद् बृहत्तौ करपतिशब्दयोर्थथासत्य सकारेण व्यवधीयते तकारस्य लोपो भवति । अत्र बृहच्छब्दात्पतिशब्दे परे तकारस्य लोपे सकारस्य विधानम् । तत "ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श" (शु य प्रा ४अ. १०२) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पृषदश्चामरुतं ॥ पृषदश्चामरुतं पृश्चिमातरं शुभं च्या
 वानो द्विदथैषु जग्मयं ॥ अग्निं जिह्वा मनवुं सूरं च वक्षसो वि
 श्वेनो द्वेवाऽऽवसागमश्चिह ॥ २० ॥ भृङ्गुणोभिः ।
 शृणुयाम देवा भृङ्गुभ्य इत्येमां वक्षसि च्यजत्रां ॥ स्थिरैरङ्गैस्तु
 ष्वाऽंसस्तु नूभिर्घ्यशेमहि देवहितं च्यदायुः ॥ २१ ॥ शत
 मित् ॥ शतमिन्नुशु रदुऽऽन्ति देवाश्चानश्चैव क्रान्तु रसं तनूना
 म् ॥ पुत्रासौ यत्र पितरो भवन्ति मानो मुच्चारिषुता युर्गन्तोः

॥ २२ ॥ अदितिद्यौः ॥ अदितिद्यौरदितिरन्तरिक्षमदिति
स्मात्तासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपञ्चजनोऽअदि
तिर्जातमदितिर्जनिरवम् ॥ २३ ॥ [१०-११] मानः ॥
न ॥ ब्रह्मजिनोदेवजातस्यसप्तैःप्रवक्ष्यामोविदथैवैर्याणि
॥ २४ ॥ अग्निर्णिजा ॥ अग्निर्णिजाऽरेकणसाप्सावृतस्यशति
ङ्गंभीताम्मुखतो नयन्ति ॥ सुप्साङ्गजोसंमथ्यद्विश्चरूपऽइन्द्रा

पूषणोऽग्निप्रयमप्यथेतिपाथः ॥ २५ ॥ एषच्छागः । पुरोऽअश्चे
 नद्वाजिनापूषणोभागोनीयतेद्विश्वदेह्यः ॥ अभिप्रियँयस्य
 रुपुरेडाशुमर्ध्वतरवष्टेदेनऽसौश्वसायजिह्वति ॥ २६ ॥ यद्धवि
 षथसु ॥ यद्धविष्यसृत्तुशोदेवयानुन्निर्मानुषाँपुष्यश्चन्न
 यन्ति ॥ अत्रापूषणःप्रथमोभागऽष्टितियुहन्देवेभ्यःप्र
 तिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥ होताच्छुच्युः ॥ होताच्छुच्युरावयाऽ
 अग्निमिन्धोग्रावग्राभऽदुतशऽस्तासुविप्रः ॥ तेनस्युहो

१ क तापूषण । अत्र "पूषो जहीमस्तेप्यत्र" (छु य मा ३ क १२१ सू) इत्यनेन पूषण जहीम ते इत्येतेषु पदेषु परेषु अत्रगण्डस्य दीर्घाकारः ।

नखरङ्कतेनुस्त्रिष्टेनब्रुकक्षणाऽआपृणद्धम् ॥ २८ ॥ अपुत्रस्वका
 ऽउत । अयंपवाहाश्चषालुच्येऽअश्वयपायतवक्षति ॥ अचाव
 तेपचनठसुभरन्त्युतोतेषामभिगूत्तिर्नऽइवतु ॥ २९ ॥
 उपुष्य ॥ उपुष्यागोरसुमदमेधायिमदमदिवानामाशाऽउपवीत
 पृष्ठं ॥ अद्वेनुंविष्पाऽऋषयोमदन्तिदुवानामपुष्टेचकुमासुव
 न्धुम् ॥ ३० ॥ अद्वुजिनः ॥ अद्वुजिनोदामसुन्दानुभव
 तोयाशीर्षण्यारशुनारज्जुरस्य ॥ यद्वाघास्युप्रभृतमास्येतृणु

सर्वातातेऽअपिद्वेवेष्वस्तु ॥ ३१ ॥ [८-१२] अदश्वस्य ।
कक्रविषोमविशुकशह्यस्वरोस्वधितौरिप्तमस्ति ॥ अद्ध
स्तयोदंशमितुर्च्यन्नखेषुसर्वातातेऽअपिद्वेवेष्वस्तु ॥ ३२ ॥
अद्वेष्वस्तु ॥ अद्वेष्वस्तु ॥ अद्वेष्वस्तु ॥ अद्वेष्वस्तु ॥
गन्धोऽअस्ति ॥ सुकृतातच्छमितारः कृण्वन्तनमधुंशुत
पाकम्पचन्तु ॥ ३३ ॥ अत्ते ॥ अत्तेगात्रादुग्निनापुच्य
मानादुभिशूलुनिहतस्यावुधावति ॥ मातङ्गुम्यामाश्रिषु

ब्रमातृणेषु देवेभ्यस्तद्ब्रह्मोरातमस्तु ॥ ३४ ॥ येवाजि
नस्तु ॥ येवाजिनम्परिपश्यन्ति प्रकथ्यद्भूमिदुःखुरभिनि
हुरति ॥ येचावतोमांसमिक्षामुपासंतः उतो तेषामभिर्गन्ति
नऽइद्वतु ॥ ३५ ॥ यन्नीक्ष्णम् ॥ यन्नीक्ष्णम् सोऽस्म्यचक्ष्याऽ
उखायोवापात्राणि चूष्णऽओसेचनानि ॥ उष्मण्य्यापिधा
ना चरुणामेङ्कांसनां परिभूषन्त्यश्वम् ॥ ३६ ॥ मास्वा ॥
मास्वाग्निद्वन्द्वनयीद्वुमगन्धिभूमोऽस्वाञ्जन्यभिर्विक्रकेज

गिधेः ॥ इष्टुं वीतमुभिगूत्तं वषट्कृतुन्तन्देवासुं प्रतिगृह्णन्त्य
 श्रमः ॥ ३७ ॥ निक्रमंणश्चिषदंनम् ॥ निक्रमंणश्चिषदंनं द्विवर्त्त
 नैः क्यञ्चपङ्क्रीशुमवैतं ॥ यच्चपपौयच्चघासिञ्जुघासुसर्वाता
 तेऽअपिदुवेष्वस्तु ॥ ३८ ॥ अद्श्चाय ॥ अद्श्चायुद्वासुऽ
 उपस्तुणन्त्यधीवासुं च्याहिरण्याद्वयस्मै ॥ सुन्दानुमवैन्तु
 म्पङ्क्रीशमिप्रयादुवेष्ववायांमयन्ति ॥ ३९ ॥ [८-१२] अस्ते ।

१ अवीनामम् । अत्र "अक्षरद्विम०" (शु य प्रा. ३ अ ९८ सू.) इत्यनेन वासमित्यस्य वकारे परे अधि इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घकार ।

सादेमहेसाशुकृतस्य पाषण्णथीं वाकशयावातुतादं ॥ सुचेवताह
 विषोऽअच्छरेषुसर्वाताते ब्रह्मणासूदयामि ॥ ४० ॥ चतुस्त्रिंश
 शह्राजिनः ॥ चतुस्त्रिंशह्राजिनोद्विवबन्धोर्वह्नीरश्वस्यस्वधि
 तिहसमेति ॥ अच्छिद्रागात्राव्युनाकृणोतुपरुपरुनुयुष्या
 विशस्त ॥ ४१ ॥ एकस्त्वहुरश्वस्याविश
 स्ताद्वासुन्ताराभवत्स्तथऽऋतुः ॥ यातेगात्राणामृतुथाक

१ अनुशुष्यव्याविशस्त । अत्र "अश्वरश्मिममति सुमतिशसुतचारय०" (शु य मा ३ अ १८ सू) इत्यनेन वकारे परे घुयेत्यस्य हस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ अश्व-
 स्यादिशस्तात्० । अत्र "अश्वरश्मिममति सुमतिशसुताचारयद्युगिसेदिमेन्द्रियधारयवित्रमहुरवयुनाश्वस्य०" इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

मात्वा ।
 ॥ ४२ ॥ मात्वा ।
 गोमितातुपिण्डानाम्प्रजुहोम्यग्नौ ॥ ४२ ॥ मात्वा ।
 तपस्प्रियऽआत्मपियन्तम्मास्वधितस्तुष्ट्वऽआतिष्ठिपत्ते ॥
 तपस्प्रियऽआत्मपियन्तम्मास्वधितस्तुष्ट्वऽआतिष्ठिपत्ते ॥ ४३ ॥
 मातेगुधुरेशुस्ततिहायच्छिद्रागात्राण्यसिनामिथूकं ॥ ४३ ॥
 नवै ॥ नवाऽऽऽएतद्विभ्रयसेनरिष्यसिदुवौ ॥ इदेषिपिथि
 मिःसुगेभिः ॥ हरीत्युञ्जापृषतीऽअभूतासुपास्तथाह्वाजीधु
 रियासंभस्य ॥ ४४ ॥ सुगध्यन्नं ॥ सुगध्यन्नंवाजास्यश्रयम्पु
 सःपुत्रौ ॥ इतविश्वोपुषंर्यिम् ॥ अनागास्त्वन्नोऽआदि

।

विश्वानुप, । अत्र "विश्वानुपुषवसु" । (अ य प्रा ३ अ १०२ सू.) इत्यनेन उपपत्ते विश्वानुपुष दीर्घाकार ।

१ विश्वानुप, ।

तिःकृणोतुक्क्षत्रनोऽअश्रोवणताऽहुविष्मान्
 [६-१३] इमानु । कुम्भुवनासीषधामेन्द्रश्चिविश्चेचदेवाः ॥ ४५ ॥
 आदित्यैरिन्द्रसगणोसुरैरस्मभ्यम्भेषुजाकरत् ॥ सुऽह
 अनस्तुद्वञ्जप्रजाञ्चादित्यैरिन्द्रःसहसीषधाति ॥ सुऽह
 अग्नेस्त्वम् ॥ अग्नेस्त्वन्नोऽअन्तमऽदुतत्राताशिवोभवावल्
 त्थ्यः ॥ वसुरग्निर्वसुश्वाऽअच्छानविक्षद्भूमत्तमऽरुयिन्दां॥

१ सीपधामेन्द्रश्च । सीसधामेन्द्रश्च इति पदम् । अत्र "भाविभ्य स प समानपदे" (शु य. प्रा ३ अ. ५६ सू) सकारस्य लङ्

तन्त्वाशोचिष्टुदीदिवहंसुम्नायनूनमीमहेसखिब्भ्यहं ॥ ४७ ॥
 [२-१४] इति श्रीवाजसनेयसंहितायांपञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥
 श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्निश्चपंचदशो, चातऽ
 एकादश, द्वौ षड्विंशतिः [अ. २६ सं. २६ अनु. २] ॥ हरिः
 ॐ ॥ अग्निश्च । पृथिवीचुसन्नतेतेमेसन्नमतामुदोवायुश्चान्त
 रिक्क्षश्चसन्नतेतेमेसन्नमतामुदऽआदित्यश्चद्वौश्चसन्नतेतेमेसन्न
 मतामुदऽआपश्चवृणश्चसन्नतेतेमेसन्नमतामुदः ॥ सप्तसुदस

दोऽअङ्गमीभूतसाधनी ॥ सकामौ २ ॥ ५ अङ्घ्रं न स्फुरसुं ज्ञानमस्तु
 मेमुना ॥ १ ॥ अथेसाम् ॥ अथेसांवाचङ्कस्थोणिभावदानिजन
 ष्यः ॥ ब्रह्मराजद्व्याब्भ्यांशंशक्रायचाच्योयचस्वायचारणा
 यच ॥ प्रियोदुवानोन्वक्षिणायैदुतुरिहभ्यासमेयम्मेकामं
 समृद्यतामुपमादोनेमतु ॥ २ ॥ बृहस्पतेऽअति ॥ बृहस्पतेऽ
 अत्रियदुच्योऽअहोद्युमाहिभातिवक्रतुमुज्जनेषु ॥ अहीदयच्छव

१ अङ्घ्रं न स्फुर इति पदे । “अध्वनस्तुविति च” (शु य. प्रा ३ अ २७ सू) इत्यनेनात्र कुरुत्तरे पदे अध्वनो विसर्जनीयस्य सकारो जातः ।
 तत “कम्पान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः” (शु य प्रा ४ अ. १०२ सू) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

उप्यामगृ ॥

गोमते ॥ ५ ॥ ऋतावानिवैश्चानुरम् ॥ ऋतावानिवैश्चानुरम् ॥
स्युज्योतिषरूप्यतिम् ॥ अजस्रङ्गभर्मसीमहे ॥ उपयामगृही
तोसिवैश्चानुरायस्वैषतेथोनिवैश्चानुरायस्वा ॥ ६ ॥ वैश्चा
नुरस्यसुमतौ । स्यामिराजोहिकम्भुवनानामिसिश्चीः ॥ इतो
जातोविविश्वमिदंविचष्ट्वैश्चानुरोयततेसूक्ष्मेण ॥ उपयामगृही
तोसिवैश्चानुरायस्वैषतेथोनिवैश्चानुरायस्वा ॥ ७ ॥ वैश्चानु
रोनः ॥ वैश्चानुरोनःकुतयऽआप्प्रयात्पुपरुवतः ॥ अग्निरु

स्ममृतीषहृवसोर्मन्दु।नमन्धसं ॥ अ०भिवृत्सन्नस्वसरेषुधे
 नवऽइन्द्रङ्गीर्बिभर्षेवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिष्म ॥ यद्वाहिष्म
 न्तदुग्मथेबृहदृचविभावसो ॥ महिषीवृत्त्वङ्गुयिस्त्वद्वाजाऽऽ
 दीरते ॥ १२ ॥ एहि ॥ एह्युषुन्नवाणितेग्नऽहुत्थेतरुगिरः ॥
 एभिर्वर्द्धासुऽइन्द्रुभिः ॥ १३ ॥ ऋतवृस्ते ॥ ऋतवृस्तेयुऽङ्गं
 वितद्वन्तुमासारुवक्षन्तुतेहविः ॥ सुवृत्सुरस्तेयुऽङ्गन्दधातुनं

१ अभिवत्सन् । अत्र “अश्वरविममति” (शु य प्रा ३ अ ९८ सू) इत्यनेन प्राप्तस्य अभिशब्दस्य वकारे परे प्राप्तस्य दीर्घकारस्य “अभिविल्येप
 वीरविश्वत्स” (शु य प्रा ३ अ १०० सू) इत्यनेन — तेषु दीर्घलिपिधात्रात्र वत्सशब्दपरि दीर्घकार ।

प्रजाञ्चपरिपातुनः ॥ १४ ॥ उपह्वरेगिरीणाम् ॥ उपह्वरेगि
 रीणां सङ्गमेचनदीनाम् ॥ धियाविप्रोऽअजायत ॥ १५ ॥
 [१५-१] उच्चाते ॥ उच्चाते जातमन्धसोऽदुविसङ्गम्याददे ॥
 उग्रः शर्ममहिश्चरः ॥ १६ ॥ सन्ः ॥ सन्ऽङ्गायय
 ज्यवेवरुणायमुरुद्ध्यः ॥ द्वारिवोविरपरिस्रव ॥ १७ ॥
 एनाविश्वानि ॥ एनाविश्वान्यर्च्यऽआङ्गानिमानुषाणाम् ॥

१ अत्र भूमि वादये । “भूमेश्वाकारेऽपुक्ते” (शु य प्रा ३ अ ३८ सू) इत्यनेनाकारेऽपुक्तपरे भूमि शब्दस्य विसर्गस्य लोप ततो यकारे भूम्याददे ।

सिधांसन्तोवनामहे ॥ १८ ॥ अनुवीरेः ॥ अनुवीरेरनु

पुष्यास्मृगोभिरह्वश्रैरनुसर्वेणपुष्टैः ॥ अनुद्विपुदानुचतु

षपदाव्यन्दुवानोषुष्यसृत्थानयन्तु ॥ १९ ॥ अग्नेपत्कीः ॥

॥२०॥ अभियुष्यम् ॥ त्वष्टारुदसोमपीतये

ऽऋतुना ॥ त्वङ्गहिरत्वनुधाऽअसि ॥ २१ ॥ इविणोदाऽपिपी

षति ॥ जुहोतुष्यचतिष्ठत ॥ नुष्टादुतुभिरिष्यत ॥ २२ ॥

तवायम् ॥ तवायठसोमस्त्वमेह्युर्वाङ्शश्चत्तमठसुमनाऽअ
स्यपाहि ॥ अस्मिन्मन्त्र्युज्जेशेवहिष्ण्यानिषद्यादधिष्व्वेसञ्जठरुऽ
इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेवनेनं ॥ अमेवनेनंसुहवाऽआहिगन्तं
ननिषुहिषिसदतनारणिष्टुन ॥ अथामन्दस्वजुजुषाणोऽअन्ध
सस्त्वष्टुर्वेभिर्जनिभिःसुमङ्गणं ॥ २४ ॥ स्वादिष्ट्यामदि
ष्ट्या ॥ स्वादिष्ट्यामदिष्ट्यापर्वस्वसोमधारया ॥ इन्द्रायुपात
वसुतः ॥ २५ ॥ रुक्शोहाविश्चवर्षणिर्भियोनिमयोहते ॥

द्वोणेसुधस्तुमासदत् ॥ २६ ॥ [११-२] ॥ २ ॥ इति
श्रीवाजसनेयसंहितायां षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समास्तवाद्दशो,
र्द्धाऽअस्य, पीवोऽअन्नाद्दशका, वभित्वैकादश, चत्वारः
पंचचत्वारिंशत् [अ. २७ सं. ४५ अनु. ४] ॥ हरिःॐ॥
समास्तवा ॥ समास्तवाग्मऽऋतवोवर्द्धयन्तुसंबत्सराऽऋषयो
यानिसुत्या ॥ सन्दिद्येनदीदिहिरोचनेनृविश्वाऽआभाहिप्र

द्विशुश्चतस्रः ॥ १ ॥ सञ्च ॥ सञ्चेच्छास्वाग्नेःप्रचवोधैनुमुच्च
 तिष्ठमहुतेसौभगाय ॥ माचरिषटुपसुत्तातेऽअग्नेःब्रह्माणरस्ते
 अशसःसन्तुमादये ॥ २ ॥ त्वामग्ने ॥ त्वामग्नेवृणतेब्रह्म
 णाऽहमेशिवाऽअग्नेसुंवरणेभवानः ॥ सपुत्रहानोऽअभिमा
 त्तिजिच्चस्वेगयेजागृह्यप्रयुच्छन् ॥ ३ ॥ इहैव ॥ इहैवाग्नेऽअ
 धिधारयारयिस्मात्स्वानिकऋषूवृचितौनिकुरिणः ॥ क्षत्रम
 ग्नेसुयममस्तुतुःभ्यमुपसुतावृद्धतान्तेऽअनिष्टृतः ॥ ४ ॥ क्षत्रे

णाग्ने ॥ क्षत्रेणाग्नेस्वायुंसंसरंमस्वमित्रेणाग्नेमित्रेधेयेयत
स ॥ सृजानानाम्मद्यमस्तथाऽपुंधिराज्यामग्नेविहृष्योदीदि
हीह ॥ ५ ॥ अतिनिहं ॥ अतिनिहोऽअतिस्त्रिधोर्यचि
त्रिमत्यरातिमग्ने ॥ विश्वद्व्यग्नेदुरितासहसाथारुमभ्यं
सहवीरांरुचिन्दां ॥ ६ ॥ अनाधृष्यो जातवेदां ॥ अनाधृ
ष्यो जातवेदाऽअनिहृतो विराडग्नेवक्षत्रेभृषीदिहृह ॥ विश्वा
ऽआशांऽपमृश्मनुषीमिथःशिवेभिरुद्यपरिपाहिनीवृधे

॥ ७ ॥ बृहस्पतेसवितं ॥ बृहस्पतेसवितबोधयैनुदसठंशि
 तश्चिरसन्तरांसठंशिशाधि ॥ बृहस्पतेनम्महृतेसौभगायवि
 श्वंऽएनुमनुमदन्तुदेवा? ॥ ८ ॥ अमुन्नभूयादधं ॥ अमुन्नभू
 यादधयेद्यमस्यबृहस्पतेऽअभिशास्तेरमुञ्जं ॥ प्ररथौहताम्
 श्विनामृर्युमस्ममहेवानामग्नेभिषजाशचीभिः ॥ ९ ॥ उहु
 यम् ॥ उहुयन्तमसुस्पारिखुंमश्शयन्तुऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रा
 सूर्यमगदमज्जयोतिरुत्तमम् ॥ १० ॥ [१०-१] कुर्क्षाऽअ

स्यसुमिधो भवन्त्युद्धाशुकक्राशोचींष्यग्नेः ॥ द्युमत्तमासुप्र
 तीकस्यसूनोः ॥ ११ ॥ तन्ननपादसुरं ॥ तन्ननपादसुरो वि
 श्ववेदादेवो देवेषु देवः ॥ पृथोऽअनवरुमद्वाधुतेन ॥ १२ ॥
 मद्वायुज्जम् ॥ मद्वायुज्जन्वक्षसेष्पीणुनोनराशठसोऽअग्ने ॥
 सुकृदेवः सवित्वा विश्ववारं ॥ १३ ॥ अच्छायम् ॥ अच्छाय
 मतिशवंसाघृतेनेडुनो विद्विहृर्नमसा ॥ अग्निं सुचोऽअहुरे
 षुप्रयरसु ॥ १४ ॥ सचक्षत् ॥ सचक्षदस्यमहिमानं मुग्नेः

सऽईभ्मुन्दासुप्रयसः ॥ बसुश्चेतिद्वोवसुधातंसञ्च ॥ १५ ॥ द्वारो
 दुवी? ॥ द्वारोदुवीरद्वंस्यविश्वेश्वताददन्तेऽअग्ने? ॥ उरुह्यचसो
 धारज्ञापत्यमानां ॥ १६ ॥ शतम् १६०० ॥ तेऽअस्य ॥ तेऽअस्य
 योषणेद्विद्व्येनयोनाऽऽषासानकका ॥ इमँच्युज्जमवतामङ्कर
 ज्ञः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा ॥ दैव्याहोताराऽऽकुर्द्धमङ्करनो
 र्भेज्जिह्वामभिगृणीतम् ॥ कृणुतञ्जुंस्विष्टिम् ॥ १८ ॥ त्रिस्रो

१ योनाऽऽपसा । अत्र ओकारापरस्य उप इत्यस्य "उप महोभिर्नक्तेमीकारैकारौकारनकारेभ्य" (शु य. प्रा ३ अ ११९ सू) इत्यनेन उप इत्यस्य
 हस्रो दीर्घत्वमापद्यते महोभि इत्यादिपरसु सऽसु । तेनान इत्कारस्य दीर्घाकार ।

कुवीः ॥ तिस्रो देवी बहिरेदं संदु न्निवडा सरस्वती भारती ॥
महीगुणाना ॥ १९ ॥ तन्नः ॥ तन्नस्तुरीपुम ह्रुतपुरुषक्षुस्वहा
सुवीर्ध्यम् ॥ रायस्पोषं विष्यतुना भिमस्मसे ॥ २० ॥ वन
स्पतेव ॥ वनस्पतेव सृजाराणस्मना दुवेषु ॥ अग्निर्दुह्य
शमितासूदयाति ॥ २१ ॥ अग्नेस्वाहा । कृणुहि जातवेदुः
इन्द्राय हुह्यम् ॥ विश्वे देवाहु विरिदु अषन्ताम् ॥ २२ ॥
[१२-२] पीवोऽअन्नारयि वृधः । सुमेधाः श्वेतः सिषक्कि कनि

युतामिभिश्रीः ॥ तेवायवेसमनसोद्वितस्तथुद्विश्वेत्तरेः स्वपु
 र्यानिचक्क्रुः ॥ २३ ॥ रायेनु । यञ्जुत्तरोदसीमेरायेदुवीधि
 षणाघातिदेवम् ॥ अधवायुमियुतः सञ्चतस्वाऽउतश्चेतंवसुधि
 तिन्निरेके ॥ २४ ॥ आपोह ॥ आपोहृषहृतीर्विश्वमायुद्वा
 ष्मन्द्धानाजुनयन्तीरग्निम् ॥ ततोदुवानाऽसमवत्तासुरे
 क्कम्मेदुवायहृविषाविधेम ॥ २५ ॥ यञ्चित् ॥ यञ्चिदापो
 महिनापृथपंशशुहृक्षुन्दधानाजुनयतीर्युज्जम् ॥ योदुवे

षष्वाधिदेवऽएकऽआसौरकस्मैदेवायहृविषाब्विधेम ॥ २६ ॥
 प्रयाभिः ॥ प्रयाभिर्ध्यासिद्धाश्चांसुमच्छानियुद्भिर्वायविष्ट
 गेदुरोणे ॥ निनोरयिङ् सुभोजसैर्युवस्वनिवीरङ्गद्युमश्च्यञ्च
 राघः ॥ २७ ॥ आनः ॥ आनोऽनियुद्भिःशतिनीभिरङ्गरु
 सहस्रिणीभिरुपयाहियुत्तम ॥ वायोऽअस्मिन्त्सर्वेभामादय
 स्वयुत्सर्षातस्वस्तिभिःसदानं ॥ २८ ॥ नियुत्स्वाध्वाथो ॥
 नियुत्स्वाध्वायुवागह्ययुत्शुक्क्रोऽअथामिते ॥ गन्तासिसुहव

तोगूहम् ॥ २९ ॥ वायोरशुकक्रः ॥ वायोरशुकक्रोऽअयाभितेभ
 द्योऽअग्नेन्दिविष्टुषु ॥ आयादिसोमपीतयेस्पुहोदवनियुस्व
 ता ॥ ३० ॥ वायुरग्नेगाः ॥ वायुरग्नेगायज्ज्ञेप्सीःसोकङ्गुदम
 नसायुज्ज्ञम् ॥ शिवोनियुद्धिः शिवाभिः ॥ ३१ ॥ वायुये । तेस
 हस्त्रिणोरथासुस्तेभिरागहि ॥ नियुस्वान्तसोमपीतये ॥ ३२ ॥
 एकयाच । दुशभिश्चस्वभूतेद्वाभ्यामिष्टुयेविष्टुशतीच ॥
 तिसृभिश्चुबहसेत्रिष्टुशताचनियुद्धिर्वायविहताविमुञ्च ॥ ३३ ॥

तवद्वायो ॥ तवद्वायवृतस्पते त्वङ्कुर्जामातरङ्कुत ॥ अवा०
 स्यावृणीमहे ॥ ३४ ॥ [१२-३] अभित्त्वा । शूनो नुमो दुग्धाऽ
 इवधेनवः ॥ ईशानमस्थजगतं सुदृशमीशानमिन्द्रतुस्तृषः
 ॥ ३५ ॥ नद्वावान् ॥ नद्वावाँर ॥ अश्वायन्तो मधवन्निन्द्रव्राजिनो ग
 वो न जातो न जा निष्यते ॥ अश्वायन्तो मधवन्निन्द्रव्राजिनो ग
 ह्यन्तस्त्वाहवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामित् ॥ त्वामिद्विहवामहे

१ कतस्पते कत्र । "प्रकृता कपयो लफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति प्रकृतिभावे प्राप्ते "कृतावरी च परयो" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५१ सू.)
 कत कवरश्च यथासंख्यं पतिपरयो सकारेण व्यवधीयते । इति सकारे तत् "कृत्मान्तस्याभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन प्रकारेण

सातौवाजस्यकारवः ॥ त्वांबुत्रेष्विन्द्रसर्पतिन्नरस्त्वाङ्का
 द्वास्वर्षतः ॥ ३७ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नाश्चित्रवज्रहस्तधृ
 ष्णयामहस्तवानोऽअद्रिवः ॥ गामश्चैरुत्थयमिन्द्रसङ्किर
 सत्रावाजुन्नजिग्युषे ॥ ३८ ॥ कयानं ॥ कयानश्चित्रऽ
 आभुवदुतीसुदावृधुंसखा ॥ कयाशचिह्वयावृता ॥ ३९ ॥
 कस्त्वा । सत्योमदानाम्महृष्टोमस्सदन्धसः ॥ दृढाचिदा
 रुषेवसु ॥ ४० ॥ अभीषुणः ॥ अभीषुणुंसखीनामवृता

१ अभीषुण । कत्र अभीषुण । कत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्रप्तौ “नियणाय” (शु य प्रा ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन णत्व निपात्यते ।

जरितूणाम् ॥ शतम्भंवास्यतये ॥ ४१ ॥ अण्ज्ञायण्ज्ञावणं ॥
अण्ज्ञायण्ज्ञावोऽअग्नेयगिरागिराचेदक्षसे ॥ प्रप्रवयममृत
नोऽअग्नेऽएकयापोह्यतद्वितीयया ॥ पाहिनः ॥ पाहि
रुर्जांस्पतेपाहिचतसृभिर्वसो ॥ पाहिगोर्भिस्तिसृभि
रुर्जांनपांतुसहिनायमस्मयुर्दाशेमहृद्व्यदातये ॥
अण्णवितामुवद्वृधऽउतत्रोतातनूनाम् ॥ ४४ ॥ संवृत्सरो

सि । परिवत्सुरोसीदावत्सुरोसीद्वत्सुरोसिद्वत्सुरोसि ॥ उष
 संस्तेकल्पन्तामहोरुत्रास्तेकल्पन्तामर्द्धमासास्तेकल्पन्ता
 म्मासास्तेकल्पन्तामृतवस्तेकल्पन्तां संवत्सुरस्तेकल्प
 ताम् ॥ प्रेत्थाऽएत्थैसञ्चाञ्चप्रचसारथ ॥ सुपुर्णचिद्वसितथा
 देवतयाङ्गिरस्वङ्गुवःसीद ॥ ४५ ॥ [११-४] इति श्रीवाज-
 सनेयसंहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
 नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ होतायक्षदेकादश, देवर्हिर्द्वादश,

पुनरप्येवं, चत्वारः षट्चत्वारिंशत् [अ. २८ सं. ४६
 अनु. ४] हरिः ॐ ॥ होतायवक्षत् ॥ होतायवक्षत्सुमिधेन्द्रे
 मिडस्पदेनाभापृथिव्याऽअधि ॥ द्विवोवर्ष्मन्त्समिद्धयत्सु
 ओजिष्ठश्चर्षणीसहोत्रेत्वाज्यस्यहोत्र्यर्धज ॥ १ ॥ होता
 यवक्षत्तननपातमूतिभिः ॥ होतायवक्षत्तननपातमूतिभिर्ज
 तारुमपर्राजितम् ॥ इन्द्रन्देवसुर्विदम्पृथिभिर्मर्धुमत्त

१ चर्षणीसहावेत्तु । अत्र “भाविभ्य स प समानपदे” (शु य प्रा ३ अ ५६ सू) इत्यनेन चर्षणीराब्दात्परस्य सस्य पत्वापत्तौ “पृथिवीदिब्युपदि-
 चर्षणि षकुलियासिभ्य.” (शु य प्रा ३ अ ८४ सू) इत्यनेन तत्परस्य सस्य प्रकृतिभावे न पत्वम् ।

वर्द्धयन् ॥ सम्प्रायणाऽऽस्मिन्मन्युज्जेश्विश्चयन्तामृतावृधो
 द्वारऽइन्द्रायभीदुषेद्यन्त्वाज्यस्यहोतुर्यज ॥ ५ ॥ होता
 यकक्षदुषेऽइन्द्रस्य । धेनुसुदुधेमातरामही ॥ सुवातरौनते
 जसावृत्समिन्द्रमवर्द्धतांवीतामाज्यस्यहोतुर्यज ॥ ६ ॥ होता
 यकक्षदैव्याहोतारा । मिषजासखायाहुर्विषेन्द्रमिभषज्यतः ॥
 कृवीदुवोप्रचेतसुविन्द्रायधत्तऽइन्द्रियंवीतामाज्यस्यहोत
 र्यज ॥ ७ ॥ होतायकक्षत्स्रोदुवीः ॥ होतायकक्षत्स्रोदुवी

ब. वि.

अ.

॥ २८ ॥

॥ ६६ ॥

श. य.
सहि.

॥ ६६ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ इन्द्र
क्षेत्रं पञ्चत्रयं स्त्रिधा तं वोपसुऽद्भुत्सु संरक्षती भारती मुहीः ॥ इन्द्र
पत्नी ह्यविष्मती ह्यर्धं नत्वा ऋथस्य होतुर्धजं ॥ ८ ॥ होता यकक्ष
स्वष्टारमिन्द्रम् ॥ होता यकक्षस्वष्टारमिन्द्रं देवमिभुषजं ० सुय
जं ह्युत्तं श्रथम् ॥ पुरुरूपं ० सुरतं सभमघो नमिन्द्राय स्वष्टा लुधीः
न्द्रियाणि वै त्वा ऋथस्य होतुर्धजं ॥ ९ ॥ होता यकक्ष इन्द्रुत्तं शतकक्रवृन्धि
शमितारम् ॥ होता यकक्ष इन्द्रुत्तं शमितारं ० शमितारं ० सुगोभिः स्वदाति
योजो द्वारमिन्द्रियम् ॥ मङ्गासमुञ्जन्पृथिभिः सुगोभिः स्वदाति

अ॒रु॒द्र॒भ॒म॒धु॒ना॒घृ॒ते॒ने॒वे॒त्वा॒ज्ज्य॒स्य॒हो॒त॒र्च॒य॒ज॑ ॥ १० ॥ हो॒ता॒य॒क॒क्ष
 दि॒न्द्र॒ं॒स्वा॒हा ॥ हो॒ता॒य॒क॒क्ष॒दि॒न्द्र॒ं॒स्वा॒हा॒ज्ज्य॒स्य॒स्वा॒हा॒मे॒द॒सु॑
 स्वा॒हा॒स्तो॒का॒ना॒ं॒स्वा॒हा॒स्वा॒हा॒कृ॒ती॒ना॒ं॒स्वा॒हा॒हु॒व्य॒सू॒क्ती॒ना
 म् ॥ स्वा॒हा॒दि॒वा॒ऽअ॒ज्ज्य॒पा॒जु॒षा॒णा॒ऽइ॒न्द्र॒ऽअ॒ज्ज्य॒स्य॒द्य॒न्त॒हो
 त॒र्च॒य॒ज॑ ॥ ११ ॥ [११-१] दे॒व॒भृ॒हि॒रि॒न्द्र॒म् ॥ दे॒व॒भृ॒हि
 रि॒न्द्र॑ं॒ सु॒दे॒व॒न्दे॒व॒वी॒र॒व॒स्ती॒र्ण॒वे॒द्या॒म॒व॒हृ॒य॒त् ॥ व॒स्तो॒र्वृ॒त
 म्प्रा॒क्को॒भृ॒त॑ं॒ रा॒या॒बृ॒हि॒ष्म॒तो॒र्य॒गा॒ङ्ग॒सु॒व॒ने॒व॒सु॒धे॒य॒स्य॒वे॒त॒स्र

देवीर्द्वारेः ॥ देवीर्द्वारुद्दृढं सङ्घुतेषु देव्या
 ङ ॥ १२ ॥ देवीर्द्वारेण कुम्भेण चमीवृता पावर्षाण ॥
 मन्त्रवर्द्धयन् ॥ आवृत्सेन तरेण चमीवृता पावर्षाण ॥
 रणकंकाटशुद्धन्तां वसुधैव कुम्भस्य ध्यन्तु यज ॥ १३ ॥ देवी
 उवासानकफा ॥ देवी उवासानकंकेन्द्रेषु च प्रथमं चिन्ताम् ॥
 देवीं विशुद्धं प्रायासिद्धां सुप्रतिवृत्तवसुधैव सुधैव सुधैव
 तौ च यज ॥ १४ ॥ देवीजोष्टी ॥ देवीजोष्टी वसुधैव सुधैव सुधैव

इत्यस्य देवीवाङ्मन्त्रेण कारापरस्य उप इत्यस्य
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ११. सू.) इत्यनेन देवीवाङ्मन्त्रेण कारापरस्य उप इत्यस्य

१ देवी उपासा । अत्र
 हस्ताकारस्य दीर्घाकार ।

न्द्रमवर्द्धताम् ॥ अथाद्ध्यन्त्याघाद्वेषांस्याद्यावकक्षुद्रसुवाच्या
 णिअजंमानायशिक्षितेवसुवनैवसुधेयस्यवतीत्यजं ॥ १५ ॥
 देवीऽकुर्जाहुती ॥ देवीऽकुर्जाहुतीकुधेसुदुधेपथसेन्द्रमवर्द्धता
 म् ॥ इषमूर्जाम्दथावकक्षुरसगिधुद्रसपीतिमदयानवेनपूर्वन्दय
 मानेपुराणेननवमधातुमूर्जामूर्जाहुतीऽकुर्जयमानेवसुवाच्या
 णिअजंमानायशिक्षितेवसुवनैवसुधेयस्यवतीत्यजं ॥ १६ ॥
 देवाद्वैध्या ॥ देवाद्वैध्याहोतारद्वेवमिन्द्रमवर्द्धताम् ॥ हुताघ

शङ्खसुवाभाङ्खसुवाच्याणिचजेमानायशिक्षितौवसुवनेवसु
॥ १७ ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रः
देयस्यवीतौच्यजं ॥ असृक्क्षुद्धारंतीदिवदंरुद्रैर्य
स्रोदेवीप्रतिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ असृक्क्षुद्धारंतीदिवदंरुद्रैर्य
उन्नदंसरस्वतीडावसुमतीगुहाद्वंसुवनेवसुवनेवसुवनेवसुवनेव
॥ १८ ॥ देवइन्द्रं ॥ देवइन्द्रानराशुभसंस्त्रिवरुथस्त्रिव
न्धरोदेवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ शतेनशितिपुष्टानामाहितसुहस्रेण
प्रवत्तेमिन्नावरुणेदस्यहोत्रमहंतोबृहस्पतिरुत्तोत्रमुश्रिना

द्वैतस्यैव सुवनेव सुधेयस्यैवैतु यज ॥ १९ ॥ देवो देवैः ॥ देवो
देवैर्वनुस्पतिर्हिरण्यपणामधुशारखंडसुपिप्पुलो देवमिन्द्रमव
द्वयत् ॥ दिवमग्नेणास्पृक्क्षदान्तरिक्क्षमृथिवीमदृढहृत्सुव
नेव सुधेयस्यैवैतु यज ॥ २० ॥ देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्वा रीती
नान् देवमिन्द्रमवद्वयत् ॥ स्वासुस्थमिन्द्रेणासन्नसुध्याव
हीं ष्युभ्यभूहू सुवनेव सुधेयस्यैवैतु यज ॥ २१ ॥ देवोऽ
अग्निः ॥ देवोऽअग्निः स्वदृक्कहेवमिन्द्रमवद्वयत् ॥ सिद्धं

निस्वष्टुक्कटिस्वष्टुम् द्यकंरोतुनोब्रसुवनेब्रसुधेयस्यवेतुयजो
 होतारमवृणतिथैच्यजमानुपच
 ॥ २२ ॥ अग्निमुद्य । होतारमवृणतिथैच्यजमानुपच
 कर्त्तुं पचं हपुरोडाशं भवन्निन्द्रायच्छागेन ॥ अघुत्तम्मेडुस्तु १२-२
 वोबन्स्पतिरभवदिन्द्रायच्छागेन ॥ त्वामुद्यः ऋषे ॥ २३ ॥ १२-२
 ताग्रं भीदवीवृधरपुरोडाशेन ॥ होतायवक्षरसमिधानम्मुह
 होतायवक्षरसमिधानम्मुहत् ॥ होतायवक्षरसमिधानम्मुहत् ॥ गायत्रीञ्छु
 शुं सुसमिहं वरेण्यमुग्निमिन्द्रं वयोधसम् ॥ गायत्रीञ्छु

इति प्रतीक ॥

१ अ २१, स ६१—त्वामुद्यः ऋषे वा० ॥ १ ॥ इति प्रतीक ॥

इन्द्रियत्रयविज्ञां वयोदधुङ्क्रे स्वाज्यस्य होतृर्च्यज ॥ २४ ॥ होता
 अक्षतननपातमृङ्गिदम् ॥ होताय वक्षुत्तननपातमृङ्गिदुच्य
 क्कम्भमद्वैतिदुधेशुचिमिन्द्रं वयोधसम् ॥ दुषिणा हुञ्छन्दः
 इन्द्रियन्द्रियवाहुङ्गा वयोदधुङ्क्रे स्वाज्यस्य होतृर्च्यज ॥ २५ ॥
 होताय वक्षुर्वीडेऽथमीडितम् ॥ होताय वक्षुर्वीडेऽथमीडितं वृत्रह
 न्तं मृमिडाभिरीडुच्य दुसहुं सोममिन्द्रं वयोधसम् ॥ अनुष्टुभञ्छ
 न्दः इन्द्रियमपञ्चाविज्ञां वयोदधुङ्क्रे स्वाज्यस्य होतृर्च्यज ॥ २६ ॥

सासुशिल्पो बृहतीऽऽभेजक्कोषासो नदंशते विश्वमिन्द्रं वयो
 धसम् ॥ शिष्टुभञ्छन्दऽइहेन्द्रियम्पुष्टुवाहुङ्गावयोद्धधद्गीता
 माज्यस्य होतुर्ध्यज ॥ २९ ॥ होता अकक्षु रप्रचैतसा देवानाम् ॥
 होता अकक्षु रप्रचैतसा देवानाम् सुत्तमँ अयशो होतारो देव्या कवीस
 गुजेन्द्रं वयो धसम् ॥ जर्गतिञ्छन्दऽइन्द्रियमनञ्चुहुङ्गावयोद्धध
 द्गीता माज्यस्य होतुर्ध्यज ॥ ३० ॥ होता अकक्षु रपेश स्वतीस्ति
 सः ॥ होता अकक्षु रपेश स्वतीस्ति स्रो देवा हि रण्यथीर्भारिती

बृहतीर्मर्मुहीःपतिमिन्द्रं वयोधसम् ॥ विराजच्छन्दःसुहोः
यन्धेनुङ्गाव्वयोद्धृद्यन्त्वाक्यस्यहोतुच्यज ॥ ३१ ॥ होता
यवक्षन्सुरेतसुन्त्वष्टारम् ॥ होतायवक्षरसुरेतसुन्त्वष्टारम्पुष्टिव
कुनठंरूपानिबिब्रतुमृथुषपुष्टिमिन्द्रं वयोधसम् ॥ द्विपकुचु
न्दःइन्द्रियमवक्षाणङ्गाव्वयोद्धृद्यन्त्वाक्यस्यहोतुच्यज ३२ ॥
होतायवक्षुक्नुस्प्रतिठंशमितारम् ॥ होतायवक्षुक्नुस्प्रतिठंश
मितारंशुतवक्रतुहिरण्यपर्णमौक्त्यनंठंशुनाम्बिब्रतं

शिम्भगुमिन्द्रवयोधसम् ॥ ककुभेच्छन्दऽइहेन्द्रियवैहत्तङ्गांवि
 योदधेरेवाज्यस्यहोतृर्ध्वज ॥ ३३ ॥ होतायकक्षुरस्वाहा कृती
 रग्निम् ॥ होतायकक्षुरस्वाहा कृतीरग्निङ्गुहपतिमृथुगव रुणरुभे
 षुजङ्गुविह्वेत्रमिन्द्रवयोधसम् ॥ अतिच्छन्दसच्छन्दऽइन्द्रि
 गम्बुहृषभङ्गांवि योदधेद्व्यन्त्वाज्यस्यहोतृर्ध्वज ॥ ३४ ॥
 यत् ॥ गायत्र्याच्छन्दसेन्द्रियञ्चकक्षुरिन्द्रेवयोदधेद्वसुवनेवसु

घ. वि.

अ.

॥ ३८ ॥

॥ ७२ ॥

धेयस्यवेतुयज ॥ ३५ ॥ देवीह्वारिः ॥ देवीह्वारोवयोधसु६
शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ उषिणहृच्छन्दसेन्द्रियमप्राणमिन्द्रे
वयोर्द्धहसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तयज ॥ ३६ ॥ देवीऽउपासा
नक्ता । देवमिन्द्रैवयोधसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ अनुष्टुप्
च्छन्दसेन्द्रियम्बलमिन्द्रैवयोर्द्धहसुवनेवसुधेयस्यवतीर्द्धयज
॥ ३७ ॥ देवीजोष्टी ॥ देवीजोष्टीवसुधितीडेवमिन्द्रैवयो
धसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ बृहत्याच्छन्दसेन्द्रियंश्रोत्रमि

न्द्रैवयोदधे सुवनेवसुधेयस्यवतीत्यज ॥ ३८ ॥ देवीऽऽ
 ज्जाहृती ॥ देवीऽऽकुर्जाहृतीहृधेसुहृधेपयसेन्द्रम्बयोधसन्देवी
 देवमवहृतान् ॥ पृङ्ग्याच्छन्दसेन्द्रियत्तैशुकप्रसिन्देवयोद
 धे सुवनेवसुधेयस्यवतीत्यज ॥ ३९ ॥ देवादेव्या ॥ देवा
 दैव्याहोतारादेवमिन्द्रवयोधसन्देवोदेवमवहृतान् ॥ त्रिऽऽभा
 च्छन्दसेन्द्रयन्त्रिषिन्त्रिवयोदधे सुवनेवसुधेयस्यवती
 त्यज ॥ ४० ॥ देवीस्तुसः ॥ देवास्त्रिस्तसोदेवीवयो

धसम्पत्तिमिन्द्रंभवद्दयन् ॥ जगत्प्राच्छन्दसेन्द्रियंशूषामि
 न्द्रैवयोदधंह्रसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तुयजं ॥ ४१ ॥ देवोनराशक
 संः ॥ देवोनराशकंसौदेवमिन्द्रंवयोधसन्देवोदेवमवद्दयत् ॥
 विराजच्छन्दसेन्द्रियंरूपमिन्द्रैवयोदधंह्रसुवनेह्रसुधेयस्य
 वेतुयजं ४२ ॥ देवोवन्नस्पतिः ॥ देवोवन्नस्पतिर्देवमिन्द्रं
 वयोधसन्देवोदेवमवद्दयत् ॥ द्विपदाच्छन्दसेन्द्रियम्भगमि
 न्द्रैवयोदधंह्रसुवनेवसुधेयस्यवैतुयजं ॥ ४३ ॥ देवम्बहिः ॥

देवम्बुहिर्वापितीनान्देवमिन्द्रं वयोधसं देवन्देवन्देवमं वद्धयत् ॥
ककुभाच्छन्दसेन्द्रियैश्चशोऽहन्देवयोद्धवयोद्धसुवनेवसुधेयस्यवे
तुयजं ॥ ४४ ॥ देवोऽअग्निः । सिद्धुद्धेवमिन्द्रं वयोधसन्दे
वादेवमं वद्धयत् ॥ अतिच्छन्दसोच्छन्दसेन्द्रियैश्चत्रमिन्द्रं व
योद्धवसुवनेवसुवधेयस्यवेतुयजं ॥ ४५ ॥ अग्निमसुह्य ।
होतारमवृणीतायैश्चजमानुं पचुपचक्रीं पचकुरोडाशं स्वध
विन्द्रायवयोधसेच्छागंश्च ॥ संपस्थाऽअद्य देवावनेस्पतिरि

भवदिन्द्रायव्वयोधसेच्छागेन ॥ अघत्तम्मैदुस्तत्प्रतिपचता
 ग्रंभीद्वीवृधुत्पुरोडाशेन ॥ त्वामद्यऋषे ॥ ४६ ॥ [१२-४]
 इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
 श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समिद्धोऽअञ्जने
 कादश, अद्वकन्दस्त्रयोदश, समिद्धोऽअद्यद्वादश, केतुकृण्वे
 अतुर्विंशति, अत्वारःषष्टिः [अ. २९ मं. ६० अनु. ४] ॥
 हरिः ॐ ॥ समिद्धोऽअञ्जन् ॥ समिद्धोऽअञ्जन्कृद्दरम्मती

नाङ्घ्रिमतमंग्रेमधुमुत्तिपद्वर्मानं ॥ ब्राजीवहंद्वाजिनञ्जातवे
दोदुवानां वचिक्षाप्तिथमासुधसुत्थम् ॥ १ ॥ घृतं नञ्जन् ॥ घृते
नञ्जन्त्सम्पत्थोदुवथानादप्रजानद्वान् ॥ अन्तु
स्वासप्तेप्रदिशः सचन्ताऽस्वधामस्मैयजमानायधेहि ॥ २ ॥
इद्वथश्च ॥ इद्वथश्चासिबन्धश्चवाजिनाशुश्चासिमेद्यंश्चसप्ते ॥
अग्निमद्भुदिवैवसुभिः सजोषाः प्रीतं वद्विवहत्तुजातवेदां ॥ ३ ॥
स्तीर्णम्बहिः । सुहृरीमाजुषाणोरुपुथुप्रथमानम्पृथिद्य्याम् ॥

दे॒वै॒भिर्ध॒र्य॒व॒क्त॒म॒दि॒ति॒ऽसु॒जो॒षा॑ऽस्यो॒न॒ङ्कु॑ण॒वा॒ना॒सु॒वि॒ते॒द॒धा॒तु
 ॥ ४ ॥ ए॒ताऽउ॒च॒व॑ । सु॒भ॒गा॑ऽवि॒श्व॒रू॒पा॑ऽद्वि॒प॒क्षो॑भिः॒श्रय॑माणाऽ
 उ॒दा॒तैः ॥ ऋ॒ष॒वा॑ऽस॒ती॑ऽकु॒व॒ष॑ऽशु॒भ॑मा॒ना॒द्द्वारो॑ दे॒वीऽसु॒प्रा॒य
 णा॒भ॑वन्तु ॥ ५ ॥ अ॒न्त॒रा॒मि॒त्रा॒वरू॑णा ॥ अ॒न्त॒रा॒मि॒त्रा॒वरू॑
 णा॒च॒र॑न्ती॒मुखै॑च्य॒ज्ञाना॑मि॒सं॒वि॒दाने ॥ उ॒षा॑सा॒वा॑ऽसु॒हि॒र
 ण्ये॒सु॑शि॒ल्पे॑ऽऋ॒त॒स्य॒यो॒ना॑वि॒हसा॑द॒या॒सि ॥ ६ ॥ प्र॒थ॒मा॒वा
 म् ॥ प्र॒थ॒मा॒वा॑ऽस॒र॒धि॒ना॑सु॒व॒र्णा॑ऽद्वौ॒प॒र॒रथ॑न्तौ॒भुव॑ना॒जि॒वि॒

श्वा ॥ अपिप्रयुञ्चोदनावामिमानुहोतारुज्जयोतिःप्रदिशा
 दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदित्यैर्धैः ॥ आदित्यैर्धोभारतीविक्रुसु
 उज्ज्वलसंखतीसहस्रैर्धैः आवीत् ॥ इडोपहृतावसुमिहंसजोषा
 सृज्ज्वोदेवीरमृतैषुघत्त ॥ ८ ॥ त्वष्टांश्चिरम् ॥ त्वष्टांश्चिरन्देवका
 मञ्जुजानुस्वष्टुर्वाजायतऽआशुरश्वः ॥ त्वष्टेदंविश्वम्भुवनञ्ज
 जानबुहोःकर्तारिमिहयविक्षहोतदं ॥ ९ ॥ अश्वोघृतेन ॥ अश्वोघृ
 तेनस्मभ्यासमवक्तेऽउपदेवाँ २ ॥ ऽकंतुशःपाथऽएतु ॥ वनुरप्प

तिद्वैवलोकम्प्रजानन्नग्निनाहृद्यास्वदितानिद्वक्क्षत् ॥ १० ॥
 प्रजापतेस्तपसा । वावृधानःसद्योजतोदधिषेयुःशमंग्ने ॥
 स्वाहाकृतेनहुविषापुरोगायोहिसोद्याहृविरदन्तुदेवाः ॥ ११ ॥
 [११-१] अदक्क्रन्दं । प्रथमश्रायमानऽनुद्यन्त्यमुद्गाहृ
 तवापुरीषात् ॥ इत्येनस्यंपक्शाहृरिणस्यबाहूऽउपरुत्स्यम्भहि
 जातन्तेऽअर्बन् ॥ १२ ॥ अमेनदुत्तम् ॥ अमेनदुत्तितऽ
 एनमायुनिगिन्दंऽएणम्प्रथमोऽअद्यातिष्ठत् ॥ गन्धर्वोऽअस्य

१ इन्द्रऽएणम् । अत्र असमानपद्वेनाप्रसौ 'निषणाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्' (अथ प्रा ३ अ ८७ सू) इत्यनेन णत्व निपात्यते ।

रशनामगृबभ्णारसूरुदश्र्वं वसवो निरंतहृ ॥ १३ ॥ असिसु
मः ॥ असिसुमोऽअस्थादिरयोऽअध्वं वासि त्रितोगुह्येन वृतेन ॥
असिसोभेन समयुषिपृक्कऽआहुस्ते त्रीणि द्विविबन्धनानि
॥ १४ ॥ त्रीणिते ॥ त्रीणितऽआहुर्द्विविबन्धनानि त्रीण्युप्सु
त्रीण्यन्तःसमुद्रे ॥ उतेवमेव रूणश्छन्त्यवृद्ध्यत्रातऽआहुः
परमश्रुनित्रम् ॥ १५ ॥ इमातेवाजिन् ॥ इमातेवाजिन्नव
मार्जनानीमाशुफानाँसनिबुद्धिधाना ॥ अत्रातेभुद्धारशु

नाऽअपश्यमृतस्यथाऽअभिरक्षन्तिगोपाः ॥ १६ ॥ आत्ममा
 नन्ते ॥ आत्ममानन्तेमनसारादजानामवोद्विवापृतयन्तम्प
 तङ्गम् ॥ शिरोऽअपश्यम्पथिभिःसुगेभिर्रेणुभिर्ज्वहमान
 म्पतत्रि ॥ १७ ॥ अत्रति । रूपमुत्तममंपश्यद्विगीषमा
 णमिषऽआपदेगोः ॥ सदातेमर्तोऽअनुभोगमानुडादिद्रुसि
 ह्नुऽओषधीरजीगं ॥ १८ ॥ अनुत्वा ॥ अनुत्वारथोऽअनु
 मर्च्योऽअर्बुन्नगावोऽनुभगःकुर्नीनाम् ॥ अनुव्रातासुस्तव

१ अत्रति । अत्र ते परे अत्रदान्दस्य हस्वाकारस्य 'पूणो जहीमस्तेष्वत्र' (शु य मा ३ अ १२१ सू) इत्यनेन दीर्घ ।

सुखयमीयुरनुदुवाममिरेद्वीर्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरण्यशङ्को
 यः ॥ हिरण्यशङ्कोयोऽअस्यपादुमनोजवोऽअवरोऽइन्द्रो
 आसीत् ॥ दुवाऽइदस्यहविरद्यमायुदयोऽअवन्तमप्रथमोऽअ
 द्यातिष्ठत् ॥ २० ॥ इन्मान्तासुंसिलिकमद्यमासं ॥ इन्मा
 न्तासुंसिलिकमद्यमासुंसंशरणासोद्वियासोऽअर्याः ॥
 हुंसाऽइवश्रेणिशोथतन्तेथदाविक्षपुद्विध्यमऊममश्वाः
 ॥ २१ ॥ तवशरीरम् ॥ तवशरीरम्पतयिष्णव्वन्तवचित्तं

उ. वि.

अ.

॥ २९ ॥

॥ ७८ ॥

शु. य.
संहि.

॥ ७८ ॥

वातंऽह्वङ्कजीमान् ॥ तवशृङ्गाणिबिद्धितापुरुत्रारण्येषजठभु
 राणाचरन्ति ॥२२॥ उपपन्न ॥ उपपन्नागोच्छसनंद्वाक्यवाद्भवद्वा
 चामनसादीद्यानं ॥ अजःपुरेनीयतेनाभिरस्थानुपुश्चारकव
 योयन्तिरेभाः ॥२३॥ उपपन्न ॥ उपपन्नागोरपरमं च्यरसुधस्तथम
 वाँ २ ॥ऽअच्छाणितरम्मोतरञ्च ॥ अद्यादुवाञ्जुष्टतमोहिगम्भ्याऽ
 अथाशास्तेदुशुषुवाच्यीणि ॥२४॥ [१३-२] समिद्धोऽअद्य ।

१ प्रजिमात् । अत्र "शृणुतल्लिपिद्वजिभयत विवेतस्सतिष्ठरक्षा मकारे" (शु य मा ३ अ ११७ सू) इत्यनेन मकारे परे ग्ले दीर्घा भवन्ति
 तेन दीर्घे षाजीमात् ।

मनुषोदुरोणेदेवोदेवाह्यजसिजातवेदं ॥ आचव्वहमिन्नमह
 श्चिकिस्वान्वद्धुतःकुविरसिप्रचेतां ॥ २५ ॥ तनूनपारपुथः ॥
 तनूनपारपुथःकुतस्यथानाहमक्षासमुअन्स्वदयासुजिह्व ॥ म
 द्मानिधीभिरुतयुजशमून्धन्देवत्राचकृणुह्यकुरन् ॥ २६ ॥ नरा
 शठसस्यमहिमानम् ॥ नराशठसस्यमहिमानमेषामुपरुतोषा
 मयजतस्ययुजशैः ॥ येसुककतवंधुचंयोधियन्धाःखदन्तिदेवा
 ऽऽभयानिहृष्या ॥ २७ ॥ आपुह्वानुऽईह्यः ॥ आपुह्वानुऽ

इच्छुचोवन्द्युश्चायं ह्यग्नेवसुभिः संसजोषां ॥ त्वन्देवानामसिचक्षु
 होतासऽएनाद्व्यकक्षीषितो यजायान् ॥ २८ ॥ प्राचीनम्बुहिः । प्र
 दिशोपृथिव्यावस्तोरस्यावृज्जयतेऽअग्नेऽअह्नाम् ॥ ह्युप्रथतेवि
 तरं द्वरीथो देवेभ्योऽअदितयेस्योनम् ॥ २९ ॥ ह्यचस्वती रुद्रिथी ।
 अथन्तास्पतिभ्योनजनयुं शुभ्रमानां ॥ देवीर्द्वारो बृहती वि
 द्विश्चमिद्वान् देवेभ्यो भवतसु प्राथुणां ॥ ३० ॥ आसुष्वयन्ती अ
 जतेऽउपाकेऽउषासु न कर्कासदताञ्चिथोनौ ॥ दिव्येषोषणे बृहती

१ उपाकेऽउषामा । अत्र गुकारात्परस्य उप इत्यस्य हन्वाकारस्य “उमहोभिर्निके” (शु य. प्रा ३ अ ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

सुरुक्ममेऽअधिश्चर्यं षुक्त्रुपिशुन्दधाने ॥ ३१ ॥ दृष्ट्याहोतारा ।
 अथमासुवाचासिमिमानाथुह्रमनुषोयजस्यौ ॥ प्रचोदयन्ताञ्चि
 दथेषुकारुप्रोचीनुथोतिः प्रदिशादुशन्ता ॥ ३२ ॥ आनः ॥
 आनोथुह्रमभारतीतूथमेत्विडामनुष्वदिहचेतयन्ती ॥ तिस्रो
 देवीर्बहिरदं स्योनः सरस्वती स्वपंसंसदन्तु ॥ ३३ ॥ अऽहमे ।
 द्यावापृथिवीजनित्रीरूपैरपि षुक्त्रुवनान्निविश्वा ॥ तमं घहोत

१ अद्यहोतरि । अत्र "अद्य त हकारचकारभवतष्टुणीमहेदेवेषु" (अ. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हकारे परे दीर्घे प्राप्ते "नहोतरि" (अ. य. प्रा. ३ अ. ११६ सू.) इत्यनेन निषेधात्त दीर्घः ।

रिषितोयजीयान्दुवन्त्वष्टारमिहयविक्षाद्विद्वान् ॥ ३४ ॥ उपान्व
 सृजत्वमन्व्या । समञ्जन्दुवानाम्पाथऽऋतुथाहुवींषि ॥ वन्
 म्पतिःशमित्तादुवोऽअग्निःस्वदन्तुहुव्यमधुनायूतेन ॥ ३५ ॥
 सद्योजातःसद्योजातोव्यमिमीतयुऽरामग्निर्दुवानामभवत्पु
 रोगाः ॥ अस्यहोतुःऽप्रदिदशयुतस्यद्यौचिसाहाकृतऽहुविरद
 न्तुदुवाः ॥ ३६ ॥ [१२-३] केतुङ्कुणवन्केत

१ वनस्पति । अत्र "पत्यौ च सकारेण" (शु य प्रा ३ अ ५० सू) इत्यनेन पतिशब्दे परे वनशब्दु सकारेण न्यवधीयते । तत जम्मान्तस्थाभ्य-
 ष्च स्पस्ये (शु य प्रा ३ अ १०२ सू) इत्यनेन पकारस्य द्विरेवे रूपम् । "प्रकृत्वा कपथो सफयोश्च" (शु य प्रा ३ अ. ११ सू) इत्यस्यापवादोऽयम् ।

वेपेशोमरुर्थाऽअपेशसे ॥ समुषाङ्गिरजायथाऽ ॥ ३७ ॥ जीमूत
 स्येवभवति ॥ जीमूतस्येवभवतिष्प्रतीकैक्यङ्कुम्भीयातिसमदा
 मुपस्थे ॥ अनाविद्धयातुह्वयाजयत्तवठिसरवाङ्गम्भणोमहिमा
 पिपत्तु ॥ ३८ ॥ धन्वन्नागाः ॥ धन्वन्नागाधन्वन्नाजिञ्जयेमघ
 द्ध्वनातीव्राःसमदोजयेम ॥ धनुंशत्रोरपकामङ्कुणोतिघङ्गव
 नासर्वाःप्रदिशोजयेम ॥ ३९ ॥ वृषक्षयन्तीचेत् ॥ वृषक्षयन्ती
 वेदागनीगन्तिकर्णोम्पियठिसखायम्परिषस्वजाना ॥ योषेव

शिङ्केष्वित्ताधिघञ्वुड्याऽह्यङ्समनेपारयन्ती ॥ ४० ॥ तेऽ
आचरन्ती ॥ तेऽआचरन्तीसमनेवयोषामतेवपुत्रम्बिभृता
मपस्तथे ॥ अपरात्रूद्विद्यद्यताऽसंविदुनेऽआत्कीऽइमेवि
ष्युरन्तीऽअभिन्नान् ॥ ४१ ॥ बहुजाम्पिता । बहुरथपुत्र
श्चिश्चाकृणोतिसमनावगथ्य ॥ इषुधिःसङ्काऽपृतनाश्चसर्वाः
पुष्टेनिनद्धोजयतिप्सूतः ॥ ४२ ॥ रथेतिष्टन्नय
तिद्याजिनःपुरोचत्रयत्रकामयतेसुषारुथिः ॥ अभीशूनाम्भ

हिमानंस्पनायतुमनं० पुश्चादनुयच्छन्तिरुस्मयं० ॥ ४३ ॥
तीव्रादधोषान् ॥ तीव्रादधोषादकृष्णवत्तैवृषपाणयोश्चारथेभिः
सहव्राजयन्तं ॥ अवकक्रामन्तुःप्रपदुरमित्राद्विद्वेषान्तिशत्रु
१ ॥ ४४ ॥ रुथवाहणं हृविः ॥ रुथवाहणं
हृविरस्यनामथत्रायुधिनिहितमस्यवर्म्मं ॥ तत्रारथमुपशुभ्रमं
सदेमविश्रवाहावृयं सुमनुस्यमानां ॥ ४५ ॥ स्वादुषुहसदं०

१ रुथवाहण. । अत्र थकारेण व्यवधानाणत्वाभासौ "निषण्णाय रुथवाहणमिन्द्रऽणमपरिणीयते समिन्द्रणऽउरुस्थानो रक्षण पूणपुण. पूणासत्या
स्वर्णास्त्रैरिणौप्रौणऽआयूधि" (शु य. प्रा ३ अ ८७ क.) इत्यनेन गत्वं निपात्यते ।

पितरं ॥ स्वादुषुषुसदं पितरो वयो धाक्कच्छुश्रितुंशककी
 वन्तोगभीरा? ॥ चित्रसेनाइइषुबलाइअमृद्गांसुतोवीराइडुर
 वीव्रातसाहा? ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणासुं पितरं ॥ ब्राह्मणासुं
 पितरंसोमस्यासंशिवेनोद्यावापृथिवीइअनेहसा ॥ पृषानं
 पातुडुरितादंतावृथोरैकशामाकिर्द्धोइअघशंइसइइशत ॥ ४७ ॥
 सुपुर्णं वरुते । सुगोइअस्यादन्तो गोभिंसंज्ञाद्वापततिप्रसूता ॥

वीर्षकार ।

इत्यनेन वन्त इति वकारे परे शक्तिशब्दस्य ह्रस्वकारस्य वीर्षकार । तेन रक्षामा ।

(इ य प्रा ३ अ १८ क) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वकारस्य वीर्षकार । तेन रक्षामा ।

(इ य प्रा ३ अ ११ सू) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वकारस्य वीर्षकार । तेन रक्षामा ।

(इ य प्रा ३ अ ११ सू) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वकारस्य वीर्षकार । तेन रक्षामा ।

(इ य प्रा ३ अ ११ सू) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वकारस्य वीर्षकार । तेन रक्षामा ।

अत्रानरुं सञ्च विच इव न्ति तत्रोस्मभ्युमिषवुं शर्मयुं सन्
॥ ४८ ॥ ऋजीतिपरि । वृद्धिना शर्मभ्युमिषवुं सन्तु ॥ सोमोऽ
आजङ्गन्ति साद्वेषाञ्च यन्तु ॥ ४९ ॥ आजङ्गन्ति ॥
वेतसोश्चान्त्समस्तु चोदय ॥ ५० ॥ अहिरिवभोगे । पश्ये
तिबाहुभ्यायाहेतिम्परिबाधमानं ॥ हस्तुग्धोविश्वाह्युना
निविद्धापुमादपुमांऽसम्परिपातुविश्वतः ॥ ५१ ॥ वनं

१ यत्रानर । अत्र "सम्परिपातु" इत्यनेनात्र नरपरे यत्रानर इति ।

स्पतेवीडुङ्गं ॥ वनस्पतेवीडुङ्गेहिभुयाऽअस्मत्सखाऽ
 तरणंसुवीरं ॥ गोभिंसन्नद्धोऽसिद्धीडयस्वास्त्याता
 तेजयतुजेत्वानि ॥ ५२ ॥ द्विवंपृथिव्याः ॥ द्विवः
 पृथिव्याःपृथ्वीजुऽउद्धृतंवनस्पतिबभूवंपृथ्वीभृतदुसहः ॥
 अपामुज्जमानुस्पतिगोमिराधृतमिन्द्रस्यवज्जुऽहविषारथंस्य
 ज ॥ ५३ ॥ इन्द्रस्यवज्जुः ॥ इन्द्रस्यवज्जुऽमरुतामनीक

१ द्विव'पृथिव्या । इत्यत्र "द्विवोऽककुत्पृथिव्यो" (शु. य प्रा ३ अ. १८ सू.) इत्यनेनाककुत्पृथिव्यो सत्वनिषेधाद्विसर्जनीय एव नान्यत् ।

स्मिन्नस्यगर्भोवर्णस्यनाभिः ॥ संसाम्नोहृद्यदातिअुषाणो
 देवरथप्रतिहृद्यार्गुभाय ॥ ५४ ॥ उपश्वासय । पृथिवीसुता
 द्याम्पुरुत्रातेमनुतांविष्टितुअगत ॥ सहुन्दुभेसुडूरिन्दुणदुवे
 इरादवीयोऽअपसेधशत्रून् ॥ ५५ ॥ आक्कन्दय ॥ आक्कन्द
 यबलुमोजोनेऽआधुनिष्टुनिहिदुरिताबाधमानहं ॥ अपम्प्रो

१ स इमाम् इति पदद्वयम् । अत्र "सऽओपधीमयो." (शु य प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन इमे परे सपदघटितस्य विसर्जनीयस्य "लोपे च गुणे सेमाम्" इति सिद्धयति । २ निष्टुनिहि । अत्र "ने स्यास्तनो" (शु य प्रा ३ अ ७० सू.) नेरुपसर्गात्परस्य स्यास्तनयोः सकारस्य पकारः । इति स्तनोः सकारस्य पत्वे घृत्वे "ऊमान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" । (शु य प्रा ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्विरयम् ।

थदुन्दुभेदुच्छुनाऽइतऽइन्दस्यमैद्विरसिद्धीडियस्व ॥ ५६ ॥
 आमूः ॥ आमूरजप्पेत्यावर्तयेमाःकैतमहुन्दुभिर्वावदी
 ति ॥ ससश्चपणार्णश्चरन्तिनोनरोस्ममाकमिन्द्रैरथिनो जयन्तु
 ॥ ५७ ॥ आग्नेयःकृष्णगभीवः । सारस्वतीमेषीषिष्वभ्रैः
 सौम्यःपौष्णःइश्यामःशितिपूक्षोबाहूरुपेत्यःशिल्पोवैश्व

१ रथिनो जयन्तु । अत्र “ऋगैभ्य ०” (छु य प्रा ३ अ ८५ सू) इत्यनेन “स्वरथवहकपेश” (छु य प्रा ३ अ ८६ सू) इत्यनेनैतेष्ववधान-
 विहितस्य णरपस्य विहितारिक्तशकारव्यवधानेनाप्राप्तावपि “शिलिस्तिवर्गसभ्यमव्यवहितोऽपि” (छु य प्रा ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावो
 सि णित्ये । इतं लिङ्गान्तिव्य. णान्तसार्थम् ।

दुवऽएन्द्दोरुणोमरुतःकल्माषऽएन्द्दोग्मसंऽहितोद्योरासं
 सावित्रोवारुणःकृष्णऽएकशितिपात्पेत्वं ॥ ५८ ॥ अग्न
 येनीकवते ॥ अग्नयेनीकवतेरोहिताग्निर्ब्रह्मजयोरासोसावि
 त्रौपौष्णोरजतनाभीवैश्वदेवौप्रशङ्गौतृपरोमारुतःकल्माष
 ऽआग्नेयःकृष्णोजःसारसुतीसृषीवारुणःपेत्वं ॥ ५९ ॥
 अग्नयेगायत्राय । त्रिवृतेराथन्तरायोद्वाकपालेऽह्मद्वायत्रैक
 मायपञ्चदशायुनाहतोयैकादशकपालोविश्वेभ्योदुवभ्योजा

म ॥ देवसवितः षट्, तप्रसेकौलालुषोडश, द्वौ द्वाविंशतिः ॥
 [अ. ३० सं. २२ अ. २] हरिःॐ ॥ देवसवितं ॥ देवसवितं
 अस्तुवसुज्ज्ञम्प्रसुवसुज्ज्ञपतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्वकैतुपूः
 केतन्नं पुनातुवाचस्पतिर्वाचन्नं स्वदत्त ॥ १ ॥ तत्सवितुः ॥
 तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचो
 दयात् ॥ २ ॥ विश्वानि देव । सवितर्दुरितानि परासुव ॥
 सद्भ्रान्तश्चासुव ॥ ३ ॥ विभक्कारं हवामहे ॥ विभ

कृत्कारं हवामहेवसोश्चित्रस्यराधेसं ॥ सवितारं नृचवक्षसम्
॥४॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणम् ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणं ब्रह्म त्रायराजं द्यम्
रुद्रं ध्यौ वैश्वं नृन्तपसेशुं इन्तमसेतस्वकरन्नारुकायवीरुहणं म्पा
एतमनेकलीबमाकक्रयायाऽअयोगङ्कामायपुंश्चलूमतिक्रुद्धाय
मागुधम् ॥ ५ ॥ नृत्तायसुतम् ॥ नृत्तायसुतङ्गीतायशैलुषन्ध
म्मायसभाचरन्नैरिष्ट्यायैभीमेलन्नम्मायैरेभं हसायकारिमानु
न्दायस्त्रीष्वम्प्रमदेकुमारीपुत्रम्मेधायैरथकारन्धैर्यौ चर्षायितवक्षा

णम् ॥ ६ ॥ [६-१] तपसेकौलुलम् ॥ तपसेकौलुलम्मा
 यायैकुम्मारिंठंरुपायमणिकोरुंशुमेवपठंशरुध्यायाऽइषुका
 रंहेत्तैधनुष्वकारङ्कम्भणेज्याकोरिन्दुहाथरज्जुस्रज्जम्भुत्थवे
 म्गुयुमन्तकायश्चनिनम् ॥ ७ ॥ नृदीबभ्यःपौत्रिष्ठम् ॥
 नृदीबभ्यःपौत्रिष्ठमवक्षीकाबभ्योनैषादम्पुरुषब्याग्घ्राथदुम्भद
 बभ्योप्प्रतिपदुमयेबभ्यदंकितुवमीर्च्यतायाऽअकितवम्पिशाचे

बभ्योबिदलकुरीच्यौतुधानैबभ्यंकण्टकीकुरीम् ॥ ८ ॥ सुन्ध
येजारम् ॥ सुन्धयेजारङ्गेहायोपपुतिमार्यैपरिवित्तुच्चिक्रैर्यैप
रिविविदुानमराद्ध्याऽएदिधिषुंषुतिन्निकृत्त्यैपेशस्वकुरीं
सञ्ज्ञानायस्मरकुरीम्प्रकामोद्यायोपुसदुंघण्णीयानुरुधुम्ब
लायोपुदाम् ॥ ९ ॥ उत्सादेबभ्यःकृञ्जम् ॥ उत्सादेबभ्यःकृञ्ज
म्प्रमुदेवामुनच्छुबभ्यःस्त्रामंस्वप्मायान्धमधंमार्मायबाधिरम्
वित्रायभिषजंम्प्रज्ञानायनक्षत्रदुर्शमाशिवक्षायैम्प्रिञ्चनम्

पशिवक्षायान् अभिप्रश्नित्त्वनमस्यार्थादायै प्रश्नविवेकम् ॥ १० ॥
 अम्मैबभ्योहस्तिपम् ॥ अम्मैबभ्योहस्तिपञ्जुवायाश्चपम्पुष्ट्यै
 गोपालंवीर्य्यायाविपालन्तेजसेजपालमिरायैकीनाशङ्किलाला
 यसुराकारम्भुद्गायगृहपञ्चश्रेयसेवित्तुधमाच्चकक्ष्यायानुवक्षु
 त्तारम् ॥ ११ ॥ भायैदावाह्वारम् ॥ भायैदावाह्वारम्प्रभायाऽअ
 ग्न्येधम्ब्रद्विष्टपायाभिषेक्त्वारं द्विष्टायुनाकायपरिवेष्टा
 रन्देवलोककार्यपेशितारं मनुष्यलोककार्यप्रकारितारदुसव्वेभ्यो

लोकेऽभ्यऽउपसेवत्कारुमवऽऋत्यैबुधायोपमन्थितारुम्मेधाय
 व्वासं पल्पलीम्प्रकामाय रजयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतयेस्तेनह
 दयम् ॥ ऋतयेस्तेनहृदयं वैरहृत्यायुपिशुनुं द्विविक्त्तयैवक्ष
 त्तारुमौपद्दृष्ट्यायानुवक्षुत्तारुम्बलायानुचुरम्भन्नेपरिष्वक्
 न्दम्प्रिथयवादिन्मरिष्ट्याऽअश्वासोदं सुर्गायलोकाय
 भागदुग्धं वषिष्टायुनाकांथपरिवेष्टारम् ॥ १३ ॥ मुद्गयवेयस्ता

१ वास पल्पलीम् । अत्र "समानपदे" (शु. य प्रा ३ अ ३० सू) इत्यनेन प्रकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽपुद्विधियुरन्त पदोन्वेनान्तः
 पार्थमिति च" (शु. य प्रा ३ अ ३८ सू) इति सूत्रेण वासश्चान्द्वयवृत्तित्विसर्जनीयस्य प्रकारनिषेधः ।

पम् ॥ मृदयवैयस्तापङ्कोधोयनिसुरैच्योगायथोक्तरुदशोका
 याभिसुर्तारुङ्खेमाथिविमोक्तरमुत्कूलनिकलेभ्यस्त्रिष्टिनं व
 पुषेमानस्कृतंशीलायाञ्जनीकारिभिर्ऋत्यैकोशकारौच्यमा
 यासूम् ॥ १४ ॥ सुभायंयमसूम् ॥ सुभायंयमसूमथं व
 ष्योवतोकांसंवत्सरायपच्युथिणीभपरिवत्सराथाविजाता
 मिदावत्सरायुतीत्वंरीमिह्वत्सरायातिष्ककह्वरीवत्सराथुवि
 जर्जरांसंवत्सरायुपलिङ्कनीमभुभ्योजिनसुन्धठंसाद्येभ्य

श्रीर्ममम् ॥ १५ ॥ सरोब्भयोधैवुरम् ॥ सरोब्भयोधैवुरम्
 पस्तथावराब्भयोदाशैवैशुन्ताब्भयोबैन्दन्नड्डुलाब्भ्युंशौष्क
 लम्पाराथमागारसंवारथकेवर्तन्तीत्थेब्भ्यऽआन्दंविषमे
 ष्भ्योमैनालुंस्वनेब्भ्युंषण्णीकुङ्कुहंब्भ्युंकिरातुडसानुब्भ्यो
 जम्भेकुम्पव्वितेब्भ्युंकिम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभ्रसाथैपो
 ल्ककुसम् ॥ बीभ्रसाथैपोल्ककुसंघणार्थहिरण्यकुरन्तुला

१ चर्ममम् । अत्र "अपरेभ्यो०" (शु य प्रा ३५) इत्यनेन समानपदे प्राप्तस्य णत्वस्य "दृग्नामी०" (शु य प्रा. ३५ १३५) इत्यनेन नियेधाञ्ज णत्वम् ।

यैवाणिजम्पंश्चादुषार्थमलुविनुं विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सिद्धम्
लभन्त्यै जागरणमभूत्यै स्वपनमात्स्यै जनवादिनुं द्युष्ट्या अपग
वम् ॥ अक्षरो जायं कितवङ्कुतायां दिनवदुशं त्रेतायै कल्पन
न्द्यापरायाधिकेल्पनं मास्वकेन्दायसमास्थानं मूर्त्यवेगो
द्व्यच्छमन्तं कायगोघातङ्कुधेयोगां विकृन्तन्तुम्भिवक्ष्यमाणऽऽ
प्रतिक्षतिदुष्कृतायुचरंकाचाच्यम्पोप्समनैसैलुगम् ॥ १८ ॥ प्रति

श्रुत्कायाऽअर्त्तुनम् ॥ प्रतिश्रुत्कायाऽअर्त्तुनङ्घोषायभषम
 न्तायबहुवादिनेमनुन्तायमकुट्टशब्दायाडम्बराघातम्महसेवी
 णावाद्ङ्कोशायतूणवुद्धममवररुप्पुरायशङ्खुद्धम्बनायव्वनप
 मन्थयतोरणयायदावुपम् ॥१९॥ नुम्मायपुँश्चुल्लुम् ॥ नुम्मायपुँश्च
 लुँहसायकारिँच्यादसेशाबुद्ध्याङ्गामुण्यङ्गणकसभिकक्रोश

१ काउम्भराघातम् । अत्र "त आघादनाउम्भरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानाडाऽरापरस्य विधानादाघातशब्दचित्तस्य तकारस्य
 मूर्धन्यत्व (ट) न भवति । २ कवररुप्पुराय । अत्र "प्रकृत्वा कतयो. पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति "कवर" इत्यस्य विसर्गस्य प्रकृति-
 माधे प्राप्ते "कृत्तानरौ च पतिपरयो" (शु. य. प्रा. क. ३ सू. ५०) कृत कवरश्च शब्दौ सकारेण व्यवधीयते यथासंख्यं पतिपरयो । इत्यनेनाघा-
 तशब्दस्य विसर्गस्य परे पदपरे सत्ये जाते "कृप्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शं." (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

स्त्रोक्क्षः सुहस्रपात् ॥ सम्भूमिः सुवर्तस्पुत्वारयति षडशाङ्गु-
 लम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएव ॥ पुरुषएवेदं सर्व्वेभ्यः कुतश्च भ्रा-
 ह्मणम् ॥ उता मृतृत्वस्य शान्तिश्च दधेनातिरोहति ॥ २ ॥ एता-
 वानस्य । महिमा तोज्यायाश्चैश्वर्यं ॥ पादोस्य विश्वाभता-
 नि त्रिपादस्यो मृतं द्विवि ॥ ३ ॥ त्रिपादः ॥ त्रिपादः
 उद्वृत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततो विष्वङ्द्व्यवक्राम-
 त्साशनानशुनेऽभि ॥ ४ ॥ ततो विराट् ॥ ततो विराट्जा-

यतद्विराजोऽअधिपूर्वतः ॥ सजातोऽअत्यरिच्यतपुश्चाद्भूमि
 मथोपुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्द्विजशास्त्रसंबुद्भुतःसम्भू
 तमृषद्विज्यम् ॥ पुरीस्तौश्चक्रैवायुह्यानारुण्याग्नोम्या
 श्रुते ॥ ६ ॥ तस्माद्द्विजशास्त्रसंबुद्भुतःऋषि
 सामानिजिह्वरे ॥ छन्दांसिजिह्वरेतस्माद्द्विजस्तस्माद्
 जायत ॥ ७ ॥ तस्माद्द्विजः ॥ तस्माद्द्विजः ॥ तस्माद्द्विजः
 येकेचोभयादृतः ॥ गावोहजिह्वरेतस्मात्तस्मात्तस्मात्तः ॥

जावयंः ॥ ८ ॥ तँच्युज्ज्वाम् ॥ तँच्युज्जम्बहिषिप्रौवक्षेदपुरुष
ज्जातऽमंग्रतः ॥ तेनदुवाऽअथजन्तसौध्याऽअक्षयश्चये ॥ ९ ॥
अत्पुरुषम् ॥ अत्पुरुषं ह्यदधुं कतिधा ह्यकल्पयन् ॥ सुख
ङ्किमस्यासीत्किम्बाह्वकिमूर्खपादाऽउच्यते ॥ १० ॥ ब्राह्मि
णोस्य ॥ ब्राह्मिणोस्यमुखमासीद्ब्रह्महृशज्जह्यःकृतः ॥ ऊरु
तदस्यथैद्दृश्यःपुद्ग्याऽशङ्कोऽअजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा
मनसः ॥ चन्द्रमामनसोजातश्चक्षोःसूच्योऽअजायत ॥

श्रोत्राद्द्वयुश्चैवाप्राणश्चमुखादुग्भिरजायत ॥ १२ ॥ नाभ्याऽ
 आसीत् ॥ नाभ्याऽआसीदुन्तरिकक्षुःशीष्णोद्यौःसमवत्स
 त ॥ पृष्ठ्याभूमिदिशुःश्रोत्रोत्तथालोकौ२॥ऽअकल्पयन्
 ॥ १३ ॥ अरुपुंक्षेण । हविषादेवायुःश्वेतद्वयत ॥ वृसन्तो
 स्यासीदाज्यङ्गीष्मऽहृद्दध्मःशरुद्विविः ॥ १४ ॥ सप्तास्या
 सन् ॥ सप्तास्यासदपरिधयस्त्रिःसप्तसमिधःकृताः ॥ देवा
 यद्द्वेऽन्तर्धानाऽअबद्धेऽन्तर्पुंक्षेऽन्तर्पुंक्षेऽन्तर्पुंक्षेऽन्तर्पुंक्षे

सु ॥ सुजज्ञेन सुजज्ञमथ जन्तु देवास्ता निधमसां णिप्रथमाद्या
सन् ॥ तेहुना कर्महिमानः सचन्त यत्र पूर्वसांश्चाः सन्ति देवाः
॥ १६ ॥ [१६-१] अद्ध्यः सम्भृतं । पृथिव्यैरसाच्च वि
श्वकर्मणः समं वर्तुताग्ने ॥ तस्य स्वह्वा विदधद्भुपमेति तद्भ
रथस्य देव स्वमाजानिमग्ने ॥ १७ ॥ वेदुहम् ॥ वेदुहिमेतद्भु
रुषम्मुहान्तं मादित्यवर्णन्तमसं पुरस्तात् ॥ तमेव विदित्वा

१ तमसः परस्तात् । अत्र "तमसोऽपरस्तात्" (शु. य. प्रा. ३ क. २६ सू.) इत्यनेन विधीयमानं सत्त्वं न भवति तत्रापरस्तादित्युक्तत्वात् ।

तिमर्युमैतिनाद्यः पन्था विद्यतेयनाय ॥ १८ ॥ प्रजापति
श्चरति ॥ प्रजापतिश्चरतिगर्भेऽअन्तरजायमानो बहुधा विजा
यते ॥ तस्यो निरुपरिपश्यन्ति धारास्तस्मिन्हतस्थुर्भुव
नानि विश्वा ॥ १९ ॥ सोऽदुवेभ्यः ॥ सोऽदुवेभ्यःऽआतपित्यो
दुवानां पुरोहितं ॥ पूर्वोऽदुवेभ्यो जातो नमो रुचायु ब्राह्मणे
॥ २० ॥ रुचश्चाहमभु ॥ रुचश्चाहमभु नयन्तो दुवाऽअग्रत
दुब्रुवन् ॥ अरुवैवश्चाह्णो विद्यात्तस्थदुवाऽअसुवशे ॥ २१ ॥

श्री श्च ॥ श्री श्च ते लुक्ष्मी श्चु पत्कन्या वहारो त्रे पा श्च न कक्षत्राणि रूप
 सु श्चिनो ध्यात्तम् ॥ इष्ट्या शिषाणा मुभम् इष्ट्या ण स द्व लो क म्म S
 इषाण ॥ २२ ॥ [६-२] ॥ इति श्री वाजसनेय संहिता यामे-
 कत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्री वेद पुरुषाय नमः ॥ अनु-
 वाक सूत्रम् ॥ तदेव सप्त, वेनस्तत्रव, द्वौ षोडश [अ. ३२ मं.
 १६ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥ तदेव ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्त
 ह्यायुस्तदुचुन्द्रमां ॥ तदेव शुकन्तदुद्धृताऽआपुंसपुजा

प्रतिह ॥ १ ॥ सर्वनिमेषाः ॥ सर्वनिमेषाज्जिह्वरोव्विद्युतुहंपुरुषा
 दधि ॥ नैनमूर्द्धनतिर्च्यञ्चमच्चैपरिजग्नभत् ॥ २ ॥ नतस्य ।
 प्रतिमाऽअस्तित्यस्यनाममहद्वशः ॥ हिरण्यगर्भऽइत्येष
 मामाहिंसिदित्येषायस्मोन्नजातऽइत्येषः ॥ ३ ॥ एषोह ।
 देवः प्रदिशानुसर्वाहंपूर्वाहजातः सऽदुगर्भऽअन्तः ॥ सऽएव
 जातः सजनिष्यमाणहंप्रथङ्गनास्तिष्ठतिसुवृतामुखः ॥ ४ ॥

१ हिरण्यगर्भऽस० चत्वारि० ४ अ २५ मत्र १०१११२१३१ ॥ १ मामाहिदुसीत् १ अ १२ म १०२ ॥ १ यस्मान् १ १ हृदय. १ अ ८ म. ३३
 मं ३७ ॥ इति प्रतीकानि ॥

अस्ममाज्जातम् ॥ अस्ममाज्जातमपुराकिञ्चनैवअऽआवभूवभुव
नानि विश्वा ॥ प्रजापतिर्द्विप्रजयासठ्शराणस्त्रीणि ऋथोतीं
षिसचतेसषोडशी ॥ ५ ॥ अनेद्यौः ॥ अनेद्यौरुश्रापृथिवी
चदृढायेनुस्यस्तमित्तुयेनुनाकः ॥ ओऽअन्तरेवक्षेरजसो
विमान्दंकस्मैदुवायहुविषाविधेम ॥ ६ ॥ अङ्गन्दसी ॥
अङ्गन्दसीऽअवसातस्तभुनेऽअभ्यैवक्षेताम्मनसारेजमाने ॥
यत्राधिसूरऽउदितोविभातिकस्मैदुवायहुविषाविधेम ॥

आपोहृषद्वृतीर्थाश्चिदापः ॥ ७ ॥ [७-१] वृनस्तत् ॥ वृन
 स्तरपंरथुबिहितुङ्गुहासद्यत्रुविश्वभभवत्येकनीडम् ॥ तस्मि
 निङ्गुसश्चिच्चैतिसर्वदुसऽओतुं प्रोतंश्चिभूंप्रजासु ॥ ८ ॥
 प्रतत् ॥ प्रतद्वोचेदुसुतुङ्गुविद्वान्धर्वाधामुविभुतुङ्गुहासत् ॥
 त्रीणिपदानिनिहितगुहास्यथरुतानिबेदुसपितुःपितासत् ॥ ९ ॥
 सन्तः ॥ सन्तोबन्धुर्जानितासविद्याताधामानिबेदुभुवजानि

विश्वा ॥ अत्रैतुवाऽअमृतमानशानास्तृतीयेधामनुच्चौरयन्त
 ॥ १० ॥ पुरीत्यभूतानि । पुरीत्यलोकान्पुरीत्यसर्वीऽप्रदि
 शोदिशश्च ॥ उपुस्तथार्थप्रथमजाभूतस्यात्ममनुत्कमान्म
 भिसंविवेश ॥ ११ ॥ परिद्यावापृथिवी । सूद्यऽइत्वापरिलो
 कान्परिदिशुऽपरिस्वः ॥ ऋतस्यतनुं द्वितं विचूत्यतदुपइइय
 त्तदभवत्तदासीत् ॥ १२ ॥ सद्सुस्पतिम् ॥ सद्सुस्पति
 मद्भुतग्निप्रयमिन्द्रस्यकाम्यम् ॥ सनिग्मेधामयासिषुं स्वाहा

॥ १३ ॥ चाम्मेधाम् ॥ चाम्मेधान्देवगणाः पितरश्चोपासते ॥
 तयामामुद्यमेधयाग्नेमेधाविनङ्कुरुस्वाहा ॥ १४ ॥ मेधाम्मे ॥
 मेधाम्मेवर्णोददातुमेधामग्निः प्रजापतिः ॥ मेधामिन्द्रश्च
 वायुश्चमेधान्धाताददातुमेस्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ॥ इदम्मे
 ब्रह्मचक्षत्रश्चोमेश्चियमश्नुताम् ॥ मायिदेवादधतुश्चियमसु
 मान्तस्यैतुस्वाहा ॥ १६ ॥ [९-२] ॥ इति श्रीवाजसनेय-
 संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अस्याजरासः सप्तदशा, पञ्चिद् द्वादश, द्विभ्रा
 द् चतुर्दश, प्रवावृजऽऽर्कादश, प्रवायुं पञ्चदश, प्रवीरया पञ्च
 दश, ऽआनस्रथोदश, सप्त सप्तनवतिः [अ. ३३ सं. ९७
 अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अस्याजरासं ॥ अस्याजरासोदुमाम्
 रित्राऽअर्चदुमासोऽअग्मर्यः पावकाः ॥ श्वितीचर्यः ॥ ३ ॥
 सोभुरण्यवोव्वनुर्षदोव्वायवोनसोमां ॥ १ ॥ हरयोधुमके

१ वनसद इति पदम् । अत्र "वनसदोऽवेरो रेफेण" (शु. य. मा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सदशब्दे परे वनशब्दो रेफेण व्यवधीयते ।

तवः ॥ हरयो धूमकेतवो वातज्वातज्वाताऽऽपुद्घवि ॥ अतन्तो बृथगा
 ग्नयः ॥ २ ॥ अजानं ॥ अजानो मित्रावरुणा यजादिवारोऽऽ
 ऋतम्बुहत् ॥ अग्नेयविक्षुस्वन्दमम् ॥ ३ ॥ सुवक्ष्वाहि । देव
 हतमौराऽऽअश्रौराऽऽअग्नेरथीरिव ॥ निहोतापुद्घ्यः सन्द ॥ ४ ॥
 द्विविरूपे । चरतं स्वर्थऽऽअद्वयाद्वयावृत्समुपधापयेते ॥
 हरिरद्वयस्यास्मभवतिस्वधावाञ्छुक्त्रोऽऽअद्वयस्यान्ददृशेसुवर्चा ॥

१ यजानो । अत्र यजानन्दस्य ह्रस्वाकारस्य न इति नकारे परे "धारयाव सेजाव" (शु य प्रा ३ अ. १०८ सू) इत्यनेन दीर्घाकार ।
 २ स्वधावान्छुक् । अत्र "शकारे च" (शु य प्रा ४ अ ९६ सू) इत्यनेन शकारे परे तवर्गश्चवर्गं प्राप्नोति । अत शुक्लस्य शकारे परे स्वधावान्
 इत्यस्य नकारस्य नकार । तत्र "परश्चास्पदोपरच्छम्" (शु य. प्रा ४ अ ९७ सू) इत्यनेन शकारस्य छकारे कृते "स्वधावान्छुक्" इति ।

मिहोत्तायनिहोऽअक्षरेष्वीड्यं ॥ अयमिह । प्रथमोधाधिधात्
 चूर्वनेषुचित्रंविभ्वंविशेषे ॥ ६ ॥ त्रीणिशुता । त्रीसुहस्रा
 ण्यग्निंत्रिदशचतुर्वानवचासपठ्यन् ॥ औकक्षन्धैरस्पृणन्व
 हिरस्ममाऽआदिहोतारुदयसादयन्त ॥ ७ ॥ मुहूर्त्तान्दिवः ॥
 कुविहसम्भ्राजमतिथिञ्जनानामोसन्नापात्रञ्जनयन्तदुवाशात् ॥

अग्निर्वृत्राणि । जङ्घनद्रविणस्युर्विपुद्गयथा ॥ समिद्धंशु
 कक्रऽआहुतं ॥९॥ विश्वेभिंसोम्यम् ॥ विश्वेभिंसोम्यम्म
 द्दग्भऽइन्द्रैणवायुना ॥ पिबामिन्नस्यधामभिः ॥१०॥ आयत् ॥
 आयाद्विषेनपतिन्तेजऽआनुद्दशुचिरेतोनिषिक्कृच्छौरभीके ॥
 अग्निःशर्द्धमनवद्द्व्युवानंस्वाद्दध्यञ्जनयरसुदयच्च ॥११॥
 अग्नेशर्द्ध । महतेसोभगायतवद्द्व्युस्तमानिसन्तु ॥

१ पिबामिन्नस्य । अत्र "शुणुतद्विपिप्रविभवतपिवेतस्यमतिप्रक्षा मकारे" (शु. य प्रा ३ अ ११७ क) इत्यनेन मकारे वस्य दीर्घे पिवास्तिन्नस्य ।

सञ्चारस्पृश्यं सुयसुसाङ्गुणवशत्रूयतामभितिष्ठामहांसि
॥ १२ ॥ त्वां हि । सुद्धतममकर्कशोकैववृमहेमहिनेश्रो
ष्यग्ने ॥ इन्द्रुन्नरवाशर्वसादुवतावायुमृणन्तिराधसुद्धतमाहं
॥ १३ ॥ त्वेऽअग्ने । स्वाहुतप्रियासंसन्तुसुर्यः ॥ अन्ता
रोयेमघवानो जनानामुवाङ्दयन्तगोनाम् ॥ १४ ॥ अधिश्शु
रकर्ण ॥ अधिश्शु रकर्णवह्निभिद्वैरग्नेसुथावभिहं ॥ आसी
दन्तुवह्निषिन्त्रोऽअर्धुमाप्रातुर्ध्यावाणोऽअक्षरम् ॥ १५ ॥

द्विश्रेषामदितिः ॥ द्विश्रेषामदिति उच्येति ह्यथानां द्विश्रेषामिति
 शिर्मानुषाणाम् ॥ अग्निर्देवानामवोऽआवृणान् सुसृष्टीको
 भवतु जातवेदां ॥ १६ ॥ महोऽअग्नेः । समिधानस्य श
 र्मण्यनागाभिन्ने वरुणे स्वस्तये ॥ श्रेष्ठेभ्यामसवितुः सवीम
 नितदेवानामवोऽअद्यावृणीमहे ॥ १७ ॥ [१७-१] आप
 श्चित्र ॥ आपांश्चित्पिप्युस्तु उच्यो नगावो नक्षत्रतु अरितारस्तुः

१ अद्यावृणीमहे । अत्र "अद्या" त हकारचकारभवतवृणीमहे "वेपु" (अ य. प्रा ३ अ ११५ सू) इत्यनेन अथ इत्यस्य वृणीमहे परे दीपे
 अद्यावृणीमहे अथ शब्दस्य वकारस्य स्वरात्स० इत्यनेन द्वित्वम् ।

इन्द्र ॥ आहिन्वायुर्धनिचुतो नोऽअच्छात्त्वहं हिधीभिर्दयसेवि
वाजान् ॥ १८ ॥ गावुऽउप ॥ गावुऽउपावतावतम्सुहीयुऽह
स्यरप्सुदा ॥ उभाकणाहिरण्यया ॥ १९ ॥ बहुह्य । सुरऽ
उदितेनागामित्रोऽअर्च्यमा ॥ सुवातिसविताभर्गः ॥ २० ॥
आसुतेसिञ्चताश्चयदुरादस्योरभिश्चियम् ॥ रसादधीतवृष
भम् ॥ तम्सुत्कथायंवेनः ॥ २१ ॥ आतिङ्कन्तुम्परि ॥ आति

१ तम्सुत्कथा १ अ. ७ म. १२ ॥ १ अयवेन २ अ. ७ म. १३ ॥ हति प्रतीके ॥

इन्तुम्परिविश्वेऽअभूच्छ्रियोवसानश्चरतिस्वरोचिं ॥ महत्
 दृष्टुणोऽअसुरस्यनामाविश्वरूपोऽअमृतानितस्थौ ॥ २२ ॥
 प्रवः ॥ प्रवोमहेमन्दमानायान्धसोच्चोविश्वानरायविश्वामवे ॥
 इन्द्रस्यस्यसुमखुडसहोमहिश्रवो नृमणश्चरोदसीसपृच्छतः
 ॥ २३ ॥ बृहन्नित् ॥ बृहन्नितिद्विद्वधमऽएषामभरिशस्तम्पुथुः
 स्वरुः ॥ अेषामिन्द्रोसुवासर्वा ॥ २४ ॥ इन्द्रेहि ॥ इन्द्रेहि

१ अर्चाधिभ्यानराय । अत्र "अथरश्मिमतिसुमतिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन विश्वानराय इत्यस्य वकारे परे अर्चनाव्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकार । २ विश्वानराय । अत्र "नरहामित्रेषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन नरशब्दे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । ३ विश्वामवे । अत्र "विश्व सहसुवपुषसुपु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन सुवे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकार ।

मत्स्यन्धसो द्विश्रेभिः सोमपद्वीभिः ॥ महौर ॥ अ० भि० द्विरो ज
 सा ॥ २५ ॥ इन्द्रो वृत्रभ्रम् ॥ इन्द्रो वृत्रभ्रमवृणो अङ्कनीतिं प्र
 माथिनाममिनाङ्कणीतिं ॥ अहुक्वयुः समुशधुगवनेष्ववा
 विङ्कनाऽअकृणाङ्गाम्याणांम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्वम् ॥ कुतस्त्व
 मिन्द्रमाहिनुंसन्नेकोयासिसत्पतेकिन्तऽइत्था ॥ समपृच्छसे
 समराणांशुभौर्नेवाचेस्तन्नोहरिवोयतेऽअस्मे ॥ महौर ॥ २७ ॥

१ महौर ॥ २७ म ४० ॥ १ कुदाचन. अ ८ म २ ॥ १ कुदाचन. अ. ८ म. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

ङ्क्षोयऽओजसाकुदाचुनस्तुरीरसिकुदाचुनप्रथुच्छसि ॥२७॥
 आतत् ॥ आतत्तऽइन्द्रायवःपलन्ताभियऽकुर्वङ्गोमन्तन्ति
 तृत्सान् ॥ सकृत्सुँध्यैपुरुषुत्राभ्मुहीँसहस्रधाराभृहतीन्दु
 दुवक्षन् ॥ २८ ॥ इमान्तै ॥ इमान्तोधिथुग्भरैमुहोसुहीसुस्य
 स्तोत्रेधिषणाथत्तऽआनुजे ॥ तामुत्सुवेचप्रसुवेचसासुहिमि
 न्दंन्देवासुंशवसामदुन्ननु ॥ २९ ॥ [१२-२] वि०भ्राड्बृहत् ॥

१ "दुदुक्षन्" । अत्र दुदुक्षन् इति पदम् । "दुदुक्षन्धो दकारम्" (शु. य. मा ३ अ. ५५ सू.) इत्यनेन दुदुक्षन् शब्दव्युत्पत्तितस्य धकारस्य दकारः ।

विन्ब्राहुहृरिपबतुसोम्यम्सद्ध्वायुर्द्धद्युह्यपतावविहृतम् ॥
 वातजुतोयोऽओभिरक्षतिरुमनाप्सजाऽपुपोषपुरुधाविराज
 ति ॥ ३० ॥ उदुत्यम् ॥ उदुत्यञ्जातवेदसन्दुवंवहन्तिकेतवः ॥
 दुरोविश्वायुसूच्यम् ॥ ३१ ॥ येनापावक ॥ येनापावकचक्ष
 साभुरण्यन्तुन्नौराऽअनु ॥ त्वंवरुणपश्यसि ॥ ३२ ॥ देव्या
 वद्धच्यु ॥ देव्यावद्धच्युऽआगतुदरथेनसूच्यस्त्वचा ॥ मद्ध्वा
 सुपशुऽसमञ्जाथे ॥ तम्पुत्कथायंवेनाश्चित्रन्देवानाम् ॥ ३३ ॥

-१ तपुत्कथा

१ अ. ७. म. १२ ॥

१ अयन्वेनऽ०

१ अ. ७. म. १६ ॥

१ चित्रदेवानाम्.

१ अ. १३ म. ४६ ॥

इति प्रतीकालि ॥

आनः ॥ आनुऽइडाभिद्विदथेसुशस्तिद्विश्वानरंसवितोदुवऽ
 एतु ॥ अपियथासुवानोमंसथानोद्विश्वञ्जगदभिपिस्वमनी
 षा ॥ ३४ ॥ अदुद्य । कच्चवृत्रहृद्गोऽअभिसूच्यं ॥ सर्व
 न्तादिन्द्रतेवशं ॥ ३५ ॥ तुरणिद्विश्वदृशतं ॥ तुरणिद्विश्वदृश
 तोज्योतिष्कदसिसूच्यं ॥ विश्वमाभासिरोचनम् ॥ ३६ ॥ तरस
 च्यस्य । देवस्वन्तन्महिस्वम्भुद्ध्यकतोद्विततुदुसञ्जभार ॥

१ मत्स्य न इति पदम् । अत्र मत्स्य इत्यस्य थकारस्य ह्रस्वाकारस्य न इति नकारे परे “धारयाम्” (श्रु. य प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन
 दीर्घाकारे मत्सयान् ।

सुदुदयुक्कहुरितं सुधस्तथाद्वाद्वात्रीवासस्तनुतेसिमस्मै
॥ ३७ ॥ तद्विमृत्तस्य ॥ तद्विमृत्तस्य वरुणस्याभिचक्षेसूच्योरु
पङ्कणुतेद्योरुपस्तथे ॥ अनुन्तमद्व्यदुशदस्यपाजं कृष्णमद्व्य
द्वुरितुंसम्भरन्ति ॥ ३८ ॥ वर्णमहान् ॥ वर्णमहौराऽऽसि
सूच्यवडादित्यमहौराऽऽसि ॥ महस्तैसुतोमहिमापनस्य
तुक्काद्वमहौराऽऽसि ॥ ३९ ॥ बद्सूच्य ॥ बद्सूच्यश्चवसा

१ अत्र बदमहात् । "पञ्चमे पञ्चमम्" (शु. य. प्रा ४ अ १२१ सू.) इत्यनेन पञ्चमे स्पर्शे परे अपञ्चम स्पर्शो पञ्चमो भवति । इति टस्य णकारे
द्विस्वे च रूपम् ।

महौं२॥ऽअसिसुत्रादेवमहौं२॥ऽअसि ॥ सुहृद्देवानामसूच्यं॑
 पुरोहितोविभुज्ज्योतिरदाब्भ्यम् ॥४०॥ श्रायन्तऽइवसूच्यम् ॥
 श्रायन्तऽइवसूच्यंविश्वेदिन्द्रस्यभक्क्षत ॥ वसनिजातेजनमा
 नुऽओजसाप्रतिभोगञ्जदधिम् ॥ ४१ ॥ अद्यादेवाहं ॥ अद्यादे
 वाऽऽदितासूच्यस्यनिरुहसंषिपृतानिरवद्यात् ॥ तत्रामित्रो
 वरुणोमामहन्तामदितुहंसिन्धुः॑पृथिवीऽऽतद्यौः ॥ ४२ ॥

१ अद्यदेवा । अत्र "अद्य त हकारचकारभवत वृणीमहे देवेषु" (शु य प्रा ३ अ ११५ सू) इत्यनेन देवा इति परे दीर्घे अद्यादेवा । २ पिपृत
 निरवद्यात् इति पदम् । अत्र तकाराकारस्य निघटितनकारे परे "धारयाम ०" (शु य प्रा ३ अ. १०८ सू) इत्यनेन दीर्घे पिपृतानिरवद्यात् ।

आकृष्णेन ॥ आकृष्णेन रजसावर्तमानो निवेशयन्ममृतमम
 रथञ्च ॥ हिरण्यथेन सवितारथेनाहुवोथातिभुवना निपश्यथ
 न ॥ ४३ ॥ [१४-३] प्रवावृजे । सुप्रयाबहिरेषामावि
 श्यतीवृषीरिदऽहयाते ॥ विशामकर्तोरुषसः पूर्वहृतौ वायुः
 पृषासुस्तथेनियुत्त्वान् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवोथबृहस्पतिम् ॥
 इन्द्रवोथबृहस्पतिभिन्त्राग्निमपुषणम्भगम् ॥ आदित्या

व. वि.

अ.

॥ ३३ ॥

॥ १०५ ॥

शु. य.
संहि.

॥ १०५ ॥

१ प्रवृजे इति पदम् । अत्र "वृधवृजे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११४ सू.) इत्यनेन वृजे परे वेलस्य हस्वाकारस्य वीर्घाकारे प्रवावृजे ।

द्मार्कतङ्गणम् ॥ ४५ ॥ वरुणं प्राविता । भुवद्विमुत्रो द्वि
 श्वाभिरुतिभिः ॥ करतान्नंसुरार्धसहं ॥ ४६ ॥ अधि
 नहं ॥ अधिनऽइन्द्रैषां विष्णोसजुस्थानाम् ॥ इतामरुतोऽ
 आश्विना ॥ तम्प्रत्कथायं वृनोये देवासुऽआनुऽइडाभिर्विश्वेभिः
 सोम्यभमच्छोमासश्चर्षणीधृतहं ॥ ४७ ॥ अग्नेऽइन्द्रं ॥ अग्नेऽ
 इन्द्रवरुणमित्रे देवांशकुं प्रथन्तमारुतोतविष्णो ॥ दुभा

१ इतमरुत । अत्र "शृणुतत्विष्विभ्रिमवत्पितसुतिष्ठरक्षा मकारे" (शु य प्रा अ ३ सू ११७) इत्यनेन मकारे परे दीर्घे इतामरुत ।
 २ तप्रत्कथा अ ७ मं १२ ॥ १ अयन्वेन अ ७ म १६ ॥ १ देदेवास अ ७ म १९ ॥ १ आनुऽइडाभि अ ३३ म ३४ ॥ १ विश्वेभिः
 सोम्यम् अ ३३ म १० ॥ १ ओमासश्चर्षणीधृत . अ ७ म ३३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

नासंत्या रुद्रोऽअधगनाः पुषाभगुं सरस्वती जुषन्त ॥ ४८ ॥
इन्द्राग्नीमित्रावरुणा ॥ इन्द्राग्नीमित्रावरुणादित्तिं सुः
पृथिवीन्धास्मरुतुं पृथ्वीं ॥ ४९ ॥ इवोविष्णुं भृषणम्ब्रह्म
णस्पर्तिभगुन्नशकं संसृजितारं भृतये ॥ ४९ ॥ अस्मं रुद्राः ॥
अस्मं रुद्रां मेहनोपवृतासो वृत्रहस्यं भरुहूतोसजाषां ॥ ५० ॥
शकंसतेस्तुवते धायिपुज्जुऽइन्द्रं कथं वाऽअस्मौ ॥ ५० ॥
वाः ॥ ५० ॥ अर्वाञ्चोऽअद्य ॥ अर्वाञ्चोऽअस्मौ ॥ ५० ॥ अद्य

? अद्य भवत । अत्र "अद्य त हकारचकारभवत गुणीमहे देवेषु" (अ. य. मा. अ ३ सू. ११५) इत्यनेन भवतपदे दीर्घे अद्याभव इति ।

आवोहादिभयमानोद्ययेयम् ॥ त्राद्ध्वन्नोदेवानिजुरोवृकस्य
 त्राद्ध्वङ्कृत्तादेवपदोयजत्राहं ॥ ५१ ॥ विश्वेऽअद्य । मरुतोबि
 श्वऽऽकृतीविश्वेभवन्त्वभ्नयुंसमिद्धाहं ॥ विश्वेनोदेवाऽअवसा
 गंसन्तुविश्वमस्तुद्वविणंवाजोऽअस्मे ॥ ५२ ॥ विश्वेदेवाहं ।
 शृणुतेमहं हवभमेयऽअन्तरिक्षक्षेत्रऽउपृथ्वीविष्ट ॥ अऽअग्निभिजि
 ह्वाऽऽतवायजत्राऽआसद्युस्मिन्मन्वृहिषिमादयद्धम् ॥ ५३ ॥

२ उपलक्षित । “द्यवेश्च” (शु य प्रा अ ३ सू ५९) इत्यनेन अग्निधापरस्य स्थवदितसकारस्य पत्ये दृष्टे “ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पशे”
 (शु य प्रा अ ४ सू १०२) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्यम् ।

दुर्वेबभ्योहि । प्यथमँरुषुचिद्वथेबभ्यो मृतुत्त्वठं सुवसिभागमृत्
मम् ॥ आदिहामानंठं सवितुर्धृणुषिन्नुचीनाजीवितामानुषे
ठभ्यः ॥ ५४ ॥ [११-४] प्रवाथुम् ॥ प्रवाथुमच्छाबृहती
मनीषाबृहद्रिषिविश्ववारंरथुप्पाम् ॥ द्युतद्यांमानियुतुःपस्य
मानंक्विकुविमियक्क्षसिप्पयज्ज्यो ॥५५॥ इन्द्रवायुऽहृमे ।
सुताऽउपप्पयोभिरागतम् ॥ इन्द्रवोवामुशान्तिहि ॥ ५६ ॥
मिन्नठंहुवे । पुतदंक्क्षंवरुणञ्चरिशादंसम् ॥ धियंहुताचींसा

धन्ता ॥५७॥ दस्त्रासुवाकंवः । सुतानासंस्थावृक्कर्वाहिषः ॥
 आयांतर्दुद्ववर्त्तनी ॥ तम्प्रत्कथायंवेनः ॥५८॥ विदद्वदी ॥
 विदद्वदीसुरमांरुग्णमहेम्हिपाथः षुद्वर्यठःसुदुद्वयककः ॥
 अग्रंनयत्सुपद्यवक्षराणामच्छारवंमप्रथमाजानुतीगात् ॥५९॥
 नहिरुप्पशंम् ॥ नहिरुप्पशमविदुद्वद्वयमस्माद्द्वैश्वानुरारुप्पुः
 एतारुसुग्नेः ॥ एमेनमवृद्यन्मृताऽअमंरथैवैश्वानुरद्वैश्वानुः

१ तद्वसथः अ ७ मः १२ ॥ १ अयंवेन अ ७ म १६ ॥ इति प्रतीके ॥

स्यायदुवाः ॥ ६० ॥ उग्राविघनिना ॥ उग्राविघनिनासृधः
 इन्द्राग्मीह्वामहे ॥ तानोभृडातऽर्द्धदृशे ॥ ६१ ॥ उपास्मै ।
 गायतानरुंषवमानुथेन्दवे ॥ अभिदुवोर ॥ ऽह्यवक्षते ॥ ६२ ॥
 येत्वा ॥ हिहरयेमधनुन्नवर्द्धुदयेशाम्बरेहरिवोभेगविष्टौ ॥ येत्वा
 ननमनुमदन्तिविप्रांऽपिबेन्द्रसोमुदसगणोभुरङ्गिः ॥ ६३ ॥
 जनिष्ठाऽउग्रः । सहसेतुरायमरायमन्द्रऽओजिष्टोवहुलाभि

१ गायत नर- इति पदम् । तकारोत्तरवर्त्तिनो हस्वाकारस्य नकारे परे “धास्यामः” (शु य. प्रा ३ अ. १०८ सू) इत्यनेन दीर्घे गायतानरः इति ।

मानं ॥ अवर्द्धमिन्द्रं मरुताश्चिदत्रं माताथ ह्यैरन्दुधने ह्यनिष्ठा
 ॥ ६४ ॥ आतु ॥ आतुर्नऽहृन्कृवृत्रहृत्रहृस्मार्कमर्कमागहि ॥
 महाह्रमर्हीभिर्हृतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र ॥ त्वमिन्द्रप्र
 त्तृत्तिष्वभिविश्वाऽअसिसृधं ॥ अशस्तिहाजनिताविश्वा
 तूरसिस्वन्तूर्ध्वतरुष्यतः ॥ ६६ ॥ अनुते ॥ अनुतेशुष्मं
 न्तरयन्तमीयतुःकक्षोणीशिशुह्रामातरा ॥ विश्वास्तोसृधंऽश

१ आतु न इन्द्र इति पठम् । तुकारोत्तरवर्तिनो बल्सोऽमस्य "वारथाः" (सु य प्रा ३ अ १०८ सू) इत्यनेन नकारे परे दीर्घे आतुल इन्द्र इति ।

अयन्तमेद्वयवेवृत्रैश्च दिक्कृतैर्विसि ॥ ६७ ॥ शुक्लो देवानाम् ॥
शुक्लो देवानाम्भ्यस्त्येति सुम्भमादित्यासो भवतामृद्धयन्तः ॥
आवोर्वाची सुमतिववृत्त्या दुद्धोश्चिद्वावरिवो वित्तरासत् ॥ ६८ ॥
अदब्धोभिः सवितः । पौशुभिः कृष्टः शिवेभिर्द्वयपरिपाहिनोग
सऽईशत ॥ ६९ ॥ [१५-५] प्रवीर्या । शुचं यो दद्विरेवास

१ पाशुभि लम् । इति पदम् । अत्र "मावुभिरविभिः पाशुभिरवृत्ती" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पद्रे परे पाशुभिः इत्यस्य
विसर्गस्य पत्वे "पात्तथौ सूर्यन्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) तत्र एकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इति त्र्यस्य

कुरुभिर्मर्धुमन्तंसुतासः ॥ ब्रह्मवायोनिभ्युतोऽह्यच्छापि
 वासुतस्यान्धसोमदाय ॥ ७० ॥ गावुऽउप ॥ गावुऽउपावता
 वतम्मेहीषुऽहस्यरुप्सुदा ॥ उमाकर्णाहिरण्यया ॥ ७१ ॥
 काह्ययोराजानेषु ॥ काह्ययोराजानेषुऽकरोऽक्षस्यदुरोणे ॥
 रिशादंसासुधस्तथा ॥ ७२ ॥ देव्यावद्वच्यु ॥ देव्यावद्वच्यु
 च्युऽआगतदुरथेनसूच्येत्तथा ॥ मङ्गासुऽहसिऽसमंश्रुथे ॥ तं

१ तप्तकथा १ अ. ७ म १२ ॥ अयथेन . १ अ ७ म १६ ॥ इति प्रतीके ॥

रुद्रात्मकथायंवेनः ॥ ७३ ॥ तिरुञ्चीनोविततः ॥ तिरुञ्चीनो
 विततोरुदिरुमरेषामुधःस्विदुसी इदुपरिस्विदासी इत् ॥ इतो
 धाऽआसन्महिमानंऽआसन्सुधाऽअवस्तोरप्रयतिःपुरस्ता
 त् ॥ ७४ ॥ आरोदसी ॥ आरोदसीऽअपृणदास्वर्महजा
 तैर्यदेनमुपसोऽअधारयन् ॥ सोऽअच्छुरायपरिणीयतेकुविर
 रथोनबाजंसातयेचनोहितः ॥ ७५ ॥ उक्तथेभिर्वृत्रहन्तमा ॥
 उक्तथेभिर्वृत्रहन्तमायामन्दुनाचिदागिरा ॥ आङ्गुषैरुविवा

सतः ॥ ७६ ॥ उपनः । सुनवोगिरिः शृण्वन्त्वमृतस्ये ॥
सुमडीकाभं वन्तुनः ॥ ७७ ॥ ब्रह्मणिमे । मृतयुंशठिसुता
संशुष्मं ऽह्यतिप्रभृतोमे ऽअङ्किः ॥ आशासते प्रतिहर्ष्य
न्युक्थेमाहरीवहतस्तानो ऽअच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमाते ।
मघवन्नकिर्बुनस्वावौ ॥ ऽअस्तिदुवतुविदानं ॥ नजायमा
नोनशतेनजातोयानिकरिष्याकृणुहिप्रवृद्ध ॥ ७९ ॥ तदित ॥
तदिदासुभुवनेषु ऽअथेष्टुच्यतो ज्ञे ऽअस्तु ऽअस्त्वेषन्मृणः ॥ सुद्यो

जं ङ्गानो निरिणातिशत्रुननुयं विश्वेशु मङ्गुत्तुमां ॥ ८० ॥ इमाऽ
 उक्त्वा । पूरुवसो गिरो वङ्गुत्तुयाममं ॥ पावकवर्णां शुचयो
 विपुश्चितो भिस्तो भिरनूषत ॥ ८१ ॥ अस्यायम् ॥ अस्यायं वि
 श्वऽआर्यो दासः शेषाधिपाऽअरिः ॥ तिरश्चिदुच्ये रुशमपवी
 रवितुभ्ये रसोऽअज्यतेरथिः ॥ ८२ ॥ अयं सहस्रम् ॥ अयं
 सहस्रमृषिभिः सहस्रकृतं समुद्रऽइव पप्रथे ॥ सूर्यः सोऽअस्य
 महिमागृणे शवो अज्यतेषु विप्रराज्ये ॥ ८३ ॥ अदब्धेभिः सवि

१ पूरुवसः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति" (शु य प्रा ३ अ १८ सू) इत्यनेन वसः इत्यस्य वकारे परे पुराब्दस्य हस्वोकारस्य दीर्घोकारः ।

तः । पायुभिष्टुष्टुशिवेभिरुद्यपरिपाहिनोगयम् ॥ हिरण्यजि
 ह्वंसुवितायुनद्यसेरवक्षामाकिन्नोऽअघशोऽसऽईशत ॥ ८४ ॥
 [१५-६] आनेः ॥ आनोयुऽहनिद्विस्पृशंवायोऽाहिसुम
 इमभिः ॥ अन्तःपवित्रऽउपरिश्रीणानोयुऽशुक्कोऽअयामि
 ते ॥ ८५ ॥ इन्द्रवायुसुसन्दृशा । सुहवेहहवामहे ॥ यथानुं
 सर्वऽइज्जनोनभीवःसुङ्गमेसुमनाऽअसत् ॥ ८६ ॥ ऋधगिरथा ।
 समर्त्यःशशुमेदुवतातये ॥ सोनूनमिन्नावरुणावुभिष्टुयऽ

आचुर्वक्रेहुह्यदातये ॥ ८७ ॥ आयातम् ॥ आयातमुपंभषत्
 म्मच्छःपिवतमश्चिना ॥ दुग्धरूपयोवृषणाजेद्वयावसमानौम
 द्विष्टुमागतम् ॥ ८८ ॥ प्रेतुं ॥ प्रेतुब्रह्मणस्पतिं प्रदुह्येतुसुहृ
 तां ॥ अच्छावृरक्षार्थं पृच्छिंशोधसन्दुवायुजज्ञमथन्तुनः ॥ ८९ ॥
 चन्द्रमाऽअप्सु ॥ चन्द्रमाऽअप्सुन्तरासुपुण्णोधावतद्विवि ॥
 रथिम्पुशङ्गम्बहुलम्पुरुस्पृहृहृरिरेतिकनिककदत् ॥ ९० ॥ देव
 न्देवंबः ॥ देवन्देवंबोवसेदुवन्देवमुभिष्टये ॥ देवन्देवः हुवेम

ब्राजसातयेगुणन्तोदुह्याधिया ॥ ९१ ॥ द्विविपुष्टः ॥ द्विवि
 पृष्टोऽअरोचताग्निब्रश्चानरोबृहन् ॥ दसयाबृधानऽओजसा
 चनोहितोऽज्योतिषाबाधतेतमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नीऽअपा
 त् ॥ इन्द्राग्नीऽअपाद्विथम्पूर्वागारपृष्टतीभ्यः ॥ हिस्वीशि
 रोऽजिह्वयावावदुच्चरेत्रिदशरपृदाह्यककमीत् ॥ ९३ ॥ देवासो
 हि । षम्नामनवेसमन्वयवोविश्वेश्चसुकुँसरातयः ॥ तेनोऽ

१ हिष्ममनवे इति पदम् । अत्र "शृणुतत्विप्रिभ्रजिभवतपिवेतसतिष्ठरक्षा मकारे" (शु य प्रा ३ अ ११७ सू) इत्यनेन मकारे स इत्यस्या-
 कारस्य दीर्घाकारे विधीयमाने हिष्मामनवे । अत्र मस्य द्विरन "ऊभान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श" (शु य प्रा ३ अ. १०२ सू) इत्यनेन ज्ञेयम् ।

अद्यात्तैऽअंपरन्तुचेतुनोभवंन्तुव्ररिवोविदं ॥ ९४ ॥ अपांध
 मत् ॥ अपांधमहुभिशास्तरिशस्तिहाथेन्द्रोवृम्भ्याभवत् ॥
 दुवास्तैऽइन्द्रसुक्ख्यायथेमिरेवृहद्भानोमरुह्ण ॥ ९५ ॥
 प्रवः ॥ प्रवऽइन्द्रायवृहतेमरुतोब्रह्मार्चत ॥ वृत्रं हनतिवृत्र
 हाशतवक्रतुर्वज्रेणशतपर्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येत् ॥ अस्येदि
 न्द्रोवावृधेवृष्णयुद्धशवोमर्दसुतस्युव्विष्णोवि ॥ अद्यातमस्यम

१ अद्यत तस्य इति पठम् । “अद्य त इकाराकारभवत्पृणीमहे देवेषु” (शु. य प्रा ३ अ ११५ सू) इत्यनेन हस्तकारे परे अद्याकारस्य दीर्घे
 अद्यातमस्य इति ।

हिमानमायवोनुहुवन्तिपूर्वथा ॥ इमाऽऽत्स्वाचस्थायमेयं
 सहस्रमूर्च्छऽकुषुणः ॥ ९७ ॥ [१३-८] इति श्रीवाजसनेय-
 संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
 अनुवाकसूत्रम् ॥ यज्ञाश्रतो दश, पञ्चमद्यो दश, सोमोधेनु
 नदश, ऽआकृषणेन दश, पूषन्तव दश, नतदष्टौ, षडष्टपञ्चा-

१ अनुष्टुप्ति । अत्र "अनो सुमन्त्याम्" (शु य प्रा ३ अ ७२ सू) इत्यनेन अनोरुपसर्गात्परस्य स्तुवन्तिपदे परे तद्वदितसकारस्य
 पकार । तत "कृष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श" (शु य प्रा ४ अ १०२ सू) इत्यनेन हकारस्य द्विरम् । २ इमाऽऽत्स्वा अ ३३ म ८१ ॥
 १ यस्यायम् मं. ८२ ॥ १ अयदृसुहस्रम् मं ८३ ॥ १ कृङ्कुकुर्ग अ ११ म ४२ ॥ इति प्रतीकालि ॥

शत्रु [अ. ३४ मं. ५८ अनु. ६] ॥ हरिः ॐ ॥ यज्ञाग्र
 तं ॥ यज्ञाग्रतो दुरभुदैर्दिवन्तु सुप्तस्य तथैवेति ॥ दुरङ्गम
 क्रुयोतिषा दुयोतिरेकन्तद्दमेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ १ ॥
 येन कर्माणि ॥ येन कर्माणि ण्यपसोमनीषिणो यज्ञे कृण्वन्ति
 विदथेषुधीरां ॥ अदपुव्वच्युवक्षमन्तः प्रजान् तद्दमेमनः
 शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ २ ॥ अरप्रज्ञानम् ॥ अरप्रज्ञानम
 चेतो दृतिश्च योतिरेन्तरमृतमप्रजासु ॥ अस्मान् सकृते कि

अनकर्मविक्रयतेतदमेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ३ ॥ अने
दम् ॥ अनेदम्भुतम्भुवनम्भविष्यरुपरिगृहीतममृतैतनसर्वम् ॥
अनेअङ्गस्तोयतेसप्तहोतातदमेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ४ ॥
अस्मिन्मृत्युः ॥ अस्मिन्मृत्युः सामयजूंषियस्मिन्मृत्प्रति
द्वितारथनाभाविवाराः ॥ अस्मिन्मृत्प्रति सवामोतम्प्रजाना
न्तदमेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिरश्चानिव ॥
सुषारथिरश्चानिवयदमनष्यान्नेनीयतेभीशुभिर्वाजिनऽइव ॥

हृत्प्रतिष्ठाह्यदंडिरअविष्टुन्तद्भुमनःशिवसंङ्कल्पमस्तु ॥ ६ ॥
 पितृभु । स्तोषम्भहोद्युर्म्माणन्तवीषीम् ॥ अस्यत्रितोद्यो
 जसावृत्रांविपर्वमुर्दयत् ॥ ७ ॥ अद्विवत् ॥ अद्विवदनुमत्
 त्वम्भयासैशञ्जनस्कृधि ॥ क्रस्वेदकक्षायनोहिनूप्रणऽआ
 गृंषितारिषः ॥ ८ ॥ शतम् ॥ १८०० ॥ अनुनः ॥ अनु
 नोद्यानुमतिर्ध्युञ्जन्दुवेषुमभ्यताम् ॥ अग्निश्चहह्यवाहनोभ
 वतन्द्वाशुषेमयः ॥ ९ ॥ सिनीवाल्लिपृथुष्टुके ॥ सिनीवाल्लिपृथु

उ. वि.

अ.

॥ ३४ ॥

॥ ११५ ॥

शु. य.
संदि.

॥ ११५ ॥

क्वेयादुवानामसिखासा ॥ जूषस्वहृद्यमाहुतम्प्रजान्देविदि
 दिङ्निह ॥ १० ॥ [१-१] पञ्चनेद्यः ॥ पञ्चनेद्यः सरस्वती
 मपियन्तिसखातसहं ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदुशेभेवरसुरित
 ॥ ११ ॥ त्वमग्ने । अथमोऽअङ्गिराऽकषिद्वेवोदुवानामभवहं
 शिवःसखा ॥ तवद्वतेकुवयोद्विद्वानापुसोजायन्तमुरुतोऽभ्रा
 जदृष्टयहं ॥ १२ ॥ त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्नेतवदेवपायुभिर्मम
 धोनोरक्षतुद्वश्चवन्द्य ॥ त्रातातोकस्यतनयुगवासुस्थनिमेषुह

रक्षमाणस्तवव्रते ॥ १३ ॥ उत्तानायामव । भराचिकिरवा
दसद्व्यं प्रवीतावृषणअजान ॥ अरुषस्तंपोरुशदस्यपाज्जइडा
यास्पुत्रोवियुनेजानिह ॥ १४ ॥ इडायास्त्वा । पदेव्यथा
भापृथिव्याऽअधि ॥ जातवेदोनिधीसुख्यमेहुह्यायवोदवे
॥ १५ ॥ प्रमदमहे । शवसानार्थशुषमाङ्गुषद्विषणसेऽअङ्गि
स्वत् ॥ सुवृत्तिकभिस्तुवत्ऽऽग्निमेयायाचामोक्कर्मरेविव्रिता
य ॥ १६ ॥ प्रवः ॥ प्रवोमेहेमहिनामोभरदुध्वमाङ्गुष्युऽशव

सानायुसामं ॥ येनानुं पृथ्वीपितरं ऽ पदुज्ज्ञाऽअर्चन्तोऽअङ्गिर
 सोगाऽअविन्दन् ॥ १७ ॥ इच्छन्तिस्वा ॥ सोम्यासुं सखायं
 सुवन्ति सोमं दधति प्रयांसि ॥ तितिक्षन्तेऽअभिशास्ति
 अजानामिन्द्र त्वदाकञ्चुनहि प्रकृतः ॥ १८ ॥ नते । दुरपर
 माचिद्रजांस्थ्यातु प्रयाहि हरिवो हरिभ्याम् ॥ स्थिरायुवृ
 षणो सर्वनाकृतं मासुकं काग्नावाणं स मिथ्यानेऽअग्नौ ॥ १९ ॥

१ येन न इति पदम् । अत्र येनेत्यस्य नकाराकारस्य न पदे परे “धारयामयो जावसचस्य जुदमो पुजयतोऽख्यरक्षयजयच्छमस्सथपिष्टुत्तगायतात्तयेन
 नकारे” (शु य प्रा. ३ ण. १०८ सू) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते येनान इति पदम् ।

अषाढँच्युरसु । पृतनासुपिप्रिंस्वैर्षाम्पसांब्रुजनस्यगोपाम् ॥
 भ्रुषुजांस्त्रुविक्षतिढं सुश्रवसुअथन्तन्त्वामनुमदेमसोमा २०।
 [१०-२] सोमोधेनुम् ॥ सोमोधेनुढं सोमोऽअर्धन्तमाशुढं
 सोमोविरङ्गं मर्मण्यन्ददाति ॥ सादुद्वयं विदुत्थ्यढं सुभेयमिपतु
 श्रवणँच्योददाशदस्मै ॥ २१ ॥ त्वमिमाः ॥ त्वमिमाऽ
 ओषधीं सोमविश्रुत्स्वसुषोऽअजनयुस्त्वङ्गाः ॥ त्वमातंत

१ स्व साम् इति पदम् । अत्र 'स्वर्धू' सा० सहयो (शु य प्रा ३ ऋ ४१ सू) इत्यनेन यथामल्य स्वस्य विसर्जनीयस्य साम् पदे परे रेफत्व सकारस्य च मूर्धन्यत्वञ्च जातम् ।

न्योर्वृन्तरिकक्षुन्त्वजुयोतिषोद्वितमोद्ववर्त्थ ॥२२॥ दुवेननं ॥
दुवेननोमनसादेवसोमशुयोभागुंसहसावन्नभियुद्ध ॥ सात्वा
तेनदीशिषेव्वीर्यस्योभयेभ्युं प्रचिकित्सोगविष्टो ॥ २३ ॥
अष्टौवि ॥ अष्टौद्वयकरथरकुकुभंः पृथिव्यास्त्रीधद्वयोजनानस
प्तसिन्धून् । हिरण्यवक्षःसवितादुवऽआगादधुइत्कनाडाशु
षेव्वाख्याणि ॥ २४ ॥ हिरण्यपाणिंसविता । विचर्षणिरुमे
द्यावापृथिवीऽअन्तरीयते ॥ अपामीवाम्बाधतेव्वेतिसूध्यमभि

कृष्णेन रजसा द्यामृणोति ॥ २५ ॥ हिरण्यहस्तोऽअसुरं ।
 सुनीथः सुमृडीकः स्ववांशारुवर्वाङ् ॥ अपुसेयं ब्रह्मक्षसायातु
 धानान्स्थान्दिवः प्रीतिदुषङ्गणानः ॥ २६ ॥ अतः ॥ अतः पन्थां
 सचितः पृथ्यासोरणवुंसुकृताऽअन्तरिक्षे ॥ तभिर्नोऽअद्यपु
 थिभिः सुगेभिरक्षायचनोऽअधिचब्रूहिदेव ॥ २७ ॥ उभापिबत
 म् ॥ उभापिबतमश्चिनोमानुंशर्मयच्छतम् ॥ अविद्विया
 भिरुतिभिः ॥ २८ ॥ अप्सस्वतीमश्चिना ॥ अप्सस्वतीम

श्चिनाद्वाचंस्मेकृतन्नौदस्त्रावृषणामनीषाम् ॥ अद्यत्येवसे
 निह्वयेवावृधेचनोभवतुंवाजंसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरक्कुभिः ॥
 द्युभिरक्कुभिःपरिपातमुस्मानरिद्वेभिरश्चिनासौभगेभिः ॥
 तन्नौभिश्चोवरुणोमामहन्तामदितिःसिन्धुः पृथिवीऽदुतद्यौः
 ॥ ३० ॥ [१०-३] आकृष्णने ॥ आकृष्णनेरजसावर्त्त
 मानोनिवेशयन्मृत्तुम्भर्यञ्च ॥ हिरण्ययनसवितारथेनाहु
 वोथातिभुर्वनानिपश्यन् ॥ ३१ ॥ आरात्रि ॥ आरात्रिपा

स्थिवृद्धरजःपितुरप्राथिधामभिः ॥ दिवःसदांसिबृहतीबि
तिष्ठसुऽआस्वेषंबसैतमः ॥ ३२ ॥ उपस्तत् ॥ उपस्तच्चि
त्रमाभरास्मभ्यंवाजिनीवति ॥ येनतोकञ्चतनयञ्चधामहे
॥ ३३ ॥ प्रातरग्निम् ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिद्धं हवामहेप्रात
ग्निन्नावरुणाप्रातरश्वना ॥ प्रातर्भगर्भपुषणर्भङ्गणरुप्पति
म्प्रातःसोमसुतरुद्धं हुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्जित्भगम् ॥ प्रात
र्जित्भगसुग्रद्धं हुवेमवृथम्पुत्रमदितेर्योविधुर्त्ता ॥ आङ्गश्चि

दृद्यम्भयमानस्तुराश्चिद्राजाविद्यमभगम्भकक्षीत्याह ॥३५॥
 भगप्रणेतं ॥ भगप्रणेतुर्भगसत्यराधोभगेमान्धियमुदं
 वाददंनं ॥ भगप्रणोजनयुगोभिरश्वैर्भगप्रनृभिर्नृवन्तः
 स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीम् ॥ उतेदानीम्भगवन्तंस्थाम्भित
 प्रपित्वऽउतमच्छेऽअह्वाम् ॥ उतोदितामघवन्सूर्यस्यवृय
 न्देवानांसुमतास्याम ॥ ३७ ॥ भगंऽएव । भगवाँऽ ॥ऽअ

१ प्रा। जनयगोभिः । अत्र समानपदस्वामायेन "ऋपरेभ्यो" इत्यनेन णत्वप्राप्तौ "निपणायः" इत्यनेनासमानपदेऽपि विधीयमानस्य णत्व
 प्रन. इत्यव आयुषिपर एव विधानात् 'जायगोभिः पदे' परे णत्वम् ।

स्तुदेवास्तेनव्ययम्भगवन्तंस्याम ॥ तन्त्वाभगसर्वेऽइज्जोह
 वीतिसनोभगपुरऽएताभवेह ॥ ३८ ॥ समच्छराथ ॥ सम
 छराथोषसोनमन्तदधिवक्रवेषुचयेपुदाय ॥ अर्वाचीनंवसु
 विदुम्भगभोरथमिवाश्वावृजिनऽआवंहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्वाव
 तीर्गोमतीह ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्नऽडुषासोवृरवतीहसद्वसु
 ष्यन्तुभुद्रा? ॥ घृतन्दुहानाविश्चतुह्यपीतायुयंपातस्वस्ति

१ नऽउषास. । कत्र नकारात्परस उप इत्यस र्स्वाकारस्य “उपमहोभिर्नकेमीकारे” (शु. य. प्रा ३ अ ११९ सू) इत्यनेन दीर्घाकार. ।

भिःसदानं ॥ ४० ॥ [१०-४] पूषन्तव । ब्रुतेव्ययन्नारिष्ये
 मकदाचिन ॥ स्तोतारंस्तऽइहस्मसि ॥ ४१ ॥ पृथस्प्यथं
 परिपतिम् ॥ पृथस्प्यथं परिपतिवचस्याकामेनकृतोऽअभ्या
 न्नुवर्कम् ॥ सन्नोरसच्छु रुधश्चैन्द्राग्नाधियन्धियदसीषधाति
 अप्रपथा ॥ ४२ ॥ त्रीणिपुंदाविचक्रमेविष्णुर्गोपाऽअदाभ्यदा
 अताधर्माणिधारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्रांसं ॥ तद्विप्रांसो

१ पूषन्तव । अन् "ऋपरेभ्य" इत्यनेन समानपदे विधीयमान गतः "प्रकृत्या पदान्तीय" (शु य प्रा ३ अ १० सू) इत्यनेन लिपिभ्यते ।
 २ "त्रीणि पदा" अत्र पदानिघटितस्य लिकास्य "लियादो बहुलम्" (शु य प्रा. ३ अ १८ सू) इत्यनेन लोपे "त्रीणि पदा" इति पदम् ।

विपुन्यवो जागवा ऽसंस्समिन्धते ॥ विषणो चर्यत्परमम्पुदम्
 ॥ ४४ ॥ घृतवती भुवनानाम् ॥ घृतवती भुवनानामभिश्चि
 योर्वापृथ्वीमधुदुधैसुपेशसा ॥ द्यावापृथिवीव्ररुणस्यधर्मणा
 विष्वकभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ येनः । सुपत्क्राऽअ
 पतेभवन्त्वनद्भाग्निभ्यःसर्वबाधामहेतान् ॥ वसवोरुद्गाऽ
 आदित्याऽऽपारिस्पृशग्भोग्रश्चेतारमधिराजमकक्रन् ॥ ४६ ॥
 आनासत्या । त्रिभिरैकादुशैरिहदुवेभिर्च्यार्तम्धूपेयमश्चि

ना ॥ प्रायुस्तारिडुधीरपां०सिमृक्क्षत०संघतन्देपोभवंत०
सचाभुवा ॥ ४७ ॥ एषवः ॥ एषवस्तोमोमरुतऽइयङ्गी
म्मान्दुर्घस्यमान्दयस्यकारोः ॥ एषायासीष्टुतन्वेवृयांविद्या
मेषंवृजनञ्जीरदानुम् ॥ ४८ ॥ सहस्तोमांसहच्छन्दसं ॥
सहस्तोमांसहच्छन्दसऽआवृतःसहप्रमाऽऋषयंसुप्तदु
ब्यां ॥ पूर्वेषाम्पन्थामनुदृश्यधीराऽअह्वालेभिरेरथ्युन
रश्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्यंवचस्यम् ॥ आयुष्यंवचस्य०राय

सम्पौषमौद्भिदम् ॥ इदं हिरण्यं ब्रह्मैत्रिया विशतादुमाम्
 ॥५०॥ [१०-५] नतत् ॥ नतद्भ्रक्शां सिनपिशाचास्तंरन्तिदु
 वानुमौजः प्रथमजं ह्येतत् ॥ यो विभक्तिदा क्शायुणं हिर
 ण्यं स देवेषु कृणुते दुर्गमार्गं समनुष्येषु कृणुते दुर्गमार्गुः
 ॥५१॥ यदा बद्धन् ॥ यदा बद्धन्दा क्शायुणा हिरण्यं शता
 नीकाय सुमनुस्यमानां ॥ तन्मऽआबद्धामिशतशारदुयायु
 भ्मात्रु रदंष्ट्रिच्यथासम् ॥ ५२ ॥ उतनः ॥ उतनो हि ब्रुद्ध्यः

शृणोत्स्वजऽएकपात्पृथिवीसंमुद्रः ॥ विश्वेदेवाऽऽकृतावृधोऽह
 वानास्तुतामन्त्रांस्कविशुस्ताऽअवन्तु ॥ ५३ ॥ इमागिरिः ॥ इ
 मागिरिऽआदित्येभ्यो घृतस्त्रेसुनाद्राजंभ्यो जुह्वा जुहोमि ॥
 शृणोतुमित्रोऽअर्च्युमाभगोनस्तुविजातोवरुणाद्वक्शोऽअहं
 शः ॥ ५४ ॥ सुप्तऽऽकषयं ॥ सुप्तऽऽकषयं प्रतिहितांशरीरि
 सुप्तरंक्षन्तुसदुमप्रमादम् ॥ सुप्तापुंस्वपतोऽलोकमीयुस्त
 त्रजागृतोऽअस्वप्नजौसत्रसदौचदुवौ ॥ ५५ ॥ उत्तिष्ठ ।

ब्रह्मणस्पतेर्देवयन्तस्स्वेमहे ॥ उपप्रयन्तुमुरुतः सुदानवः
 इन्द्रं प्राशूभवांसर्चा ॥५६॥ प्रननम् ॥ प्रननरुब्रह्मणस्पतिभ्य
 न्ब्रवदत्युक्थम् ॥ अस्मिन्निन्द्रो ब्रह्मणो मित्रोऽअर्च्यमाहु
 वाऽओकांसिचक्रिरे ॥५७॥ ब्रह्मणस्पते ॥ ब्रह्मणस्पतेस्व
 मस्ययन्तासुक्कस्यबोधितनयञ्चजिह्व ॥ विश्वन्तद्भूद्रुष्यद्वे

१ ब्रह्मणस्पते । अत्र विसर्जनीयस्य "प्रकृता कलयो. पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे मासेऽपि "पतितालव्यसरोदये"
 (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतितशब्दे परे सकारो विधीयते । तत "ऊष्मान्तस्याभ्यश्च सर्पा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन
 परेषु भवैलेतपद् दीर्घं भवति । वकाराकारस्य सचा परे "सचावकृध्यवाजसपयुषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन एतेषु
 भवासचा इति पदम् । अतो दीर्घाकारे भवासचा इति पदम् ।

ब. वि.
अ.
॥ ३४ ॥

न्तिदुवाबुहृद्देमद्विदथेसुवीरां८ ॥ अंइहमाद्विश्राद्विश्रकंश्मा
 योनंःपितान्नपतेन्नस्यनोद्विहि ॥ ५८ ॥ [८-६] ॥ इति श्री-
 वाजसनेयसंहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ श्रीवेदपुरुषाय
 नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अपेतो दशा, पाघन्द्वादश, द्वौ द्वाविं
 शतिः [अ. ३५ सं. २२ अनु. २] ॥ हरिःॐ॥अपेतः॥अपेतो
 अन्तुपुणयोसुम्नादेवपीथवः॥ अस्यलोकःसुतावतं८ ॥ द्युभि
 रहोभिरकपुमिर्ध्यवकैच्यमोदंदास्त्ववसानमस्मै ॥ १ ॥ स्रवि

१ अइहमाविश्रा अ १७ म १७ ॥ १ द्विकर्माधिर्मा अ १७ म २६ ॥ १ सोनं पिता. अ १७ म २७ ॥ १ अन्नपतेन्नस्य अ ११ म ८३ ॥ इति मतीकालि ॥

ताते ॥ सुविताते शरीरं भयं दृष्टि ह्यल्लोकमिच्छतु ॥ तस्मै
 अज्यन्तासु स्त्रियां ॥ २ ॥ द्वात्रिंशत्पुनातु । सविता पुनात्तु ॥ ३ ॥
 ग्नेर्भ्राजसासूच्यस्य वच्चासा ॥ विमुच्यन्तासु स्त्रियां ॥ ३ ॥
 अश्वत्थेवः ॥ अश्वत्थेवो निषदं नभृणो वीवसतिष्कृता ॥
 गोभाजऽहत्कलासथयस्सनवथपूरुषम् ॥ ४ ॥ सविताते ॥
 सुविताते शरीराणि मातुरुपस्थऽआवपतु ॥ तस्मै पृथिविश्वा
 र्भव ॥ ५ ॥ ब्रजापतीत्वा । देवतायामुपोदके लोके निदं

धाम्न्यसौ ॥ अपनुंशोशुचदुघम् ॥ ६ ॥ परंमृत्यो
परंमृत्योऽअनुपरेहिपन्थौच्यस्तेऽअन्यऽइतरेदेवयानात् ॥
चक्षुष्मतेशृण्वतेतेत्रवीसिमानंःप्रजांरिषोमोतवीरान्
॥ ७ ॥ शंवातः ॥ शंवातुंशुहितेद्युणिंशन्तेभवन्निवहं
कां ॥ शन्तेभवन्त्वग्भयुंपात्थिवासोमात्वाभिशुचन्
॥ ८ ॥ कल्पन्तान्ते ॥ कल्पन्तान्तोदिशस्तुब्धमापंःशि
वतमास्तुब्धमभवन्तुसिन्धवः ॥ अन्तरिक्षकंशिवन्तुब्ध

क्लृप्यन्तान्तेदिशुंसर्वाः ॥ ९ ॥ अश्मं ह्वतीरीयतेसंकरंभक्ष्म
 सिद्धत्प्रतरतासखायं ॥ अत्राजहीमोशिवोचेऽअसञ्छिवान्व
 यमुत्तरंभुभिवाजान् ॥ १० ॥ [१०-१] अपोधम् ॥ अपोधमपु
 किल्बिषमपंकुत्थामपोरपः ॥ अपामागर्गत्वमुस्मदपदुंष्व
 प्यंठसुव ॥ ११ ॥ सुमित्रियानं ॥ सुमित्रियानुऽआपुऽओष
 धयंसन्तुदुर्भिमित्रियास्तस्मैसन्तुयुस्मान्द्वेष्टियञ्चयन्दि

१ कत्राजहीम । कत्र जहीम. इति पदे परे कत्राद्वय हस्कारस्य "पूणो जहीमलोपवन्न" (शु य प्रा. ३ क १२१ सू) इत्यनेन द्वीर्षो भवति ।
 २ दु. प्लस्यट् सुव । अत्र "भाविभ्य स. प समानपदे" (शु य प्रा. ३ क ५६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य व्यवधानात्स्वात्प्राप्तौ "दु स्वक्यम्"
 (शु य. प्रा. ३ क ७३ सू) इत्यनेन दो. परात्समघटितस्य मत्वं निपात्यते ।

षमः ॥ १२ ॥ अनङ्गुहमेद्वारंभामहे ॥ अनुङ्गुहमेद्वारंभाम
 हंसौरंभेयंस्वस्तये ॥ सनुऽइन्द्रंऽइवदुवेभ्योवह्निःसुन्तार
 णोभव ॥ १३ ॥ उङ्गयम् ॥ उङ्गयन्तमंस्पर्खिःपङ्कय
 न्तुऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्यमगदमज्ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४ ॥
 इमञ्जीविभ्यः । परिधिन्दधामिमेषाङ्गुगादपरोऽअर्थमेतम् ॥
 शतञ्जीवन्तुशरदंःपुरुचीरन्तमर्भूर्युन्दधताम्पवतेन ॥ १५ ॥

१ अनेसु वाहसु इति पदम् । अत्र "अनलो वाहो सकारो उकारम्" (शु. य प्रा ३ अ ४५ सू) अत्र अणशशब्दस्य सकारस्य वाहो परे डकारो
 विधीयते तेन अन्वयाहम् ।

अग्नसुऽआयुं ऽषि । पवसुऽआसुवोऽर्जमिषं च्ननं ॥ आरेबाध
 स्वदुच्छुनाम् ॥ १६ ॥ आयुंश्मन्मनग्ने । हविषां वृधानो वृत
 क्षतीको घृतयो निरेधि ॥ घृतम्पीरवाम घृचा रुग द्यस्मिपुतेवंपुत्र
 म्भिरंक्षतादिमान्त्साहा ॥ १७ ॥ परीमे । गामनेषतपर्य्य
 ॥ १८ ॥ क्रुच्यदंमग्निम् ॥ कुवेष्वंक्कतुश्चवुंक्ऽहुमौ ॥ आदं धर्षति
 मराज्यं ङ्च्छतुरिप्प्रवाहः ॥ इहेवायमितरो जातवेदा देवेभ्यो

१ प्रहिणोमि ॥ अत्र समानपदत्वाभावेन 'ऋपरेभ्यः' इत्यनेन णत्वाप्रप्तौ 'प्र नेतिदुदातिहिनोमीनाम्' (शु. य प्रा ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन णत्वम् ।

ह्यं ब्रह्म हतुः प्रजानन् ॥ १९ ॥ ब्रह्मवृषाम् ॥ ब्रह्मवृषाऽतिवेदं
 पितृभ्यो यत्रैनाद्वेत्यनिहितादपर्युक्तं ॥ भेदसंकुक्ष्याऽऽऽऽ
 तान्त्स्रवन्तु सत्याऽऽपुषामाशिषुः सन्नमन्तां स्वाहा ॥ २० ॥
 स्योनापृथिवि । नो भवानृकक्षुरानिवेशनी ॥ अच्छान्नुंशस्मी
 सुप्रथां ॥ अपनुंशोश्चदुधम् ॥ २१ ॥ अस्मात्त्वम् ॥
 अस्मात्त्वमधिजातोसि स्वदुधञ्जायताम्पुनः ॥ असौ सुर्गा
 यल्लोकाय स्वाहा ॥ २२ ॥ [१२-२] इति श्रीवाजसनेयसंहि-

तायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
 अनुवाकसूत्रम् ॥ ऋचंवाचं षोडश, द्यौःशान्तिरष्टौ, द्यौ
 चतुर्विंशतिः [अ. ३६ सं. २४ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥
 ऋचंवाचम् ॥ ऋचंवाचम्प्रपद्ये मनीष्यजुःप्रपद्ये सामंप्राण
 म्प्रपद्ये चक्षुःश्रोत्रम्प्रपद्ये ॥ वागोर्जःसुहोर्जोमथिप्राणाणा
 नौ ॥ १ ॥ अदमे । च्छिद्रञ्चक्षुषोहृदयस्य मनसोवातितृणमृ
 दुरप्प्रतिभ्रुतदधातु ॥ शन्नोभवतु भुवनस्य चरुष्पतिः ॥ २ ॥

भूर्भुवः ॥ भूर्भुवः स्वः तत्सर्वं विदुर्ब्रह्मण्युग्मगोदुवस्यधीम
 हि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ कयानं ॥ कयानं चित्र
 आभुवद्वृत्तीसुदावृद्धुंसखा ॥ कयाशाचिष्ट्यावृता ॥ ४ ॥ क
 र्त्वा । सत्योमदानुम्मठिहिक्षोमत्सुदन्धसं ॥ दृढाचिद्वारु
 जेवसु ॥ ५ ॥ अभीषुणः ॥ अभीषुणुंसखीनामविताजंरितुणा
 म् ॥ शतम्भवास्तुतिभिः ॥ ६ ॥ कयोत्त्वम् ॥ कयोत्त्वम् ॥ कयोत्त्वम् ॥

१ अभीषुण । अत्र ऋषिसुन इति पदम् । अत्र "अभिश्व" (शु. य प्रा ३ अ. ६३ सू.) इत्यनेन ऋषेरुपसर्गात्परस्य सुशब्दस्य पञ्चे रूपम् ।

भिष्पमन्दसेवृषन् ॥ कथास्तोतृभ्यऽआभर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
विश्वस्य राजति ॥ शन्नोऽअस्तुहिपुद्गेशञ्चतुष्पदे ॥ ८ ॥
शन्नः ॥ शन्नोमित्रःशंवरुणंशन्नोभवत्स्वर्च्युमा ॥ शन्नोऽइ
न्द्रोबृहस्पतिंशन्नोविष्णुंरुक्कर्मः ॥ ९ ॥ शन्नोवातः ।
पवतांशन्नस्तपतुसूच्यः ॥ शन्नंकनिकदद्देवःपर्जन्योऽ
भुभिवर्षतु ॥ १० ॥ अहानिशम् ॥ अहानिशम्भवन्तुनुंश
ऽरात्रीऽप्रतिधीयताम् ॥ शन्नंऽइन्द्राग्नीभवतामवोभिःश

द्रऽइन्द्रावरुणारुतहृद्या ॥ शन्नऽइन्द्रापूषणावाजसातौशमि
 न्द्रासोमासुवितायुशैच्योः ॥ ११ ॥ शन्नः ॥ शन्नोदुवीरभि
 ष्ट्यऽआपोभवन्तुपीतये ॥ शैच्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १२ ॥
 स्योनापृथिवि । नोभवानृक्षुरानिवेशनी ॥ अच्छान्दंशभमसु
 प्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहि । द्यामयोभुवस्तान्ऽकुर्जोदधात
 न ॥ सहेरणायचक्षसे ॥ १४ ॥ योवः । शिवतमोरसुस्तस्य

१ अत्र यच्छ न इति पदम् । यच्छ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य न इत्यस्य नकारे परे "धारयामयोजावसचल्लुदमोपुजयतो ह्यन्यरक्षयजयच्छमत्सयपिपृत-
 नायतातुर्येन नकारे (छु य प्रा ३ अ १०८ सू) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते यच्छान् ।

भाजयतेहनः ॥ उशतीरिवमूतरः ॥ १५ ॥ तस्मात्अरंम् ॥
 तस्मात्अरंङ्गमामवौचस्यैकक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनय
 थाचनः ॥ १६ ॥ [१६-१] द्यौःशान्तिः ॥ द्यौःशान्तिरन्त
 रिक्शुदशान्तिः पृथिवीशान्तिरापुंशान्तिशेषधयुंशान्तिः ॥
 वनुस्पतयुंशान्तिर्विश्वेदुवांशान्तिर्ब्रह्मशान्तिः सर्वदशा
 न्तिःशान्तिरेवशान्तिःसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ द्यतेदुह
 मा । मित्रस्यमोचकक्षुषासर्वाणिभूतानिसमीकक्षन्ताम् ॥ मित्र

स्याहश्चक्षुषोसर्वाणिभूतानिसर्भीकक्षे ॥ मित्रस्यचक्षुषोसर्भी
कक्षामहे ॥ १८ ॥ हृतेहृदंहे मा । ज्योक्केसुन्दृशिजीह्यास
ज्योक्केसुन्दृशिजीह्यासम् ॥ १९ ॥ नमस्ते ॥ नमस्तेहरे
सेशोचिषेनमस्तेऽअस्त्वच्चिषे ॥ अद्र्योस्तेऽअस्मत्तपन्तु
हृतयः पावकोऽअस्मब्भ्यं शिवोभव ॥ २० ॥ नमस्ते ।
ऽअस्तुब्रिह्मतेनमस्तेस्तनयित्कनवे ॥ नमस्तेभगवन्नस्तुषतं
सुःसुर्माहिसे ॥ २१ ॥ अतोयतंसुर्माहिसेततो नोऽअभयङ्कुरु ॥

शब्दः कुरुप्रजाभ्योभयन्नपुशुभ्यः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानः ॥
सुमित्रियानुऽआपुऽओषधयसन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु
इवाहितम्पुरस्ताच्छुक्कम्चरत् ॥ २३ ॥ तच्चकथुः ॥ तच्चकथुः
मशरदः शतं शृणुयामशरदः शतम्प्रज्ञवामशरदः शतमञ्जिनि
नांस्थामशरदः शतम्भूयश्चशरदः शतात् ॥ २४ ॥ [८-२]
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्वा दश, यमाय
 त्वैकादश, द्वा, वैकविंशतिः [अ. ३७ म. २१ अनु. २] ॥
 हरिः ॐ ॥ देवस्यत्वा । सवितुः प्रसवोऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पुष्पाणां
 हस्तौभ्याम् ॥ आर्द्धेनारिरसि ॥ १ ॥ सुअतमनः ॥ सुअ
 तमनऽतुतमुअतोद्यियोऽधिप्राधिप्यस्यबृहतोविपुश्चितः ॥ विहो
 त्नार्द्धेवयुनाविदेकऽइहमेहीदेवस्यसवितुःपरिष्टुतिः ॥ २ ॥
 देवीद्यावापृथिवी । सुखस्यवामुद्यादिरौराद्यासर्द्धेवयुर्जनेपृथि

द्व्याः ॥ मुखार्थत्वामुखस्यत्वाशीषर्णे ॥ ३ ॥ देह्योव
स्रुयः ॥ देह्योवस्रुयोभितस्यप्रथमजामुखस्यवोद्यशिरोराच्या
सन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखार्थत्वामुखस्यत्वाशीषर्णे ॥ ४ ॥
शतम् ॥ १९०० ॥ इत्यत्यग्रे ॥ इत्यत्यग्रेऽआसीद्वमुखस्य
तेद्यशिरोराच्यासन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखार्थत्वामुखस्य
त्वाशीषर्णे ॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजस्तथमुखस्यवो
द्यशिरोराच्यासन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखार्थत्वामुखस्यत्वा

सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ सुखाय त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ सुखा
य त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ सुखाय त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे
॥ ८ ॥ अश्वस्य त्वा ॥ अश्वस्य त्वा वृषर्णः शक्रेणा र्धूपयामि
देवयजने पृथिव्याः ॥ सुखाय त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ अश्व
स्य त्वा वृषर्णः शक्रेणा र्धूपयामि देवयजने पृथिव्याः ॥ सुखाय
त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ अश्वस्य त्वा वृषर्णः शक्रेणा र्धूपयामि
देवयजने पृथिव्याः ॥ सुखाय त्वा सुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ सुखाय

त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ मुखाय त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे ॥
 मुखाय त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ ९ ॥ ऋजवे त्वा । साधवे
 त्वासुविक्षु त्वा ॥ मुखाय त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ मुखाय
 त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे ॥ मुखाय त्वामुखस्य त्वाशीषर्णे
 ॥ १० ॥ [१०-१] असाय त्वा । मुखाय त्वामुखस्य त्वा
 तपसे ॥ कुवस्त्वासावितामध्वानककुपुथि द्याः सुंस्पृशस्पा

१ सः स्पृशस्पाहि । अत्र "अ० नो रेजसो स्पि स्पृशस्पातो" (शु य प्रा ३ अ २८ सू) इत्यस्मिन् पाताविति वाचुमङ्गाच्च, पति इति प्राथ, त्रो-
 कृतिः । अथमपुरुषस्यै क० चनुस्य रूपे पूरे स्पृश विस्पर्णस्य के ।

हि ॥ अचिरसिशोचिरसितपोसि ॥ ११ ॥ अनाद्यष्टापुरस्ता
त् ॥ अनाद्यष्टापुरस्तादुन्मैराधिपत्येऽध्यायुर्भमेदाहंपुत्रवतीद
विक्षणतऽइन्द्रस्याधिपत्येऽध्यायुर्भमेदाहं ॥ सुषदापुश्चाह्वेवस्य
सवितुराधिपत्येचक्षुर्भमेदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्ये
रायस्पोषर्भमेदाहं ॥ विद्यतिरुपरिद्वाहूहूस्फतेराधिपत्येऽओ
जोभेद्वाविश्रान्भयोमानुद्वाब्भ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १२ ॥
स्वाहामुरुङ्गिः ॥ स्वाहामुरुङ्गिःपरिश्रीयस्वदिवःसुंस्पृश

स्थाहि ॥ सधूमधूमधुं ॥ १३ ॥ गन्धोदुवानाम् ॥ गन्धो
 दुवानाम्पितामतीनाम्पतिः प्रजानाम् ॥ सन्देवोदुवेनसवि
 त्नागतसदसूयैणरोचते ॥ १४ ॥ समग्निः ॥ समग्निर्गन्ध
 नागतसन्देवेनसवित्रासदसूयैणारोचिह् ॥ स्वाहासमग्नि
 स्तपसागतसन्देव्येनसवित्रासदसूयैणारुरुचत ॥ १५ ॥
 घृत्तादिवः ॥ घृत्तादिवोद्विभातितपसंसृष्टिद्वयान्घृत्तादिवो

१ तपस पृथिन्याम् इति पदम् । तपस. इत्यस्य विसर्गस्य "तपसस्पृथियाम्" (छु य. प्रा ३ अ २७ सू) इत्यनेन सत्वे सिद्ध्यति ।

दुवानाममर्थस्तपोजाः ॥ १६ ॥ अपश्यद्भयोपाम् ॥
चपरांचपुथिभिश्चरन्तम् ॥ असुद्धीचींसाधिषूचीवसानुऽआव
रीवतिभुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ विश्वासास्सुवाम् ॥ विश्वा
सास्सुवाम्पतेविश्वस्यमनसस्पतेविश्वस्यवचसस्पतेसर्वस्यव
चसस्पते ॥ दुवश्चुत्वन्द्वेषमदुवोदुवाहपाह्यात्रप्रावीरनुवा
न्दुववीतये ॥ मधुमाक्षीभ्यामधुमाधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥

हृदेस्त्वा ॥ हृदेस्त्वामनसेस्त्वा द्विवेत्वा सुस्थीयस्त्वा ॥ ऊर्ध्वोऽ
अच्छरन्दिदुविदुवेषुधेहि ॥ १९ ॥ पितानंः ॥ पितानोसिपि
तानोबोधिनमस्तेऽस्तुमामाहिठंसीहं ॥ त्वष्टुमन्तस्त्वा
सपेमपुत्रान्पशून्मथिधेहि प्रजामिस्ममासुधेह्यारिङ्गाहठंसहप
र्याभूयासम् ॥ २० ॥ अहंःकेतुना । जुषतां सुसुज्योति
ज्योतिषा स्वाहा ॥ रात्रिःकेतुना जुषतां सुसुज्योति ज्योतिषा
स्वाहा ॥ २१ ॥ [११-२] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवा-
कसूत्रम् ॥ देवस्य त्वाष्टौ, यमाय त्वा क्षत्रस्य त्वा दशकौ,
त्रयोऽष्टाविंशतिः [अ. ३८ सं. २८ अनु. ३] ॥ हरिः ॐ ॥
देवस्य त्वा ॥ देवस्य त्वासवितुः प्रसवे श्वनोर्वाहुभ्याम्पुष्णो
हस्ताभ्याम् ॥ आहुदेदित्यैरास्नासि ॥ १ ॥ इहुऽ
एहि ॥ इहुऽएह्यदितुऽएहिसरसुत्येहि ॥ असोवेह्यसोवेह्य
सोवेहि ॥ २ ॥ अदित्यैरास्ना । सीन्द्राण्यऽदुष्णीषः ॥

पुषासिधुर्मायदीण्व ॥ ३ ॥ अश्विभ्यामिपद्वस ॥ अश्वि
भ्यामिपद्वसुसंस्वत्थैपिद्वस्वेन्द्रायपिद्वस ॥ स्वाहेन्द्रव
त्स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवत् ॥ ४ ॥ अस्तै ॥ अस्तैरस्तनःशश
योर्मयोभूयोरत्क्नुधावसुविद्यःसुदन्नः ॥ येनविश्वामिपुष्य
सिवाच्याणिसंस्वत्तिसिहधातवेकं ॥ उर्वन्तरिक्क्षेमद्वेमि
॥ ५ ॥ गायत्रञ्छन्दः ॥ गायत्रञ्छन्दोसिन्नैत्रैष्टुमञ्छन्दोसि
द्वावापृथिवीभ्यान्त्वोपरिशृङ्खाम्यन्तरिक्क्षेणोपथच्छामि ।

इन्द्राय श्विनामधुनं सारघस्य घर्मम्पातुवसवो यजतुवाद् ॥ स्वा
हासुर्वस्य रश्मये बृहिवनये ॥ ६ ॥ समुद्राय स्वा ॥ समु
द्राय स्वावाताय स्वाहा सरिराय स्वावाताय स्वाहा ॥ अनाद्य
ष्याय स्वावाताय स्वाहा प्रतिधुष्याय स्वावाताय स्वाहा ॥ अ
वस्य वे स्वावाताय स्वाहा शिमिदाय स्वावाताय स्वाहा ॥ अ
इन्द्राय स्वा ॥ इन्द्राय स्वावसुमते रुद्रवते स्वाहेन्द्राय स्वाहि
त्यवते स्वाहेन्द्राय स्वाभिमातिगधे स्वाहा ॥ सुवित्रे रवः ऋभुम

ब. वि.

अ.

॥ ३८ ॥

॥ १३७ ॥

धम्मपातुहहाह्वीनुमहद्विवाभिरुतिभिः ॥ तुन्त्रायिणेनमोद्या
वापृथिवीबभ्याम् ॥ १२ ॥ अपातामश्रिना ॥ धुम्ममनुद्या
वापृथिवीऽअमठसाताम् ॥ इहैवरुतयःसन्तु ॥ १३ ॥ इषे
पिद्वस्य ॥ इषेपिद्वस्योज्ञेपिद्वस्युब्रह्मणेपिद्वस्यकक्षत्रायपिद्व
सुद्यावापृथिवीबभ्याभिपद्वस्य ॥ धम्मासिसुधम्मामिद्वस्युस्मेनु
स्मणानिधारयुब्रह्मधारयकक्षत्रन्धारयुद्विशन्धारय ॥ १४ ॥
स्वाहापुष्पणे । शरसेस्वाहाग्रावबभ्युःस्वाहाप्रतिरेवेबभ्यः ॥

बहि.

॥ १३७ ॥

स्वाहापितृभ्यऽरुद्धं बहिर्भ्यो घर्मपावभ्यः स्वाहा द्यावापृथि
वीभ्यां स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहारुद्राय ।
रुद्धं तथे स्वाहा सञ्ज्योतिषा ऋयोतिः ॥ अहंकेतुना जुषता
ं सुऋयोतिषा स्वाहा ॥ रात्रिंकेतुना जुषतां सुऋयो
तिषा स्वाहा ॥ सधुहुतमिद्धतमेऽग्नावश्श्यामते देव
घर्मनमस्तेऽस्तु मामाहिंसीं ॥ १६ ॥ अभीमम् ॥
अभीममंहिमादिवं विप्रो बभूव सुप्रथां ॥ उत श्वसापृथि

वी०स०सी०द०ख०स०हौ०॥सा०सि०रो०च०स०दे०व०वी०त०म० ॥ वि०ध०म०
 म०ग्ने०ऽअ०रु०ष०भि०म०ये०द्व०य०सू०ज०प०श०स्त०द०र्श०त०म् ॥ १७ ॥ चा०ते० ।
 व०र्म्म०दि०व्या०शु०भ्या०गा०य०त्र्या०हं०वि०द्व०नि० ॥ सा०तु०ऽआ०प्या०य०ता०
 नि०द्व्या०य०ता०न्त०स्यै०तु०स्वाहा ॥ चा०ते०य०र्म्म०न्त०रि०क्ष०शे०शु०भ्या०त्रि०कृ०
 ष्या०ग्नी०द्वे ॥ सा०तु०ऽआ०प्या०य०ता०न्त०रि०क्ष०शे०शु०भ्या०त्रि०कृ०
 चा०ते०य०र्म्म०पृ०थि०व्या०शु०भ्या०ज०ग०त्या०स०दु०त्या ॥ सा०तु०ऽआ०
 प्या०य०ता०नि०द्व्या०य०ता०न्त०स्यै०तु०स्वाहा ॥ १८ ॥ [१०-२]

द्वेत्रस्यस्वा । पुरस्पायैब्रह्मणस्तद्वक्त्रम्पाहि ॥ विशस्तवाद्यम्भ
णावैथमज्जुक्कामामसुवितायुनध्यसे ॥ १९ ॥ चतुःस्रकिक्का
मिः ॥ चतुःस्रकिक्काभिर्कृतस्यसुप्रथांसनोविश्यायुःसुप्र
थांसनःसर्वायुःसुप्रथाः ॥ अपद्वेषोऽअपुत्रोद्वयद्वतस्यस
श्चिम ॥ २० ॥ दम्भतत् ॥ दम्भतत्तुपुरीषन्तेनवृद्धसैवाच
प्यायस ॥ ब्रह्मिणीमहिचव्वेयमार्यप्यासिषीमहि ॥ २१ ॥
अचिक्कदुद्धृषा ॥ अचिक्कदुद्धृषाहरेम्मुहादिमत्रानदर्थतः ॥

सठिसूच्येणदिद्युतदुदुधिशिधिः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानं ॥
सुमित्रियानुऽआपुऽओषधयंसन्तुडुभिःत्रियास्तस्मैसन्तु
मसुस्पपरिसुःपइश्यन्तुऽउत्तरम् ॥ २३ ॥ उडुयम् ॥ उडुयन्तु
ऊयोतिरुत्तुमम् ॥ २४ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषुमाहिसमि
आवंचसुप्तसिन्धवोवितस्तिथरे ॥ तावन्तमिन्द्रतेग्नहंमुज्जागृ

लाम्भ्यविक्षतुम्भयिगृह्णाम्भ्यविक्षतम् ॥ २६ ॥ मयिरयत् ॥
 मयिरयदिन्द्रियम्बुहृमयिद्वक्षोमयिकक्रतुः ॥ घुम्भस्त्रिय
 गिध्वराजतिध्विराजाज्जयोतिषासुहृह्णतेजसासुह ॥ २७ ॥ पय
 सोरेतः ॥ पयसोरेतुऽआभृतन्तस्यदोहमशीमह्युतरामुत्तरा
 समाम् ॥ त्विषः संवृक्कस्वेद्वक्षस्यतेसुषुम्भणस्यतेसुषुम्भणा
 ग्निहृतः ॥ इन्द्रपीतस्यप्त्रजापतिभक्तिक्षतस्यमधुमत्तुऽउपहृतुऽ
 उपहृतस्यभक्शयामि ॥ २८ ॥ [१०-३] ॥ इति श्रीवाजसनेय-

संहितायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
 अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःषड्, त्रश्च सप्त, द्वौ त्रयो-
 दश ॥ [अ. ३९ सं. १३ अनु. २] हरिःॐ ॥ स्वाहाप्राणे
 भ्यः ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःसाधिपतिकेभ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहा
 अथेस्वाहान्तारिक्षायस्वाहावायवेस्वाहा ॥ दिवेस्वाहासूर्वाय
 स्वाहा ॥ १ ॥ दिग्भ्यःस्वाहा । चन्द्रायस्वाहानक्षत्रेभ्यःस्वाहा
 इभ्यःस्वाहावृणायस्वाहा ॥ नाभ्यैस्वाहापृतायस्वाहा ॥ २ ॥

वृत्तेस्वाहा । प्राणायस्वाहा प्राणायस्वाहा ॥ चक्षुषेस्वाहा ॥
चक्षुषेस्वाहा ॥ ३ ॥ मनसुंका
मम् ॥ मनसुंकासुमाकृतिवैचित्र्यसत्यमशीय ॥ पुरानांरूप
मन्त्रस्यरसोयशःश्रीःश्रयताम्भयिस्वाहा ॥ ४ ॥ प्रजापतिंसिद्धि
यमाणं । सुम्नादृम्भृतोवैश्वदेवसंठिसम्भोघर्म्मं प्रवृक्कस्ते
जऽऽद्यतऽआश्विनःपयस्यानीयमानेषौष्णोविष्यन्दमानि
मारुतःक्कथन् ॥ मैत्रःशरसिसन्तोच्यमानिवायुध्योह्रियमा

णऽआग्नेयो ह्यमानो वाग्धृतः ॥ ५ ॥ सुविताप्यथसे । ह्यग्नि
 द्वितीयेवायुस्तृतीयऽआदित्यश्चतुर्थे चन्द्रमाहंपञ्चमऽश्रुतुः
 षष्ठे मरुतः सप्तमे बृहस्पतिरष्टमे ॥ मित्रो नवमे वरुणो दशमऽ
 इन्द्रऽएकादशे विश्वे देवा द्वादशे ॥ ६ ॥ [६-१] उग्रश्च ।
 भीमश्च द्धान्तश्च धुनिश्च ॥ सास्र्वाँश्चाभियुगवाचविविक्षपहं
 स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निहृदयेन ॥ अग्निहृदयेनाशानिहं
 हृदयोग्नेणपशुपतिहं रस्रुहृदयेन भवैव्यर्कना ॥ शर्वम्मतस्वा

च वि.

अ.

॥ ३९ ॥

॥ १४१ ॥

बभ्यामीशानम्भ्युनामहादेवमन्तं पशुभ्येनोग्रन्देववनिष्ठु
 नावसिष्टहनुंशिशिनिनिकोशश्याभ्याम् ॥ ८ ॥ उग्रप्रच्छोहितेन ।
 मित्रं सौव्रत्येन रुद्रन्दौघैर्विद्येनेन्द्रभ्रमवक्रीडेन मरुतो बलेन सा
 द्यादप्रमुदा ॥ भवस्य कण्ठ्यं रुद्रस्यान्तं पाश्वर्यं भ्रमहादेवस्य स
 कुच्छुर्वस्य वनिष्ठुः पशुपतैः पुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमभ्युं स्वाहा ॥
 लोमभ्युं स्वाहा लोमभ्युं स्वाहा रवुचे स्वाहा रवुचे स्वाहा लोहा

१ अन्तः पर्यायेन । अत्र "समानपदे च" (शु य प्रा ३ अ ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासः पृथिविपुरन्त पराव्येनान्त पात्रव्यमिति
 च" (शु य प्रा ३ अ ३८ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अन्त पाश्वर्यम् इत्यत्र "परतु रेफहकाराभ्या" (शु य प्रा ३ अ १०१ सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

तायस्वाहुलोहितायस्वाहुमेदोभ्युंस्वाहुमेदोभ्युंस्वाहा ॥
 मांसेभ्युंस्वाहामांसेभ्युंस्वाहुस्त्र्वावभ्युंस्वाहुस्त्र्वाव
 भ्युंस्वाहुस्त्र्वावभ्युंस्वाहुस्त्र्वावभ्युंस्वाहा ॥ १० ॥ आया
 सायस्वाहा । प्र्यायासायस्वाहासँच्यासायस्वाहावियुसायस्वा
 हाद्यासायस्वाहा ॥ शुचस्वाहुशोचतेस्वाहुशोचमान्वायस्वा
 हुशोकांयस्वाहा ॥ ११ ॥ तपसेस्वाहा ॥ तपसेस्वाहातपस्य

१ प्रायासाय । प्र यास इति पदम् । अत्र प्रवणच्यञ्जयासिणु (शु. य. प्रा ३ अ १०५ सू) इत्यनेन प्रशब्दात्प्रायासवन्वे परे प्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

तेस्वाहा तप्यमानायस्वाहा तुप्तायस्वाहा घृभ्मायस्वाहा ॥
निष्कृत्यैस्वाहा प्रायश्चित्त्यैस्वाहा भेषजायस्वाहा ॥ १२ ॥
सुमायस्वाहा ॥ सुमायस्वाहान्तकायस्वाहामृत्यवेस्वाहा ॥
ब्रह्मणैस्वाहा ब्रह्महृत्यायैस्वाहा त्रिभ्यो देवेभ्यैस्वाहा द्यावा
पृथिवीभ्यांस्वाहा ॥ १३ ॥ [७-२] इति श्रीवाजसनेय-
संहितायामेकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीवेद-
पुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ ईशावास्यमष्टा, वन्द्यन्तमो

नव, द्वौ सप्तदश ॥ [अ. ४० सं. १७ अनु. २] हरिःॐ ॥
 ईशावास्यम् ॥ ईशावास्यमिदं सर्वं अथिक्ञ्जगत्याञ्जगत् ॥
 तेन रथेव केन भुञ्जीथाभागुधेकस्य स्विकृत्नम् ॥ १ ॥ कर्षवेव ॥
 कर्षवेव हे कर्षाणि जिजीविषे च्छतुःसमाहं ॥ एवन्त्वयिना
 दयथेतो स्तिन कर्षाणि लिप्यते नरे ॥ २ ॥ असुर्षानाम् ॥ असुर्षा
 नामुते लोकाऽअन्धे नुतमसावृताहं ॥ तास्तेऽप्रेत्यापि गच्छन्ति
 ये केचात्कमुहनो जनाहं ॥ ३ ॥ अनेजुदेकम् ॥ अनेजुदेकम् मनसो

जवीथोनेनहेवाऽआप्सुवन्पूर्वमर्थत् ॥ तद्भावतोऽध्यानरथेतिति
 इतिस्मिन्नप्येसात्तरिश्चादधाति ॥ ४ ॥ तदेजति ॥ तदेजति
 नैजति तद्दुरेतद्वन्तिके ॥ तदुन्तरस्यसर्वस्यतदुसर्वस्यास्यवा
 ह्यतः ॥ ५ ॥ अस्तु ॥ अस्तुसर्वाणिभूताऽह्यात्मभवेवानुप
 इरयति ॥ सर्वभूतेषुचात्ममानुन्तोनविविचिकिरसति ॥ ६ ॥
 अस्मिन्सर्वाणि । भूताऽह्यात्मभेवाभूद्विजानुतः ॥ तत्रकोमो
 हंकरशोकऽएकत्वमनूपरइयतः ॥ ७ ॥ सपरि ॥ सपर्य

गाच्छुक्कर्मकायमंत्रेणामस्त्राविरुशुक्कमपापविद्धम् ॥ कवि
 र्मनीषीपरिभूस्वयम्भूचर्याथातत्थ्यतोत्थोद्दृश्यदद्याच्छाश्र्वती
 बभ्यंसमाबभ्यं ॥ ८ ॥ [८-१] अन्धन्तमः ॥ अन्धन्त
 मुं प्रविशान्ति ये सम्भूतिमुपासते ॥ ततोभूयऽद्भवते तमोयऽ
 तु सम्भूत्याऽर्ताः ॥ ९ ॥ अद्भ्यद्वेव ॥ अद्भ्यद्वेवाद्दुःसम्भ
 वाद्दृश्यदद्भिरसम्भवात् ॥ इति शुश्रुमधीराणां च्येनुस्तद्विचच
 विक्षुरे ॥ १० ॥ सम्भूतिश्च । विनाशश्चैवस्तद्द्वेदोभयं सह ॥

विनाशेन मृत्युन्तीर्त्वा सभूत्या मृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्ध
न्तमः ॥ अन्धन्तमः प्रविशन्ति ये विद्यामुपासते ॥ ततो भू
यः इव ते तमो यः इति विद्यायां रताः ॥ १२ ॥ अन्धयदेव ॥
अन्धकुवाहुर्विद्यायाऽअन्धदाहुरविद्यायाः ॥ इति शृश्रुमधी
राणां रथेन स्तद्धिचचक्षुरे ॥ १३ ॥ विद्याञ्च ॥ विद्याञ्चा
विद्याञ्च यस्तद्धोभयं कसह ॥ अविद्यामृत्युन्तीर्त्वा वि
द्यामृतमश्नुते ॥ १४ ॥ वायुरनिलम् ॥ वायुरनिलमश्नु

तुमथेदम्भस्मान्तु ङिशरीरम् ॥ ॐ ३ ॥ क्रतोस्मर ॥ ह्रिबे
 स्मर ॥ कृतंस्मर ॥ १५ ॥ अग्नेनय ॥ सुपथारुयेऽअस्मा
 दिवश्चानिदेवव्युनान्निव्विहान् ॥ सूर्योद्ध्यस्ममज्जुहुराणभेजो
 भूयिष्ठान्तेनमंऽउकिंकव्विधमे ॥ १६ ॥ हिरण्मयेनुपात्रेण ।
 सृत्यस्यापिहितम्मुखम् ॥ ओसावादिृत्येपुरुषुंसोसावहम् ॥
 ॐ ३ ॥ स्वम्ब्रह्म ॥ १७ ॥ [९-२] [आदितो मन्त्रसंख्या १९७५]
 इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ दशाध्याये समाख्याता अनुवाकास्तु
 संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च लवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥
 सप्तषष्टिश्चितौ ज्ञेया सौत्रे द्वाविंशतिस्तथा ॥ अथ एकोनपञ्चा-
 शत्पञ्चत्रिंशत्खले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश
 मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिंशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥
 इति श्रीवाजसनेयसंहितायामनुवाकसूत्राध्यायः समाप्तः ॥

इयं श्रीशुक्लयजुर्वेदसंहिता जामनगरनिवासिनाऽऽचार्यावट्केन त्रिकमजीतनुजनुषाऽमृतलालशास्त्रिणा या० शिक्षा०

का० प्रणीतयजुःप्रातिशाख्यानुसारेण च शके १८७२ चैत्रमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि रविवासरे वत्सरारम्भे

संशोधिता “अमृतवर्षिण्या टिप्पण्या” च समलङ्कृता समाप्ता ॥

इति श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिः समाप्ता ।

॥ अथाष्टविधुक्तिप्रारंभः ॥

寶鏡

寶鏡

॥ अथाष्टौ विकृतीनां स्वरूपकथनम् ॥ कास्ताः ॥ जटा-
मालादण्डरेखारथध्वजाशिखाधजाः ॥ क्रममाश्रित्य निर्धृता
विकारा अष्टविश्रुताः ॥ १ ॥ विश्रुताः ॥ जटा माला शिखा
रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥ अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रम-
पूर्वा महर्षिभिः ॥ २ ॥ द्विपदादि क्रमाः पञ्च प्रक्रमाद्युक्तमा-
त्ततः ॥ पुनः क्रमादुह्यदिता जटात्वं प्रापिता बुधैः ॥ ३ ॥
वैदिकैः पठ्यमानत्वात्प्रत्यक्षस्मृतिमूलतः ॥ जटाद्यध्यथनं

कार्यं पङ्क्तिपावनकारणात् ॥ ४ ॥ जटादिविकृतीनां ये
 पारायणपरा नराः ॥ महात्मानो द्विजाः श्रेष्ठाः ते ज्ञेयाः
 पङ्क्तिपावनाः ॥ ५ ॥ इति वाराहपुराणे ॥ मार्कण्डेये च ॥
 क्रमाध्ययनसम्पन्नो मन्त्रब्राह्मणपारगः ॥ जटापारायणपरो
 विष्णुलोके महीयते ॥ ६ ॥ जटापाठपरं विप्रं यो गार्हयति
 मूढधीः ॥ पुनरावृत्तिसहितं तमः प्राप्नोति नान्यथा ॥ ७ ॥
 वृद्धमनुः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञा जटाक्रमविशारदाः ॥ श्रोत्रिया

ब्राह्मणाः श्राद्धे ये नराः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८ ॥ पराशरः ॥
संहितावित्स्वर्गगामी पदवेदी महर्गतिः ॥ क्रमी जनतपः
सप्तगामी वैकुण्ठभोगजटी ॥ ९ ॥ यथा ॥ अथ जटा ॥
त्र्यम्बकैर्यजामहेयजामहे त्र्यम्बकैर्यम्बकैर्यजामहे । त्र्य
म्बकमिति त्रिऽअम्बकम् । यजामहे सुगन्धिः सुगन्धिऽर्यजा
महेयजामहेसुगन्धिम् । सुगन्धिऽम्पुष्टिवद्धनम्पुष्टिवद्धनः सुग
न्धिऽसुगन्धिऽम्पुष्टिवद्धनम् । सुगन्धिमिति सुगन्धिम् । पुष्टि

कक्षीयेतऽहृतोमुक्क्षीय । मुक्क्षीयमासाभुक्क्षीयमुक्क्षीयमा ।
मामुतोमुतोमासामुतः । अमुतऽहृत्यमुतः ॥ १ ॥ (जटा ॥)
पुनरुत्वात्पुनरुत्वा । पुनरितिपुनः । त्वादित्याऽ
आदित्यात्त्वादित्याः । आदित्यारुद्राऽआदि
त्याऽआदित्यारुद्राः ॥ रुद्रावसर्वोवसर्वोरुद्रावसर्वं ।
वसर्वंसं संवसर्वोवसर्वंसम् । समिन्धतामिन्धतांसं
समिन्धताम् । इन्धताम्पुनरिन्धतामिन्धताम्पुनः ।

पुनर्ब्रह्माणो ब्रह्माणं पुनः पुनर्ब्रह्माणं । ब्रह्माणो ब्रह्मसुनीथ इ
थ ब्रह्मसुनीथ अउहो । ब्रह्मसुनीथ अउहो अउहो अउहो अउहो ॥
धृतेन स्वत्वङ्कृतो न धृतेन स्वम् । त्वन्तद्भवन्तद्भवन्तद्भवन्तद्भवम् ।
सत्यावर्द्धय स्ववर्द्धय स्वसत्याः । ब्रह्मवर्द्धय स्वसत्याः
सत्याः सन्तु । सन्तु यजमानस्य यजमानस्य सन्तु सन्तु यजमान

नस्य । अर्जमानस्यकामाङ्कामायर्जमानस्ययर्जमानस्यका
माङ् । कामाऽइतिकामाङ् ॥ २ ॥ सन्नो नः ससन्नः । नःपि
तेवपितेवनो नःपितेव । पितेवसुनवेसुनवेपितेवपितेवसुनवे ।
पितेवतिपिताऽइव । सुनवेगन्धेशुनवेसुनवेगन्धे । अग्नैसूपायनः
सूपायनो गन्धेशुसूपायनः । सूपायनो भवभवसूपायनःसूपाय
नो भव । सूपायनऽइतिसूऽउपायनः । भवेति भव ॥ सचस्वा
नो नः सचस्वसचस्वानः । नःस्वस्तयेस्वस्तयेनो नःस्वस्तये ।

खुस्तयऽहतिखुस्तये ॥ ३ ॥ अथ क्रममाला निरूप्यन्ते ॥
ब्रूयात्क्रमविपर्यासानर्धर्चस्यादितोऽन्ततः । अन्तञ्चादि नये-
द्वं क्रममालेति गीयते ॥ १ ॥ क्रमविपर्यासान् ॥ क्रमक्रम-
व्युत्क्रमाभ्यामर्धर्चस्यादितः अन्ततो व्युत्क्रमोपक्रममिति
विशेषः ॥ ब्रूयात् ॥ एवं क्रमविपर्यासाभ्यां क्रमं ब्रुवन् पुमान्
आदित आदित आरभ्य क्रमं समानं समाप्तिं नयेत् ॥
अन्तमन्तत आरब्धं क्रमं आदितः समाप्तिं नयेत् ॥ प्रापये-

द्वित्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ ॥ अ॒ज्ज्ञेन॑ अ॒ज्ज्ञम् । आ॒स॒न्नित्वा
सन् । अ॒ज्ज्ञम॑य॒जन्त । आ॒स॒न्नप्र॑थ॒मानि । अ॒य॒जन्त॑ दु॒वाः ।
प्र॒थ॒मा॒निघ॑र्मा॒णि । दु॒वा॒स्तानि॑ । घ॒र्मा॒णितानि॑ । तानि
घ॒र्मा॒णि । तानि॑ दु॒वाः । घ॒र्मा॒णिप्र॑थ॒मानि । दु॒वाऽअ॑य
जन्त । प्र॒थ॒मा॒द्या॒सन् । अ॒य॒जन्त॑ अ॒ज्ज्ञम् । आ॒स॒न्नित्वा॑ सन् ।
अ॒ज्ज्ञै॒ अ॒ज्ज्ञेन॑ ॥ तेह॑ । दु॒वाऽइति॑ दु॒वाः । हु॒ना॒कम् । दु॒वाः
सन्ति । ना॒क॒स्महि॑मानं । सन्ति॑ सा॒द्दवाः । स॒हि॑मानं ।

सचन्त । साह्व्याः पूर्वे । सचन्तसत्रे । पूर्वेसत्रे । अत्रपूर्वे ।
 यत्रसचन्त । पूर्वेसाह्व्याः । सचन्तमहिमानं । साह्व्याः
 सन्ति । महिमानोनाकम् । सन्तिदेवाः । नाकं ह । देवाः
 इतिदेवाः । हते ॥ १ ॥ सालामालेयपुष्पाणां पदानां त्रिथिनी
 हि सा ॥ आवर्त्तते त्रयस्तस्यां क्रमव्युत्क्रमसंक्रमाः ॥ १ ॥
 यथा ॥ अथपुष्पमालाविकृतिः ॥ पुरीत्यभूतानि । भूतानि
 पुरीत्य । पुरीत्यभूतानि । पुरीत्येतिपरीऽइत्य । भूतानि

पुरीत्य । पुरीत्यभूतानि । भूतानिपुरीत्य । पुरीत्यलोकान् ।
 लोकान्पुरीत्य । पुरीत्यलोकान् । पुरीत्येतिपुरीऽइत्य ।
 लोकान्पुरीत्य । पुरीत्यलोकान् । लोकान्पुरीत्य । पुरीत्य
 सर्वाः । सर्वाःपुरीत्य । पुरीत्यसर्वाः । पुरीत्येतिपुरीऽ
 इत्य । सर्वाःप्रदिशः । प्रदिशंसर्वाः । सर्वाःप्रदिशः ।
 प्रदिशोदिशः । दिशःप्रदिशः । प्रदिशोदिशः । प्रदि
 शऽइतिप्रदिशः । दिशश्च । प्रदिशःदिशश्च । चोतिच ॥

उप्रुस्थायेप्रथमजाम् । प्रथमजामुप्रुस्थाय । उप्रुस्थाय
 प्रथमजाम् । उप्रुस्थायैर्युपुऽस्थाय । प्रथमजामुतस्य ।
 क्रुतस्येप्रथमजाम् । प्रथमजामुतस्य । प्रथमजामितिप्रथमऽ
 जाम् । क्रुतस्यात्वमना । आत्वमनऽक्रुतस्य । क्रुतस्या
 त्वमना । आत्वमनात्वमानम् । आत्वमानमात्वमना ।
 आत्वमनात्वमानम् । आत्वमानमभि । अभ्यात्वमानम् ।
 आत्वमानमभि । अभिसम् । समभि । अमिसम् । संवि

वेश । द्विवेशसम् । संद्विवेश । द्विवेशेतिद्विवेश ॥ १ ॥
परिद्यावापृथिवी । द्यावापृथिवीपरि । परिद्यावापृथिवी ।
द्यावापृथिवीसद्यः । सद्योद्यावापृथिवी । द्यावापृथिवीसद्यः ।
द्यावापृथिवीऽद्यतिद्यावापृथिवी । सद्यऽद्द्वत्त्वा । इत्वासद्यः ।
सद्यऽद्द्वत्त्वा । इत्त्वापरि । परीत्त्वा । इत्त्वापरि । परिलो
कान् । लोकान्दपरि । परिलोकान् । लोकान्दपरि । परिलो
कान् । लोकान्दपरि । परिदिशः । दिशुदपरि । परिदिशः ।

भवत् । अभवत्तत् । तदभवत् । अभवत्तत् । तदभवत् ।
अभवत्तत् । तदासीत् । आसीत्तत् । तदासीत् । आसीदि
र्यासीत् ॥ २ ॥ इति षुष्पमालाविकृतिः ॥

॥ अथ पञ्चसंधीविकृतिमन्त्रः ॥

ॐ वणमहान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् ।
महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् ।
महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् । महान्महान् ।

सूर्य्यु । सूर्य्युवद् । बद्बद् । बद्सूर्य्यु । सूर्य्युसूर्य्यु । सूर्य्युवद् ।
बडादित्य । आदित्यादित्ये । आदित्येवद् । बद्बद् । बडा
दित्य । आदित्यमहान् । महान्महान् । महानादित्य ।
आदित्यादित्ये । आदित्यमहान् । महौरऽअसि । अस्यसि ।
असिमहान् । महान्महान् । महौरऽअसि । अस्यसि ।
महस्ते । तेते । तेमहः । महौरऽअसि । अस्यसि ॥
सतःसतः । सतरस्ते । तेते । तेसुतः । महस्ते । तेसुतः ।
सतोमहिमा । महिमा

महिमा । महिमासतः । सतःसतः । सतोमहिमा । महि
मापनस्यते । पनस्यतेपनस्यते । पनस्यतेमहिमा । महिमा
महिमा । महिमापनस्यते । पनस्यतेक्षा । अक्षाक्षा । अक्षा
पनस्यते । पनस्यतेपनस्यते । पनस्यतेक्षा । अक्षादेव । देव
देव । देवाक्षा । अक्षाक्षा । अक्षादेव । देवमहान् । महान्म
हान् । महान्देव । देवदेव । देवमहान् । महौरेऽसि ।
अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महौरेऽसि ।

देवमहान् । महान्महान् । देवदेव । देवदेव । देवमहान् ।
महान्देवसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महान्
देवसि । अस्यसि ॥ महान्देवानान् । देवानान्देवानान्
म् । देवानान्महान् । महान्महान् । महान्देवानान् । देवानान्
मस्यस्यः । अस्यस्यस्यः । अस्यस्यस्यः । देवानान्देव
वानान् । देवानान्मस्यस्यः । अस्यस्यः पुरोहितः । पुरोहितः
पुरोहितः । पुरोहितास्यस्यः । अस्यस्यस्यः । अस्यस्यः

पुरोहितं । पुरोहितो विभु । विभुविभु । विभुपुरोहितं ।
पुरोहितं पुरोहितं । पुरोहितो विभु । पुरोहितुः पुरो
हितं । विभुः । विभुः । ज्योतिः । ज्योतिः । ज्योतिः ।
विभुविभु । विभुः । ज्योतिः । ज्योतिः । ज्योतिः ।
विभुः । अदाः । अदाः । अदाः । अदाः । अदाः ।
ज्योतिः । ज्योतिः । ज्योतिः । ज्योतिः । ज्योतिः ।
अथ शिखा ॥ पदोत्तरां शिखासेव जटायामः प्रचक्षते ॥

इषाण । सर्वलोकमिति सर्वलोकम् । महृषाणेषाणमेभुः
षाण । इषाणेतीषाण ॥ १ ॥ धाताशतीशतियाधातारा
तिःसविता । शतिःसवितासविताशतीशतिः सवितेदम् । स
वितेदमिदं सवितासवितेदं ऋषन्ताम् । इदं ऋषन्तां ऋषन्ता
मिदमिदं ऋषन्तां ऋषन्तापतिः । ऋषन्तां ऋषन्तापतिः ऋषन्तापति
ऋषन्तां ऋषन्तां ऋषन्तापतिः । ऋषन्तापतिः ऋषन्तापतिः
पाः ऋषन्तापतिः ऋषन्तापतिः ऋषन्तापतिः ऋषन्तापतिः

पतिः । निधिपादुवोदुवोनिधिपादुवोऽअग्निः । निधिपाऽ
इतिनिधिपाः । दुवोऽअग्निरग्निदुवोदुवोऽअग्निः । अग्निरि
त्यग्निः ॥ त्वद्वाविष्णुर्विष्णुस्त्वद्वास्वद्वाविष्णुः प्रजया ।
विष्णुः प्रजया प्रजया विष्णुर्विष्णुः प्रजया सः रराणाः ।
प्रजया सः रराणाः सः रराणाः प्रजया प्रजया सः रराणाः ।
मानाय । प्रजयेति प्रजया । सः रराणा यजमानाय यजमा
नाय सः रराणाः सः रराणा यजमानाय इविणम् । सः रराणा

इति स मुद्राणां । अर्जमानाय द्विविणन्दविणञ्जमानाय अ
र्जमानाय द्विविणन्दघात । द्विविणन्दघातदघाते द्विविणन्दविण
न्दघातस्वाहा । दुघातस्वाहा स्वाहादघातदघातस्वाहा । स्वाहे
तिस्वाहा ॥ २ ॥ अथ रेखा ॥ क्रमाद्विचित्रतुः पञ्चपदक्रममु
दाहरेत् । पृथक् पृथक् विपर्यस्य रेखामाहुः पुनः क्रमात्
॥ १ ॥ क्रमात् ॥ अनुः क्रमात् ॥ द्वित्रीचतुः पञ्चपदः क्रमम्
प्रत्येकं प्रत्येकं विपर्यस्य क्रमादुदाहरेत् ॥ एवमुक्त्वा विष्क-

तिन्नाम रेखां प्रचक्षते ॥ महान्त आहुरित्यर्थः ॥ यथा ॥
 ॐ बृहस्पतेपरि । परिबृहस्पते । बृहस्पतेपरि । परिदीया
 रथेन । रथेनदीथपरि । परिदीय । दीयारथेन । रथेनरक्षोहा
 मित्रौ २ऽअपुबाधमानं । अपुबाधमानोमित्रात्ररक्षोहारथेन ।
 रथेनरक्षोहा । रक्षोहामित्रान् । रक्षोहेतिरक्षःऽहा ।
 अमित्रौ २ऽअपुबाधमानं । अपुबाधमानोऽह्यपुबाधमा
 नः ॥ प्रमुञ्जन्सेनांऽप्रमृणोयुधाजयन् । जयन्पुधाप्रमृणः

सेनांप्रभुञ्जन् । प्रभुञ्जन्नितिप्रभुञ्जन् । सेनांप्रभुञ्जन् ।
प्रभुणोसुधा । प्रभुणऽहतिप्रभुणः । सुधाजयन् । जयञ्ज
स्माकमद्ध्यवितारथानाम् । रथानामवितद्ध्यस्माकञ्ज
यन् । जयञ्जस्माकम् । अस्माकमेधि । एद्ध्यविता । अविता
रथानाम् । रथानामितिरथानाम् ॥ १ ॥ इति रेखाविकृतिः ॥
अथ ध्वजः ॥ भूयादादेः कर्म सम्यग्गन्ताकुञ्चारथेदिति । वर्गो
वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः ॥ वर्गो वा ऋचि

वास्यादिः ॥ आदित आरभ्य सम्यक् क्रमं ब्रूयात् ॥ अन्ता-
दयं क्रममारभ्य सम्यगुत्तारयेत् ॥ एकमेकं पूर्वं पूर्वं पदं
अन्तोपान्त्यादिक्रमपूर्वं अनुक्रमेणैवार्षयदित्यर्थः ॥ इति
ये सादितं स्यात् ॥ स ध्वज इत्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ बृह
स्पतेपरि । रथानुमितिरथानाम् । परिधीय । अवितारथा
नाम् । द्वीयपरि । एदृध्यविता । रथेनरक्क्षोहा । अस्माकं
मेधि । रक्क्षोहामित्रान् । जयन्नुस्माकम् । रक्क्षोहेतिरक्क्षुः

५हा । सुधाजयन् । अमित्रोऽपुबाधमानः । प्रमृणोऽुधा ।
प्रभ्रुन्सेनाः । सेनाःप्रमृणः । प्रभ्रुन्नितिप्रमृणः ।
सेनाःप्रमृणः । प्रभ्रुन्सेनाःप्रमृणोऽुधा । अपुबाधमानः
ऽइत्यपुऽबाधमानः । प्रमृणऽइतिप्रमृणः । अमित्रोऽ
अपुबाधमानः । सुधाजयन् । रक्षोहेतिरक्षुःऽहा ।
जयन्प्रमाकम् । रक्षोहामित्रान् । अस्माकमेधि ।
रथेनरक्षोहा । एद्धथविता । दुयारथेन । अवितारथा

नाम् । परिदीय । रथानामितिथानाम् । बृहस्पते
 परि ॥ १ ॥ इति ध्वजाविकृतिः ॥ अथ दंडः ॥ क्रममुक्त्वा
 विपर्यस्य पुनश्च क्रमसुत्तरम् ॥ अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमद्व-
 ण्डोऽभिधीयते ॥ १ ॥ पुनश्च पुनरपि आदित आरभ्य क्रम-
 मुच्चरेत् ॥ एवं पूर्वार्धचक्रमसम्बन्धत्वेनोत्तरार्द्धं क्रममु-
 क्त्वा ॥ पूर्वार्धं चादिपदपर्यन्तं विपर्यस्येन संहितामुक्त्वा ॥
 पुनस्ततऽआरभ्योत्तरार्धचक्रपर्यन्तं किंकसोवाश्च एवेत्यन्तो

नेत्याह ॥ अर्धर्चादिति अर्धर्चपरिसमाप्तिपर्यन्तं एवायं जि-
यमः ॥ तस्योक्ता उच्चारण दण्डो नाम विद्वृत्तिविशेषोऽभिधी-
यते ॥ यथा ॥ ॐ ताऽऽभौ । उभौतौ । ताऽऽभौ । उभौचतुरं ।
चतुरंऽऽभौतौ । ताऽऽभौ । उभौचतुरं । चतुरंऽऽभौ ।
पदश्चतुरंऽऽभौतौ । ताऽऽभौ । उभौचतुरं । चतुरंऽऽभौ ।
पदं सुप्रसारिथाव । सुप्रसारिथावपदश्चतुरंऽऽभौतौ । ताऽऽ
उभौ । उभौचतुरं । चतुरंऽऽभौ । पदं सुप्रसारिथाव ।

सुम्प्रसारथावस्वर्गो । सुवर्गोसुम्प्रसारथावपुदश्चतुरंऽऽतुभौतो ।
ताऽऽतुभौ । तुभौचतुरं । चतुरं पुदः । पुदः सुम्प्रसारथाव ।
सुम्प्रसारथावस्वर्गो । सुम्प्रसारथावेतिसुम्प्रसारथाव । स्वर्गो
लोके । लोकेस्वर्गोसुम्प्रसारथावपुदश्चतुरंऽऽतुभौतो । ताऽऽतुभौ ।
तुभौचतुरं । चतुरं पुदः । पुदः सुम्प्रसारथाव । सुम्प्रसार
थावस्वर्गो । सुम्प्रसारथावेतिसुम्प्रसारथाव । सुम्प्रसार
स्वर्गोऽइति सुदंशे । लोकेषु । प्रलोकेस्वर्गोसुम्प्रसारथावपुद

चतुरेऽनुभौतौ । ताऽनुभौ । उभौचतुरेः । चतुरेःपुदः ।
 पुदःसुम्प्रसारयावस्वर्गे । सुम्प्रसारयावेति सु
 म्प्रसारयाव । स्वर्गलोके । स्वर्गद्विति सुदंशे । लोकेऽप्य ।
 प्रोणवैवाथाम् । कुणवैवाथाम्प्रलोकस्वर्गसुम्प्रसारयावपुदश्च
 तुरेऽनुभौतौ । ताऽनुभौ । उभौचतुरेः । चतुरेःपुदः । पुदः
 सुम्प्रसारयाव । सुम्प्रसारयावस्वर्गे । सुम्प्रसारयावेति सुम्
 प्रसारयाव । स्वर्गलोके । स्वर्गद्विति सुदंशे । लोकेऽप्य ।

प्रोर्णुवाथाम् । कुर्णुवाथांबृषा । वृषोर्णुवाथाम्प्रलोकैस्वर्गो
 सम्प्रसारथावपुदश्चतुरसुभौतौ । ताऽऽभौ । उभौचतुरः ।
 चतुरःपुदः । पुदःसम्प्रसारथाव । सम्प्रसारथावस्वर्गो ।
 सम्प्रसारथावेतिसम्प्रसारथाव । स्वर्गोलोकै । स्वर्गोऽ
 इतिसुदगे । लोकैप्प । प्रोर्णुवाथाम् । कुर्णुवाथांबृषा ।
 बृषांब्राजी । ब्राजीवृषोर्णुवाथाम्प्रलोकैस्वर्गोसम्प्रसारथाव
 पुदश्चतुरसुभौतौ । ताऽऽभौ । उभौचतुरः । चतुरःपुदः ।

पुदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्गो । सम्प्रसारयावेतिसम्प्र
प्रसारयाव । स्वर्गोलोके । स्वर्गोऽइतिसुऽङ्गे । लोकेषु ।
प्रोर्णुवाथाम् । ऊर्णुवाथां वृषां । वृषांवाजी । वाजीरतो
धाः । रतोधावाजीवृषोर्णुवाथासुप्रलोकस्वर्गोसम्प्रसारयावपु
दश्चतुरऽदुभौतौ । ताऽदुभौ । दुभौचतुरः । चतुरःपुदः ।
पुदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्गो । सम्प्रसारयावेतिसु
म्प्रसारयाव । स्वर्गोलोके । स्वर्गोऽइतिसुऽङ्गे । लोकेषु ।

प्रोर्णुवाथाम् । कुर्णुवाथां वृषां । वृषां ब्राजी । ब्राजीरेतोधाः ।
 रेतोधारेतः । रेतोरेतोधा ब्राजी वृषोर्णुवाथां प्रलोके स्वर्गोसम्प्र
 सारयावपुदश्चतुरस्रुभौतौ । ताऽऽभौ । उभौ चतुरः ।
 चतुरःपुदः । पुदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयाव स्वर्गो ।
 सम्प्रसारयावेतिसुम्प्रसारयाव । स्वर्गोलोके । स्वर्गोऽइति
 सुःङ्गे । लोकेऽप्र । प्रोर्णुवाथाम् । कुर्णुवाथां वृषां । वृषां
 ब्राजी । ब्राजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइतिरेतुः

धाः । रेतोदधातु । दुधातुरेतोरितोधाब्राजीवृषोर्णुवाथाम्प्र
लोकेस्वर्गोसम्प्रसारयावपुदश्चतुरेऽदुभौतौ । ताऽदुभौ । दुभौ
चतुरेः । चतुरेःपुदः । पुदःसम्प्रसारयाव । स्वर्गोलोके ।
स्वर्गे । सम्प्रसारयावेतिसुम्प्रसारयाव । ऊर्णुवाथा
स्वर्गोऽइतिसुंशे । लोकेऽप्र । प्रोर्णुवाथाम् । रेतोधाऽइति
वृषा । वृषाब्राजी । ब्राजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइति
रेतुंशेधाः । रेतोदधातु । दुधात्स्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति दण्डकम् ॥

अथ क्रमरथः ॥ पादशोर्धर्चशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्ग्रथः ॥
 ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ १ ॥ सहो
 त्त्वा रथो विहितो भवतीत्यर्थः ॥ सहोक्तिरेव रथ इति
 यावत् ॥ यथा ॥ चतुष्पाद्ग्रथः ॥ ॐ सुस्तिन्नं ॥ सुस्ति
 नं ॥ सुस्तिन्नं ॥ सुस्तिन्नं ॥ नृंस्सुस्ति । नृं
 सुस्ति । नृंस्सुस्ति । नृंस्सुस्ति । सुस्तिन्नं ॥ सुस्तिन्नं ॥
 सुस्तिन्नं ॥ सुस्तिन्नं ॥ नुऽइन्द्रं ॥ नृंपुषा । नुस्ता

कक्ष्यैः । नोबृहस्पतिः । इन्द्रो नः स्वस्ति । पृषानः
स्वस्ति । तावक्ष्यो नः स्वस्ति । बृहस्पतिर्नः स्वस्ति । स्वस्ति
नः । स्वस्ति नः । स्वस्ति नः । स्वस्ति नः । नः इन्द्रः ।
नः पृषा । नस्तावक्ष्यैः । नोबृहस्पतिः । इन्द्रो बृह
श्रवाः । पृषा विश्ववेदाः । तावक्ष्योऽअरिष्टनेभिः । बृह
स्पतिर्दधातु । बृहश्रवाऽइन्द्रो नः स्वस्ति । विश्ववेदाः पृषा
नः स्वस्ति । अरिष्टनेभिस्तावक्ष्यो नः स्वस्ति । दधातु बृह

रूपतिर्नहस्वस्ति । स्वस्तिर्नहः । स्वस्तिर्नहः । स्वस्तिर्नहः ।
 स्वस्तिर्नहः । नुऽहन्द्ः । नुऽपुषा । नुऽस्तावक्ष्यः । नोबृह
 रूपतिः । इन्द्रोबृहश्त्रवाह । पूषाविश्ववेदाह । तावक्ष्योऽ
 अरिष्टनेमिह । बृहस्पतिर्दधातु । बृहश्त्रवाऽहतिवृहश्त्रवाह ।
 विश्ववेदाऽहतिविश्वश्त्रवेदाह । आरिष्टनेमिरिष्टनेमिह ।
 दुधास्त्विदधातु ॥ १ ॥ इति चतुष्पाद्ग्रथः ॥

॥ अथ द्विपाद्ग्रथः ॥

ॐ अनिशितोसि । अनिशितासि । अस्यनिशितं ।
अस्यनिशिता । अनिशितोसि । अनिशितासि । अनिशि
तुइत्थनिशितं । अनिशितेत्थनिऽशिता । असिसप्तत्वन
विक्षत् । असिसप्तत्वनविक्षत् । सप्तत्वनविक्षदुस्यनिशितं ।
सप्तत्वनविक्षदुस्यनिशिता । अनिशितोसि । अनिशितासि ।
अनिशितुइत्थनिऽशितं । अनिशितेत्थनिऽशिता । असि

सुपुत्वनुविक्षत् । असिसुपुत्वनुक्षित् । सुपुत्वनुविक्षद्वाजिनम् ।
सुपुत्वनुविक्षद्वाजिनीम् । वाजिनं सपुत्वनुविक्षदुस्यनिशितुं ।
वाजिनीं सपुत्वनुविक्षदुस्यनिशिता । अनिशितोसि । अनि-
शितासि । अनिशितुऽइत्थनिऽशितुं । अनिशितेत्यनिऽ
त्वनुविक्षद्वाजिनम् । असिसुपुत्वनुविक्षत् । असिसुपुत्वनुविक्षत् । सुपु-
द्वितिसपुत्वनुऽविक्षत् । सुपुत्वनुविक्षदितिसपुत्वनुऽविक्षत् ।

ब्राजिनन्त्वा । ब्राजिनीन्त्वा । त्वाद्ब्राजिनं हंसपत्न्युप
निश्चितं । त्वाद्ब्राजिनीं सपत्न्युपनिश्चिता । अनिश्चि
तोसि । अनिश्चितासि । अनिश्चितुद्दृश्यनिश्चितं । अनिश्चि
तं दृश्यनिश्चिता । असिसुपत्न्युपनिश्चिता । असिसुपत्न्युपनिश्चिता ।
सपत्न्युपनिश्चिता । असिसुपत्न्युपनिश्चिता । असिसुपत्न्युपनिश्चिता ।
द्विद्वितिसपत्न्युपनिश्चिता । द्विद्वितिसपत्न्युपनिश्चिता ।
ब्राजिनन्त्वा । ब्राजिनीन्त्वा । त्वाद्ब्राजेकथायै । त्वाद्ब्राजे

ऋचायै । ब्राह्मणेच्छयायै स्वाहा । ब्राह्मिनीं ऋसपत्न्यं शिक्षदुस्यनिश्चितं ।
 ब्राह्मणेच्छयायै स्वाहा । ब्राह्मिनीं ऋसपत्न्यं शिक्षदुस्यनिश्चिता । अनि
 शितोसि । अनिशितासि । अनिशितुऽहस्यनिश्चितं । अनि
 शितेत्यनीऽशिता । असिसपत्न्यं शिक्षत् । असिसपत्न्यं शिक्षत् । अनि
 सपत्न्यं शिक्षद्ब्राह्मिनीं । सपत्न्यं शिक्षद्ब्राह्मिनीं । सपत्न्यं शिक्ष
 द्वितिसपत्न्यं शिक्षत् । सपत्न्यं शिक्षद्वितिसपत्न्यं शिक्षत् । ब्रा
 ह्मिनीं नत्वा । ब्राह्मिनीं नत्वा । त्वा ब्राह्मणेच्छयायै । त्वा ब्राह्मणेच्छयायै ।

अष्ट-
 विकृतयः

॥ १६९ ॥

सहितः

॥ १६९ ॥

ब्राह्मेच्छयायैसम् । ब्राह्मेच्छयायैसम् । संब्राह्मेच्छयायैस्त्वाद्ब्राह्मि
 नंऽसपत्न्युर्विक्षुद्रस्यनिश्चितं । संब्राह्मेच्छयायैस्त्वाद्ब्राह्मिनीं
 सपत्न्युर्विक्षुद्रस्यनिश्चिता । अनिश्चितोसि । अनिश्चितासि ।
 अनिश्चितुऽद्रस्यनिश्चितं । अनिश्चितेत्थ्यनीऽश्चिता । असि
 सपत्न्युर्विक्षत् । असिसपत्न्युर्विक्षत् । सपत्न्युर्विक्षद्ब्राह्मि
 नम् । सपत्न्युर्विक्षद्ब्राह्मिनीम् । सपत्न्युर्विक्षदितिसपत्न्युऽ
 विक्षत् । सपत्न्युर्विक्षदितिसपत्न्युऽविक्षत् । ब्राह्मिनीन्त्वा ।

ब्राजिनीन्त्वा । त्वाद्वाजेद्धथायै । त्वाद्वाजेद्धथायै । ब्राजे
 द्धथायैसम् । ब्राजेद्धथायैसम् । ब्राजेद्धथायैसम् । सस्मा
 द्धथायै । ब्राजेद्धथायाऽइतिवाजऽइद्धथायैसस्माद्धिम । सस्मा
 द्धिम । माद्धिमसंब्राजेद्धथायैत्वाद्वाजिनींऽसपत्कनुविक्ष
 निशितः । माद्धिमसंब्राजेद्धथायैत्वाद्वाजिनींऽसपत्कनुविक्ष
 दुस्यनिशिता । अनिशितोसि । अनिशितासि । अनिशितुऽ
 इत्यनिशितः । अनिशितेत्थनीऽशिता । असिसुपत्कनु

विक्षत् । असिसप्तत्वनविक्षत् । सप्तत्वनविक्षद्वाजिनम् । सप्त
त्वनविक्षद्वाजिनीम् । सप्तत्वनविक्षादितिसप्तत्वनविक्षत् ।
सप्तत्वनविक्षादितिसप्तत्वनविक्षत् । वाजिनन्त्वा । वाजि
नीन्त्वा । त्वावाजेच्छयाथै । त्वावाजेच्छयाथै । वाजेच्छयाथै
सम् । वाजेच्छयाथैसम् । वाजेच्छयाथोऽइतिवाजऽइदृद्धयाथै ।
वाजेदृद्धयाथोऽइतिवाजऽइदृद्धयाथै । सम्भाजिम । सम्भा
जिम । सम्भाजिम । सम्भाजिम । सम्भाजिम ॥ २ ॥ इति

तिमम ॥ आहमुहमाहमंजाद्वयजाद्व्यहमाहमंजानि । अह
मंजाद्वयजाद्व्यहमहमंजानिगर्भुधङ्गर्भुधमंजाद्व्यहमहम
जानिगर्भुधम् । अजानिगर्भुधङ्गर्भुधमंजाद्वयजानिगर्भु
धमात्वन्त्वमागर्भुधमंजाद्वयजानिगर्भुधमात्वम् । गर्भु
धमात्वन्त्वमागर्भुधङ्गर्भुधमंजाद्वयजानिगर्भुधमागर्भु
धङ्गर्भुधमात्वमंजासि । गर्भुधमितिगर्भुधम् । आरवम् ।
त्वमंजास्यजानिस्त्वन्त्वमंजासिगर्भुधङ्गर्भुधमंजासिस्त्व

नत्वमंजासिगर्भधम् । अजासिगर्भधङ्गर्भधमंजास्यजासि
 गर्भधम् । गर्भधमितिगर्भधम् ॥ १ ॥ अम्बेऽअम्बिके
 म्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेम्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिके
 म्बालिके । अम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बालिकेन
 नाम्बालिकेम्बिकेम्बालिकेन । अम्बालिकेननाम्बालिके
 बालिकेनमांमानाम्बालिकेबालिकेनमा । नमांमाननमानय
 तिनयतिमाननमानयति । मानयतिनयतिमानयतिकं

कोनयतिमानयतिकः । नयतिकःकोनयतिनयतिकश्चन
चनकोनयतिनयतिकश्चन । कश्चनचनकःकश्चन । चनेति
चन ॥ ससंसस्यश्चकोश्चकःससंसित्ससंसस्यश्चकःसुभद्वि
कांसुभद्विकामश्चकःससंसित्ससंसस्यश्चकःसुभद्विकाम् ।
अश्चकःसुभद्विकांसुभद्विकामश्चकोश्चकःसुभद्विकाङ्गम्पी
लवासिनीङ्गाम्पीलवासिनींसुभद्विकामश्चकोश्चकःसुभद्वि
काङ्गाम्पीलवासिनीम् । सुभद्विकाङ्गाम्पीलवासिनीङ्गाम्पील

वासिनीं सुभद्रिकां सुभद्रिकाङ्गाम्पीलवासिनीम् । सुभद्रि
 कामितिसुभद्रिकाम् । काम्पीलवासिनीमितिकाम्पीलऽवा
 सिनीम् ॥ २ ॥ बह्वीनाम्पिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहु
 बह्वेऽपिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहुः । पिताबहुबह्वेऽपितापि
 ताबह्वेऽस्यास्यबहुऽपितापिताबह्वेऽस्य । बह्वेऽस्यास्यबहुबह्वेऽस्य
 पुत्रेऽपुत्रोऽस्यबहुबह्वेऽस्यपुत्रेऽस्यपुत्रेऽपुत्रोऽस्यास्यपुत्रेऽस्य
 चिश्चापुत्रोऽस्यास्यपुत्रेऽस्य । पुत्रेऽस्यश्चापुत्रेऽपुत्रेऽस्य

श्राकृणोतिक्वणोतिचिश्चापुत्रःपुत्रश्चिश्चाकृणोति । चिश्चाकृणो
तिक्वणोतिचिश्चाचिश्चाकृणोतिसमनसमनकृणोतिचिश्चाचि
श्चाकृणोतिसमना । कृणोतिसमनसमनकृणोतिक्वणोतिस
मनावगत्यावगत्यसमनकृणोतिक्वणोतिसमनावगत्य । सम
नावगत्यावगत्यसमनसमनावगत्य । अवगत्येत्येवऽग
त्य ॥ इषुधिःसङ्काऽसङ्काऽइषुधिरिषुधिःसङ्काऽपृतनाऽ
सङ्काऽइषुधिरिषुधिःसङ्काऽपृतनाऽ । इषुधिरितीषुऽधिः । सङ्काऽ

विथनंभूविथनमं पृपवन्तमपृपवन्तमूविथनंम् । अपृपवन्तमित्य
 पृपऽवन्तम् । उविथनेमित्युविथनंम् ॥ इन्द्रं प्रातः प्रातरिन्द्रे
 षु प्रातः षुषस्व प्रातरिन्द्रे षु प्रातः षुषस्व । प्रातः षुषस्व
 षुषस्व प्रातः प्रातः षुषस्व नो नो षुषस्व प्रातः प्रातः षुषस्व नः ।
 षुषस्व नो नो षुषस्व षुषस्व नः ॥ ४ ॥ इति घनः ॥

इत्यष्टविकृतयः समाप्ताः ॥

अथ याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रम-
सूत्र-पारस्करगृह्यसूत्राणां प्रारम्भः ॥

॥ अथ प्रतिज्ञासूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिज्ञामन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयं तस्मिञ्छुक्ते याजुषाम्नाथे माध्यन्दिनीयके मन्त्रे स्वरप्रक्रिया हृद्यनुदात्तो मूर्धुदात्तः श्रुतिमूले स्वरितः । एवं जाल्यादयोऽभिहिताः ॥ ब्राह्मणे तूदात्तानुदात्तौ भाषिकस्वारौ तानस्वराणि छन्दोवत्सूत्राणि ॥ १ ॥ अथान्तःस्थानामाद्यस्य पदादिस्थसान्यहलसंयुक्तस्य संयुक्तस्यापि रेफोऽभान्त्याभ्यासृकारेण चाविशेषेणादिमध्यावसानेषूच्चारणे तृतीयान्तःस्थस्य क्वचिद्वकारस्य तु संयुक्तासंयुक्तस्योऽभ्यन्तरेण सर्वत्रैवमथान्त्यस्यान्तःस्थानां पदादिमध्यान्तःस्थस्य त्रिविधं गुरुमध्यमलघुवृत्तिभिरुच्चारणमथो मूर्द्धन्योऽभ्यन्तःस्थानां पदादि-च खकारोच्चारणमध्ययनादिकर्मस्वर्थवेलायां प्रकृत्या ॥ २ ॥ अथानुस्वारस्य षडइत्यादेशः शषसहरेफेषु तस्य त्रैविध्यमाख्यातम् ॥ ह्रस्वदीर्घगुरुभेदैर्दीर्घात्परो ह्रस्वो ह्रस्वात्परो दीर्घो गुरौ परे गुरुः परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र विसर्गेष्वीषद्विरामः पदाद्यस्य संयुक्ताकारस्येर्धता च भवतीषदी-र्धता च भवतीति ॥ ३ ॥ इति कात्यायनपरिशिष्टप्रतिज्ञासूत्रं समाप्तम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रम् ॥
 शुक्लानि षड्रुंषि भगवान्याज्ञवल्क्यो यतः प्राप तं विवस्वन्तं त्रयीमयमर्चिष्मन्तमभिध्याय
 माध्यन्दिनीये वाजसनेयके यजुर्वेदाज्ञायै सर्के सशुकियऋषिदैवतछंदांस्स्यनुक्रमिष्यामि
 यजुषामनियताक्षरत्वादेकेषां छन्दो न विद्यते द्रष्टारो ऋषयः स्मर्तारः परमेष्ठ्यादयो देवता
 मन्त्रान्तर्भूता अग्न्यादिका हविर्भजः स्तुतिभाजो वानः शाखोखाशम्योपवेषकपालेध्मोद्ध्रवलाद्-
 यश्च प्रतिमामृतारुछन्दांस्सि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति व्रजते
 याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवत्यथान्तराश्वर्त्तं वापद्यते स्थाणुं वाच्छति प्रसीयते
 वा पापीयान्भवत्यथ विश्रायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा
 हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते ॥ १ ॥ इषेत्वादि खंभ्रह्मान्तं विवस्वानपश्यत्तः प्रतिकर्मविभागेन
 ब्राह्मणानुसारेण ऋषयो वेदितव्याः परमेष्ठी प्राजापत्यो दर्शपूर्णमासमन्त्राणामृषिर्देवा वा प्राजा-

पत्या इषेत्वाशाखानुष्टुब्बिनियोगः कल्पकारोक्त एवमूर्जेत्वा वायवो वायव्यं देवोवऽऐन्द्रं
 यजमानस्य शाखावसोर्वायव्यं द्यौर्मातरिश्वन उखा वसोर्वायव्यं देवस्त्वापयः कामधुक्षः प्रश्नः
 सा विश्वायुस्त्रीणि गन्धानीन्द्रस्यैन्द्रं विष्णोः पयः ॥ २ ॥ योऽअग्नऽइदमाग्नेये कस्त्वा प्राजापत्यं
 कर्मणे सुक्श्रूर्पं प्रत्युष्टं द्वे राक्षसे उरुब्रह्मरक्षोघ्नः सर्वत्र धूरसि धूर्देवानां विष्णुस्त्वानऽउरुह-
 विष्याऽअपहतः रक्षोथच्छन्ताऽहविष्या देवस्य त्वा सावित्रऽसर्वत्राग्नेये लिंगोक्ते भूताय त्वा
 हविः स्वः सूर्षो ददहन्तां गृहाः पृथिव्यास्त्वा हव्यं पवित्रे लिङ्गोक्तः सवितुर्देवीः प्रोक्षिताऽआपा-
 न्यग्नेये लिङ्गोक्ते देव्याय पात्राणि ॥ ३ ॥ शर्मास्यदित्याः कृष्णाजिनमवधृतः राक्षसमद्रिग्रिवोल्ह-
 खलेऽअग्नेर्हविर्बृहत्सऽइदमसले हविष्कृदधिदेवतं वागधियज्ञं पत्नी कुक्कुटो वाग्वर्षवृद्धः शूर्प
 प्रतित्वा हविः परापृतमपहतः राक्षसे वायुर्वो देवो वस्तण्डुला धृष्टिरुपवेषोपाग्नऽआदेवयजनमाग्नेये
 ध्रुवमसि षण्णां कपालान्यग्ने ब्रह्माग्नेयं धिषणासि दार्षदं दिवः शम्भ्या धिषवणौपलं धान्यमसि
 षण्णाऽहविर्महीनामाज्यम् ॥ ४ ॥ संवपामि हविः समापऽआपं जनयस्यै त्वेदऽहविरिषेत्वाज्यं

धम्मोसि षण्णां पुरोडाशस्त्रिताय त्रयाणां त्रितोद्वितऽष्टकतः क्रमेणाददऽइन्द्रस्य स्फ्यः पृथिवी
 वेदिर्ब्रजं पुरीषं वर्षतु वेदिर्ब्रधान सावित्रमपारुमरोऽआसुरे द्रप्सस्ते वेदिर्गायत्रेण त्रीणि वैष्णव-
 वानि सूक्ष्मा त्रयाणां वेदिः पुराधशः सोपश्यच्चान्द्रमसीं त्रिष्टुभं प्रोक्षणीः द्वेषो द्विषतः आभि-
 चारिकमनिशितः क्षुवो निशितास्रुगदित्यै विष्णुणोर्षोक्त्रमूर्जे त्रयाणामाज्यः सवितुरार्षं तेजोसिधा-
 माज्यम् ॥५॥ इति० संहितायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ कृष्णोसीधमो वेदिर्बर्हिर्लिङ्गोक्तेऽदित्याऽआप-
 विश्ववसुराग्नेयीं गायत्रीः समिदाग्नेयः सूर्यस्त्वाल्लिङ्गोक्तः सवितुर्विद्युतीर्ऊर्णम्रदसमात्वाप्रास्तरे घृता-
 च्यसि त्रयाणां जुहूपशृङ्गुवाः क्रमेण त्रियेण हविर्ध्रुवाऽअसदन्पाहि मां वैष्णवेऽअग्नेवाजजिदाग्नेयं
 नमोऽैवऽस्वधापित्र्यः सुयमे सुचावंत्रिणा वैष्णवं वसुमतीमाग्नेयमितऽइन्द्रः सऽग्नोतिषाज्यं मयी-
 दमारीः प्रतियहणमुपहूताद्यावापृथिव्यम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मत्वं प्रतिष्ठान्तं बृहस्पतिरागिरसोपश्यद्भेद्वान्
 प्राशित्रमेतन्ते वैश्वदेवसेषा तेऽनुबुबाधेवाजऽथमे वाजजिदाग्नेयमशीबोमयोश्चत्वारि लिङ्गोक्तानि

वसुभ्यस्त्रयाणां परिधयः सञ्जानाथाव्यन्तु प्रास्तरे मरुताऽकपिर्बृहतीं प्रास्तरीमन्त्यः पादऽआग्नेयो
 अम्परिधिं देवलऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विराडूपां यजुरन्तामग्नेः प्रियं यजुःसंख्यवभागाः सोमसूक्ष्मो
 वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं यजुरन्तां स्वाहा वाङ्मजुर्धृताचीसुचौ यज्ञनमः सूप्यां यवमान्कृपिरुद्वालवां
 धानां तवीनिति पञ्चार्धे यो यज्ञो देवताग्नेदब्धायो गार्हपत्योऽग्नेये दक्षिणाग्निः सरस्वत्यै लिङ्गोक्तं वेदोसिं
 वेदो देवामनसस्पतिर्घातदेवत्यां विराजऽसम्बर्हिर्लिङ्गोक्ता त्रिष्टुब्बिराडूपा कस्त्वा प्राजापत्यदृक्षसां
 राक्षसम् ॥ ७ ॥ अथ याजमानदसंवर्चसा त्वाष्ट्री त्रिष्टुब्दिविष्णुस्त्रीणि वैष्णवान्यस्माद्भागोस्त्ये
 भूमिरगन्मै दैवदसञ्ज्योतिषाऽऽहवनीयः स्वयम्भूः सूर्यस्य सौरैऽअग्ने गृहपते गार्हपत्यः सूर्यस्य सौर-
 मग्नऽइदमाग्नेये ॥ ८ ॥ पितृयज्ञः प्रजापतेरर्षमग्नेये सोमाय द्वे दैवे स्वाहाकारश्रुतेरपहताऽआसुरं ये
 रूपाणि कथ्यवाहनोऽग्निस्त्रिष्टुब् अत्रामीमदन्त पित्र्यै नमोऽत्रः षड्लिङ्गोक्तानि परे पित्र्यैऽआधत्त
 पित्र्यागायत्र्यूर्जमापिविराद् ॥ ९ ॥ इति० संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अथ्याधेयं प्रजा-
 पतेरर्षं देवानामग्नेर्गन्धर्वाणां वा समिधाग्नेश्चतस्रो गायत्र्यः समिधाविरूपऽआङ्गिरसः सुस-

मिच्छाय वसुश्रुतस्तत्त्वां भरद्वाजो मूर्धुवःस्वस्तिस्त्रो महाव्याहृतयोऽग्निवायुसूर्धुदेवत्याः क्रमेण द्यौरिव
यजमानाशीलिङ्गोक्तदेवताऽआयज्ञौः सार्यराहस्तृचो गायत्र्योऽग्निः परावररूपेण देवता ॥ १० ॥
अग्निहोत्रं प्रजापतेरार्षं अग्निर्ज्योतिः ससलिङ्गोक्तदेवता गायत्र्य आद्याः पञ्चैकपदाः अग्निर्विर्चो द्वे
तक्षापश्यत्परा जीवलश्चैलकिः ॥ ११ ॥ यजमानाश्रुपस्थानं बृहद्देवानामार्षम् उपप्रयन्तऽइत्यनु-
वाकऽआद्ये द्वे आग्नेश्वौ देवश्रवा देववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमयमिह वामदेवो जगतीमस्य
ऐन्द्राग्नीं त्रिष्टुभमयन्ते देवश्रवा वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं
प्रबामवत्सारोगव्यां वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं
महापङ्क्तित्र्यवसाना ॥ १२ ॥ चित्रावसोरान्त्रिदेवत्यमृषयो पश्यन्सन्त्वमाग्नेयमन्धःस्थरेवतीःसङ्
हितेति त्रीणि गव्यानि । उपस्त्वाग्नेयं तृचं गायत्रं मधुच्छन्दा वैश्वामित्रोऽग्नेत्वं चतस्रो
द्विपदाऽआग्नेयीर्वन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरैकैकशऽइडेकाम्याकव्ये सोमानं ब्राह्मणस्पत्यं तृचं
गायत्रं ब्राह्मणस्पतिर्मेधातिथिर्वामहित्रीणाऽसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यदैवतं तन्नं गायत्रं पथि स्वस्त्ययनं

कदाचनैन्द्रीं पथ्याबृहतीं मधुच्छन्दास्तत्सवितुर्विश्वा मित्रः सावित्रीं गायत्रीं परिते वामदेवऽआश्रे-
 यीमनिरुक्तां गायत्रीम् ॥ १३ ॥ क्षुल्लकोपस्थानमासुरे राष, भूर्भुवः स्वः प्रवत्स्यदुपस्थानमागतोपस्थानं
 चादित्यस्यार्षं नर्यगार्हपत्यः शंस्याहवनीयोथर्वदक्षिणाशिरागन्माहवनीयोनुष्टुबयमग्निन्यर्कुसारि-
 णीबृहती गार्हपत्योयमशिरन्वाहार्यपचनोऽनुष्टुब्ग्रहामा त्रिष्टुब्बिराङ्गूपा शेषामानुष्टुबुपहूतामहा-
 पंक्तिह्यवसानास्तिस्त्रोऽपि वास्तवीः शंयुर्बाहस्पत्यः ॥ १४ ॥ चातुर्मास्थानि प्रजापते राष, प्रधासिनो
 मारुती गायत्री यद्गामेमारुत्यनुष्टुबनिरुक्तामोषूणोगस्य ऐन्द्रामारुतीं विराजमक्रंननिरुक्तश्रेय्यनुष्टुब्
 अवभृथयज्ञैवतं पूर्णादर्विद्वे और्णवाभऽऐन्द्र्यावनुष्टुभावक्षंद्वे गोतमऽऐन्द्र्यौ पङ्की मनोनुमानसं तृचं
 बन्धुर्गायत्रं वयऽसौमीं गायत्रीं बन्धुरेषते द्वे रौद्रे अवरुद्रऽरौद्र्यावेकापंक्तिरपराककुप् त्र्यम्बकं द्वे
 अनुष्टुभौ पूर्वस्या वसिष्ठऽ एतदास्तारपंक्तिह्ययुषं नारायणऽउष्णिहं अजमानाशीर्षऽशिवोनाम
 क्षौरं निवर्त्तयामिलिङ्गोक्तैवतमाशीः प्रायम् ॥ १५ ॥ इति० संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
 अग्निष्टोमः प्रजापते राष, एदं द्वेऽअत्यष्टीत्र्यवसाने आद्यावर्द्धर्चौ देवयजनदेवत्याविमाऽआपऽओषधे

कुशतरुणं स्वधितेक्षोरसापोऽअस्मानापन्दीक्षातपसोर्वासोमहीनां नवनीतं षड्रत्याजनं चित्पतिर्द्वे
 प्राजापत्ये देवोमा सावित्रमावोदैव्यनुष्टुबाशीः स्वाहायज्ञं चतुर्णां यज्ञऽआकृत्यै चतुर्णामौद्भृशणानाम-
 शिरापोदेवीर्लिङ्गोक्तदेवताविराट् ॥१६॥ विश्वेदेवस्य स्वस्त्यात्रेयः सावित्रीमनुष्टुभपृक्सामयोः कृष्णा-
 जिनेशर्मासि कृष्णाजिनमूर्णस्यांगिरोभिर्दृष्टमैखलऽसोमस्यनीविर्विष्णोर्वासऽइन्द्रस्य सुसत्याः कृष्ण-
 विषाणोच्छ्रयस्वदण्डोन्नतयज्ञैर्देवीधीर्धेदेवावाक्प्राणोदानौ चक्षुःश्रोत्रमध्यात्ममग्निर्भिन्नावरुणावादि-
 त्यो विश्वेदेवाऽअधिदेवतं श्वात्राऽआपोजगतीयंते लोष्टुमपोमूत्रं पृथिव्यालोष्टुमश्वेत्वमाश्रेय्यनुष्टु-
 पुनर्मनऽआश्रेयं त्वमग्ने वत्सऽआश्रेयीगायत्रीं रास्वेयत्सौम्यमेषातेहिरण्यज्यदैवतं जूरसिवादै-
 वतऽशुक्रमसिहिरण्यं चिदसि गौःसोमक्रथणी वायूपाध्यारोपकल्पनया ॥ १७ ॥ वस्यस्यनुष्टुब्ध-
 हतीसोमक्रथण्यास्तुरितरदित्याऽआज्यमस्मेषणां लिङ्गोक्तादेवताः समख्येपल्याशीरास्तारपंक्तिरेषते-
 लिङ्गोक्तदैवतमास्माकोसि सौम्यमभित्यंसावित्र्यष्टिः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वा शुक्रन्त्वा सौम्यानि
 समेस्मेलिङ्गोक्तेतपसोर्द्वेजाङ्घ्रौ सोमोमित्रो नऽइन्द्रस्य सौम्ये स्वानादीनिधिष्ण्यानामानिपरिमाश्रेयी

पुरस्ताद्बृहती प्रतिपन्थामनुष्टुप्पथिदेवत्यादित्याः कृष्णाजिनमदित्यै सौम्यमस्तन्नात्रिष्टुभौ वारुण्यौ
 सूर्यस्थानुष्टुप्कृष्णाजिनमुखावूर्ध्वबृहत्यानद्धी भद्रो मे सौम्यं नमोमित्रस्याभितपनः सूर्यः सौरीं
 जगतीं वरुणस्य पञ्चवारुणानि षाते सौमीं त्रिष्टुभं गौतमः ॥ १८ ॥ इति० संहितायां चतुर्थोऽ-
 ध्यायः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसिपञ्च वैष्णवान्यग्नेः शकलं वृषणौदर्भतरुणैकेऽवर्षयसित्रयाणां
 लिंगोक्ता देवता गायत्रेण त्रीण्यग्नेयानि भवतन्नः पंकीरग्नावग्निर्विराडेतयोर्निर्मथ्याहवनीयावग्नीदेव-
 तेऽआपतथेष्वायव्यमनाधृष्टमाज्यमग्नेव्रतपाऽआग्नेयमष्टूरऽशुः प्रकृतिश्चतुरवसाना सौम्यन्त्योर्द्ध्वो
 लिंगोक्तदेवतोथातेत्रीण्यग्नेयानि तप्तयनीचत्वारि पार्थिवानि विदेदाग्नेयमग्नेऽअङ्गिरो षोस्थामनु-
 त्वालिंगोक्तानि सिँह्यासित्रयाणां वेदिर्द्विद्रघोषश्चतुर्णामुत्तरवेदिरिदमहमापाँसिँह्यासि पञ्चानां
 वाग्भूतेभ्यः सुग्धुवोसिपरिधयस्त्रयाणामग्नेः संभारागुल्युल्वादयः ॥ १९ ॥ युञ्जतेऽयावाश्चः सावित्रीं
 जगतीम् । इदंविष्णुर्मेधातिथिवैष्णवीं गायत्रीमिरावतीवसिष्ठस्त्रिष्टुभं देवश्रुतावक्ष्युरौप्राचीस्वंगोष्ठ-
 मत्रहविद्धनिविष्णोर्नुतिस्रो वैष्णव्यस्त्रिष्टुभऽआद्ये द्वे षजुरंते विष्णोर्नुप्प्रदीर्घतमाऔतथ्यो विष्णो-

१ भद्रोमेमित्रस्या.

त्रिष्टुभं ब्रह्मवनि ब्रह्मदृह सूपदेवले विष्णोः कर्माणि द्वे मेधातिथिवैष्णव्यौ गायत्र्यौ परिवीर्यूपो-
 दिवस्वरुरेषते सूपऽऽपावीस्तृणमुपदेवां लिंगोक्तमृतस्यत्वा पशुरग्नीषोमाभ्यां लिंगोक्तमभ्योपां
 पशुरापोदेवीरापऽसंते पशुर्धृतेन स्वरशासौरेवतीवाग्धर्षोत्तृणऽस्वाहादेवे ॥ २३ ॥ माहिर्भूरज्जुर्न-
 मस्ते यज्ञोदेवीरापोर्ध्रंमापमर्ध्रंमाशीर्वाचंते मनस्तेपशुः शंलिंगोक्तमोषधे तृणऽस्वधितेसीरक्षसां
 लिंगोक्तं निरस्तमिदमहूरक्षोहणीधृतेनद्यावापृथिव्यवायोवायव्यमग्निराज्यस्याग्नेयऽस्वाहाकृतेवपा-
 श्रपण्याविदमापपीमहापंक्तिष्ठयवसानापावमानश्चांत्यःपादःसंते हृदयद्वरेडसिवसाप्रयुतं लिंगोक्तं
 घृतं त्रैश्वदेवं दिशः पंचदिश्यान्यैद्रः प्राणः पश्वंगः प्राणदानं लिंगोक्तं देवत्वार्त्री त्रिष्टुप् ॥ २४ ॥
 समुद्रंलिंगोक्तानि द्वादशदिवंते स्वरुर्मापोहृदयश्चूलं धाम्नो धाम्नोवारुणं षडाहुर्वारुणी गायत्र्यनव-
 साना सुमित्रियानऽआपऽहविष्मतीलिङ्गोक्तेवतानुष्टुबग्नेर्वश्रत्वार्षापाद्द्वयमूर्षीं गायत्रीं मेधाति-
 थिर्हृदेत्वा सौम्यनुष्टुप् सोमराजन्सौम्ये शृणोतु लिंगोक्तेवतात्रिष्टुब्देवीरापऽआपीपंक्तिः कार्षि-
 राज्यमनुष्टुप्समुद्रस्य समापऽआपो यमग्नेमधुच्छंदाऽआग्नेयीं गायत्रीमाददेयावानिआभ्याआपमि-

न्दायत्वा पञ्चसौम्यानि यत्तेसौमी विपरीता बृहती श्वात्राःपथ्याबृहती माभेः सौम्यमर्द्ध्यावा-
 पृथिव्यमर्द्धप्रागपावसौम्युष्णिक् त्वसंगोतमऽऐन्द्नी पथ्याबृहतीम् ॥ २५ ॥ इति० संहितायां
 षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेप्राणदेवत्याविराद् मधुमतीलिङ्गोक्तं यत्ते सौम्येऽस्वाहोरुष्यजुषी-
 लिङ्गोक्ते स्वाङ्कृतोस्युपाऽशुर्देवेभ्यस्त्वाद्वैवं देवाऽशोलिङ्गोक्तमाभिचारिकं प्राणायामहोव्याना-
 यउपाऽशुसवनऽउपयामयहीतोस्यतरैन्द्रमन्तस्ते मधवदेवत्यात्रिष्टुबुदानायग्रहः आवायो वसिष्ठो-
 वायव्यां त्रिष्टुभमिन्द्रवायू मधुच्छन्दा ऐन्द्रवायवींगायत्रीमयंवायत्समदोमैत्रावरुणीऽरायावयं
 त्रसदस्युखिष्टुभं यावां मेधातिथिराश्विनीं गायत्रीं तंप्रलथावत्सारः काश्यपोवैश्वदेवीं जगतीम-
 च्छन्नस्यसौम्यऽसा प्रथमैन्द्नीत्रिष्टुप्तृपंत्वयाडमीलिङ्गोक्ते ॥ २६ ॥ अयं वेनोद्वेनस्य त्रिष्टुप् सोम-
 स्तुतिरधिदेवतमधियज्ञं च मनोनत्रिष्टुप्सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिभ्यपमृष्टः शंडोपमृष्टोमर्द्धऽ-
 आभिचारिके देवास्त्वा शुक्रामंथिनावनाद्यष्टासिदक्षिणोत्तरवेदिश्रोण्यौसुवीरः सुप्रजाः शुक्रामंथिनौ
 निरस्तोद्वे आभिचारिके शुक्रस्य मंथिनः शकलं वेदेवासः परुच्छेपोवैश्वदेवीं त्रिष्टुभमायणोसि-

रस्युक्तामेहर्षोर्धस्तेलिङ्गोक्तेदेवकृतस्याऽग्नेयानि बद्ध ॥ ३० ॥ समिन्द्रात्रिवैश्वदेवी त्रिष्टुभं धातालिं-
गोक्तबहुदेवत्यासुगावोदेवीषौऽआवहोवयमाग्नेयौयज्ञायज्ञमेषतेलिङ्गोक्तेषुषीउरुऽहिशुनःशेषो-
वारुणीत्रिष्टुभं नसोवारुणसग्नेरनीकमाग्नेयी त्रिष्टुप् समुद्रेते सौमी विराड्देवीरापःपंक्तिर्बृहती वा
पूर्वोर्ध्वऽआपऽउत्तर.सौस्योदेवानामाग्नेयमेजनुऽयवसानामहापंक्तिर्यस्यैते वशापुरदस्मोगर्भोसरुतो-
यस्य गोतसोमारुतीं गायत्रीं महीचौमैधातिथिर्द्यवािष्टथिव्यामित्यग्निष्टोमः ॥ ३१ ॥ अथषोड-
श्यातिष्ठगोतसऽऐन्द्रीमनुष्टुभं । बुक्ष्वाहि मधुच्छंदाः । इंद्रमिद्धोतमः । यस्मान्नेद्री त्रिष्टुप्परब्रह्म-
रूपेण षोडशिनस्तुतिरिंद्रश्चैद्रावारुणीषोडशिवत्यावायजुरंताग्नेपवस्व वैखानसऽआग्नेयीं गायत्री-
मुत्तिष्ठन्कुरुस्तुतिरैन्द्रीमहश्रं प्रस्कण्वः सौरीं अतिसोपिषजुरन्ताः उदुत्यं देवानामार्षमाजिब्रेडे-
कौसुरुविदुर्गव्ये महापंक्तिःप्रस्तारपंक्तिः विनःशासोभारद्वाजऽऐन्द्रीमनुष्टुभं वाचस्पतिं वैश्वकर्मणीं
त्रिष्टुभं विश्वकर्मन्नेद्रीवैश्वकर्मण्यभयेत्वा देवार्षाण्यदाभ्यदेवत्यानिब्रेशीनांत्वा सौम्यानि ॥ ३२ ॥
सत्रोत्थानं देवानामार्षमिहरतिः पशुदैवतमुपसृजन्नुष्णिगाग्नेयी सत्रस्य बृहती यजमानानामात्म-

स्तुतिर्युवंतंपरुच्छेपऽष्ट्रीमत्यष्टिन्व्यवसानामाद्योर्द्धर्चऽष्ट्रेद्रापावतः परमेष्ठीनैमित्तिकान्याध्याद्वासिष्ठ-
 स्वार्थं लिंगोक्तदेवतानि चतुस्त्रिंशद्यथोवैष्णववारुणीं त्रिष्टुब्देवान्दिवमाशीलिंगोक्तदेवताश्चतुस्त्रिं-
 शद् वर्मदेवत्यापंक्तिस्त्रिष्टुब्वायज्ञस्य यज्ञदेवत्या त्रिष्टुब्बापवस्व सौमीं गायत्रीं नैद्युविः कश्यपः ॥ ३३ ॥
 इति० संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अथ वाजपेयोबृहस्पतेरार्षम् इंद्रस्य च देवसवितःसावित्री
 त्रिष्टुप् ध्रुवसदमैन्द्राणित्रीण्यपाँरसदेवत्यानुष्टुब्महालिंगोक्तदेवतानुष्टुप्संपृचौ यजुषीन्द्रस्य रथोवा-
 जस्य पार्थिव्यतिजगत्स्यःपादःसावित्रोऽप्स्वन्तरश्वदेवत्यानवसानापुरऽउष्णिगवातोवातिस्त्रोश्वस्तु-
 तयऽउष्णिक्त्रिष्टुब्जगत्योवाजिनोश्वाःदेवस्याहं लिंगोक्तानि वाजिनोश्वाऽऽष्वस्य द्वे दधिक्रावावाम-
 देव्योश्वदेवत्ये जगत्यौ शन्नोवसिष्ठोविराजंतेनोनाभानेदिष्टोजगतीं वाजेवाजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभमामा-
 प्राजापत्यांवाजिनोश्वाः ॥३४॥ आपयऽआयुर्भेनेनप्राजापत्यानि प्रजापतेः स्वरमृतायजमानोस्मेदिशो-
 नमः पृथिवीयमासंदीयंतासुन्वन्वाजस्य प्राजापत्यं तृचं त्रैष्टुभऽसोमं तृचंतापसऽआद्या वैश्वदेव्य-
 निरुक्तानुष्टुब्धितीया लिंगोक्तदेवता तृतीयाश्रेयीप्रनोलिंगोक्ता गायत्री सरस्वत्यैसुन्वन्नग्निःसप्तदश

लिंगोक्तदेवतानि ॥ ३५ ॥ अथ राजसूयोवरुणस्यार्षम् एषते पार्थिवमग्निनेत्रेभ्यो देवार्षाण्याध्याया-
 दशाद्यानि देवान्यग्नेसहस्र देवश्रवादेववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमुपांशोस्त्रीणि रक्षोघ्नानि
 सविताद्वेषजमानः ॥ ३६ ॥ इति० संहितायां नवमोऽध्यायः ॥१॥ अपोदेवाऽआपीत्रिष्टुप् इष्णऽऊर्मि-
 लिङ्गोक्तानि मधुमतीरनाघृष्टाआपेसोमस्य चर्माग्नेये लिंगोक्तान्यनिष्टुष्टमापऽसधमादोवारुणीत्रिष्टुप्
 क्षत्रस्य चतुर्णांताप्यपांद्वाधीवासोष्णीषाणीद्रस्यधनुर्मित्रस्य बाहूत्वयायंधनुर्हवाषाणासिषवऽआवि-
 प्राजापत्यंपराणि लिंगोक्तानि ॥ ३७ ॥ अवेष्टामृत्युनाशनं प्राचीं पंचानां यजमानःप्रत्यस्तमासुरं
 मृत्योरोजोसिरुक्मोहिरण्यरूपौ मैत्रावरुणीत्रिष्टुब्यजुरन्तासोमस्यसुन्वन्प्रपर्वतस्यापीत्रिष्टुब्विष्णो-
 स्त्रीणिलिंगोक्तानि सुन्वन्प्रजापतेन प्राजापत्यात्रिष्टुब्यजुर्मध्याअयममुद्यजूरुद्रथद्रौद्रम् ॥ ३८ ॥
 इंद्रस्यलिंगोक्तानिमाते संवरणः प्राजापत्यऽइंद्रौत्रिष्टुभमग्नेये लिंगोक्तानि पृथिविमातर्भूमिर्हृ-
 सोवामदेवः सौरीऽसप्रपंचपरब्रह्माभिधायिनीमतिजगतीमियच्छतमानावूर्गसिशाखेन्द्रस्य बाहूस्थो-
 नास्यासंदीक्षत्रस्याधीवासऽस्योनाऽसुन्वन्निषसाद् शुनःशेपोवारुणीं गायत्रीमभिभूरस्यक्षायज

मानोवाब्रह्मस्वमामंत्रणानि पंच लिंगोक्तानींद्रस्य स्फ्योद्भिः पृथुराग्नेयं स्वाहाकृता अक्षाः
सचित्रालिंगोक्तैदवतम् ॥ ३९ ॥ अथ चरकसौत्रामण्यश्चिनोर्षम् अश्विभ्यां त्रीणि लिंगोक्तानि
वायुः सौमी गायत्री कुविचूचः सुकीर्तिः काक्षीवतऽआद्या सौम्यनिरुक्ता त्रिष्टुब्बुवमनुष्टुप्पुत्र-
मिव त्रिष्टुब्बश्चिसरस्वतींद्रदेवत्ये अश्विसरस्वतींद्रदेवत्ये ॥ ४० ॥ इति० संहितायां दशमोऽध्यायः ॥१०॥
इतिसर्वानुक्रमणिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथाग्निप्रजापतिरपश्यत् ॥ साध्यावापश्यन्त्सोमिः-
पंचचित्तिकः प्रथमाचितिः ॥ प्रजापतेर्द्वितीयदेवानांतृतीयेंद्राभ्योर्विश्चकर्मणश्चतुर्थवीणां पंचमी
परमेष्ठिनोऽथ प्रतिकर्मदर्शिनो बुजानोष्टौसावित्राणिसवितापश्यदाद्यातृतीयाचानुष्टुप्चतुर्थी-
षष्ठ्यौ जगल्यौ द्वितीयागायत्रीपंचमीत्रिष्टुबिमनोयजुरंतागायत्र्यनवसानाऽआददेभिर्हस्तेनुष्टुब्ब-
जुरंता ॥ १ ॥ प्रतूर्तनाभानेदिष्टऽआश्वीमास्तारपंक्तिंयुजाथां कुश्रिर्गर्दभीं गायत्रीयोगेयोगेशुनःशेष
आर्जीप्रतूर्वस्त्रिष्टुब्बविराडूपाषजुर्गभोरुयजुःपृथिव्यास्त्रीण्याग्नेयान्यन्वश्रिराग्नेयीं त्रिमष्टुं पुरोधसऽआ-
गत्य मयोभुवऽआश्वीमनुष्टुभमामाक्रम्यानुष्टुप् द्यौस्तेबृहत्युत्कामविराडुदक्रमीत्रिष्टुवात्वाद्दे गृत्सम-

दधामेऽथौपरिसोमकोगायत्रीं परित्वापायुरनुष्टुभंत्वामग्नेयत्समदोजगतीम् ॥ २ ॥ पृथिव्याऽआ-
भारद्वाजऽआग्नेयं गायत्रं ऽसीदहोतेर्देवश्रवादेववातश्च त्रिष्टुभं निहोतायत्समदः स ऽसीदस्वप्रस्कण्वो-
बृहतीम् ॥ ३ ॥ अपोदेवीः सिंधुद्वीपऽआपीन्यंकुसारिणीं संतेत्रिष्टुप्पार्थिवोर्ध्वेवायव्योर्ध्वः
सुजातोनुष्टुवाग्नेयीऽउडुतिष्ठविश्वमनाः पथ्याबृहतीमूर्ध्वः कण्वऽउपरिद्याद्बृहतीं संजातस्त्रितस्त्रिष्टुभ-
ं स्थिरोरासभेऽथनुष्टुबुष्णिग्ववाशिवोभवाजीपथ्या बृहती त्रैतुलिंगो कामहापंक्तिह्यवसानाग्नेगायत्र्ये-
कपदाग्नेऽथातमग्निमाग्नेये ओषधयस्त्रिष्टुबनुष्टुभावोषधिदेवत्येऽव्यस्यन्नाग्नेयोर्ध्वं च विपाजसोत्कीलः-
काल्यआग्नेयीं त्रिष्टुभम् ॥ ४ ॥ आपोह्यापऽसिंधुद्वीपस्तृचंगायत्रं मित्रउपरिद्याद्बृहतीमैत्रीरुद्रा अनुष्टुब्-
रात्नादितिरौषं कृत्वायादित्योष्णिगादितिरावटं देवानां पंचौखानि मित्रस्य विश्वामित्रोमैत्री देवस्त्वा

सावित्री बृहत्युत्थायपूर्वोर्ध्वऔषडउत्तरोमैत्रः ॥ ५ ॥ आकूति लिंगोक्तान्यौद्भृमणानि मासौख्यौ-
 गायत्री त्रिष्टुभावाग्निश्च पादाआग्नेयोद्भृन्नः सोमाहुतिराग्नेयीं गायत्रीं परस्याविरूपऽआंगिरसः
 परमास्याऽआरुणिरनुष्टुभं यदग्नेद्वेजमदग्निःअहरहर्नाभानेदिष्टस्त्रिष्टुभौ याःसेनाऽअनुष्टुभः सर्वाऽ-
 आग्नेर्यौत्योपरिष्टाद्बृहती ॥ ६ ॥ इति० संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ दशानोवत्सप्री
 त्रिष्टुभऽरौषमीन्नकोषासा कुत्सऽआग्नेयीं विश्वाश्यावाश्वःसावित्रीं जगतींऽसुपपर्णः कृतिश्चतुर-
 वसानागारुस्मती विषधी विष्णोर्लिंगोक्तान्यक्रंदद्वत्सप्रीराग्नेयीं त्रिष्टुभमग्नेऽउर्ध्वबृहत्यग्ने महाबृहती
 पुनर्गायत्र्यावात्वाध्रुवोऽनुष्टुभमुत्तमऽशुनःशेषोवारुणींत्रिष्टुभमग्नेत्रितऽआग्नेयीं हऽसऽउत्ताजग-
 तीह यजुरन्तातेबृहद्यजुःसीदत्वमाग्नेयीं त्रिष्टुभमन्तरग्नेनुष्टुभौ ॥ ७ ॥ दिवस्पर्थाग्नेयत्रैष्टुभंद्वादशर्चं
 वत्सप्रीर्भीलंदनः समिधाग्निं विरूपाक्षऽआंगिरसऽआग्नेयं गायत्रीमुदुत्वातापसोनुष्टुभं त्रेदनुष्टुप्प्र-
 प्रायसग्नेयीं वसिष्ठस्य त्रिष्टुभमापोदेवीराप्यस्वग्ने विरूपऽआग्नेयींगायत्रीर्गर्भोऽअसितिलोऽनुष्टुभो-
 बोधासे दीर्घतमास्त्रिष्टुभऽसबोधिसोमाहुतिराग्नेयीं यजुरंतां गायत्रीं यजुर्ध्वैश्चकस्मर्षणं पुनस्त्वा-

त्रिष्टुबाग्नेयी ॥ ८ ॥ अपेतलिंगो कबहुदेवत्यासंज्ञानमूषदैवत्यमग्नेः सिकताश्रितः परिश्रितोयदःसः
 पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभं विश्वामित्रश्चतुर्थ्यनुष्टुप्अयंतेनुष्टुप्त्विदै एकलोकंलिंगो कानुष्टुप्ताऽअस्यापींद्रि-
 यमेधऽएंद्रऽइंद्रजेतामाधुच्छंदसऐंद्रीऽसमितंचतत्त्वोद्यन्निदेवत्याऽउष्णिगुपरिष्टाद्बृहत्युष्णिक्पंक्तयो-
 मातेवो खास्तुतिस्त्रिष्टुप् ॥९॥ असुन्वंतं नैर्ऋतं तृचं त्रैष्टुभं यतेयजमानदेवत्यानमोविद्भूतिदेवत्येकपदा-
 निवेशनऽआग्नेयी त्रिष्टुभं विश्वावसुर्देवगंधर्वः सीराद्दे सीरदेवत्येबुधः सौम्योगायत्री त्रिष्टुभौशुनंच-
 तस्रः सीतादेवत्याः कुमारहरितोद्दे त्रिष्टुभौ तृतीयापंक्तिश्चतुर्थ्यनुष्टुप्त्विसुच्यध्वमानद्बृहीगायत्री
 सजूलिंगो कदैवतम् ॥ १० ॥ याऽओषधीःसप्तविंशतिरनुष्टुभऽओषधिस्तुतिमार्थवर्णोभिषद्भुंचतु-
 बंधुर्द्वादिशानारभ्याधीताःमामाहिरण्यगर्भः कार्यात्रिष्टुभमभ्यावर्त्त्वोष्णिगाग्नेयी अग्नेयद्वायत्रीचं-
 त्रिष्टुभे तवपावकोशिराग्नेयऽपट्टचंथमेविष्टारपंक्तिस्तिस्रःसतोबृहत्यऽउपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठ्याप्याय-
 खगोतमःसौम्योगायत्री त्रिष्टुभुष्णिहः आतेवत्सारस्तुभ्यंताद्देविरूपस्तिस्त्रो गायत्र्यऽआग्नेरुच्यः ॥११॥
 इति० संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मयिककुबाग्नेयीब्रह्मादित्यदेवत्यात्रिष्टुप्हरण्यगर्भः

कार्थीत्रिष्टुभन्द्रप्सोदेवश्रवाऽआदित्योनमोस्तुसार्थ्यतृचमानुष्टुभंकृणुष्वपंचप्रतिसराराक्षोघ्नादेवाना-
 सार्षष्ठसर्वास्त्रिष्टुभऽआग्नेयीर्घामदेवश्चापश्यदग्नेष्टायजुराग्नेयमिंद्रस्यैंद्रंभुवस्त्रिशिराऽआग्नेयींत्रिष्टुभम्
 ॥ १२ ॥ ध्रुवास्त्यूर्ध्वबृहतीप्रजापतिरनुष्टुप्भूरसिप्रस्तारंपक्तिरासाँस्वयमातृणादेवताविश्वस्माइत्ये-
 तस्य च यजुषः कांडात्कांडानुष्टुभं द्वयृचमग्निनाहष्टदूर्वेष्टकादैवतं यास्तऽआग्नेयं द्यूचमानुष्टुभमिन्द्रा-
 शिभ्यां दष्टं विराडयंलोकःस्वराडसौलोकः प्रजापतिष्ट्वाविश्वज्योतिषं मधुश्चतुर्दैवतमषाढासिसवित्ता-
 पश्यदेवावापश्यन्निष्टकादैवतम् ॥ १३ ॥ मधुघातावैश्वदेवंतृचंगायत्रंगोतमोपांगंभन्पङ्क्तिःस्त्रीन्त्समुद्रां-
 स्त्रिष्टुष्कौर्म्यं द्यूचं ध्रुवासित्रिष्टुविषेबृहत्पौरवंद्यूचमग्नेष्टुक्ष्वाग्नेयं द्यूचं गायत्रमाद्यायां भरद्वाजोद्विती-
 यस्यां विरूपः सम्यक्त्रिष्टुब्लिगोक्तेदेवताऋचेत्वाबृहत्त्यग्निज्योतिषोष्णिगादित्यंगर्भं पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टु-
 भमिसंमापंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभमेवद्वेचेतियजुषीत्वयविष्टोशनाः काव्यआग्नेयीमनिरुक्तांगायत्रीमपां-
 त्वाविष्टशतैरैष्टकान्यथंपुरःपंचाशत्प्राणभृद्देवत्यानि लोकंताऽइंद्रं तिस्रः प्रतीकोक्ताः एवष्टसर्वत्र
 ॥ १४ ॥ इति० संहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथ द्वितीया चितिः ॥ ध्रुवक्षितिः पंचाश्वि-

न्यस्तासां प्रथमाविराड्वतस्रस्त्रिष्टुभो यजुरंताः शुक्रश्चर्तव्यऽसजूःपंच विश्वेषां देवानामार्षं ता एव
 देवताः प्राणं मे पंच वायव्यान्ध्रपः पंचायानि मूर्ध्नावि एकोनविंशतिलिंगोक्तदैवतानि ॥ १५ ॥
 अथतृतीयेंद्रामीअनुष्टुप् पूर्वोर्ध्वचैर्ऐन्द्राग्रऽउत्तरः स्वयमातृणादैवतोविश्वकर्मावायव्यहराह्यसि पंच-
 दिग्दैवत्यानिविश्वकर्मावायव्यं नभश्चैषश्चर्तव्येआयुर्मे दश लिंगोक्तदैवतानि साच्छंदश्चषट्दशन्मू-
 र्धानुष्टुब्यंत्रीपरोष्णिक्चतुर्दशयजूंषि प्राणदैवत्यानि ॥ १६ ॥ अथचतुर्थ्याशुरष्टादशानेर्दशैकया
 सप्तदश सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि सहश्चर्तव्यम् ॥ १७ ॥ इति० संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
 अथ पंचमी अग्नेजातानाग्नेयौत्रिष्टुभौषोडशीचतुश्चत्वारिंशदल्लिंगोक्ते अग्नेस्त्रिष्टुप् एवश्चत्वारिंशद्-
 रिमनैकोत्रिंशद्द्राह्यसि पंचायंपुरः पंचैतानि सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि ॥ १८ ॥ अग्निमूर्ध्नाग्नेयोनुवाक-
 प्रथमस्तृचोगायत्रोद्वितीयत्रैष्टुभोभुवंस्तृतीयोजागतोऽयमिहचतुर्थआनुष्टुभः सखायःसं पंचमःप्रगा-
 थएनावस्तत्रपूर्वा बृहती सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रोबृहत्यः संपादिताः षष्ठौष्णिहोशेवाजस्य गीत-
 मःसप्तमः पुनः ककुभः प्रगाथोभद्रोनस्तत्रपूर्वाककुप्सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रः ककुभः संपादिता-

अष्टमः पांक्तोऽश्रितंपदपांक्तो नवमोऽश्रितमश्रिष्टहोतारमतिच्छंदाह्वयवसानाश्रित्वद्वैपदस्तृचः ॥ १९ ॥ अय-
 मश्रिर्विरूपोबोधिबुधगविष्टिरोजनस्यसुतम्भरः सखाय इषःसप्तःसमित्संवननस्त्वांप्रस्कण्व एनावो
 वसिष्ठोऽश्रैवाजस्यगोतमोभद्रोनः सौभरिरश्रिं तं कुमारवृषौ येनाष्टावाश्रैष्यः पट्टिष्टुभो द्वे अनुष्टुभौ
 तदश्रत्तंब्यंपरमेष्ठीसौरं प्रोथदश्रवसिष्ठस्त्रिष्टुभमाश्रैथीमायोर्द्वैस्वयमातृणदैवत्ये सहस्रस्थपंचाश्रैयानि
 ॥ २० ॥ इति० संहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ रौद्रोऽध्यायः परमेष्ठिन आर्ष देवानां वा प्रजा-
 पतेर्वाऽधोनुवाकः षोडशर्च एकरुद्रदेवत्यः प्रथमागायत्रीतिष्ठोऽनुष्टुभस्तिस्त्रःपङ्क्तयः सप्तानुष्टुभोद्वे-
 जगत्सौ मानोर्द्वैकुत्सः ॥ २१ ॥ अंत्यानुवाकेसप्तैकरुद्रस्तुतिः आद्योपरिष्टाद्बृहती द्वितीया जगती
 कुत्सस्य तृतीयानुष्टुब्धे त्रिष्टुभौ द्वे अनुष्टुभावसंख्याता बहुरुद्रदेवत्यादाशानुष्टुभोमंत्राऽअवतानसंज्ञ-
 कास्ततोऽत्यानित्रीणियजूंषि बहुरुद्रदेवत्यानि प्रत्यवरोहसंज्ञकामंत्राः ॥२२॥ मध्ये सर्वाणि यजूं-
 षिहिरण्यबाहवइति तिस्रोऽशीतयोरुद्राणां तेषामुभयतो नमस्कारा अन्येन्यतरतो नमस्कारा अपरे-
 जातानामरुद्राः सभाभ्यइत्यादयो नमोवःकिरिकेभ्यइत्यश्रिवायुसूर्यहृदयभूताः पंचव्याहृतयोबहु-

रुद्रदेवत्याः ॥ २३ ॥ इति० संहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अइमन्मारुतमइमस्ते इमामश्वा-
 त्रिष्टुब्वाऽपामिदं बृहत्यग्नेपावकवसूयवः सनोमेधातिथिः परेतेऽग्नेऽश्वौ गायत्र्यौ पावकया जगती
 भरद्वाजो नमस्ते बृहतीमाग्नेयीऽष्टषिसुता लोपासुद्रा ॥ २४ ॥ नृषदे पंचाग्नेयानि ये देवा जगती
 प्राणदेवत्ये प्राणदा बृहतीपंक्तिर्वाऽऽग्नेय्याग्निस्तिग्मेनाग्नेयीं गायत्रीं भरद्वाजोयऽइमा वैश्वकर्म्मणी-
 ब्रिष्टुभोविश्वकर्माभौवनः ॥२५॥ आहुरैन्द्रीर्द्वादश त्रिष्टुभोऽप्रतिरथोवसृष्टानुष्टुविषुदेवत्याऽप्रतयोऽङ्घ्र-
 नस्तौत्यनुष्टुबसौषामारुतीत्रिष्टुब्यत्रलिंगोक्तदेवता पंक्तिर्मर्माणि लिंगोक्तैवत्रिष्टुबुदेनंतिसोनुष्टुभ-
 ऽआद्याग्नेयीद्वितीयैद्री तृतीया लिंगोक्तदेवता पंचदिशः पंचयज्ञान्निसाधनवादिन्यऽआद्ये द्वे त्रिष्टुभौ
 तृतीया पंक्तिर्बृहती वा चतुर्थीबृहत्येवान्त्यात्रिष्टुब्विमानो द्वे आदित्यदेवत्येऽआद्या विश्वावसोर्द्वितीया-
 प्रतिरथस्यदेवहूर्विधृतिरनुष्टुब्यरुदेवत्या वाजस्यैद्यनुष्टुबुद्राभमैद्राभ्यनुष्टुबेव ॥२६॥ क्रमध्वंपंचाग्नेय्य-
 ऽआद्यानुष्टुप्ततत्रिष्टुप्ततोबृहतीपिपीलिकमध्या ततोनुष्टुप्त्रिष्टुबंत्या अग्नेसहस्राक्षविराडाग्नेयीसुप-

ण्णोद्वेपंक्तित्रिष्टुभौताऽसवितुःसावित्रीःसवित्रोऽसवितुःपुरस्ताज्ज्योतिषं कण्वोददर्शं विधेमाग्नेयीं गृत्समदद्वि-
 ष्टुभमस्यास्त्रिस्थानाग्निर्देवता प्रेद्धोविराडाग्नेयी वसिष्ठस्य चित्तिं वैश्वकर्मण्यतिजगती सप्ततऽआग्नेयी
 त्रिष्टुप्सप्तऽऋषीणाम् ॥ २७ ॥ शुक्रज्योतिः षण्माकृत्यऽआद्या चतुर्थीचोष्णिग्द्वितीयातृतीयाचगा-
 यत्री पंचमीजगती षष्ठीगायत्र्युष्णिग्वाइन्द्रदेवीमारुतमिमंत्रयोदर्शर्चऽआग्नेयस्त्रैष्टुभोऽनुवाको यज्ञ-
 स्तुतिर्घृतस्तुतिर्वावसोर्द्धाराभिवादिनी वा घृतंमिमिक्षेगृत्समदः समुद्राद्दामदेवश्चत्वारिशृङ्गायज्ञ-
 पुरुपदेवत्यऽऋषभोमंत्रः ॥ २८ ॥ इति० संहितायां सप्तदर्शोऽध्यायः ॥ १७ ॥ वाजश्चदेवानामार्षम्
 एतैर्धनुर्भिर्ब्रजमानोश्रेः कामान्याचते वाजप्रसवीयऽससर्च विश्वेत्रैष्टुभं वैश्वदेवं लुशोधानाकः
 वाजोनस्तिस्वोन्नदेवत्या आद्यानुष्टुब्धे त्रिष्टुभौ संमाविराजावाग्नेर्यौ सरस्वत्यै लिंगोक्तदेवतम् ॥ २९ ॥
 ऋताषाङ्गन्धर्वाप्सरसः सनः प्राजापत्या प्रस्तारपंक्तिः समुद्रोसि वायव्यानि त्रीणि रुचमाग्नेर्यनु-
 ष्टुप्स्वा वारुणीं त्रिष्टुभऽशुनःशेषः स्वर्णाग्नेयानि पंचाग्निंशुनज्याग्नेर्यस्तिस्त्रऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ पंक्ति-
 स्तृतीयादिवोद्वेआग्नेर्यौ परौष्णिग्ब्रह्महापदपंक्तीऽइष्टोयज्ञोद्बृचं ब्रजमानाग्निदेवत्यं गालवऽआद्योष्णि-

द्वितीयागायत्री ॥ ३० ॥ यदाकृतादष्टर्चमाग्नेयम् विश्वकर्मणस्तृतीया देवीवाद्याजगती तिलस्त्रि-
 मुभश्चतस्रोऽनुष्टुभोगिरस्म्यश्चद्वैतवादिनीं त्रिष्टुभं देवश्रवादेववातश्च भारतावृचोयजुर्षेअग्नेयोऽनुष्टुवा-
 नेयी ॥ ३१ ॥ वार्त्रहत्याय सप्तर्चमिन्द्रोऽपश्यत् । आचे द्वे वार्त्रह्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ विश्वामित्रस्य
 चविनोऽनुष्टुपृष्टगोनत्रिष्टुप्रथमाऽंशासोभारद्वाजोद्वितीयांजयऽपेंद्रोद्वैवैश्वानर्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ
 पृष्टोदिविकृत्सस्य चाश्यामद्वेत्रिष्टुभावाग्नेय्यौ कामवत्यावश्यामभरद्वाजस्य च वयंते कात्यस्योत्कीलस्य
 च धामच्छदनुष्टुब्वैश्वदेवी ॥ ३२ ॥ इति० संहितायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ अथ सौत्रामणी
 प्रजापतेरार्षम् अश्विनोः सरस्वत्याश्च स्वाह्वीत्वानुष्टुपुरासोमदेवत्या सोमोसि चत्वारि सौराणि परि-
 तोभारद्वाजः सौमी बृहतीं वायोस्तृचोगायत्रः सौम्यऽआमूर्तेर्बह्वक्षत्रं त्रिष्टुपुरासोमदेवत्या नानाहि
 जगती सुरासोमदेवत्या तेजोसि पयोदेवत्यान्योजोसि सुरादेवत्यानि शब्ध्याब्रह्मैवर्चैरनुष्टुब्विष्टुचि-
 कास्तुतिर्यदापिषेष्वाग्नेयी बृहती सम्पृचस्थपयोग्रहाः विप्रचस्थ सुराग्रहाः देवाशंब्राह्मणानुवाको वि०
 शातिरनुष्टुभःसोमसंपत् ॥ ३३ ॥ सुरावंतंचतुर्कंचत्रैष्टुभं अश्विसरस्वतींद्रवत्यंपितृभ्यः सप्त पित्र्याणि

पुनन्तुमा नवर्च पावमानमाद्ये द्वे पित्र्ये अनुष्टुभौ प्रजापतिस्तृतीयां वैखानसऽआग्नेयीं गायत्रीं चतु-
 श्र्लिंगोक्तदेवतानुष्टुप्चम्याग्नेयीगायत्री षष्ठ्याग्नेयीब्राह्मी च गायत्री ब्राह्मस्तृतीयःपादःसौमी-
 सावित्र्यष्टमी नवमीत्रिष्टुब्वैश्वदेवी षेसमानाऽअनुष्टुभौपित्र्याद्या द्वितीया यजमानाशीद्वैस्तृती-
 त्रिष्टुब्देवपानपितृपाणौपथानौब्रवीतीदऽहविष्यवसानाष्टिर्धजमानाशीः ॥ ३४ ॥ उदीरतांत्रयोदश-
 ऋषैत्र्यं त्रैष्टुभऽशंखएकादशी तु जगत्याच्यजानुदशर्चोनुवाकोनवपित्र्या दशस्यैद्रीगायत्री तृतीया-
 चतुर्थीनवस्योऽनुष्टुभस्त्रिष्टुभऽइतराः सोमोराजाष्टर्चमाश्विसरस्वतीन्द्राऽ अपश्यन्नद्यास्त्रिस्तोमहाष्ट-
 हत्यऽउपानत्याचतुर्थ्यन्ते अतिजगत्सौ शेषेअतिशक्क्यौत्र्यवसाने सीसेनतंत्रमाश्विसरस्वतींद्रदेवत्याः
 षोडशजगत्स्यः ॥ ३५ ॥ इति० संहितायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्योनिर्द्विपदागायत्री-
 आसन्दीदेवताकामात्वाकृष्णाजिनं मृत्योरुक्मावाश्विनोर्भेषज्येनलिंगोक्तदेवतानि त्रीणि कोसिप्रा-
 जापत्यागायत्री शिरोभेपंचर्चमिन्द्रशरीरावयवदेवताकं तृतीयागायत्र्यंलामहापंक्तिष्यवसानानुष्टु-

भौत्याः प्रतिक्षेत्रे वैश्वदेवं त्रयादेवा दैवीपंक्तिद्वयवसाना प्रथमाद्वितीयैर्वैश्वदेवमाशीलिंगं लोमान्य-
 नुष्टुब्लिंगोक्तदेवता ॥ ३६ ॥ यदेवास्तिस्त्रोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याऽनुष्टुम्भः कूर्ममाण्डीर्यद्रामे लिंगोक्त-
 पंक्तिरेधोसिसमिदेवत्ये यजुषी समावर्त्यनिरुक्तागायत्री हुपदादिवानुष्टुबायुइयष्टसौर्ध्वनुष्टुप्स्वस्वस्यापोऽअद्यामेयी
 मानुष्टुभमाश्वतराश्विरष्टशुनासौर्ध्वनुष्टुप्सिंचतिपरिसौर्ध्वेन्द्रीचानुष्टुब्धानावंतमैन्द्रीगायत्री तृच-
 पंक्तिर्नारायणीयाकौण्डिन्यस्यप्राणपामे द्वे अनुष्टुब्धपरिष्ठाङ्कृत्यौ लिंगोक्तदेवते समिद्धऽइन्द्रऽएका-
 दशाग्नीस्त्रिष्टुम्भऽआगिरसऽइध्मस्तनूनयान्नाराऽ सऽइडोबर्हिर्द्वारऽउषासानक्ता देव्याहोतारा तिस्रो-
 देवीस्त्वष्टा वनस्पतिः स्वाहाकृतयऽइत्येताऽआग्नीदेवताऽआयातु सप्तत्रिष्टुम्भेन्द्रऽआमन्दैर्बृहत्यायातु
 वामदेवन्नातारं गर्गऽआमन्दैर्विश्वामित्रऽएवेद्रसिष्ठः ॥ ३८ ॥ अथहोत्रं त्रिपशोः समिद्धोऽअग्नि-
 राग्नीर्द्वादशविद्भिर्नाराश्विरश्वसरस्वतीन्द्रदेवत्या अनुष्टुम्भोश्विनाहविस्तिस्त्रोनुष्टुम्भऽएकैकान्श्विसरस्वतीन्द्र-

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॐ अथा श्वमेधश्चतुरोऽध्यायान्प्रजापतिरपश्यत् तेजोसिसौवर्णं निष्कमिमास-
 गृभ्णन्संवत्सरो यत्पुरुषस्त्रिष्टुभमभिधालिंगोक्तानि योऽथर्वन्तंगायत्र्यर्द्धेनाश्वस्तुतिः परोद्धेलिंगो-
 क्तोऽस्येलिंगोक्तान्येव हिंकारायेत्यश्वस्यैकोन्नपंचाशच्चेष्टितानि हिरण्यपाणिंपंचर्द्धसावित्रं गायत्र-
 माद्यां मेधातिथिरग्निं स्तोमेनाशेयंतृचंगायत्रं ऽसुतंभरोविश्वामित्रोविरूपोयथासंख्यमजीजनोहि-
 पावस्मानीकृतिंपिपीलिकमध्यामनुष्टुभं त्र्यरुणत्रसहस्रूर्विभूरश्वदैवतं देवादैवमिहरतिराशेयानि-
 चत्वारि कायौद्भृभणानिलिंगोक्तान्याब्रह्मलिंगोक्तान्येवाध्यायात् ॥ १ ॥ इति० संहितायां द्वाविंशो-
 ऽध्यायः ॥ २२ ॥ प्रजापतये प्राजापत्यम् यत्ते देवं यः प्राणतस्त्रिष्टुप्कायी हिरण्यगर्भस्य बुञ्जन्ति-
 मधुच्छन्दाआदित्यदेवत्यांगायत्रीं बुंजत्यस्याश्वस्तुतिर्गद्वातोबृहतीमौ वसवस्त्वालिंगोक्तानिलाजी ३
 नश्वदेवत्यंकःस्विच्चतस्रोऽनुष्टुभःप्रश्नप्रतिप्रश्नभूताब्रह्मोद्ये होतुर्वह्मणश्चवायुष्ठा लिंगोक्तानि सऽशित-
 स्तिस्रोश्वदेवत्याथनुष्टुब्धिराद्त्रिष्टुभोऽग्निः पशुराश्वानित्रीण्यंबेऽनुष्टुवश्चस्तुतिर्गणानांत्वाचत्वारि-
 लिंगोक्तानि ॥ २ ॥ उत्सक्स्थयागायत्र्याश्री येकादशर्चमानुष्टुभं द्वितीयात्परिष्टाद्बृहत्पञ्चर्चवादीनां

कुमार्यादिभिरश्लीलभाषणं ताऽएवदेवताः दधिक्रावणोदधिक्रावात्रामदेव्यः सुरभिमतीमनुष्टुभ-
 माश्वींगाथत्रीऽषडृचमाश्वमुष्णिगाद्याश्चतस्रोनुष्टुभोऽस्यात्रिष्टुप्कस्त्वाषडृचमाश्वमाद्यागाथत्रीपंचा-
 नुष्टुभः कःखिदष्टादशार्चं ब्रह्मोद्यष्टहोत्रादीनां प्रश्नप्रतिप्रश्नभूतमाद्याश्चतस्रोनुष्टुभः काखिदाद्याश्च-
 तस्रोनुष्टुभः काखिदाद्याश्चतस्रश्चात्यादशत्रिष्टुभः सुभूरनुष्टुब्जिगोक्तेदेवताहोतायक्षत्राजापत्यः त्रैष-
 प्रजापतेर्हिरण्यगर्भः प्राजापत्यात्रैष्टुभम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अश्व-
 स्तूपर इत्यादयः पशवोऽध्यायेनोक्ता देवतावापर्यग्यास्तथारोहितादयोगुणयुक्ताऽआरण्याश्च कर्पिज-
 लाद्यऽआध्यायात् शार्दंद्भिरित्यादित्वगित्येतदंतं द्रव्यैदेवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः ॥४॥
 इति० संहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ शार्दंद्भिरित्येवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः ॥४॥
 ओदन्येषा चाधनाशन्यंतर्जले वस्येमे काख्यौत्रिष्टुभौ हिरण्यगर्भः प्राजापत्यऽआनोदशर्चं जागतं
 वैश्वदेवं गोतमःखस्तिनो विराट्स्थाना भद्रंकर्णेभिस्तुचं त्रैष्टुभं मानोश्वस्तोमीयदीर्घतमास्त्रैष्टुभं-
 द्वाविष्टशस्युचमश्वस्तुतिस्तृतीयाषष्ठ्यौ जगत्याविमानुद्वैपदं वैश्वदेवं तृचं भौवनआप्यो वा साधन-

भौवनो वा ॥ ५ ॥ इति० संहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ अग्निश्चसत्सलिंगोक्तानिप्रियोदेवानां
लौगाक्षिरनुष्टुभमनवसानां बृहस्पतेयत्समदोब्राह्मीत्रिष्टुभमिंद्रगोमद्वैद्यौगायत्र्यौरस्याक्षिर्कृतावानां
प्रादुराक्षिवैश्वानरीयवैश्वानरस्य त्रिष्टुभं कुत्सोत्रिर्कृषिराग्नेयीं गायत्रीं वसिष्ठभरद्वाजौमहौ २ इन्द्रो
माहेंद्रीवसिष्ठस्तं वेंद्रीपथ्याबृहतींनोधागोतमोयद्वाहिष्ठं वसूयवआग्नेयीमनुष्टुभमेहिभरद्वाजोगायत्री
मृतवस्तेबृहतीत्युपहरेवत्सो गायत्रीं ॥ ६ ॥ उच्चाते गायत्रं तृचऽसौम्यमामहीयवोनुवीरैरुद्गलो
यज्ञपुरुषत्रिष्टुभमग्नेपत्नीमैधातिथिराग्नेयीं गायत्रीमभिषं तृचमृदुदवतं मेधातिथिस्तवायमैद्रीत्रिष्टु-
भंविश्वामित्रोऽमेवनोजगतींयत्समदःस्वादिष्टया मधुच्छंदाः सौम्यावनुक्तानांगायत्रम् ॥ ७ ॥ इति०
संहितायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ समास्त्वाग्निकोऽध्यायः प्रजापतेरार्षऽसामिधेन्यो नवाग्नेयस्त्रि-
ष्टुभोऽग्निनाहृष्टाऽअग्निर्कृषिः कर्मागभूतमग्निंऽसौत्यूध्वाद्वादर्शस्माप्रियमौष्णिहं विषमपदं प्राजा-
पत्यमाग्नेयमग्निपश्यदशिर्हिप्रजापतित्वेन संस्तूयते तेन प्राजापत्यम् ॥ ८ ॥ पीवोऽअन्ना द्वे वायव्ये
त्रिष्टुभौवसिष्ठऽआपोहृद्रे प्राजापत्ये हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः प्रथाभिर्द्वे वायव्ये वसिष्ठोऽनियुत्वान्वा-

यव्याः षड्वायोशुक्रोऽनुष्टुबेकया च त्रिष्टुवंत्यागायत्र्यो नियुत्वान्वायोयेष्टत्समदोवायोशुक्रः पुरुमीढा-
 जमीढौ तवघ्वायोव्यश्चऽआङ्गिरसोभित्वा वसिष्ठेन्द्रं प्रगाथं प्रथमावृहती द्वितीयासतोवृहती त्वामि-
 देवऽशंयुर्बाहिस्पत्यः कथानर्षेन्द्रं तृचं गायत्रं वामदेवोऽत्यातु पादनिचृद्यज्ञायज्ञात्रऽऊर्जो नपातऽशंयुः
 पाहिनो गर्भः प्रागाथयत्तं तृचं प्रागाथमाग्नेयं द्वेवृहत्यौ तृतीयासतोवृहती संवत्सरोऽस्याग्नेयम् ॥ ९ ॥
 इति० संहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ इन्द्रमिडः सौत्रामणिकोऽध्यायः एकादशप्रयाजत्रैपा-
 षेन्द्रा आप्रीदेवत्या आद्येऽनुवाके देवंबर्हिर्नुयाजत्रैषाषेन्द्रा एकदशैवाग्निमद्यैन्द्रः सूक्तवाक्यैषस्त्वामद्य
 प्रतीक उभयत्रापि समिधानं महद्वायोधस आप्रिय एकादश प्रयाजत्रैरवास्तथैव देवंबर्हिर्नुयाज-
 त्रैरवाऽअग्निमद्यवायोधसः सूक्तवाक्यैषः ॥ १० ॥ इति० संहितायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
 समिद्धोऽअञ्जनाश्वमेधिकोऽध्याय आद्या आप्रीस्त्रिष्टुभएकादशाश्वस्तुतिर्बृहदुबथोवामदेवयोददर्शा-
 श्वोवासामुद्गिर्यदकंदस्त्रयोदशाश्वस्तुतिस्त्रिष्टुभोभार्गवोजमदग्निर्ददर्शदीर्घतमाश्च समिद्धोऽअद्यद्वा-
 दशाप्रीस्त्रिष्टुभोजमदग्निः ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्नाग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीं मधुच्छन्दाः जीमूतस्येव

पायुर्भारद्वाजः संत्रामांगान्यक्षोस्तौषीत्सन्नाहंकार्मुकं गुणमालीतूणं जगत्स्र्जन सारथिमर्द्धेन रश्मीन्
 हरीन् रथगोपायितृन् जगत्यालिङ्गोक्तदेवता द्वाभ्यां त्रिष्टुबनुष्टुब्भ्यामिष्टुमनुष्टुम्भाकशां ततोहस्त-
 म्रतं ततस्तृचौ रथदुन्दुभिदेवत्यावैन्द्रोर्द्धचोन्त्यः सर्वास्त्रिष्टुभोऽनुक्ता आग्नेय्यः कृष्णग्रीव इत्याद्या
 एकादशित्योर्द्धयोः पशुदेवता अग्नये गायत्रायेति दश हविषोवेष्टेर्देवता ॥ १२ ॥ इति० संहितायां
 गायत्री०सावित्री०इत्यावाश्वोविभक्तारंभेधातिथिर्ब्रह्मणेब्राह्मणमिति द्वे कंडिके तपसेऽनुवाकश्च
 ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ इति० संहितायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सहस्रशीर्षोदशार्चमानुष्टुभं त्रिष्टुबन्त्यं-
 पुरुषोजगद्धीजमन्नदेवताद्भ्यः षडृचउत्तरनारायणोमंत्र आद्यास्तिस्त्रिष्टुभौद्धे अनुष्टुभावंत्यास्त्रिष्टुप्
 ॥ १४ ॥ इति० संहितायां एकात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ तदेवसर्वमेधोऽध्याय आत्मदैवतः सप्तमेऽहनि
 सर्वहोमे विनियुक्तः सर्वमेधं ब्रह्म स्वयंभ्वैक्षत तदीयं मंत्रगणं प्रवायुमच्छेत्ससादाद्येद्धे अनुष्टुभौ
 नतस्य द्विपदागायत्री हिरण्यगर्भश्चतस्रोमामाहिऽसीद्यस्मान्नेद्धे एताः प्रतीकचोदिता ब्रह्मयज्ञेऽ-

ध्येयाः सर्वत्रैवमेषोहचतस्रस्त्रिष्टुभ आपोहयश्चित्प्रतीकचोदिते ॥१५॥ वेगस्तत्पञ्च त्रिष्टुभः सदसस्पतिं
 तृचेन मेधाकामो मेधां याचते प्रथमा गायत्री लिंगोक्तदेवता द्वितीयाग्नेय्यनुष्टुप्तृतीयालिंगोक्त-
 देवतानुष्टुबिदंसे मांत्रवर्णिक्यनुष्टुबे तथादेवेभ्यःश्रीकामोयाचते श्रियम् ॥ १६ ॥ इति० संहितायां
 द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ अस्याजरासः सप्तदशाग्निप्लुत्याग्निष्टोमिके प्रथमेऽहनि पुरोरुञ्जआग्नेय्यऽआद्ये
 द्वे ऐंद्रवायवस्यास्यजरासोवत्सप्रीर्हिरयोधूमकेतवो विरूपोयजमानो द्वे मैत्रावरुणस्य यजमानो गोत-
 मोद्वे विरूपे शुक्रस्य कुत्सोयमिहमंथिनोवैश्वदेवग्रहग्रहणे त्रीणिशता विश्वामित्रं ऐंद्राश्रस्याम्निर्वृत्राणि
 भरद्वाजो वैश्वदेवस्य विश्वेभिः सोम्यमेधातिथिरायन्मरुत्वतीययोर्द्वे आयत्पराशरः शाक्तयोऽशशर्द्धी-
 त्रिदुहिताविश्ववारा त्वाँहि भरद्वाजस्त्वे अग्नेद्वे बृहत्यावादित्यस्य त्वेऽअग्ने वसिष्ठः श्रुधिप्रस्कण्व
 आदित्यग्रहग्रहणे विश्वेषामदितिर्वामदेवो गोतमो महोअग्नेः सावित्रस्य छुशोधानाकोऽनुक्तंगयात्रं
 त्रैष्टुभम् ॥ १७ ॥ इन्द्रस्तुत्युक्थ्येद्वितीयेऽहनि ऐन्द्र्यःपुरोरुचो द्वादशप्रतीकचोदिते च द्वे तिस्रश्चा-
 पश्चिद्वसिष्ठो गावऽउपपुरुमीढाजमीढौ षड्य वसिष्ठऽआसुते सुनीतिरातिष्ठतं विश्वामित्रः प्रवः

सुचीकोबृहन्निशोकऽद्देहि मधुच्छन्दाऽइन्द्रोवृत्रं विश्वामित्रः कुतस्त्वमगस्त्यऽआतद्गौरीवीतिः
 शाक्त्यऽइमान्ते कुत्सो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १८ ॥ सूर्यस्तुलुबन्धे तृतीयेऽहनि सौर्य-
 श्रतुर्दश पुरोरुचस्तिस्त्रश्र प्रतीकोक्ताः विभ्राइबृहज्जगतीं विभ्रादसौर्यऽउदुत्यं तिलः प्रस्कणवऽआनो-
 गस्त्यो षड्य श्रुतकक्षः सुतकक्षौ तरणिः प्रस्कणवस्तत्सूर्यस्य द्वे कुत्सो वणमहौ २ द्वे जमदग्निर्बृ-
 हतीसतोबृहत्यौ श्रायंतइवनृमेधोबृहतीमद्यादेवाः कुत्सऽआकृष्णेन हिरण्यस्तूप आङ्गिरसो नाख्या-
 तऽसौर्यं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १९ ॥ वैश्वदेवस्तुतिश्चतुर्थेऽहनि वैश्वदेव्यः पुरोरुच एकादश षट् च
 प्रतीकोक्ताः प्रवावृजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभं इन्द्रवायूबृहस्पतिंद्वे मेधातिथिरधिनः कुसीदीकाणवोन्न इन्द्र-
 प्रतिक्षत्र इन्द्रामीमित्रावरुणा जगतीं काश्यपोऽवत्सारोस्मेरुद्राः प्रगाथोर्वाचो अद्यकूर्म्मोर्गात्सर्मदो
 विश्वेश्वर लुशोधानाको विश्वेदेवाः सुहोत्रोदेवेभ्योहि वामदेवो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥२०॥
 अथाऽनारस्याधीतं मंत्रगणं अर्वाक्पितृमेधादादित्ययाज्ञवल्क्यौ दृदशतुः प्रवायुं पंचदशर्चः पुरो-
 रुगणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवायुमृजिश्चो मित्रऽहुवे द्वे मधुच्छन्दामित्रं लिंगोक्ता दसायुवाकवऽआ-

श्विनीं विदध्यैन्द्रां कुशिको नहिस्पशं विश्वामित्रो वैश्वानरीमुग्राविचिनैनैन्द्राग्नीं भरद्वाजऽउपास्मै
 सौमीं देवलोसितोवा घेत्वा विश्वामित्रो जनिष्ठाऽउग्रो गौरिवीतिरातु वामदेवस्तृचमैन्द्रं त्वमिन्द्रै-
 न्द्रान्नृमेधः पथ्याबृहतीसतोबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सोऽदब्धेभिः सावित्रीं जगतीं भरद्वाजः ॥ २१ ॥
 प्रवीरयापंचदशर्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवीरया वसिष्ठोवायव्यां काव्ययोराराजानेषु दक्ष-
 स्तिरश्वीनः परमेष्ठीं प्रजापतिर्भाववृत्तं तृचमारोदसीं जगतीं विश्वामित्र उक्थेभिर्वृत्रहंतमा वसिष्ठ-
 ऽउपनः सुहोत्रो वैश्वदेवीं ब्रह्माणिमेऽगस्त्यो द्वे इंद्रमरुत्संवादे तदिदार्वणो बृहद्विवऽइमाऽउत्वा द्वे
 बृहत्यौ मेधातिथिरयः सहस्रं मेधातिथिः सतोबृहतीम् ॥ २२ ॥ आनन्नयोदशर्चः पुरोरुग्गणश्चतु-
 ऋचं प्रतीकचोदितं चानोवायव्यां जमदग्निरिन्द्रवायूसुसन्दैन्द्रवायव्यान्तापसः ऋथगिरिथामैत्राव-
 रुणीं जमदग्निरायातमाश्विनीं वसिष्ठः प्रैतु वैश्वदेवीं कण्वश्चन्द्रमाः अस्वैन्द्रीमारुतीपरिणामवादिनी
 त्रितआस्यो देवंदेवंवो मनुर्वैवसतो वैश्वदेवीं दिविप्रष्टोमृधेन्द्रऽइन्द्राग्नीऽअपात्सुहोत्रोदेवासोहिम-
 नुरपाथमद्वेनृमेधोस्येन्मेधातिथिर्दशम्येकादश्यन्त्याश्चसतोबृहत्यः शेषाबृहत्यः ॥ २३ ॥

इति० संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ब्रजानु-
 क्रमसं त्रैष्टुभः शिवसंकल्पः पितृब्रूष्णिहमगस्त्योन्नस्तुतिमन्विच्चतुर्कचमानुष्टुभं द्वयो-
 हिरण्यस्तूप आंगिरसः उत्तानायां द्वे देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्दितीयानुष्टुभमन्महे
 नोधाद्वृचमैन्द्रं त्रैष्टुभमिच्छन्तित्वा द्यूचमैन्द्रं त्रैष्टुभमेव देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्दितीयानुष्टुभमन्महे
 सुस्तुगोतमश्चतुर्कचं त्रैष्टुभः सौम्यमष्टौव्यख्यच्चतुर्कचं त्रैष्टुभः सावित्रमांगिरसो हिरण्यस्तूपो
 द्वितीयाजगत्युभापिवतमाश्विनं तृचमुभापिवतं प्रस्कण्वो गायत्रीममस्वतीमश्विना त्रिष्टुभौ कुत्स
 अरात्रि पथ्याबृहतीऽरात्रिन्देवत्यां कशिपाभरद्वाजदुहितोषस्तदुषस्यापरोष्णिहं गोतमः प्रातरग्नि
 वसिष्ठः ससर्चमाद्याजगती बहुदेवत्या पंचभगदेवत्यास्त्रिष्टुभोऽत्योषस्याः ॥ २ ॥ पूषन्तव सुहोत्रः
 पथस्पथः परिपतिमृजिश्चैतेषौष्ण्यौ गायत्रीत्रिष्टुभौ त्रीणिपदा वैष्णव्यौ गायत्र्यौ मेधातिथिर्घृतव-
 तीभुवनानां भरद्वाजो द्यावापृथिव्यां जगतीं वेनोऽङ्गोक्तदेवतां त्रिष्टुभं विहव्याऽथानासत्या हिर-

पण्यस्तूप आश्विनीमेघवोमारुतीं त्रिष्टुभमगस्यः सहस्तोमा ऋषिस्तृष्टिप्रतिपादिका त्रिष्टुभं यज्ञः
 प्राजापत्य आयुष्यं वर्चस्यं तृचं दक्षउष्णिक्शकरीत्रिष्टुभोहिरण्यस्तुतिरुतनऋत्विजो बहुदेवत्या-
 त्रिष्टुभमिमागिरः कूर्मोर्गात्समदआदित्यदेवत्यां त्रिष्टुभःसप्तऋषयोऽध्यात्मवादिनी जगत्युत्तिष्ठ-
 तृचोत्रह्मणस्पत्य आद्ये बृहत्स्यौ कण्वोघोरोन्त्यां त्रिष्टुभं गृत्समदोथइसा चतुर्ऋचं प्रतीकोक्तम् ॥ ३ ॥
 इति० संहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ अपेतोऽध्यायः पित्र्यआदित्यस्य देवानां वाआद्यागायत्री
 परंथञुःसविताते गायत्री वायुः पुनातु चत्वारि लिंगोक्तानि सविताते गायत्री परंमृत्यो संकसुकस्त्रि-
 ष्टुभं मृत्युदेवत्यां शंवातोऽनुष्टुप्बृहत्स्यौ वैश्वदेव्यावश्मन्वती सुचीकस्त्रिष्टुभं वैश्वदेवीमपाद्यं लिंगो-
 क्तदेवतामनुष्टुभःशुनःशेपोदुःस्मनराशनीमनद्वाहमानडुह्यनुष्टुप् इमंजीवेभ्यः संकसुकोमृत्युदेवत्यां
 त्रिष्टुभमायुष्मानन्नआग्नेयीं त्रिष्टुभं वैखानसःपरीमेऽनुष्टुभमैद्रीं भारद्वाजः शिरिंविहः ऋष्यादमग्निं
 त्रिष्टुभमाग्नेयी दमनो बहवपां जातवेदसी त्रिष्टुप् स्योनाष्टथिबी मेधातिथिः पार्थिवीं गायत्रीमस्मा-
 त्वमाग्नेयी गायत्र्यनिरुक्ता ॥ ४ ॥ इति० संहितायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ऋचंवाचं पंचा-

ध्यायीं दध्यङुाथर्वणोददर्शीशिकाश्रमेधिकवर्जमाद्योऽध्यायः शान्त्यथैवैश्वदेव आद्यानि यजूंषि
यन्मे बार्हस्पत्या पंक्तिः कयात्वमैद्यनिरुक्ता गायत्रीद्रोविश्वस्यविराङ् द्विपदा शन्नोद्रे अनुष्टुभावहानि
द्विपदागायत्री शन्नऽइन्द्राग्नी त्रिष्टुब् गायत्र्यावन्त्याशीर्घोः शांतिर्यजूंषि नमस्ते अस्त्वनुष्टुभौ
तच्चक्षुः पुरऽउष्णिक्सौरी ॥ ५ ॥ इति० संहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ आद्देनारिरस्य-
त्रिदैवतं देवीद्यावापृथिव्यं देव्योवङ्गयो बल्मीकवपेयत्यग्नेवराहविहतामिन्द्रस्यौजआदाराः प्रेतु
मखस्याश्वस्यर्ज्वेथमायदेवस्त्वाच्चिरसि धर्मदेवत्यानि योधर्मःसआदित्योयएषतपत्यनाष्टुष्टापुरस्ता-
त्सतपार्थिवानि यजमानाशीर्मधुप्राणदेवत्यानि गर्भोदेवानामवकाशा सामाहिऽसीरित्येतदन्ताधर्म-
देवत्या धर्तादिवऽऊर्ध्वबृहत्यपश्यङ्गोपां त्रिष्टुभं दीर्घतमाहृदेत्वा परोष्णिक्त्वष्ट्रमन्तः पत्न्याशीरहः-
केतुना यजुषी धर्मदेवत्ये ॥ ६ ॥ इति० संहितायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ आद्देदित्यै रजुः
इऽएहि गौर्यस्ते त्रिष्टुभं दीर्घतमाः इन्द्राश्विना वैश्वदेवानि समुद्रायत्वा वातनामानि स्वाहाधर्मा-
यधर्मदेवत्ये विश्वाऽआशा आश्विन्यनुष्टुब् दिविधा धर्मदेवत्यमाश्विनाधर्ममुष्णिगपातां ककुबभेभ्य-

स्मेखरः स्वाहापूष्णे ससलिंगोक्तदेवतानिस्वाहासंपयोदेवल्यं मधुहुतं घर्मो भीमं गायत्रीबृहत्याव-
 नवसाने अतिशक्करी वाग्नेयी समस्ता त्र्यवसाना यातेघर्मक्षत्रस्य बृहती चतुःस्वक्तिर्महाबृहती
 घर्मैतदनुष्टुबचिक्रदत्परोष्णिक् वावतीद्यावापृथिवी दधिघर्मो मयित्यत्पक्तिर्यजमानाशीः पयसो
 रेतोगायत्र्यनवसाना विषःसंवृग्दधिघर्मोऽनुक्तं घर्मैदेवतम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां अष्टत्रिंशो-
 ऽध्यायः ॥ ३८ ॥ स्वाहाप्राणेभ्यो मांत्रवर्णिक्योदेवतामनसःकाममनुष्टुब्यजमानाशीः श्रीदेवता
 प्रजापतिःसंभ्रियमाणो यथाकालं प्रायश्चित्तदेवताः सविताप्रथमेहन्त्रत्यहं क्रमेणोग्रश्च मारुती
 गायत्री विमुखाख्यो मंत्रोऽग्नौ विनियुक्तस्तस्मादाग्निकऽएवास्य ऋषिः परमेष्ठी प्राजापत्योवाग्निःहृद्-
 येनाश्वमेधिकानि त्रीणि तंत्रोक्त एव ऋषिलोमभ्यःस्वाहेति प्रायश्चित्ताहुतयो द्विचत्वारिःशत
 ॥ ८ ॥ इति० संहितायां एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ईशावास्यमात्मदेवल्य आनुष्टुभोऽध्यायः
 अनेजदेकं त्रिष्टुप् सपरि जगती वायुरनिलं यजुषि ॐ ३ मिति परमाक्षरस्य योगिनामालम्ब-
 भूतस्य परस्य ब्रह्मणः प्रणवाख्यास्यास्थूलादिगुणयुक्तस्य ब्रह्म ऋषिछन्दोगायत्रं परमात्मा देवता

ब्रह्मारंभे विरामे च यागहोमादिषु शांतिपुष्टिकर्मसु चान्येष्वपि कास्यनैमित्तिकादिषु सर्वेषु विनि-
 योगोऽस्यकतोत्रिभिर्ऋजुभिर्ऋते यज्ञान्योगी स्मारयत्यग्नेयान्तेनमस्कारोक्तिर्हिरण्यमयेनादित्यो-
 पासनम् ॐ ३ सिति नामनिर्देशो ब्रह्मणः खंब्रह्मेत्याकाशरूपमन्ते ब्रह्म ध्यायेत् ॥ ९ ॥ १० ॥
 अथातश्छन्दोदेवता गायत्र्या अग्निरुष्णिहः सवितानुद्भुमः सोमोबृहत्याबृहस्पतिः पंक्तेर्वरुणस्त्रिभुभ-
 ऽइन्द्रोजगत्या विश्वेदेवाविराजोमित्रः स्वराजोरुणोतिच्छन्दसः प्रजापतिर्विच्छन्दसो वायुर्द्विपदायाः
 पुरुषऽएकपदाया ब्रह्मा सर्वा ऋच आग्नेय्यः सर्वाणि यजूंषि वायव्यानि सर्वाणि सामानि
 सौराणि सर्वाणि ब्राह्मणानि च स्वाहाकारस्याग्निर्वषट्कारस्य विश्वेदेवाः कर्मारंभे मंत्राणां देवता
 वेदितव्याः संन्यस्यमनसिदेवतां ततो हविर्हूयते देवतामविज्ञाय योजुहोति देवास्तस्य हविर्नजुषन्ते
 स्वाध्यायमपियोऽधीते मंत्रदेवज्ञः सोऽमुष्मिच्छोके देवैरपीज्यते तस्माच्च देवता वेद्या मंत्रे मंत्रे प्रय-
 त्तो मंत्राणां देवताज्ञानान्मंत्रार्थमधिगच्छति मंत्रार्थज्ञानात्तु विद्वत्पाप्मा नाकमभ्येति न हि
 कश्चिद्विज्ञाय याथातथ्येन देवताः श्रौतानां कर्मणां विप्रः स्मार्तानां चाश्नुते फलम् ॥ १० ॥ अना-

दिष्टमध्वरादौ सर्वातकर्मणी परिभाषितं मंत्रगणं वक्ष्यामः सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमी यद्वसर्वदृसा-
 वित्रमौष्णिहंभारद्वाजीयद्वसर्वदृसौम्यमानुष्टुभमार्थर्वणिकद्वसर्व वार्हतमाङ्गिरसद्वसर्व
 वारुणं पांक्तमालंबायनीयद्वसर्वमैंद्रं त्रैष्टुभं यान्नवलकीयद्वसर्वमादित्यदैवतं जागतं कौत्सम् ॥ ११ ॥
 ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यामो दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णूगायत्री प्रायणीय अंगिरसोऽदितिरु-
 ष्णिक्त्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुवातिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती प्रवर्ग्यै कश्यप आदित्यपङ्क्तिरुप-
 सत्स्वात्रेयउपसदेवता त्रिष्टुवग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेद्योऽहो-
 रात्रे अतिजगतीचतुर्विंशत्यहेसौकरायणः संवत्सरः शक्यर्थमिह्लवे षडहे सौपर्णोऽर्द्धमासामासाश्चा-
 तिशकरीपृष्ठेषडहे सायकायनऋतवोष्टिरभिजितिप्रियघृतोशिरत्यष्टिः खरसामसु सरस्वत्यापोधृति-
 विषुवति रौहिणायन आदित्योतिघृतिर्विश्वजिति सौभरऽइंद्रः कृतिर्गोआयुषो बाष्कलिर्मित्रावरुणौ
 प्रकृतिर्दशरात्र आचार्यो विश्वेदेवा आकृतिर्द्वादशरात्रिके पृष्ठये षडहे भाह्वेयो दिशोविकृतिश्छ-
 न्दोमेषु शौल्वायन इमे लोकाः संकृतिर्दशमैहनि पराशरःसंवत्सरोभिक्कृतिर्महाव्रते शैलिनः प्रजा-

पतिरुच्छतिरुदयनीयेतिरात्रे भौवायनो वायुश्छन्दोऽसि सर्वाणि ॥ १२ ॥ ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यं
 ऋषयश्छन्दोभिरुपलक्षिता देवता मंत्रवर्णाहृग्यजुषयोर्विनियोगतश्च विशेषाः सर्वमेतच्छन्दोदैवत-
 मार्षं च विज्ञाय यत्किञ्चिज्जपहोमादिकरोति तस्य फलमश्नुते ब्रह्मयज्ञारंभे यथाविधि ह्यात्वा
 छन्दःपुरुषमेनोनिर्णोदनःशरीरं न्यसेत्तिर्ध्वग्बिलश्चमसऊर्ध्वबुधस्तस्याक्षिणी गोतमभरद्वाजौ श्रोत्रे
 विश्वामित्रजमदग्नी नासिके वसिष्ठकश्यपौ वागत्रिर्गायत्रीछन्दोऽग्निदैवताऽंशिरसि विन्यसेदेवमेवो-
 ष्णिहःसवितारं ग्रीवास्वनूकेबृहती बृहस्पतिं बाह्वोर्बृहद्रथन्तरे द्यावापृथिवीमध्येत्रिष्टुभमिन्द्रःश्रो-
 ण्योर्जगतीमादित्यं मूढेऽतिछन्दसं प्रजापतिं पाथौ यज्ञायज्ञियं वैश्वानरमूर्वोरनुष्टुभं विश्वान्देवानधी-
 वतोः पंक्ति मरुतः पादयोर्द्विपदाविष्णुं प्राणेषु विछन्दसं वायुं न्यूनातिरिक्तेष्वङ्गेषु न्यूनाक्षरं छन्द
 आपोदेवतेत्येवःसर्वाङ्गेषु योजयित्वा वेदमयः संपद्यते शापानुग्रहसमर्थो भवति ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते
 न कुतश्चिद्भयं विन्दते ऋद्धयो यजुर्मयः साममयस्तेजोमयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय ब्रह्मैवा-
 भ्येति तस्मादेवं नाब्रह्मचारिणे नातपस्विने नासंवत्सरोषिताय नात्रयक्त्रेऽनुभूयादनेनाधीतेन चाद्वा-

यणाब्दफलमवाप्नोत्यनेन च सम्यग्ज्ञातेन ब्रह्मणः सायुज्यसलोकतामाम्नोत्याप्नोति ॥ १३ ॥ इति
 सर्वानुक्रमणिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अथ छन्दांसि गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्हतीपंक्ति-
 त्रिष्टुब्जगत्यतिजगती शक्यतिशक्यथ्याल्यष्टीधृत्यतिधृतयः कृतिप्रकृत्याकृतिर्विकृतिसंकृत्यभिकृत्युकृत-
 यश्चतुर्विंशत्यक्षरादीनि चतुरस्रराण्यूनधिकेनैकेननिचृष्टुरिजौ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ पादपूरणार्थ-
 तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेदाद्ये तु सप्तवर्गे पादविशेषान् संज्ञाविशेषानुक्रामन्त एवो-
 दाहरिष्यामो विराड्रूपविराट्स्थानाश्च बहूनामपि त्रिष्टुभ एवेत्युद्देशस्तत्र दशैकादशद्वादशाक्षराणां
 त्रैराजत्रैष्टुभजागता इति संज्ञा अनादेशेष्टाक्षराः पादाश्चतुष्पदाश्चर्चः ॥ १ ॥ प्रथमं छन्दस्त्रिपदा-
 गायत्री पञ्चकाश्चत्वारपङ्कश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिः पदसप्तैकादशा उष्णिगगर्भास्त्रियः सप्तकाः
 पादनिचृन्मध्यमः पङ्कश्चेदतिनिचृद्दशकश्चेद्यवमध्या यस्यास्तु षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्द्धमाना विप-
 रीता प्रतिष्ठा द्वौ पङ्कौ सप्तकश्चेति हसीयसी ॥ २ ॥ द्वितीयमुष्णिक्त्रिपदान्त्यो द्वादशक आद्यश्चे-
 त्पुरउष्णिज्जध्यमश्चेत्ककुपत्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुद्दयंकुशिरैकादशिनोःपरःषट्कस्तनुशिरा मध्ये

चेत्पिपीलिकमध्याद्यःपंचकन्नयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भीश्चतुःसप्तकोष्णिगेव ॥३॥ तृतीयमनुष्टुप्चतुष्टु-
 दाथ पञ्चपञ्चकाः षड्दशैकौ महापदपंक्तिर्जगतावष्टकश्च कृतिर्मध्ये चेदष्टकः पिपीलिकमध्या
 नवकयोर्मध्ये जागतः कविराणनववैराजत्रयोदर्शनैर्गुरुरूपादेकास्त्रयो विराडेकादशका वा ॥ ४ ॥
 चतुर्थं बृहतीतृतीयो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरस्ताद्बृहती द्वितीयश्चेत्त्रयं कुसारिण्युरोबृहती स्कन्धो त्रीवी-
 वान्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहत्याष्टिनोर्मध्ये दशकौ विष्टारबृहती त्रिजागतोर्द्ध्वबृहती त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः
 पिपीलिकमध्या नवकाष्टकैकादशाष्टिनो विषमपदाचतुर्नवका बृहत्येव ॥ ५ ॥ पञ्चमं पंक्तिः पञ्च-
 पदाऽथ चतुष्पदाविराद्दशका अयुजौ जागतौ सतो बृहती युजौ चेद्विपरीता आयौ चेद्विष्टार-
 पंक्तिरन्त्यौ चेदास्तारपंक्तिराद्यान्त्यौ चेतसँस्तारपङ्क्तिर्मध्यमौ चेद्विष्टारपंक्तिः ॥६॥ षष्ठं त्रिष्टुप् त्रैष्टुभ-
 पदा द्वौ तु जागतौ यस्याः सा जागते जगती त्रैष्टुभे त्रिष्टुब्वैराजौ जागतौ चाभिसारिणी नवकौ
 वैराजस्त्रिष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्त्रैष्टुभश्चाविराद्स्थानैकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च विराड्दशका द्वादशि-

नस्रयोष्टकश्च ज्योतिष्मती यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिश्चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीमध्ये जागतश्च-
 धवमध्याद्यौदशकावष्टकास्त्रयः पंत्युत्तरा विराट्पूर्वा वा ॥ ७ ॥ सप्तमं जगती जागतपदाष्टिनस्रयः
 स्त्री च द्वौ महासतो बृहत्पष्टकौ सप्तकः षड्दो दशको नवकश्च षडष्टका वा महापंक्तिर्माध्यन्दिनीये
 वाजसनेयके सर्वानुक्रमणिकैषा कृतिर्भगवतः काल्यायनस्यैषा कृतिर्भगवतः काल्यायनस्य ॥ ८ ॥
 इति सर्वानुक्रमणिकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ कंडिका संख्या ॥ १२४ ॥ समाप्ता ॥

श्रीशुक्लयजुर्वेदिनां पारस्करगृह्यसूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म परिसमुहोपलिप्योह्निर्योह्नृत्याभ्युक्ष्याग्नि-
मुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्थं प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः
संस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरुप्याऽऽज्यसधिश्चित्य पर्यग्निं कुर्यात्स्रुवं अतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य
निदध्यादाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववदुपयमनान्कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य
जुहुयादेष एव विधिर्यत्र कचिद्धोमः ॥ १ ॥ आवसथ्याधानं दारकाले दायाद्यकाल एकेषां वैश्यस्य
बहुपशोर्यहादग्निमाहृत्य चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वमरणिप्रदानमेके पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेरभ्याधेय-

१ "छन्दोवत्सूत्राणि" इत्युच्चारणे याजुषा नियमः । ये ये धर्माः छन्दसि ते सर्वे सूत्रेष्वपि ज्ञेयाः । अतोऽध्ययनवेलायामेव तत्र तत्र
गुरोः सकाशाद् यकारोच्चारणं खकारोच्चारणं द्वित्वादिक्ञ्वावगन्तव्यं तज्ज्ञानेच्छुना ।

देवताभ्यः स्थालीपाकं श्रुपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽहुतीर्जुहोति तन्नोऽअग्ने, स त्वन्नोअग्न इमं
 मे वरुण, तत्त्वाषामि, ये ते शतमयाश्चाग्नाऽऽदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तादेवमुपरिष्टात्स्थाली-
 पाकस्थान्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते चायास्यश्रेष्वर्षदकृतं यत्कर्मणाऽत्यरीरिचं देवा
 गातुविद् इति बर्हिहुत्वा प्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥ षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो
 राजा प्रियः स्नातक इति प्रतिसंवत्सरानर्ह्यैर्युर्ध्वमाणास्त्वृत्विज आसनमाहार्याह साधु भवाना-
 स्तामर्चयिष्यामो भवन्तमित्याहरन्ति विष्टरं पद्यं पादार्थमुदकमर्धमाचमनीयं मधुपर्कं दधिमधुघृत-
 मपिहितङ्गास्ये कास्येनान्यस्त्रिस्त्रिः ग्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रतिगृह्णाति वष्मोस्मि समानाना-
 मुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति पादयोरन्यं
 विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षालय दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेद्दक्षिणं प्रथमं विराजो दोहोऽसि
 विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै विराजो दोह इत्यर्धं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ शुष्माभिः सर्वोन्कामा-
 न्वाप्तवानीति निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टा अस्माकं

वीरा मा परासोचिसत्पय इत्याचामत्यामागन्यशसा सहःसृज वर्चसा ॥ तं सा कुरु प्रियं प्रजानाम-
धिपतिं पशूनामरिष्ठिन्तनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिग्रह्णाति सव्ये
पाणौ कृत्वा दक्षिणस्थानामिकया त्रिः प्रथौति नमः इयावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते
निष्कृन्तामीत्यनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्निरूक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमदरूपम-
न्नाद्यम् ॥ तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति मधुमती-
भिर्वा प्रत्यृचं पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात्सर्वं वा प्राश्नीयात्प्राग्वा सञ्चरे
निनयेदाचस्य प्राणान्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाहोर्बलमूर्धो-
रोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेत्याचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः ग्राह प्रत्याह
माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानममृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोचं चिकितुषे जनाय
मम चामुष्य च पाप्माहत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयान्न त्वेवामां सोऽर्धस्यादधियज्ञम-

धिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयाद्यद्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृतार्घ्या एवैनं याजयेद्युर्नाकृतार्घ्या-
 इति श्रुतेः ॥ ३ ॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे
 चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इत्युपलिस उद्धृतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मन्थ्य-
 मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात्रिषु त्रिपूत्रादिषु स्वातौ
 मृगशिरसि रोहिण्यां वा तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्यैका वैश्यस्य सर्वेषां ॐ शूद्रा-
 मप्येके मन्त्रवर्जमथैनां वासः परिधापयति जराङ्गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥
 शतं च जीव शरदः सुवर्चा रयिञ्च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं
 या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत । याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायु-
 ष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथैनौ समञ्जयति समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ॥ सम्मा-
 तरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति यदैषि मनसा
 दूरं दिशोऽनु पवमानो वा ॥ हिरण्यपण्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनौ

समीक्षयत्यघोरचक्षुरपतिह्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूदैवकामा स्योनाशन्नो भव
द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविदे उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते
मनुष्यजाः ॥ सोमोऽद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽद्ददम्ये ॥ रथिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ सा
नः पूषा शिवतमामेरय सा न ऊरू उशती विहर ॥ यस्यामुशन्तः प्रहराम शेषं यस्यासु कामा
बहवो निविष्ट्वा इति ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणामग्निं पर्याणीथैके पश्चादग्नेस्तेजनीङ्कटं वा दक्षिणपादेन
प्रहृत्योपविशत्यन्वारब्ध आधारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यं सिष्टकृच्चैत-
न्नित्यं सर्वत्र प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः सिष्टकृदन्यच्चेदाज्याह्वयिः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदा-
वापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इच्छञ्ज्याभ्यातानाँश्च जानन्येन कर्मणोर्दिति वचनाच्चित्तश्च चित्ति-
श्चाकृतं चाकृत्तिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च बृहच्च रथन्तरं
च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुयः घृतना जयेषु ॥ तस्मै विशः समनमन्तः सर्वाः स उग्रः
स इहव्यो बभूव स्वाहेत्यग्निर्मूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्त-

रिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽप्यसमुद्रः स्रोत्या-
 नामन्नदःसाम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा-
 रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ता-
 तामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेत्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देव-
 हूत्यां स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरेतु प्रथमो देवतानां सोस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ॥
 तदयदःराजा वरुणोऽनुमन्यतां येथयं स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः
 प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यता-
 मियं स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्रानि धेह्ययथा यजत्र ॥ यदस्यां महि दिवि
 जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रं स्वाहा ॥ सुगद्यु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये
 ह्यजरन्न आयुः ॥ अपैतु मृत्युरमृतम्म आगाँवैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति परं मृत्यविति
 चैके प्राशनान्ते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्रौह्याजानञ्जलिनाञ्जलावावपति तां जुहोति

सहृतेन तिष्ठत्यर्यमणं देवङ्गन्या अधिसयक्षत । स नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा ॥
 इयन्नार्थुपबूते लाजानावपन्तिका ॥ आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां शतयो मम स्वाहा ॥ इमौ-
 दक्षिणहस्तं गृह्णाति साङ्गुष्ठं गृह्णासि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथास्यै
 भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्महं त्वादुर्गाहपत्याय देवाः ॥ असोहमस्मि सा त्वदृसात्वमस्यमो-
 अहम् ॥ सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम् । तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै ॥ प्रजां
 प्रजनयावहै पुत्रान्विन्द्यावहै वहून् ॥ ते सन्तु जरदष्टयः सम्भ्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ ॥
 पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतदृशुयाम शरदः शतमिति ॥ ६ ॥ अथैनामश्मानमारो-
 हयत्युत्तरतोऽग्नेर्दक्षिणपादेनारोहेमश्मानमश्मेव त्वस्थिरा भव ॥ अभितिष्ठ पृतन्यतोऽववाधस्व
 पृतनायत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती ॥ यां त्वा विश्वस्य भूतस्य
 प्रजायामस्याग्रतः ॥ यस्यां भूतसमभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत् ॥ तामद्य गाथां गास्यामि या

स्त्रीणामुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामतस्तुभ्यमग्रे पर्यवहं सूर्या वहतु ना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जाया-
 न्दाग्ने प्रजया सहेत्येवं द्विरपरं लाजादि चतुर्थं दृष्टुं कुष्ठया सर्वाह्लाजानावपति भगाय स्वाहेति त्रिः परि-
 णीतां प्राजापत्यः कृत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीदः सप्त पदानि प्रकामयत्येकमिवे द्वे ऊर्जे त्रीणि
 रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षड्तुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव
 विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति निष्कमणप्रभृत्युदकुम्भः स्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः
 स्थितो भवत्युत्तरत एकेयान्तत एनां मूर्धन्यभिविञ्चत्यापः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमा-
 स्तास्ते कृण्वन्तु भेपजमित्यापोहिष्ठेति च तिस्रभिरथैनाः ७ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्यै दक्षि-
 णाऽसमधिहृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽअस्तु ॥ मम वाच-
 मेकमना जुषस्व प्रजापतिङ्गा नियुनक्तु मह्यमित्यथैनामभिमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं वधूरिमाऽसमेत
 पश्यत ॥ सौभाग्यमस्यै दत्वायाथास्तं विपरतनेति तान्हृदपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुयुत आगार-
 आनङ्गहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह पूरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षिणो

यज्ञ इह पूषा निषीदन्त्विति ग्रामवचनं च कुर्धुर्विवाहश्मशानयोऽग्रिमं प्राविशनादिति वचनात्त-
 स्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याय वरं ददाति गौर्ब्राह्मणस्य वरो ग्रामो राजन्यस्याश्वो
 वैश्यस्याधिरथःशतं दुहितृमतेऽस्तमिते ध्रुवं दर्शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि
 महं त्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति सा यदि न पश्येत्पश्या-
 मीत्येव ब्रूयात् त्रिरात्रमक्षरालवणाशिनौ स्यातामधः शय्यातां संवत्सरं न मिथुनमुपेयातां
 द्वादशरात्रदृषडूत्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ ८ ॥ उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणमस्तमितानुदित-
 योर्दग्धा तण्डुलैरक्षतैर्वाग्नेये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायङ्सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति
 प्रातः पुमांसौ मित्रावरुणौ पुमांसावश्चिनावुभौ ॥ ९ ॥ रात्रौऽक्षभेदे नक्षत्रिमोक्षे यानविपर्यसिऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ
 पुनः स्वाहेति पूर्वाङ्गर्भकामा ॥ १० ॥ रात्रौऽक्षभेदे नक्षत्रिमोक्षे यानविपर्यसिऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ
 स्त्रियाश्चोद्ग्रहने तमेवाग्निमुपसमाधायाऽऽज्यदःसंस्कृत्येहरतिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्यामन्यद्यान-
 मुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानं स्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया धर्मे दक्षिणा

प्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
 ब्रह्माणसुपवेद्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकश्चप्रपयित्वाऽऽज्यभागाविट्पांऽऽज्याहुतीर्जुहोत्यग्ने
 प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिष्ठी तनूस्तामस्यै
 नाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि
 याऽस्यै प्रजाप्ती तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ सूर्यं प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
 नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुष्ठी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ चन्द्रं प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
 प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै गृहष्ठी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥
 गन्धर्वं प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै यशोष्ठी
 तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति हुत्वा हुत्वैतासामाहुती-
 नामुदपात्रे सस्त्रवान्समवनीय तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति वा ते पतिष्ठी प्रजाप्ती पशुष्ठी गृहष्ठी
 यशोष्ठी निन्दिता तनूर्जार्ष्ठीं तत एनां करोमि सा जीर्यं त्वं भया सहासावित्यथैनास्थालीपाकं

प्राशयति प्राणैस्ते प्राणान्सन्द्धान्यस्थिभिरस्थीनि मात्सैर्मात्सानि त्वचा त्वचमिति तस्मादेवं
 विच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्तपो भवति तामुदुह्य यथर्तुप्रवेशनं यथा कामी वा
 काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनादथास्यै दक्षिणात्समधिहृदयमालभते यत्ते सुशीमे हृदयं
 दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतः शृणुयाम
 शरदः शतमित्येवमत ऊर्ध्वम् ॥१॥ पक्षादिषु स्थालीपाकः श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा
 जुहोति ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं
 भूतगृह्येभ्य आकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते बाह्यतः स्त्रीबलिः हरति नमः स्त्रियै नमः पुंसे वयसेऽवयसे
 नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापिनां पतये नमो वे मे प्रजामुपलोभयन्ति त्रामे वसन्त उत वारण्ये
 तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति शेषमग्निः प्रस्राव्य ततो
 ब्राह्मणभोजनम् ॥१२॥ अथ गर्भाधान ५ स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्व ५ स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव

दिवा आदित्यङ्गर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेस्तस्मिन्प्रजायाः
 सम्भवकाले निशायां कुर्याद्यदि दिवा मैथुनं ब्रजेत्क्लीबा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्मा-
 दैतद्दर्जयेत्प्रजाकामो गृही श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिनोरु प्रसार्य प्रजास्थानमभि-
 मृशति पूषा भगदः सविता मे ददालु रुद्रः कल्पयति ललामगुं विष्णुर्धोनिं कल्पयतु त्वष्टा
 रूपाणि पिदशतु ॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवाल्लि गर्भं धेहि
 पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करह्रजाविति सद्यःसृजेथास्तेजो वैश्वानरो दद्याद् ब्रह्माण-
 सामन्नयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राञ्जुख उदञ्जुखो वोपविद्यो मन्यते रेतो मूत्रमिति चैके श्रावणं
 कुर्यात् ॥ १३ ॥ अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत्पिण्डपितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिण्डं पत्नी प्राङ्नाति
 पुत्रकामा तत एतामाहुतिं जुहोत्याधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रत्यायन्तु न इति जपत्येवमथर्तुमतीं
 जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत्सव्येन पाणिनोपस्थमभिमृशति भगवन्नृशति प्रागुतेदानीमिति रेतो-
 मूत्रमिति सन्धत्ते गायत्रेणेति प्रतिमन्नं मन्थयति पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ॥ १४ ॥ सा यदि गर्भं

न दधीत सिन्ध्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि ह्यातायां निशायामुदपेषं
 पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं
 बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ॥ १५ ॥ अथ पु६ःसवनं पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये
 तृतीये वा षडहः पु६ःसा नक्षत्रेण चन्द्रमा सुज्येत तदहरुपवास्याऽऽस्त्राव्याहते वाससी परिधाप्य
 न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचन६ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्ये-
 ताभ्याङ्कुशकण्टक६ सोमाँशुं चैके कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्स्यादिति
 विद्वलैनमभिमन्त्रयते सुपण्णोसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥१६॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पु६ःसवनवत्
 प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रश्स्थालीपाकः श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चाद्भेर्भद्रपीठ
 उपविष्टायां सुग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भेपिञ्जुलैश्चेण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्ण-
 चात्रेण च सीमन्तमूर्द्ध्वं विनयति भूर्भुवःस्वरिति प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा त्रिष्टुतमावध्नात्ययमूर्ज्जावितो
 वृक्ष उर्ज्जीव फलिनी भवेत्यथाऽऽह वीणागाथिनौ राजान६ःसङ्गायेतां यो वाऽप्यन्यो वीरतर इति

निथुक्तामप्येके गाथासुपोदाहरन्ति सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्र आसी-
 रँस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीसुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१७॥
 सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षत्येजतु दशमास्य इति प्राग्यस्यैत इत्यथावरावपतनमवैतु प्रशिक्षेवलदृशुने
 जराश्वत्तवे नैव माश्वसेन पीवरीं न कस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति जातस्य कुमारस्याच्छि-
 द्नायान्नाड्यां मेधाजननाऽऽयुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति घृतं वा
 भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवःस्वः सर्वं त्वयि दधामीत्यथास्याऽऽयुष्यं
 करोति नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपत्यग्निरायुष्मान्स वनस्पतीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
 करोमि सोम आयुष्मान्सौषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्ब्राह्मणै-
 रायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽ-
 युष्मन्तं करोमि ऋषय आयुष्मन्तस्ते ब्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि पितर आयु-
 ष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मो-

स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि समुद्र आयुष्मान्स स्रवन्तीभिरायुष्मांस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
 करोमि त्रिब्रिह्यायुषमिति च स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशोद्वि-
 स्पर्शीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमासृचं परिशिनष्टि प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिसमनुप्राणि-
 तेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोऽपानेत्यपर उदानेत्युत्तरः समानेति पञ्चम उपरिष्टाद्वेक्ष-
 माणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु स यस्मिन्देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते वेद-
 ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
 शतऽशृणुयाम शरदः शतमित्यथैनमभिमृशत्यश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमश्रुतं भव ॥ आत्मा वै
 पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मातरमभिमन्त्रयत इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजी-
 जनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भव याऽऽस्मान्वीरवतोऽकरदित्यथास्यै दक्षिणःस्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छतीम-
 स्तनमिति यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्यामुदपात्रऽशिरस्तो निदधात्यापो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु
 जाग्रथ ॥ एवमस्याः सूतिकाया सपुत्रिकायां जाग्रथ इति द्वारदेशे सूतिकाशिसुपसमाधायोत्थाना-

त्सन्धिबेलयोः फलीकरणमिश्रान्सर्षपानशावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः ॥
 मलिम्लुचो द्रोणासश्चवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ आलिखन्ननिमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हर्षक्षः
 कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हृन्नीमुखः सर्षपारुणश्चवनो नश्यतादितः स्वाहेति यदि कुमार उप-
 द्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालवन्धनः ॥
 चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते देवा वरमददुः स त्वं
 कुमारमेव वा वृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥
 यत्ते सरमा माता सीसरः पिता इयामशवलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो
 लपेतापह्वरेत्यभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र
 चाभिमृशामसीति ॥ १८ ॥ अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामो यस्य भार्यो गौर्दासी
 माहिषी वडवा वा विकृतं प्रसवे प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमुपसङ्-
 हरेत् लक्षवटौदुम्बराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपो हिरण्यदूर्वाङ्कुराभ्रपल्लवैरष्टौ कलशान्प्र-

पूर्णं सर्वौषधीनां द्रुपती स्नापयित्वाऽऽपो हिष्टेति तिस्रभिः कयानञ्चित्र इति द्वाभ्यां पञ्चैन्द्रेण पञ्च
 वारुणेनेदमापः प्रवहतेत्यपाद्यमिति स्नापयित्वाल्ङ्कृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य तत्र मारुतस्थालीपाकश्च
 श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः क्षपनमन्त्रैः स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा
 सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा मरुताय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा
 अमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहाग्नेये स्विष्टकृते स्वाहेत्येतदेव. गृहोत्पाते पूष्टक-
 कपोतशुद्धः श्येनो वा प्रविशेत्स्तम्भः प्ररोहेद्बल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुम्भप्रज्वलनाशनशयन-
 यानभङ्गेषु गृहगोधिकाकृकलासशरीरसर्पण इत्येवं छत्रध्वजविनाशे सार्षे नैर्ऋते गण्डयोगेष्वन्येष्व-
 प्युत्पातेषु भूकम्पोल्कापातकाकसर्पसङ्गमत्रेक्षणदिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं ग्रहशान्त्योक्तेन विधिना कृत्वा-
 ऽऽचार्याय वरं दत्त्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्ति वाच्याशिषः प्रतिगृह्य शान्तिर्भवति शान्तिर्भवति
 ॥ १९ ॥ अथातो यमलचरं मारुतं व्याख्यास्यामो यस्य च यमलौ पुत्रौ दारिका वा प्रजायते पूर्णे
 दशाहे चलुर्णा क्षीरवृक्षाणां काषायमाहृत्वाश्चत्थस्रक्षन्त्यत्रोधौदुम्बराश्चत्वारो विधवाः

ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवासस ऐन्द्रीं दिशमुदिचीं वा मङ्गलं पूर्ववद्वायन्त्यो यमलिनीं स्नापयन्त्याचार्यः
 स्नापयति वसोः पवित्रेण शतधारेण चाष्टभिः कलशैः स्नात्वाऽप्रतिरथं जपेदिदमापः पञ्चवहतेति तौ
 स्नापितौ वरं प्रथच्छत्यानङ्गुहमातृभ्यश्च हिरण्यं वस्त्रमेव परीतोषणं द्वाजेवाजेवतेति पतेपद्याद्वादि-
 त्याधारं मारुतं चरुं जुहोति मरुताय स्वाहा मारुती स्वाहा मरुद्भ्यो विष्णवे प्रजापतयेऽग्ने स्विष्ट-
 कृते स्वाहेति प्राशनान्ते शेषं चरुं गृहीत्वाऽश्वत्थं प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत्तदेव तत्रऽसमाप्य ततो
 ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामो मूलांशे प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये
 मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्या-
 त्सर्वौषध्यात्सर्वगन्धैश्च सञ्चुक्तं तत्रोदकुम्भं कृत्वा स वस्त्रगन्धपुष्परत्नसहितं श्वेतसिद्धार्थकुसुमा-
 युक्तं कुर्यात्तस्मिन्नुद्रं जपित्वाऽप्रतिरथऽराक्षोघ्नं च सूक्तं द्वितीयोदकुम्भं कृत्वा चतुःशतपाठः प्रस-
 वणसञ्चुक्तन्तस्मिन्पुष्टान्मूलानि धारयेद्दशपात्रे कृत्वा वस्त्रे वद्ध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्यामि
 हिरण्मयमूलऽसप्त धान्यं प्रथमाकाशमर्या सहदेव्याऽपराजिता बाला पाठा शङ्खपुष्प्यधोपुष्पी

मधुयष्टिका चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयं जीवन्यपामार्गभृङ्गारकलक्ष्मणाः
सुलक्ष्मणा जाती व्याघ्रपत्रश्चक्रमर्दकः सिद्धेश्वरोऽश्वत्थोऽम्बरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वरोहितक-
शमीशतावरीत्येवमादिमूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि वैल्वधवनिम्ब-
कदम्बराजवृक्षोक्षशालाप्रयालुदधिकपित्तकोविदारश्लेष्मान्तकबिभीतकशाल्मलीररुसर्वकण्टकि-
वर्जं तत्राभिषेकं कुर्यात्पित्तुः शिशोर्जनन्या देवस्य त्वेत्यौदुम्बर्थात्सन्दीमुदगत्रासास्तृणाति तत्रासी-
नान्सम्पातेनाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमः शिरो मे श्रीर्षश इति यथालिङ्गमङ्गानि सम्मृशति
स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसं श्रपयित्वा काश्मर्थमयः सुकृत्तुवं प्रतप्य सम्मृज्यान्वारब्ध आधारा-
वाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वन्तमिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्पञ्चदशाऽऽज्याहुतीश्चतुर्थहीतेन
जुहोति कृणुष्व पाज इति पञ्च मा नस्तोक इति द्वे वा ते रुद्र शिवा तनूरिति षड्भी रक्षासि
सथेति शुक्क्रज्योतिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न
रिष्ये त्वावतः सखेति खिष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलः सप्त-

धान्यसज्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात्कृष्णोऽनङ्गान्ब्रह्मणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो
 ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरपायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गण्डजात एष एव विधिः
 कात्यायनेनोक्तः ॥ २१ ॥ दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम
 करोति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तःस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्धितमयुजाक्षर-
 माकारान्तं स्त्रियै तद्धितदृशर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रम-
 णिका सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्शुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुत्रं दृष्ट्वा जपत्यङ्गा-
 दङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य
 मूर्ध्नानमवजिघ्रति प्रजापतेऽहिकारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति गवां
 त्वा हिकारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपत्यस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायो विश्ववारस्य
 भूरेः ॥ अस्मे शतदृशरदो जीवसेऽथा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्रशिप्रिन्नितीन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि
 धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ॥ पोषदृशीणामरिष्टिं तनूनां स्वात्मानं वाचः सुदिन त्वमहा-

मिति सव्ये द्वियै तु मूर्च्छानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासेऽन्नप्राशनं स्थालीपाकं
 श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः परवो
 वदन्ति ॥ सा नो मन्त्रेषुमूर्जन्दुहाना धेनुवर्गस्मानुपसुष्टुतैस्तु स्वाहेति वाजो नो अद्येति च
 द्वितीयाऽं स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा
 रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण वशोऽशीय स्वाहेति प्राशनान्ते सर्वात्रसान्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं
 प्राशयेत्तूष्णीदहन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेर्भरद्वाज्या मात्सेन वाक्प्रसारकामस्य कपि-
 अलमात्सेनान्नाद्यकामस्य मत्स्यैर्जवनकामस्य कृकषाया आयुष्कामस्याऽऽध्या ब्रह्मवर्चसकामस्य
 सर्वैः सर्वकामस्यान्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २४ ॥
 इति पारस्करग्रह्यसूत्रे प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

सांवत्सरिकस्य चूडाकरणं तृतीये वाऽप्रतिहते षोडशवर्षस्य केशान्तो यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणा-
न्भोजयित्वा माता कुमारमादायाह्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्ग आघाय पश्चाद्देशरूपविशत्यन्वा-
रब्ध आब्ध्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति दक्षिणं
केशश्मश्र्विति च केशान्तेऽथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नी वा प्रास्यति तत आदाय दक्षिणं
गोदानमुन्दति सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूम् ॥ दीर्घायुत्वाय वर्चस इति त्र्येण्या
शल्लव्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्सोषध इति शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्त-
यामीति प्रवपति, धेनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो ऋणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो व्रपतेद-
मस्याऽऽयुष्यं जरदष्टिर्धथासदिति सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाण एवं
द्विरपरं तूष्णीमितरयोश्चोन्दनाद्यथ पश्चात् त्र्यायुषमित्यथोत्तरतो धेन मूरिश्वरा दिवं ज्योक् च

पश्चाच्चि सूर्यम् ॥ तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्त्य इति त्रिः क्षुरेण शिरः
प्रदधिणं परिहरति समुखं केशान्ते यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वस्वा वाऽऽवपति केशान्छिन्धि
शिरो माऽस्याऽऽद्युः प्रमोषीमुखमिति च केशान्ते ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छ-
त्यक्षणवं, परिवपेति यथामङ्गलं केशदोषकरणमनुसृष्टमेतदुसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल
उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति गां केशान्ते संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशान्ते द्वादशरात्रः
षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ १ ॥ (अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु
पूर्वाङ्के कुमारस्य मधुरं दत्त्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णमभिमन्त्रयते भद्रं कर्णेभि रिति सब्यं
वक्ष्यन्तीवेदिति चाथ भिन्द्यात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥) अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमे
वैकादशवर्षेऽराजन्यं द्वादशवर्षं वैश्यं यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पशुसशिरस-
मलङ्कृतमानयन्ति पश्चाद्देशेवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचर्यसानीति चाथैनं वासः

१ वनेति जयरामः । वात्सा (मुण्डयित्वा) इति गदाधरः ।

परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतम् ॥ तेन त्वा परिधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय
बलाय वर्चस इति मेखलां बधीत इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् ॥
प्राणापानाभ्यां बलमादधाना खसा देवी सुभगा मेखलेयमिति युवा सुवासाः परिधीत आगात्स उ
श्रेथान्भवति जायमानः ॥ तन्धीरासः कवय उद्वयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा तूष्णीं
वात्र यज्ञोपवीतपरिधानम् ॥ (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्न्यं
प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनो-
पनद्याम्मीत्यथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्द्धरुणं बलीयस्तेजो यशसि स्थविरदःसमिद्धम् ॥
अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति तूष्णीं वा) दण्डं प्रयच्छति तं प्रति-
गृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्द्वैहायसोऽधिभूम्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मवर्चसायेति
दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनादथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिस्रभिरथैनद-
सूर्धमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणादःसमधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि

मम चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ठा नियुनक्तु मह्यमि-
 ल्यथास्य दक्षिणदहस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहाथैनमाह कस्य
 ब्रह्मचार्यसीति भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्यथैनं
 भूतेभ्यः परिददामि प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः
 परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा
 प्राशनान्तेऽथैनं षड्शास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोऽज्ञान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्त्या वाचं यच्छ समिध-
 माधेह्यपोऽशानेत्यथास्यै सावित्रीमन्वाहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय
 समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वैके पच्छोर्द्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन्संवत्सरे
 षण्मास्ये चतुर्विंशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै
 ब्राह्मण इति श्रुतेस्त्रिष्टुभद्रजन्यस्य जगतीं वैश्यस्य सर्वेषां वा गायत्रीम् ॥ ४ ॥ अत्र समिदाधानं

पाणिनाऽग्निं परिसमूहत्यग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं साह-
 सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य
 निधिपो भूयासमिति प्रदक्षिणसग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधाल्यग्नये समिधमहोर्षं बृहते जात-
 वेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
 समिन्धे जीवपुत्रो ममाऽऽचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्षशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो
 भूयासस्स्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयामेषा त इति वा समुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे पाणी
 प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे
 देहि ॥ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण ॥ मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती
 आदधातु ॥ मेधामाश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजविति । (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्या-
 यन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलमिति त्रयायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेऽसे

१ पर्युक्ष्योत्थायेति बहूना पाठ. सम्मतः । २ माहार्थमित्यपि पाठो दृश्यते ।

हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्) ॥ ५ ॥ अत्र भिक्षाचर्षचरणम् । भवत्पूर्वा ब्राह्मणो भिक्षेत
भवन्मध्याश्रान्त्यो भवदन्त्यां वैश्यस्तिवोऽप्रत्याख्यायिन्यः षड्द्वादशापरिमिता वा मातरं प्रथमामे-
क आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहःशेषं तिष्ठेदित्येकेऽहिःसन्नरण्यत्समिधमाहृत्य तस्मिन्नग्नौ
पूर्ववदाधाय वाचं विस्तृजतेऽधःशाश्वक्षारालवणाग्नी स्यादण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षा-
चर्षा चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाशसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं
चर्ष्य चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाशसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं
ब्राह्मणस्य रौरवः राजन्यस्याऽऽजं गव्यं वा वैश्यस्य सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वान्मौञ्जी रशना
ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य कुशाश्मन्तकबल्वजानां पालाशो ब्राह्मणस्य
दण्डो बैल्वो राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य द्राण-
सम्मितो वैश्यस्य सर्वे वा सर्वेषामाचार्येणाऽऽहुत उत्थाय प्रतिशृणुयाच्छ्रयानं चेदासीन आसीनं
चेत्तिष्ठंस्तिष्ठन्तं चेद्भिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेद्भिधावन्स एवं वर्त्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वस-

तीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक
 इति समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्त्तते स विद्यास्नातकः समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः
 समावर्त्तते स व्रतस्नातक उभयदः समाप्य यः समावर्त्तते स विद्याव्रतस्नातक इत्याषोडशाद्धर्षा-
 द्ब्राह्मणस्यानतीतः कालो भवत्याद्वाविंशतिर्विंशद्विंशत्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका
 भवन्ति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिव्यवहरेयुः कालातिक्रमे नियतवच्चिपुरुषं
 पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च तेषां संस्कारेषुर्वात्यस्तोमेनेष्टा काममधी-
 यीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ॥ ६ ॥ सूत्रस्यार्द्धः ॥ खण्डानि ॥ ३० ॥ अथोपनीतो ब्राह्मण-
 स्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाऽक्षारालवणाशी स्यात्सावित्रदः षड्ब्रह्मं त्रिरात्रदः सद्यःकालं
 वा चरेत्तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमपो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्युचं नमो वरुणा-
 येति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याऽऽग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेद्ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्च सांवत्सरिकाणि

१ अनतीतः काल इति हरिहरगदाधरजयरामाः । नातीतः काल इति कर्कः ।

वेदव्रतानि भवन्त्याश्रेयःशुक्रियमौपनिषदः शौलभं गोदानमिति पञ्च सांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि
 चरित्वा ह्यात्वोपव्रतं चरेत्त्रिष्वव्युठनः शुक्रियादिषु शुक्रियः शुक्रमिः श्रावथेदौपनिषदमौप-
 निषद्भिः शौलभः शौलभिनीभिरथवा विद्यमान आब्रह्मश्रुदीरतामानो भद्रा आशुः शिशान
 इमानुकमिति च वेदशिरसाऽव्युठयेदव्युठनीं त्रिवलिं पञ्चवलिं वा नाभिदेशात्प्रच्छाद्य वाग्यतोऽ-
 रण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा व्युष्टायामव्युठनीमरण्ये विस्तृजेदहश्चमस्योदुत्य
 चित्रन्दवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति यौः शान्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे
 दद्यादेवमेवाव्युठनीं च गोदाने गोमिथुनं तस्माद्गोदानमिति तस्माद्गोदानमिति ॥ ७ ॥ वेदः-
 समाप्य ह्यायाद्रहस्यं वाऽष्टाचत्वारिंशकं द्वादशकेऽप्येके गुरुणाऽनुशातो विधिविधयस्तर्कश्च वेदः
 षडङ्गमेके न कल्पमात्रे कामं तु यान्तिकस्योपसङ्गह्य गुरुः समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः
 कुशेषु प्रागश्रेषु पुरस्तात्स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानां येऽप्यन्तरमयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो
 मनोहास्वलो विरुजस्तनूद्गुशुरिन्द्रियहा तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह शुद्धमीत्येकस्मादपो

गृहीत्वा तेनाभिषिञ्चते तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति येन श्रियमकृ-
 णुतां येनावमृशतां सुरां येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा तदश्रिना यश इत्यापोहिष्ठेति च प्रत्यृचं
 त्रिभिस्तूष्णीमितैरुदुत्तमामितिमेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोऽन्यत्परिधायाऽऽदित्यमुपतिष्ठत
 उद्यन्भ्राजभृष्टुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्थावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनं मा कुर्वाविदन्मागम-
 योद्यन्भ्राजभृष्टुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनं मा कुर्वाविदन्मा-
 गमयोद्यन्भ्राजभृष्टुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनं मा कुर्वा-
 विदन्मा गमयेति दधि तिलान्वा प्राश्य जटालोमनखान् सदहृत्स्रौदुम्बरे दन्तान्धावेताऽन्नाद्याय
 व्यूहध्वदसोमो राजाऽयमागमत् ॥ स मे सुखं प्रमाक्ष्यते यशसा च भगेन चेत्युत्साद्य पुनः
 स्नात्वाऽनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे तर्पय चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति
 पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणानिषिच्यानुलिप्य जपेत्सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास-

१ “नखानि” इत्यपि पाठः । २ समानव्यानौ मे तर्पय इति पाठः ॥

६. सुवर्चा मुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमित्यहंतं वासो धौतं वाऽसौत्रेणाच्छादयीत परिधास्यै यशो
 धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरश्मि ॥ शतं च जीवामि शरदः पुरुची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्य
 इत्यथोत्तरीयं यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रति-
 पद्यतामित्येकं चेत् पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत सुमनसः प्रतियुह्नाति वा आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै
 कामायेन्द्रियाय ता अहं प्रतियुह्नामि यशसा च भगेन चेत्यथाववधीते यद्यशोऽप्सरसामिन्द्रश्चकार
 विपुलं पृथु ॥ तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आवधामि यशो मयीत्युष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा
 सुवासा इत्यलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णविष्टकौ वृत्रस्येत्यपङ्केऽक्षिणी रोचिष्णुरसी-
 त्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते छत्रं प्रतियुह्नाति बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्द्धेहि तेजसो यशसो
 मामन्तर्द्धेहीति प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते विश्वाबभ्यो मा नाद्रूबभ्यस्परि-
 पाहि सर्वत इति वैष्णवं दण्डमादत्ते दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि
 चेन्मन्त्रः ॥ ८ ॥ स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः । कामादितरो नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छे-

त्कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्ह्यपरं क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च
 धावेदुदपानावेक्षणवृक्षारोहणफलप्रपतनसन्धिसर्पणविद्युतह्वानविषमलङ्घनशुष्कवदनसन्ध्याऽऽदि-
 त्यत्रेक्षणभैक्षणानि न कुर्यान्न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेर्वैष्यप्रावृतो-
 ब्रजेदयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदित्यप्स्वात्मानं नावेक्षेताजातलोम्नीं विपुंसीदृषण्डं च नोपहसेन्न
 गच्छेद्भिर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात्सकुलमिति नकुलं भगालमिति कपालं मणिधनुरितीन्द्रधनुर्गा
 धयन्तीं परस्मै नाचक्षीतोर्वरायामनन्तर्हितायां भूमामुत्सर्पेस्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात्स्वयं प्रशीर्णेन
 काष्ठेन गुदं प्रमृजीत विकृतं वासो नाच्छादयीत दृढव्रतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां
 मित्रमिव ॥ (शुक्रियमध्येष्यमाणः पाठः) ॥ ९ ॥ तिस्रो रात्रीर्व्रितं चरेदमांसाश्चमृणमयपायी स्त्री-
 शूद्रशकृष्णशकुनिशूनां च दर्शनमसम्भाषणं च तैः शवशूद्रसूतकाद्भानि च नाद्यान्मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं
 चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तसेनोदकार्थान्कुर्वीताऽवज्योत्य रात्रौ भोजनदःसत्यवद-
 नमेव वा दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ॥ १० ॥ इति षोडशकर्म समाप्तम् ॥ अथातः

पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद्ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमत-
य इति भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः प्रतिदिशं
वायवे दिशां च मध्ये त्रीन्ब्राह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्ते-
षामुत्तरत उपसे भूतानां च पतये परं पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरा-
परस्यां दिशि निनयेद्यक्षैस्तत् इत्युद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति यथाहं भिक्षुकान-
तिथींश्च सम्भजेरन् बालज्येष्ठा गृह्या यथाहंसश्रीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वो वा गृहपतिः तस्माद्गु-
स्वादि(द्वि)ष्टं गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदा-
काष्ठादेवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ॥११॥ अथातो धर्मजिज्ञासा । केरान्तादूर्ध्वमपत्नीक
उत्सन्नागिरनशिको वा प्रवासी ब्रह्मचारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाह्वय पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य
त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताऽसवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देवसवितरिति पूर्ववदक्षतेर्हुत्वा पाकं
पचेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्योऽग्नये सिष्टकृतऽ-

इत्युपस्पृश्य पूर्ववद्वलिकर्मैवं कृते न वृथा पाको भवति न वृथा पाकं पचेन्न वृथापाकमश्रीयाद्त्र
 पिण्डपितृयज्ञः पश्चाद्याग्रायणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातोऽध्यायोपाकमौषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन
 श्रावण्यां पौर्णमास्यां श्रावणस्य पञ्चमीं हस्तेन वाऽऽज्यभागाविष्ठाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिव्या अग्नय
 इत्यग्नेदेऽन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे दिवे सूर्यायिति सामवेदे दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मणे
 छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति चैतदेव
 व्रतादेशनविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानान्निः सर्वेऽनुपठेयुर्हुत्वा हुत्वौदुम्बर्धस्तिस्त्रस्तिस्रः समिध
 आदध्युराद्रीः सपलाशा घृताकाः सावित्र्या ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना
 अखादन्तः प्राश्नीयुर्दधिकावण इति दधि भक्षयेयुः स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन
 जुहुयात्सावित्र्या शुक्कज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य उँकारमुक्त्वा
 त्रिंश्र सावित्रीमध्याथादीन्प्रब्रूयाद्विमुखानि बहुचानां पर्वाणि छन्दोगानाँसूक्तान्यथर्वणानाँ
 सर्वे जपन्ति सह नोऽस्तु सह नोऽवतु सह न इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म ॥ इन्द्रस्तद्धेद येन यथा न

विद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरहोमनखानामनिकृन्तनमेके प्रायुत्सर्गात् ॥ १३ ॥ वातेऽमावा-
 स्यामिति सर्वानध्यायः ॥ श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्ज्ज्मिचलनाश्रुत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकाल-
 योरन्तःशवे ग्रामे ग्रामान्तर्दिवाकीर्त्ये धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्चाभ्युदयेषु च तत्कालं नीहारे
 वादित्रशब्द आर्त्तखने ग्रामान्ते इमशाने श्वर्गदर्भोत्कृकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालं
 गुरौ प्रेतेऽषोऽभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत्सतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रमेकरात्रमसब्रह्मचा-
 रिण्यर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृज्युरर्द्धसप्तमासान्वाऽथेमासृचं जपन्त्युभा कवी युवा यो नो धर्मः
 परापतत् ॥ परिसख्यस्य धर्मिणो विसख्यानि विस्तृजामह इति त्रिरात्रदसहोष्य विप्रतिष्ठेत् ॥ १४ ॥
 नृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितृनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः सावित्रीं

१ दिवाकीर्तिरिति कर्कसम्मतः पाठः ।

चतुरनुदुत्य विरता स्म इति प्रब्रूयुः क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहे लाङ्गलयोजनं
 ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यमिन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उदलाकाशप६ स्वातिकारीः सीतामनुमतिं च
 दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्टानुडुहौ मधुघृते प्राशयेत्सीरा बुञ्जन्तीति योजयेच्छुन६ःसुफाला इति
 कृषेत् फालं वा लभेत न वाऽभ्युपदेशाद्गणपनाषङ्गाच्चाद्यमभिषिच्यकृष्टं तदा कृषेयुः स्थालीपाकस्य
 पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्ब्रीहियवयोः प्रवपन्सीताषज्ञे च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१६॥ (अथातो वापी-
 कूपतडागारामदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामस्तत्रोदगयन आपूर्णमाणपक्षे पुण्याहे तिथि-
 वारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुः श्रपयित्वाऽऽज्यभागविष्टाऽऽज्याहुतीर्जुहोति
 त्वन्नोऽअग्ने स त्वन्नोऽअग्ने इमस्मे वरुण तत्त्वा यामि ये ते शतमयाश्चाग्नेऽउदुत्तममुरुः॥हि राजा
 वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्च६ः हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्ने स्वाहा सोमाय स्वाहा
 वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्वै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति

यथोक्तः स्वष्टकृत्प्रशान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं
 दत्त्वा कर्णविष्टकौ वासाःसि धेनुर्दक्षिणा । ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥) ॥ १७ ॥ अथातः श्रवणाकर्म
 श्रावण्यां पौर्णमास्यां स्थालीपाकः श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः
 पिष्ट्वाऽऽज्यभागविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोत्यपश्चेत्तपदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः
 सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ॥ न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कञ्चन ॥ श्वेताय वैदव्याय नमः स्वाहेति
 स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति धानावन्तमिति धानानां
 दृताक्तान्सकून्सर्षेभ्यो जुहोत्याश्रेयपाण्डुपार्थिवानां सर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षा-
 नां सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूःसौर्यदिव्यानां सर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षा-
 नां सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूःसौर्यदिव्यानां सर्पाणामधिपतये स्वाहेति सर्वहुतमेककपालं
 सुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायामाऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयत्याश्रेयपाण्डुपार्थिवा-
 नां सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणां स्मर्त्तवामधिपतेऽवनेनिक्ष्वःसौर्यदिव्या-

नाः सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्षेत्रेति यथावनिक्तं दर्व्योपघातः सकृन्सर्पेभ्यो बलिः हरत्याश्रेयपाण्डु-
पार्थिवानाः सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाः सर्पाणामधिपत एष ते बलि-
रभिभूःसौर्यदिव्यानाः सर्पाणामधिपत एष ते बलिरित्यवनेज्य पूर्ववत्कङ्कतैः प्रलिलखत्याश्रेयपाण्डु-
पार्थिवानाः सर्पाणामधिपते प्रलिलख श्वेतवायवान्तरिक्षाणाः सर्पाणामधिपते प्रलिलखस्वाभिभूः
सौर्यदिव्यानाः सर्पाणामधिपते प्रलिलखसेत्यञ्जनानुलेपनःस्रजश्चाञ्जलानुलिम्पस्व स्रजोऽपि नह्यस्वेति
सकुशेषःस्थण्डिले न्युष्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिः स यावत्का-
मयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनं त्रिः परिषिञ्चन्परीयादपश्चेतपदा
जहीति द्वाभ्यां दर्वी शूर्पश्च प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठुति तिसृभि-
रनुद्युप्तमेतःसकुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातःसकृन्सर्पेभ्यो बलिः
हरेदाग्रहायण्यास्तः हरन्तन्नान्तरेण गच्छेयुर्दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धानाः प्राश्नन्त्यसः

१ स्थालीपाकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वैदिकपाठः ॥

स्यूतास्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रवज्रः । पायसमैन्द्रं श्रपयित्वाऽपूर्वांश्चापूर्वैस्ती-
 र्त्वाऽऽज्यभागविद्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति
 प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिः हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेराश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थु-
 रिति वचनाच्छुक्कज्योत्तिरिति प्रतिमन्त्रं विमुखेन च मनसा नामान्येषामेतानीति श्रुतेरिन्द्रं
 दैवीरिति जपति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १९ ॥ आश्वयुज्यां पृषातकाः पायसमैन्द्रं श्रपयित्वा
 दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति प्राशनान्ते
 दधिपृषातकमञ्जलिना जुहोत्सूनं मे पूर्यतां पूर्णं मे सा व्यगात्स्वाहेति दधिमधुघृतमिश्रममात्या
 अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन मातृभिर्वत्सान्सःसृज्य ताःरात्रिमाग्रहायणी च ततो ब्राह्मण-
 भोजनम् ॥ २० ॥ अथ सीतायज्ञो व्रीहियवाणां यत्र यत्र यजेत तन्मयः स्थालीपाकः श्रपये-
 त्कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरःस्थालीपाकःश्रपयेन्न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहोऽसम्भ-
 वाद्विनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्ताद्दत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे वोभयसम्प्रयोगाद्-

विरोधाद्यत्र श्रपयिष्यद्व्युपलित उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दग्धैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागा-
 विष्टाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्य द्युभिरावृताः । तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा-
 नः सन्तु हेतयः स्वाहा । यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् ॥ तन्मे सर्वदः समृध्यतां
 जीवतः शरदः स्वाहा ॥ सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्दृष्टिर्ज्यैष्ठ्यश् श्रेष्ठ्यश् श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
 यस्या भावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम् ॥ इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताश् सा मे त्वन्नपायिनी
 भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्रावती गोमती सूनुतावती विभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता ॥
 खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाश् सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति स्थालीपाकस्य
 जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति मन्त्रवत्प्रदानमेकेषां स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते-
 र्धिनिवृत्तिः स्तरणशेषकुशेषु सीतागोष्ठ्यो बलिदः हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निष-
 ङ्गिणः ॥ ते त्वापुरस्ताद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं वलिमेभ्यो हरामीम-
 मित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिण आसते ॥ ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो

शु. व.
सहिता.
॥२३३॥

नम एषां करोम्यहं बलिभ्यो हरामीसमित्यथ पश्चादाशुवः प्रभुवो भूतिभूमिः पार्ष्णिः शुन-
ङ्कुरिः ॥ ते त्वा पश्चाद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिभ्यो हरामीस-
मित्यथोत्तरतो भीमा वायुः समाजवे ॥ ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता
अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिभ्यो हरामीसमिति प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्व-
वद्वलिकर्म स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात्संस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् सन्स्थिते कर्मणि
ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ २१ ॥

॥ इति पारस्करगृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ॥

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अनाहिताग्नेर्नवप्राशनन्नवस्थ्यालीपाकश्च्रपयित्वाऽऽज्यभागविष्टाऽऽज्याहुतीर्बुहोति शतायुधाय
शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे ॥ शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा
स्वाहा । ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ॥ तेषां^१ योऽज्यानिर्मंजीजिमा-
वहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति । स्थ्यालीपाकस्याऽऽग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा बुहोति स्विष्ट-
कृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पृणीहि विश्वाँश्च देवः पृतना अविष्यत् । सुगच्छु पन्थां प्रदिशन्न एहि
ज्योतिष्मध्ये ह्यजरन्न आयुः स्वाहेति । अथ प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः ।
शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिर्भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहि
त्वा । स नो मयोऽभूः पितो आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन ईत्यन्नपतीयया वाथ यवानामेत-

१ अन्नपतिशब्दो विद्यते यस्या सा अन्नपनीया तथा अन्नपतीयया अत्र छप्रत्ययः ।

मुत्यं मधुना सञ्जुतं षवःसरस्वत्या अधिवनाय चक्रुषुः ॥ इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा
 आसन्मरुतः सुदानव इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामात्रहायणीकर्म
 स्थालीपाकः श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति षां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीन्धेनु-
 मिवायतीम् ॥ संवत्सरस्य वा पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रतिमा या
 ताः रात्रिमुपास्महे ॥ प्रजाः सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परिवत्सरायेदा-
 वत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयःसुमत्तौ यज्ञियानां ज्योञ्जीता अहताः
 स्याम स्वाहा ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः । तेषामृतूनाः शत-
 शारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय सृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै
 पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति प्राशनान्ते सकुशेषःशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनान्मार्जनान्त
 उत्सृष्टो बलिरित्याह पश्चाद्गन्नेः स्वत्सरमास्तीर्याहंतं च वास आलुता अहतवाससः प्रत्यवरोहन्ति
 दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथाकनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेद्योत्तरत उदपात्रदःशमी-

शाखसीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपत्ययमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः ॥
 सुवीर्योऽयं श्रैष्ठ्ये दधातु नाविति पश्चाद्ग्रेः प्राश्चमञ्जलिं करोति दैवीं नावमिति तिसृभिः स्रस्त-
 रमारोहन्ति ब्रह्माणमामन्नयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्त्यायुः कीर्त्तिर्ग्रशो बल-
 मन्नाथं प्रजामित्युपेता जपन्ति सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः ॥ शिवा नो वर्षाः सन्तु
 शरदः सन्तु नः शिवा इति स्योना पृथवि नो भवेति दक्षिणपार्श्वैः प्राक्शरसः संविशन्त्युपोदुति-
 ष्टन्त्युदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरित्येवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाता अधःशरीरै-
 श्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ॥ २ ॥ ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्त्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्येत्य-
 पूपमात्सशार्कैर्यथासङ्ख्यं प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याऽस्थालीपाकश्च्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्या-
 दुतीर्जुहोति त्रिंशत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतः समानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ॥ ऋतूस्तन्वते कवयः
 प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य
 व्रतानि ॥ विपश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपामातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥ एकाऽष्टका तपसा

तप्यमाना जजान गर्भं महिमानसिन्द्रम् ॥ तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽपुराणामभवच्छ-
 चीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्यन्विच्छ एतत् ॥ अभून्मस सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठासविदद्धि
 ब्रूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ अभून्मस सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठासविदद्धि
 गाथम् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा ब्रूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्वीरधिलोकमेक-
 दोहा गां पञ्चनाम्नी मृतवोऽनु पञ्च ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्वीरधिलोकमेक-
 स्वाहा ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु
 धर्मस्यैका सवितैकान्नियच्छतु स्वाहा । या प्रथमा व्योच्छत्सा धेनुरभवद्यमे ॥ सानः पयस्वती धुक्ष्वो-
 तरामुत्तराः समाः स्वाहा ॥ शुक्रऋषभा नभसा ज्योतिषाऽगाद्भिश्चरूपा शबली, अशिकेतुः ॥
 समानमर्थः स्वपस्यमाना विभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा ॥ ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां
 नेत्री जनित्री प्रजानाम् ॥ एका सती बहुधोवो व्योच्छत्सा जीर्णा त्वं जरषसि सर्वमन्यत्स्वाहेति ।
 स्थालीपाकस्य जुहोति शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षश्शन्नो द्यौरभयं कृणोतु ॥ शन्नोऽदिरः प्रदिश

आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता
 समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्यात्स्वाहा ॥
 विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु ॥ ऊर्जं प्रजाममृतन्दीर्घमायुः प्रजापति-
 र्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च । अष्टकायै स्वाहेति मध्यमा गवा तस्यै वपां जुहोति वह वपां
 जातवेदः पितृभ्य इति श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसन्निधसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृषन्नवत्स्त्री-
 भ्यश्चोपसेचनञ्च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनस्त्रजश्चाचार्याथान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य
 इच्छन् मध्या वर्षे च तुरीया शाकाष्टका ॥ ३ ॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहे शालां कारयेत्तस्या
 अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति स्तम्भमुच्छ्रयतीमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां
 प्रतरणीं वसूनाम् ॥ इहैव ध्रुवान्निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा ॥ अश्ववती गोमती
 सूनुतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ आ त्वा शिशुराक्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः ॥ आ
 त्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह ॥ आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदधः कलशैरुप क्षेमस्य

पत्नी बृहती सुवासा रचिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥ अश्रावहोमदूर्जस्वत्पर्णं वनस्पतेरिव ॥ अभि-
 नः पूर्यतांरचिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यतेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
 ब्रह्माणमुपवेद्योत्तरत उदपात्रं प्रतिघ्राप्य स्थालीपाकश्श्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा
 ब्रह्माणसामन्नयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृ(चं)तं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इत्याज्यदृ-
 सँस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति वास्तोष्पते वास्तोष्पते प्रतिजानीद्द्व्यध्वसान्स्वावेशो अनमीवो
 भवा नः ॥ षत्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शश्वतुष्पदे स्वाहा ॥ १ ॥ वास्तोष्पते
 प्रतरणो न एधि गयस्कानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ॥ अजरासस्ते सख्ये स्वाम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो
 जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शश्वतुष्पदे स्वाहा ॥२॥ वास्तोष्पते शग्मया सःसदा ते सक्षीमहि रण्वया
 गातुमत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो नूयस्यात् स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ३ ॥ अमीवहा
 वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविरान् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्निमिन्द्रं
 बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये ॥ सरस्वतीं च वाजीं च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ सर्पदेव-

जगान्सर्वान् हिमवन्तः सुदर्शनम् । वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं
वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ पूर्वाह्नमपराह्णश्चोभौ मध्यन्दिना सह ॥ प्रदोषमर्द्धरात्रं च
व्युष्टां देवीं महापथाम् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा । कर्तारं च त्रिक-
र्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥
धातारं च विधातारं निधीनां च पतिः सह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः
स्वाहा ॥ स्योनः शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती ॥ सर्वांश्च देवताः स्वाहेति प्राशनान्ते
काऽस्ये सम्भारानोप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाङ्गलं गोमयं दधि मधु घृतं कुशान्यवाँश्चासनो-
पस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वं सन्धावभिमृशति श्रीश्च त्वा वशश्च पूर्वं सन्धौ गोपायेतामिति । दक्षिणे
सन्धावभिमृशति यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति पश्चिमे सन्धावभिमृशति ॥
अन्नं च त्वा ब्राह्मणश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामित्युत्तरे सन्धावभिमृशत्पूर्वं त्वा सूनुता चोत्तरे
सन्धौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै

केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामित्यथ दक्षिणतो गोपा-
यमानं च मा रक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानः रात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये
ताभ्यां नमोऽस्तु ते मा दक्षिणतो गोपायेतामित्यथ पश्चाद्दीदिविश्च मा जायविश्च पश्चाद्गो-
पायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जायविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेता-
मित्यथोत्तरतः स्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्तो वायुरनवद्राणस्तौ
प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजश्रीस्तू-
पमहोरात्रे द्वारफलके ॥ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह ॥
यन्मे किञ्चिदस्त्युपहृतः सर्वगणसखायसाधुसंभृतः । तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत-
इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो मणिकावधानमुत्तरपूर्वस्थां दिशि सूपवद्वटं खात्वा
कुशानास्तीर्थक्षतानरिष्टकाँ (सुमनसः कपर्दिकान्) श्रान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन्मिनोति
मणिकः समुद्रोऽसीत्यप आसिञ्चत्यापो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं विभृथामृतं च ॥

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गुणते वयोऽधादित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिस्ततो ब्राह्मण-
 भोजनम् ॥ ५ ॥ अथातः शीर्षरोगभेषजं पाणी प्रक्षाल्य श्रुवौ विमार्ष्टि चक्षुभ्यो श्रोत्राभ्यां
 गोदानान्छुबुकादधि । यक्ष्मन्शीर्षण्यः रराटाद्विह्वामीममित्यर्द्धञ्चैद्वभेदकविरूपाक्ष श्वेतपक्ष
 महायशः । अथो चित्रपक्ष शिरो मास्याभिताप्सीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ६ ॥
 उत्तूलपरिमेः हस्वपतो जीवविषाणे खं मूत्रमासिच्यापसल(मेव)वि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् परित्वा
 गिरेरहं परिमातुः परिस्वसुः परिपित्तोश्च आत्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम् ॥ उत्तूल परिमीढोऽसि
 परिमीढः क गमिष्यसीति स यदि अस्याद्वावाग्निमुपसमाधाय घृताकानि कुशेण्डुानि
 जुहुयात्परित्वा हलनो हलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः ॥ इन्द्रपाशेन सित्वा मंहं मुक्त्वाऽथान्यमानये दिती
 क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ७ ॥ शूलगवः स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो वशस्य आयुष्य औपासनमरण्यः
 हत्वा वितानः साधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत साण्डं गौर्वा शब्दाद्दृपाश्चप्रपयित्वा स्थालीपाक-
 मवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसांस्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय

शर्वाय पशुपतय उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ॥ दिग्ब्या-
घारणं व्याघारणान्ते पत्नी सज्याजयन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति
लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिदः हरति यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते
बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र
पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते
नमो यास्ते रुद्रोपरिष्ठात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात्सेनास्ताभ्य
एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नम इत्यवध्यँछोहितलिसमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनत्यनुवातं पशुमवस्थाप्य
रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वाऽनुवाकाभ्यां नैतस्य पशोर्ग्रामदःहरत्येतैनैव गोयज्ञो व्याख्यातः
पायसेनानर्थलुप्तस्तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ॥ ९ ॥ अथ बृषोत्सर्गो गोयज्ञेन व्याख्यातः कार्तिक्यां
पौर्णमास्यां रेवत्यां वाऽऽश्वयुजस्य मध्येगवांश्सुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्यदःसंस्कृत्येहरतिरिति षट्
जुहोति प्रतिमन्त्रं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः ॥ पूषा वाजदसनोतु नः स्वाहेति

पौष्णस्य जुहोति रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो
 वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे
 मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्थस्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ॥
 मानः साप्तजनुषाऽसुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन्नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभू-
 रित्यनुवाकशेषेण (वामे चक्रं दक्षिणे त्रिशूलः) । सर्वासां पयसि पायसः श्रपयित्वा ब्राह्मणा-
 न्भोजयेत् पशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदककर्माद्विवर्षे प्रेते
 मातापित्रोरशौचशौचमेवेतरेषामेकरात्रं त्रिरात्रं वा शरीरमदग्ध्वा निखनत्यन्तःसूतके चेदो-
 त्थानादाशौचःसूतकवन्नात्रोदककर्म द्विवर्षप्रभृति प्रेतमात्रमशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुर्मगार्थां गायन्तो
 यमसूक्तं च जपन्त इत्येके यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनाच्छा-
 लाग्निना दहन्येनमाहितश्चेत्तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरं सञ्चुक्तं मैथुनं वो वाचेरद्भुदकं करिष्यामह इति
 कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् सर्वे ज्ञातयोऽपोऽभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्-

शमाद्वा समानग्रामवासे यावत्सस्वन्धमनुसरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयाऽपनो-
 द्यापनः शोशुचदधमिति दक्षिणामुखा निमज्जन्ति प्रेतायोदकः सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त
 उदकमित्युत्तीर्णाञ्छुचौ देशे शाङ्गलवत्युपविष्टास्तत्रैतानपवदेयुरनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीती-
 भूताः कनिष्ठपूर्वा निवेशनद्वारे पित्रुमन्दपत्राणि विदद्याच्चस्योदकमग्निं गोरमयं गौरसर्षपास्तैल-
 मालभ्याद्ग्रामानमाकस्य अविशन्ति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशायिनो न किञ्चन कर्म कुयुर्न प्रकुर्वी-
 रन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमासं प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहं
 मृन्मये हताः रात्री क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतायात्र स्नाहीति त्रिरात्रःशावमाशौचं दश-
 रात्रमित्येके न स्वाध्यायमधीयीरन् नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जः शालाग्नौ चैकेऽन्य एतानि कुयुः
 प्रेतस्पर्शिनो ग्रामन्न अविशेयुरानक्षत्रदर्शनाद्वात्रौ चेदादित्यस्य प्रवेशनादि समानमितैरः पक्षं द्वौ
 वौऽऽशाचमाचार्ये चैवं मातामहयोश्च स्त्रीणां चाप्रत्तानां प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ताश्च तेषां प्रोषित-
 श्रेष्ठेणाः णप्रभृति कृतोदकाः कालशेषमासीरन्तीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वाथ कामोदकान्यृत्य-

वश्वशुरसखिसम्बन्धिमालुभागिनेयानां प्रत्तानां चैकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा मास-
 वस्त्रेतायोद्दिश्य गामप्येके दान्ति पिण्डकरणे प्रथमः पितॄणां प्रेतः स्यात्पुत्रवाँश्चेन्निवर्तेत चतुर्थः
 संवत्सरं पृथगेके न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्सै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्या-
 त्पिण्डमप्येके निपृणन्ति ॥ ११ ॥ पशुश्चेदाह्वया गामत्रेणाशीन्परीत्य पलाशाखाग्निहन्ति परिव्यय-
 णोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्याहृता कुर्याद्यच्चान्यत्परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च वपोद्धरणं
 चाभिधारथेद्देवताच्चादिशेदुपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवं वपाहुत्वाऽवदानान्यवद्यति
 सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति पश्चङ्गं दक्षिणा यद्देवते तद्देवतं यजे-
 त्ससै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति नद्यन्तरे नावं कारयेन्न वा ॥ १२ ॥ अथातोऽवकीर्णि-
 प्रायश्चित्तममावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेताप्स्वदानहोमो भूमौ
 पशुपुरोडाशश्रपणं तां ऽविं परिदधीतोर्ध्वबालामित्येके संवत्सरं भिक्षाचर्य चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयनथा-
 परमाऽऽज्याहुतीर्जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ कामाभिदु(द्रु)ग्धोऽ-

स्म्यभिदु(दु)ग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेत्यथोपतिष्ठते सम्मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः
सम्मायमग्निः सिञ्चन्तु प्रजया च धनेन चेत्येतदेव प्रायश्चित्तम् ॥ १३ ॥ अथातः सभाप्रवेशानङ्-
सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इत्यथ प्रविशति सभा च मा
समितिश्रोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ ॥ यो मानविद्यादुपमास तिष्ठेत्सचेतनो भवतु शङ्खसथे जन
इति पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाइयाः ॥ अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन
इति स यदि मन्येत कुङ्क्षोऽयमिति तमभिमन्त्रयते यात एषा रराब्द्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी ॥ तां
देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः ॥ द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्य-
सहासावित्यथ यदि मन्येत दुग्धो यमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे
यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं त्रवीमि तत्सत्यमधरोमत्ताद्यस्वेत्येतदेव वशीकर-
णम् ॥ १४ ॥ अथातो रथारोहणं युङ्क्तेतिरथङ्क सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्य चक्रे
अभिमृशति रथन्तरमसीति दक्षिणं बृहदसीत्युत्तरं तन्नादेव्यमसीति कूबरी ७ हस्तेनोपस्थमभि-

मृशाल्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तं दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रिते नाग्रयः पप्रयः
पारयन्त्विति नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति (गवां मध्ये स्थापयति) अप्राप्य देवताः
प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितृन्न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्यातां मुहूर्त्तर्मतीयाय
जपेदिहरतिरिहरमध्वमेके मास्त्वहरेतिरिति च स यदि दुर्वलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं
वामत्रिवनारथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति स यदि भ्रम्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष
वामश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति तस्य न काचनार्त्तिर्न रिष्टिर्भवति या त्वा ध्वानं विमुच्य
रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापह्वय इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणमेत्य
हस्तिनमभिमृशति हस्तिथरासमसि हस्तिवर्चसमसीत्यथारोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि
स्वस्ति मा सम्पारयेत्येतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातमुष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्नयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्ट्रैद्वलयः
स्वस्ति मा सम्पारयेति रासभमारोक्ष्यनभिमयन्नते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति
मा सम्पारयेति नावमारोक्ष्यनभिमन्नयते सुनावमित्युत्तरिष्यनभिमन्नयते सुत्रामाणमिति वनम-

भिमन्नयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गिरिमभिमन्नयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति
 मा सम्पारयेति चतुष्पथमभिमन्नयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति नदीसुत्तरिष्यन्न-
 भिमन्नयते नमो रुद्रायानुषुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति इमशानमभिमन्नयते नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति
 मा सम्पारयेति गोष्ठमभिमन्नयते नमो रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति यत्र चान्यत्रापि
 नमो रुद्राथेत्येव ब्रूयादुद्गो ह्येवेददसर्वमिति श्रुतेः सिचाऽवधुतोऽभिमन्नयते सिगसि न वज्रोऽसि
 नमस्तेऽस्तु मा मा हिदःसीरिति स्तनयित्नुमभिमन्नयते शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु
 हेतयः शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वदःसृजसि वृत्रहन्निति शिवां वाश्यमानामभिमन्नयते शिवो नामेति
 शकुनिं वाश्यमानमभिमन्नयते हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितं गम ॥ यमदूत नमस्तेऽस्तु
 किन्त्वाकार्कारिणोऽब्रवीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति लक्षण्यं वृक्षमभिमन्नयते मा त्वानिर्मा
 परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः ॥ अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाऽभिवर्षत्वन्निष्टे मूलं मा
 हिदःसीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति स यदि किञ्चिद्दमेत तत्प्रतिगृह्णाति

द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवत्यथ
 अथोदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्वित्यथ
 यदि मन्थं लभेत तम्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु
 ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ॥ अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः ।
 कर्णाभ्यां भूरि शुश्रुवे मात्वदःहार्पीः श्रुतं मयि ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्म-
 कोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्यनिराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश ॥ वाचा त्वा पिद्दामि वाचा त्वा
 पिद्दामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्यौष्ठ्यग्रहणधारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवत्वाप्या-
 यन्तु मेऽङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम् । यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु ॥ १६ ॥

इति श्रीपारस्करगृह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

(अथ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम् ।)

अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोर्ध्वं वा चतुर्थ्यां षट्पदहः सम्पद्येत तदहर्वाह्नयानामन्य पूर्वद्युर्वा स्नात-
कानके यतीन् गृहस्थान् साधून् वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान् स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान्
स्वाचारान् द्विर्नग्नशुक्लविक्रिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्चिक्छिकुनखिवर्जमनिन्द्ये-
नामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न अतिगृह्णीयात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य
देवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्तिं पित्र्य एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा देवे त्रीन् पित्र्य एकैकसुभयत्र वा
मातामहानाञ्चैवं तन्न वा वैश्वदेविकं श्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्वीत शक्रेनापि वाऽपरपक्ष-
मतिक्रामेन्मासि मासि बोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्व-
मैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत उपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ॥ १ ॥ देवपूर्वः श्राद्धं
पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्क्ति-

पारस्कर-
गृह्य०
परिशिष्टं
श्राद्धसू०

मूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्वासनेषु दर्भानास्तीर्थं विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो
 विश्वे देवासऽआगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्यं विश्वेदेवाः शृणुतेममिति जपित्वा पितृनावाहयिष्य
 इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञत उशन्तस्त्वेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्याऽऽयन्तु न इति जपित्वा यज्ञिय-
 वृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति
 तिलोऽसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः ॥ प्रलिमद्भिः प्रत्तः स्वधया पितृनिमौह्योकान्प्रीणाहि
 नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेष्वे-
 कैकस्थैकैकन ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु वा दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्था अन्तरिक्षा उत पार्थ-
 वीर्याः ॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शश्वोनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेप तेऽर्घ इति
 प्रथमे पात्रे सस्त्रवान्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीप-
 वाससाञ्च प्रदानम् ॥ २ ॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्ड-
 पितृयज्ञवद्धृत्वा हुतशेषं दत्त्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे

अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा षड्रुषा वाऽङ्कुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्त्र-
 कीर्योष्णस्त्रिष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽशस्तु जपेत् व्याहृतिपूर्वा गायत्रीः सप्रणवाः सष्टत्रिंश
 राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्नान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान् ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सङ्कत्सि
 कृदपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च तृप्ताः स्थिति पृच्छति सङ्कत्स-
 इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रीँ्नीन्पिण्डानवनेज्य
 दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्याद्घोराः पितरः सन्तु
 सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिशृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्थ
 च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिशृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्थ
 स्वां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो माता-
 महेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीये-
 ष्वपो निषिञ्चत्युर्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्ता-

मिति देवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विष्टुज्यामावाजस्येत्यनुब्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ॥ ३ ॥
 अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाशौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति
 तृप्तिप्रश्नः सुखदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षयस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म
 इतीतरे ॥ ४ ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यद्दहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि
 सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितृणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेण्वासिञ्चति ये समाना
 इति द्वाभ्यामेतेनैव पिण्डो व्याख्यातोऽत ऊर्ध्वः संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः
 स्यात् ॥ ५ ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वोक्ते पित्र्यमन्नवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्ति-
 लार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिवदराक्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान्-
 न्पितृनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षयस्थाने
 नान्दीमुखान्पितृन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः
 प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्माना-

शयेदत्र ॥ ६ ॥ अथ तृत्वित्र्याभिरोषधीभिर्मसिं तृत्विस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा
सहात्रेनोत्तरास्तरपयन्ति छागोत्त्वमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं सृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं
तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरत्रेण पञ्च शकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाष्टौ वाराहेण
नव मेषमांसेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्धीण-
समांसेन द्वादश वर्षाणि ॥ ७ ॥ अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमांसं कालशाकं लोहच्छागमांसं मधु-
महाशालको वर्षसु मघाश्राद्धहस्तिच्छायायाञ्च मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्येष्ट-
सामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्राह्मोढा-
पुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्द्धनि नियुञ्च्यात् ॥ आसहस्त्रा-
त्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ॥ ८ ॥ अथ काम्यानि भवन्ति त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाश्ची-
जन्म श्वास्तृतीयायां चतुर्थ्या क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतङ्किः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्य-
मष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यन् ॥

हिरण्यं ज्ञातिश्रेष्ठं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र त्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाः सर्व-

॥ ॥

मित्यमावास्यायाः सर्वमिति ॥ ९ ॥

इति कात्यायनप्रोक्तं पारस्करग्रहसूत्रस्य परिशिष्टं समाप्तम् ।

श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकाखानसूत्रम् ।

अथातो नित्यखान नशादो मृद्धोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्त गत्वा शुचो देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपाद कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवी-
त्याचम्योरुद्धीति तोयमामत्रावतयेद्येतेशतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्य प्रति निपिञ्चेत्कटि वस्यूरु जघ्ने चरणौ करौ
मृदा त्रिखि प्रक्षाल्याचम्य नमस्योऽकमालभेदज्ञानि मृदेद विष्णुरिति सूर्याभिसुरो निमज्जेदापो अस्मानिति ऋग्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्ज्योन्मज्या-
चम्य गोमयेन विलिप्तेन्मानस्तोक इति ततोऽभिमिञ्चेदिमग्ने वरणेति चतसृभिर्माष उदुत्तम मुञ्जन्ववमृथेत्सन्ते चैतन्निमज्ज्योन्मज्याचम्य दग्धं पावयेदा-
पोहिद्येति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्द्वीराप इति द्वाभ्यामपोदेवा हुपदादिव शन्नो देवीरपाऽ रसमपोदेवी पुनन्तुमेति नवभिश्चिःपतिर्मैल्योङ्कारेण व्याह-
तिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेऽघमर्षेण त्रिरावत्सैद् हुपदादिवायजौरिति वा वृच प्राणायाम वा सशिरसमोमिति वा विष्णोवां स्मरणम् ॥ १ ॥ उत्तीर्य
धौते वाससी परिधाय मृदोरु करौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिराधम्यासूरु पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं क्षिप्तोर्ध्वंवाहु सूर्यसुदीक्षुद्भुयसुदुत्य चित्र तचक्षुरिति गायत्र्या च

शु. य.
सहिता.

॥२४५॥

यथाशक्ति वित्राडिलनुवाकगुरुपसूक्तशिवसङ्कल्पमण्डलाहाणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् इमेषु दर्भपाणि स्वाध्यायञ्च यथाज्ञत्वा-
दावारभ्य वेदम् ॥ २ ॥ तत्तत्पर्ययेद्ब्रह्माण पूर्वं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं देवैश्चन्द्रन्दाशंसि वेदानुपीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वाभितराचार्यान्सवस्वरञ्च सावयव
प्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो सिवीती मनुष्यान् । सनकञ्च सनन्दन तृतीयञ्च सनातनम् । यमाय धर्मराजाय सत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ।
कथ्यवाडनल्लु सोम यमसर्पमणमशित्रात्तात् सोमपो बाहंपदो यमोश्चक्रे । यमाय धर्मराजाय सत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ।
तत्क्षणगदेव नक्षयति जीवत्पितृकोऽप्येतानन्योद्देवतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुक्वाता इति तृचक्षपन् प्रसिञ्जेतृप्यध्वमिति
त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानाञ्चैव गुरुशिष्यसिग्गजातिवान्धवानवर्षिता देहाद्दुधिर पिवन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवास्वस्त्रेस्त्राह्निङ्गैर-
चयेद्दृश्रुं ह्रुंस इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निशुधिव्योपधिवावाचस्वपतिविष्णुमहर्द्भ्योऽदभ्योऽपास्पतये वरुणाय
नम इति सर्वत्र संबर्चसेति मुख विष्टुष्टे देवागानुविद् इति विसर्जयेत्प ज्ञानविधिरेव ज्ञानविधि ॥ ३ ॥ इति श्रीकाल्यायनोक्त त्रिकण्डिकास्तानसूत्र समाप्तम् ॥

॥ अथ भोजनसूत्रम् ॥

अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्ड-
गन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राञ्जुर्बो

न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखो श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुख सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यश-
 स्कामश्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्थेषु पञ्चस्वाद्रौ नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोद-
 केन वा मण्डलं कुर्याच्चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति त्रैश्वस्याम्बुक्षणाः
 शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुत्रैलोक्यं परिरक्षति ॥ एवं मण्डलभस्मेतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति तत्र
 भूमौ निहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुस्तुत्तोषमित्यन्नं स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेबभ्यो
 नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत् ॥ सत्यं त्वत्तेन परिषिञ्चामीति प्रातर्ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चा-
 मीति सायं तेजोसि शुक्कमस्यमृतमसीति यजुषाऽन्नमभिमृश्याऽग्निरश्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा
 भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा
 प्रणवादिकैः स्वाहा नमोऽन्तेर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हेरदन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं
 ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदममृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रम-
 भिध्यायन्नाचम्यान्नमृतं ध्यायन्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्च प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय

स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदनाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्यो मन्यत
उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनां दन्तेनोपस्पृशेज्जिह्वया
यसेदङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिका-
भिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीं सर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीमङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिका-
द्यान्नेनैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः सर्वाभिरैता इति बौधायनः ॥ सौनं त्यक्त्वा प्राग्द-
वरूपमश्रीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाग्नौ मध्ये ॥ कडुतिकादि-
कान्पश्चाद्यथासुखं सुञ्जीत मुञ्जानो वामहस्तेनान्न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न बस्ति न पराभोजनं
स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा सुकशेषमन्नमादाय ॥ “मङ्गुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोऽधमाः ॥
तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु” इति ॥ १ ॥ पितृतीर्थेन दत्त्वाऽमृतापिधानमसि स्वाहेति
हस्तग्रहीतानामपामर्धं पीत्वाऽर्धं भूमौ निक्षिपेत् ॥ “रौरवे पूयनिलथे पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥
अर्थिनां सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु” इति तस्माद्देशादपस्पृश्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमा-

स्वशोधयेन्न भार्यादर्शनेऽश्रीयान्न भार्या सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्र-
 शिरा नार्द्रवासा नैकवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजतसौवर्णशङ्खस्फाटिककांस्य-
 भाजनवर्जं न लौहे न मृन्मये न सन्धिसंस्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात्किञ्चिद्भोज्यं
 परित्यजेदन्यत्र घृतपायसदधिसकुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्त्रावये-
 दङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः ॥ ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणालु विश्वमुगिति श्वात्राः
 पीता इति नाभिमालभेत अमृता इत्यतः प्राणु “अगस्त्यं वैनतेयं च शनिञ्च ब्रह्मानलम् । आहार-
 परिणामार्थं स्वरेञ्जीमञ्च पञ्चमम्” ॥ इत्युदरमालभ्य “शर्यातिं च सुकन्याञ्च व्यवनं शक्रमश्विनौ ॥
 भोजनान्ते स्वरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयते” इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय
 याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय ॥

॥
 इति परिशिष्टे भोजनसूत्रम् ॥

इति याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-
पारस्करगृह्यसूत्र-परिशिष्टप्रकरणानि समाप्तानि ॥

द्विसप्तत्युत्तरे शाके ब्रह्मादशशते युते । चैत्रे तिथौ प्रतिपदि शुक्ले च रविवासरे ॥ १ ॥
 सौराष्ट्रान्तर्गतश्रीमज्जामनगरवासिना । आचार्याद्युतललेन त्रिकंजितनुजन्मना ॥ २ ॥
 शाल्विणा, श्रीयजुर्वेदसंहिता विदुषां हुते । पीयूषवर्षिणीनाम्ना दिव्यण्या समलङ्कृता ॥ ३ ॥
 यज्ञवल्क्यकृतां शिक्षामालोक्यैव यथामति । इयं संशोधिता सुष्ठु प्रातिशाख्यानुसारतः ॥ ४ ॥
 प्रसन्नमानसाः सन्तु पितरो गुरवस्तथा । प्रीणान्तु ललितादेवी चास्मच्छ्रीकुलदेवता ॥ ५ ॥

ग्रन्थोऽयं मोहमय्यां सत्यभामाबाई पाण्डुरङ्ग इत्येताभिर्निर्णयसागरमुद्रणालयस्य हुते
 तत्रैव मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ।
 राकाब्दाः १८७२, सनाब्दाः १९५०.

पब्लिशर-सत्यभामाबाई पाण्डुराग }
 प्रिंटर- रामचन्द्र वेसू रोडगे }
 निर्णयसागर प्रेस, २६।२८ कोलभाट स्टीट, मुंबई

26 JUN 2005

इति प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाचसुखाध्ययप्रवृत्तिकति-
याक्षवल्क्यशिक्षा-प्रतिष्ठासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करशुद्धसंहितादिसमस्तसूत्रा

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता समाप्ता ॥

